

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR SAMFUNDSSPØRGSMÅAL
ØKONOMI OG HANDEL

1937

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG

C. V. BRAMSNÆS · NIELS LINDBERG · F. ZEUTHEN

REDAKTØR: CARL IVERSEN

FEMOGHALVFJERDSINDSTYVENDE BIND

75.

GYLDENDALSKE BOGHADEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1937

UNIVERSITY OF
MINNESOTA
LIBRARY

TREDJE RÆKKES FEMOGFYRRETYVENDE BIND

Trykt hos Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkiser), København.

TO YTTREBUND
ATOZEBUND
YRABUND

INDHOLD

FORFATTERLISTE:

	Side
BJERKE, KJELD: Forholdet mellem Engros- og Detailpriserne for nogle Levnedsmidler.....	323
BUHL, V: Den kommunale Beskatning. Et Diskussionsindlæg	84
FJELLERUP, AAGE: Hvorledes gaaer det med det russiske Landbrug?	333
GADOLIN, C. A. J.: Om realinkomst och värdeinkomst. Bidrag till en begreppsdiskussion.....	379
GEIGER, THEODOR: Om Forholdet mellem Liberalisme og Demokrati.....	220
HANSEH, MAX KJÆR: »Videnskabelig Kritik«. Svar til Professor F. Zeuthen	106
HECKSCHER, ELI F.: Statistikens Anvendelse indenfor økonomisk-historisk Forskning	153
HEIBERG, POVL: Forbruget i københavnske Familier i 1916, 1922 og 1931.	318
JACOBY, H.: Fagforenings-Beskæftigelsespolitik	70
KOED, HOLGER: Priskontrollen	357
KRISTENSEN, THORKIL: Finansieringsproblemer i Anledning af Ekspansionen i dansk Industri	89
LIND, C.: Driftsstatistiske Undersøgelser over Frugt- og Grønhandelen i København og Frederiksberg	174
LOMHOLT, EJNAR: Aktiedemokrati	60
OHLIN, BERTIL: International Capital Movements	283
PEDERSEN, JØRGEN: Direkte og indirekte Skatter	23
RIEMER, SVEND: Den økonomiske Teoris Præmisser	132
TOFTEGAARD, JENS: Konjunkturbestemt Rente	265
WESTERGAARD, N.: Den kommunale Beskatning. Et Diskussionsindlæg ...	82
WINDING PEDERSEN, H.: Økonomiske og sociale Problemer i U. S. A.	1
— : Arbejdsstandsningernes økonomiske Virkninger..	290
ZEUTHEN, F.: Reklame eller Videnskab.....	37
— : Gensvar til Professor Max Kjær Hansen	126
Fortegnelse over et Udvalg af Professor Harald Westergaards Skrifter ..	246
INTERNATIONAL LITTERATUROVERSIGT	396
PRISOPGAVER.....	343
BOGANMELDELSER:	
Adarkar, B. P.: The theory of monetary policy (EBBE GROES).....	148
Andersen, Kristen: Rettens Stilling til konkurrenceregulerende Sammen- slutninger og Avtaler (HOLGER KOED).....	262
Anderson, Oskar N.: Einführung in die mathematische Statistik (H. CL. NYBØLLE)	146
Betänkande angående dels planmässigt sparande och dels statliga bosätt- ningslån (JENS TOFTEGAARD)	150
Betänkande i sexualfrågan (H. CL. NYBØLLE).....	145
Bostadsproduktionssakkunnigas betänkande med förslag till lag om spar- föreningar m. m (JENS TOFTEGAARD)	150

886991

	Side
Davis, H. T. & W. F. C. Nelson: Elements of statistics with applications to economic data (H. CL. NYBØLLE)	146
Gadolin, C. A. J.: Produktionsomvågsbegreppet i kapitalanalysen (JOHANNES ROSENDAHL).....	418
Gloerfelt-Tarp, Kirsten m. fl.: Kvinden i Samfundet (JØRGEN PEDERSEN) ..	349
Harrod, R. F.: The Trade Cycle (JØRGEN PEDERSEN)	344
Institute of Pacific Relations: Agricultural organization in New Zealand (M. GORMSEN)	422
Jensen, Adolph: Befolkningsspørgsmaalet i Danmark (JENS WARMING)....	412
Kristensson, R.: Omkostninger i bedriftsøkonomisk Teori og Kalkulation (POUL PETER SVEISTRUP)	149
League of Nations: International trade in raw materials and foodstuffs by countries of origin and consumption (ALFRED W. FLUX)	151
Lohmann, Martin: Das Rechnungswesen der Kartell- und Gruppenwirtschaft (POUL PETER SVEISTRUP)	264
Mellerowicz, K.: Kosten und Kostenrechnung II. (POUL PETER SVEISTRUP) ..	85
Mortensen, F. V. og A. C. Stubberg: Dansk Saltvandsfiskeri (MADS IVERSEN) ..	424
Nelson, W. F. C. og H. T. Davis: Elements of statistics with applications to economic data (H. CL. NYBØLLE)	146
Stubberg, A. C. og F. V. Mortensen: Dansk Saltvandsfiskeri (MADS IVERSEN) ..	424
Swedberg, Sven: Våra grannländers näringsliv (AAGE FJELLERUP)	421
Sveriges Industriförbund: Enhetliga principer för självkostnadsberäkningar (POUL PETER SVEISTRUP)	262
Thyregod, Oskar: Die Kulturfunktion der Bibliothek (EVEN MARSTRAND). ..	88
Tummes, C. Herbert: Die Neugestaltung der deutschen Gemeindegetränkesteuern (JENS TOFTEGAARD)	263
Wagner, Valentin F.: Geschichte der Kredittheorien (AXEL NIELSEN).....	417
Wald, A.: Berechnung und Ausschaltung von Saisonschwankungen (H. CL. NYBØLLE)	352
Zahn, Johs. C. D.: Die Bankaufsichtsgesetze der Welt (HOLGER KOED)....	352
Zizek, Franz: Wie statistische Zahlen entstehen (H. CL. NYBØLLE).....	355

NATIONALØKONOMISK FORENING:

Økonomiske og sociale Problemer i U. S. A. Foredrag den 7. December 1936 af Lektor, cand. polit. H. WINDING PEDERSEN	1
Financieringsproblemer i Anledning af Ekspansionen i dansk Industri. Foredrag den 19. Januar 1937 af Undervisningsassistent, cand. polit. THORKIL KRISTENSEN.....	89
Entstehung und Abbau der österreichischen Devisenbewirtschaftung. Foredrag den 16. Februar 1937 af Professor, Dr. OSKAR MORGENSTERN, Wien.	
Konjunkturbestemt Rente. Foredrag den 26. Oktober 1937 af Direktør i »Bikuben«, cand. polit. JENS TOFTEGAARD	265
Priskontrollen. Foredrag den 7. December 1937 af Raadsformand, cand. polit. HOLGER KOED.....	457
Generalforsamling. Den 26. Oktober 1937.....	427
Notits (Indholdsfortegnelse til Nationaløkonomisk Tidsskrift 51.—75. Bind) ..	428
Medlemsliste pr. 31. December 1937.....	429

ØKONOMISKE OG SOCIALE PROBLEMER I U. S. A.

FOREDRAG I NATIONALØKONOMISK FORENING
DEN 7. DECEMBER 1936

Af H. WINDING PEDERSEN

INDTIL for kort Tid siden herskede Laissez-faire-Politikken i U.S.A. Medens Tendensen i Europa mere og mere gik i Retning af offentlig Kontrol med det økonomiske Liv, blev man i Amerika stort set staaende paa det gammelliberalistiske Grundlag. Statsindgrebene i Erhvervslivets Forhold var faa og lidet virkningsfulde, og Samfundsopfattelsen var Manchesterlærrens. Med Mundheldet »Every man for himself and the devil take the hindmost« gav man bramfrit Udtryk for Individualismens og Darwinismens Filosofi. I langt ringere Grad end i Europa optraadte det offentlige i U. S. A. som Varetager af de smaas Interesser, og navnlig fandtes der ikke — bortset fra en mindre betydende Lovgivning i Enkeltstaterne — en Sociallovgivning som den, vi kender i de europæiske Lande.

Præsident *Roosevelts* »New Deal« bragte en Forandring i denne Tilstand, en Forandring saa vidtrækkende, at man har kaldt den en Revolution. Man tog nu fat paa en offentlig Regulering af Erhvervslivet saa omfattende og indgribende, at ingen vilde have anset det for muligt blot et Aar i Forvejen. Man behøver kun at nævne Agricultural Adjustment Administration (AAA), der søgte at regulere Landbrugsproduktionens Størrelse, og National Recovery Administration (NRA), der tog sig for at bestemme Lønnen, Arbejdstiden, Priserne og tildels Produktionen i alle de øvrige Erhverv lige fra Staalindustrien til Barberstuerne. Tanken med AAA var som bekendt at hæve Landbrugsvarernes Priser ved at begrænse Produktionen og Formaalet med NRA at skaffe flere i Arbejde ved Forkortelse af Arbejdstiden, at forøge Befolkningens Købeevne ved at sætte Lønningerne i Vejret og at forhindre saakaldt ødelæggende Konkurrence gennem Prisregulering. Andre Hoved-

punkter af de økonomiske Genrejsningsforanstaltninger var Dollarens Depreciering, Forsøgene paa Kreditekspansion, den mindre vel gennemtænkte Guldkøbspolitik i Efteraaret 1933, Udbetalingen af Understøttelse til trængende og Igangsættelsen af offentlige Arbejder, finansieret ved Laan. Endvidere har Unionsregeringen gennem Reconstruction Finance Corporation (RFC) — der blev oprettet i 1932 under Hoover — og gennem forskellige andre offentlige Kreditinstitutioner givet Laan eller Garanti for Laan til Banker, Jernbaner, Landbrug, Husejere og Boligbyggeri. RFC's Laan til Bankerne har givet det offentlige betydelige Aktieinteresser i Landets Banker.

Men the New Deal er mere end en ren Kriselovgivning. Ved Siden af de udprægede Kriseforanstaltninger er det lykkedes Roosevelt at faa gennemført en Række Love og Foranstaltninger, der mere har Karakter af varig Reform. Ved Gennemførelsen af Social Security Act af 1935 gjorde man et første Forsøg paa at skabe en Lovgivning om Arbejdsløsheds- og Aldersrente-forsikring, omfattende hele Unionen. Securities Act af 1933 og Securities Exchange Act af 1934 regulerer Emission af og Handel med Værdipapirer. Banking Acts af 1933 og 1935 gennemførte forskellige Reforme vedrørende Banksystemet, blandt andet en Forsikring af alle Indskud op til 5000 \$. Labor Relations Act af 1935 fastslaar Arbejdernes Ret til at organisere sig og føre kollektive Forhandlinger gennem Repræsentanter efter deres eget Valg og forbyder »unfair labor practices«. Hertil regnes ikke bare Afskedigelse af Arbejdere, blot fordi de er Fagforeningsmedlemmer, og lignende Ting, men Loven formener ogsaa Arbejdsgiverne at oprette eller dominere saakaldte »company unions«, d. v. s. Organisationer, der kun omfatter den enkelte Virksomheds Arbejdere, og som har været et virksomt Middel i Arbejdsgivernes Hænder til Bekæmpelse af de egentlige Fagforeninger. Et særligt Kapitel af Reformprogrammet vedrører Public Utilities: Som bekendt er disse Virksomheder i U. S. A. for største Delen paa private Hænder, og Enkeltstaternes Regulering af Taksterne for Gas og Elektricitet har ikke været særlig effektiv. (Nogen Kontrol fra Unionsregeringens Side har der ikke været Tale om). Utility-Selskaberne har paa forskellig Maade forstaaet at omgaa Bestemmelserne, bl. a. ved Oprettelse af Holding Companies, der ikke var undergivet Reguleringen. Ved forskellige Manipulationer overførtes Overskuddet til disse Kompagnier, hvis finansielle Opbygning tit lod meget at ønske, hvad

Stabilitet angaar. (*Insull-Skandalen*). Roosevelt har, siden han var Guvernør for Staten New York, haft et godt Øje til Utility-Selskaberne, og det er en af hans Yndlingsideer, at der ved en Takstnedsættelse vil vise sig et meget stort, latent Behov for Elektricitet — navnlig i Landbruget, som Elektricitetsselskaberne hidtil har forsømt. Regeringen søger nu at konkurrere Elektricitetstaksterne ned ved rundt om i Landet at anlægge en Række Vandkraftværker, af hvilke det bedst kendte er det, der drives af Tennessee Valley Authority (TVA). I 1935 gennemførtes endvidere Public Utility Act, der sætter Utility-Selskaberne under Forbundsregeringens Kontrol og navnlig paa-byder, at alle Holding Companies skal opløses, medmindre de er nødvendige for at samle Produktions-selskaberne til en geografisk eller økonomisk Enhed.

Naar man saaledes har foretaget et Omsving fra Laissez-faire til statskontrolleret Kapitalisme, er det naturligvis sket paa Baggrund af den voldsomme økonomiske Depression, der naaede Bunden, netop som Roosevelt traadte til. Men Depressionen er nu forbi — hvad enten saa the New Deal's Foranstaltninger har bidraget til at fremskynde dens Ophør eller ikke — og U. S. A. er afgjort inde i Opgangsperioden, omend ikke saa langt fremme som Sterlinglandene. Federal Reserve Boards Produktionsindeks, der sætter Gennemsnitsproduktionen i Aarene 1923—25=100, og som for 1929 og 1932 var henholdsvis 119 og 64, naaede i 1936 over 100 og var for September 109. Opgangen var i Begyndelsen mod Sædvane stærkest i Konsumvareindustrien, men Sværindustrien viser nu betydeligt stigende Produktionstal. Det samme gælder Byggeriet, der længe laa stille. Ogsaa Handelen og Restaurations- og Forlystelseserhvervene har gode Tider.

I 1936 naaede man saa langt, at det aktuelle økonomiske Spørgsmaal ikke længere var, hvordan Depressionen skulde bekæmpes. Tiden var nu inde til at tage Stilling til de økonomiske og sociale Problemer paa længere Sigt, og dette saa meget mere som der i dette Aar var Præsidentvalg og Valg til de lovgivende Forsamlinger. Man maatte nu bestemme, om man efter Depressionens Ophør ønskede at gaa tilbage til Laissez-faire-Politikken, eller om man vilde forblive og eventuelt gaa videre paa den Vej, der fører til mere offentlig Kontrol af det økonomiske Liv.

Roosevelt gav Tonen klart og tydeligt an. Han gik til Valg paa Fortsættelsen af the New Deal, og det var i udpræget Grad hans Person og Politik, Valget drejede sig om. I det hele taget var

Linjerne ved dette Valg trukket langt skarpere op end tidligere, da det ofte kunde være svært at finde nogen Forskel mellem de to store Partier. Bag det republikanske Parti stod ved dette Valg »business«, navnlig Storkapitalen, der frygtede flere Statsindgreb og højere Skatter og førte en forbitret Kamp mod Roosevelt. Derimod støttedes Roosevelt af den jævne Middelstand, Arbejderne og formodentlig ogsaa af mange Landbrugere. Roosevelt vandt en saa afgørende Sejr, at det ikke kan forklares med en Henviisning til Modkandidatens Middelmaadighed eller til Præsidentens personlige Charme, Smilet og »den gyldne Radiostemme«. Naar han vandt saa stort, er der ingen Tvivl om, at det var, fordi den brede Befolkning mente, at man her endelig havde faaet en Præsident, der havde gjort noget eller i hvert Fald prøvet paa at gøre noget for den jævne Mand.

Hvad kan man nu vente sig af Roosevelt i hans næste Periode? Han fremstillede under Valgkampagnen sig selv som en Folkets Befrier fra »de økonomiske Royalister«s Overgreb, ligesom »the founding fathers« frigjorde Landet fra de politiske Royalisters Styre. Men der er næppe trods hans voldsomme Udfald mod Storkapitalen nogen Grund til efter Valget at vente at se ham optræde i Rollen som fremstormende revolutionær. Den passer mindre til hans tidligere Gerninger end til den valgtaktiske Situation, og Roosevelt tilhører heller ikke af Fødsel og Milieu de brede, endsige de fattige Lag af Befolkningen. Han er en human Mand af Patricierfamilie, en Mand med social Forstaaelse og visse Reformidéer, men først og fremmest en overordentlig dreven Politiker, der nøje ved, hvordan Vinden blæser. Han er, som det er blevet sagt, ikke en Fører, der gaar længere, end han bliver fulgt. En moderat, liberal Fortsættelse af the New Deal er sikkert det, man kan vente. Den politiske Udvikling kan maaske tvinge Roosevelt til at gaa til venstre for at holde paa Arbejderne og undgaa Dannelsen af et Arbejderparti, men til Gengæld er det demokratiske Partis gamle Grundstamme, Sydstaternes Befolkning, alt andet end radikalt indstillet.

Det demokratiske Valgprogram nøjes for en stor Del med at henvise til the New Deal's Resultater og lover i ikke alt for bestemte Vendinger en Fortsættelse. Med Hensyn til Sociallovgivningen antydes en videre Udbygning paa Grundlag af Social Security Act. Og det kan tiltrænges, saafremt man ønsker at have et nogenlunde fuldstændigt Forsikringssystem. Loven mangler f. Eks. ganske en Sygekasseordning, og dens Bestemmelser om

Arbejdsløsheds- og Aldersrenteforsikring vil sikkert blive meget vanskelige at administrere. Heller ikke med Hensyn til de Ydelser, de forsikrede opnaar, og den Kreds af Personer, Forsikringen omfatter, er Loven tilfredsstillende. Landarbejdere kan f. Eks. ikke deltage i Forsikringsordningerne, men kun faa Alderdomsunderstøttelse, og Arbejdsløshedsforsikringen omfatter kun de store og middelstore Virksomheder, men ikke de smaa. Videre lover Programmet billig Elektricitet til Landbruget, og Opførelsen af Elektricitetsværker og Kontrollen med Public Utilities vil sikkert blive fortsat, saa vidt Forfatningen tillader det. Derimod bliver der næppe i den nærmeste Fremtid Tale om, at det offentlige overtager de private Elektricitetsværker og Gasværker eller Jernbanerne. Det vilde kræve uhyre Penge-sommer. Alene Jernbanerne er vurderet til 23 Milliarder \$. Programmet taler om, at Folket har Ret til gode Boliger til en rimelig Pris, men et virkeligt Boligprogram med en Oprydning af Slumkvartererne er ikke paabegyndt endnu. Paa Spørgsmaalet om Handelspolitikken deler man sig i Amerika ikke længere efter Partilinjer, og det demokratiske Valgprogram lover derfor baade en frihandelsvenlig og en beskyttelsesvenlig Politik. Saa længe Mr. Hull er Udenrigsminister, vil dog formodentlig den frihandelsvenlige Kurs og Afslutningen af tosidede Handelstraktater blive fortsat. Hvad angaar Penge- og Valutaspørgsmaalet tales der med en Afklang af Roosevelts Budskab til London-Konferencen om at stabilisere Pengeværdien saadan, at de tidligere store Svingninger undgaas. —

En Lovgivning af the New Deal's Art rejser imidlertid i U. S. A. vanskelige Problemer. Først og fremmest har Landets Styreform ikke holdt Trit med Udviklingen. U. S. A. styres efter Principper, der vel kunde passe for en Sammenslutning af Landbrugerdistrikter uden større økonomisk Samkvem — et Udviklingsstadium, hvor Magten kan være decentraliseret og Embederne betragtes som borgerlige Ombud — men som ikke er tidssvarende i et Forbund af Stater, der danner en økonomisk Enhed, og hvor man ønsker at have en moderne Social- og Kontrollovgivning. Ved Embedsbesættelserne hersker som bekendt stadig »Spoils-Systemet«. En stor Del af Stillingerne er politiske Embeder, der efter Valgene tildeles veltjente Partifæller, ofte uden for meget Hensyn til deres saglige Kvalifikationer. For Unionsembedernes Vedkommende anvendtes denne Fremgangsmaade indtil for nylig lige ned til Postmesterstillingerne i smaa

Flækker. Systemets svage Sider er aabenbare, og man kan have Lov at betvivle, at U. S. A. har den veltrænede, upartiske og fuldt ud paalidelige Embedsstand, som er nødvendig, for at en moderne Social- og Kontrollovgivning kan administreres. I denne Forbindelse kan det nævnes, at man ofte hører udtalt Frygt for, at Kongressen skal vise sig svag overfor organiseret Pres fra særlige Grupper af Befolkningen, f. Eks. Aldersrentenyderne, saadan at disse kan tiltvinge sig Særfordele paa Bevillingslovene. Og Bonusudbetalingen til Krigsveteranerne i Sommeren 1936 viser tydeligt, hvad der kan opnaas ved en stadig og maalbevidst Paavirkning af Kongressens Medlemmer.

Den alvorligste Hindring for Gennemførelsen af offentlig Kontrol med Erhvervslivet er dog for Øjeblikket de forenede Staters Forfatning. Selv om Administrationen af en hele Unionen omfattende Social- og Kontrollovgivning vil frembyde en uhyre kompliceret Opgave, ligger det i Sagens Natur — og Erfaringen viser det med al Tydelighed — at Opgaven maa løses af Unionsregeringen og ikke af Enkeltstaterne. Men Forfatningen lægger næsten al Magt til at lovgive om økonomiske Spørgsmaal i Enkeltstaternes Hænder. Forbunds-kongressen har kun de Beføjelser, der udtrykkeligt er henlagt til den i Forfatningen, og de omfatter paa det økonomiske Omraade kun Beskatningsretten, Retten til at optage Laan, til at udmønte Penge og regulere deres Værdi og Magten til at regulere Udenrigshandelen og Handelen mellem Enkeltstaterne. Som det under disse Forhold var at vente, varede det ikke længe, før der viste sig forfatningsmæssige Vanskeligheder ved at gennemføre det Roosevelt'ske Genrejsnings- og Reformprogram. Som bekendt har de forenede Staters Højesteret allerede kendt en hel Række af the New Deal's Love — herunder NRA og AAA — forfatningsstridige, og det er meget muligt, at samme Skæbne vil overgaa Social Security Act, Labor Relations Act og Public Utility Act. De forkastede Love er i Hovedsagen fundet forfatningsstridige af to Grunde, dels fordi de i deres Egenskab af Bemyndigelseslove tillagde Præsidenten en Magt, som efter Forfatningen tilhørte den lovgivende Forsamling, dels — og navnlig — fordi de greb ind i Forhold, som det er forbeholdt Enkeltstaterne at lovgive om. De samme Vanskeligheder vil naturligvis være til Stede, naar man ønsker Reformprogrammet fortsat, og det er derfor ikke underligt, at man i U. S. A. drøfter, om der ikke bør gennemføres en Forfatningsændring, der giver Forbundsregerin-

gen mere Magt i økonomiske og sociale Anliggender. Men en Revision af Forfatningen er vanskelig at gennemføre. Der kræves $\frac{2}{3}$ Majoritet i begge Kongressens Kamre, og desuden skal Ændringen vedtages af $\frac{3}{4}$ af Enkeltstaterne, der altsaa i dette Tilfælde maa stemme for Beskæringen af deres egen Magt. Og her til kommer, at Forfatningen, der jo blev til i Frihedskrigens Tid og staar omgivet af samme Glans som denne, af det amerikanske Folks store Masser betragtes som et ophøjet Dokument, hvis Bogstav er helligt og ukrænkeligt. Siden 1791 er der da ogsaa gennemført temmelig faa Forandringer i Forfatningen. Denne traditionelle Indstilling søgte Republikanerne at slaa Mønt af under Valgkampagnen. De havde opdaget, at Forfatningen, som Forholdene ligger for Øjeblikket, er et Værn for de konservative Interesser, og det republikanske Parti er derfor blevet en ligesaa veltalende Talsmand for Enkeltstaternes Rettigheder, som det demokratiske Parti tidligere har været. Demokraterne har derimod i Konsekvens af deres Politik indtaget Republikanernes tidligere Standpunkt og ønsker at give Unionsregeringen mere Magt. Republikanerne førte Valgkampagnen bag Flaget og Forfatningen og fremstillede Roosevelt som en Mussolini eller Stalin i Faareklæder, der traadte Konstitutionen og alle gode, amerikanske Principper under Fode med det endelige Formaal at gøre sig til Diktator og indføre udenvælts Styreformer. Højesteretssagerne afgav naturligvis godt Agitationsstof, selv om man fra modsat Side kunde paapege, at Højesteret, af hvis Medlemmer forøvrigt en hel Del er forhenværende Politikere, havde truffet flere af sine Afgørelser i New Deal-Sagerne med 5 Stemmer mod 4. Det siger sig selv, at det under saadanne Forhold var vanskeligt for Roosevelt at tale om Forfatningsrevision, og i bedste Fald vilde det tage lang Tid at gennemføre en Forandring af Forfatningen. I U. S. A., hvor alt i det politiske Liv skal gaa i en Fart, taler man derfor i reformvenlige Krese om en anden Udvej, nemlig at Højesteret bør udøve Statsræson og ændre sin Fortolkning af Forfatningen. I Amerika, hvor det hører til Dagens Orden, at Loves Forfatningsmæssighed tages under Paadømmelse, har der naturligvis udviklet sig en bestemt Praksis paa dette Omraade, og Sagernes Afgørelse beror til Tider paa temmelig subtile Fortolkningsspørgsmaal. Som Eksempel kan nævnes Sagen verørende Railroad Retirement Act af 1934, der indførte en lovpligtig Pensionsordning for Jernbanefunktionærer. Administrationen gjorde gældende, at en Pensionsordning vilde medføre, at Funktionærerne

tidligere trak sig tilbage, og at den i al Almindelighed vilde forbedre Arbejdsmoralen blandt Personalet. Som Følge heraf vilde Trafiksikkerheden forbedres, og da god og sikker Trafik fremmer den mellemstatslige Handel, maatte Kongressen være berettiget til at gennemføre en Pensionsordning i Henhold til den Bestemmelse i Forfatningen, der giver den Ret til at regulere Handelen mellem Enkeltstaterne. 4 Dommere godkendte dette Synspunkt, og 5 stemte imod. Man henviser fra reformvenlig Side til, at Højesteret tidligere har ændret sin Fortolkningspraksis, naar Forholdenes Udvikling krævede det, og man hævder, at det maa kunne ske igen. Ligesom man i Stedet for at gennemføre en moderne Skilsmissegivning klarer sig med en rummelig Fortolkning af Begrebet »cruelty«, ønskes det altsaa, at Forfatningen skal gøres mere tidssvarende ved en ændret Fortolkning. Men Højesteret har paa ingen Maade vist sig tilbøjelig til at foretage et saadant Skridt. Tværtimod har dens Domme hidtil været temmelig konservative. Hvor konservative ses maaske bedst af en Dom, afsagt i Juni 1936, hvori det med 5 Stemmer mod 4 blev afgjort, at en Lov i Staten New York, der foreskrev Minimumsløn for Kvinder, var forfatningsstridig, fordi den greb ind i Kontraktsfriheden. Da Forbundskongressen iflg. NRA-Dommen heller ikke kan give Bestemmelser om Minimumsløn, blev selv mange konservative Amerikanere betænkelige ved denne Dom, og Republikanernes Kandidat, Guvernør *Landon*, udtalte sig til Fordel for, om nødvendigt, at gennemføre en Forfatningsændring, der vilde give Enkeltstaterne Ret til at regulere Løn, Arbejdstid og andre Arbejdsbetingelser for Kvinder og Børn.

Det gjorde det naturligvis lettere for Roosevelt at tale om Revision af Forfatningen. I det demokratiske Valgprogram understreges det, at Forfatningen bygger paa en Deling af Magten mellem Unionen og Enkeltstaterne, og Roosevelt har i sine Taler fremhævet, at der som Følge af det stigende Samkvem mellem Landets enkelte Dele i Tidens Løb er blevet flere og flere Forhold, som Enkeltstaterne er kommet ud af Stand til at underkaste en effektiv Regulering. Løsningen af de Opgaver, som Enkeltstaterne ikke kan magte, maa, siger han, ifølge Sagens og Forfatningens Natur tilfalde Unionsregeringen. Man hævder fra Demokraternes Side, at the New Deal's Reformlovgivning kan fortsættes indenfor den nugældende Forfatnings Rammer, om den fortolkes rigtigt, og kun som en sidste Udvej taler det demokratiske Valgprogram om en Forfatningsændring til Klarlæggelse af Kompetence-

fordelingen mellem Unionen og Enkeltstaterne. Man gør med andre Ord Spørgsmaalet om en Ændring af Forfatningen afhængig af Højesterets fremtidige Stilling. Det kan være, Roosevelt nu efter Valget føler sig stærk nok til at stille Forslag om Forfatningsrevision, men maaske er det mest sandsynligt, at man foreløbig vil vente og se, om Højesteret tager Anledning af Valgets Udfald til at ændre sin Holdning. En særlig Mulighed for en Kursændring fra Højesterets Side ser man deri, at Antallet af liberale Dommere kan forøges ved opstaaende Vakancer, hvad der er saa meget desto større Udsigt til, som alle Rettens konservative Medlemmer er over 70. I hvert Fald gælder Lovene jo, indtil de bliver forkastet, og i visse Tilfælde har man, naar en Lov er blevet erklæret forfatningsstridig, klaret sig med at gennemføre den paany i noget ændret Form, hvorefter den saa i det mindste gælder, til den igen naar frem til Højesteret¹⁾. —

I Amerika kan Stemningen hurtigt skifte, og selv om Strømpilen for Øjeblikket afgjort gaar i Retning af mere Sociallovgivning og flere Statsindgreb i Erhvervslivet, er det ikke udelukket, at Begejstringen for den Slags Lovgivning kan blive langt mindre under en eventuel, fremtidig »Prosperity«-Periode. Baggrunden for den nye økonomiske Politik var jo først og fremmest den lange og dybe Depression, og jo længere den kommer paa Afstand, des mere vil den gaa i Glemmebogen. Maaske findes der dog andre Faktorer, der har været medvirkende til at fremkalde Omsvinget, Kræfter, der er mindre iøjnefaldende, som virker langsommere, men til Gengæld mere stadigt. Er der f. Eks. i samme Grad som tidligere lige Chancer for alle, eller er Klassefordelingen ved at blive mere udpræget? Spørger man Amerikanere, faar man forskellige, indbyrdes modsigende Svar. Men der kan vist næppe være Tvivl om, at de sociale Skranker, efter at Pionertiden er forbi, bliver stadig vanskeligere at sætte over. Og jo mere det bliver Tilfældet, des større Interesse vil naturligvis Arbejderne faa for Sociallovgivning og faglig Organisation. I hvert Fald er man sig i Øjeblikket Klasse modsætningerne langt mere bevidst end tidligere, og det er i denne Forbindelse interessant at iagttage Udviklingen indenfor U. S. A.'s største Sammenslutning af Fagorganisationer, American Federation of Labor. Denne

¹⁾ Iflg. Dagspressen har Roosevelt nu — Februar 1937 — forelagt Kongressen et Lovforslag om at forøge Antallet af Dommere i Højesteret fra 9 til 15 for paa denne Maade at skaffe sig et mere medgørligt Dommerkollegium.

Organisation bygger paa *Fagforbundet* som Enhed, og det stemmer godt hermed, at den mest har interesseret sig for at organisere det faglærte Arbejderaristokrati. Videre har det været dens Tradition at holde sig fjernt fra al politisk Virksomhed. A. F. of L. har endog været Modstander af en Lovgivning om Arbejdsløshedsforsikring, hvad der naturligvis hang sammen med, at man tidligere ansaa Administrationen for at være fjendtligt stemt overfor Fagforeningerne. I de sidste Aar er der imidlertid indenfor A. F. of L. vokset en Fraktion frem, som ønsker at organisere Arbejderne i *Industriforbund*. Man gør gældende, at denne Organisationsform er mere egnet, naar det gælder at organisere Arbejderne i Masseproduktionsindustrierne, som har denne Fraktions særlige Interesse. I 1935 dannedes under Ledelse af Formanden for *United Mine Workers of America*, *John Lewis*, en *Committee for Industrial Organization*, hvad der gav Anledning til bitter Strid indenfor A. F. of L. I Sommeren 1936 paabegyndte C. I. O. en Kampagne for at organisere Staalindustriens Arbejdere, og omtrent samtidig ekskluderede A. F. of L.'s Ledelse alle de Organisationer, der var tilsluttet C. I. O., og som omfattede ca. 1 Mill. Mand eller vel omtrent en Tredjedel af A. F. of L.'s Medlemstal. Lewis-Gruppen afviger ogsaa fra A. F. of L.'s sædvanlige Kurs deri, at den er indstillet paa Samarbejde med Regeringen og i det hele taget paa politisk Virksomhed. Gruppen gav ved Valget Roosevelt officiel Støtte, men man er allerede i det smaa begyndt at drøfte Dannelsen af et Arbejderparti til Valget i 1940. Hvis Organiseringen af Masseproduktionsindustriernes Arbejdere faar Fremgang, og hvis en større Del af den amerikanske Arbejderklasse begynder at optræde som en samlet Blok, politisk og organisationsmæssigt, kan der sikkert ventes en skarp social Strid. Arbejdere og Arbejdsgivere i U. S. A. er jo ikke just bekendt for at tage paa hinanden med Fløjlshandsker. Men foreløbig kan der kun gisnes om, hvordan Fremtidens Amerika vil komme til at se ud. —

Herefter skal nærmere omtales nogle af de økonomiske Enkeltproblemer, der for Øjeblikket er aktuelle i U. S. A. Først den finansielle og monetære Situation. The New Deal har ikke været billig. Statsudgifterne (hermed menes Unionsregeringens Udgifter), der i Finansaaret 1928—29 (1. Juli 1928 til 30. Juni 1929) var 3,8 Milliarder \$ og 5,1 Milliarder \$ i 1932—33, steg til 7,4 Milliarder \$ i 1934—35. Indtægterne derimod faldt fra 4

Milliarder \$ i 1928—29 til 2 Milliarder \$ i 1931—32. Derefter steg de igen, men var i 1934—35 kun 3,8 Milliarder \$. Regner man med, at Budgettallene for 1936—37 slaar til, vil Udgifterne i de fire Finansaar, Roosevelt har Ansvaret for, have udgjort 31,1 Milliarder \$, Indtægterne 16,7 Milliarder og Kasseunderskuddet altsaa 14,4 Milliarder. Det store Underskud var et af Hovedtemaerne i Republikanernes Valgagitation, og kendte Nationaløkonomer talte om Statsbankerot og Inflation. Naar man vil bedømme Roosevelts Finanspolitik, maa det naturligvis først fremhæves, at den store Stigning i Udgifterne skyldes de ekstraordinære Kriseudgifter, navnlig til Understøttelser og offentlige Arbejder. Til disse Formaal vil der pr. 30. Juni 1937 være anvendt ca. 10 Milliarder \$. Der er her for en stor Del Tale om Udgiftposter, der tidligere slet ikke fandtes paa Forbundsregeringens Budget, og Udgiftsstigningen maa derfor ses under den Synsvinkel, at Unionsregeringen har taget nye Opgaver op. Det er Opgaver, som det ellers vilde være tilfaldet Enkeltstaterne at løse, hvad de imidlertid sikkert ikke vilde have haft Evne og næppe heller Vilje til. De store Poster paa Forbundsregeringens ordinære Budget er Militærudgifterne og Renter og Afdrag paa Statsgælden. Derimod findes ingen Socialudgifter. Kontante Understøttelser har tidligere kun været ydet i ekstraordinære Tilfælde, f. Eks. til Ofrene for Naturkatastrofer, og først under the New Deal har man anerkendt Unionsregeringens Pligt til at komme trængende Medborgere til Hjælp. Endvidere vilde Enkeltstaternes Udgifter til egentlige offentlige Arbejder sikkert have været større, hvis ikke Forbundsregeringen havde bevilget saa store Beløb, saadan at der her for en Del er Tale om en Overflytning fra Enkeltstaternes til Unions Budget.

Men Udgiftsstigningen kunde jo være blevet dækket ved forøget Beskatning, i hvert Fald for de Udgifters Vedkommende, som ikke modsvares af en Forøgelse af Aktiverne eller er brugt paa en saadan Maade, at de ogsaa kommer Fremtiden til Gode. Roosevelt-Regeringen har imidlertid slet ikke ønsket at følge den ortodokse Finanspolitiks Regler. Man har ikke gjort Forsøg paa at gennemføre nogen videre Ekstrabeskatning, men har med Hensigt finansieret Kriseudgifterne ved Laan for paa denne Maade at »spæde Pumpen op«, som Slagordet lød, d. v. s. forøge den totale Købeevne, maalt i Penge, og bringe Liv i Produktion og Omsætning. Og denne Politik har sikkert været den gavnligste Del af Roosevelts Kriseforanstaltninger, selv om Fremgangen

maaske nok blev købt noget dyrt. Statsgælden er steget ganske anseligt, men det foran nævnte Tal for Underskuddet, 14,4 Milliarder, giver dog overdrevne Forestillinger om Gældsforøgelsen. Det amerikanske Statsregnskab er et rent Kasseregnskab, og det Underskud, det fremviser, derfor kun et Kasseunderskud. Tages der Hensyn til Amortisationen, bliver Stigningen i Statsgælden ca. 11,5 Milliarder, nemlig fra 22,5 Milliarder den 30. Juni 1933 til ca. 34 Milliarder den 30. Juni 1937. Heroverfor staar imidlertid visse Aktivforøgelser. Der er Stabiliseringsfondets 2 Milliarder \$, og endvidere har Staten faaet en Del Tilgodehavender gennem Reconstruction Finance Corporation og lignende Institutioner. Regnes disse Tilgodehavender til Pariværdi, bliver Nettoforringelsen af Unionens Formuestatus kun ca. 5,5 Milliarder \$, og desuden er der blevet udbetalt 2,2 Milliarder til Veteranerne, en Sum, der egentlig først var forfalden til Betaling i 1945. Men samtidig har Statskassen paataget sig Garantier til et Beløb af over 4,5 Milliarder \$, og en Del af Fordringerne er nok ogsaa noget dubiøse. Det sikrer, at Statsgælden efter Roosevelts første Periode vil være forøget med 11—12 Milliarder \$ eller med ca. 50 pCt. Og Hoover var heller ingen Guldflugt. Han satte Statsgælden op med over 5 Milliarder. Af denne Gældsforøgelse maa Fremtidens Skatteydere svare Renter og Afdrag til Fremtidens Obligationsejere. Til Gengæld har Statskassen altsaa erhvervet visse Aktiver, en Del af Pengene er gaaet til Formaal, som man ogsaa direkte vil nyde godt af i Fremtiden, og har Underskudspolitikken virkelig medvirket til at spæde Pumpen op, vil Skatteyderne jo endvidere af den Grund bedre være i Stand til at bære Skattebyrden. Og selv om Krisen har fordoblet Statsgælden, maa man huske, at de forenede Staters Gæld i Forvejen var meget lille sammenlignet med de europæiske Landes. Den engelske Statsgæld er større end Unionsregeringens og Enkeltstaternes tilsammen. Nogen Statsbankerot er der ingen Fare for, men selv et rigt Land som U. S. A. har dog næppe Raad til alt for mange af den Slags Kriser.

De, der har talt om en truende Inflation i de forenede Stater, har henvist baade til Finansernes Stilling og til den monetære Situation. Indskud paa Anfordring (Federal Reserve Bulletin's »adjusted demand deposits») hos Medlemsbankerne indenfor Federal Reserve System, der ved Udgangen af Aaret 1929 udgjorde 16,6 Milliarder \$ og pr. 30. Juni 1933 var nede paa 12 Milliarder, er siden Bankkrisen steget stærkt og naaede pr. 30. Juni 1936 op

paa 20,3 Milliarder \$, det højeste Beløb, de nogensinde har udgjort. Denne Stigning betød i sig selv en ikke ringe Forøgelse af Pengemængden, men Grænsen for den monetære Ekspansion var ingenlunde naaet hermed. Som bekendt skal Medlemsbankerne holde en vis Reserve for deres Indlaansforpligtelser som Indskud hos Reservebankerne, og det er derfor det Beløb, hvormed deres Kassemidler overstiger den lovpligtige Reserve, der er bestemmende for, hvor stor en Kreditudvidelse Medlemsbankerne som Helhed er i Stand til at foretage. Medlemsbankernes overskydende Reserver — d. v. s. Forskellen mellem deres totale Indskud hos Reservebankerne og den lovpligtige Reserve — var i Gennemsnit for Aaret 1929 43 Mill. \$ og for 1932 256 Mill. Siden Bankkrisen i Marts 1933, da Overskudsreserverne forsvandt, har de været undergivet en stadig og stærk Stigning, dels paa Grund af den førte Ekspansionspolitik, dels — og navnlig — som Følge af den store Guldimport siden Dollarens Devaluering. I August 1936 naaede Overskudsreserverne op paa ca. 3 Milliarder \$ eller omtrent det samme Beløb som de lovpligtige Reserver, der svarede til Publikumsindlaan paa ca. 30 Milliarder \$, hvoraf, som nævnt, ca. 20 Milliarder i demand deposits. Den Kreditudvidelse, der kunde opbygges paa disse Overskudsreserver, vilde medføre en meget stærk Forøgelse af Pengemængden ud over det store Beløb, man allerede havde naaet, og naar hertil føjes, at Omløbshastigheden stadig laa langt under Niveauet fra 1929, vil man se, at den monetære Basis for en betydelig Inflation var til Stede.

Bankloven af 1935 gav imidlertid Federal Reserve Board — eller Board of Governors, som det nu hedder — Ret til at forhøje den Procent, som de lovpligtige Reserver for Indlaan og Banker af de forskellige Kategorier skal udgøre af Indlaansbeløbet, indtil det dobbelte af de hidtil gældende, og i Sommeren 1936 benyttede man sig af denne Bemyndigelse. Reservekravene satte op med 50 pCt., og som Følge deraf faldt de overskydende Reserver fra ca. 3 Milliarder til 1,8 Milliarder \$. De blev altsaa kraftigt reduceret, men der blev dog stadigvæk nok tilbage til, at en stærk Kreditudvidelse kan foretages. Og siden August er Overskudsreserverne steget til over 2 Milliarder \$.

Foreløbig har der dog ikke vist sig nogen Tegn paa Inflation. Medens Produktionen i Løbet af det sidste Par Aar er blevet stærkt forøget, har Pristallene været praktisk talt uforandrede, og Produktionen kan endnu sættes en Del i Vejret, inden

Kapacitetsgrænsen naas og stærkere Prisforhøjelser derfor bliver uundgaaelige¹⁾ Videre har Federal Reserve Board endnu Midler i Hænde til at bremse en Kreditudvidelse. Forøges Reservekravene indtil det tilladte Maksimum, kan man paa denne Maade skaffe sig af med det meste af de nuværende Overskudsreserver. Desuden besidder Reservebankerne »government securities« for knap $2\frac{1}{2}$ Milliarder \$, for største Delen af kort Løbetid. Det menes, at man, hvis man lader disse Gældsbeviser løbe ud, kan placere andre i Stedet hos Medlemsbankerne uden alt for stort Kurstab, og ved en saadan Transaktion vilde de nuværende Overskudsreserver blive neutraliseret. Farligere vil det maaske være, hvis Omløbshastigheden stiger til sin tidligere Højde, og hertil kommer Muligheden for fortsat Guldimport. For Øjeblikket indføres der Guld for ca. 100 Mill. \$ maanedligt. Baade for Omsætnings-hastigheden og for Indførselen af Guld (Kapitalimporten) er sikkert Kursudviklingen paa New Yorks Børs af stor Betydning. Efter Securities Exchange Act's Bestemmelser kan Børsspekulationen imidlertid bremses, ved at Federal Reserve Board forhøjer den Margin, der kræves indbetalt ved Spekulationsforretninger, og maaske kan der tages nye Midler i Brug i Pengepolitikens Tjeneste. Det kan paabydes Medlemsbankerne at købe flere Aktier i Reservebankerne, og muligvis kan Reconstruction Finance Corporation opsigte sine Laan til Bankerne. Hvor effektive de forskellige Midler, der staar til Raadighed, vil være, afhænger for en stor Del af deres psykologiske Virkninger, men Myndighederne synes at have ret gode Kort paa Haanden, om de ellers kan og vil spille dem i rette Tid. Om det saa er politisk muligt, er naturligvis en anden Sag, men efter den Valgkampagne, der blev ført mod Roosevelt, skulde Regeringen være interesseret i at gøre Inflationsagitationen til Skamme²⁾).

¹⁾ Siden Oktober 1936 er Priserne steget en Del, men Priserne plejer jo at stige under en Konjunkturopgang, og det behøver derfor ikke at være Indledningen til en egentlig Inflation.

²⁾ Den 21. Dec. 1936 meddelte Finansministeriet, at det, om nødvendigt, vil opkøbe Guld for Midler, der skaffes ved Markedssalg af Skatkammerveksler. Et saadant Salg vil berøve Markedet de Penge, der tilflyder det ved Salget af Guld til Finansministeriet, og det undgaas herved, at fremtidig Guldimport forøger de overskydende Reserver. Den 30. Jan. 1937 dekretede Fed. Res. Board, at Reservekravene ved to Forhøjelser, der skal træde i Kraft den 1. Marts og den 1. Maj, skal bringes op paa det i Loven omtalte Maksimum. Hermed menes ca. 1,5 Milliard af de allerede eksisterende Overskudsreserver, der i Begyndelsen af December udgjorde 2,2 Milliarder \$, at ville blive neutraliseret.

En anden Side af Sagen er, om der i det hele taget kan ventes den Efterspørgsel efter Banklaan, der er Forudsætning for, at Bankernes likvide Stilling kan give Anledning til Inflation. Naar de store Overskudsreserver forefindes, skyldes det jo, at Bankerne ikke har været i Stand til at anbringe deres Midler. Deres Kundelaan, der kun andrager ca. Halvdelen af, hvad de var i 1929, har holdt sig næsten uforandrede siden Foraaret 1933, og Bankernes væsentligste Forretning under Depressionen har været at finansiere Regeringen. Trods den betydelige økonomiske Fremgang har der altsaa ikke hidtil vist sig nogen væsentlig konjunkturmæssig Forøgelse i Efterspørgselen efter Banklaan, selv om Kundelaanene i de sidste Maaneder er begyndt at vise stigende Tal. Med hvilken Styrke Efterspørgselen vil vise sig senere i Opgangen, beror bl. a. paa, hvor god den realøkonomiske Basis for en Højkonjunktur er, men det er maaske tvivlsomt, om der her findes Tendenser, der kan tænkes at befordre en egentlig Inflation¹⁾.

Desuden foregaar der uden Tvivl for Øjeblikket en vis strukturel Forandring i det amerikanske Kreditsystem. De store velkonsoliderede Selskaber finansierer nu ikke alene som i 20'erne sig selv uden Bankernes Hjælp, men de er ogsaa begyndt at finansiere deres Leverandører og Aftagere. Dette har naturligvis den Virkning, at der bliver mindre Brug for Bankkredit.

En mulig Kilde til Inflation er naturligvis Budgetunderskuddet — for ikke at tale om de standhaftige »soft money«-Tilhængeres Agitation. Hvad man nu end mener om den Teori, der ligger bag Underskudspolitikken, saa er der ingen Tvivl om, at Tiden nu er inde til at lægge Roret om. Regeringen har da ogsaa udtalt, at den nu ønsker Balance tilvejebragt saa hurtigt som muligt. Dog har Roosevelt — efter at han havde faaet vedtaget sin nye Lov om Aktieselskabsbeskatningen, der var saa snedigt indrettet, at ingen følte sig ramt — lovet, at Regeringen nu ikke vilde gennemføre flere Skatteforhøjelser. Man sætter sin Lid til den Stigning i Skatteindtægterne, den økonomiske Opgang medfører, og som

¹⁾ Professor Alvin H. Hansen gør opmærksom paa, at der findes visse deflatoriske Elementer i den amerikanske økonomiske Situation, navnlig Landbrugets Overekspansion, jfr. senere. Han mener ikke, der findes nogen nye Investeringsmuligheder (*Schumpeter, Cassel*) af særlig Betydning, og er af den Opfattelse, at Konjunkturbevægelsen vil vende, før Højkonjunkturen bliver til en Inflation. Se Proceedings, Association of Reserve City Banks, 25th Annual Convention.

allerede har vist sig meget tydeligt. Denne automatiske Opgang i Indtægterne vil formodentlig ogsaa kunne bringe Balance paa Regnskabet, selv om det maaske ikke bliver før i Finansaaret 1938—39, men om galt skulde være, kan der vel gives Skatte-skruen en lille Omdrejning, naar Valgløfterne er kommet lidt paa Afstand.

Hvor hurtigt der kan bringes Balance paa Regnskabet, afhænger naturligvis ogsaa af Udgifterne, der foreløbig ingen Tilbøjelighed har vist til at gaa ned. Hvordan det vil gaa med dem i Fremtiden, vil for en stor Del afhænge af, hvor meget Arbejdsløsheden formindskes. Den er stadig stor. Nøjagtige Opgørelser savnes, men de fleste mener, Tallet ligger omkring en halv Snes Millioner — herunder regnet dem, der er beskæftiget ved offentlige Arbejder for et lavere Vederlag end almindelig Arbejds løn — mod 13 à 15 Millioner i Marts 1933 og maaske 3—4 Millioner i 1929. Man ser med Betænkelighed paa, at Stigningen i Beskæftigelsen ikke holder Trit med Forøgelsen af Produktionen. I Aaret 1935 laa Federal Reserve Boards Produktionsindeks 43 pCt. over Gennemsnittet for 1932, men Bureau of Labor Statistics' Beskæftigelsesindeks viste kun en Stigning i Antallet beskæftigede paa 28 pCt. Disse Tal gælder dog kun Fabriksindustrien («Manufactures» og »factory employment»). Der har navnlig været Tale om den tekniske Udvikling som Aarsag til denne Diskrepans, og her ligger vel ogsaa nok en Del af Forklaringen. Men desuden er Arbejdstiden blevet forlænget, og naar Produktionen forøges, vil man ifølge Produktionslovene (det aftagende Udbyttes Lov) vente en forholdsvis ringe Forøgelse i Antallet af beskæftigede i Begyndelsen og en stærkere Stigning senere hen. Men selv om der derfor sandsynligvis kan ventes en stærkere Tiltagen i Beskæftigelsen i Opgangens senere Stadier, er et Arbejdsløshedstal paa 8—10 Millioner meget stort. Præsident Roosevelt har ved et Par Lejligheder udtalt sig til Gunst for et nyt Forsøg paa at reducere Arbejdsløsheden gennem en Forkortelse af Arbejdstiden. Et saadant Forsøg blev gjort under NRA, men straks efter Højesteretsdommen standsedes NRA's Virksomhed, og siden den Tid er Arbejdstiden blevet forlænget. NRA-Eksperimentet havde forøvrigt næppe den tilsigtede Virkning, men maaske er Betingelserne noget gunstigere i den nuværende Konjunkturfase, navnlig hvis man denne Gang afholder sig fra at regulere Produktion og Priser. Man er i Øjeblikket i Gang med at undersøge, hvorvidt det trods de forfatningsmæssige Vanskeligheder er muligt at gen-

oplive den Del af NRA-Loven, der vedrørte Organisationsretten og Forbud mod Børnearbejde, men selv om Roosevelt ikke fandt det opportunt at omtale Spørgsmaalet under Valgkampagnen, er det ikke usandsynligt, at der ogsaa vil blive gjort et Forsøg paa at tage Reguleringen af Arbejdstiden op igen.

Et andet aktuelt Problem — der ogsaa har sin finansielle Side — er Landbrugspolitikken. For selv efter at den almindelige Depression er overstaaet, vil man sikkert i hvert Fald i nogen Tid bibeholde særlige Landbrugsforanstaltninger. Det amerikanske Landbrug er nemlig som Helhed overudviklet. Under Krigen, da der var stærk Efterspørgsel efter amerikanske Landbrugsvarer, udvidedes Produktionen. Men efter Krigens Ophør svandt Efterspørgselen ind. I Udlandet søgte man at gøre sig selvforsynende, navnlig under den sidste Depression. Befolkningstilvæksten blev mindre, Hestene erstattedes af Traktorer, ændrede Forbrugsvaner fremkaldte en Forskydning i Efterspørgselen, og amerikansk Landbrug kom ind i en Tilstand af Overproduktion. Under Depressionen blev det naturligvis særlig galt, og det var den almindelige Opfattelse, at Landbruget var haardere ramt end de øvrige Erhverv. Særlig fæstede man sig ved, at Landbrugsvarernes Priser var faldet mere end Industrivarernes, og Agricultural Adjustment Act satte sig derfor som Maal at bringe Priserne paa en Række vigtige Landbrugsvarer op i samme Forhold til Priserne paa de Varer, Landbrugerne køber, som det, der fandtes i Aarene 1909—14. Det skulde opnaas ved en Indskrænkning af Landbrugsproduktionen. De Landmænd, der gik ind paa at reducere deres Produktion, modtog herfor en kontant Godtgørelse, der finansieredes ved, at der paalagdes de Virksomheder, hvor Varerne underkastedes den første Bearbejdelse (Møller, Slagterier o. s. v.) en Skat, der var lig Forskellen mellem Dagsprisen og den saakaldte Paritetspris. I Januar 1936 forkastede Højesteret AAA, men der gennemførtes straks i Februar en Lov, der i Virkeligheden fortsatte det samme Program, blot i en lidt anden Forklædning.

Det har i de sidste Aar været meget diskuteret, i hvor høj Grad der drives Rovdrift paa den amerikanske Jord, og i nær Forbindelse med dette Problem staar Spørgsmaalet om den Skade, der gøres paa Jordbunden af Vandets og Vindens Erosion¹⁾. I April

¹⁾ Det hævdes f. Eks., at Aarsagen til, at Flodernes Oversvømmelser saa ofte antager en katastrofal Karakter, er den, at en uhensigtsmæssig Be-

1935 gennemførtes den saakaldte Soil Erosion Act, der gav Unionsregeringens Støtte til Foranstaltninger mod »soil erosion, og da AAA blev forkastet ved Højesteret, fandt man det opportunt at sammenkæde Produktionsreguleringen med Foranstaltninger til Bevarelse og Forbedring af Jordens Ydeevne. I Februar 1936 gennemførtes den saakaldte Soil Conservation Act, der formelt fremtræder som et Tillæg til Soil Erosion Act. Loven bemyndiger Landbrugsministeren til at anvende et aarligt Beløb af indtil 500 Mill. \$ af Statskassens almindelige Midler til Udbetaling af kontante Tilskud til de Landbrugere, der udlægger en vis Del af deres Areal som Græsmark, tilsaar den med Bælgplanter eller giver den en anden Anvendelse, der modvirker Erosion, forøger Jordens Humusindhold og opretholder dens Frugtbarhed. Tanken er naturligvis den, at man ved at forøge den Del af Arealet, der anvendes paa denne Maade, kan reducere Produktionen af Landbrugets Salgsvarer. Loven angiver da ogsaa som et af sine Formaal at genoprette det Forhold mellem Landbrugeres og Ikke-Landbrugeres Realindkomst (ikke længere Priserne), der var herskende i Perioden 1909—14, og det foreskrives, at Loven skal administreres paa en saadan Maade, at der fremkommer et jævnt og stabilt Udbud af Landbrugsvarer, tilstrækkeligt stort til at tilfredsstille Efterspørgselen til Priser, der er rimelige baade fra Producenternes og Forbrugernes Synspunkt. Iøvrigt overlades det til Landbrugsministeren at bestemme, hvor store Arealer der skal unddrages Produktionen af Salgsvarer, og hvor store Godtgørelser der skal udbetales derfor. Det er dog forudsat, at Enkeltstaterne fra Begyndelsen af Aaret 1938 skal overtage Lovens Administration under Forbundsregeringens Overtilsyn.

I hvor høj Grad AAA-Programmet lykkedes, i hvor stort Omfang det hjalp Landbruget, og hvem der bar Byrderne ved dets Gennemførelse, kan ikke siges med Bestemthed, navnlig fordi Naturen i den tørre Sommer 1934 saa effektivt tog Del i Produktionsindskrænkningen. Men selv om AAA maaske bragte Landbruget en ret god Krisehjælp — Godtgørelserne til dem, der tog Del i Programmet, var jo i hvert Fald rede Penge — saa er det klart, at Loven ikke var egnet til at løse det amerikanske Landbrugs mere permanente Problemer. Skal der foretages en Reduk-

---

plantning og Dyrkning af Bjerg- og Bakkeskraaninger hindrer, at der i tilstrækkelig Grad dannes vandsugende Humuslag. Ved Tøbrud løber Vandet derfor straks ned i Floderne, hvor de borteroderede Jordmasser oven i Købet ligger og fylder op.

tion af Landbrugsproduktionen paa langt Sigt, er den mest økonomiske Maade at gennemføre det paa naturligvis den, at den daarligste Jord sættes ud af Drift og de mindst dygtige Landmænd overgaar til andre Erhverv. Men AAA søgte at gennemføre den samme forholdsmæssige Produktionsindskrænkning overalt, saadan at de mindre effektive Bedrifter fortsatte paa de mere effektives Bekostning. Den saakaldte Resettlement Administration arbejder ganske vist paa at flytte fattige Landbrugsfamilier fra Ejendomme med daarlig og udpint Jord hen til bedre Egne, men foreløbig er det ikke blevet til noget videre.

Soil Conversation Act er næppe bedre end sin Forgænger. Selv til Opnaaelse af sit eget Formaal er den sikkert ringere end AAA. Efter den nye Lov bestemmes Produktionens Omfang jo ikke direkte, og der er intet i Loven, der kan hindre, at de Arealer, der ikke udlægges som Græsmark e. lign., dyrkes mere intensivt end før. Loven skulde jo ogsaa medføre, at Jordens Ydeevne senere hen stiger, hvad der tenderer til at forøge Landbrugsproduktionen, og man har paa Forhaand ingen Garanti for, at Produktionsomkostningerne falder saa meget, at den større Produktmængde kan sælges med Fordel til de lavere Priser, Udbudsforøgelsen nødvendiggør. Og selv om Loven maaske vil medføre mindre Produktion af Majs og dermed af Svin og mindre Avl af Korn, Tobak og Bomuld, er det ikke udelukket, at der paa de større Græsarealer vil blive opdrættet mere Kvæg, saadan at der paaføres Kvægavlsdistrikterne forøget Konkurrence. Med Hensyn til Langtidstilpasningen vil Soil Conservation Act sikkert komme til at virke ligesom AAA. For selv om der efter Lovens Ordlyd i og for sig ikke er noget i Vejen for det, vil det næppe være politisk muligt i større Omfang at gøre Forskel paa de enkelte Landbrugere og de forskellige Distrikter med Hensyn til de Tilskud, der udbetales, og den Omlægning af Driften, der forlanges. Erosion og Rovdrift er sikkert Problemer, der fortjener Opmærksomhed, men Foranstaltninger imod disse Foreteelser er næppe paa krævet i samme Grad overalt, ligesaa lidt som Indskrænkningen af Produktionen, og Sammenkædningen af disse Foranstaltninger med Produktionsreguleringen smager alt for meget af politisk Opportunisme.

Det maa indrømmes, at en rationel Tilpasning af den amerikanske Landbrugsproduktion paa langt Sigt er svær at gennemføre, navnlig fordi Vanskelighederne for en stor Del samler sig om visse, bestemte Dele af Landet. I Bomuldsstaterne i det saa-

kaldte »Old South« mellem Atlanterhavet og Mississippi har de fattige Forpagtere og Landarbejdere lige siden Slavetiden levet under usle Vilkaar. Dyrkningsmetoderne er primitive og Jorden udpint. Og nu, samtidig med at de udenlandske Markeder delvis er gaaet tabt, og samtidig med at den mekaniske Bomuldsplukker nærmer sig den praktiske Virkelighed, paafører de nye Bomulds-distrikter i Texas og Oklahoma, hvor Metoderne er mere moderne og Produktionsomkostningerne lavere, det gamle Syden en følelig Konkurrence. Her, i det gamle Syden, ligger maaske U. S. A.'s største sociale Problem, et Problem, som man i stigende Grad bliver opmærksom paa, og som en Dag vil kræve sin Løsning. Men det er et Spørgsmaal, som det er meget vanskeligt netop for Roosevelt at røre ved, eftersom Sydstaternes Jordejere udgør det demokratiske Partis faste Stok. Regeringen overvejer dog for Øjeblikket en Plan om at hjælpe de fattige Forpagtere til at faa egen Ejendom ved at give dem billige Laan.

Da Efterspørgselen efter Korn steg under Krigen, pløjede man i de vestlige Præriestater i stort Omfang Jord op, der tidligere havde henligget som Græsgange, og begyndte at dyrke Hvede. Man kan her med Held dyrke Korn, naar Vejrforholdene er nogenlunde gunstige, og naar man indretter sine Dyrkningsmetoder efter Klimaet, men enhver tør Sommer medfører Fare for Misvækst paa disse magre Højsletter, hvor der næsten ingen Søer eller Vandløb findes. Det er her, de berygtede Støvstorme opstaar, naar Solen har udtørret Jorden. Som bekendt var Tørken særlig slem i 1934, og ogsaa i 1936 var der Misvækst i de nordvestlige Præriestater. Den fantastiske Tanke er blevet fremsat, at man skulde skaffe Fugtighed og Læ ved at plante et Skovbælte tværs gennem Staterne lige fra den kanadiske til den mexikanske Grænse, men da Træer aldrig af sig selv har vist nogen særlig Tilbøjelighed til at vokse i disse Egne, gør de det maaske næppe heller under landbrugsministerielle Auspicier. Man er nu ved at komme til den Opfattelse, at Jorden mellem den 100. Meridian og Klippebjergene aldrig burde have været pløjet op, og at det vilde være nationaløkonomisk fordelagtigt, om man igen kunde faa den lagt ud til vedvarende Græs. Men det er selvsagt en uhyre Opgave at løse. Det vilde bl. a. medføre, at store Distrikter vilde blive helt eller delvis affolket, hvad det naturligvis politisk set vilde være meget vanskeligt at gennemføre. Roosevelt har da ogsaa allerede udtalt, at en saadan Affolkning ikke tilsigtes.

Sidste Sommers Tørke medførte, at der blev nedsat en Kommission for at drøfte Gennemførligheden af Landbrugsministerens Yndlingside, den saakaldte Avlsforsikring (crop insurance) og »the ever normal granary«. Gennem Avlsforsikringen skulde Landbrugerne forsikre sig mod den Risiko, der knytter sig til Høstudbyttets Afhængighed af Vejrforholdene og de deraf opstaaende Prissvingninger. I de gode Høstaar skal Landmændene betale »Præmier« i Hvede, Majs, Bomuld o. s. v. og Varerne skal saa opbevares i Statens Lagerbygninger for at blive udleveret som »Forsikringssum« i de daarlige Aar. Paa denne Maade bliver Forbrugerne ogsaa beskyttet mod Vareknaphed, siger man, og Avlsforsikringen vil derfor være til Gavn for baade Producenter og Forbrugere. Hvad angaar Forbrugernes Interesser, varetages de under en eventuel Vareknaphed dog sikkert billigst ved Import fra Udlandet. En Oplagring af en betydende Del af Landbrugsproduktionen, maaske gennem flere Aar, bliver i hvert Fald ikke billig, selv om Planens Talsmænd har Ret i, at Statskassen heller ikke for Øjeblikket slipper gratis gennem Misvækstaarene, naar der maa udbetales Understøttelse til Landbrugerne i de tørkeramte Egne. Et Forsøg paa at stabilisere Priserne ved at holde en Del af Varerne tilbage fra Markedet medfører den Fare, at Landmændene giver sig til at producere løs i Tillid til, at Priserne vil blive holdt oppe. For at undgaa, at Avlsforsikringen paa denne Maade bliver gjort til en Gentagelse af Federal Farm Board-Fiaskoen, tænker man sig, at Adgangen til at benytte sig af Avlsforsikringen kun skal staa aaben for dem, der tager Del i Soil Conservation-Planen. Men som allerede nævnt, forhindrer det ikke, at Produktionen kan forøges ved mere intensiv Dyrkning.

Og naar Landbrugsministeren ved flere Lejligheder har udtalt sig til Gunst for at gøre Reguleringen af Landbrugsproduktionen permanent, er det det mest betænkelige af alt. Man synes ikke at være opmærksom paa de Farer, der knytter sig til gennem længere Tid at opretholde et Reguleringssystem, der forudsætter Udbetaling af kontante Tilskud til Landbruget. Før eller senere maa jo Tilskuddene blive kapitaliseret og forhøje Ejendomspriserne, hvorefter den nye Ejer i daarlige Tider maa have endnu større Tilskud for at klare sig. Og hvilken »farmers' lobby« kan der ikke skabes ved dette System? Allerede ved dette Valg kappedes Demokrater og Republikanere om, hvem der kunde byde Landbruget mest i Retning af kontante Penge.

Landbrugsminister *Wallace* repræsenterer en Opinion indenfor Landbrugserhvervet, som gaar ud paa, at Landbruget nu ogsaa bør sikre sig de Fordele, der følger med en reguleret (læs: indskrænket) Produktion, og som Industrien allerede længe har nydt godt af. Det er denne Tanke, der trods alle de venlige Ord til Forbrugerne ligger bag det amerikanske Landbrugsprogram. Det er et betænkeligt Tidens Tegn, at Monopolideerne nu rundt om i Landene synes at vinde Tilslutning indenfor Landbruget, Frikonkurrenceerhvervet par excellence. Tidligere sagde man ganske vist, at et Monopol paa Landbrugsvarer ikke kunde organiseres, men i denne Restriktionernes og den saakaldte Planøkonomis Tidsalder kan meget jo gennemføres, som før ansaas for umuligt. En Sytraadstrust kan man ærgre sig over af principielle Grunde. En Staaltrust er straks farligere, men et Landbrugsmonopol vilde berøre os alle. Vi skulde nødtigt opleve et Kapløb mellem Industri og Landbrug om, hvem der kunde indskrænke Produktionen mest paa hinandens eller rettere sagt paa alles Bekostning.

DIREKTE OG INDIREKTE SKATTER

AF JØRGEN PEDERSEN

DET er i de nord- og vesteuropæiske Lande et almindeligt anerkendt Dogme, at de direkte Skatter, som mere »demokratiske«, er at foretrække for de indirekte.

Paa Baggrund heraf maa det synes ejendommeligt, at de indirekte Skatter faktisk stadig spiller en uhyre stor Rolle rundt omkring i Landene, til Trods for at Demokratiet, hvis man derved forstaar Flertalsstyre, jo faktisk har været herskende gennem en Aarrække i adskillige Lande. Ogsaa her i Landet tør man vel sige, at i hvert Fald fra 1915, da det privilegerede Landsting ophævedes, har Folkets brede Lag, d. v. s. Arbejdere og Bønder, haft Magten, uden at det har givet sig noget væsentligt Udslag med Hensyn til Forholdet mellem direkte og indirekte Skatter. Der hører næppe heller megen Dristighed til at spaa, at den Omstændighed, at de Partier, der særlig kalder sig demokratiske, har faaet Magten i begge Ting, ikke vil give sig Udtryk i, at man afskaffer de indirekte Skatter eller blot i særlig høj Grad forøger de direkte Skatter paa de indirektes Bekostning.

Hvis man spørger om Aarsagen dertil, kan man tænke sig flere Muligheder: Man kan tænke sig, at det beror paa, at de politiske Førere, naar de er kommet til Magten, gennemgaaende svigter de Interesser, som de skulde tjene; men man kan ogsaa tænke sig, at det beror paa, at det nævnte Dogme er falsk, og at det i Virkeligheden ikke er rigtigt, at direkte Skatter er særlig demokratiske i den Forstand, at det skulde være i de brede Lags Interesse, at en Omlægning fra de indirekte til direkte Skatter fandt Sted, og at Politikerne opdager dette, naar de skal tage Regeringsansvaret. Naar man har Valget imellem en Mulighed, der forudsætter uheldige Karakteregenskaber hos praktisk talt alle ledende Politikere, og en anden Mulighed, der forudsætter, at de Teorier, man har opstillet, ved nærmere Undersøgelse viser sig at være gale, vil det næsten i alle Tilfælde være rigtigt at regne med den sidste i

Stedet for den første Mulighed; for der findes intet Grundlag for den Opfattelse, at Politikere skulde være Mennesker med særlig slette Karakteregenskaber.

Det vilde være særdeles fristende og ogsaa særdeles nyttigt at foretage en til Bunds gaaende Undersøgelse af, hvorfra Dogmet om de direkte Skatters særlig demokratiske Egenskaber stammer; nyttigt vilde det være, fordi Eftersporingen af Oprindelsen til et Komplex ofte vil være det bedste Middel til at opløse det. En saadan Undersøgelse vil blive af ret vidtløftig Karakter, og jeg har ikke foretaget den; men jeg har ved Lejlighed søgt at efterspore Oprindelsen til dette Dogme og har derigennem faaet den Opfattelse, som jeg altsaa ikke er i Stand til paa videnskabelig Maade at dokumentere, at Dogmet har sin Oprindelse i den naturretliche Samfundsfilosofi, hvorefter Forholdet mellem Staten og Borgeren betragtes som rent forretningsmæssigt, saaledes at Skatterne opfattes som Borgernes Betaling for den Nytte, de har af Statens Foranstaltninger. I »Wealth of Nations« formulerede Adam Smith denne Opfattelse saaledes, at hver enkelt Borger skulde beskattes i Forhold til sin Evne; det vil i Ad. Smiths Fortolkning sige i Forhold til den Indtægt, som han nød under Statens Beskyttelse. Den naturlige Konsekvens af denne Tankegang maatte blive, at Skatterne lignedes direkte paa Indtægten eller betaltes som Gebyrer for den enkelte Statsydelse i alle de Tilfælde, hvor dennes Værdi med rimelig Sikkerhed kunde udmaales overfor det enkelte Individ.

Denne Betragtning forskyder sig i Løbet af det 19. Aarhundrede i utilitaristisk Retning. Fra Tanken om en Retsstat, der udelukkende har til Formaal at beskytte Borgernes Ejendom og Frihed, opstaar Tanken om Velfærdsstaten; det etiske Ideal bliver: »den størst mulige Nytte til det størst mulige Antal«. Ud fra Teorien om Indtægten's aftagende Grænsenytte kommer man til det Resultat, at det etiske Ideal virkeliggøres ved den størst mulige Udligning af Indtægterne. Man fastholder dog stadig Tanken om den frie Prisdannelses Evne til at fremkalde bedst mulig Udnyttelse af Ressourcerne og man kan derfor ikke gribe ind i selve Prisdannelsesprocessen, men derimod anses det for muligt bag efter at udligne de Indkomster, som er skabt af den frie Prisdannelse. Denne Betragtning fører til den progressive Indkomstbeskatning. Hele denne Udvikling i Ideologien var tilmed i Overensstemmelse med Udviklingen af de politiske Magtforhold, der under de demokratiske Samfundsformer, som mere og mere blev

herskende over det meste af Europa, maatte føre til en Magtfor- skydning henimod de brede, ubemidlede Samfundslag.

Begge disse Opfattelser af Statens Forhold til Individet lever stadig videre i skøn Blanding. Den utilitaristiske Betragtning, der tjener som Begrundelse for den progressive Indkomstskat, er for- modentlig den mest populære, men ved Siden deraf lever stadig Tanken om Staten som en Forening eller et Aktieselskab. Som Eksempel herpaa kan tjene et Citat af et Interview, som et dansk Dagblad i 1936 havde med Landsoverskatteraadets Næstformand. Paa Spørgsmaalet om, hvorvidt dennes Virksomhed ikke var stærkt upopulær i Skatteydernes Øjne, svarede han: »Jeg tror dog nok, at man ser noget anderledes paa os og vor Opgave, end man før har gjort. Skat er jo en Slags Kontingent; dens Størrelse fastsættes af andre Myndigheder, og den afhænger af, hvor meget man forlanger af Foreningen, hvortil Kontingentet skal betales — Samfundet. Vil man, at Foreningen skal sørge godt for sine Med- lemmer og paatage sig mange Opgaver, saa maa Kontingentet blive stort, og omvendt; men ingen vil dog finde sig i, at der er Medlemmer, som ikke betaler deres Kontingent.«

Foruden disse ideologiske Forhold var der ogsaa andre Ting, der bevirkede, at de direkte Skatter kunde faa Prædikatet demo- kratiske, nemlig den Omstændighed, at de indirekte Skatter, som man havde arvet fra Fortiden, og som i væsentlig Grad bestod af Toldskatter, ofte i Form af Vægttold, eller Forbrugsskatter paa almindelige Livsfornødenheder, saa afgjort vendte den tunge Ende nedad i den Forstand, at de altid udgjorde en langt højere Procentdel af de smaa Indkomster end af de store. De stemte altsaa ikke overens med Proportionalitetstanken endsige da med Progressionsideen.

Man kan imidlertid spørge, hvorledes man da op igennem det 19. Aarhundrede kunde bevare disse Skatter, der var saa daarligt i Overensstemmelse med de herskende og praktisk talt af alle nærede skattepolitiske Idealer. Grunden hertil er naturligvis først og fremmest at søge i de politiske Magtforhold i Samfundet. Trods den almindelige Valgrets Indflydelse var det nemlig saaledes gen- nem hele det 19. Aarhundrede, at de besiddende Samfundsklas- ser: Jordejerne, de selvstændige Næringsdrivende, overalt sad inde med den politiske Magt. Disse Samfundsklasser maatte nød- vendigvis være interesseret i Opretholdelsen af de indirekte Af- gifter, idet disse maatte betragtes som den eneste Form, hvor- under det i denne Periode vilde være muligt at afkræve den ube-

midlede Befolkning Skatter. Vanskeligere bliver det at forstaa, at disse Skatter har kunnet bevares ogsaa i en Periode, hvor de brede Lag øver betydelig Indflydelse i det politiske Liv; men her maa Forklaringen søges i, for det første at disse Samfundsklasser meget sjældent var den aldeles afgørende Faktor, og for det andet, at de stigende Statsudgifter vilde gøre det vanskeligt for ikke at sige umuligt at dække hele Statens Behov for Indtægter gennem Skatter paa de store Indkomster. Naar man derfor faktisk var nødt til ogsaa at lade almindelige Arbejdsindkomster bidrage til det Offentliges Udgifter, er der næppe Tvivl om, at disse Samfundsklasser, hvis de blev stillet overfor Alternativet: direkte Indkomstskatter eller Skatter paa deres daglige Forbrug, vilde følge den sidste Form mindre tyngende. Det er ganske vist sjældent kommet til en Prøve, men det hænger utvivlsomt sammen med, at Finansministrene paa Forhaand har anset det for umuligt at gennemføre betydelig Forhøjelse af de direkte Skatter for saadanne smaa Indkomster.

En anden Omstændighed, der formodentlig ogsaa har bidraget sit til stadig at indrømme de indirekte Skatter en Plads, har i mange Lande været den rent tekniske Vanskelighed ved en direkte Indkomstbeskatning, idet den kræver en meget høj Skattekultur, som det kun efterhaanden har været muligt at oparbejde i de i denne Henseende mest fremskredne Lande.

Naar man vil bedømme en Skatteforms »Godhed« eller »Slethed«, har man ikke anden Maalestok end dens Evne til at tjene de politiske Maal, som opstilles og forfølges, og man maa derfor studere disse politiske Formaaler. Gennem det meste af det 19. Aarhundrede kan man betegne den politiske Maalsætning som den naturretligt prægede Liberalisme; man betragtede Indkomstfordelingen i Samfundet som bestemt af naturlige Love, Staten opfattedes som en Forening til Varetagelse af Borgernes fælles Interesser; men blandt disse fælles Interesser kunde naturligvis aldrig blive at overføre Indkomst fra den ene Person til den anden. Den skattepolitiske Konsekvens deraf maatte blive den proportionale Indkomstskat til Dækning af de Udgifter, hvor Foranstaltningernes Nytte ikke kunde direkte udmaales for hvert enkelt Individ. Hvor dette sidste var Tilfældet, maatte den naturlige Løsning blive Gebyrer eller gebyragtige Afgifter. I den derefter følgende Periode indtil Verdenskrigens Udbrud kan man stort set betegne den politiske Maalsætning som en utilitaristisk præget Liberalisme. Principielt maatte det ønskeligste Resultat frem-

komme ved en stærk for ikke at sige fuldstændig Udligning af alle Indkomstforskelligheder, derved vilde man nemlig opnaa den størst mulige Nytte i Samfundet; men man fastholdt den liberale Betragtning om Prisdannelsens Urørlighed, og tilbage blev da den progressive Indkomstbeskatning modereret stærkt under Hensyn til dens formodede uheldige Indflydelse paa Opsparingen og derigennem paa Produktionen. Dette sidste Hensyn gjorde det nødvendigt ogsaa at lade Folk med beskedne eller smaa Indkomster bidrage til Dækning af det Offentliges Udgifter, og her var de indirekte Skatter den mest praktiske, ja den eneste mulige Skatteform. Det har for de bemidlede Samfundsklasser været en særdeles heldig Omstændighed, at de Teorier, hvorpaa man her byggede, var saa vage, at man blev i Stand til at fortolke dem paa en Maade, som kunde begrunde, at man ikke gennemførte Tanken om Indkomstudligning i dens yderste Konsekvens.

Dette er altsaa, saa vidt jeg kan se, det ideologiske Grundlag for Grundsætningen om de direkte Skatters demokratiske Egen-skaber; denne Grundsætning kan ikke siges at være falsk under den da herskende politiske Maalsætning, og dette gælder, hvad enten man ser paa den klassiske liberale Periode eller paa den senere utilitaristisk prægede Periode.

Men medens Ideologien, som vi har set, stadig er bevaret indtil de allersidste Dage, har Statens faktiske Stilling til Individet totalt ændret sig. Man finder det ikke længere nødvendigt at respektere det Resultat, som den frie Prisdannelse giver. Dogmet om, at man derigennem opnaar størst mulig Produktion, er forladt. Derfor har man ogsaa set, at Staten, i hvert Fald fra og med Verdenskrigens Udbrud, har grebet dybt ind i Prisdannelsen og Produktionsforholdene. Den politiske Maalsætning, som nu er den herskende i praktisk talt alle Lande, kan ikke længere betegnes som liberal; den er af interventionistisk Natur. Karakteristisk for interventionistisk i Modsætning til liberal Politik er, at Staten ser sin Opgave i at gribe ind i alle de økonomiske Forhold, derunder ogsaa Produktion og Forbrug, og naturligvis under Hensyn til de Interesser, som den til enhver Tid siddende Regering repræsenterer.

Under disse Forhold indser man let, at Dogmet om de direkte Skatters Demokratiskhed eller Fortræffelighed i det hele taget ikke kan fastholdes. Hvorvidt en Skatteform kan anses for mere demokratisk eller i andre Henseender at foretrække for en anden, maa udelukkende bero paa, hvorvidt den i sine Virkninger tje-

ner de Formaaler, som Regeringen i Øjeblikket sætter sig, og her er det under ingen Omstændigheder givet, at de direkte Skatter altid bliver de fordelagtigste. Selvfølgelig bliver Paavirkning af Indkomstfordelingen i Samfundet stadig Endemaalet for enhver Politik; det maa dreje sig om at skaffe de bedst mulige Kaar for netop de Samfundsgrupper, som Regeringen repræsenterer. Men det er ikke sikkert, at den ønskede Tilstand netop naas ved at overføre en Del af de Indkomster, som er skabt gennem fri Prisdannelse, fra en Samfundsklasse til en anden. Det er tværtimod sandsynligt, at det mest effektive Middel til at tjene de paagældende Samfundsklassers Interesser, er Indgreb overfor selve Produktionen eller Forbruget enten direkte eller gennem Paavirkning af Prisdannelsen.

Det vil formentlig være særdeles let i Praksis at fremdrage Eksempler paa, at dette er Tilfældet. Lad os begynde med et Eksempel som Spiritusbeskatning. Denne Beskatning indførtes her i Landet under Krigen, først og fremmest med det Formaal at indskrænke Kornforbruget, og under det daværende Pres lykkedes det at bryde den hidtidige Fordom, som havde bestaaet imod en saadan Beskatning; men efter at denne Beskatning er blevet indført, har den skiftet Karakter. Den er blevet en socialpolitisk Skat; den tjener det Formaal at formindske et overdrevent Forbrug af Spiritus og samtidig at lade de Samfundsklasser, der mener at have Raad til at bruge denne Vare, betale klækkeligt derfor. Der findes sikkert ingen i Samfundet, der ønsker denne Beskatning ophævet og erstattet med almindelige Indkomstskatter.

En Række andre Eksempler kan nævnes. Tobaksbeskatningen ændredes i 1928 med det bestemte Formaal at paavirke Beskæftigelsesforholdene indenfor Tobaksindustrien. Der var stor Ledighed blandt Cigararbejderne; en Omlægning af Forbruget fra Cigaretter, der kræver lidt Arbejde, til Cigarer, der kræver meget, vilde forøge Beskæftigelsen indenfor Faget. Den indirekte Beskatning tjente her et politisk Formaal, som kun med Besvær kunde være blevet opfyldt paa anden Maade. — Eller tag Skatterne paa Automobilismen. Disse Skatter har jo ikke først og fremmest til Formaal at beskatte de Mennesker, der er saa velstaaende, at de har Raad til at holde Biler; heller ikke kan de, saaledes som man ved første Øjekast maatte mene, forklares ved Gebyrsynspunktet, nemlig som Automobilisternes Betaling for Slid paa Vejene, — for selvom der ikke fandtes saadanne extra Omkost-

ninger ved Vejvæsenet som Følge af Bilismen, og selvom man ikke ønskede at beskatte disse Mennesker særlig højt, vilde det alligevel være overensstemmende med de herskende politiske Formaals at paalægge Bilismen Afgifter. I modsat Fald vilde den nemlig tage en saadan Udvikling, at Benzinförbruget og Importen af Biler i alt for høj Grad vilde belaste Landets Eksportindtægter og derved gøre det umuligt at indføre andre for de brede Befolkningslag mere vigtige Varer fra Udlandet.

Disse Eksempler viser, hvorledes man med stor Fordel kan benytte indirekte Afgifter i politiske Formaals Tjeneste, selv i Perioder, hvor Regeringsmagten er i Hænderne paa de ubemidlede Samfundsklasser. Men der er utvivlsomt stadig en rig Mark for Indgreb i det økonomiske Liv i de politiske Formaals Tjeneste netop ved Hjælp af indirekte Skatter.

Staten ser det i vore Dage som sin Opgave at regulere det økonomiske Liv, saaledes at det faar det mest mulige regelmæssige Forløb, at hindre Depressionstilstande og at dæmpe overdrevne Udvidelsestendenser. Tidligere blandede Staten sig ikke i saadanne Forhold, det var i alt væsentlig overladt til privat ledede Centralbanker gennem deres Kreditpolitik at gribe regulerende ind i disse Forhold. Det var et i højeste Grad kluntet Middel, man der anvendte; medens Centralbankerne gennem deres økonomiske Restriktioner var i Stand til at sætte det økonomiske Liv i Staa, havde de ingen eller kun ringe Evne til at sætte det i Gang igen. Desuden var de enkelte Stater og de enkelte Landes Centralbanker stærkt bundet i deres Politik af de faste Vekselkurser, som Guldmøntfoden paatvang dem. Nu har en Række Lande opgivet Guldmøntfoden, og selvom de har faste Vekselkurser, betyder det dog ikke, at man uden Statens Indgreb vil lade det økonomiske Liv tilpasse sig disse Vekselkurser. De holdes af mange Stater oppe ved en Række forskellige Tvangsforanstaltninger. Muligheden for fra Statens Side at drive økonomisk Politik er derved stærkt forøget, og det er da indlysende, at det ikke kan være rigtigt paa Forhaand at afskære sig fra at bruge det Middel til Regulering af det økonomiske Liv, som Beskatningen maatte afgive.

Lad os sætte som Eksempel en økonomisk Politik, der f. Eks. gaar ud paa at opretholde faste Vekselkurser og faste Lønninger, eventuelt stigende Lønninger, og dog drive ekspansionistisk Politik. Det kan da være nødvendigt at fremtvinge en Indskrænkning af Importen, saaledes at hvad man anser for den mindst nødven-

dige Import, f. Eks. Import af Forbrugsvarer af Luksuskarakter, Biler, Silkestoffer, dyre Tobakker og andre Luksusgenstande. Dette Formaals kan opnaas paa flere Maader: det kan opnaas f. Eks. ved en Forhøjelse af den progressive Indkomstskat, Særskat paa særlig store Indkomster; men det er naturligvis et lidet effektivt Middel, for man har ingen Garanti for, at Nedgangen i Skatteydernes Efterspørgsel netop koncentrerer sig om disse Varer. Det er muligt, at den rammer en Række Varer og Tjenesteydelser, som ikke er Genstand for Import. I hvert Fald er det indlysende, at det er en langt mere effektiv Fremgangsmaade at knytte Skatterne til de Ting, hvis Import man ønsker begrænset.

En anden Metode, og det er netop den Metode, vi anvender her i Danmark for Tiden, er, at man direkte regulerer Importen, tvangsmæssigt indskrænker den til det Kvantum, som man mener det forsvarligt at indføre. Denne Metode foraarsager som bekendt i Reglen, at Prisen paa de paagældende Varer stiger stærkt i Indlandet; der fremkommer derved en stærkt forøget Marginal mellem Importprisen og den Pris, hvortil Varen kan sælges i Indlandet. Intet Menneske vil mene, at det kan være rimeligt, at de tilfældige Importører faar den enorme Gevinst, som der i disse Tilfælde kan være Tale om. Det kan ikke stemme med noget politisk Formaals, at noget saadant sker. Det simpleste Middel derimod maa være at beskatte de paagældende Varer paa en saadan Maade, at den ekstraordinære Fortjeneste for Importørerne udlignes. Atter her kunde man som Alternativ tænke sig en Særskat paa særlig store Indtægter eller paa Merfortjeneste, og haabe paa, at man derigennem fik fat i det mindste i en Del af disse Fortjenester; men det er klart, at en saadan Skat forholder sig til den omtalte Vareskat paa samme Maade som en Spade forholder sig til en Gravemaskine.

Det samme System, som her omtales, nemlig Importregulering, kan i givne Tilfælde nødvendiggøre Udbetaling af Eksportpræmier. Midlerne til Betaling af disse Eksportpræmier kunde selvfølgelig tænkes opkrævet som Indkomstskatter, men langt mere rationelt er det dog at skaffe sig Midlerne ved Skatter paa de Varer, hvis Import man ønsker begrænset.

Eller lad os tænke os, at Staten ønsker at fremme Produktionen af Raastoffer i Indlandet til Erstatning for indførte Raastoffer, fordi det viser sig vanskeligt at skaffe udenlandsk Valuta til Landets Raastofforsyning. Man kan nu opkræve direkte Skatter hos Befolkningen og bruge Provenuet til at betale Tilskud til disse

nye Produktioner, men man kan ogsaa lægge en Skat paa Importen af de Raastoffer, man ønsker erstattet, og det er aabenbart et langt mere effektivt Middel. Det vil nemlig af sig selv fremkalde en Tendens til en Udvidelse af den indenlandske Raastofproduktion, idet den importerede Vare bliver dyrere. Man har da langt større Garanti for, at Udvidelsen af Produktionen netop foregaar der, hvor den kan ske med mindst mulige Udgifter.

Opgivelse af Guldmøntfoden og andre Former for faste Vekselskurser eller Importregulering og Monopol paa Udenrigshandel giver som ovenfor nævnt et betydeligt Spillerum, indenfor hvilket den økonomiske Politik kan drives. Der bliver nu en Mulighed for at drive en mere eller mindre effektiv Konjunkturudligningspolitik. Det turde være indlysende, at hvis en saadan Politik skal drives rationelt, maa Skattepolitikken inddrages som et meget vigtigt Middel, og atter her vil de indirekte Skatter i mange Tilfælde vise sig at være særdeles hensigtsmæssige. Lad os f. Eks. tænke os, at der indenfor bestemte Erhvervsgrene findes en udpræget Højkonjunktur med overdreven Profit, Tilbøjelighed til Forhøjelse af Lønniveauet, og at man ønsker at bremse denne Udvikling. Det er da klart, at en Skat, der rammer den paagældende Erhvervsgren f. Eks. ved en Beskatning af dens Raastof eller Forbruget af Færdigvaren, er betydeligt mere effektiv end en Forhøjelse af den almindelige Indkomstskat eller en Forhøjelse af Rentefoden, idet begge disse Midler ogsaa vil ramme Produktionsgrene, som ikke ønskes indskrænket. Omvendt vil Ophævelsen af en Skat paa et Raastof eller en Færdigvare naturligvis under en Depression eller i andre Situationer, hvor man ønsker at fremme en bestemt Produktionsgren, være et effektivt Middel til Fremme af den paagældende Produktion; men Betingelsen for, at man kan ophæve en Skat, er naturligvis, at der har været en saadan Skat. En Nedsættelse af den almindelige Indkomstskat vilde kun i meget ringe Grad kunne tjene det Formaål, som her er Tale om. Som Eksempel kan nævnes Ophævelse af Bygningsskatter i en Depressionsperiode for at fremme Byggeri, eventuelt af en bestemt Art, f. Eks. Arbejderboliger i Modsætning til Boliger af mere Luksuskarakter.

Ogsaa til Regulering af Opsparingen vil indirekte Skatter kunne anvendes med Virkning. Det er ofte blevet hævdet, at Indførelse af en almindelig Folkeforsikring i Stedet for den nuværende Form for Aldersrente og andre sociale Understøttelser vilde fremme Opsparingen i Samfundet. Rigtigheden heraf kan næppe

benægtes; hvis man afkrævede ubemidlede Personer en saadan Præmie, der henlagdes til en Pensionsfond, vilde det naturligvis betyde, at Forbruget formindskedes praktisk talt med Afgiftens Beløb.

Betydningen af en Forøgelse eller Formindskelse af Opsparingen for det økonomiske Liv varierer stærkt med den almindelige Konjunkturtilstand. Dette Spørgsmaal skal jeg imidlertid ikke her komme ind paa, men kun gøre opmærksom paa, at hvis man faktisk har til Formaal i en given Situation eller paa længere Sigt at fremme Opsparingen i Samfundet, saa kan det naas paa andre og mere praktiske Maader end den ovenfor nævnte med Opsamling af en Pensionsfond. Det kan f. Eks. ske ved Forøgelse af Skatterne paa Befolkningens Forbrug; det kan jo ikke være vanskeligt at indrette en saadan Beskatning, saa den virker nogenlunde paa samme Maade med Hensyn til at formindske den ubemidlede Befolknings Forbrug som en saadan Forsikringspræmie, og man vilde endda samtidig som Biprodukt have Lejlighed til ved Tilrettelæggelsen af en saadan Skat at tage Hensyn til, hvad man ansaa for mere eller mindre nødvendigt Forbrug. De Beløb, der kom ind ved en saadan Beskatning, kunde man passende anvende til Afbetaling af Statsgæld, og man behøvede saaledes ikke at opsamle noget Fond; kun hvis en Stat var i den Situation, at den ingen Gæld havde, vilde Formaalet kræve en Opsamling af et Fond. Der kan vel ikke være Tvivl om, at en saadan Fremgangsmaade vilde blive følt som mindre byrdefuld for de paagældende Personer, og den vilde aabenbart give ganske det samme Resultat. Man vilde yderligere have den Fordel, at man kunde tage Hensyn til Konjunktursituationen, saaledes at disse Skatter ophævedes i Perioder, hvor det ikke ansaas for hensigtsmæssigt at formindske Forbruget i Samfundet, hvorimod en Forsikringspræmie vanskeligt kunde indrettes paa denne Maade.

Flere Eksempler er næppe nødvendige for at vise, hvad Beskatningen kan betyde som Middel til at regulere det økonomiske Liv eller til at paavise, at de indirekte Skatter i Kraft af, at de kan sættes ind netop paa de Punkter, hvor man ønsker at gøre et Indgreb, saaledes at deres Virkninger lettere kan overses, er et langt smidigere Middel til Gennemførelse af en saadan Regulering end almindelige Indkomstskatter, hvis Virkninger paa de specielle Felter er i aller højeste Grad usikker.

Men ogsaa i de Tilfælde, hvor man ikke tilsigter at paavirke

Produktion eller Forbrug i en bestemt Retning, men ene har indkomstudlignende Formaal for Øje, har de indirekte Skatter Fordele. Jeg har allerede nævnt, hvorledes det maa anses for særdeles vanskeligt for ikke at sige umuligt at afkræve betydelige direkte Skatter af Folk med normale Arbejdsindtægter, og dog kan det indkomstudlignende Formaal kræve, at ogsaa saadanne Folk inddrages under Beskatningen, idet der kan findes et stort Befolkningslag under dem, som skal tilføres Indtægter, saaledes at det ikke er muligt at opnaa tilstrækkelige Midler alene ved Skatter paa de store Indkomster.

Men ogsaa ved Beskatning af store Indkomster har de direkte Skatter væsentlige Ulemper; det er f. Eks. en Ulempe, at Skatten lignes paa det foregaaende Aars Indtægt. Det kan særdeles vel tænkes under de skiftende Konjunkturer, at meget store Skattebeløb forfalder paa et Tidspunkt, hvor den paagældendes Indtægt er meget lav, og hvor han simpelthen kan blive nødt til at laane for at betale Skatten. Navnlig virker de direkte Skatter haardt, hvor det drejer sig om Folk med pludselige Indkomstforskydninger, idet det er en almindelig menneskelig Tilbøjelighed i saadanne Tilfælde at udvide Forbruget og glemme, at en betydelig Del af Indtægten skal betales i Skat. Dernæst er det vel utvivlsomt, at det føles betydeligt stærkere at betale en rund Sum to eller fire Gange om Aaret end at betale det samme Beløb i smaa Rater dagligt, efterhaanden som man giver sine Penge ud til Forbrug. Det vil derfor sikkert blive følt som en Lettelse ogsaa for de større Skatteydere, hvis man kunde finde et Sæt af Forbrugsskatter, som fratog dem det samme Beløb. Man kan her atter tænke paa Automobilskatte; de indbringer ca. 70 Mill. Kr. aarligt, og de rammer for en meget stor Del de velhavende Samfundsklasser. Det vilde have været særdeles vanskeligt at gennemføre direkte Skatter, der indbragte det samme Beløb. — Paa samme Linie ligger Spiritusskatte; ogsaa disse Skatter, der udgør ca. 40 Mill. Kr. om Aaret, rammer for en meget stor Del velhavende Befolkningsklasser, men føles dog utvivlsomt langt lettere, end hvis det samme Beløb skulde have været opkrævet i Form af direkte Skatter.

Der findes i vort System af indirekte Skatter en Række andre, som maa antages i alt væsentligt at hvile paa Folk med store Indtægter, og det vilde formentlig ikke være svært at finde flere Skatter af samme Art. Eksempelvis kan nævnes en progressiv Skat paa store Boliger.

Det er yderligere en stor Fordel ved den Slags Skatter, at man kan unddrage sig dem; f. Eks. foreligger der jo ingen Nødvendighed for et stort Spiritusforbrug. En Familie med gode Indtægter, men mange Børn, vilde maaske rammes af en almindelig Indkomstskat, men kan unddrage sig Skatten og bruge Pengene til Børnenes Opdragelse, naar det drejer sig om en Spiritussskat, en Skat paa Automobiles eller en Skat paa Luksusboliger.

Det gælder i al Almindelighed, at de Skatter, som man betaler sammen med Indkøbet af sine Varer eller andre Tjenester, man modtager, føles langt mindre trykkende end dem, man med visse Mellemrum, ofte længe efter at man har haft — og brugt — den paagældende Indtægt, skal udrede i store Beløb. Alle Mennesker vil utvivlsomt foretrække at blive raget med en skarp Kniv fremfor med en sløv. Derfor kan man roligt sige, at i det Omfang, som de indirekte Skatter kan tjene samme Formaal, vil de være at foretrække for direkte.

Dermed være ikke sagt, at de direkte Skatter ikke kan finde en Plads under moderne politiske Forhold, ja de kan endogsaa i visse Tilfælde være hensigtsmæssige ved Gennemførelsen af bestemte interventionistiske Formaal. Som Eksempel kan nævnes den engelske Arvebeskatning, der jo er meget vidtgaaende. Der kan ikke være Tvivl om, at denne Skat bevirker en Splitelse af de store Godser i England og dermed sikrer en ændret Udnyttelse af Englands Jord; for saa vidt som dette er Formaalet, er Arveskatten en særdeles effektiv Skat. Det er ogsaa muligt, at en høj Arvebeskatning i det hele taget virker fremmende paa Produktionen, idet den gør det vanskeligt for Arvingerne at leve uden at arbejde. Heroverfor kommer naturligvis Overvejelser med Hensyn til, hvorledes Arveskatten virker paa Arveladerens Virksomhedstrang.

Et andet Eksempel, hvor en direkte Skat kan tjene bestemte interventionistiske Formaal, er en progressiv Jordbeskatning. Der kan ikke være Tvivl om, at en Skat, der er progressiv paa Jordbesiddelsens Størrelse, vil være et effektivt Middel til at fremkalde Udstykning af Jord. Den kommer altsaa i saa Henseende til at virke omtrent i samme Retning som Arvebeskatning i visse Tilfælde kan virke, men maa anses for at være et mere rationelt Middel, hvis det ikke er Jordens bedre Udnyttelse, der er Formaalet, men dens Udstykning.

Den almindelige Indkomstskat vil ogsaa kunne tjene konjunkturudlignende Formaal, f. Eks. vil en Forskydning i Skatterne

fra Skatter paa almindelige Forbrugsvarer til progressive Indkomstskatter kunne virke stimulerende paa Produktionen under en Depression, idet Forbruget derved vilde blive forøget hos de ubemidlede Samfundsklasser og Opsparingen formindsket hos de store Skatteydere.

Konklusionen af det foregaaende bliver derfor følgende:

En rationel Betragtning fører til, at Skattepolitikken maa bringes i Harmoni med de almindelige politiske Formaal, der opstilles. Spørgsmaalet, om Skatterne skal være direkte eller indirekte, kan saaledes ikke afgøres en Gang for alle, men maa afgøres netop under Hensyn til Karakteren af den politiske Maalsætning. Under en liberal politisk Maalsætning, hvad enten denne er af naturretsfilosofisk eller utilitaristisk Karakter, kan der næppe føres andet Forsvar for indirekte Skatter end de tekniske og psykologiske Vanskeligheder ved de direkte Skatters Opkrævning. Under en saadan Politik gælder det nemlig om at lade Prisdannelsen mest muligt uberørt. Dette sker f. Eks. ved, at man i alle de Tilfælde, hvor Værdien af den paagældende Statsydelse for det enkelte Individ kan maales, lader Vedkommende betale i Forhold til denne Værdi. Det er i Virkeligheden en ganske almindelig privatøkonomisk Betragtning. Hvor Værdien derimod ikke kan maales, forekommer det rimeligt at ræsonnere, at de paagældende Udgifter skal dækkes ved Indkomstskatter, idet disse formentlig i mindre Grad end Skatter, der er knyttet til Produktion, Forbrug eller Omsætning, altsaa indirekte Skatter, betyder en Forstyrrelse af Prismekanismen. Tanken, der ligger bag ved en saadan liberal Politik, er jo netop at indgribe mindst muligt i denne Mekanisme.

I Betragtning af, at denne liberale Tankegang, selvom den til en vis Grad har været i Modstrid med den faktisk førte Politik i en længere Aarrække, dog indtil for ganske nylig har været anerkendt som den rigtige, er det forstaaeligt, at Dogmet om de direkte Skatters Fortræffelighed særlig i Relation til Folkets brede Lag er opstaaet og bevaret. Efter at man imidlertid har forladt den liberale Maalsætning og utvetydigt er slaaet ind paa en interventionistisk Politik, altsaa en Politik, der netop har til Formaal at gribe ind til detailleret Regulering af det økonomiske Liv med Henblik paa at tjene bestemte Interesser eller Formaal, maa det være lige saa indlysende, at det nævnte Dogme ikke længere er holdbart. Det er paavist ovenfor, at de indirekte Skatter i de allerfleste Tilfælde er et langt effektivere og smidigere Mid-

del til at naa de Formaal, der kan komme paa Tale, end almindelige Indkomstskatter eller andre Former for almindelige direkte Skatter saasom almindelige Grundskatter, og det er derfor ogsaa indlysende, at en rationel Politik ikke kommer udenom disse Skatters Anvendelse, uanset om man derved kommer i Strid med politiske Programpunkter, der har Alderstidshævd.

REKLAME ELLER VIDENSKAB

AF F. ZEUTHEN

NAAR jeg indlader mig paa at anmelde nuværende Professor, Dr. rer. pol. Max Kjær Hansens Konkurrenceafhandling¹⁾, er Motiveringen hertil ikke alene, at Afhandlingen er offentliggjort, men navnlig, at den Reklamekampagne, som gik forud for Udnævnelsen og efter denne gav sig Udslag i Fortielse eller Besmykkelse af Konkurrencekomitéens Indstilling²⁾, yderligere er fortsat i et Par efter min Mening ret misvisende Anmeldelser³⁾.

Hensigten med denne Artikel er paa ingen Maade at reducere Prof. Kjær Hansens Ry som Reklamemand. Tvertimod. Hans Betydning som en fra privatøkonomisk Synspunkt effektiv Lærer i Reklame skal heller ikke forringes. Tvertimod. Ej heller hans lovligt gennemførte og uomstødelige Udnævnelse til Professor ved

¹⁾ Max Kjær Hansen: Det industrielle Marked for industrielle Varer. Det Schønbergske Forlag. København 1936. 287 S.

²⁾ Af københavnske Blade har kun et enkelt (»Børsen« for 27. November 1936) optrykt Indstillingens Ordlyd.

³⁾ Arthur Jensen: »Banebrydende Værk om moderne Salgsmetoder«, Nationaltidende for 6. Dec. 1936, og Poul B. Christensens omfattende, stærkt rosende Annonce i det af Dr. Max Kjær Hansen redigerede Tidsskrift »Dansk Reklame« Nr. 8, 1936, jvfr. nedenstaaende Cirkulære, der af Forlagets Presseservice er tilstillet Nationaløkonomisk Tidsskrifts Redaktion:

»Enhver, der i det praktiske Liv har med Salgsproblemer at gøre, eller som interesserer sig for Afsætningsspørgsmaal overhovedet, bør absolut læse Kjær Hansens Bog: »Det industrielle Marked«. Bogen, der er skrevet til den nylig afholdte Professorkonkurrence ved Den handelsvidenskabelige Lærestanstalt i København, behandler alt, hvad der i de sidste femten Aar er fremkommet af nye Salgsmetoder og Hjælpemidler til at fremme Afsætningsarbejdet. Ganske vist tager den først og fremmest Sigte paa Forholdene inden for Producentvaremarkedet og bringer her et Væld af nye og yderst overraskende Oplysninger og Fremstillinger; men som Baggrund herfor giver den en klar og systematisk Behandling af hele det moderne Felt, der hedder Salgstilrettelæggelsen og Salgsgennemførelsen.

Yderst værdifuld er den[s] Paavisning af Varetilpasningens Plads i moderne Salgsarbejde. Dette Problem er overhovedet aldrig tidligere blevet behand-

Handelshøjskolen. Hvad der tilsigtes er derimod at pege paa den Fare, der er ved at give Reklamens Metoder og Reklamens mere liberale Sandhedsbegreb Indpas paa Videnskabens Omraade. Til Kritikken af den nævnte Bog er derfor føjet nogle mere almindelige Advarsler mod Reklamementalitets Indtrængen i Videnskab og Samfund. Naar Prof. Kjær Hansens andre Værker her fremdrages som Eksempler, er det ikke et Angreb paa Personen, men paa Princippet, paa Typen, hvis fornemste og muligt bedste Repræsentant han er: Reklamemanden forklædt som Videnskabsmand og Samfundsvelgører.

Konkurrenceopgaven havde den lidt sammensatte og indviklede Titel: »Der ønskes en Undersøgelse af Hovedformerne for Afsætningsorganisation i Forbindelse med de væsentlige Principper for Salgspolitik og Prisdannelse med Henblik paa fabrikerede Producentvarer (producers' goods eksklusive Raavarer) belyst med Eksempler fra nogle vigtigere Brancher«. Den omfattende Besvarelse kommer navnlig ind paa Spørgsmaal om Salgsorganisation, baade paa det specielle Omraade, der er spurgt om i Opgaven, men ogsaa i stor Udstrækning i Almindelighed (jfr. det i Noten aftrykte Reklamecirkulære). Herved har Forfatteren faaet Lejlighed til at medtage en Masse Stof om de Emner, han særlig har interesseret sig for og særlig har givet sig af med i de senere Aar. Da en stor Del heraf ikke tidligere har været behandlet paa Dansk, vil man her finde meget af Interesse. Samtidig findes imidlertid Afsnit om Prisdannelse, Prispolitik m. m., som formentlig vil give den ukyndige Læser Indtryk af Lærdom, og for saa vidt kan have en reklamemæssig Betydning, men som for den blot nogenlunde kyndige Læser maa virke ret forfærdende.

let paa Dansk. Det omhandler det Begreb, som Amerikanerne har døbt Merchandisering, og som er blevet en af de allervigtigste Salgsfaktorer i det nutidige amerikanske Erhvervsliv.

Kjær Hansen har til Brug for sin Bog faaet Lov til at foretage en indgaaende Analyse og Kortlægning af 11 førende danske Virksomheders Salgsorganisation og Salgsarbejde. Dette Afsnit er et af Bogens mest interessante og lærerige Kapitler. Det er første Gang, at der herhjemme i større Stil lettes paa det Slør af Hemmelighedsfuldhed, som ellers plejer at dække over de forskellige Firmaers interne Forhold.

Alt i alt er Professor Max Kjær Hansens Bog langt det mest værdifulde Bidrag til Afklaring af de mange nyopdagede Problemer indenfor Salgsarbejdet, som er fremkommet paa Dansk. Ikke alene bør enhver Forretningsleder selv lære dette fortrinlige Værk at kende, men Firmaet burde ogsaa lade i hvert Fald deres overordnede Salgspersonale faa Lejlighed til at sætte sig ind i de mange nye Tanker og Metoder.

Jeg skal begynde med de indholdsmæssig mindst vellykkede af de behandlede Emner og gennemgaa disse i følgende Rækkefølge:

- 1) Teori om Prisdannelse, Prispolitik og beslægtede Emner.
- 2) Erfaringsmæssige Studier med Hensyn til Prisdannelse m. m. og med Hensyn til Salgsorganisation.
- 3) Teori om Salgsorganisation.

1. TEORI OM PRISDANNELSE M. M.

Forfatteren siger selv meget rigtigt i Begyndelsen af Afsnittet om Prisdannelsen, at han i det foregaaende Gang paa Gang har »fastslaaet den afgørende Indflydelse, Produkternes Pris øver paa hele Afsætningsarbejdet. For ethvert Arbejde i Forbindelse med Omsætningen vil Prisen blive et saa centralt Problem, at der ikke kan ventes frugtbare Resultater, med mindre en Belysning af dette Spørgsmaal er gennemført« (Side 264). Derefter følger en Gennemgang af Nationaløkonomiens »Pristeorier«. Stykke 58, »De forskellige Pristeoriens Hovedsynspunkter«, ligger efter mit Skøn under Lavmaalet ved 2. Del af Statsvidenskabelig Eksamen. Cassel sættes i første Række blandt Grænsenytteteoretikerne, jfr. Side 269 og 280¹⁾. Dette kunde være Ironi og Drilleri over for Cassel hos en Forfatter, der behersker Emnet — hvad Bogens Forfatter imidlertid tydelig viser, at han meget langt fra gør. Hvad er for Eksempel Meningen, naar Forfatteren Side 269 taler om Bytteværdien som bestemmende for Efterspørgernes Vurderinger? Forfatteren har ogsaa hørt noget om Forbindelsen mellem Marshall og »det subjektive Omkostningselement«²⁾, men tror, at dette ligger paa »Efterspørgselssiden« (Side 268).

Om en Driftsøkonom med Salgsorganisation som Speciale kender noget til disse, iøvrigt ganske elementære, litteraturhistoriske Forhold kan være ret ligegyldigt. Det havde været det eneste naturlige i en Specialafhandling at springe alt om ældre, tildels forældede og Sagen ganske uvedkommende Teorier over og med Udgangspunkt i Teoriens sidste og mest konkrete Udformning selv at arbejde sig et Stykke videre indenfor Opgavens specielle Omraade. Det graverende er imidlertid, at Forfatteren højtideligt citerer og refererer Værker helt op til Jevons og Walras, skønt han synes at savne enhver virkelig Forbindelse med dem. Der er

¹⁾ Jfr. den citerede svenske Udgave af Cassel, Side 106 ff.

²⁾ Læs f. Eks. Niels Lindbergs populære Artikkel om den klassiske Omkostningsteori i dette Tidsskrift 1932.

en uheldigt virkende Modsætning mellem den lærde Citering her, med Angivelse af Forlag, for Bøger, som Forfatteren ikke har benyttet, eller i alt Fald ikke har forstaaet, og den meget mangelfulde Citering af Bøger, som han har benyttet meget intensivt, en Modsætning som kun lader sig forsvare, naar man anlægger en rent reklamemæssig Vurdering.

Det beror formentlig paa uskyldig Uvidenhed, naar Reklameeksperten Arthur Jensen¹⁾ tæller alle disse reelt ikke benyttede nationaløkonomiske Bøger med og skriver, at det faktisk er lykkedes Forfatteren »at uddrage Kvintessensen af mere end 50 citerede Hovedværker indenfor den samtidige Faglitteratur«. Anmelderen i Reklamebladet »Avertering« (Januar 1937) indtager et aabenhjertigt Standpunkt, naar han i en kort Omtale af Bogen (signeret equity) udtaler, »at den vilde have været bedre, hvis Forfatteren ikke havde søgt at skrive videnskabeligt, — at Forfatterens videnskabelige Anlæg ikke slaar til, maa nemlig indrømmes, hvor meget man end beundrer hans Viden. Naar Max Kjær Hansen nu bliver Professor, vil han forhaabentlig have Raad til at aflægge den tilstræbte Videnskabelighed, som her tildels har været nødvendig. Hans Evner ligger paa andre Felter, der er lige saa værdifulde for Handelshøjskolens Elever . . .«. Dette maa jo siges at være en velment kollegial Opfordring til at lægge Masken efter endt (delvis nødvendig) Benyttelse.

Efter dette Sidespring om Reklame skal jeg fortsætte Gennemgangen af Bogens Bidrag til Teorien om Prisdannelsen. Forfatterens Opfattelse af den Betydning, Begreberne »naturlig Pris« og »Langtidspris« har, navnlig indenfor Nutidens Nationaløkonomi, er stærkt overdreven. Man har altid tillige interesseret sig for den øjeblikkelige Markedspris og i alt Fald i Specialundersøgelser anvendt dynamiske Betragtninger. Statiske eller Langtidsbetragtninger har været nyttige i indledende Undersøgelser, elementær Undervisning og ved Behandlingen f. Eks. af visse Fordelings-spørgsmaal af mere blivende Karakter. Der er ingen Grund til at opholde sig ved deres Uanvendelighed f. Eks. paa de i Bogen behandlede Omraader. Forfatteren taler derefter om dynamiske Teorier og véd stadig ganske rigtigt, hvilke Forfattere han skal nævne, men er ude af Stand til at karakterisere de Realiteter, det drejer sig om (f. Eks. Forandringshastighed, usikre Forventninger, Tendensen til Svingninger og Driftsherrens Investe-

¹⁾ Ovennævnte Artikel i Nationaltidende for 6. December 1936.

ringskalkyle). Det siges derimod: »Undersøgelsen af de dynamiske Kræfters Indflydelse er imidlertid et meget vanskeligt Problem. Som Udgangspunkt maa der arbejdes med Ligninger, hvori der findes en lang Række ubekendte. Opgaven bliver i første Række at søge disse ubekendte isolerede, hvorefter de maa undersøges dels hver for sig og dels i Forbindelse med hinanden. Dette forudsætter i endnu højere Grad end det hidtil gennemførte pristeoritiske Arbejde Anvendelsen af matematisk Værktøj« (Side 275). At mindre kan gøre det, ser man dog stadig baade teoretisk fremstillet, f. Eks. hos den stærkt citerede, men næppe ret stærkt forstaaede Myrdal, og i Specialundersøgelser om Konjunkturspørgsmaal, økonomisk Historie, Skatteovervæltning o. s. v. Enhver nogenlunde veluddannet Økonom kan give praktiske Eksempler herpaa.

Konsekvensen bliver, at der i den økonomiske Teori hidtil er »abstraheret saa afgørende fra de dynamiske Kræfter, at Prisdannelsen paa et konkret Marked ikke kan forklares«; men det maa dog »samtidig slaas fast, at den økonomiske Teori i Øjeblikket arbejder ihærdigt med at skabe Forudsætninger ....« (Side 276).

Hvor farlige saadanne overfladiske Udtalelser af en autoriseret Lærer og Videnskabsmand angaaende et Grænseomraade kan være, fremgaar af, at Arthur Jensen i sin nævnte Artikel »Banebrydende Værk om moderne Salgsmetoder« skriver med Hensyn til Pristeoriene: »For Praktikerne har Spørgsmaalet ingen som helst Betydning, da den enkelte Bedrifts Prisansættelser i langt højere Grad paavirkes af de øjeblikkelige Markedsforhold end af de Langtidstendenser, som Nationaløkonomien opererer med«.

I Stykke 61 om »Frikonkurrence og Monopol« slutter Forfatteren sig til de bl. a. af Chamberlin og Zeuthen fremsatte Teorier om »monopolistisk Konkurrence« og finder dem særlig anvendelige over for de differentierede Mærker paa det industrielle Marked. Nogen dybere Forstaaelse af Konsekvenserne heraf f. Eks. med Hensyn til Sammenspillet mellem en Virksomheds Overvejelser ved Valg af Kvalitet, Kvantitet, Pris samt Reklameudgift findes dog hverken i dette eller andre Afsnit, skønt det hele lader sig udtrykke ganske elementært, naar man først har forstaaet det.

Det meget korte Afsnit om de nævnte vigtige Spørgsmaal, og dermed Bogen, slutter meget rigtigt og beskedent saaledes: »For Salgsarbejdet og Afsætningsorganisationerne vil en virkelig Udradning af og Redegørelse for Prisdannelsen paa forskellige Mar-

keder, derunder ogsaa Markedet for fabrikerede Producentvarer, være af den allerstørste Betydning. Det er en Opgave, som de moderne dynamisk- og »monopolistisk Konkurrence«-indstillede Pristeoretikere maa løse« (Side 282).

Dette kan være meget godt for en Forfatter, som indskrænker sig til Spørgsmaal om Kontor- og Agentorganisation o. lign. Men man udelukker sig da bl. a. fra Behandling af Prispolitikken, som Forfatteren selv meget rigtigt har taget med under Salgspolitik. Og han fastslaaer jo selv i det fra Side 264 citerede Sted den afgørende Indflydelse, Prisen øver paa hele Afsætningsarbejdet.

De første Sider i Stykket om Prispolitik (Side 102 ff.) maa nærmest betegnes som Mystik. Ogsaa her omtaler Forfatteren national-økonomiske Værker, men — vist af en Fejltagelse — den gamle Teoretiker J. B. Clark i Stedet for Sønnen J. M. Clark, som netop beskæftiger sig med de driftsøkonomiske Grænsespørgsmaal, bl. a. Spørgsmaalet om faste og variable Omkostninger, som Kjær Hansen ganske forsømmer. Hvornaar mon Omkostningerne er helt uden Betydning (jfr. Side 107)? Der siges praktisk talt intet om Samarbejde mellem Virksomhederne. Prispolitik for ikke-standardiserede Varer (Maskiner eller Skibe) betragtes som en Undtagelse (jfr. Side 106).

Selve Opfattelsen af Prispolitikken som »salgsfremmende Foranstaltning« (Side 105, 107 og 108) er ogsaa mærkværdig og stemmer ikke med Forfatterens varme Tilslutning til Chamberlin m. fl. i Slutningsafsnittet. Har Virksomheden det ene Formaal at tjene det mest mulige, bliver Spørgsmaalet, i hvor høj Grad man skal begrænse Prisen under Hensyn til Efterspørgslens Elasticitet. Spørgsmaalene er: Hvilken Pris giver størst Gevinst (i det lange Løb), og i hvilket Omfang driver Virksomhederne faktisk en saadan »rationel« Prispolitik.

Behandlingen af Efterspørgslens Elasticitet er heller ikke særlig klar, idet der ikke — som hos adskillige citerede Forfattere helt tilbage til Marshall — sondres klart mellem Markedets Efterspørgsel og den individuelle Sælgers Efterspørgsel.

2. ERFARINGER MED HENSYN TIL PRISDANNELSE OG SALGSORGANISATION

Forfatteren udtaler ved Begyndelsen af det sidste korte Afsnit om Prisdannelsen følgende: »De Undersøgelser, der hidtil er gennemført, og de Slutninger, der er draget i dette Arbejde, hviler

udelukkende paa et empirisk Grundlag. Rent bortset fra, at den empiriske Arbejdsmetode falder Forfatteren naturligst — baade i Overensstemmelse med Anlæg og Indstilling — maa en Undersøgelse paa det i den foreliggende Opgave givne Grundlag i udpræget Grad udføres i Overensstemmelse med empiriske Forudsætninger«. Naar det gælder at undersøge selve Prisdannelsen for Producentvarer, maa Erfaringernes Vej imidlertid »desværre opgives som ufarbar. Rent praktisk har dette vist sig saa ofte gennem de Forsøg, der er gjort paa at foretage empiriske Specialundersøgelser vedrørende Prisdannelsen, at man bør lade sig skræmme af Sporene« (Side 265). Hertil kan for det første bemærkes, at Undersøgelserne om Salgsorganisation m. m., som udgør Bogens Hovedbestanddel, sikkert meget langt fra kan anses som rent empiriske, idet den driftøkonomiske Forfatter foruden at berette om faktisk eksisterende Organisation jo netop søger at være vejledende og ved ny Ideer eller Rationalisering af de hidtil anvendte at hjælpe Praksis endnu videre frem. Gengivelse af amerikanske Forfatteres Tanker om Spørgsmaalet kan naturligvis kun kaldes empirisk Arbejde, saafremt Behandlingen ikke stiller større Krav til Forfatterens egen Fantasi og deduktive Evne. Endvidere kan bemærkes, at bl. a. Trustlitteraturen viser, at der dog kan skaffes nogle erfaringsmæssige Oplysninger om Prisdannelse og Prispolitik og de til Grund liggende Omkostnings- og Organisationsforhold. Havde Forfatteren for Alvor benyttet sine ualmindelig gode Forbindelser indenfor Erhvervslivet til at skaffe ogsaa mindre behagelige Sandheder frem, var det nok lykkedes. En lille Ting af Interesse er Oplysningen om den — forholdsvis lille — Reklameudgift i elleve af Forfatteren særlig undersøgte, »praktiske Eksempler paa Afsætningsorganisationen for fabrikerede Producentvarer«.

Disse praktiske Eksempler med Hensyn til Salgsorganisationen i elleve større danske Firmaer skaffer ny Oplysninger frem af en vis Interesse ogsaa for andre end Specialister paa det omhandlede Omraade. Det er dog ganske overvejende rent udvendige, kontor- og agentorganisatoriske Forhold, man kommer ind paa. Baade de behandlede Spørgsmaal og Fremstillingsformen svarer til de tilsvarende amerikanske Undersøgelser¹⁾. Oplysninger om Kalkyler eller Salgspolitik iøvrigt havde haft væsentlig større Interesse og

¹⁾ Se den i det følgende nærmere omtalte Bog af Elder, Side 88—99.

kunde, hvis ikke fra Firmaerne selv, faas f. Eks. fra de talrige Aftagere i Byggefagene. Økonomiske Oplysninger om Handlen med Rør og Sanitetsvarer eller Radioartikler vilde virkelig være morsomme og nyttige at faa frem, men vilde muligvis ikke blive paaskønnet saa stærkt i de Kredse af Praktikere, som i særlig Grad er overbeviste om Forfatterens videnskabelige Kvalifikationer.

3. TEORI OM SALGSORGANISATION

Dette er Bogens mest omfattende og utvivlsomt mest interessante Indhold. Fremstillingen er gennemgaaende klar og stærkt systematisk, maaske med Tilbøjelighed til alt for højtidelig Systematisering og Kommentering af selvfølgelige og lidet komplicerede, praktiske Smaating. Da Teorien væsentlig bygger paa amerikanske Forfattere, tager den ganske overvejende Sigte paa Storføretagendet — og det siges næppe tilstrækkeligt tydeligt, at mange af de omtalte salgsorganisatoriske Spørgsmaal enten slet ikke opstaar i det store Flertal af danske Virksomheder eller paa Grund af Salgspersonalets mere begrænsede Størrelse bedst ordnes ved et praktisk Skøn, som vel med Forsigtighed kan finde Anvendelse for en Del af de amerikanske Teorier og Metoder. At Fremstillingen, der læses med Interesse af en Ikke-Fagmand, virkelig har betydelig Interesse baade for Handelens og Industriens Salgsfolk, kan ikke betvivles. Det drejer sig her om Bogens Afsnit II »Indkøbsvilkaarenes Betydning for Afsætningen af fabrikerede Producentvarer«, Afsnit III »Hovedprincipperne for Salgspolitik ved Afsætningen af fabrikerede Producentvarer«, og Afsnit IV »Salgsmidlernes Anvendelse ved Afsætningen af fabrikerede Producentvarer«. Meget væsentlige Dele af Indholdet vil iøvrigt fremgaa af nedenstaaende, med mindre Sats trykte Dokumentation.

Et Emne, der kan diskuteres, er den af Forfatteren godkendte Definition af Reklame: »Reklame er en organiseret Anvendelse af Midler, der kan øve Masseindflydelse paa Mennesker, saaledes at de gennem en fri ukontrolleret Beslutning handler i Overensstemmelse med den Paavirkning, de har været udsat for« (Side 118). Det forekommer mig, at der her mangler to Begrænsninger, som er afgørende med Hensyn til det almindelige snævre, rent forretningsmæssige Reklamebegreb: at det er betalt (eller omkostningskrævende) Paavirkning, og at den betalendes Formaal her, i Modsætning til Agitation med ideelt Formaal, er at skaffe sig

økonomisk Fordel¹⁾. Politisk Interesse-Agitation bliver et Grænse-omraade, idet det egentlige Formaal naaes ad en Omvej, og Interessen fremstilles som Ideal. Det forekommer berettiget efter Kjær Hansens vide Definition (med eventuel Udelalelse af Ordet organiseret) og efter en tilsvarende almindelig anvendt Udvidelse af Begrebet at anvende Udtrykket Reklame for Reklamen om den i denne Artikkel omtalte Agitation for Reklamen fra Kredse, der selv er økonomisk interesseret i denne, selv om Interessen er kollektiv og gaar jævnt over i venskabelig Støtte af Kolleger. Naar der i Avisen diskuteres: »Skal Kirken reklamere?« er man derimod kommet for langt bort fra det oprindelige forretningsmæssige Reklamebegreb.

Der er imidlertid et Spørgsmaal, som det ikke kan forsvares at gaa udenom — navnlig efter at Bogens Forfatter uden Protest har ladet de to omtalte Anmeldere rose sig for Ideer, han ikke er Ophavsmand til. Arthur Jensen nævner saaledes i sin ovenfor nævnte Artikkel som Eksempler paa den »blændende Systematik«, i dette »første Værk i Verdenslitteraturen, som virkelig sætter Tingene paa Plads indenfor Salgsorganisationens Metodik«, Ting der findes kort og klart fremstillet, lige til at skrive af, i den af Kjær Hansen benyttede og i andre Forbindelser citerede Robert F. Elder: »Fundamentals of Industrial Marketing« (Mc.Graw-Hill Book Company 1935). Redaktøren af »Dansk Reklame« har heller ikke protesteret overfor Poul B. Christensen, der i sin stærkt rosende Artikkel paa tilsvarende Maade giver Kjær Hansen Æren for en Række af Elders Idéer. Den foran i Noten Side 37 citerede Forlagsreklame er derimod saa forsigtig — hvad de to Anmeldere synes at have overset — at begrænse en Del af Rosen til det ny, Bogen bringer »paa Dansk«.

Det kan stille sig noget forskelligt, i hvilket Omfang en Forfatter bør henvise til sine Kilder, og det kan være rimeligt at indrømme den enkelte en ret stor Frihed i saa Henseende — egentlig ubegrænset Frihed, hvis han skriver for Sagens Skyld og ikke interesserer sig det mindste for egen Ære og Værdighed. Meget

¹⁾ Under Overskriften »En af Reklamens Store« udtaler »et af de store Navne indenfor verdenskendt Reklame«, Oliemanden Harold J. Gave til »Berl. Tid.« for 24/2 1937, at Reklamen kan tage Kunsten i sin Tjeneste, og at den i sine Undersøgelser maa gaa frem med videnskabelig Nøjagtighed, »men Reklamen som Helhed er hverken en Kunst eller en Videnskab. Den er simpelthen Forretning, der gaar ud paa at give Penge ud — for at faa dem hjem igen med Renter«.

er kendt fælles Stof indenfor et Fag. Det vil her ofte være Tids-spilde at lede efter Ophavsmanden — og langt mere nyttigt at vende sig direkte mod selve Sagen og bygge systematisk op — ny og gamle, egne og andres Argumenter mellem hinanden. Dette er navnlig tilladeligt, naar Forfatteren er optaget af Realiteterne og ikke ønsker at gøre noget Nummer ud af sine egne originale Bidrag, idet han f. Eks. som Indledning henviser kraftigt til sine Læremestre, jfr. saaledes Forordet til den stærkt benyttede Bog af Elder. Det er derimod misvisende paa en meget uheldig Maade, hvis man skriver saaledes, at man giver Læseren Indtryk af Originalitet, hvor Idéerne er laant fra andre. Navnlig kan man forlange, at en Videnskabsmand, der skriver ikke alene for Emnets og de almindelige Læses Skyld, men for at bestaa en personlig Prøve, til det yderste er forsigtig og stadig søger at undgaa alt, der kan virke som urigtig, personlig Reklame.

Ud fra mit eget begrænsede Studium af amerikansk Salgslitteratur i Sagens Anledning skal jeg nævne følgende Tilfælde. De to Anmelderes Udtalelser her synes klart at vise, at selv Fagmænd paa en Række efter deres egen Mening meget væsentlige Punkter har faaet et forkert Indtryk.

A. Professor Max Kjær Hansen nævner, uden Angivelse af Kilde, Side 38—39 »i Overensstemmelse med vor Redegørelse for Hovedlinierne i Strukturen af Markedet for fabrikerede Producentvarer« følgende 7 »afsætningsbestemmende Indkøbsvilkaar«:

1) Varernes sekundære Karakter.

ad 1. Elder Side 5 n.: »The demand for industrial goods is a derived or secondary demand and depends on the demand for consumer goods.«

2) Graden af Efterspørgslens Elasticitet.

ad 2. Elder Side 5: »Inelasticity of Demand.«

3) Varernes Konjunkturfølsomhed.

ad 3. Elder Side 7: »Susceptibility to General Business Conditions.«

4) Efterpørgernes Antal og Art.

ad 4. Elder Side 10: »Small Number of Customers.«

5) Indkøbstid og Indkøbskvanta.

ad 5. Elder Side 11: »Infrequency of Sale« og »Large Unit of Purchase.«

6) Indkøbets Organisation.

ad 6. Elder Side 10: »Organized Purchasing Function.«

7) Indkøbsmotiverne.

ad 7. Elder Side 18: »Buying Motives.«

Medens Kjær Hansen først opstiller en Række nummererede Punkter, som derefter behandles særskilt i hvert sit Stykke Side 39—80, drejer det sig hos Elder, for saa vidt angaar Nr. 2—6, om kursiverede Overskrifter med derefter følgende Tekst, for saa vidt angaar Nr. 7 om et Afsnit i det næste Kapitel, medens Nr. 1 blot er et løsrevet Punktum. At Elders Tekst ogsaa er kraftigt anvendt af Max Kjær Hansen ses særlig tydeligt Side 43, hvor en god halv Side (Linie 2—22) kan betegnes som let retoucheret Afskrift (eller Diktat?) af Elder Side 7 (Stk. 2 med Udeladelse af det amerikanske Eksempel i sidste Punktum)¹⁾.

De ovennævnte 7 Punkter hos Max Kjær Hansen optrykkes i Poul B. Christensens Anmeldelse i »Dansk Reklame«, 1936, Side 172, 2. Spalte.

Arthur Jensen skriver i sin Artikel »Banebrydende Værk om moderne Salgsmetoder«: »Ogsaa hans Skema over de syv afsætningsbestemmende Faktorer og dets Benyttelse under Salgsanalysen er ny og original. Ved Hjælp af dette Skema kan man faktisk med næsten matematisk Sikkerhed bestemme, hvilken Distributionsmetode og hvilke Salgsmidler der vil være de bedst egnede i hvert enkelt Tilfælde.«

B. Indkøbsmotiverne. Efter Side 72—76 systematisk (uden Angivelse af Kilde) at have fremstillet 5 Grupper af Motiver til i det hele at købe og 6 Grupper af Motiver til at vælge et bestemt Mærke skriver Forfatteren Side 77: »Vor Gennemgang af Købmotiverne og Udvælgelsesmotiverne bygger dels paa en Undersøgelse af de praktiske Forhold her i Landet, der dog kun har kunnet konstateres gennem Stikprøver, og dels paa en teoretisk Vurdering af de tilstedeværende Muligheder. Som et Supplement bringer vi nedenstaaende Resultat af en gennemført praktisk Undersøgelse, som *Melvin T. Copeland* har foretaget.« Derefter citeres Side 78—79 de af Copeland opstillede 17 Købmotiver og 7 Udvælgelsesmotiver, og det siges i et afsluttende Stykke Side 79 bl. a.: »Ved at gennemgaa de Resultater, Copeland kommer til, vil man se, at de 17 Købmotiver meget nøje svarer til de 5 Hovedmotiver, vi tidligere har opstillet. Det store Antal fremkommer ved, at Copeland udspecialiserer de enkelte Motiver ret stærkt.«

En ikke alt for grundig Gennemgang efterlader det Indtryk, at her er præsteret noget forholdsvis originalt, tilmed i første Række bygget paa egne Undersøgelser af de praktiske Forhold her i Landet.

¹⁾ Noten til Kjær Hansens Figur 2, Side 48, giver Læseren Indtryk af at stamme direkte fra de der angivne Kilder, men synes at være en let omskrevet Gengivelse af Elders tilsvarende Note 8. Af andre tilsvarende Eksempler paa tilsyneladende indirekte Citering, der er angivet som direkte Citering, kan nævnes Omtalen af G. W. Morrison, Kjær Hansen Side 142, jfr. Elder Side 209, Citat fra »Industrial Advertising at Work« Max Kjær Hansen Side 125, jfr. Frederick: Industrial Marketing, Side 197, samt Referat af R. O. Eastman, Max Kjær Hansen Side 66—67, jfr. Frederick Side 46, medens den følgende Statistik hos Frederick Side 46, som der ikke har nogen klar Kildeangivelse, angives som citeret efter Frederick. — For saa vidt Motivet til den indirekte Citering er en Tro paa, at Læserne har mest Nytte af at kende den oprindelige Kilde, er der ikke Anledning til Kritik.

Arthur Jensen betegner med Rette Forfatterens Gennemgang af Motiverne som »morsom og instruktiv«, men føjer hertil: »Omend Problemet er behandlet før, er det dog her stillet op i en langt klarere og mere overskuelig Form, saa at hele Behandlingen bliver en Anvisning paa at dissekere Køberens Hjerter og Nyrer og derved skabe sig et fast Hold paa hans Køberinteresser.«

Idéerne hos Max Kjær Hansen adskiller sig dog ikke meget fra Copelands, og navnlig følger han meget nøje den nyere og ikke i denne Sammenhæng citerede Bog af Elder, Side 18—21.

Professor Kjær Hansen (Side 72—74) og Elder (Side 18—20) nævner som Købemotiver — i samme Rækkefølge, blot med den Afvigelse, at Kjær Hansen slaar Elders to første Punkter sammen:

Kjær Hansen.

Elder.

1) »Indkøbet virker med til at nedsætte Omkostningerne i Virksomheden.«	ad 1) »Cost Reduction (Direct)« og »Cost Reduction (Overhead).«
2) »Den tilbudte Vare har mange Anvendelsesmuligheder.«	ad 2) »Flexibility.«
3) »Indkøbet skaber Beskyttelse mod Tab.«	ad 3) »Protection.«
4) »Indkøbet sætter Virksomhedens Produktion i Vejret.«	ad 4) »Increased Productivity.«
5) Indkøbet kan forøge de producerede Varers Sælgelighed.«	ad 5) »Improved Salability.«

Med Hensyn til Udvælgelsesmotiverne følger Max Kjær Hansens Nr. 1—3 (Side 74 ff.) paa samme Maade Rækkefølgen hos Elder Side 21, medens Nr. 4—6 findes omtalt hos Elder i Teksten Side 22 øverst, Side 21 øverst og Side 15.

C. De Side 119 opremsede og Side 119—125 omtalte 5 Opgaver for Reklamen vil ogsaa i det væsentlige genfindes — i lidt anden Rækkefølge og i Forbindelse med nogle yderligere Opgaver hos Elder, jfr. navnlig Side 180—183.

D. Max Kjær Hansen siger Side 115—116, at de amerikanske Begreber »Merchandising« og »Sales Promotion« trænger til en klarere Definition og indbyrdes Afgrænsning, idet der, saa vidt han kan se, »ikke er gennemført noget virkeligt og tilfredsstillende Forsøg paa samlet at definere dem og afgrænse dem over for hinanden.« Han omtaler dem selv som henholdsvis »Varenes Tilpasning til Markedet« og »Salgsarbejdets Tilpasning til Markedet«. Elder bestemmer imidlertid praktisk talt de to Begreber paa samme Maade. Side 229 nederst betegnes »Merchandising« som »the planning and control of merchandise in order to adapt it to the market demand«, og Side 149 udtales: »There is an increasing tendency to set up sales promotion as a separate and distinct function. This is undoubtedly due to a general recognition of the need to coordinate advertising and personal salesmanship so that maximum results are obtained from the combination

of these activities. The primary job of a sales promotion department is to effect this coordination. Secondly, it usually performs the many odd jobs which neither the sales manager nor the advertising manager feels disposed to claim.«

Med Hensyn til begge Begreber foregaar den reelle Bestemmelse af Indholdet ved Opregning af en Række Punkter, hvor Kjær Hansen uden Angivelse af nogen Kilde er i nøje Overensstemmelse med Elder. Saaledes nævnes (henholdsvis Kjær Hansen Side 148—49 og Elder Side 230) følgende Opgaver for Varetilpasning (Merchandising):

Kjær Hansen.

- 1) Optagelse af nye Varer.
- 2) Varernes Tilpasning til specielle Formaaler.
- 3) Varernes Tilpasning til ændret Efterspørgsel.
- 4) Udskydelse af Varer, for hvilke der ikke kan opnaas en økonomisk Afsætning.
- 5) Fastsættelse af det Antal Varearter og det Antal Numre og Nuan- cer af hver Vareart, det vil være økonomisk at producere og sælge.
- 6) Bestemmelse af Navne og Mær- ker.
- 7) Valg af Pakninger.

Elder.

- 1 a) Creation of new products.
- 1 b) Adaptation of existing pro- ducts to new uses.
- 1 c) Adaptation of existing pro- ducts to changing demand.
- 2 a og b) Elimination of obsolete products, varieties and items. Eli- mination of superfluous varieties and items.
- 3) Grading and quality standards.
- 4) Identification, brands and trade- marks.
- 5) Packaging.

Den kursiverede Opremsning hos Kjær Hansen Side 148 øverst, der ind- ledes med Ordene: »Vi vil forsøge at afgrænse Arbejdsfeltet og mener at kunne gøre det paa følgende Maade«, siger meget nær det samme som den ovenfor gengivne.

Salgsarbejdets Markedstilpasning (Sales Promotion) har ifølge Kjær Han- sen (Side 162) og Elder (Side 149—150) følgende Opgaver:

Kjær Hansen.

- 1) Opdyrkning af nye Markeder.
- 2) Opretholdelsen af Kontakten med de eksisterende Markeder.
- 3) Skabelsen og Opretholdelsen af Kontakten mellem Salgsorganisatio- nens forskellige Led.
- 4) Tilrettelæggelsen og Gennem- førelsen af »den indre Reklame«.
- 5) Tilrettelæggelsen og Ydelsen af Service over for Distributionskana- lerne.
- 6) Tilrettelæggelsen og Ydelsen af Service over for Forbrugerne.

Elder.

- 1) Development of new markets.
- 2) Service to the sales force.
- 3) Service to the advertising depart- ment.
- 4) Service to distributors.
- 5) Service to users.

Førstnævntes Nr. 2—4 og sidstnævntes Nr. 2—3 dækker, saa vidt jeg kan se, i det væsentlige det samme.

Disse Inddelinger er Grundlaget for den efterfølgende Tekst hos Kjær Hansen Side 149—53 og Side 162 ff.

Den eneste Henviisning vedrørende disse Emner, der gøres til Elder (Kjær Hansen Side 160) virker efter mit Skøn snarere vildledende end vejledende, idet der siges, at Elder har gjort et Tilløb til Løsning af Spørgsmaalet, men at der efterhaanden har vist sig langt flere Omraader, hvorefter der nævnes nogle af de Funktioner, som netop Elder nævner, delvis i det af Kjær Hansen citerede Stykke af Elder, hvorefter det ovenfor gengivne engelske Citat fra Elder (Side 149) udgør en mindre Del. Og derefter sluttes saaledes: »Salgsarbejdets Markedstilpasning vil i Overensstemmelse dermed udføre flere Funktioner end dem, der i Almindelighed dækkes af det amerikanske Udtryk Sales Promotion. Vi mener derfor at kunne definere ....«. Derefter følger en Definition (Side 161 nederst), som næppe siger noget virkelig betydningsfuldt ud over, hvad Elder har sagt og yderligere udbygget i det følgende.

Med Hensyn til den her nævnte Gruppe af Emner viser de to anmeldende Reklameeksperter særlig høj Grad af Beundring for Kjær Hansens Originalitet. Arthur Jensen skriver saaledes: »Men dernæst yder Kjær Hansen ogsaa adskillige selvstændige Bidrag til Uddannelsen af Principperne for rationelt Salgsarbejde. For blot at nævne nogle tilfældige Eksempler er hans Behandling af Merchandising og Sales-Promotion som integrerende Dele af Markedstilpasningen fuldstændig ny. Det er i det hele taget en Nydelse at læse hans udførlige Fremstilling af Varetilpasningsproblemet, der trods dets store Betydning for Salgsarbejdets heldige Gennemførelse er et næsten ukendt Begreb herhjemme.«

Poul B. Christensen skriver adskillige begejstrede Spalter om disse Emner med Citat af begge Kjær Hansens ovenfor nævnte Opremsninger af Opgaver foruden den nævnte Ekstraudgave af den ene, Side 148 øverst. Sin Dom om Arbejdets Betydning formulerer han saaledes: »Enhver Reklamemand kender Begreberne Merchandising og Sales Promotion. Men det er de færreste, der rigtig er klar over, hvad de nu skal lægge i disse Begreber. Selv ikke den amerikanske Reklamelitteratur er kommet til Klarhed paa dette Punkt. Professor Max Kjær Hansen har imidlertid i sin Bog afgrænset disse Begreber og placeret dem paa den Plads, de fortjener i det moderne Salgsarbejde. Og tilmed er der ikke blot Tale om en teoretisk Systematisering, men om en inspirerende Problemstilling, som vil faa Salgets Ledere til at se deres Organisation og Arbejdsmetoder under helt nye og værdifulde Synsvinkler. Blandt de mange vel gennemtænkte og klart formulerede nye Betragtninger i denne Bog maa vi tillægge dem, der vedrører Merchandising og Sales Promotion Prisen. Og vi nærer ingen Tvivl om, at man ogsaa i de udenlandske Salgs- og Reklameforskeres Kreds vil værdsætte Professor Max Kjær Hansens Indsats paa dette Omraade.« Udtrykket »noget af det allerbedste, der overhovedet er skrevet om moderne Salg«, tager vist ogsaa Sigte paa disse og beslægtede Emner.

E. De kursiverede Stykker angaaende det direkte Salg, Side 180 øverst og midt paa Siden, svarer ret nøje til de vigtigere Punkter hos Elder Side 38 og 42. Med Hensyn til Side 180 nederst se Elder Side 44 ff.

F. Inddelingerne af Producentmarkedet i det indledende Afsnit og af Varegrupperne paa den Del af dette Marked, som Opgaven omhandler — hvoraf den første giver Poul B. Christensen Anledning til at tale om Kjær Hansens »sædvanlige Evne til logisk Systematisering« og ny og klar Inddeling (Side 191 Spalte 3) — forekommer mig ikke at frembyde saa voldsomme Overraskelser sammenholdt med de første 5 Sider i Elders Bog og Opgavens Formulering.

Resultatet af foranstaaende Sammenligning mellem Kjær Hansens og Elders Bøger er, at der er meget stor Lighed mellem de to Bøger paa en Række væsentlige Punkter — i alt Fald Punkter, som spiller en fremtrædende Rolle i de to stærkt rosende Fagmænds Anmeldelser. Nu har Professor Kjær Hansen naturligvis ogsaa lært en Del af andre amerikanske Værker, hvoraf adskillige citeres, og han kan for saa vidt søge Dækning i det kendte Ord: »Afskrift af een Bog¹⁾ er Plagiat, men Afskrift efter flere Bøger er Videnskab«. Der foreligger et personligt Arbejde af betydeligt Omfang i Forhold til Tiden, hvad der dog ikke maa forveksles med en Indsats af videnskabelig Kvalitet, ved Samling og Opstilling af det store Stof samt en vis Tilpasning til danske Forhold og dansk Mentalitet. Endelig kan man formentlig sige, at der f. Eks. ved den korte Formulering af de danske Betegnelser for »Merchandising« og »Sales Promotion« foreligger en kort, klar og fiks afsluttende Formulering — ganske vist paa Basis af et Materiale, der i Elders Udformning ligger klart og let tilgængeligt, et Formuleringsarbejde, som er al Ære værd saavel for en Videnskabsmand som for en Reklamemand, men som dog lige saa lidt som diverse, ganske elementære Systematiseringer og en begrænset Udbygning eller Omgruppering af kendte Momenter m. H. t. Begrebet »Sales Promotion« efter mit Skøn har nogen egentlig videnskabelig Kvalitet.

Det er imidlertid en meget væsentlig Anklage mod Bogen, hvis en forholdsvis ukritisk Gennemlæsning af den — uden Sammenholdelse med citerede og ikke citerede Kilder — kan give det Ind-

¹⁾ Elders forholdsvis ny, korte og klare Bog synes at være benyttet væsentlig stærkere end den meget udførlige John H. Frederick: *Industrial Marketing* (1934), som ogsaa dækker en Hovedpart af den stillede Opgave. Disse og andre helt moderne og stærkt systematiske Værker om Emnet synes i det hele at have gjort det svært at faa Lejlighed til selvstændigt Arbejde. — Ved Benyttelse af disse nye amerikanske Forfattere faar Kjær Hansens sidste Bog forsaavidt en bedre Kvalitet end hans tidligere Hovedværker med deres intensive Anvendelse af lidt ældre tysk, driftsøkonomisk Litteratur.

tryk af Originalitet, som nogle Fagmænd synes at have faaet, jfr. til sidst følgende Udtalelse i Arthur Jensens ofte nævnte Artikkel om det »banebrydende Værk«: »Kjær Hansen gør en langt værdifuldere Indsats end blot at referere og kritisk vurdere de førende udenlandske Eksperters Arbejde. Med al Respekt for Amerikanernes Viden og praktiske Kunnen navnlig paa dette særlige Omraade maa man dog indrømme, at deres iøvrigt yderst interessante Litteratur om Emnet er i høj Grad tilfældigt og usystematisk opbygget. Her tager Kjær Hansen sig for det første paa at bringe Orden og Overskuelighed til Veje i den uhyre Masse af løst sammenhobede Metoder og Principper, Begreber og Kendsgerninger. Det er ikke for meget sagt, at Kjær Hansens Bog er det første Værk i Verdenslitteraturen, som virkelig sætter Tingene paa Plads indenfor Salgsarbejdets Metodik. Ikke en Gang de bedste amerikanske Forfattere har formaaet at gennemføre en saa blændende Systematik og Klarhed i Behandlingen af disse vanskelige Problemer.« Paa lignende Maade taler Poul B. Christensen i Slutningen af sin Artikkel om, at hans Uddrag er tilstrækkeligt til at vise Hovedpunkterne i de nye af Forfatteren fremførte Synspunkter, og kalder Bogen et Pionerarbejde.

Man vil maaske mene, at dette blot er Reklamemændenes stærke Udtryksmaade, eller at det beror paa en vis uskyldig Uvidenhed. Efter mit Skøn viser foranstaaende, at Bogens Forfatter har et meget betydeligt Medansvar, idet han har anvendt en Fremgangsmaade, der — mildt udtrykt — er virkningsfuld i Reklamen, men mindre paaskønnelsesværdig inden for Videnskaben. Man kan maaske sige, at Fremgangsmaaden har været anvendt i en Nødsituation, hvor man har forlangt, at en Mand der fyldte sin Plads som ledende Lærer og Foregangsmand i en praktisk, erhvervsorienteret Undervisning, ogsaa skulde være kvalificeret og officielt stemples som Videnskabsmand ved en videnskabelig Læreanstalt. Naar Kjær Hansen har vovet Forsøget, er det tilsyneladende sket ud fra en rigtig psykologisk Vurdering i Forbindelse med andet Punkt i det kendte Ordsprog: »Gaar den, saa gaar den, og gaar den ikke, saa gaar den nok alligevel«.

Resultatet af hans berømte og opreklamerede »Konkurrence med sig selv« paa den handelsvidenskabelige Læreanstalt er for det første blevet det efter min Mening rigtige Resultat, — saafremt da Formaalet med Undervisningen skal være at give de studerende størst mulig Erhvervsevne og den erhvervspolitiske Indstilling, mange af Handelens Folk ønsker — nemlig at Kjær Hansen bliver

i sin Stilling som ledende Lærer i Salgsorganisation og Reklame, samt at han (i Overensstemmelse med hele Udvalgets — af Størstedelen af Pressen fortiede — Stilling til hans Kvalifikationer som Driftsøkonom) maa forsvinde fra Undervisningen i Driftsøkonomi. Men for det andet er der indtraadt det beklagelige, at Begrebet Videnskab er blevet forfusket — en urigtig Varebetegnelse er blevet anvendt ved Max Kjær Hansens Udnævnelse til Professor ved en Læreanstalt, der med Statens Godkendelse kalder sig videnskabelig. Det kan derfor være af Betydning af Hensyn til Fremtiden at fastslaa, at der her foreligger en Undtagelse, at der er sket et Skridt til Siden fra den rene Linie.

Til Underbyggelse af dette og til nærmere Forklaring af Forholdet mellem Reklame og Videnskab skal jeg fremsætte nogle mere almindelige Bemærkninger, bl. a. med enkelte Eksempler fra Kjær Hansens tidligere Værker.

Det er sikkert en almindelig Misforstaaelse ogsaa hos de Praktikere, der selv sætter praktisk Skøn og Handleevne højere end Videnskab, at Dommen: »ikke videnskabelig Kvalitet« skal udtrykke noget lavere og mindre agtværdigt. I mange Tilfælde drejer det sig slet ikke om noget, der ligger lavere end Videnskaben, men blot om noget andet¹⁾, ved mange Lejligheder mere nyttigt og paaskønnelsesværdigt, f. Eks. praktisk Handlen, Kunst og personlig Paavirkning af den enkelte eller af de mange i Form af Agitation og Reklame. Videnskaben stiller visse ubetingede logiske Krav, som f. Eks. ikke gælder for Kunst, Reklame eller Udtryk for Sympati og Kærlighed, og som der ikke er Grund til at komme ind paa. Men desuden er Videnskaben efter sit Væsen ubetinget upartisk, ærlig, aaben til alle Sider og uden alle Hensyn. Dette udelukker ikke, at man i anvendte og politiske Videnskaber kan angive, hvorledes bestemte Maal naas. Men Resultaterne bliver da kun betinget videnskabelige, betinget af selve de valgte Forudsætninger (Formaal), der selv ligger udenfor videnskabelig Vurdering.

Udøvelse af Reklame af enhver Art kan benytte videnskabelige Metoder paa begrænsede Omraader. Men Arbejdet for at faa Folk til at erkende eller handle i en forud givet Retning — med Udskyldelse af alle Argumenter, der taler i modsat Retning, strider

¹⁾ Jfr. Begyndelsen af min Artikkel: »Socialpolitik som Fagomraade«, Socialt Tidsskrift Maj 1936, samt den foran nævnte Anmeldelse i »Avertering«.

ligesom Forsøgene paa at paavirke gennem andre Funktioner end den logiske Tænkning mod Videnskabens Principper.

Herved opstaar en afgørende Modsætning mellem Videnskaben om Reklamen og den praktiske Oplæring i at udøve Reklame. Med den mægtige Rolle, Reklamen spiller i Nutiden, bliver en (selvfølgelig helt upartisk) Videnskab om Reklamen meget betydningsfuld. Den vil indeholde meget baade af økonomisk og af psykologisk-sociologisk Interesse.

En hel anden Ting er en Teori eller Ideologi, der virker som en Reklame for Reklamen eller f. Eks. for eksisterende Handelsformer. Muligvis vil mange Mennesker, maaske ogsaa nogle af dem, der staar bag ved en privat organiseret Handelsundervisning, finde en saadan Teori tiltalende. Men det er lige saa lidt Videnskab som f. Eks. en tilsvarende, at Retfærdigheds- eller Interesseforestillinger paavirket »Arbejder- eller Landmandsvidenskab«. Videnskaben kan ikke forsyne de forskellige Klasser og politiske Retninger med en Ideologi, som har mere end betinget videnskabelig Beviskraft.

Pressens stadige Beretninger om Reklamefolkenes fremragende og underholdende Bedrifter af enhver Art¹⁾ lader ikke Tvivl om, at Reklamen forstaar at reklamere for sig selv; og dens personlige og økonomiske Forbindelse med Pressen, som vel i sin Tekst alene skal tjene Publikum, lader heller ikke Tvivl om, at Pressen desuden ser stærkt paa, hvad der tjener baade de reklamerende og Reklamens Mellemmænd.

Det maa nu staa aldeles klart, om en Forfatter, navnlig Reklamefolkenes ledende Teoretiker her i Landet, behandler Reklamen og andre Forhold, han skriver om, videnskabeligt, d. v. s. upartisk, eller om han reklamerer for Reklamen og andre Interesser.

Vi kan her se paa Kjær Hansens Lærebog fra 1930 om »Salg og Reklame« (Side 92—94, jfr. Side 9—10 og 21), der som Indledning bringer en efter min Mening yderst overfladisk Reklame for Reklamen med Anvendelse af samfundsmæssige Argumenter, se f. Eks. Side 92 nederst: »Selv om det naturligvis ikke er givet, at et Middel, som har driftsøkonomisk Betydning, altid maa vurderes

¹⁾ I en Artikel i en Avis for nylig (Politiken for 31. Januar 1937) om et samfundsnyttigt Project fra et Reklamebureau tales om »de moderne Reklamemænd, der er Tidens (en Smule overvurderede) Heroer«. Det var interessant at vide, om denne Sætning — med eller uden Parentesen — er leveret af Bureauets Presseservice sammen med Artiklens Billeder og Oplysninger.

som samfundsøkonomisk heldigt, vil det dog være Regelen, at de Foranstaltninger, der medfører stigende Rentabilitet for Bedrifterne, ogsaa som Resultat vil have forøget Produktivitet for Samfundet«. Samtidig er han naturligvis saa god Reklamemand, at han, naar han kommer til den praktiske Del (se Side 104—06 og 118) meget vel ved, at Reklamen virker ved Suggestion og Gentagelser samt appelerer til de menneskelige Svagheder. »Til sidst betragter man uden Eftertanke eller Reflektion den stadige Appel som Udtryk for en anerkendt Selvfølgelighed« (Side 118). Det vil sige, Kunsten er her at faa andre til at tænke forkert eller lade være at tænke. Til at vise, at dette virkelig er til Fordel for Ofrene, kræves et meget skrappt liberalistisk Bevis, som Forfatteren ikke har gjort noget alvorligt Forsøg paa at føre.

Efter at han nu i sin sidste Bog har sluttet sig til Chamberlins Tanke om den »monopolistiske Konkurrence« mellem Producenterne af forskellige Mærker eller Varetyper, der hver for sig paa Grund af deres for stor Del ved Reklamen skabte Særpræg i Publikums Øjne har en begrænset Adgang til monopolistisk Prispolitik, bliver det i alt Fald meget vanskeligt at opnaa en almindelig Harmoni mellem Reklame og Samfundsinteresse. Men det var nok værd for Alvor og upartisk at undersøge Reklamens Virkning over for Priser og Mængder og over for Samfundsklasserne i forskellige Tilfælde; — først derefter kan man med en vis Vægt og Troværdighed tale ogsaa om dens samfundsgavnliche Funktioner.

Side 85 omtales ved Siden af den politiske Reklame »den rent personlige Reklame, som de fleste mere eller mindre diskret daglig udøver for sig selv og deres Venner. Spørgsmaalet om en Mands Sukces afhænger ved Siden af hans Dygtighed i ikke ringe Grad af den Reklame, han formaar at skabe om sin Person«. Saa fremt Diskretionen ikke er meget stor, spoleres dog den videnskabelige Anerkendelse, som man opnaar for sit Arbejde, — medens man naturligvis godt kan naa Ry for Videnskabelighed hos ikke-sagkyndige eller overfladiske Iagttagere.

Baade i nævnte Lærebog om »Salg og Reklame«, og endnu mere i det lille Skrift »Større Salg — Bedre Service« (1930), der henvender sig til de danske Detailhandlere, faar disse som Konklusion af det hele (Side 31 nederst) at vide, at: »Det er Detailhandelen, der er afgørende for Produktionens Omfang, og i Overensstemmelse dermed bliver Spørgsmaalet om en tidssvarende Organisation af Detailhandelen et saare vigtigt, ja maaske det aller-vigtigste Problem for dansk Erhvervsliv i de kommende Aar.«

Krisen skal efter Forfatterens Mening imødegaaes, ikke ved Pris-tilpasning, men ved forbedret Salgsorganisation. Da der hovedsagelig kan blive Tale om, at den enkelte Sælger herved tager Købekraft og Kunder fra andre, naar man næppe langt ad denne Vej, som iøvrigt er behagelig og smigrende for Detailhandelen at høre om. Problemet om de stærkt begrænsede Muligheder for ved Hjælp af stærkere Reklame for Forbrugsvarer end for Spareinstitutioner midlertidigt under en Krise at modvirke den nedadgaaende Bevægelse i Beskæftigelse og Priser undersøges ikke, lige saa lidt som Virkningen af en eventuel tilsvarende Reduktion af Reklamen for Forbrugsvarer og Forstærkelse af Reklamen for Opsparing i modsatte Situationer.

Indtil Kjær Hansen i den sidste Bog i alt Fald i Teorien anerkendte Eksistensen af de »monopolistiske Konkurrence« og Prisens afgørende Betydning, talte han kun meget lidt om Priser, Prispolitik og Sammenslutninger. Man fik ikke Indtryk af, at samfundsmæssige Interesser kunde trues fra den Kant. Dette stemmer med en udbredt og for andre Samfundslag ikke ufarlig Mentalitet blandt Erhvervslivets Ledere: Konkurrer ved Hjælp af Reklame, men lad os være fri for den ufine Omtale af Priser, enten det er Undersøgelse af Priser over Omkostningerne eller Planer om at sætte Priserne ned under de fulde Omkostninger. Baade »Almindelig Bedriftsøkonomi« og »Salg og Reklame« giver navnlig i Indledningen et kraftigt Indtryk af, at privatøkonomisk Fordel og samfundsmæssig Gavn i det væsentlige følges. De unge Handelsmænd faar altsaa sammen med en Undervisning, der skal øge Erhvervsevnen, en formentlig ønsket erhvervspolitisk Ideologi. Det sidste kan være et ganske lovligt Skoleformaal, men hører naturligvis ikke hjemme paa en videnskabelig Lærestalt, hvor enhver politisk Tro maa være lige god.

Den overdrevne Fremhævelse og Popularisering af Reklamen har Farer, der strækker sig helt ind paa den offentlige Drifts Omraade. Det er naturligvis et Gode for Stats- og Kommunevirksomheder, der skal konkurrere med private, stærkt opreklamerede Virksomheder om Borgernes begrænsede Købekraft, at man benytter en for disse Storvirksomheder relativt billig og effektiv Reklame. Men Faren er, at Reklame samt Presse- og Publikumsyndest bliver en Hovedsag for Ledelsen, som sikkert — omend maaske noget langsommere og mindre synligt — kunde naa mere Nytte for Borgerne ved at anlægge en rationel, ikke altid populær, Prispolitik og en økonomisk, ikke altid populær, Anlægs politik paa langt Sigt.

Det vil sikkert være nyttigt, om en upartisk Undersøgelse og en populær Oplysning om Reklamen som den betalte Paavirkning af den offentlige Mening vilde hjælpe med til at afværge en Del af de Farer, der nu skjules dels af Tankeløshed, dels af Reklamens strategisk vel placerede Reklame for sig selv. Reklamen er en Fare for Videnskaben, der trues overalt, hvor den i sit Valg af Emner og Resultater ikke staar helt uafhængig af økonomiske Særinteresser. Demokratiet trues, hvor Aviser og Agitationsmidler, købt for de mere bemidledes Penge, giver deres Meninger en forstærket Slagkraft. Det er f. Eks. betænkeligt, hvis Underholdning eller Oplysning leveres billigere, naar de købes sammen med bestemt politisk-socialt Agitationsstof. Endelig er det Synd for de splittede og uorganiserede Forbrugere, at de skal have deres Vejledning i en saa daarlig og samtidig dyr Form. En Avisside upartiske og indiskrete, saglige Oplysninger en Gang om Maaneden eller Ugen vilde være en langt bedre Hjælp end for mange Millioner Kroner Reklame. Og er det endelig nødvendigt i et vist Omfang at bearbejde Folk ved Hjælp af Billeder og barnligt Tegnsprog, hvorfor saa ikke sætte Kraften ind paa en sagligt fuldt forsvarlig Agitation? At Reklamen, der forfølger sine egne snævre Maal, ogsaa kan true Smagen, Naturen og Dagliglivets Fred, er der ikke Grund til at komme nærmere ind paa her. Ej heller paa Reklamens gode Sider, herunder Spørgsmaalet om i hvilket Omfang Reklamen virker befordrende paa Fremskridt, dens Plads som Kampmiddel overfor Udlandet o. s. v. Alt det kan kun belyses troværdigt ved upartisk og uinteresseret, d. v. s. videnskabelig Undersøgelse. Reklamens hele og halve Reklame for sig selv bidrager kun til at nedbryde al Tillid hos den bedre underrettede Del af Befolkningen.

Blot Folk stadig huskede paa, at Reklame er betalt Paavirkning af den offentlige Mening, direkte eller indirekte Fremme af den reklamerendes økonomiske Særinteresse, og blot Folk altid vidste, hvornaar en Paavirkning var direkte eller indirekte betalt af en Særinteresse, vilde en stor Del af Faren forsvinde. Tænk om en Tekstannonce altid var ledsaget af en kort Henvisning til Bladets Annonceinteresse; blot »Se Annoncen Side ...; betalt med Kr. ...« vilde hjælpe. Tænk om Stof indsendt af en Virksomheds »Presse-service« — der vel er mere ophøjet end Tekstannoncen — altid opgav Kilden: »Indsendt af ...«. Tænk om man i Stedet for Forbud eller Censur over for Reklamen blot havde en særlig offentlig Myndighed, som trykte med Rødt i Margin ved Siden af Annoncen

for A som den bedste Vare en Analyse for denne og andre konkurrerende Varer eller en Fagmands Skøn om Kvalitet og Pris. Og tænkt om der paa tilsvarende Maade stod ved et Blads Leder: »Her er udskudt et Stykke af Hensyn til B-Trusten, jfr. Annoncen Side . . . .« Og tænk endelig om danske Journalister og Forfattere i Stedet for stadig at falde i Henrykkelse over Lysreklamerne, der i alt Fald i en kortere Periode kan være meget morsomme i de centrale Bydele, men i Beboelseskvartererne virker som Bombardement af uskyldige udenfor den reklamerende Ejendoms Grænse, vilde tage de hjemlige Boostere op til Behandling, saa Folk lærte mellem Reklamens Blink selv at tilføje: betalt Paavirkning i den reklamerendes Interesse.

Jeg slutter med et Problem: »Misrekommandering«, der ogsaa har nogen Forbindelse med den Boganmeldelse, der danner den første og største Del af nærværende Artikkel. Man saa nylig Juraen skride ind, fordi en Apoteker i en Annonce »anbefaler Magnyl i Stedet for Aspirin og Albyl«¹⁾. En saadan direkte Nedsættelse af et Produkt er imod Reklamens Etik og ogsaa farlig, naar den udøves af en økonomisk interesseret Konkurrent; derimod er den en stor Gevinst for Forbrugerne, naar den kommer fra upartisk, sagkyndig Side. Det vilde give effektiv Konkurrence. Efter gældende Lov maa konkrete private Interesser imidlertid ikke angribes, og Konkurrencen maa ikke gøres for kraftig.

Det er netop en af Reklamens, Varemærkernes, den industrielle og aandelige Ejendomsrets, Rabatforbudenes, Udsalgsbegrænsningens og det danske Een-Butiksystems vigtigste Funktioner: ganske stille og i begrænset Omfang at sætte Konkurrencen ud af Spillet, saa der kan føres en begrænset monopolistisk Prispolitik. Herved skabes samtidig en Række gode Levebrød for den forretningsmæssige Over- og Mellemlasse og Gevinster ud over Omkostningerne, som kan kapitaliseres til en good will. Dette var for saa vidt noget godt, hvis det ikke skete ved en Disorganisering af Produktion og Omsætning, som let i det lange Løb kan skade baade Befolkningens Forbrug og Beskæftigelsesgrad. Forudsætningen om fri Konkurrence, som er Hovedforsvaret for baade »aandelig« og materiel Ejendomsret uden statslig Priskontrol, bliver i alt Fald svær at opretholde, naar Konkurrencen indskrænkes saa stærkt, tilmed med villig Hjælp fra en demokratisk

¹⁾ Omtalt i Berl. Aftenavis ¹¹/₁₂ 36, se specielt H.R.S. Karsten Meyers Udtalelse om Misrekommandering.

Statsmagt. De nuværende Spilleregler virker som en Begunstigelse af Smaa-Monopolismen, og ikke som et godt Grundlag for produktivt Samarbejde.

Efter at nu ogsaa Professor Max Kjær Hansen er gaaet ind for Chamberlins¹⁾ Tanke om »den monopolistiske Konkurrence«, er der maaske Haab om, at Jurister og Politikere i Regeringen og udenfor vil faa Øje for Udviklingens Fare (jfr. ogsaa den i de senere Aar førte Beskæftigelses- og Industripolitik paa kort Sigt, som tilsyneladende gaar ud paa at skabe saa mange smaa begrænsede indenlandske Monopoler som muligt, idet Gevinsten, saa længe den er ny, giver Anledning til øget Beskæftigelse). Det er ikke Hensigten her at forfægte noget bestemt Interesse-Standpunkt. Der maa blot være en vis Overensstemmelse mellem Præmisser og Konklusion. Begrænser man Konkurrencen, kan man enten aabent vedgaa, at man betragter de derved opnaaede Begunstigelser som ønskelige, eller ogsaa maa man søge at kompensere dem ved Prisregulering, Beskatning og lignende.

Ærlig Reklame maa i alt Fald forstaaes med de samme Begrænsninger, som gælder for et ærligt Sagførerindlæg, der jo holder sig til den ene Side af Sagen. Men denne Ensidighed er hverken heldig i Videnskab eller nyttig som Folkeoplysning. Paa alle de Omraader, hvor privat Virksomhed uden Prisregulering skal bestaa, vil store Dele af Befolkningen være interesseret i at faa offentlig Oplysning og en Standardisering af Forbrugsvarerne, som gennembryder Reklamens og Mærkemonopolets Hæmning af en Konkurrence, der virkelig beskytter Forbrugerne.

Naar denne Artikel eller Anmeldelse er fuld af Misrekommandering, er jeg klar over, at den støder an mod den forretningsmæssige Lovbog. Paa Videnskabens Omraade maa personlige Hensyn imidlertid vige, og det maa her anses for godt — ogsaa for det fremtidige Samarbejde med Folk fra et Naboomraade — at faa alle Kendsgerninger og alle Synspunkter frem.

---

¹⁾ »Monopolistic Competition«, 1. Udgave 1933, 2. Udgave 1936. Se specielt Appendix E »Some Arguments in Favour of Trade-Mark Infringement and »Unfair Trading«.« — Med Hensyn til en Del af de i forrige Stykke omtalte Former for Begunstigelse af Smaamonopolismen er Kjær Hansen vist iøvrig enig med mig.

AKTIEDEMOKRATI

Af EJNAR LOMHOLT

»Aktiemajoriteten paa faa hænder er den grundpille, hvorpaa kapitaldiktaturet hviler, den er det middel, hvormed rigmanden mangedobler sin magt i erhvervslivet.«

DE moderne trusters magt er uløseligt knyttet til aktieselskaberne, kun gennem kontrol af aktiemajoriteter i flere led kan de mangedoble deres kapitalmagt¹⁾, kun gennem udstedelse af aktier og obligationer kan de gennemføre deres storstilede overkapitalisering og opnaa kursgevinster gennem vilkaarlig dividendepolitik.

Efter engelsk-amerikansk ret²⁾ havde aktieselskaberne før trusternes egentlige fremkomst i forrige aarhundrede ikke nogen almindelig ret til at erhverve og eje aktier i andre selskaber, kun ved privilegier blev der gjort undtagelser, men disse bestemmelser fik man fjernet, da trusterne trængte sig frem (Standard Oil i New Jersey). Clayton loven (1914) har atter gjort en indskrænkning paa dette felt, idet loven forbyder selskaber at erhverve kapitalen eller en del af kapitalen i noget andet selskab, naar virkningen maa skønnes at medføre en væsentlig indskrænkning i konkurrencen eller skabelsen af monopol. I samme retning virker forbudet mod »interlocking directorates« saavel som de skærpede betingelser for udstedelse af aktier og obligationer.

Den vigtigste opgave er imidlertid ikke at sikre fri konkurrence, som en teknisk og økonomisk udvikling paa mange punkter har ophævet, men at fjerne den private magtkoncentration, som i stigende grad tilriver sig herredømmet over statsmagten, et forhold, som er saa velkendt i Amerika og andre steder, at en nærmere paavisning her antagelig er overflødig. »Raadne flækker« kaldte man i gamle dage de valgkredse i England, hvor kun et par godsejere havde stemmeret og derfor egenmægtigt bestemte, hvem der skulde være parlamentsmedlem for den paagældende kreds. I vore dage kan navnet med fuld ret anvendes paa de aktieselskaber, hvor aktiemajoriteten er samlet paa faa hænder. Det er majoriteten, der aabner selskabets generalforsamling, der som regel kun tæller en halv snes personer foruden bestyrelse og direktion; majoriteten fremlægger det af den

¹⁾ Alene i første led af kapitalkontrollen gennem aktiemajoriteter kan man fordoble sin kapitalmagt 16 gange ved at dele saavel finansselskabets som datterselskabernes aktiekapital ligeligt i preferenceaktier (uden stemmeret) og stamaktier ($\frac{1}{4} \times \frac{1}{4} = \frac{1}{16}$).

²⁾ Ræstad: »Truster og Karteller« s. 139.

selv affattede regnskab og vedtager det som rigtigt, opstiller sig selv ved bestyrelsesvalget og bliver valgt med akklamation og slutter derpaa generalforsamlingen. Kort sagt, en farce for tilskueren, men ikke sjældent en tragedie for de mange smaa aktionærer, som er magtesløse overfor den mægtige majoritet og dens manipulationer. Med lidt andre ord er dette det faktiske indhold af avisernes beretning om generalforsamlingen i mange store aktieselskaber.

Aktiedemokrati består i at sikre den bredest mulige fordeling af selskabets aktier, idet man fastsætter et maksimumsbeløb for den enkelte aktionær, varierende efter selskabets størrelse. I praksis vil det være hensigtsmæssigt at begrænse den enkelte aktionærs indflydelse ved at begrænse hans stemmeret og ikke selve hans aktiebesiddelse, som det vil være meget vanskeligt at kontrollere, hvorimod hans krav om stemmeret kommer tydeligt frem i selskabets bøger. Endelig bør ethvert aktieselskab, privat firma eller anden privat institution være afskaaret fra at udøve stemmeret, men ikke fra at eje aktier, saasom banker, vekselerere, forsikringsselskaber etc., herved forebygger man sammenkædningen af aktiemajoriteter i flere led.

I det følgende har vi med henblik paa danske forhold skitseret hovedpunkterne for gennemførelse af aktiedemokrati, stiltiende suppleret af de nugældende bestemmelser, forsaavidt de ikke ændres ved de ny regler.

For enhver reforms virkekraft gælder den regel, at dens bestemmelser skal være klare og bygge paa kendsgerninger, som er lette at konstatere, jfr. stemmerettens størrelse, som fremgaar af selskabets bøger.

I danske aktieselskaber bør en aktionær kun kunne udøve stemmeret for de aktier, han retmæssigt ejer, dog ikke udover et beløb, svarende til:

1. 10.000 kr., naar aktiekapitalen er mindre end 1 million kr.
2. 1 pct. af aktiekapitalen, naar denne er mellem 1 og 5 millioner kr.
3. 50.000 kr., naar aktiekapitalen er mellem 5 og 50 millioner kr.
4. 1 pro mille, naar aktiekapitalen er over 50 millioner kr.

I aktieselskabsregistrets fortegnelse over aktionærer og deres stemmeret vil det være let at finde »Tordenskjolds soldater«, naar de optræder rundt i forskellige selskaber. Sandsynligvis vil det være hensigtsmæssigt, at hver aktionær for at erhverve stemmeret skal afgive en udtrykkelig erklæring om, at han virkelig er ejer af aktierne og ikke ved belaaning af aktierne eller proforma overdragelse har forpligtet sig til at stemme efter andres ordre, hertil maa føjes indgaaende regler om fuldmagt, samt straffebestemmelser saasom konfiskation af aktier, erstatningspligt overfor selskabets øvrige aktionærer etc. I amerikanske storforetagender har ledende funktionærer ofte betydelige beløb af selskabets aktier paa særligt gode vilkaar, men kun saalænge de er ansat i selskabet.

Efter ovenstaaende plan vil der til at raade over halvdelen af aktiekapitalen kræves samstemmighed af følgende antal aktionærer, naar hver har det højest tilladte antal aktier:

aktiekapital	1 mill. kr.	50 aktionærer
—	5 —	50 —
—	10 —	100 —
—	20 —	200 —
—	30 —	300 —
—	40 —	400 —
—	50 —	og derover 500 —

I vore større selskaber skal i saa fald 100—500 aktionærer, som hver har maksimumsbeløbet af aktier, være enige for at kontrollere selskabet. Dog vil i praksis ikke hele kapitalen være repræsenteret paa generalforsamlingen, maaske kun $\frac{2}{3}$, og det nødvendige antal aktionærer til at danne majoriteten vil derfor være mindre.

Selskabets almindelige interesser bliver i højere grad den afgørende faktor end under de nuværende forhold, hvor aktiemajoriteten altfor ofte tillige varetager sine egne interesser i andre selskaber samtidig, f. eks. ved at fremme overenskomster, som gavner andre selskaber mere end det paa-gældende selskab selv. Indenfor den moderne trust kan man let »flytte« udbyttet fra et af de forbundne selskaber til et andet ved at forandre overenskomster om priser, om fordeling af fælles omkostninger etc.

Ved besættelsen af direktionsposter og andre ledende stillinger vil den faglige dygtighed være mere sikret end nu, hvor de faa finansherrer ofte anbringer deres slægtninge (dynastier) eller straamænd paa saadanne pladser. Netop her er det af betydning, at selskaber og firmaer ikke har stemmeret, kun stat og kommune, som repræsenterer det almene vel, skal have ret til at stemme for det fulde beløb af aktier, de ejer.

Naar den nuværende opbygningsmetode med aktiemajoriteter saaledes bliver forhindret i fremtiden, maa selskaberne enten slutte karteloverenskomster med sikkerhedsstillelse, bøder etc. for at sikre overenskomstens overholdelse, eller ogsaa maa de samarbejdende selskaber sammenslutes til et fælles aktieselskab (fusionen), en naturlig ordning overalt, hvor den tekniske koncentration med faa virksomheder er lønnende.

Saasnart man spærrer vejen for direkte dansk kapitalkontrol, vil stor-kapitalen uvægerligt søge gennem udenlandske forbindelser at indvinde det tabte; begrænsningen af den enkelte aktionærs stemmeret vil fremme proforma overdragelser til udlændinge, hvis forhold er vanskelige at kontrollere (jfr. Luxemburg i Europa og New Jersey med den lempelige lovgivning i Amerika). Det bliver derfor sikkert nødvendigt at forlange dansk indfødsret for u d ø v e l s e n af stemmeret, i modsat fald faar man udlændinge som straamænd i betydeligt antal, danske virksomheder vil let glide over paa udlandets hænder, og det nuværende system med kontrol af aktiemajoriteter blive genoprettet og bane vejen for udenlandske trusters herredømme over danske virksomheder. En saadan bestemmelse forhindrer ikke overenskomster med udenlandske virksomheder, men vil medføre en forringet tilgang af udenlandsk kapital. Ved udgangen af 1935 var der iflg. Statistisk Departements opgørelse anbragt for c. 1826 mill. kr. danske værdipapirer i udlandet, heraf var kun 13 pct. eller 236 mill. kr. aktier og obligationer fra danske erhvervsaktieselskaber. Forsaavidt man i udlandet har købt aktier for at faa indflydelse paa danske virksomheder, vil denne kapitalanbringelse gradvis forsvinde, naar de ny regler om stemmeretten gennemføres, men saavidt det kun drejer sig om en rentabel anbringelse i aktier og obligationer, vil den vedblive, ja, sikkert forøges, da de ny regler vil sikre de danske aktieselskabers finansielle sundhed (jfr. nedenfor); for landets forsyning med udenlandsk kapital vil nedgangen være relativt ringe og ske paa det punkt, hvor man ikke ønsker udenlandsk kapital.

Bestyrelsen (resp. repræsentantskabet) og dens suppleanter bør vælges

ved forholdstalsvalg for at sikre mindretallets ret, og ved forbud mod at beklæde mere end een direktørpost og mod at sidde i mere end tre bestyrelser, kan man forhindre den personlige magtstilling, som det nuværende system af mange stillinger til de faa mænd giver saa rig anledning til; det er hændt, at en direktør var medlem af 14 bestyrelser for aktieselskaber og desuden medlem af adskillige foreningsbestyrelser samtidig.

Endelig vil en begrænsning af dividenden i forhold til reservefondets størrelse være gavnlig for selskabernes finanspolitik; i den nuværende aktieselskabslov findes en bestemmelse i denne retning, idet intet aktieselskab maa give mere end 6 pct. i udbytte, saalænge reserverne udgør mindre end 10 pct. af aktiekapitalen. Følgende bestemmelser vil betyde en væsentlig skærpelse:

6 pct., saalænge reserverne er mindre end 25 pct. af selskabets kapital (aktier og obligationer).

7 pct. plus en bonus, svarende til 6 pct. af reserverne, naar disse er mere end 50 pct. af selskabets kapital.

I 1933 udgjorde reserverne 48 pct. eller 831 mill. kr. i forhold til en samlet aktiekapital paa 1726 mill. kr. for aktieselskaber her i landet, som offentliggjorde deres regnskaber; i reserverne er medregnet overførselen fra aarets overskud; men procenten er dog ret nær ved de 50 pct.

For de større selskaber vil det være hensigtsmæssigt at give dem ret til at udstede obligationer (excl. laan i fast ejendom), dog ikke mere end et beløb, svarende til aktiekapitalen med fradrag af 5 mill. kr; maksimumsbeløbet for obligationer vil saaledes udgøre 16.7 pct. af selskabets kapital, naar denne er 6 mill. kr., og stige jævnt op imod 50 pct., naar kapitalen stiger, for 100 mill. kr. vil procenten være 47.5 pct.

I selskabets finanspolitik vil det betyde, at selskabet i tider, hvor renten er lav, kan skaffe sig kapital til en rimelig rente; i gode tider vil obligationerne tjene til at forøge udbyttet, forsaavidt udbyttet paa den »arbejdende kapital« er større end obligationernes rente, og i daarlige tider vil obligationsrenterne tvinge selskabet til en tidligere sanering end nu, hvor de blot undlader at give udbytte paa aktiekapitalen. Faren for de kendte manipulationer, hvor selskabets kapital snart bestaar i aktier, snart i obligationer, modvirkes af bestemmelsen om, at obligationsmængden aldrig maa overstige aktiekapitalen med fradrag af 5 mill. kr., ligesom obligationerne bør være uopsigelige fra selskabets side i de første fem aar efter udstedelsen, medmindre selskabet i mellemtiden maa nedskrive sin aktiekapital og derfor maa indløse et tilsvarende beløb af sine obligationer. Naturligvis maa obligationerne ikke udbydes under pari, og ved ombytning med aktier kun for det indbetalte beløb paa disse.

Ved udstedelsen af obligationer tjener man endnu et gavnligt formaal, man giver den jævne mand et papir, hvori han kan anbringe sine penge og faa større rente end i kredit- og hypotekforeningsobligationer, og risikoen vil være mindre end ved køb af aktier i selskabet, hvis forhold han ikke har midler til at bedømme udover det rent almindelige. Ganske vist giver man ved denne ordning aktionærerne mulighed for at beherske selskabet med en mindre gruppe aktionærer, men tallet er dog vedblivende saa stort, at der absolut ikke bliver tale om en lille klikke.

Ved det kritiske punkt, hvor reserverne udgør 50 pct. af selskabets ka-

pital, stiger det tilladte maksimum for dividenden fra 7 pct. til 10 pct. for selskaber, som ikke har udstedt obligationer, mens det for selskaber, som har udstedt obligationer, stiger fra 7 pct. til 12 pct., hvis aktiekapitalen er mindst 15 mill. kr., og obligationsmængden er lig aktiekapitalen med fradrag af 5 mill. kr., ellers fra 7 pct. til 10 pct. eller 11 pct., alt efter obligationsbeløbets størrelse i forhold til aktiekapitalen, men i hvert tilfælde vil reserverne overstige det samlede beløb i obligationer med mindst 2½ mill. kr. og derved give obligationsejerne fornøden betryggelse overfor selskabets fremtidige dividendepolitik. Efter at reserverne har passeret de 50 pct., stiger maksimum for dividenden jævnt med reservernes vækst. Udbyttebegrænsningen betyder ikke en reel formindskelse af aktionærenes fortjeneste, men blot en opsparing gennem selskabet.

Disse regler vil forhindre en spekulantgruppe i pludselig at tvinge dividenden i vejret, ligesom udstedelsen af friaktier vil være umulig. Indenfor de større selskaber har det i adskillige aar været en fast politik at stabilisere dividenden, og de ny regler vil tjene til at fremme denne sunde politik.

Undersøger man, hvorledes de vigtigste selskaber herhjemme vil være stillet under disse regler, faar man følgende resultater for de selskaber, som gav 7 pct. eller mere i udbytte i aarene 1933 og 1934:

A. Selskaber, hvis dividende er under eller lig med maksimum iflg. reglerne:

		reserver i forhold til kapitalen	maksimum iflg. reglerne	udbetalt dividende	forskel
Handelsbanken	1933	43 0/0	7 0/0	7 0/0	0
Fyns Discontokasse	1933	90 0/0	12 0/0	10 0/0	2
Trifoleum (frø)	1933/34	60 0/0	10 0/0	7 0/0	3
Danske Spritfabriker	1934	60 0/0	10 0/0	8 0/0	2
Forenede Papirfabriker	1934	59 0/0	10 0/0	10 0/0	0
Gyldendal	1934	50 0/0	10 0/0	10 0/0	0
Schønning & Arve	1933/34	51 0/0	10 0/0	8 0/0	2
Aarhus Olie	1934	75 0/0	11 0/0	10 0/0	1
Dansk Svovlsyre	1933/34	51 0/0	10 0/0	10 0/0	0

B. Selskaber, hvis dividende er over maksimum iflg. reglerne:

Aarhus Privatbank	1933	25 0/0	7 0/0	8 0/0	— 1
St. Nordiske	1933	215 0/0	19 0/0	20 0/0	— 1
Forenede Bryggerier	1933/34	44 0/0	7 0/0	14 0/0	— 7
Østjydske Bryggerier	1933/34	33 0/0	7 0/0	8 0/0	— 1
Dansk Vin	1934	39 0/0	7 0/0	8 0/0	— 1
Kbhvn. Brødfabriker	1934	12 0/0	6 0/0	8 0/0	— 2
Henriques & Løvigren	1934	22 0/0	6 0/0	8 0/0	— 2
Nordisk Fjerfabrik	1934	65 0/0	10 0/0	12 0/0	— 2
Fakse Kalkbrud	1934	30 0/0	7 0/0	10 0/0	— 3
Dansk Galoschefabrik	1934	3 0/0	6 0/0	12 0/0	— 6
Nordisk Kabelfabrik	1934	25 0/0	7 0/0	12 0/0	— 5

For den sidste gruppe selskaber vilde reglernes gennemførelse medføre en nedgang i dividenden paa 1 til 3 i de fleste tilfælde og dermed en tilsvarende forøgelse af reserverne; betydelig nedgang vilde indtræffe for Forenede Bryggerier (fra 14. pct. til 7 pct.), for Dansk Galoschefabrik (12 pct. til 6 pct.) og for Nordisk Kabelfabrik (12 pct. til 7 pct.). Derimod er Store Nordiske Telegrafelskab omtrent i overensstemmelse med reglerne, idet der til 20 pct. dividende udkræves 217 pct. for reserverne i forhold til kapitalen og der i følge regnskabet er 215 pct., men i skjulte reserver er der antagelig mere end der kræves til de 217 pct.

Det er klart, at gennemførelsen af disse eller lignende regler for dividendens maksimum vil forandre regnskabsaffattelsen, man vil gøre udbytteudligningsfond o. lign. mindre, holde færre skjulte reserver etc. Men een ting er utvivlsom, disse regler vil forøge henlæggelserne til reservefond betydeligt, ganske automatisk vil de gode aars overskud komme reserverne tilgode, da man ikke kan forøge dividenden udover det maksimum, som reserverne tillader, jfr. Forenede Bryggerier, som i saa fald maatte henlægge et beløb, svarende til 7 pct. af aktiekapitalen, hvorved reserverne vilde stige til 51 pct. af aktiekapitalen.

Udenlandske aktieselskaber er kun de selskaber, som ved lovens ikrafttræden eller ved senere stiftelse er filialer af udenlandske virksomheder. For disse selskaber vil det være meningsløst at gennemføre begrænsninger i stemmeretten, da filialen er i moderselskabets magt. Det vil derfor være formaalstjenligt at give dem ret til at udstede preferenceaktier med et sikret mindsteudbytte paa f. eks. 6 pct.; det samlede beløb af aktier bør ikke overstige selskabets aktiver i fast ejendom og maskiner her i landet. Selskabets almindelige aktier skal ejes af hovedvirksomheden i udlandet og maa ikke overdrages til andre, for at filialforholdet kan være reelt og dermed i overensstemmelse med loven.

Betydelige vanskeligheder knytter sig til overgangstiden fra den nuværende tilstand til de ny forhold. Men sætter man f. eks. en tidsfrist paa to aar, inden begrænsningen af stemmeretten træder i kraft, er der givet fornøden tid til sammenslutning af forbundne selskaber, tid til at afhænde de store aktieposter, i hvert fald delvis, og de ny regler forbyder jo ikke personer eller selskaber at eje aktier udover de i loven fastsatte grænser, kun at udøve stemmeret derudover. Der er ingen fordel ved at have flere aktier, end man har ret til at stemme for, fordi det overskydende beløb lige saa fuldt kommer de øvrige aktionærer tilgode ved at indskrænke det samlede antal stemmer paa generalforsamlingen. Faren er naturligvis, at de store aktionærer ved proformaoverdragelser skaffer sig flere stemmer, end der tilkommer dem; selvom dette ikke helt lader sig hindre, skal der dog adskillige aktionærer til at danne majoriteten, ligesom kontrol med aktiemajoriteter i flere led er ubetinget udelukket. Ligeledes vil begrænsningen af dividenderne, som bør træde i kraft samtidig med loven, forhindre en utilladelig forringelse af selskabets status i overgangstiden. Dog bør der sikkert forlanges, at danske aktieselskaber, saalænge stemmeretsbegrænsningen ikke er indført i det paagældende selskab, kun har ret til hel eller delvis overdragelse af selskabets virksomhed til andre danske aktieselskaber; ved overdragelse til andre, det være sig private firmaer eller udenlandske selskaber, bør Handelsministeriets samtykke være nød-

vendigt, i modsat fald vil man benytte denne omvej for at undgaa de ny regler. Da flere af vore store virksomheder er nøje forbundet med udenlandske selskaber, vil det være naturligt at give særlige lempelser med hensyn til reglerne om stemmeretten, dog ikke over fem aar, efter Handelsministeriets skøn i det enkelte tilfælde.

For hele vor kreditgivning er det af stor betydning, at vore banker, navnlig hovedbankerne, ikke mere kan kontrolleres af faa storaktionærer, da kreditspærring er et meget virkningsfuldt og farligt kampmiddel mod konkurrenter, og en rationel kreditgivning uden favorisering af storvirksomhederne er af stor samfundsmæssig betydning. Ligeledes vil den stigende trustdannelse indenfor bankvæsenet, hvor hovedbankerne sikrer sig indflydelse i mindre banker, ophøre. Endelig vil stemmeretsbegrænsningen tvinge de velhavende aktionærer til at sprede deres kapitalanbringelser over flere selskaber.

Havde disse eller lignende regler været i kraft før krigen, vilde det transatlantiske koncern have været en umulighed og landet sparet for tabet af de mange millioner.

Selvfølgelig vil der ogsaa under de ny vilkaar danne sig finansgrupper, som samarbejder og søger at faa ledelsen i forskellige selskaber, men der er sat en meget virkningsfuld bom for den magtforøgelse, de tilstræber; de fremtidige generalforsamlinger vil under disse vilkaar blive virkelige aktionærforsamlinger og ikke proformamøder. Den sunde sammenslutning indenfor industrien og andre erhverv, som bygger paa fordelene ved teknisk koncentration, vil have lige saa gode muligheder som tidligere, nemlig gennem fusionen. Derimod vil den ofte usunde finansielle koncentration (gennem aktiemajoriteter), som ikke støtter sig paa tekniske fordele, forsvinde.

Den 1. Januar 1935 var der ialt 7215 aktieselskaber her i landet; ikke mindre end 70 pct. af selskaberne havde kun en kapital paa 100.000 kr. og derunder, og 44 pct. kun en kapital paa 25.000 kr. og derunder. For disse smaa selskaber vil stemmeretsbegrænsningen være af ringe betydning, for selskaber med 100.000 kr. i aktiekapital vil fem aktionærer med hver 10.000 kr. i aktier raade over halvdelen af aktierne (jfr. ovenfor).

De virksomheder, som af hensyn til kapitalens størrelse nødvendigvis har brug for aktieselskabsformen, er selskaber med en kapital paa 1 million og derover; de udgør ialt 400 selskaber eller kun ca. $\frac{1}{20}$ (5.6 pct.) af samtlige aktieselskaber her i landet; deres fordeling er følgende:

	aktiekapital (i mill. kr.)				total
	1—5	5—10	10—20	20—	
	(antal)				
industri	125	16	8	2	151
transport	71	8		5	84
handel og omsætning	136	16	4	4	160
andre	3	2			5
total	335	42	12	11	400

Ikke mindre end 335 selskaber eller 84 pct. af denne gruppe har mellem 1 og 5 mill. kr. i aktiekapital; for disse selskaber vil de ny regler betyde

en fordeling af aktiekapitalen paa mindst 100 aktionærer, mens de vil være afskaaret fra at udstede obligationer.

For at hindre misbrug bør andelsselskaber være undergivet lignende regler som aktieselskaberne, dog bør andelsselskaber, hvis kooperative karakter anerkendes af Handelsministeriet, have ret til at være andels-havere for betydelige beløb i de virksomheder, som hører til de kooperative sammenslutninger, jfr. Fællesforeningen for de danske Brugsforeninger og deres fabriker o. lign.

D a g s p r e s s e n.

For et sundt demokratisk styre er en uafhængig, velleddet presse en ubetinget nødvendighed. Den moderne udvikling i de store lande af en storkapitalistisk presse er farlig, fordi den i udpræget grad er tilgængelig for storkapitalens anskuelser og dens ønsker om at undertrykke nyheder, som kan »skade« trusterne. Ogsaa ensretningen indenfor partipressen er en betydelig hemsko for den sunde politiske og økonomiske oplysning, som er pressens fornemste opgave. Herhjemme har vi, omend i det smaa, tydelige tendenser i samme retning. Det vil derfor være naturligt at gennemføre aktiedemokratiet paa særlig maade indenfor dagbladene.

For fremtiden bør samtlige dagblade være aktie- eller andelsselskaber; for tiden er c. to trediedele af bladene selskaber eller foreninger.

For dagbladets ledelse er det ikke aktionærernes penge, men deres anskuelser, som bør være afgørende, derfor bør hver aktionær have een stemme uden hensyn til antallet af aktier, han ejer, og ingen aktionær maa eje mere end 1 pct. af aktiekapitalen. Sammenkædningen af flere blade er uhensigtsmæssig, og derfor maa ingen være aktionær i mere end et dagblad. Antallet af aktionærer bør følge oplagets størrelse f. eks. fra 100 for oplag indtil 10.000 til 1000 for oplag over 90.000, fordi oplaget bestemmer bladets indflydelse paa den offentlige mening. For at sikre den enkelte aktionærs stilling overfor bestyrelsen (partiledelsen), bør han have fri ret til overdragelse, medmindre bestyrelsen enstemmigt nægter at godkende overdragelsen. Endelig vil det sikkert være nødvendigt at forlange, at ethvert dagblad, hvis oplag overstiger f. eks. 2000, skal være ejer af dagbladets trykkeri, i modsat fald risikerer man omgaaelse af loven, hvis trykkeriet ejes af et kapitalstærkt firma, som ad denne vej øver indflydelse paa bladets ledelse.

S t a t s k a r t e l l e r.

Den konstruktive indstilling, som man i Tyskland paa mange punkter har vist den moderne trust og kartelbevægelse, fandt sit betydningsfulde udtryk i loven om statskartellet for kali, hvor man stabiliserede produktionen ved fordeling af produktionsmængde mellem virksomhederne, oprettede fælles salgskontor, fastsatte maksimalpriser, forbød salg til udlandet til lavere priser end i indlandet etc.

Statskartellet rummer gode muligheder for at bringe kartellerne ind i en sund udvikling. Forudsætningen er, at den paagældende industri har et betydeligt hjemmemarked. De hovedpunkter, som bestemmelserne om statskarteller bør indeholde, er følgende:

1. Retten til at udøve den paagældende virksomhed kan kun erhverves ved bevilling fra statens kartelkommission.

2. Forbud mod unfair konkurrence saasom priskrig med priser under produktionsomkostningerne, forskellige priser i forskellige dele af landet, eksklusivaftaler med handelen etc., er spørgsmaal, som bør afgøres af en forretningskyndig voldgift med ret til at idømme de fornødne dagsmulkt og erstatninger.

3. Priskontrol bl. a. med ublu priser overfor forbrugerne, d. v. s. ret til undersøgelse og offentliggørelse af materiale uden at gaa forretningshemmelighederne for nær.

Gennem retten til at udstede ny bevillinger (f. eks. til kooperative selskaber) vil staten under aktiedemokratiet have et skarpt vaaben mod ublu priser, i samme retning vil endelig todsatserne virke, et middel, som med held er anvendt af Kanada.

En ordning af denne karakter vil give det private initiativ fuld frihed til at virke, da aktiedemokratiet forhindrer kapitalkontrollen. Hvis flere selskaber slutter sig sammen til een virksomhed, som dominerer markedet, bliver det et spørgsmaal om statskontrol med det egentlige, faktiske monopol, og her er hovedsagen at forhindre ublu priser, dels ved de samme midler som ovenfor anført for statskarteller, dels gennem direkte priskontrol i lighed med den amerikanske kontrol med jernbanernes takster.

Den tekniske koncentration indenfor dansk industri er vidt fremskredet i adskillige erhverv. I følge erhvervstællingen i 1925 omfatter de erhverv, hvor mindst 40 pct. af den samlede produktion falder paa større fabrikker (med mere end 100 arbejdere), c. 91.100 personer eller knap $\frac{1}{4}$ af det samlede personel for haandværk og industri, altsaa en meget betydelig del af dansk industri.

De 13 erhverv, hvor mere end 80 pct. af produktionen falder paa større virksomheder (over 100 arbejdere), synes selvskrevne til statskarteller, saa meget mere som antallet af større fabrikker er mindre end 10 undtagen for tobaksindustrien (22) og jernskibs- og maskinbyggerierne (11). Men ogsaa de øvrige erhverv, hvor de større virksomheder har mere end 40 pct. af produktionen, maa ligeledes egne sig til statskarteller; det er en kendt sag, at kaffesurrogatfabrikker (54 pct.), margarinefabrikker (50 pct.), bryggerierne (76 pct.), skotøjsindustrien (41 pct.), glasværker (74 pct.), jernindustrien (55 pct. til 97 pct.) og oliefabrikkerne (79 pct.) har truster eller trustlignende sammenslutninger. Og siden 1925 er koncentrationen skredet videre frem, ikke mindst gennem financel kontrol.

At truster og karteller er langt mere omfattende, end de officielle tal og meddelelser viser, er utvivlsomt. Det er derfor sikkert af betydning, at aktiedemokratiet indføres i Danmark, ikke blot for det økonomiske livs trivsel, men for hele vor politiske udvikling.

Det gælder ikke blot kampen mod den hjemlige højfinans, men lige saa

1) Sukkerfabriker, tobaksfabriker, bomuldsspinderier, uldspinderier og andre spinderier, cementfabriker, porcelæns- og fajancefabriker, kabel- & metaltraadsfabriker, jerntraad og grove traadvarer, jernskibs- og maskinbyggerier, tændstikfabriker, gødning- & svovlsyrefabriker samt papirfabriker.

fuldt den udenlandske storkapital, som i stigende grad tvinger dansk industri og andre erhverv ind under sit herredømme, saa snart de har naaet et højt økonomisk og teknisk stade. Maaske forekommer de foreslaaede indgreb vidtgaaende, men en nærmere undersøgelse vil antagelig vise, at de danner et nødvendigt hele, hvis ikke aktiedemokratiets gennemførelse skal lide samme skæbne som saa mange trustlove forhen, at forblive magtesløse eller maaske endog fremme den udvikling, man vil forhindre, saaledes som en amerikansk betænkning udtrykte sig om trustlovgivningen i Amerika: »The strongest forms of combinations appear to have been promoted by laws intended to prevent them.« (Final report of the industrial committee 1901).

FAGFORENINGS- BESKÆFTIGELSESPOLITIK

AF H. JACOBY

I min Artikel »Den tyske Sociallovgivnings Sammenbrud og dets Betydning«¹⁾ fremhævedes, at den Lære, man maa drage af Udviklingen i Tyskland er, at en aktiv Beskæftigelsespolitik er paakrævet. Da Statens Overtagelse af Beskæftigelsespolitiken inkluderer Stats-Lønpolitik og Stats-Lønregulering, blev det der foreslaaet, at Fagforeningerne selv skulde optræde som Bærere af Beskæftigelsespolitiken og oprette Balancen paa Arbejdsmarkedet for, om muligt, at overflødig gøre Indgreb fra Statsmagtens Side paa Arbejdsomraadet og sikre Fagforeningernes Frihed.

I Danmark ligger Forudsætningerne for Fagforeningernes aktive Deltagelse i Beskæftigelsespolitiken særdeles gunstigt. Danmark raader over en ensartet Fagforeningsbevægelse, hvis Organisering af Arbejderstanden naar op til ca. 90 pCt. De danske Fagforeninger staar allerede nu som Bærere af Arbejdsløshedsforsikringen. Det vilde kun være logisk og konsekvent, om de danske Fagforeninger ogsaa tog den Opgave op aktivt at bekæmpe Indtrædelsen af selve Forsikringstilfældet. Thi det har bestandig været den forudseende Assurandørs Opgave at bekæmpe Forsikringsrisikoen ved at søge at faa Indflydelse paa de vigtigste sociale Forhold, som ligger til Grund for Forsikringstilfældets Indtræden. Yderligere har de danske Fagforeninger nu i »Arbejderbevægelsens Erhvervsraad« et Organ, der er egnet til at spille en aktiv Rolle paa Beskæftigelsespolitikens Omraade.

I

At den aktive Beskæftigelsespolitik er nødvendig, bestrides næppe mere fra nogen Side. I et højst interessant Arbejde, udgivet af det internationale Arbejdsbureau²⁾, har Wladimir Woytinsky undersøgt de tre Grunde til Arbejdsløshedens Opstaaen: Befolkningsforskydningerne, de tekniske Fremskridt og den økonomiske Udvikling. Men Rette ser Woytinsky de afgørende Aarsager i Teknikens Fremskridt³⁾ Da de tekniske Forbedringer skred hurtigere fremad end Produktionens Ekspansion, blev betydelige Arbejdermasser udelukket fra Produktionsarbejdet. Dette er »den teknologiske Arbejdsløsheds« Ofre. Woytinsky bringer her nogle oplysende Tal over de gennemsnitlige aarlige Tilvækstprocenter for den industrielle Produktion og for Ydelsen pr. beskæftiget Arbejder i de Forenede Stater og England.

¹⁾ Nationaløk. Tidsskr. 1936, S. 276 ff.

²⁾ Wladimir Woytinsky *Trois Causes du Chômage*, Bureau International du Travail, Genève 1935, S. 42 ff.

³⁾ Sammenlign af ældre Litteratur: Jørgen Pedersen i Natøk. Tidsskrift 1930 S. 277 ff. og Johs. Kjærboel i Natøk. Tidsskrift 1931 S. 400, hvor Betydningen af den teknologiske Arbejdsløshed allerede antydes.

	Tidsperiode	Industriel Produktion	Ydelse pr. Arbejder
Forenede Stater	1923/29	2,9	4,8
England	1924/29	2,2	2,7

For de Forenede Stater opgiver Woytinsky følgende Tal for den industrielle Udvikling i Aarene 1923—1933:

	Beskæftigelse	Produktions- volumen	Ydelse pr. Arbejder
1923.....	100	100	100
1924.....	90,3	94	104
1925.....	91,4	105	115
1926.....	92,0	108	117
1927.....	88,7	106	120
1928.....	86,4	112	129
1929.....	89,8	119	133
1930.....	78,0	95	122
1931.....	66,4	80	120
1932.....	55,4	63	113
1933.....	59,5	76	128

De tilsvarende Tal for England er:

	Beskæftigelse	Produktions- volumen	Ydelse pr. Arbejder
1924.....	100	100	100
1925.....	(97,7)	—	—
1926.....	(92,9)	—	—
1927.....	93,9	106,8	113,7
1928.....	93,2	101,9	109,3
1929.....	97,3	111,3	114,4
1930.....	88,2	101,3	114,9
1931.....	80,3	90,7	112,9
1932.....	79,6	90,8	114,1
1933.....	84,7	96,5	113,9
1934.....	89,0	109,0	120,3

For Skandinavien kan anføres følgende Tal:

	Danmark	Ydelse pr. Arbejder Norge	Sverige
1923.....	100	100	100
1924.....	105,8	105,8	105,6
1925.....	101,4	120,9	108,6
1926.....	108,4	123,2	112,1
1927.....	111,7	127,4	115,3
1928.....	114,5	130,8	122,1
1929.....	117,3	138,8	128,3
1930.....	124,7	142,0	123,1
1931.....	118,8	118,9	115,0
1932.....	129,6	156,9	115,0
1933.....	142,0	167,0	119,8

Medens Førkrigstidens Produktionsekspansion foregik hurtigere end Forøgelsen af Arbejdernes Ydeevne, førte Efterkrigstidens Rationalisering til »de teknologiske Forstyrrelser«, der i Virkeligheden betyder en industriel Revolution og fuldkommen forandrede Forholdene paa Arbejdsmarkedet. De industrielle Erhverv spærres i stigende Grad for den opvoksende Generation. Selv under Højkonjunkturen i Aaret 1929 laa Beskæftigelsestallet i næsten alle industrielle Lande under Tallet fra 1923, idet Arbejdskraftens Produktivitet var steget stærkere end Produktionen selv. Udviklingen paa Arbejdsmarkedet viser, at Beskæftigelsesforholdene ikke mere udelukkende er afhængige af den økonomiske Konjunktur. Arbejdsløshedens teknologiske Karakter kræver derfor en selvstændig Beskæftigelsespolitik. Med Rette henviser det tyske Institut for Konjunkturforskning¹⁾ i denne Forbindelse til, at ingen af de to klassiske Teorier — i Grunden er det kun een Teori — er anvendelige overfor den nuværende Arbejdsløshed, hverken Kompensationsteorien, der gaar ud fra, at en Udvidelse af Produktionen følger organisk og umiddelbart efter de tekniske Fremskridt, eller »die Freisetzungstheorie«, der i Modsætning til Kompensationsteorien mener, at de Arbejdere, der er blevet overflødige paa Grund af de tekniske Fremskridt, kun kan genoptages i Produktionen til faldende Lønninger. Det tyske Institut drager af denne Kendsgerning den Slutning, at Staten nødvendigvis maa føre en Politik, der tager Sigte paa at fremskaffe Arbejde. Institutet fastslaar, at for Tysklands Vedkommende er Arbejdskraftens Produktivitet fra 1925—35 gennemsnitligt steget med 3,4—3,6 pCt. om Aaret (før Krigen 1—1½ pCt.). Denne Produktivitetsstigning skyldes ikke blot de tekniske Fremskridt, men ogsaa bedre Organisation af Arbejdet, forøget Produktionsomfang og forskellige andre Faktorer. Det er muligt, at det sidste Tiaars hastige Fremskridtstempo kun er et forbigaaende Fænomen, og at vi indenfor en overskuelig Fremtid atter glider over i et roligere Udviklingstempo. Men for Spørgsmaalet om en aktiv Beskæftigelsespolitik spiller Udviklingsmulighederne i denne Retning praktisk talt ingen Rolle. Thi vi maa indstille os paa det kommende Aarti, hvor Udviklingen er nogenlunde fastlagt gennem de allerede nu bestaaende Talforhold.

Problemets internationale Betydning er velkendt. I min tidligere nævnte Artikel fremstilledes den katastrofale Udvikling i Tyskland. I Frankrig anstrenger Regeringen sig — formodentlig i sidste Øjeblik — for at gribe fast om Roret og bekæmpe Arbejdsløsheden gennem Kreditudvidelse i Forbindelse med Devaluering. I de Forenede Stater har man foretaget det hidtil største og dristigste Forsøg paa at nedkæmpe Krisen, et Forsøg, der ganske vist endnu ikke har ført til Maalet, men som i hvert Fald har været i Stand til at gengive en stærkt rystet Nation dens sociale Ligevægt og forsvere Samfundets Grundvold. Det er ikke uden Interesse, at Roosevelt for at kunne gennemføre sin Politik faktisk først maatte skabe en Arbejderbevægelse i europæisk Forstand.

For Danmark med dets stærke Arbejderbevægelse er den beskæftigelsespolitiske Aktion af vital Betydning; den kan her med Held kun gennemføres ved aktivt Samarbejde med Arbejdernes egne kompetente Organer.

¹⁾ Kvartalshefte Aargang 1936, Hefte 2, Afsnit A. S. 131 ff.

II

Der er allerede flere Gange blevet forelagt den danske Offentlighed konkret udformede Forslag til Bekæmpelse af Arbejdsløsheden og Forøgelse af Beskæftigelsesmulighederne. I Aaret 1934 gav *Aage Heyman*¹⁾ et Bidrag til en rationel Løsning af Arbejdsløshedsproblemet. Den af Heyman foreslaaede Løsning var stærkt deflationspræget, for saa vidt som den gennem Lønreduktion og Etablering af en nedsat Gennemsnitsløn vilde fremskaffe de Midler, der kræves for at kunne optage de arbejdsløse i Produktionsprocessen. Selve Lønfastsættelsen skulde centraliseres i Statens Hænder. Udførligere og mere paa Linie med Udviklingen ligger den Femaarsplan for Beskæftigelsen, som *Jens Warming* har offentliggjort under Titlen »Industri eller Landbrug«²⁾. Den drejer sig virkelig om det Problem, som man af Hensyn til det danske Samfunds Totalstruktur maa lægge til Grund for enhver Drøftelse af Beskæftigelsesspørgsmaalet. At diskutere Warmings Plan i Detailler ligger dog udenfor denne Artikels Rammer.

I alt væsentligt koncentrerer Warmings Tanke i den Sætning, han har valgt som Motto for sit Arbejde: »Er det bedst for Landbruget at være det største Erhverv med smaa Indtægter eller det næststørste med gode Indtægter?« I nøje Overensstemmelse med dette Spørgsmaal vil Warming fjerne den urentable Sektor indenfor Landbruget og anvende et Beløb paa 700 Millioner Kroner paa Opbygningen af den danske Industri, som derved skulde blive i Stand til atter at beskæftige 50.000 Mand. Ifølge Warming skulde denne Kapital kunne fremskaffes i Løbet af fem Aar, for en mindre Dels Vedkommende gennem Skatter, men hovedsagelig gennem Kapitalopsamling. Da den normale Kapitaldannelse ikke er tilstrækkelig til at skaffe de nødvendige Beløb, anbefaler Warming Told- og Importbegrænsninger, som kan fremtvinge Kapitalopsamlingen. Den ved Tvang opsparede Kapital maa saa ledes ud paa Markedet gennem dertil egnede Forholdsregler. Utvivlsomt vil Warmings Plan kunne forøge den danske Økonomis Produktivitet og Rentabilitet. Rimeligvis vilde det ogsaa under Planens Gennemførelse blive muligt at optage yderligere 50.000 Arbejdere — der kræves ca. 10—15.000 Kr. pr. Arbejder. Det problematiske ved Planen er imidlertid ikke blot Saneringsaktionens meget langsomme Tempo, men ogsaa og fremfor alt Fortsættelsen og Tilspidsningen af Danmarks økonomiske Isolering. Netop den sidste Tids Udvikling med dens Tilpasning af de vigtigste Verdensvalutaer og som Følge deraf ogsaa af de nationale Prisniveauer viser, at Danmarks økonomiske Isolering, baseret paa en gennemgribende Strukturændring af det danske Erhvervsliv og en overordentlig stor, ensidig Kapitalinvestering, under visse Omstændigheder kan blive yderst risikabel.

Erfaringerne i de Forenede Stater, Belgien og nu ogsaa i Frankrig og til en vis Grad ligeledes i Tyskland synes at vise, at kun en Kreditudvidelse er i Stand til paa varig og gunstig Maade at indvirke paa Beskæftigelsesproblemet under en Periode med teknologisk Arbejdsløshed. Forholdsregler af anden Art kan i bedste Fald kun bruges som Supplement, hvor heldigt de end kan virke i enkelte Tilfælde. Tidligere frygtede man, at Krediteksponen nødvendigvis maatte føre til Inflation. Ogsaa de

¹⁾ Aage Heyman: Arbejdsløshedsproblemet. Høst & Søn, København 1935.

²⁾ Jens Warming: Industri eller Landbrug. Gads Forlag, København 1935.

klassiske Kriseteorier¹⁾ saa en Fare i Kreditudvidelsen, fordi den vilde kunne føre til Overinvesteringer og derved direkte vilde forlænge og skærpe Forløbet af den konjunkturrelle Krise. De sidste Aars Erfaringer har imidlertid lært os, at kun en Kreditudvidelse, hvis Virkninger — saa vidt muligt ligesom i Amerika — naar ud til alle Erhvervslivets Grene og derved skaber en naturlig Udligning, er egnet til at give Erhvervslivet den fornødne »Initiåltænding«, som i en Tid med kronisk Stagnation atter kan sætte Erhvervslivets Rytme i Sving. Den af Staten gennemførte Kreditudvidelse maa træde i Stedet for manglende privatøkonomisk Initiativ. Kreditudvidelsesaktionen maa fortsættes indtil det Tidspunkt, da der er skabt en ny økonomisk Ligevægt, selvfølgelig dog kun saaledes, at der ikke bevirkes en væsentlig Forhøjelse af Prisniveauet.

Naar Keynes i sin nye, betydelige Bog²⁾ om Beskæftigelsespolitik fremhæver den lave og i længere Tid faldende Rente som særlig egnet til at forøge Forbruget og tilpasse det efter Produktionens Kapacitet, saa peger i Virkeligheden ogsaa han paa de Virkninger, som Kreditudvidelsesmetoden udløser, hvor den anvendes paa vel overvejede og beslutsomme Vis. Keynes ofrer bevidst den private Kapitaldannelse for at sætte Staten i Stand til at foretage de fornødne Investeringer. Af denne Grund kræver han høje Indkomstskatter og Arveafgifter. Keynes forventer, at hans Teori, ført ud i Livet, skal forøge Konkurrencen mellem Producenterne, hvorved Priserne vil falde og Reallønnen saaledes forhøjes. Ved en relativt høj Beskæftigelsesgrad vil der saaledes dannes en ny Ligevægt mellem Produktion og Konsum.

Det Resultat, vi kommer til, bliver altsaa, at kun ved, at Staten gennemfører en Lettelse og en Udvidelse af Kreditten, vil det være muligt atter at bringe Konsum og Produktion i et rimeligt Forhold til hinanden. Gennem passende finanspolitiske Forholdsregler af denne Art maa Staten gøre sit til at overvinde den økonomiske Krise.

III

Af afgørende Betydning er det, hvilken Slags Arbejde der skal finansieres gennem Kredittættelser og Kreditudvidelse. Det er kun naturligt, at man er mest tilbøjelig til at anbefale Arbejder, som er af offentlig eller samfundsøkonomisk Karakter og betyder en Forbedring af Landets Produktionsapparat i dets Helhed. Ti Arbejder af denne Art skaber i langt større Udstrækning ny og disponibel Kapital, end der oprindeligt er sat ind paa deres Igangsættelse.

I første Linie maa der her tænkes paa Arbejder, der vedrører Trafiken eller de energiforøgende Industrier. Ogsaa Koloniseringsarbejder af samme Art som Hedeselskabets kan anføres. Endelig maa ogsaa anbefales Dyrkning af Raastoffer, som for Øjeblikket maa indføres. Her tænkes navnlig paa Foderemner, Tobak og lignende. Men netop med Henblik paa Raastofsurrogater maa man ikke glemme, at overfor Importmængden staar

¹⁾ Sml. hertil Wilhelm Röpke, »Krise und Konjunktur«, Leipzig 1932, svensk Oversættelse udsendt af »Kooperativa förbundets bokförlag«, Stockholm 1934.

²⁾ J. M. Keynes: The general theory of employment, interest and money. London 1936.

der danske Eksportkvantiteter, hvis Afsætning maaske vil vanskeliggøres, naar Importen af udenlandske Produkter bortfalder.

Det vilde falde uden for denne Artikels Rammer i Detailler at nævne og vurdere de i denne Retning fremsatte Forslag. Det væsentligste Kriterium bliver at fastslaa hvert enkelte Projekts større eller mindre Arbejdsintensitet, d. v. s. konstatere, hvor stor en Del af den anvendte Kapital, der direkte eller indirekte er gaaet med til Arbejdslønning. Uden Tvivl har Jordarbejder her Forrangen — hvad enten det drejer sig om Anlæggelsen af nye Færdselsveje eller om Hedeselskabets Kultiveringsarbejder. Men man dog ikke glemme at undersøge, dels hvor vidt det til Arbejdet fornødne Antal Arbejdere er til Disposition i Landet, og om de netop hører til de Arbejderkategorier, der er særlig haardt kriseramte, dels om det gennemførte Arbejde ogsaa efter dets Afslutning vil faa en gunstig Indflydelse paa selve Arbejdsmarkedet. Her har Warming i sin Artikel »Broer, Bilveje og Beskæftigelse«¹⁾ henvist til, at det Forslag, visse danske Ingeniørfirmaer har fremsat, ikke har nogen større Betydning for Beskæftigelsessituationen som saadan, da det ikke giver nogen Basis for fortsat Beskæftigelse — som f. Eks. Oprettelsen af nye Fabrikker — men om ca. ti Aar uvægerligt maa føre til en brat Afslutning. Af endnu større Betydning regner Warming det for at være, at der ikke blandt de Arbejdsløse befinder sig et tilstrækkelig stort Antal stærke Jord- og Betonarbejdere, og at Forcingen af saadanne Vej- og Broarbejder meget hurtigt vil forøge Landmændenes Vanskeligheder ved at faa tilstrækkelig Arbejdskraft i de paagældende Egne. Warming anbefaler at fordele Anlæggelsen af Bilveje, saaledes at man begynder Arbejdet paa forskellige Strækninger, eftersom Situationen kræver Iværksættelsen af Nødarbejder. En saadan vel overvejede Udvikling af Trafiknettet, hvor der tages fornuftigt Hensyn til Jernbanernes Interesser, vil med Henblik paa Beskæftigelsessituationen betyde en væsentlig Hjælp til at naa til bedre og mere normale Forhold.

Men man maa selvsagt ikke forøge Trafiknettets Kapacitet paa urimelig, uorganisk Maade, saa længe det forhaandenværende Færdselsapparats Effektivitet ikke tilnærmelsesvis er udnyttet. Man bør kun organisk udvikle det forhaandenværende Færdselsapparat i Overensstemmelse med det øjeblikkelige Behov og under Hensyntagen til de driftsøkonomiske Omkostninger. Men ogsaa ved en storstilet Reorganisation af det nuværende Færdselsapparat vil der saavel direkte som indirekte kunne genoptages et stort Antal Arbejdskraft i Produktionen. Thi en Udvikling af Færdselsnettet har altid betydet bedre Fordeling af Arbejdet, større Arbejdsudbytte og forøgede Arbejdsmuligheder.

Paa tilsvarende Maade maa man bedømme Udvidelsen af Arbejdet inden for Hedeselskabet, som ifølge dets Aarsberetning i Aaret 1935—36 har haft en Driftsom sætning paa ca. 2.400.000 Kr. I Henhold til Direktør Flensborgs Aarsberetning maa man insistere paa, at man giver Lovgivningen vedrørende Jordforbedring permanent Karakter, saaledes at Hedeselskabets Arbejde kan tilrettelægges paa en bredere Basis og paa længere Sigt. Tilbage staar at undersøge, hvor vidt det danske Erhvervslivs Produktionsapparat i sin Helhed kan forbedres og Beskæftigelsesmulighederne forøges

¹⁾ Socialt Tidsskrift 1930, S. 203 ff.

gennem Udbygning af Energiforsyningen — i Tyskland diskuterer man allerede for Alvor Udnyttelsen af Vindens Energi.

Ogsaa Oprettelsen af nye, højt udviklede Specialindustrier, som støtter sig paa den danske Arbejders høje fagmæssige og kulturelle Standard, vil passe ind i en saadan Erhvervspolitik. Saaledes har til Eksempel Dieselmotorindustrien, visse Grene af den kemiske og farmaceutiske Industri, Kabel- og Porcelænsindustrierne i Aartier hævdet deres Konkurrence-dygtighed paa Verdensmarkedet. Derimod maa man maaske af Hensyn til det danske Landbrugs Eksportchancer — selv om man i Overensstemmelse med Warming indskrænker dette Landbrug noget — nære visse Betænkkeligheder overfor Oprettelsen af almindelige Forsyningsindustrier (Tekstil o. lign.), som kommer til at konkurrere med netop de Lande, hvortil Danmarks Eksport gaar.

Yderligere maa man ogsaa nævne Gennemførelsen af Arbejder, der kan foretages paa kulturelle og sociale Omraader. Anlæggelsen af Sports- og Gymnastikpladser, Badeanstalter og lignende kan tjene til at udvikle Folkets Sundhed og forhøje Arbejdskraftens Ydeevne og saaledes forøge Erhvervslivets Produktivitet, ganske bortset fra de betydelige Beløb, der eventuelt derigennem spares af Folkeforsikringens og Sparekassernes Midler¹⁾.

Ovenstaaende Bemærkninger maa ikke og skal ikke opfattes i den Forstand, at Kravet om Rentabilitet skal opgives ved Gennemførelsen af det nye Arbejdsprogram. Princippet om Rentabilitet bliver ved at være en afgørende Faktor — men ikke den eneste. Som allerede antydtes gives der nu engang produktivt Arbejde, som overhovedet ikke, eller kun for en Brøkdel af Anlægskapitalens Vedkommende, er i Stand til at svare en rimelig Rente eller blot klare Amortisationen. Det er, som det tyske Institut for Konjunkturforskning²⁾ med Rette gør opmærksom paa, en forkert Anvendelse af privatøkonomiske Betragtninger, naar der forlanges Rentabilitet af offentlige Kapitalanbringelser. Her vil det vel ogsaa være rimeligt at nævne F. Zeuthen³⁾, selv om han i anden Sammenhæng gaar ud fra, at den forbrugende Borgers Krone kan være mere værd end Statens.

I Praxis vil dette maaske kunne føre til, at man, ogsaa ved overvejende produktive Arbejder, fastsætter en »Rentabilitetsgrænse« og der, hvor det er muligt, vedtager en Grænse, indtil hvilken Anlægskapitalen skal forrentes og amortiseres. Den Kapital, der ligger over denne Grænse, maa udredes af Arbejdsløshedsfondet eller lignende offentlige Midler.

IV

Vi har i det foregaaende i korte Træk, omend kun antydningssvis, undersøgt Spørgsmaalet om en aktiv Beskæftigelsespolitik, set under Finansieringens og de forhaandenværende konkrete Muligheders

¹⁾ Det tyske Institut for Konjunkturforskning gør i sit Kvartalshefte II. A, Aargang 1936 opmærksom paa, at de Kapitaler, der anvendes paa Fritidsformaal og Idrætsøjemed, ogsaa maa betragtes som produktivt anbragte.

²⁾ Anf. St. S. 130.

³⁾ F. Zeuthen: Principper for offentlig Anlægspolitik og Prispolitik i Nordisk Tidsskrift for teknisk Økonomi. 1936 S. 138 ff.

Synsvinkel. I det følgende skal vi komme ind paa den anden afgørende Side af Problemet, nemlig den frie Arbejdskraft, som vil være at genoptage i Produktionsprocessen. Fagforeningerne er Arbejdskraftens Værge, og denne Værgestilling bemyndiger dem til at lede den paakrævede Beskæftigelsespolitik. Der er allerede i Artiklen »Den tyske Sociallovgivnings Sammenbrud og dets Betydning« blevet henvist til, i hvor høj Grad Ophævelsen af Arbejdsløsheden er en Forudsætning for den normale Fortsættelse af Fagforeningernes samfundsvigtige Funktioner. Det er ikke denne Artikels Opgave at undersøge de organisatoriske Muligheder, gennem hvilke Fagforeningernes Indflydelse paa Beskæftigelsespolitikken kan sikres og udøves. Oprettelsen af Arbejderbevægelsens Erhvervsraad vil rimeligvis — hvis man agter at gaa denne Vej — betyde et Holdpunkt for Fagforeningerne som aktive Bærere af Beskæftigelsespolitikken.

En saadan Udvikling vilde paa ingen Maade betyde nogen arbejdsgiverfjendtlig Tendens. Thi den vilde automatisk føre til, at ogsaa den — ofte som Følge af de tekniske Fremskridt — »arbejdsløse« Kapital¹⁾ atter genoptoges i Produktionsprocessen. Yderligere vilde den kraftigt stigende Konjunkturbølge nødvendigvis føre til et intimt Samarbejde mellem Repræsentanterne for Kapitalen og Arbejdskraften, saaledes at den »saglige Synthese« mellem Kapital og Arbejdskraft relativt let vil kunne findes netop paa den aktive Beskæftigelsespolitik Omraade.

Et af de vigtigste Kendetegn paa den nye tekniske Udvikling er den bestandige strukturelle Forandring af Produktionsapparatet. I saadanne Perioder kan Arbejderne, som skal betjene dette Produktionsapparat, ikke, selv ikke med forøget Elasticitet, hurtigt nok tilpasse sig efter disse Strukturforandringers Tempo. Forandringerne i Arbejderbefolkningens Struktur bestemmes i Omfang og Tempo af Aldersfordelingen og af Generationernes Rækkefølge, uden at indtil nu organisatoriske Forholdsregler har øvet Indflydelse derpaa, udelukkende efter individuelt Forgødtbefindende. Da denne Proces foregaar for langsomt, bliver det nødvendigt bevidst at gennemføre den nu engang nødvendige, smertelige Udvikling for derigennem at afværge eller i det mindste forkorte Lidelserne. En fagforeningsmæssig Beskæftigelsespolitik maa derfor se en af sine Hovedopgaver i at tilpasse Arbejderbefolkningens erhvervsmæssige Struktur saa stærkt som muligt efter Produktionens Udviklingstendens og først efter Udnyttelse af alle forhaandværende Tilpasningsmuligheder skride til Indførelse af forkortet Arbejdstid.

Man har allerede tidligere fremhævet den udadtil mest iøjnefaldende Forskydning indenfor Arbejdstagerens erhvervsmæssige Struktur. Eli F. Heckscher²⁾ har saaledes for kort Tid siden paavist, at Funktionærernes Antal vokser paa Arbejdernes Bekostning. Ogsaa det tyske Institut for Konjunkturforskning har vist, at som Følge af den tekniske Udvikling fortrænger det kontrollerende, aandelige Arbejde det legemlige Arbejde, og at Funktionærtypen derfor optræder stadig hyppigere, ikke blot

¹⁾ Sammenlign H. Cl. Nybølle i Socialt Tidsskrift 1936 S. 160.

²⁾ Forskydninger mellem Samfundsklasserne i Efterkrigstiden. Nationalekonomisk Tidsskrift 1936 S. 161.

indenfor Varefordelingen, Transporten og Organisationen, men ogsaa indenfor den umiddelbare Produktionsproces. Det tyske Institut offentliggør¹⁾ for Aarene 1882—1933 følgende Tabel over Fordelingen af Funktionærer og Embedsmænd og Arbejdere i det tyske Rige.

	Embedsmænd og Funktionærer		Arbejdere	
	Tusinder	1882 = 100	Tusinder	1882 = 100
1882.....	1230	100	8344	100
1895.....	2130	174	9805	118
1907.....	3326	270	11876	142
1925.....	5455	443	14709	176
1933.....	5517	499	14946	179

Indenfor Arbejderstanden selv er Arbejdsløsheden forskelligt fordelt paa de forskellige Grupper. Uden Tvivl er ogsaa det indbyrdes Forhold mellem Beskæftigelsestallene underkastet stadige Forandringer. Hertil kommer yderligere, at heller ikke Arbejdsløsheden i de forskellige Dele af Landet frembyder noget ensartet Billede. For Perioden Juli 1932 til Juni 1934 offentliggør Statistisk Departement²⁾ saaledes følgende Arbejdsløshedsstatistik for de fire store Arbejderkategorier:

	Gennemsnitlig Ledighed i Perioden Juli 1932—Juni 1934	
	Efter Arbejdsløshedstællingen pCt.	Efter den løbende Statistik pCt.
Bygnings- og Møbelindustri.....	31,1	35,6
Anden Industri	18,7	24,2
Handel	10,5	12,8
Arbejdsmænd	26,3	35,2
Samtlige Medlemmer	22,5	29,0

Forskellen er altsaa betydelig. Ogsaa indenfor de forskellige Hovedgrupper kan der paavises betydelige Divergenser. Endnu interessantere er maaske den af Statistisk Departement foranstaltede Undersøgelse af, hvorledes Arbejdsløsheden fordeler sig paa de tre Uddannelsesgrupper. Her opgives følgende Tal:

	Hovedstaden	Provinsbyer	Landdistrikter	Hele Landet
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
Faglærte	13,4	21,2	12,1	16,3
Landbrug	12,4	20,7	12,0	16,0
Andre	16,0	23,9	12,4	18,6
	14,5	21,6	12,1	16,8

Departementet fastslaar, at der for de forskellige Dele af Landet bestaar ikke uvæsentlige Divergenser mellem de tre Uddannelsesgruppers Arbejdsløshedsprocentsatser. I Hovedstaden og Provinsbyerne har de i Landbrug

¹⁾ Kvartalshefte II. A. S. 142 ff.

²⁾ Jfr. Arbejdsløshedstillingen 30. Juni 1934. Udgivet af Statistisk Departement.

uddannede Grupper mindre Arbejdsløshed, de øvrige større Arbejdsløshed end for samtlige Medlemmer i henholdsvis Hovedstaden og Provinsbyerne. Saaledes viser allerede de ovenfor angivne Oversigter den erhvervsmæssige Strukturs Betydning for Fordelingen af Arbejdsløsheden, selv naar man kun undersøger de tre generelle Erhvervskategorier¹⁾).

Gaar man nærmere ind paa de enkelte Grupper indenfor Industrierarbejderne, kan man fastslaa, i hvor høj Grad den nuværende Specialbeskæftigelse adskiller sig fra den oprindelige Uddannelse.

For Smede- og Maskinarbejdere bringer Statistisk Departements Arbejdsløshedstælling²⁾ følgende Tal:

	Oprindelig Uddannelse	Nuværende Specialbeskæftigelse
Grovsmede	5000	2300
Klejnsmede	1700	1000
Mekanikere	3000	2100
Maskinarbejdere	12300	5500
Nittere og Stemmere.....	400	600
Skibsbyggere	700	700
Andre	800	6500
Uoplyste	300	5400

For Træindustriarbejderne meddeler Departementet, at omtrent Halvdelen af denne Branches Medlemmer er uddannet i Fag, som er beslægtet med Træindustrien, medens den anden Halvdel langt overvejende er uddannet som Landarbejdere.

Arbejdsløshedsprocenten — beregnet for samtlige Fag — svinger temmelig stærkt indenfor de forskellige Dele af Landet. For Provinsbyerne andrager den 16,2 pCt., for København 13,6 pCt. og for Landdistrikterne 10,4 pCt.

Ovenstaaende Tal belyser i hvert Fald den Betydning, Arbejderstandens erhvervsmæssige Struktur og de regionale Forhold har for Beskæftigelsesproblemet. Da nu som alt nævnt de normale strukturelle Forandringer i Arbejderstandens Sammensætning paa ingen Maade, hverken i Tempo eller Omfang, svarer til Produktionens Strukturforandringer, maa det blive Fagforeningernes Opgave at fremskynde Arbejderstandens Tilpasning til den industrielle Udvikling i Overensstemmelse med den samlede Erhvervsplan. De Forholdsregler, der her kan blive Tale om, deler sig i to forskellige Grupper:

1) Forholdsregler af kontrollerende og regulerende Art, som regulerer Tilgangen af den unge Generation til Erhvervet.

2) Forholdsregler af lignende Art, som muliggør Erhvervsskifte. Rimeligvis vil det dog ikke blive nødvendigt at foretage stærkt indgribende Foranstaltninger for at regulere Tilgangen til de forskellige Erhverv. Thi det skulde være muligt gennem et af Fagforeningerne ledet generelt Oplysningsarbejde og gennem obligatorisk, for Valg af Erhverv

¹⁾ Smlgn. Socialt Tidsskrift 1936, Afd. C., S. 332, Tabel 30, som viser Forskellen mellem de enkelte Faggruppers Arbejdsløshedsprocent og den forskellige Udvikling i de enkelte Grupper i Aarene 1933—34 og 1934—35.

²⁾ Smlgn. anf. St. S. 61, 64 og 69.

raadgivende Organer under Fagforeningerne at lede den unge Generations Strøm ind i de ønskede Erhvervsbaner. Lykkes dette ikke fuldstændigt, kan man blive nødt til ved Udligning at regulere Antallet af Lære- og Arbejdspladser indenfor de enkelte Erhverv, men ganske vist kun for de i Produktionsprocessen ny indtrædende Aargange og, om fornødent, gaa til en forbigaaende Spærring af visse Erhvervskategorier for de nye Aargange. Allerede nu regulerer man til en vis Grad — omend hverken planmæssigt eller ensartet — Antallet af Lærepladser indenfor bestemte Erhvervskategorier i fast Forhold til Antallet af beskæftigede Svende. Det vil altsaa i Fremtiden kun dreje sig om at erstatte mere eller mindre tilfældige og uensartede Foranstaltninger med en ensartet og planmæssig Regulering, der svarer til den samlede Erhvervsplan og sikrer den mest gnidningsfrie Indlemmelse af de nye Aargange i Produktionsprocessen. Naturligvis maa Forholdsregler af denne Art tage vidtgaaende Hensyn til de særlige Forhold i de forskellige Dele af Landet. De kan derfor ogsaa komme til at virke afspændende paa Modsætningsforholdet mellem Land og By.

Alt dette betyder paa ingen Maade, at man i Længden skal opgive det liberale Princip: det frie Valg af Beskæftigelse. Men for en kortere Overgangstid vil man være nødt til at supplere den planmæssige Ledelse af Erhvervslivet med en tilsvarende Regulering af Arbejdskraften. Det drejer sig altsaa her ikke om en endelig Ophævelse af det frie Beskæftigelsesvalg, men udelukkende om et provisorisk Indgreb, der indenfor relativ kort Tid skal tjene til at tilvejebringe en ny organisk Ligevægt paa Arbejdsmarkedet. Derefter skal atter det frie Beskæftigelsesvalg automatisk regulere Arbejderstandens Struktur og bevirke det rigtige Forhold mellem Produktionsapparat og Arbejderstand. Men netop dette Indgreb i Principet om frit Beskæftigelsesvalg skal sikre dette vigtige Rets- og Kulturgodes Bevarelse for Fremtiden og forhindre betydeligere Indgreb fra Statens Side. Den Kendsgerning, at denne Regulering iværksættes gennem Fagforeningerne, er en Garanti for Principets Bevarelse og Forholdsreglernes sociale Tendens.

Forholdsregler, der tager Sigte paa Erhvervsskifte, maa gaa ud paa at gøre Arbejdergrupper, der efter al Sandsynlighed ikke mere vil kunne finde Beskæftigelse i deres gamle Erhverv, anvendelige i andet Erhverv. Det vil altsaa her i første Række dreje sig om Forholdsregler, der forbereder Erhvervsskiftet.

Netop paa dette Punkt er den øjeblikkelige tekniske Udvikling relativt gunstig, da den i mindre Grad kræver faglærte end oplærte Arbejdere. Thi den tiltagende Rationalisering af Produktionsprocessen letter de enkelte tekniske Funktioner. I mindre Udstrækning er saadanne Foranstaltninger allerede kendt i Danmark. Siden November 1934 har f. Eks. Arbejdsløshedsfondet bekostet nogle Kursus i Husgerning for Arbejdsløse. I denne Sammenhæng kan det nævnes, at det internationale Transportarbejderforbund i sin Betænkning »Trafikmidlernes Koordination« har henvist til, at der der, hvor Udviklingen af Trafikken kræver Indskrænkning af Jernbanedriften og Afskedigelse af Jernbanefolk, maa dannes Fonds, som kan muliggøre en Omlægning af Jernbanefolkenes Faguddannelse, om muligt endogsaa saaledes, at den ledigblevne Arbejdskraft

finder Plads indenfor andre Trafikerhverv, som overtager Jernbanernes Kommunikationsfunktioner.

For finansielt at være i Stand til at gennemføre disse Foranstaltninger, vil det være nødvendigt at udbygge Arbejdsløshedsfondet yderligere og at tage sin Tilflugt til det i højere Grad. Man bør ogsaa undersøge, om ikke Arbejdsløshedskassernes Reservefonds, der antagelig er anlagt meget likvide, i det mindste delvis kunde sættes mere aktivt ind paa Gennemførelsen af Beskæftigelsespolitikken. Man tager næppe Fejl, naar man mener, at der her findes endogsaa betydelige Muligheder.

V

Formaalet med denne Artikel har været at trække Grundlinierne op for en fagforeningsmæssig Beskæftigelsespolitik. Enkelthederne maa man overlade til de særligt Sagkyndige at klare; for øvrigt vil Erfaringen her være den bedste Læremester. Dette gælder ikke blot for Financieringens Form og for Udvalget af Projektet, men ogsaa for Organiseringen. I hvert Fald staar det fast, at Statens Indflydelse paa Beskæftigelsespolitikens Omfang og Indhold altid vil være sikret gennem den Kendsgerning, at det er Staten, der bestemmer Kreditpolitikken og ogsaa udøver sin Indflydelse paa Financieringen af Arbejdsløshedsfondet.

Tilbage bliver kun Betænkeligheden ved den storstilede Indsats af offentlige Midler. Dette Argument afkræftes imidlertid af Nødens Størrelse og de Farer for Fremtiden, som Passivitet paa det beskæftigelsespolitiske Omraade kunde udløse. Yderligere taler Erfaringen fra andre Lande et tydeligt Sprog. Den Tid er forbi, da man havde Lov til at bedømme Spørgsmaal vedrørende Beskæftigelsespolitik udelukkende fra et pengemæssigt Synspunkt. Hver ny Arbejder, der atter optages i Produktionsprocessen, har faaet moralsk Oprejsning. Han betyder ikke blot sparet Understøttelse, men han bliver atter betalende Medlem af Arbejdsløshedskassen og skatteydende Borger; han betyder følgelig en Garanti for den organiske Videreudvikling af det bestaaende Samfund.

For Fagforeningerne betyder Overtagelsen af Beskæftigelsespolitikken en ny Ret og en ny Forpligtelse. En heldig Gennemførelse af disse Opgaver vil sikre dem Forudsætningen for deres frie Eksistens, Handelfriheden, og dermed Indflydelsen paa Lønomraadet og fratage Spørgsmaalet om »tvungen Voldgift« en Del af dets Betydning, maaske den hele. Thi det er jo overhaandtagende Massearbejdsløshed, som fremkalder Kravet om tvungen Voldgift, idet der da ikke kan skaffes Balance mellem Tilbud og Efterspørgsel paa Arbejdsmarkedet uden alvorlige og langvarige Arbejdskampe, som betyder en Fare for et Erhvervsliv, der reguleres af Staten. Den fagforeningsmæssigt dirigerede Beskæftigelsespolitik vil organisk og uden alvorlige og langvarige Rivninger atter muliggøre den fornødne Balance paa Arbejdsmarkedet. Saaledes vil en aktiv Beskæftigelsespolitik under Fagforeningernes afgørende Indflydelse kunne blive en Etappe indenfor Erhvervslivets Regeneration.

DEN KOMMUNALE BESKATNING

TO DISKUSSIONSINDLÆG

I

I sit Foredrag om den kommunale Beskatning (Nationaløk. Tidsskrift 1936, S. 399 ff.) omtaler Skattedirektør Buhl S. 411—13 den af Ministeriet foreslaaede Udligning vedrørende København, Frederiksberg og Gentofte, som om det drejer sig om en ligelig Udligning mellem de tre Kommuner, der derved deltog lige meget i Kommunernes samlede Skatteevne. Man faar ikke Indtrykket af, at Udligningen mellem de to Sæt Kommuner (København-Frederiksberg og København-Gentofte) sker paa et ganske uensartet Grundlag, og at Frederiksberg derved faar en betydelig mindre Andel i Kommunernes samlede Skatteevne end en ligelig Udligning vilde give.

Først kaldes det, der foregaar, en »økonomisk Udligning . . . mellem de 3 Kommuner«, medens en saadan slet ikke rummes i Ministeriets Forslag, der kun tilsigter en Udligning mellem København og hver af de to andre Kommuner for sig. Dernæst beskrives det, der skal foregaa, saaledes: »Efter Forslaget skal Forskellen i Bæreevne mellem det københavnske Bykvarter Frederiksberg og det øvrige København først udjævnes, og derefter udjævnes saa Forskellen mellem det saaledes regulerede København og Gentofte«. Ingen vil af dette forstaa, at »det saaledes regulerede København«, der udlignes med Gentofte, ikke omfatter »det københavnske Bykvarter Frederiksberg«, men kun »det øvrige København«, og at Frederiksberg kun er Bykvarter af København, naar der udlignes mellem København og Frederiksberg, men ophører at være Bykvarter og bliver Helheden uvedkommende, naar der skal udlignes med den fælles Nabokommune. Endelig nævnes: »Det karakteristiske for den foreslaaede Hovedstadsudligning er, at den skattemæssige Bæreevne udlignes til Bunds, saa at hver Kommune, saa langt Udligningen rækker, faar et lige stort Saktebeløb til Raadighed«, medens Sandheden er, at den først bringer

Frederiksbergs Bæreevne ned til det gennemsnitlige Niveau for København-Frederiksberg, men derefter fra dette Niveau hæver Københavns Bæreevne op til Gennemsnitsniveauet for de ved Udligningen med Frederiksberg berigede København og det betydelig rigere Gentofte. Københavns og Gentoftes Bæreevne kommer herved paa samme Niveau, som bliver betydelig højere end det, hvorpaa Frederiksberg bliver staaende. Det var det, der skulde være nævnt som det i Sandhed karakteristiske ved den foreslaaede Hovedstadsudligning.

Der er noget andet karakteristisk, som heller ikke nævnes. Ved Skattevnens Udligning medtages selvfølgelig for hver Kommune den Erhvervsskat, den modtager fra andre Kommuner. Ved den ligelige Udligning, som København-Frederiksberg Kommissionen og Gentofteudvalget foreslog, blev det overflødigt at opretholde Erhvervsbeskatningen mellem de udlignende Kommuner, og Gentofteudvalget var derfor enig om at foreslaa dens Bortfald for de tre Kommuners Vedkommende¹⁾ Som Ministeriets Forslag blev formet, var det ogsaa ligegyldigt, om man bibeholdt eller ophævede Erhvervsbeskatningen mellem København og Frederiksberg, idet Fordelingen mellem de to Kommuner vilde blive den samme, og der derfor heller ikke influeredes paa Gentoftes Tilskud. Men ved at ophæve Erhvervsbeskatningen mellem København og Gentofte, berøvede Forslaget til Fordel for København Frederiksberg den Andel i Københavns Erhvervsskat fra Gentofte, som den ellers vilde have faaet ved den isolerede Udligning. Naar Ministeriet forlod den ligelige Udligning mellem alle tre Kommuner, burde det have beholdt Erhvervsbeskatningen mellem København og Gentofte. Det er aabenbart en Lapsus og ikke for yderligere at begunstige København paa Frederiksbergs Bekostning, naar man fra Gentofteudvalgets Forslag overfører Erhvervsbeskatningens Bortfald til Ministeriets Forslag. For Gentoftes Tilskud til København havde det ingen Betydning. Det blev i begge Tilfælde af samme Størrelse. Men Frederiksberg fik ved Bortfaldet af Erhvervsbeskatningen mellem København og Gentofte en ganske umotiveret Forøgelse af sit Tilskud til København med et Beløb, der i Øjeblikket udgør 300 000 Kr.

N. Westergaard.

¹⁾ Derimod oversaa man, at man derved afstedkom en Ændring i de tre Kommuners Tilskud til det mellemkommunale Udligningsfond for sociale Udgifter, hvorved København fik et betydeligt lavere, de andre to Kommuner et tilsvarende højere Tilskud.

II

Direktør *Westergaards* Kritik af min Omtale af Hovedstadsudligningen kan jeg ikke finde berettiget. At jeg i den givne Sammenhæng — lidt polemisk — har brugt Udtrykket »det københavnske Bykvarter Frederiksberg« forekommer mig ikke at kunne give Anledning til Misforstaaelse; jeg mener tilstrækkelig tydeligt at have tilkendegivet, at det drejer sig om to Sæt Udligninger, først mellem København og Frederiksberg og derefter mellem det saaledes regulerede København og Gentofte. I Fortsættelse af min Udtalelse herom anførte jeg iøvrigt om den nærmere Beregningsmaade, at der overføres »fra den bedst stillede Kommune til den daarligst stillede et saa stort Beløb, at begge Kommuner¹⁾ faar samme Nettoudbytte pr. Indbygger til Raadighed med Hensyn til de personlige Skatter og Ejendomsskatterne, og jeg føjede til, at »ved Udligningen mellem København og Gentofte forhøjes de københavnske Skatter med Udligningsbeløbet fra Frederiksberg«. At nogen skulde kunne faa det Indtryk, at der herefter er Tale om »en ligelig Udligning mellem de tre Kommuner«, kan jeg ikke erkende.

Det er rigtigt, at den saakaldte tosidede Udligning medfører, at Frederiksberg ikke faar Part i den Del af Gentoftes Udligningstilsvaret til København, som modsvarer den bortfaldende Erhvervsskat. Men den Fordel, som København saaledes opnaar overfor Frederiksberg, bortelimineres gennem det Minus, som Lovforslaget samtidig medfører for København derved, at den af København-Frederiksberg Kommissionens Flertal foreslaaede Udligning af de sociale Udgifter bortfalder. — Om det i Noten omtalte Forhold gælder det, at der ved Sagens Behandling i Folketinget er givet Tilsagn om en Ændring i de paagældende Tilskudsregler.

Iøvrigt kun dette: Lige saa forstaaeligt det var, at der fra Frederiksbergs Side blev stillet det absolute Krav, at en Udligningsordning ogsaa skulde omfatte Gentofte, lige saa forstaaeligt er det, at Gentofte nægtede at være med til gennem en tresidet Udligning at sætte Frederiksberg i Stand til at holde en lavere Skat end Gentofte selv. Udligningens Formaal er skattemæssig set at stille de tre Hovedstadskommuner i nogenlunde samme Plan, men dette lader sig kun opnaa ved den Praktisering af Udligningssystemet, som nu er foreslaaet. Og selv med den tosidede Udligning maa man regne med, at Skatten fremdeles vil være højere i København end i de to andre Kommuner.

¹⁾ Fremhævet her.

BOGANMELDELSER

K. Mellerowicz: KOSTEN UND KOSTENRECHNUNG. II. Kostenrechnung. Erster Teil Grundlagen und Verfahrensweisen, 263 S. Zweiter Teil Anwendung, 266 S. Walter de Gruyter & Co. Berlin und Leipzig 1936.

Sammen med Værkets første Del, der er anmeldt i Tidsskriftet 1934, S. 443, omfatter Prof. Mellerowicz's Værk ca. 1000 Sider om Omkostninger; Omraadet er dog ikke dermed udtømmende behandlet, idet Bogen meget stærkt bygger paa empirisk Grundlag og gaar let hen over mere aprioriske Overvejelser; saaledes er hverken Stackelbergs eller Schneiders Bøger om Omkostninger nævnt. Betydningen af den empiriske Indstilling ligger bl. a. i, at de Problemer, der behandles, har direkte Relation til aktuelle Problemer baade i den enkelte Virksomhed og i hele Samfund, og det drejer sig da ikke alene om tyske, men ogsaa om amerikanske Forhold, som utvivlsomt har været medbestemmende for de Omraader, hvor Forfatteren følger en anden Linie end andre tyske Driftsøkonomer.

Hovedafsnittet i Grundlagen und Verfahrensweisen handler om Formerne, der nødvendigvis maa være forskellige, eftersom Formaalene er at danne Grundlag for Prispolitik, Driftskontrol eller Driftsdisposition, og dette beskrives nærmere i Afsnittene om det egentlige Bogholderi, Beregning af Stykomkostninger, Statistik og Budget; i Afsnittet om forbunden Produktion lægges der stærk Vægt paa en Individualisering af Fremgangsmaaden, og dette belyses med en Række Eksempler, men man savner en Generalisering. Afsnittene om Statistik og Budget indeholder meget lidt nyt udover, at man ser, hvor stærkt Forfatteren ønsker at overføre de amerikanske Synspunkter til Tyskland. Et i Sidetal mindre Afsnit handler om Wertung in der Kostenrechnung, og jeg lægger her særlig Vægt paa Afsnittet om Mellemløbspriser (Verrechnungspreise), hvorved forstaas de af Virksomheden til Brug indenfor dens Omraade fastsatte Priser, idet ogsaa Tendensen i moderne aflukkede Samfund gaar fra de af Markedet givne Priser til de af en overordnet Instans fastsatte Priser. Naar der er Tale om Fastsettelse af en Pris kan man baade anvende Markedsprisen og Omkostningerne og i sidste Tilfælde baade Gennemsnits- og Grænseomkostningerne. Forfatteren er mest stemt for Anvendelsen af Standardkosten, der vel er mindre anvendelige udadtil, men har deres særlige Betydning som Grundlag for Kontrollen med Afdelingens Arbejde og for at danne Udgangspunkt for en Sammenligning mellem Effektiviteten i forskellige Tidsperioder. Gennem saadanne Standards naar man efter amerikansk Forbillede til en Vekselvirkning mellem de scientific management Metoder, som Ingeniørerne anlægger i Værkstederne og Regnskabet; dette er en Fordel, fordi Virksomheden ikke har nogen Interesse af en Forøgelse af den tekniske Effektivitet, naar denne

paa andre Omraader medfører en væsentlig Udgiftsforøgelse, og den eneste Maalestok herfor en Regnskabsresultatet.

Anden Del, »Anwendung«, er delt i de tre Hovedafsnit om Prispolitik, Driftskontrol og Driftsdisposition, idet de to dog med Fordel kunde være slaaet sammen, saa man havde faaet Delingen: indad og udad. Afsnittet om Prispolitik er stærkt præget af de senere Aars Udvikling i Tyskland; man faar en Beskrivelse af den frie Konkurrences Betydning, dens Erstatning med en Mellemting mellem Konkurrence og Monopol, og hvorledes dette enten maa føre til offentlig Regulering eller til Forsøg paa at kalkulere Priserne efter Omkostningerne. (Der beschränkte Konkurrenz fehlt es an gemeinwirtschaftlichen Normen des Handelns und an einer übergeordneten Macht, die ihre Einhaltung erzwingt). Naar Priserne skal fastsættes efter Omkostningerne, opstaar der en Mulighed for en Udligning ved Fordelingen af de faste Omkostninger, saaledes at den ene Vare kommer til at bære en større eller mindre Del af disse. Forfatteren gør Indtryk af at være klar over, at hvis den enkelte Virksomhed ikke skal stræbe efter en overnormal Rente og alligevel bevare Initiativet, er det rigtigt, at der stadigt arbejdes med Normer, og den rigtige Fastsettelse af disse Normer bliver det Problem, der afløser Virksomhedens Indordnen under en fri Markedspris. Da bliver Regnskabs Betydning for Dispositionerne udadtil af stedse større Betydning, og vi faar tre forskellige Talsammenligninger, 1) mellem samme Virksomhed til forskellige Tider, 2) mellem forskellige Virksomheder og 3) mellem budgetterede og faktiske Tal. Ved alle disse Sammenligninger gælder det om at isolere de Fænomener, man ønsker at iagttage, og til denne Isolering er de tidligere omtalte Mellemregningspriser af Betydning. Tidssammenligningen er historisk vokset ud af en Sammenligning mellem »Bilanzen« og er derfra fortsat i Sammenligninger mellem Omkostningsanalyser. Sammenligning mellem forskellige Regnskaber forudsætter en Standardisering af Fagenes Regnskabsmetoder, men hvor saadanne ensartede Regnskaber findes i et Fag, vil de afløse den Udvælgelse af den dygtigste, som ellers normalt sker under haard Konkurrence. Betydningsfuldest er for Forfatteren den tredje Sammenligningsform mellem budgetterede og faktiske Tal. Værdien af en saadan Sammenligning staar og falder selvfølgelig med Principperne, hvorefter de budgetterede Tal fastsættes. Kan disse anerkendes som rimelige, bliver Soll-Ist Vergleich et Middel til at skabe en Konkurrence mellem de forskellige Afdelinger og til at give Mulighed for at lønne Funktionæren for hans Indsats i Forhold til de budgetterede Tal; atter her drejer det sig om en Isolering af Iagttagelser, som kræver en meget betydelig Indsigt baade i Regnskabsproblemer i Almindelighed og i Fagets Forhold i Særdeleshed.

Det vanskeligste Problem for Omkostningsberegningen er utvivlsomt Fordelingen af de faste Omkostninger; det er som at løse et System af Ligninger, hvor der er for mange ubekendte. Et saadant System kan kun løses paa den Maade, at man vælger Konstanter for en eller flere af de variable Faktorer og derefter løser Ligningerne. Det vil i Omkostningsberegningen sige, at Opgaven ikke kan løses uden videre, men at der forinden maa foretages et Skøn om, hvad der i et eller andet Forhold skønnes rimeligt. Den private Monopolists Problemstilling: den maksimale Fortjeneste vil Melle-

rowicz gerne se afløst af en anden Retsopfattelse, hvor Valget af de ovennævnte Konstanter sker efter Synspunktet: Sicherung der gerechten Preis. (Gerecht ist ein Preis wenn er seine volkswirtschaftliche Aufgabe zu einer optimalen Bedarfsdeckung zu führen in vollkommener Masse erfüllt). Er dette Krav stillet, forandrer Spørgsmaalet om Fordelingen af de faste Omkostninger Karakter, men dette behandler Mellerowicz kun i mindre Grad teoretisk, men giver til Gengæld en meget interessant Redegørelse for de forskellige Former for offentlig Prisregulering, særlig som man har forsøgt sig i Tyskland i de senere Aar. Baade for Maximalpriser og for Minimalpriser (i Industrigræne med stor Overkapacitet) er det vanskelige Problem at finde den normale Virksomheds Omkostninger, og Problemerne ligner i Tyskland aabenbart de Vanskeligheder, som man i U. S. A. har lidt under ved Fastsættelse af Koderne. Læsningen af dette Afsnit som af de øvrige lettes af en Mængde Eksempler hentet ude fra den økonomiske Virksomheds daglige Liv, et Omraade Forfatteren aabenbart har et meget indgaaende Kendskab til.

Mellerowicz' Bog kan anbefales enhver, der er interesseret i Omkostningsproblemer, og som ønsker at faa sin Opfattelse befrugtet gennem Erfaringer fra Virksomhedernes Liv. »Das Ding an sich« stiller Forfatteren sig forsigtigere overfor, for ikke at sige, at han ikke kender noget til den. Men denne Ængstelse for Abstraktioner behøvede dog maaske ikke at føre til Forfatterens Forsigtighed overfor Generalisationer ud fra det Erfaringsmateriale, der foreligger. Selv om en Teori bygger paa et Erfaringsmateriale viser sig at være forkert, kan den dog have en Værdi ved at sætte andre Tanker i Gang til det rigtige, og noget mere Dristighed vilde jeg her finde af Værdi.

Det er interessant at bemærke, at fra begge de to forskellige Retninger indenfor Omkostningsteorien, den aprioriske og den empiriske, kan der drages Paralleler til Teknik og Naturvidenskab. Apriorikeren har særlig lært at anvende Matematikken med al den Skarphed, som dette Tænkemiddel utvivlsomt har; Empirikeren derimod har særligt lært Metoder til at isolere Iagttagelsen, saaledes som dette særlig sker ved Anvendelse af Standardpriser i Mellemregningen. Det er beklageligt at saa faa Forskere indser Betydningen af at lære baade det ene og det andet.

Endnu vigtigere er det maaske at slaa fast, at i et Samfund præget af faste Omkostninger kan man i Omkostningsteorien ikke nøjes med at høre Belæring fra de mekaniske Videnskaber, man maa ogsaa søge Vejledning med Hensyn til Principper for Ret og Rimelighed, saaledes at man derigennem faar Normer for Fordelingen af de faste Omkostninger. Dette Forhold er maaske ikke umiddelbart indlysende, og det har da ogsaa vist sig, at Omkostningsteoriens Relation til Mekanikken historisk er kommet først, og at dens Relation til Juraen ligger noget senere.

Som en sidste Bemærkning vil jeg gerne beklage, at Forfatteren paa flere Punkter er præget af en statisk Tankegang, hvor dynamiske Betragtninger utvivlsomt vilde have været af Fordel, ikke mindst fordi Bogen er stærkt tidspræget, og Tiden, vi lever i, nu engang er udpræget dynamisk.

P. P. Sveistrup.

Oskar Thyregod: DIE KULTURFUNKTION DER BIBLIOTHEK. Martinus Nijhoff. Haag 1936. 219 S.

Denne Bog, som vel nærmest er beregnet for Fagfolk inden for Biblioteksverdenen, indeholder ogsaa adskilligt af Interesse for andre, som er vant til at ty til Bogsamlinger af forskellig Slags. Gennem Omtale af en lang Række Biblioteker lige fra Middelalderens Dage og til den sidste Tid og gennem Citater fra Bibliotekarers og Bibliofilers Skrifter paaviser Forfatteren, at der har været stærkt vekslende Opfattelser af Bibliotekernes Formaal og dermed ogsaa af Adgangen til dem og af deres Organisation. I Middelalderen, da Frembringelsen af en Bog endnu var yderst besværlig og kostbar, var man tilbøjelig til at se paa Biblioteker som Skatkamre og paa den enkelte Bog som noget helligt, en Opfattelse, der ogsaa i mange Tilfælde holdt sig, selv efter at Bogtrykkerkunsten havde frembragt sin Revolution. Op gennem de senere Aarhundreder er Bibliotekernes Kulturfunktion og deres Tilgængelighed for stedse større Kredse traadt mere og mere i Forgrunden. Vi føres helt op til Nutidens Forsøg paa at skabe universelle internationale Bibliografier og de sidste Aars saakaldte Dokumentation. Her er som sagt adskilligt af Interesse for Biblioteksbenyttere. De mange økonomiske Problemer, som knytter sig til Bøgers Produktion, Om sætning og Brug, f. Eks. Spørgsmaalet om Biblioteker og Bogsalg, har det ligget uden for Bogens Formaal at behandle. Men en Socialøkonom kan godt ved Læsningen komme til at ønske, at der engang blev givet en samlet Fremstilling af Bogens Økonomi, som paa den ene Side med særlig Klarhed understreger almindelige økonomiske Tendenser (Billiggørelse ved Masseproduktion f. Eks.), og paa den anden Side frembyder helt ejendommelige Problemer som netop Bibliotekernes Indflydelse paa Produktion og Salg.

Even Marstrand.

FINANSIERINGSPROBLEMER I ANLEDNING AF EKSPANSIONEN I DANSK INDUSTRI

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 19. Januar 1937.

Af THORKIL KRISTENSEN

I de sidste fire-fem Aar har den danske Industri gennemgaaet en Udvikling, der er saa stærk, at den næsten har Karakteren af et Gennembrud. Konjunkturerne har jo været opadgaaende i denne Periode, og naturligvis er Produktionsstigningen for en væsentlig Del af konjunkturmæssig Art. Vil man danne sig en Forestilling om den Hovedtendens, der har præget Industriens Udvikling i de senere Aar, maa man derfor søge i nogen Maade at borteliminere de periodiske Svingningers Indflydelse. Forud for Opgangstiden, der begyndte omkring Midten af 1932, oplevede vi som bekendt en udpræget Nedgangsperiode, der for Danmarks Vedkommende som Helhed kan regnes at være begyndt i 1930. Der er visse Ting, der kunde tyde paa, at man nu ved Begyndelsen af 1937 staar ved et nyt Vendepunkt nedad. Landbrugets Købe- evne vil i det kommende Aar sikkert være mindre end i det foregaaende, og samtidig peger bl. a. de faldende Obligationskurser og hele den paabegyndte Kreditstramning mod et formindsket Byggeri. Da nu Landbruget og Byggeriet er to af de vigtigste Kilder til Efterspørgselen efter danske Industrivarer, maa man regne med en vis Tilbagegang i den industrielle Aktivitet som sandsynlig. Slaar denne Antagelse til, staar vi i Øjeblikket ligesom i 1930 paa Toppen af en Konjunkturbølge, og man faar derfor et vist Indtryk af Udviklingens Hovedtendens ved at sammenligne disse to Toppunkter.

Efter det officielle Produktionsindeks laa Industriproduktionen i Efteraaret 1936 omtrent 25 pCt. højere end i Aaret 1930 som Helhed. Den Stigning, der herefter er foregaaet i dette Tidsrum, forstaas bedre, naar man anstiller en Sammenligning dels med andre Landes Industri, dels med dansk Landbrug, som disse har

udviklet sig i de samme 6—7 Aar. Man ser da, at kun ganske enkelte Stater har en Industriproduktion, der i Forhold til Kulminationen i 1929—30 er steget saa stærkt, som den danske. I Verden som Helhed er Niveauet for 1936 kun lidt højere end for 1929, og flere Steder er det lavere. — Paa tilsvarende Maade viser Landbruget her i Landet som Helhed stagnerende og paa visse Punkter nedadgaaende Produktion i de senere Aar.

Set paa denne Baggrund maa Ekspansionen i dansk Industri siges at være af ekstraordinær Styrke. Den repræsenterer en væsentlig Forskydning fra Landbrug mod Industri, om man vil: en stærk Fremskyndelse af den Bevægelse i denne Retning, vi gennem lang Tid har oplevet. Spørgsmaalet er, om dette Fremstød i Industrialiseringen er noget blot midlertidigt, saaledes at en Reaktion kan ventes, eller om vi staar overfor en mere varig Strukturforandring. Det er nødvendigt at gøre nogle Bemærkninger om dette Spørgsmaal, før man gaar ind paa de Problemer af forskellig Art, som den industrielle Ekspansion har rejst.

Søger man efter de Faktorer, der ligger bagved den Udvikling, vi har oplevet, er det fristende at standse ved Valutacentralen. Den Importkontrol, der er gennemført siden 1932, indebærer jo en i mange Tilfælde kraftig Beskyttelse af dansk Produktion, og det er som bekendt et af Ordningens officielle Formaal at fremme Beskæftigelsen her i Landet. Alligevel turde Forholdet være det, at Valutaordningen som Helhed har betydet meget lidt for den industrielle Produktion. Ekspansionen vilde ogsaa uden denne Ordning være kommet. Den vilde have taget en anden Form, end det nu er sket; dens Fordeling paa Brancherne vilde have været anderledes, og det er muligt, at det samlede Tempo var blevet lidt langsommere (skønt jeg ikke er sikker paa det); men en kraftig Forskydning fra Landbrug mod Industri kunde under de foreliggende Omstændigheder ikke undgaas.

Baggrunden for Valutaordningen var jo nemlig den internationale Depression, der for Danmarks Vedkommende bl. a. havde de to Konsekvenser: at Landbrugseksporten gik stærkt tilbage, og at Mulighederne for at laane i Udlandet samtidig forringedes i høj Grad. Følgen heraf maatte være, at ogsaa Importen til Danmark maatte gaa ned. Dette kunde ske paa flere Maader; men en betydelig Importformindskelse vil her i Danmark, uanset hvorledes den gennemføres, altid medføre en Beskyttelse af Industrien, fordi en saa stor Del af de importerede Varer er mere eller mindre industrielt bearbejdede. Man kunde f. Eks. have gennem-

ført Importbegrænsningen ved Hjælp af Told. Beskyttelsen vilde da være lige saa let at se som nu. Man kunde ogsaa have undladt at foretage sig noget til Begrænsning af Importen. Kronekursen var da faldet yderligere, hvilket ogsaa indebærer en Beskyttelse for Industrien (det vilde tillige have stimuleret Landbrugsproduktionen, hvis det ikke var blevet neutraliseret af Repressalier, bl. a. fra Englands Side). Nu valgte man altsaa Valutakontrollen; men det vil ses, at alle disse Metoder medfører en Beskyttelse af dansk Industri¹⁾. Det maatte jo ogsaa ventes, at naar der lægges Hindringer i Vejen for Landbrugets Udvikling, vilde der ske en Forskydning i Retning af andre Produktionsgrene og da navnlig Industrien. En lignende Bevægelse har kunnet spores i andre Landbrugslande i de senere Aar.

Det er altsaa for en væsentlig Del Forringelsen i Landbrugseksporten, der har fremtvunget den stigende Industriproduktion. En Reaktion er derfor sandsynlig, hvis Eksportindtægterne fra Landbruget paany kommer op paa et væsentlig højere Niveau. Udsigterne herfor synes dog ikke at være store. Den aftagende Befolkningstilvækst betyder, at Forbruget af de elementære Fødemidler vokser mindre stærkt end før, og samtidig har en betydelig teknisk Udvikling forøget Landbrugets Produktion pr. beskæftiget Person i væsentlig Grad. Konsekvensen heraf er, at den Del af Verdens Befolkning, der arbejder i Landbruget, maa gaa ned. Den internationale Landbrugskrise, som der er talt saa meget om i de sidste Aar, har bl. a. været Midlet til at fremtvinge denne Bortvandring fra Landbrugserhvervet.

Denne Bortvandring kan dog begrænses i de Lande, der importerer Landbrugsvarer. Gennem Beskyttelse kan de værne deres eget Landbrug mod den almindelige Nedgang, hvad de ogsaa — mere eller mindre udpræget — har forsøgt. Følgen er naturligvis,

¹⁾ Naturligvis kunde man have forsøgt at begrænse Importen alene ved Hjælp af Kreditindskrænkning, hvad der vilde have hemmet baade Industri og Landbrug. En saadan Deflationspolitik kunde dog næppe være gennemført her i Landet i et saadant Omfang, at de andre Muligheder (Fald i Kronekursen, Valutakontrol o. s. v.) kunde undgaas. I hvert Fald kunde man kun nøjes med Kreditindskrænkning alene, hvis denne kunde medføre en stærk Nedgang i Omkostningsniveauet; — men dette vilde i næste Instans muliggøre en større dansk Industriproduktion, medens Importen af Industrivarer vilde gaa ned. En gennemført Deflation vilde da antagelig i det lange Løb faa omtrent samme Virkning som de andre »Metoder«; men medens den stod paa, vilde Produktionen blive formindsket i alle Erhverv.

at Eksportlandene rammes saa meget desto haardere, og Landbrugets relative Tilbagegang maa derfor i disse Lande blive særlig stor. Som bekendt hører Danmark i udpræget Grad til denne Gruppe.

Man bør ikke lade sig vildlede af den øjeblikkelige, ret store Afsætning til Tyskland. I Virkeligheden er Eksportforøgelsen for en Del kun tilsyneladende. Vor Smørekseport til Tyskland er steget, medens Hollands er gaaet tilbage — med det Resultat, at Holland sælger mere Smør i England og vi mindre. Iøvrigt er Tysklandseksporten jo købt med store Indrømmelser fra dansk Side, og trods alt kan vi ikke regne med, at den store Afsætning paa dette Marked vil holde. Den Nedgang i Tysklands Kreaturbestand, som var en Følge af Tørken i 1933—34, er nu afløst af en ny Opgang, og man maa derfor regne med, at den store tyske Import af Svin og Slagtekvæg i 1936, til Dels var af ekstraordinær Karakter. Endelig maa det erindres, at det hovedsagelig har været Landbrugets Biprodukter, Tyskland har købt: Fedt og Slagteriaffald, ældre Svin og Slagtekvæg. Dette er udmærket; men Muligheden for en ny Ekspansion i Landbruget maa dog i første Række bero paa Markedet for Hovedprodukterne, Bacon, Smør og Æg. Det vil igen sige, at den beror paa England.

Hvad England angaar, nærer jeg ingen Tvivl om, at baade Landbrugsbeskyttelsen og Imperiepræferencen bliver fortsat. Det er ikke blot den politiske Interesse i at holde sammen paa Imperiet, der tilskynder England til at begunstige Importen fra Dominions. Det er ogsaa de vældige Beløb, England har til Gode, navnlig i Australien og New Zealand. Renter og Afdrag kan kun præsteres, hvis disse Landes Eksport opretholdes, og her er — især for New Zealands Vedkommende — det engelske Marked dominerende. Forbedringer i Køleteknikken og Transportmidlerne har samtidig bevirket, at stadig flere Landbrugsvarer kan taale den lange Transport fra de sydlige Rigslande til England. Sidst er man begyndt at sende Flæsk og Svinekød fra New Zealand, hvis Svinebestand er vokset stærkt.

— Heller ikke det engelske Marked betinger saaledes en ny Udvidelse af Landbruget. Det har været nødvendigt at sige saa meget om dette Erhverv, fordi man maa klare sig, om den Svækelse af Landbrugets indtægtsgivende Evne, der har tvunget Danmark ind paa en fremskyndet Industrialisering, blot er af midlertidig Art. Konklusionen af det foregaaende maa blive, at det er den ikke. Følgelig maa man regne med, at Danmark virkelig

er i Færd med i væsentlig højere Grad end hidtil at blive et Industriland, medens Landbruget kommer til at indtage en relativt mere beskedne Plads end før.

Dette medfører en Række vigtige Konsekvenser. Her skal kun nævnes tre, som alle har Betydning for det foreliggende Emne:

1. Der maa ske en betydelig Overflytning af Arbejdskraft fra Landbrug til Industri. Dette er allerede sket. Det er en bekendt Sag, at Landbrugets Arbejdsstyrke er gaaet tilbage med et ikke ringe Antal. Samtidig er Industriens Arbejdertal forøget stærkt. Antallet af organiserede Arbejdere er siden 1930 steget med ca. en Trediedel, og det store Flertal af disse hører til Industrien og dermed beslægtede Erhverv. For selve Industrien ligger det officielle Beskæftigelsesindeks nu ca. en Trediedel højere end i 1931. I Forhold til 1930 er Stigningen vel lidt mindre (Indekset er begyndt med 1931); men til Gengæld er der nu flere ubeskæftigede Arbejdere end i 1930, og ogsaa disse maa betragtes som tilhørende den industrielle Samfundsgruppe. — Endnu tydeligere ser man maaske Forskydningen ved at betragte Folketællingerne. I Femaaret 1930—35 er Folketallet i Byerne og de større Byers Forstæder vokset med 180 000, medens Landbefolkningen er gaaet tilbage med 25 000. (Hvis man medregner Smaabyernes Forstæder og Stationsbyerne under Bybefolkningen, er Forskellen formentlig endnu større).

2. Denne »indre Folkevandring« kræver et stort Boligbyggeri. De Mennesker, der flytter fra Landet ind til Byerne, kan ikke tage deres Boliger med, og der opstaar derfor, saa længe disse Vandringer staar paa, et Behov for Byggeri udover det, der vilde svare til Befolkningstilvæksten. Heri maa man søge en væsentlig Del af Forklaringen paa den livlige Byggevirksomhed i de sidste Aar. Et af de Finansieringsproblemer, som Industriens Vækst har rejst, vedrører netop dette Byggeri, og der skal gøres nogle Bemærkninger om dette Spørgsmaal nedenfor.

3. Den tredie Konsekvens af den forsiggaaende Udvikling er, at selve de industrielle Anlæg maa udbygges i et Omfang, der svarer til den forøgede Produktion. Denne Virkning har — i Modsætning til de to foregaaende — ikke hidtil vist sig i nævneværdigt Omfang. Naturligvis er der opstaaet en Del nye Smaavirksomheder, og Udvidelser af de bestaaende finder vel ogsaa Sted nu og da; men Hovedindtrykket er, at man har været meget tilbageholdende. Den Forøgelse af Kapaciteterne, som man egentlig kunde vente, er

som Helhed blevet udsat indtil videre, fordi man har følt sig usikker overfor Fremtiden. Der er mange Vidnesbyrd om, at det virkelig er saaledes. I sit Radioforedrag den 13. Januar 1937 udtalte Direktør Hartz, at »overfor nye Fabrikationer har Industri-raadet og Myndighederne vist stor Forsigtighed. Man ønsker ikke Krigstiden om igen«. Den meget ringe Mængde Aktieemissioner i Aarene siden 1929 (bortset fra de allersidste Maaneder) tyder ogsaa paa, at Virksomhederne selv er forsigtige. I samme Retning peger Produktionsstatistikken. Denne er ganske vist en ufuldkommen Vejleder i disse Spørgsmaal; men den viser dog et Billede, som det er værd at have for Øje.

Man er jo nu gaaet over til at sondre mellem Forbrugsvarer og Produktionsmidler. Det maa ventes, at Produktionen af de sidste er særlig stor i en Ekspansionsperiode, fordi den ikke blot skal holde Trit med den almindelige Produktionsstigning. Den skal ogsaa levere de Udvidelser af selve Anlægene, som Ekspansionen kræver. Den Del af Kapitalgodeproduktionen (der jo nærmest skulde svare til Statistikkens »Produktionsmidler«), som repræsenterer Vedligeholdelse og Fornyelse af de bestaaende Anlæg og Forsyningen med Halvfabrikata, maa vel som Helhed vokse proportionalt med Forbrugsgodefremstillingen. Naar Færdigvareproduktionen stiger med 4 pCt. i et Aar, skal der paa det nærmeste bruges 4 pCt. mere af disse Produktionsmidler end før. Men den Del af Kapitalgoderne, der medgaar til Forøgelsen af Anlægene, maa vokse i Forhold til det Tempo, hvori den almindelige Produktion vokser. Stiger Industriproduktionen i et Femaar med 20 pCt. mod 10 pCt. i det foregaaende Femaar, maa den her nævnte Del af Kapitalgodeproduktionen normalt stige til det dobbelte af, hvad den var. I en Ekspansionsperiode maa man altsaa vente, at en Del af »Kapitalgodeproduktionen« vokser omtrent som Færdigvarefremstillingen, medens en anden Del vokser langt hurtigere.

I det foreliggende Tilfælde maatte man regne med, at Produktionsmiddelfremstillingen vilde springe stærkt i Vejret i en Periode som 1930—36; men den har tværtimod ligget lavt i disse Aar. Tager vi vort Udgangspunkt i Seksaarsperioden 1924—29 (der ogsaa spænder fra et konjunkturmæssigt Toppunkt til det næste), finder vi, at der her var et vist Forhold mellem Produktionen af Forbrugsvarer og af Produktionsmidler. Betragter man nu dette Forhold som en Art Normal, viser det sig, at i 1930—36 laa Produktionsmidlerne rundt regnet 10 pCt. under »Normalen«;

de laa ca. 10 pCt. lavere, end de skulde have gjort for at holde Trit med Forbrugsgoderne. Det maa endda erindres, at Produktionsmidlerne vilde have ligget endnu lavere, hvis det store Byggeri efter 1930 ikke havde været.

Ufuldkomne, som disse Tal er, viser de dog, at det i den sidste Industrikonjunktur — modsat, hvad der plejer at gælde — har været Forbrugsvarerne, der laa i Spidsen. Saa langt fra at forcere Anlægsvirksomheden har man tværtimod holdt den nede og tæret paa de bestaaende Fabrikker og Maskiner.

Det betyder atter, at denne Anlægsvirksomhed har vi til Gode. I Længden kan den ikke undgaas, navnlig ikke, naar Industrien varigt skal have en større Plads i vort Samfund. Indtil et vist Punkt kan man klare sig ved at udnytte de eksisterende Kapaciteter bedre og slide paa de gamle Maskiner; men en stor Del af disse Besparelser er kun midlertidige. Alt tyder da paa, at en betydelig industriel Anlægsvirksomhed vil præge de kommende Aar, og der er Tegn paa, at den allerede begynder at tage Fart, jfr. bl. a. den sidste Tids Emissioner¹⁾. Denne Virksomhed skal finansieres, og der rejser sig her to Spørgsmaal, som skal behandles nærmere i det følgende: 1. Hvorledes kan det danske Samfund som Helhed i sin nuværende vanskelige Stilling præstere den Kapitaldannelse, som er nødvendig? 2. Hvorledes skal Finansieringen ordnes i det enkelte Tilfælde; er vort nuværende Finansieringssystem egnet til at løse de store Opgaver, der her er Tale om?

Det er let at se, at det første af de to Spørgsmaal hænger sammen med vort øjeblikkelige Valutaproblem. Vi har set, hvorledes et forceret Boligbyggeri har strammet Betalingsbalancen. Naturligvis vil en forøget Anlægsvirksomhed gøre det samme. Der kan være Grund til at paapege, at jo mindre et Land er, des større er denne Vanskelighed. En Forøgelse af Kapitalinvesteringen i Industrien vil, saa længe der er ledige Produktionsmidler, medføre en forøget Produktion og derved skabe større Indtægter og større Opsparing. Jeg skal iøvrigt ikke komme nærmere ind paa denne Sammenhæng mellem Investering og Opsparing; men det bør her fremhæves, at det er en Sammenhæng, der gaar ud over

¹⁾ Kommer der nu en Konjunkturedgang, vil Anlægsvirksomheden vel atter i nogen Tid være beskeden; men til Gengæld vil i denne Tid ogsaa Indtægtsniveauet og dermed Opsparingen ligge lavt. Problemerne skydes da blot lidt længere ud i Fremtiden; men der er ikke Udsigt til, at det af denne Grund bliver lettere.

Landegrænserne. En Investeringsforøgelse i dansk Industri skaber ganske vist ny Produktion, nye Indtægter og ny Opsparing; men en Del heraf falder i andre Lande, fordi den nye Efterspørgsel fordeler sig paa danske og udenlandske Varer i et eller andet Forhold. I Almindelighed kan det vel siges, at jo mindre et Land er, des større er (alt andet lige) den Procentdel af den af Investeringen skabte Nyopsparing, der falder i Udlandet. I et Land som Danmark er det derfor sandsynligt, at en vis Investeringsforøgelse vil skabe en dansk Opsparingsforøgelse, der er betydelig mindre end den selv. Den kan derfor kun gennemføres, hvis der paa anden Maade fremkaldes en forøget Opsparing her i Landet, eller hvis der stiftes Gæld i Udlandet.

Dette skulde omtrent være Danmarks Situation i Øjeblikket. Jeg gaar i det følgende ud fra, at man paa Grund af Landets usikre Fremtidsudsigter ikke ønsker at forøge dets udenlandske Nettogæld. Opgaven bliver i saa Fald den, at fremtvinge en forøget Opsparing gennem dertil egnede Paavirkninger af Befolkningens Økonomi.

Dette kan formentlig lettest og hurtigst gøres ved Hjælp af Skatter, der lægges saadan, at de er særlig egnede til at begrænse det Forbrug, man anser for mindst nødvendigt. Som Eksempel kan nævnes en Afgift paa Valutaattester, der kunde gøres størst for de Varer, hvis Forbrug man især vil indskrænke. Den vilde sikkert for en meget stor Del blive baaret af Importørerne, som i mange Tilfælde har faaet monopolagtige Fortjenester, fordi de knappe Importationer har medført højere Priser. Det forekommer mig urimeligt, at en saadan tilfældig Gruppe af private Borgere faar en betydelig Ekstrafortjeneste som Følge af den af Staten gennemførte Importbegrænsning, og det maa være berettiget at lade Importørerne betale en Pris for de Valutaattester, der giver Adgang til disse Fortjenester. En Attestafgift vilde altsaa dels direkte begrænse Forbruget af de Varer, den omfatter, dels vilde den formindske Indtægten og dermed vel ogsaa Forbruget (ikke blot af importerede Varer) hos visse Importører.

Det er selvfølgelig en Forudsætning, at Udbyttet af de forbrugsbegrænsende Skatter ikke anvendes til en tilsvarende Forøgelse af Statsudgifterne. I en Tid, hvor man vil bremse Forbruget, maa den hensigtsmæssigste Finanspolitik være, at Statens Indtægter overstiger Udgifterne, saaledes at der netto fratages Befolkningen en vis Købeevne. Det modsatte kan saa gøres, naar man ønsker at stimulere Forbruget for at komme ud af en Depression.

En Forbrugsbegrænsning i Øjeblikket er saa meget mere paa-krævet, som det sidste Halvaars Begivenheder har medført en ikke helt ringe Nedgang i den Realindtægt, der vil være til det danske Samfunds Raadighed i det kommende Aar. Ikke alene var den danske Kornhøst daarlig (og den store Svinebestand kræver netop nu meget Korn); men samtidig er baade Korn og andre Raastoffer steget stærkt i Pris, uden at de danske Eksportvarer foreløbig kan ventes at ville undergaa en tilsvarende Stigning. Skal dette Indtægtsminus ikke simpelthen dækkes ved stor Gældsstiftelse i Udlandet, maa der enten ske en Nedgang i Forbruget eller en meget vidtgaaende Standsning af Investeringen.

Det vilde være meget uheldigt, hvis dette sidste blev Tilfældet. Jeg har søgt at vise, at vi nu har haft en Konjunkturopgang med meget ringe Investering (bortset fra Byggeriet). Konsekvensen maa være, at der i de nærmeste Aar bør være Plads for en vis industriel Anlægsvirksomhed, selv om Konjunkturerne nu skulde blive nedadgaaende. Hvis det er rigtigt, at det danske Samfund fremtidig skal hente en større Del af sin Indtægt fra Industrien, bør man ikke standse Vedligeholdelsen og Udbygningen af de faste Anlæg i dette Erhverv.

I denne Forbindelse skal endnu kun gøres en enkelt Bemærkning, der vedrører Fordelingen af den samlede Investering i Landet. I de sidste Aar er der investeret meget store Beløb i Trafikmidlerne, og der er som bekendt store Planer fremme om nye Udvidelser. Talen er om baade Baner, Automobilveje, indenlandske Dampskibsruter og Luftruter. Det offentlige har paa forskellig Maade megen Indflydelse paa alle disse Omraader og kan i vidt Omfang bestemme, hvilke af de fremkomne Planer der skal realiseres. Her forekommer det mig, at det nu er paa krævet at vise megen Tilbageholdenhed. En Betragtning af alle disse Planer vil hurtigt vise, at de hovedsagelig vedrører Persontrafikken. Formaalet er, at Personer skal kunne komme hurtigt og bekvemt fra den ene Landsdel til den anden. Dette kan være meget behageligt og maaske udmærket, naar det kan ske, uden at det gaar ud over mere vigtige Ting. Det vil det imidlertid gøre, hvis man ikke nu holder igen overfor Trafikplanerne.

Lad os nu antage, at Forbruget og den mindre vigtige Investering holdes saa vidt i Tømme, at der bliver Plads for en betydelig Kapitaltilførsel til Industrien. I saa Fald faar det danske Finansieringssystem betydelige Opgaver at løse, og der kan

være Grund til at spørge, om det kan løse dem tilfredsstillende, eller om det maaske trænger til Ændringer med de nye Problemer for Øje.

De vigtigste Finansinstrumenter i Danmark er Kreditforeningerne, Aktieselskaberne og Bankerne. I meget grove Træk kan man vel sige, at Kreditforeningen formidler den faste Kredit til Landbruget og Boligproduktionen, medens Aktieselskabet dækker det faste Kapitalbehov i Industri, Handel og den private Del af Trafikvæsenet. Bankerne endelig repræsenterer den mere variable, driftsmæssige Kapitaltilførsel til alle Erhverv, dog mindst til Landbruget, hvor denne Opgave til Dels løses af Sparekasserne¹⁾.

Hvis Industrien nu kommer mere i Forgrunden, vil de nye Finansieringsopgaver især falde paa Aktieselskabet og Bankerne. Det første Spørgsmaal bliver da, hvorledes Arbejdsfordelingen mellem disse to Institutioner stiller sig. Paa dette Punkt er der i al Stilhed foregaaet en væsentlig Forskydning her i Landet i Aarene efter Krigen og vel især efter Vendepunktet i 1924—25. Bankerne har indtaget en forsigtig Holdning, hvad der vel er en naturlig Reaktion efter de foregaaende Aars Begivenheder. Obligationer og Kassebeholdning har udgjort en voksende Del af Bankernes Aktivmasse, direkte Laan og Kredit til Erhvervslivet følgelig en aftagende Del. Det kan vel siges, at Bankloven af 1930 har understøttet denne Bankernes Tendens til at være tilbageholdende.

Det maa altsaa antages, at Bankkredit har spillet en forholdsvis beskeden Rolle i Industriens Kapitalforsyning i de sidste 12—13 Aar. Hermed stemmer det Indtryk, man faar ved at betragte Balancerne i de industrielle Aktieselskaber. For de Selskaber, der indsender Regnskaber til Aktieselskabsregisteret, udgjorde Gælden i 1924 ialt 50,7 pCt. af Balancen, i 1934 kun 39,4 pCt. af Balancen. Man bygger saaledes nu paa Egenkapitalen i væsentlig højere Grad end før²⁾.

Det er ikke gennem store Udvidelser af Aktiekapitalen, man er naaet frem til denne forøgede »Selvforsyning«. Tværtimod har den samlede Aktiekapital i industrielle Selskaber været svagt nedadgaaende, og selv om dette vel i nogen Grad skyldes Nedskrivnin-

¹⁾ Disse indtager jo i flere Henseender en Mellemstilling mellem Bankerne og Kreditforeningerne.

²⁾ Saavel i 1934 som i 1924 havde Industrien ca. to Aars Konjunkturopgang bag sig.

ger, er det dog bemærkelsesværdigt, at der i en saa lang Periode er Stagnation baade i Bankkrediten og i Aktiekapitalerne.

I Virkeligheden maa en betydelig Del af Investeringen i disse Aar være blevet finansieret af de aarlige Overskud. Regnskaberne viser da ogsaa, at der har fundet ret store Henlæggelser Sted. I 1924 udgjorde Reserverne i de før omtalte industrielle Selskaber ialt 29,1 pCt. af Aktiekapitalen. I 1934 var de steget til 46,8 pCt.

Denne Selvffinansiering gennem de aarlige Overskud har kunnet ske, fordi Investeringen i Perioden har været saa beskeden. Overfor de opsamlede Investeringsbehov, der nu findes, slaar Metoden ikke til. Det maa, da Bankerne sikkert fremdeles vil vise Forsigtighed, paany blive Aktiekapitalen, der kommer i Forgrunden. Man maa appellere direkte til Publikum gennem Emissioner. I de sidste Maaneder har der da ogsaa været en livlig Emissionsvirksomhed og mere kan sikkert ventes. Overhovedet maa Industriens Ekspansion gøre det sandsynligt, at Aktien fremtidig kommer til at indtage en større Plads i vort Finansieringssystem, medens Kreditforeningsobligationen vel faar en relativt lidt mindre Plads. Der kan blive Brug for at appellere til videre Kredse af Befolkningen, end det tidligere er sket (bortset fra Krigsaarene).

Men Aktien i sin nuværende Form egner sig ikke for Menigmand. En stor og voksende Del af Befolkningen bestaar nu af Mennesker, der har lønnet Arbejde, og som raader over begrænsede Midler, der kan være arvede eller opsparede. Disse Folk kan daarlig taale at miste en væsentlig Del af deres Penge, og de kan ikke bedømme den Risiko, de løber ved at købe Aktier. Der er naturligvis Aktieselskaber, som er af en saadan Karakter, at Risikoen kan antages at være meget ringe; men kan Menigmand bedømme, hvilke Selskaber, der kan henføres til denne Gruppe? Næppe.

Den Popularisering af Aktiesystemet gennem Udstedelse af ganske smaa Aktier, som man undertiden ser anbefalet, maa derfor i Almindelighed anses for uheldig. Skal der være nogen Mening i dette System, maa det jo tilraades Spareren med de 1000 Kr. at købe 25 Kroners Aktier i et større Antal Selskaber. Det vil give ham en Mængde Spekulationer, uden at han dog er i Stand til at danne sig et begrundet Skøn over Værdien af de Papirer, han køber. Dyrt og besværligt er det ogsaa.

Problemet bestaar i Risikoen, der ikke kan bedømmes af den almindelige Gennemsnitsborger. Der er nu en Bevægelse fremme

for at faa Aktieselskaberne til at aflægge fyldigere Regnskaber og Beretninger¹⁾. Dette er udmærket. I Virkeligheden maa det for-bavse, at det hidtil har været saa forholdsvis let at faa Kapital til Selskaber, der giver ganske ufyldstgørende Oplysninger om deres Stilling. Det viser, hvor ukritisk Publikum er.

Man bør dog ikke gøre sig Illusioner om, at fyldigere Oplysninger vil sætte Menigmand i Stand til at bedømme Aktier. Dertil kræves, at man kan bedømme Fremtidsudsigterne for den paa-gældende Industri, Mulighederne for forstærket Konkurrence og meget andet. Dette kan være svært nok for de mest sagkyndige; for den ukyndige er det ikke muligt. Undertiden vil detaillerede Regnskaber og fyldige Beretninger vel blot faa den almindelige Aktiekøber til at tro, at han nu er klar over Stillingen.

Til at bedømme en industriel Risiko kræves nemlig ikke blot Oplysninger. Der kræves ogsaa personlige Betingelser, for at man kan forstaa Oplysningerne. Nogle Aktionærer har disse Betingelser; andre har dem ikke, og denne Forskel i Aktionærernes Forudsætninger er, saa vidt jeg kan se, det nuværende Aktie-systems svage Punkt. Den skal derfor omtales lidt nærmere.

I ethvert større Selskab vil der være en Kreds af Personer, der staar i ret nøje Tilknytning til Virksomheden, og som Regel ejer disse Mennesker en betydelig Del af Aktiekapitalen. Vi kan kalde dem for Inderkredsen. Hvis det er et Familieselskab — og det er jo mange Selskaber fra Begyndelsen —, vil en Række af Familiens Medlemmer høre til Kredsen. Hertil kommer efterhaanden andre, Direktører, Bestyrelsesmedlemmer og maaske Virksomhedens Bank og dens Direktører. Disse Folk har saa nøje Kendskab til Foretagendet, som man overhovedet kan have. En Del af dem har tilmed deres Livsgerning i Virksomheden, og til-sammen sidder de ofte inde med Aktiemajoriteten, saaledes at de kan bestemme over Ledelsen i stort og smaat. At en saadan Kreds bærer Risiko gennem sine Aktier, er der intet at sige til. Ja, man kan endogsaa tilføje, at Aktieselskabsformen for en Del af disse Mennesker betyder en formindsket Risiko; thi de maatte jo drive Foretagendet som ansvarligt Firma, hvis man ikke havde Aktie-systemet. Iøvrigt vil Inderkredsen jo ofte bestaa af formuende Folk, der kan bære en betydelig Risiko.

Anderledes stiller det sig for de menige Aktionærer, der

¹⁾ Jfr. f. Eks. Overregistrator H. B. Krenchels Pjece: »Aktionærerne og Bestyrelsen«, der er udkommet efter Afholdelsen af det her gengivne Foredrag.

har anbragt større eller mindre Beløb i Selskabets Aktier. De ser ikke Virksomheden indefra, kan heller ikke ofre den al deres Omtanke og Opmærksomhed, og har som Regel ingen Indflydelse paa Ledelsen. Deres Evne til at bære Tab er vel ogsaa gennemgaaende mindre.

Denne Spaltning i Aktionærkredsen behøver ikke at være forkastelig. En Gruppe af Personer, der personligt og økonomisk er nogenlunde solidariske med Virksomheden, kan give Ledelsen en Kontinuitet og muliggøre en Planlægning udover Øjeblikket, som man ikke vilde faa, hvis tilfældige Flertal af ukyndige Aktionærer skulde afgøre alt. Vanskeligheden og det betænkelige ved Systemet ligger i de menige Aktionærers Stilling. De er jo ret prisgivet og har hverken Magt eller Indsigt nok til at varetage deres egne Interesser effektivt.

Under Krigen blev nye Kredse i vidt Omfang inddraget i de menige Aktionærers Klasse. De afskrækkende Erfaringer, man gjorde efter Krigen, opfordrer til at tage Problemet op nu, da der atter kan blive Tale om en Indtrængen af Aktien i videre Kredse af Befolkningen. Der er saa meget mere Grund dertil, som de nu saa udbredte Koncerndannelse har skabt en Tendens til, at der bliver flere menige Aktionærer samtidig med, at disse Magt formindskes.

I et almindeligt Selskab skal Inderkredsen dog eje over Halvdelen af Aktierne for at kunne raade helt. I en Koncern kan den nøjes med mindre.

Et Eksempel vil vise Tendensen: Et Selskab har en Aktiekapital paa 10 Mill. Kr., hvoraf Inderkredsen ejer de 6 Millioner og menige Aktionærer de 4. Selskabet driver en Fabrik, der har kostet 4 Mill. Kr. For de resterende 6 Millioner købes Aktiemajoriteten i et andet Selskab. Dette har ogsaa en Kapital paa 10 Mill. Kr., hvoraf Selskab Nr. 1 ejer de 6, og en ny Kreds af menige Aktionærer ejer de 4. Ogsaa Selskab Nr. 2 har en Fabrik til 4 Millioner og ejer Aktier til Beløb 6 Millioner Kr. i et tredje Selskab, der ligeledes har en Kreds af menige Aktionærer med 4 Millioner Kr. Rækken kan forlænges yderligere; men det er unødvendigt. Lad Selskab Nr. 3 eje en Fabrik til 10 Mill. Kr. Borteliminerer man nu den indbyrdes Aktiebesiddelse paa baade Aktiv- og Passivside, faar vi i den samlede Koncern følgende reelle Status:

Aktiver:

Fabrik Nr. 1.....	4 Mill. Kr.
" " 2.....	4 " "
" " 3.....	10 " "
	<hr/>
	18 Mill. Kr.

Passiver:

Aktier tilhørende:

Inderkredsen	i Selskab Nr. 1.....	6 Mill. Kr.
Menige Aktionærer	, , , 1.....	4 , ,
, , ,	, 2.....	4 , ,
, , ,	, 3.....	4 , ,

---

 18 Mill. Kr.

De tre fra hinanden afsondrede Kredse af menige Aktionærer har tilsammen dobbelt saa stor Kapital som Inderkredsen. Alligevel har denne ene Kreds Magten i alle tre Selskaber. Saa rent er Forholdet jo ikke altid; men af Tilnærmelser er der mange.

Forholdene kunde blive mere tilfredsstillende, hvis man gik den Vej, som i et vist Omfang er fulgt i England og Amerika. Der er her dannet særlige Investeringselskaber (Investment Trusts), der anbringer deres Kapital i Aktier, men spredt over et stort Antal Selskaber, f. Eks. 100. Den, der køber Aktier i Investeringselskabet, er altsaa indirekte Aktionær i alle de (f. Eks. 100) Selskaber, hvori der er købt Aktier, og det Udbytte, han faar, bliver et Gennemsnit af de 100 Selskabers Udbytter (minus en Administrationsudgift, der dog kan være meget beskednen).

Derved opnaar man to Fordele. For det første spredes Risikoen, hvad der ikke behøver nærmere Paavisning. Aktionærerne i Investeringselskabet er ikke afhængige af Stillingen i et enkelt, tilfældigt Foretagende. For det andet bliver den vanskelige Funktion, som det er at bedømme og købe Aktier, overdraget til Folk, der har gjort sig dette Arbejde til Speciale. Naturligvis bør Investeringselskabet ledes af Personer, som baade i Kraft af deres Evner og deres Uddannelse er særlig egnede til at være Publikums Tillidsmænd ved Vurderingen af industrielle Risici.

Ogsaa indirekte kunde et saadant Mellemed faa en vis Betydning. Investeringselskabet vil foretrække Aktier i Foretagender, der giver rimelige Oplysninger, og det kan overhovedet virke stimulerende, at Aktieselskaberne stadig følges med kritiske Øjne af Institutioner, der ikke er uden Betydning som Faktorer paa Aktiemarkedet. Skulde Bevægelsen faa et større Omfang, vil den formentlig ogsaa virke stabiliserende paa Markedet, idet et Selskab, der skal sprede sine Midler over mange Aktier, ikke vil være et Bytte for Stemninger i samme Grad som den individuelle Aktiekøber.

Formen for saadanne Selskaber kan være noget forskellig, og der er en gradvis Overgang fra det rene Investeringselskab, der

har til Formaal at begrænse og sprede Kapitalejernes Risiko, til de egentlige Finansieringsselskaber, der ogsaa køber Aktier, men fortrinsvis i en bestemt Gruppe af Selskaber, og hvis Formaal er at fremskaffe Kapital til en saadan Koncern. Her er Fare for et Misbrug, idet man lokker Aktionærer til, som venter at faa en betryggende Sikkerhed, medens de i Virkeligheden faar deres Penge anbragt i en bestemt Koncern og bliver økonomisk afhængige af denne.

Et rent Investeringselskab bør derfor vedtægtsmæssigt være forpligtet til at sprede sin Risiko paa mange Selskaber, helst i forskellige Brancher. Der kan f. Eks. sættes Grænser for, hvor meget, der maa anbringes i et enkelt Selskabs Aktier, og det kan bestemmes, at hele Kapitalen eller dog en stor, vedtægtsbestemt, Andel af den skal anbringes i børsnoterede Papirer, hvad der her i Landet vilde begrænse Udvalget, men til Gengæld fremkalde en Spredning over alle de vigtigere Brancher. Der kunde ogsaa være Tale om at anbringe en vis Del af Kapitalen i Obligationer, hvorved en yderligere Udjævning og Stabilisering vilde finde Sted. Det er en Selvfølge, at en fuldstændig Opgørelse over Fondsbeholdningen bør offentliggøres sammen med Regnskabet.

Det skal endnu tilføjes, at Menigmand ikke altid vil kunne afgøre, om et Investeringselskab fuldtud arbejder efter saadanne Linier, eller det ogsaa forfølger uvedkommende Formaal. Hvis Selskaber af denne Art opstaar i Danmark (foreløbig har vi ingen, der arbejder efter de her nævnte Principper), vil en Lovgivning og et Statstilsyn derfor være rimelige, ligesom man har det for Banker og Sparekasser.

Det Boligbyggeri, der følger med de industrielle Samfundsklassers Vækst, er tidligere nævnt. Det stiller ikke egentlig nye Finansieringsopgaver i samme Grad som selve Anlægsvirksomheden. Paa eet Punkt er dog vor nuværende Boligkredit mindre tilfredsstillende. Der er jo en udbredt Trang til at bygge Enfamiliehuse, ogsaa i Middelklassen og til Dels blandt Arbejderne. Det er imidlertid ofte vanskeligt at faa de Smaahuse, der her er Tale om, finansieret paa rimelige Vilkaar, for den Dels Vedkommende, der ligger over Førsteprioritetsgrænsen. Sikkerheden er ikke altid let at bedømme, og Smaalaan giver forholdsvis meget Arbejde, hvorfor de ikke interesserer de større Kreditinstitutter. Ogsaa her vilde det være rimeligt at oprette Institutioner, der tager den paagældende Opgave op som Speciale og som derfor

faar den Erfaring, den Indstilling og det administrative Apparat, som netop gør dem egnede dertil. Saadanne Institutioner findes nu i mange Lande. Forbilledet er de engelske »Building Societies«, en Art Sparekasser, der har som Speciale at give Laan i Enfamiliehuse. Laanegrænsen er ret høj, oftest ca. 75 pCt., og Laanet udbetales naturligvis uden Kurstab. Til Gengæld er Afdragstiden kort, og der betales maanedlige Ydelser, hvorved man sikrer sig, at Renter og Afdrag indgaar i Laantagerens faste Budget. Den Del af Købe(Bygge-)summen, der overstiger Laanet, kan man evt. opspare ved regelmæssige Indbetalinger i Institutets Indlaansafdeling.

Herhjemme vilde det rimeligste være, at Opgaven toges op af Sparekasserne ved Oprettelse af særlige Byggespareafdelinger¹⁾. Efterhaanden som Størstedelen af Befolkningen samles i Byerne, bliver det af større Betydning, at de Byboere, der ønsker det, kan faa eget Hus med Have, og Opgaven ligger naturligt for Sparekasserne, der som Regel raader over den Art af Indsigt, som her er ønskelig. Det kan vel tilføjes, at de nu saa stærkt voksende industrielle Samfundsklasser, Arbejdere og Funktionærer, hidtil næppe har været i særlig Føling med Sparekasserne. En Opsparing i disse Klasser vil meget ofte have Opnaaelsen af eget Hus til Formaal, og her synes derfor at foreligge en Opgave, som Sparekasserne med godt Resultat vil kunne sætte i System.

De to Udbygninger af vort Finansieringssystem, der her er fremholdt som ønskelige, hænger begge sammen med den industrielle Ekspansion. De vedrører Finansieringen henholdsvis af selve Fabriksanlægene og af Boligerne til den voksende Industriebefolkning. De har begge Forbilleder i Udlandet, navnlig i England, der jo i saa lang Tid har været et fuldt udviklet Industriland; men naturligvis skulde man ved Overførelsen til Danmark tage Hensyn til de særlige Forhold her i Landet.

Vort nuværende Finansieringssystem er opstaaet paa den Maade, at Opgaver, der oprindelig løstes direkte af Enkeltmand, efterhaanden er overgaaet til Institutioner, der har dem til Speciale. I Begyndelsen af det nittende Aarhundrede var det ikke ualmindeligt, at større Handelshuse diskonterede mindre Købmænds Veksler, ligesom man saa Privatpersoner sætte Prioriteter i andre Personers Ejendomme eller anbringe Kapital i et Handels-

¹⁾ En enkelt Sparekasse har for nylig oprettet en saadan Afdeling.

hus som »sleeping partner«. Nu er disse Opgaver overgaaet til Banker, Kreditforeninger og Aktieselskaber, og paa samme Maade er det gaaet med andre Funktioner, efterhaanden som det Omfang, hvori de udøvedes, blev tilstrækkelig stort. Den mindre Aktiekøber, der paa egen Haand famler sig frem for at finde de Papirer, der egner sig for ham, og Manden, der søger efter Prioriteter til det Hus, han gerne vil bygge sig, er Eksempler paa Opgaver, der endnu søges løst direkte af Enkeltmand. Med Industriens Vækst tiltager begge disse Opgaver i Omfang og Betydning. Tiden er derfor inde til, at ogsaa de overgaar til særlige Institutioner, der kan løse dem effektivt.

»VIDENSKABELIG KRITIK«

SVAR TIL PROFESSOR F. ZEUTHEN

AF MAX KJÆRHANSEN

KRITIK er en meget vigtig og betydningsfuld Indsats. Dette er Tilfældet, enten den udøves over for en Forfatter, eller den tager Sigte paa al mulig anden Virksomhed. Naar det drejer sig om Kritikken af en Forfatters Arbejde, er det en god Regel, at Forfatteren tager sig denne Kritik ad notam — enten den fortrinsvis indeholder Ris eller Ros — og ikke indlader sig i Diskussion med Anmelderen. Denne gode Regel plejer jeg at anerkende og handle efter og har ogsaa hidtil gjort det, naar Talen har været om Anmeldelse af min Konkurrenceafhandling, som jeg har offentliggjort under Titlen »Det industrielle Marked for industrielle Varer«. Naar Professor *F. Zeuthen* imidlertid i »National-økonomisk Tidsskrift« har benyttet denne Bog som Udgangspunkt for en Vurdering saavel af det principielle Grundlag for Driftsøkonomien som af hele min Virksomhed og Arbejdsmetode, kan det næppe betragtes som Kritik i almindelig litterær Forstand med det Formaal at vejlede mig. Det drejer sig efter mit Skøn snarere om et Forsøg paa at reducere en Mands Arbejde og Indsats med det Formaal at sætte ham udenfor den offentlige Diskussion, hvori alvorlige og anstændige Mennesker deltager. I et saadant Tilfælde er et Svar ikke alene naturligt, men nødvendigt.

Saa vel Indholdet som Tonen i Professor Zeuthens Artikel er iøvrigt af en saa ekstraordinær Karakter, at det placerer Artiklen udenfor de normale Boganmeldelser. Dette understreges yderligere derigennem, at Professor Zeuthen har sendt Artiklen i Særtryk til Dagspressen, der da ogsaa omgaaende refererede den Vurdering, mit Arbejde og min Person blev gjort til Genstand for. Inden jeg gaar over til nærmere at se paa Professor Zeuthens Synspunkter og Paastande, finder jeg det rimeligt at sige et Par Ord om hans Metode. Jeg bestrider ikke Retten til at angribe

mit Arbejde og min Person og til at udtale sig saa nedsættende om begge Dele, som enhver nu maa finde det passende og rimeligt. Men gør man det, skal man ogsaa staa inde for det og ikke søge at camouflere Hensigten. Det er ikke i Overensstemmelse med almindelige Begreber om hæderlig Polemik først at slaa fast, at der slet ikke er Tale om noget Angreb paa Personen Kjær Hansen, hvis Virksomhed der egentlig ikke er noget at sige til, for derefter at benytte det meste af 20 Sider til Angreb paa min personlige Arbejdsindsats. Dagbladenes Referat af Professor Zeuthens Artikel lader ingen Tvivl tilbage om, hvad det er, Professor Zeuthen har foretaget, nemlig et skarpt personligt Angreb paa: Reklamemanden forklædt som Videnskabsmand og Samfundsvelgører, Manden, der giver Reklamens mere liberale Sandhedsbegreb Indpas paa Videnskabens Omraade, Manden, der udgiver andres Arbejde for sit eget, Manden, der lader sig skamrose for Arbejde, han ikke har udført, Manden, der arbejder paa Grundlag af »gaar den, saa gaar den, og gaar den ikke, saa gaar den nok alligevel«. Jeg kunde citere en lang Række lignende Udtryk. Dette er Angreb paa Personen og kun Angreb paa Personen. Og vil man gennemføre et saadant, skal man sige det lige ud og ikke paastaa, at Personen holdes udenfor. Metoden, som jeg ønsker offentligt kendt, har faaet sit mest flagrante Udtryk i den Følgeskrivelse¹⁾, Professor Zeuthen vedlagde Særtrykket af sin Artikel til Dagspressen. Han gjorde opmærksom paa, at Særtrykket ikke blev fremsendt, for at Bladene skulde skrive om det. Det var blot til Redaktionernes Orientering. Og hvis man alligevel skrev om det, skulde man ikke omtale hans »Paavisning« af det Plagiat, der var min Bogs væsentligste Indhold. Enhver ved nu, hvad Resultatet af denne Skrivelse blev. Og enhver kunde naturligvis forudse det paa Forhaand. Jeg gør her kun opmærksom paa, at denne An-

¹⁾ Skrivelsen havde følgende Ordlyd:

Til Redaktøren.

Formaalet med at sende medfølgende Artikkelt til Redaktionen er ikke at faa den — specielt ikke at faa Kritikken af Professor Max Kjær Hansens Bog — omtalt over for det avislæsende Publikum.

Hensigten er at forhindre, at den tages under Behandling af reklameinteresserede Medarbejdere og Indsendere, forinden Redaktionen har haft Lejlighed til at gøre sig bekendt med Udtalelserne, navnlig i Artiklens Slutning, om Reklamefolkenes Reklame for sig selv, Forholdet mellem Presse og Reklame og Publikums Interesse i Reklamespørgsmaalet.

Deres ærbødige

sign. F. Zeuthen.

grebsmetode ikke er anset. Her i Landet har den faaet Navn efter Rane Jonsøn, hvis Adfærd altid vil blive vurderet ens, enten det er en Konge eller en Stodder, der ligger under Halmen.

Man vælger imidlertid ikke Vilkaarene selv, og 12 Aars Arbejde med ærlige, men maaske nok famlende Forsøg paa at bidrage til en teoretisk Klarlæggelse af de moderne Erhvervsforhold, har givet mig rig Anledning til at lære Pionerens Vilkaar at kende til Bunds. Det er imidlertid min Trøst, at jeg gennem Aarene hyppigt er blevet angrebet lige saa kraftigt fra det praktiske Erhvervslivs Side som fra de teoretiske Nationaløkonomers. Og dette giver i alle Tilfælde mig selv Troen paa, at det, jeg har forsøgt at udrette, i nogen Grad er objektivt forsvarligt. Kom Angrebene kun fra den ene Side, vilde jeg frygte, at jeg virkelig mod eget Ønske og egen Vilje var kommet til at virke for andre Interesser end den objektive Sandheds. Mit Kendskab til Pionerens Vilkaar forhindrer imidlertid ikke, at jeg dybt beklager, at den Diskussion om Driftsøkonomiens Emner og Problemstilling, der er blevet ført i de fleste Lande i Verden mellem Nationaløkonomer og Driftsøkonomer, og i hvilken Professor Zeuthens Artikel dybest set er et Indlæg, ikke her i Landet er blevet indledet paa et for en videnskabelig Diskussion klarere og mere objektivt Grundlag. Jeg skal trods dette forsøge at behandle Spørgsmaalene saa principielt som muligt. Da Professor Zeuthen imidlertid stadig knytter min Indstilling og min private Arbejdsmetode til den principielle Diskussion, bliver jeg ogsaa nødt til at gøre Rede for denne. Det principielle og det personlige er desværre ustandselig filtret ind i hinanden i Professor Zeuthens Artikel, og jeg maa derfor forsøge at klare disse Forhold ud fra hinanden. Saavidt jeg kan se, drejer Professor Zeuthens Artikel sig om tre Hovedspørgsmaal, nemlig 1) Begrebet Videnskab, 2) Hvilke Emner bør Driftsøkonomien beskæftige sig med, og hvilken Problemstilling bør være Udgangspunktet for den driftsøkonomiske Forskning samt 3) Paa hvilken Maade gennemfører Personen Max Kjær Hansen sit teoretiske Arbejde. De tre Spørgsmaal har i Virkeligheden ingen indre Forbindelse med hinanden, og de kan ikke, som det er sket i Professor Zeuthens Artikel gaa op i en højere Enhed for derefter at udstilles offentligt til Skræk og Advarsel for saavel Økonomer og Forretningsfolk som for anstændige Mennesker i det hele taget. Det maa klarlægges, hvorvidt vor Tids Driftsøkonomi (specielt Salgs-Driftsøkonomien) helt er paa Afveje, og Undertegnede følger med i den almindelige, men helt fejlagtige

Udvikling, eller om den internationale driftsøkonomiske Forskning er af Værdi, medens det er Personen Kjær Hansen, der her i Landet forkvakler Arbejdet i Kraft af manglende Evner og Karakterbrist. Endelig er det i Forbindelse med Ordet Videnskab af Betydning at faa fastlagt, hvilket Arbejde, der her i Landet saavel som i den øvrige Verden bør udføres af Handelshøjskole-Teoretikere. Handelshøjskolerne og Salgs-Driftsøkonomien er af den allerstørste Betydning for den fremtidige erhvervsmæssige Udvikling her i Landet, og disse Problemer kan hverken afvises eller reduceres in absurdum, fordi en Mand, der beskæftiger sig med dem, muligvis er inkompetent og uheldig, og omvendt kan en Mand, hvis han følger en alment anerkendt international Linie og arbejder hæderligt i Overensstemmelse med international Praksis, ikke af den Grund personlig gøres til en Charlatan.

Jeg skal forsøge at rede de tre Forhold ud fra hinanden og begynder med det mindst interessante, nemlig Spørgsmaalet om mit personlige Arbejde, for dernæst at behandle Salgs-Driftsøkonomiens Indstilling og Arbejde, medens jeg vil slutte med nogle Betragtninger over Begrebet Videnskab, der spiller saa stor en Rolle i Professor Zeuthens Artikel.

1. *Zeuthens Kritik af mit Arbejde ved Løsningen af Konkurrenceopgaven.*

Før jeg gaar ind paa en nærmere Omtale af de stærkt kritiske Bemærkninger, Professor Zeuthen fremsætter om min Besvarelse af den Konkurrenceopgave, der blev stillet mig, og som jeg senere har offentliggjort, ønsker jeg klart at betone, hvordan dette Arbejde er blevet til. Det drejer sig om en Opgave, jeg ikke selv har valgt, og som der kun blev givet mig tre Maaneder til at fuldføre. Det var en Opgave, som Professor Zeuthen, der selv har været med til at stille mig den, skriver, havde en »lidt sammensat og indviklet Titel«, nemlig »Der ønskes en Undersøgelse af Hovedformerne for Afsætningsorganisation i Forbindelse med de væsentlige Principper for Salgspolitik og Prisdannelse med Hensblik paa fabrikerede Producentvarer (producers' goods eksklusive Raavarer) belyst med Eksempler fra nogle vigtigere Brancher«. Besvarelsen blev udarbejdet til Bedømmelse af en sagkyndig Komité og ikke med det Formaal, at den skulde bedømmes af Offentligheden. Alene derfor synes det mig ukorrekt, naar Professor Zeuthen bebrejder mig, at jeg henholdsvis gennem min Citering og Mangel paa Citering har forsøgt at putte den usag-

kyndige Offentlighed Blaar i Øjnene. Jeg vidste, at jeg skrev udelukkende for Fagfolk, hvem den foreliggende Litteratur maatte være bekendt. Og skulde der blandt de Sagkyndige — hvad man paa Forhaand ikke kunde gaa ud fra, naar det drejede sig om Folk, der havde paataget sig officielt at vurdere en anden Mands Arbejde — findes nogen, der ikke kendte det Omraade, inden for hvilket Konkurrenceopgaven var stillet, saa vilde Vedkommende som en simpel Pligt før Vurderingen sætte sig ind i vedkommende Litteratur. Jeg indrømmer, at det vil være enhver, der ikke kender den foreliggende Salgslitteratur, umuligt at skønne over, hvor meget originalt der er i mit Arbejde, og hvor meget Arbejdet er værd. Den Side af Sagen var imidlertid overladt til Bedømmelsesudvalget og var der i de bedste Hænder. Først efter at den sagkyndige Bedømmelse havde fundet Sted, udsendte jeg Arbejdet, da jeg mente, det kunde have Betydning og Værdi ogsaa for andre Formaal end Vurderingen af mine Kvalifikationer til at bestride det Embede, jeg var Ansøger til. Disse Betragtninger har kun Relation til Professor Zeuthens Bemærkninger om mine Motiver til henholdsvis at citere eller undlade at citere. Den Side af Sagen er efter mit Skøn imidlertid af den allerstørste Betydning, naar Beskyldningen for paa uberettiget Vis at ville synes videnskabelig eller for at ville tage Æren af andres Arbejde fremsættes imod mig. Naar det drejer sig om et Arbejde, der udelukkende forelægges Fagfolk til Bedømmelse forekommer det mig, at Beskyldningen i sig selv mister en væsentlig Del af sin Mening.

Hvad Sagens Realitet angaar, maa enhver Teoretiker fornøftigvis arbejde videre paa andres Arbejde. Og specielt naar det gælder om at dokumentere det, der kaldes videnskabelig Arbejds-metode, vil det være helt forkasteligt at arbejde som Autodidakt. Til Gengæld rejses der praktisk talt altid Bebrejdelser mod Videnskabsmænd for at leve paa andres Arbejde. I den Retning har Professor Zeuthen jo gjort personlige Erfaringer, der fornøftigvis burde have faaet ham til paa dette Felt at gaa forsigtigt med Dørene. Jeg tænker paa Professor Bircks Anmeldelse af Zeuthens Doktordisputats i »Nationaløkonomisk Tidsskrift«¹⁾, hvori Birck skriver: »Han (Zeuthen) har kritikløst fra anerkendte Forfattere taget deres Begreber og Sætninger i Stedet for at underkaste dem en Analyse«. Selvom denne Bircks Bebrejdelse mod

¹⁾ L. V. Birck: F. Zeuthen, Den økonomiske Fordeling, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1928, S. 381.

Zeuthen er rigtig, berettiger den naturligvis ikke mig til at følge Zeuthens Eksempel, men jeg gaar ud fra, at Zeuthen i sin Doktorafhandling har forsøgt at udføre et hæderligt Arbejde, om hvilket der dog fra sagkyndig Side er blevet sagt, at det i for høj Grad kritikløst byggede paa andres Begreber og Sætninger. Han burde derfor ikke lade udbasunere den Paastand over det ganske Land, at jeg ikke blot har afskrevet andres Begreber og Sætninger, men oven i Købet har gjort det i den bevidste Hensigt at smykke mig med andres Fjer.

Det drejer sig jo — ret beset — fra Zeuthens Side om en Beskyldning over for mig for Plagiat. Efter at denne Beskyldning er fremsat og forsøgt »dokumenteret« paa Siderne 46 til 51 i forrige Nummer af dette Tidsskrift, skriver Professor Zeuthen i Noter paa Side 51 følgende: »Elders forholdsvis nye korte og klare Bog synes at være benyttet væsentlig stærkere end den meget udførligere John H. Frederick »Industrial Marketing« (1934), som ogsaa dækker en Hovedpart af den stillede Opgave. Disse og andre helt moderne og stærkt systematiske Værker om Emnet synes i det hele taget at have gjort det svært at faa Lejlighed til selvstændigt Arbejde«. Naar Zeuthen selv kommer til denne Konklusion, er det lidt vanskeligt at forstaa den direkte forudgaaende stærke Bebrejdelse for at have arbejdet paa det af blandt andre Elder og Frederick givne Grundlag. Det forekommer mig, at Zeuthen paa een Gang siger: Naar Kjær Hansen arbejder paa de Resultater, andre er kommet til med Hensyn til den Opgave, jeg har været med til at stille ham, plagierer han, og samtidig: De Spørgsmaal, der er stillet i den paagældende Opgave, er i saa stort Omfang besvaret af Elder og Frederick, at Opgaven gør det meget svært at faa Lejlighed til selvstændigt Arbejde. Hvis Situationen er den, maa det være en forkert Opgave, der er stillet, hvilket imidlertid ikke jeg, men blandt andre Professor Zeuthen har Ansvar for.

Jeg mener nu iøvrigt ikke, at Opgaven, som Herr Zeuthen har været med til at stille, var saa haabløs umulig, som han selv synes at mene. For det første gør jeg opmærksom paa, at min Opgave i første Række gik ud paa at behandle fabrikerede Producentvarer, og jeg kender i den internationale Litteratur intet Værk, der gennemfører en Specialundersøgelse inden for dette begrænsede Marked. De nævnte Bøger af Elder og Frederick behandler under eet det samlede Producentvaremarked, hvilket vil sige, at de blandt andet ogsaa medtager det, der er karakteristisk

for Raavaremarkedet — Forhold, der var min Opgave uvedkommende, og som jeg omhyggeligt har udskudt i min Besvarelse. For det andet anerkender jeg ikke paa nogen Maade, at det sidste Ord om Vilkaarene paa Producentvaremarkedet er blevet sagt ved Offentliggørelsen af Fredericks og Elders Bøger. Navnlig paa Grundlag af Professor Zeuthens meget stærke Krav til mig om Originalitet virker hans Anerkendelse af Fredericks og Elders Værker i høj Grad forbavsende. Saavidt jeg kan se, findes der praktisk talt ikke een original Tanke i nogen af de to omtalte Bøger, hvilket Forfatterne ogsaa gør opmærksom paa i deres Forord. Enhver, der for Alvor kender den moderne amerikanske Salgslitteratur, vil da ogsaa kunne konstatere, at de to nævnte Værker udelukkende er Samlerværker, hvori der er gjort Forsøg paa at sammenfatte de Resultater, Forskningen hidtil er kommet til inden for Omraadet: »Producentvaremarkedet«. Af saadanne Samlerværker, der forsøger at uddrage Ekstrakten af en lang Række mindre Specialundersøgelser, maa imidlertid i første Række kræves Klarhed og Systematik. Det er oven i Købet Ord, som Professor Zeuthen bruger om Elders Bog. Men hvis denne Zeuthens Karakteristik er rigtig, ved jeg hverken, hvad Klarhed eller Systematik er. I begge Bøger er behandlet de fleste af de Spørgsmaal, der har Forbindelse med Salgsarbejdet paa Producentvaremarkedet. Hvert Spørgsmaal har faaet sit Kapitel. Men disse Kapitler kommer i rent tilfældig Rækkefølge uden Forbindelse med hinanden og kunde lige saa godt have været samlet i alfabetisk Orden, som paa den Maade det er sket. Der gøres slet ikke noget Forsøg paa at sætte de forskellige Spørgsmaal, der behandles, i Forhold til hinanden og skabe et samlet Hele ud af Omraadet. Dette har jeg forsøgt. Jeg har systematiseret Begreberne. Det er muligt, det kan gøres bedre, men dette er en anden Sag. Inden for den foreliggende salgøkonomiske Litteratur betyder mit Arbejde paa dette Felt i alle Tilfælde en original Indsats. Enhver, der beskæftiger sig med Salgsarbejdet paa hele eller en Del af Producentvaremarkedet, maa imidlertid komme til at arbejde med de samme Spørgsmaal. Min specielle Indsats i denne Forbindelse har været at belyse de alment anerkendte Problemer ved Hjælp af Eksempler her fra Landet.

Den saakaldte »Dokumentation« af min paastaaede Afhængighed af Elder uden Angivelse af Kilde omfatter 6 Punkter, hvoraf en Del dog viser sig at være Polemik mod andre Anmeldere af min Bog. Jeg skal her kort tage de væsentligste Punkter frem og

belyse »Dokumentationen« nærmere. Jeg fastslaaer 7 »afsætningsbestemmende Indkøbsvilkaar« for fabrikerede Producentvarer (Det industrielle Marked Pag. 37 til 70). Elder har 11 Forhold, som han behandler under Overskriften »Characteristics of industrial Marketing« i sin Bog Pag. 5 til 16. Da mine 7 »afsætningsbestemmende Indkøbsvilkaar« under en eller anden Form hører med under Elders »Characteristics of industrial Marketing«, der som nævnt omfatter 11 Punkter, som baade har Relation til Køb og Salg, paastaas det dokumenteret, at mine 45 Sider, hvori jeg gør Indkøbet til et selvstændigt og afgørende Forhold paa Markedet for fabrikerede Producentvarer, skulde være uciteret Afskrift efter Elders 11 Sider, hvorpaa han omtaler alt det, der er karakteristisk for det samlede Producentvaremarked i Mod-sætning til Konsumentvaremarkedet.

Ligeledes mener Zeuthen at »dokumentere«, at min Behandling af Indkøbsmotiverne er Afskrift efter Copeland og Elder. Jeg gør kort opmærksom paa, at jeg opstiller 5 Købmotiver og 6 Udvælgelsesmotiver, medens Copeland, hvis hele Undersøgelse jeg omhyggelig citerer, opstiller 17 Købmotiver og 7 Udvælgelsesmotiver, og Elder har 6 Købmotiver og 3 Udvælgelsesmotiver. Zeuthen bebrejder mig, at jeg giver det Indtryk af, at mine Resultater er »noget forholdsvis originalt tilmed i første Række bygget paa egne Undersøgelser af de praktiske Forhold her i Landet«. Det er ogsaa Tilfældet. Copelands Undersøgelse, der er citeret, bygger paa en Registrering af de Købe- og Udvælgelsesmotiver, som der appelleres til i 756 Annoncer i 8 førende amerikanske Industrifagblade. Jeg har forsøgt at foretage en lignende Analyse af Annoncer her i Landet, men maatte paa Grund af den knappe Tid opgive den. Jeg naaede dog at undersøge Annoncerne, der gennem de sidste to Aar har været optaget paa Handelssiden i »Berlingske Tidende«, hvor fabrikerede Producentvarer bl. a. er blevet annonceret her i Landet. Materialet var imidlertid saa spinkelt, at jeg ikke fandt det forsvarligt at lade det gælde som en repræsentativ Undersøgelse. Jeg hentydede dog til det som Stikprøver og benyttede Resultaterne i min Opstilling af Købe- og Udvælgelsesmotiverne. Den Kendsgerning, at man i Amerika og i Danmark benytter nogenlunde de samme Argumenter ved Annonceringen af fabrikerede Producentvarer, turde dog ikke være saa overraskende, at den kan danne Grundlag for en Beskyldning mod mig for imod mit eget Udsagn kun at have benyttet Amerikanernes Resultater — oven i Købet uden Kildeangivelse. Det sidste kan

endda kun have Relation til Elder, der slet ikke har foretaget nogen Undersøgelse, men uden videre opstiller 6 Købemotiver og 3 Udvælgelsesmotiver for det samlede Producentvaremarked, hvor jeg henholdsvis har 5 og 6 for Markedet for fabrikerede Producentvarer.

Et andet vigtigt Forhold ønsker jeg at omtale indgaaende. Det drejer sig om min Behandling af Varetilpasningen og Salgsarbejdets Markedstilpasning. Under Fællesbetegnelsen Markedstilpasningen har jeg samlet de to amerikanske Begreber »Merchandising« og »Sales Promotion«. Jeg mener paa dette Felt at have gjort en Indsats, som Zeuthen ogsaa indrømmer er al Ære værd — oven i Købet for en Videnskabsmand. Ikke desto mindre forsøger han i Forvejen at »dokumentere«, at min Behandling af disse Begreber direkte er hentet fra Elder. I mit foreløbige Svar i Dagspressen har jeg allerede forsøgt at paavise, af hvad Karakter denne »Dokumentation« er. Denne gennemføres ved at stille de Opgaver, som henholdsvis Elder og jeg lader falde ind under de to Omraader, op overfor hinanden. Mine Opgaver er gengivet paa Dansk og Elders paa Engelsk, og saa paastaar Professor Zeuthen, at de Punkter, der er stillet overfor hinanden, er de samme.

Samtlige Forfattere, der beskæftiger sig med »Merchandising« — personlig kender jeg mindst 20 — maa naturligvis i nogen Udstrækning behandle de samme Forhold. Men for enhver, der blot meget svagt har beskæftiget sig med Begrebet »Merchandising«, vil det være iøjnespringende, at der ikke blot er en Grads-, men en afgjort Væsensforskel paa Elders og min Fastlæggelse af Omraadet. Naar Zeuthen skal vise, at jeg skriver det samme som Elder, ved at sætte vore Punkter op overfor hinanden, forholder han Læserne Kendskab til, at Elders Punkt 1 og 2 er henholdsvis *Diversification* og *Simplification* og nævner i Stedet nogle af de Undergrupper, Elder behandler under disse Begreber. Den afgørende principielle Forskel mellem Elders og min Behandling af Begrebet er netop, at jeg udskyder *Diversification* og *Simplification* af *Merchandising*. Disse Forhold vedrører nemlig efter min Mening Fastlæggelsen af Salgspolitikken, og enhver Læser af min Bog maa vide, at jeg netop har forsøgt at skille alle politiske Opgaver ud, saaledes at *Merchandising*, eller som jeg kalder det, *Varetilpasningen*, kun kommer til at omfatte det daglige Arbejde, der skal udføres, naar Hovedlinjerne er fastlagt. Jeg betragter dette som min principielle Indsats i Behandlingen af Merchandi-

sing-Problemet. Paa det Punkt er jeg i afgjort Modstrid med alle de amerikanske Forfattere. Om jeg har Ret eller ikke er et Spørgsmaal, der kan diskuteres, og det er allerede her i Landet blevet diskuteret blandt Fagfolk. Men netop at benytte et Punkt, hvor der er principiel Uoverensstemmelse mellem Elder og mig, til at bevise, at jeg uden Kildeangivelse har skrevet af efter Elder, maa blandt tænkende Mennesker virke mere end forbløffende. Paa denne Baggrund forstaar man bedre, at Elders tredje Punkt »Grading and quality standards« i Overensstemmelse med Zeuthens »Dokumentation« bliver det samme som mit femte Punkt »Fastsættelse af det Antal Varearter og det Antal Numre og Nuancer af hver Vareart, det vil være økonomisk at producere og sælge«. Dette kan maaske virke bestikkende overfor den usagkyndige Offentlighed, som Professor Zeuthen jo iøvrigt er saa bange for skal faa stukket Blaar i Øjnene. Enhver, der har beskæftiget sig med den amerikanske Markeds-Litteratur, ved imidlertid, at Udtrykket »Grading and quality standards« udelukkende har Relation til den Del af Raavaremarkedet, paa hvilket der omsættes Landbrugsprodukter. Det drejer sig om den Virksomhed, der gaar ud paa at gøre Kvaliteten af de naturfrembragte Produkter (f. Eks. Frugt og Korn) ensartede, før Varerne udbringes paa Markedet. Det er et Problem, der har spillet en meget stor Rolle som Grundlag for Organisation af Afsætningen af Frugt. Det har altsaa overhovedet intet at gøre med mit Punkt 5. Naar Elder tager det med, er det fordi han udelukkende behandler Producentvaremarkedet, hvorunder Raavarerne hører.

Zeuthens »Dokumentation« af, at min Behandling af Sales Promotion er den samme som Elders, er af samme Karakter. Naar Zeuthen stiller Elders og mine Punkter op overfor hinanden, glemmer han at omtale, at Elder henregner Salgskorrespondancen, Prøvelagre, Udstillinger og Messer under Sales Promotion. Efter mit Skøn vil hele Omraadet saa komme til at flyde. Salgskorrespondancen hører ind under det direkte Salgsarbejde, hvorunder jeg har behandlet den. Det samme er Tilfældet med Messer, medens Prøvelagre og Deltagelse i Udstillinger er Reklamemidler. Forskellen er, at jeg ud fra en Definition, jeg selv er kommet til efter Aars Arbejde med dette Omraade, har søgt at gøre Salgsarbejdets Markedstilpasning til et Begreb, hvorunder samhørende Forhold faldt ind, medens Elder bunker alt muligt tilfældigt ind derunder. Dette er den ene Side af Sagen. Dernæst gør Zeuthen sig imidlertid ogsaa paa dette Felt

skyldig i sproglige Misforstaaelser. Elders Punkt 2 »Service to the sales force« paastaas at være det samme som mit Punkt 3 »Skabelsen og Opretholdelsen af Kontakten mellem Salgsorganisationens forskellige Led«, og Elders Punkt 3 »Service to the advertising department« det samme som mit Punkt 4 »Tilrettelæggelsen og Gennemførelsen af »den indre Reklame«. Dette er værre end Misforstaaelsen med »Grading and quality standards«, da Elder ikke gaar nærmere ind paa dette Begreb og ikke forklarer det, saaledes at den i Litteraturen ukyndige kan tage fejl, hvis han ikke andetsteds undersøger Begrebets Betydning. Saadan er det imidlertid ikke med de to sidstnævnte Punkter. De forklares omhyggeligt i Elders Tekst. Enhver, der har læst den og ikke har indskrænket sig til at se paa Overskrifterne, vil vide, at de af Elder og mig citerede Punkter overhovedet ingen Forbindelse har med hinanden. Eksempelvis skal nævnes, at Elders »Service to the advertising department« hører ind under mit Punkt 3, hvorunder der iøvrigt falder adskilligt andet Kontaktarbejde. Mit Punkt 3 er nemlig et Forsøg paa at samle Kontaktarbejdet inden for Salgsorganisationens forskellige Led til en Enhed. Derimod har mit Punkt 4, der ganske vist bærer Navnet »Den indre Reklame« intet som helst med Reklame at gøre. Det skulde være overflødigt at gentage, da jeg meget stærkt har gjort opmærksom paa det i min Bog. Det er et Udtryk, jeg selv har skabt, fordi Arbejdet omfatter den Virksomhed, der gaar ud paa at skabe Paa-virkning indadtil i Virksomheden paa samme Maade, som Reklamen skaber Paavirkning udadtil over for Markedet. Min »Indre Reklame« omfatter saaledes hovedsagelig alt det, der kaldes Personalepolitik og beskæftiger sig med saa vidt forskellige Ting som Oprettelsen og Driften af Interessekontorer, Fastlæggelsen af Sælgernes Lønninger og Udsendelse af Firmablade. Det er vanskeligt at se, hvad denne Virksomhed har at gøre med »Service to the advertising department«.

Jeg mener, at ovenstaaende i alle Tilfælde foreløbig vil være tilstrækkeligt til Paavisningen af Karakteren af Professor Zeuthens »Dokumentation« af min Afskrift efter Elder. Jeg vil gerne føre denne Diskussion under urbane Former, men kan her ikke undlade at beklage mig over, at en Mand, der paastaar at repræsentere Sagkundskaben og som paa Sagkundskabens Vegne føler sig kaldet til at sætte Tingene og mig paa Plads i sin paastaaede Dokumentation af mit Plagiat, som han sørger for kommer den bredest mulige Offentlighed til Kundskab, viser en saa fuldkom-

men Mangel paa Kendskab til de Ting, han skriver om, som de ovenfor anførte Eksempler viser.

Jeg har i mine hidtidige Bemærkninger kun beskæftiget mig med den Kritik, Professor Zeuthen har fremsat over for min personlige Arbejdsmetode og er helt gaaet udenom de mere saglige Indvendinger, som jeg vil behandle under de øvrige Punkter. Derfor har jeg kun beskæftiget mig med mit særlige Felt og det Hovedomraade, hvori Professoratet ved Handelshøjskolen, som jeg søgte, var opslaaet, nemlig selve Salgsorganisationen. Det er nemlig paa Grundlag af min Behandling af Salgsorganisationen, at Professor Zeuthen anfægter min personlige Arbejdsindstilling. Paa dette Sted vil det dog maaske ogsaa være naturligt at nævne min Behandling af den anden Del af den Opgave, der blev stillet mig, nemlig en Undersøgelse af Prisdannelsen for fabrikerede Producentvarer. I denne Forbindelse gør jeg opmærksom paa, at der er Grænser for, hvad en Mand kan naa i Løbet af tre Maanedere. Jeg maatte vælge at lægge Hovedvægten paa een af de to Dele af Opgaven, og jeg valgte væsentligt at beskæftige mig med Behandlingen af Salgsorganisationen. Dette skete ogsaa af den Grund, at jeg ikke er Pristeoretiker. Det skrev jeg aabent og ærligt i min Besvarelse, og jeg er selv den første til at indrømme, at min Behandling af Prisdannelsen kun er af formel Natur. Jeg mener selv, at min Viden og mine Forudsætninger paa dette Felt nogenlunde svarer til de Krav, der andre Steder i Verden stilles til en Teoretiker med Salgsorganisation som Hovedomraade. Jeg skal senere komme ind paa, hvordan dette Forhold ligger andre Steder i Verden. Inden for Økonomien maa man specialisere sig paa samme Maade som inden for alle andre Felter i det moderne Samfund. Professor Zeuthen har specialiseret sig paa Pristeorien; jeg har specialiseret mig paa Salgsorganisationen. Om det er forkert af mig eller ikke at have valgt dette Speciale og at have arbejdet med det kan i alle Tilfælde ikke anfægte min Arbejdsmetode og min Arbejdsindsats.

2. *Driftsøkonomiens Problemstilling og Arbejdsomraade.*

Omkring Aarhundredskiftet opstod der en ny Disciplin inden for det teoretisk-økonomiske Arbejde. Det var den Disciplin, der her i Landet almindeligt har faaet Navnet *Driftsøkonomien*. Arbejdet begyndtes i Tyskland og i Amerika, og rent tidsmæssigt fastslaar man i Almindelighed Aarene 1895 (Udgivelsesaaret for Taylors første Bog) og 1898 (Aaret, i hvilket den første tyske Han-

delshøjskole blev oprettet) som de officielle Udgangspunkter for det driftsøkonomiske Arbejde i henholdsvis U. S. A. og Tyskland. Senere er Arbejdet blevet udbygget og optaget i alle øvrige Lande og er fortrinsvis blevet knyttet til Handelshøjskolerne Verden over. Medens Nationaløkonomien altid har og ganske naturligt altid maa have Hensynet til Samfundet som Udgangspunkt for sine Undersøgelser over de økonomiske Forhold og Vilkaar, blev Rentabiliteten inden for den enkelte Bedrift Grundlaget for Driftsøkonomiens Arbejde. I dette Aarhundredes første Tiaar blev der fra Nationaløkonomernes Side ført en drabelig Kamp imod Rentabilitets-Synspunktet som Udgangspunkt for den driftsøkonomiske Forskning. Efterhaanden er denne Kamp dog stilnet af, og Nationaløkonomerne anerkender nu de fleste Steder i Verden, at der under de moderne Erhvervsvilkaar er Brug for en Forskning, der udelukkende søger at klarlægge, hvordan de eksisterende Bedrifter under givne økonomiske Vilkaar kan opnaa den størst mulige Rentabilitet. Selvom der maaske findes enkelte Nationaløkonomere endnu, der ikke har kunnet forlige sig med Driftsøkonomiens Indstilling, er det i alle Tilfælde en Kendsgerning, at Driftsøkonomer arbejder ud fra den omtalte Indstilling og spiller en betydelig Rolle inden for vore Dages teoretiske økonomiske Arbejde.

Det staar saaledes fast, at der gennem de sidste 20 Aar har eksisteret en internationalt anerkendt driftsøkonomisk Forskning, hvis Udgangspunkt er de enkelte Bedrifters Rentabilitet. Da den driftsøkonomiske Forskning blev paabegyndt, adskilte den sig ikke alene ved sit Hovedsynspunkt fra Nationaløkonomien, men ogsaa i nogen Grad ved sit Emnevalg. Før Aarhundredeskiftet beskæftigede Nationaløkonomien sig hovedsageligt kun med de økonomiske Problemer, der stod i Forbindelse med Staternes Politik og viede de private Bedrifters Vilkaar meget ringe Interesse. Omkostningsteori og Grundlaget for de private Bedrifters Prispolitik blev imidlertid Emner, der efter Erhvervslivets Industrialisering ogsaa blev Problemer af den største samfundsøkonomiske Interesse. Disse Emner blev i Begyndelsen af dette Aarhundrede udelukkende behandlet af Driftsøkonomer ud fra driftsøkonomiske Synspunkter.

Dette Forhold er imidlertid blevet ændret. Navnlig gennem det sidste Tiaar har en Række moderne Nationaløkonomere Verden over kastet sig over disse Spørgsmaal og har ydet en stor og betydningsfuld Indsats. Professor Zeuthen er den Mand, der her i

Landet repræsenterer denne Fornylse inden for Nationaløkonomien. Men derfor bliver Professor Zeuthen naturligvis ikke Driftsøkonom, lige saa lidt som f. Eks. Dr. Chamberlin er det. Jeg gør i denne Forbindelse opmærksom paa, at Professor Zeuthen i sine pristeoretiske Undersøgelser ligesom alle de øvrige moderne nationaløkonomiske Teoretikere, der forsøger at klarlægge Prisdannelsen paa Markeder med monopolistisk Tendens, har Udbyttmaksimeringen som Udgangspunkt, til Trods for at han i sin Artikel i forrige Nummer af dette Tidsskrift flere Gange angriber dette Udgangspunkt. Det skal dog indrømmes, at Professor Zeuthen, naar han undersøger Mulighederne for Udbyttmaksimering i udpræget Grad har det hele Samfunds Tarv for Øje og i Overensstemmelse dermed ustandselig ønsker at konstatere, om Bedrifterne ikke sikrer sig en urimelig Fortjeneste, saaledes at Samfundet bør gribe ind. Dette kan være naturligt for en Nationaløkonom. Men det ligger ganske uden for en Driftsøkonoms Opgave. Det er her, Professor Zeuthen efter mit Skøn gør sig skyldig i sin store Misforstaaelse. Grundlaget for hans saglige Kritik af mine Undersøgelser, specielt over Reklamen, er, at jeg ikke har samme Problemstilling som de Nationaløkonomer, der beskæftiger sig med Omkostnings- og Pristeoriene.

Inden jeg gaar nærmere ind paa dette Forhold, ønsker jeg, for at Sagen kan blive helt klar, at faa Omkostnings- og Pristeorien placeret i Forhold til Nationaløkonomien og Driftsøkonomien. Der er nogle, der karakteriserer den som et Grænseomraade. Jeg vil hellere udtrykke det paa den Maade, at dette Felt maa danne Udgangspunkt for det Arbejde, der i vore Dage skal udføres af saavel Nationaløkonomer som Driftsøkonomer. Hvem, der foretager disse grundlæggende Undersøgelser, er efter mit Skøn ligegyldigt, og jeg vil i alle Tilfælde ikke deltage i nogen Competence-Diskussion om den Side af Sagen. Bortset fra Professorerne E. Schmalenbach, J. M. Clark og E. Schneider er der ikke fra Driftsøkonomernes Side gjort væsentlige Forsøg paa at klarlægge de nævnte Grundbegreber. Derimod er der som nævnt af en Række Nationaløkonomer i de senere Aar gjort en betydelig Indsats, der er af mindst lige saa stor Betydning for Driftsøkonomien som for Nationaløkonomien.

Jeg gør imidlertid opmærksom paa, at man af den Grund slet ikke kan hævde, at Driftsøkonomien udelukkende har den Opgave at foretage de nævnte omkostnings- og pristeoretiske Studier. Det er tværtimod et Spørgsmaal, om den i det hele taget

har den Opgave¹⁾. Ikke desto mindre er Professor Zeuthen inde paa at opstille sin egen Problemstilling og sit Emnevalg som normgivende for Driftsøkonomien som Helhed.

Dette kan ikke være rigtigt. Hvad Professor Zeuthen nu end principielt maatte mene om dette, vil han sikkert indrømme, at en Arbejdsdeling, der er blevet gennemført praktisk talt overalt i Verden, ikke pludselig kan være helt umulig, fordi man ogsaa arbejder efter den ved den danske Handelshøjskole.

Det vil være umuligt at gennemgaa den Indsats, der er gjort ved samtlige Handelshøjskoler og Erhvervsfakulteter i Verden. For dog at give et Indtryk af, hvordan Forholdene i Virkeligheden ligger, holder jeg mig til Harvard University's »Graduate School of Business Administration«, der vist er alment anerkendt som det førende Erhvervsfakultet i Verden. Der er til dette Fakultet knyttet 48 Professorer, hvoriblandt kun een er Professor i almindelig Økonomi. Der er derimod 8 — otte — Professorer i Marketing og Reklame. Resten af Professorerne arbejder med Regnskabsvæsen, Industridrift, Transport, Forretningshistorie, Finans og almindelig Driftsøkonomi (Organisation). Paa lignende Maade ligger Forholdet ved de øvrige Handelshøjskoler og Erhvervsfakulteter. Dette bør give et vist Indtryk af, hvad det er, Driftsøkonomerne internationalt arbejder med. En ikke ringe Interesse vies overalt Salgs-Driftsøkonomien, og ingen af de Salgs-Driftsøkonomer, hvis Bøger jeg kender, har i det hele taget beskæftiget sig med Omkostnings- og Pristeorien. Deres Problemstilling har overalt været den samme som den, jeg har arbejdet efter. Kun Fred. E. Clarks »Principles of Marketing«²⁾ omtaler Prisdannelsen, og Clark henviser denne til Nationaløkonomernes Behandling, idet han hævder, at Salgs-Driftsøkon-

¹⁾ Det sidste Indlæg angaaende dette Spørgsmaal blev leveret af Professor Schmalenbach i hans Gæsteforelæsning: »Entwicklungstendenzen in der betriebswirtschaftlichen Gestaltung der Betriebe« paa Den handelsvidenskabelige Læreanstalt den 13. April d. A. Professor Schmalenbach udtalte omtrent følgende: De faste Omkostningers enorme Vækst inden for den moderne Concern-Industri medfører, at Prisdannelsen — navnlig under Lavkonjunkturer — kommer til at foregaa helt frigjort fra alle Principper. Den bliver inden for hver enkelt Bedrift forskellig i hvert enkelt Tilfælde efter de stadig skiftende Vilkaar. Resultatet bliver, at Pristeorien helt maa stryges af Driftsøkonomien.

²⁾ Til Professor Zeuthens Orientering gør jeg opmærksom paa, at det i dette Tilfælde lige saa lidt, som naar jeg nævner J. B. Clark, drejer sig om J. M. Clark.

merne maa kende Nationaløkonomernes Resultater, men udføre deres Arbejde gennem en Klarlæggelse af Spørgsmaalene om Salgets Tilrettelæggelse og Gennemførelse.

Selvom Professor Zeuthen er af den Anskuelse, at disse Spørgsmaal kun omfatter »en udvendig Kontor- og Agentorganisation«, er det en Kendsgerning, at Salgs-Driftsøkonomien med denne Indstilling overalt i Verden er et Speciale¹⁾, som en lang Række Driftsøkonomer udelukkende arbejder med. Af Amerikanere, der har vundet Verdensnavn ved kun at beskæftige sig med Salgs- og Driftsøkonomien, skal jeg nævne Professorerne *Melvin T. Copeland*, *P. H. Nystrom*, *Fred. E. Clark*, *E. P. Learned*, *H. R. Tosdal*, *E. K. Strong*, *D. Starch* og *O. Kleppner*. Saafremt det skal være et Hovedkrav til Salgs-Driftsøkonomerne, at de hovedsageligt og først og fremmest skal beskæftige sig med Omkostnings- og Pristeorien, og at de, naar de desuden undersøger Afsætningens specielle Vilkaar, skal have Blikket rettet mod Samfundets Vel i Stedet for imod Bedriftens Rentabilitet, saa eksisterer der overhovedet ingen Salgs-Driftsøkonomi. De nævnte Amerikanere og Hundereder andre Salgsteoretikere Jorden over har ikke den Zeuthen'ske Indstilling. Hvis de havde den, vilde de ganske vist ogsaa være Nationaløkonomer. Det skal de imidlertid ikke være, og derfor kan Professor Zeuthens Krav lige saa lidt blive afgørende for Salgs-Driftsøkonomiens Indstilling i Danmark, som de er det noget andet Steds i Verden.

I denne Forbindelse staar det kun tilbage at vise, at Professor Zeuthen virkelig stiller de nævnte Krav til Salgs-Driftsøkonomien. Zeuthen taler i sin Artikel fortrinsvis om Reklame, men da denne jo er et af Salgs-Driftsøkonomiens Emner, maa hans Synspunkter derpaa formentlig have almen Gyldighed ogsaa med Hensyn til de andre Forhold, Salgs-Driftsøkonomerne beskæftiger sig med. Som Eksempler citerer jeg Zeuthens Artikel:

Pag. 56 nederst: »Men Faren er, at Reklame samt Presse- og Publikumsyndest bliver en Hovedsag for Ledelsen, som sikkert

¹⁾ Dette Speciale omfatter ogsaa Prispolitikken som salgsfremmende Foranstaltning. Tilrettelæggelsen af denne kan kun gennemføres paa rationel Maade, naar de teoretiske Studier over Prisdannelsen foreligger. Prispolitikken som salgsfremmende Foranstaltning og selve Prisdannelsen er imidlertid to væsensforskellige Spørgsmaal, som Zeuthen fuldstændig blander sammen. Behandlingen af dette vil imidlertid blive saa omfattende, at den ikke kan medtages her. Jeg forbeholder mig imidlertid andetsteds at vende tilbage til den med det Formaal ogsaa her i Landet at faa skabt Klarhed over de to Begrebers Forhold til hinanden.

— omend maaske noget langsommere og mindre synligt — kunde naa mere Nytte for Borgerne¹⁾ ved at anlægge en rationel, ikke altid populær Prispolitik .....«.

Pag. 57 øverst: »Det vilde sikkert være nyttigt, om en upartisk Undersøgelse¹⁾ og en populær Oplysning om Reklamen, som den betalte Paavirkning af den offentlige Mening, vil hjælpe med til at afhjælpe en Del af de Farer, der nu skjules dels af Tankeløshed .....«.

Pag. 57 midt paa Siden: »Endelig er det Synd for de splittede og uorganiserede Forbrugere¹⁾, at de skal have deres Vejledning i en saa daarlig og samtidig dyr Form«.

Midt paa Pag. 58: »Det er netop en af Reklamens, Varemærker-nes, den industrielle og aandelige Ejendomsrets, Rabatforbudenes, Udsalgsbegrænsningens og det danske En-Butikssystems vigtigste Funktioner: ganske stille og i begrænset Omfang at sætte Konkurrencen ud af Spillet, saa der kan føres en begrænset monopolistisk Prispolitik ..... Dette var for saa vidt meget godt, hvis det ikke skete ved en Disorganisering af Produktion og Om-sætning, som let i det lange Løb kan skade baade Befolkningens Forbrug og Beskæftigelsesgrad¹⁾).

Disse Citater vil være tilstrækkelige til at vise Professor Zeuthens Indstilling over for Reklamen og Salgs-Driftsøkonomien. De har bare ikke noget med Driftsøkonomien at gøre. Det er samfundsøkonomiske Betragtninger, som er og bør være Driftsøkonomien fuldstændig uvedkommende.

Ligesaa vigtigt, som det samfundsøkonomiske Synspunkt er, ligesaa vigtigt er det at skabe Klarhed over, hvorledes den størst mulige Rentabilitet opnaas inden for hver enkelt Bedrift. Personlig har jeg kun haft dette Synspunkt for Øje i hele mit Arbejde, paa samme Maade som alle andre Salgs-Driftsøkonomer i Verden har haft det. Det, Professor Zeuthen i Virkeligheden bebrejder mig og derigennem alle Salgs-Driftsøkonomer, er, at de ikke er Nationaløkonomer. Jeg afviser denne Bebrejdelse som i sig selv uberettiget, og hævder derover for, at det er paa Tide, der her i Landet skabes Klarhed over, hvilke Maal Driftsøkonomien internationalt — derunder specielt Salgs-Driftsøkonomien — sigter imod. Kun paa dette Grundlag kan den og dens Udøveres Indsats bedømmes.

¹⁾ Fremhævelserne foretaget af mig for at vise det samfundsøkonomiske Synspunkt, Zeuthen skyder i Forgrunden.

3. *Reklame og Videnskab.*

Allerede i Overskriften over sin Artikel stiller Professor Zeuthen Udtrykkene Reklame og Videnskab overfor hinanden, ligesom han gennem hele Artiklen ustandselig vender tilbage til, hvad der er Videnskab, og hvad der er Reklame. En nærmere Belysning af disse Forhold fører ind paa den ældgamle Diskussion om, hvad der er Videnskab. Professor Zeuthen beskæftiger sig som allerede nævnt ogsaa direkte med dette, uden dog at gøre særlig klart Rede for Spørgsmaalet. Mest enkelt udtrykker han vist sit Syn gennem følgende Sætninger: »Videnskaben stiller visse ubetingede logiske Krav, som f. Eks. ikke gælder for Kunst, Reklame eller Udtryk for Sympati og Kærlighed, og som der ikke er Grund til at komme ind paa. Men desuden er Videnskaben efter sit Væsen ubetinget upartisk, ærlig, aaben til alle Sider og uden alle Hensyn. Dette udelukker ikke, at man i anvendte og politiske Videnskaber kan angive, hvorledes bestemte Maal naas. Men Resultaterne bliver da kun betinget videnskabelige, betinget af selve de valgte Forudsætninger (Formaal), der selv ligger uden for videnskabelig Vurdering.«.

Hvis man tager Ordet Reklame ud af det første Punktum, har jeg ikke noget imod at benytte ovenstaaende Bestemmelse som Kriterium for, hvad der er Videnskab, selvom jeg nok mener, det kunde siges klarere. Jeg skal derfor som Afslutning ganske kort maale den almindelige Salgs- og Reklamelitteratur, hvoraf min Indsats er en beskeden Del, og Professor Zeuthens egen Artikel med den af ham selv justerede »videnskabelige« Alen. Først maa jeg dog meddele, hvorfor jeg tager Ordet Reklame ud af Professor Zeuthens citerede Bestemmelse af Videnskaben. Reklame er nemlig noget ganske andet end Kunst og Udtryk for Sympati og Kærlighed, der nævnes i samme Forbindelse, netop fordi Reklamen maa opfylde »visse ubetingede logiske Krav«. Dette maa Professor Zeuthen sikkert ogsaa selv mene, da han Gang paa Gang i sin Artikel karakteriserer Reklamen som »en betalt (eller omkostningskrævende) Paavirkning med det Formaal at skaffe sig økonomisk Fordel«. Bortset fra, at jeg ikke mener, Definitionen er udtømmende, er det dog en Kendsgerning, at Professor Zeuthen derigennem sidestiller Reklamen med enhver anden Forretningsforanstaltning. Den faar ganske nøje det samme Formaal som Tilrettelæggelsen og Gennemførelsen af Prispolitikken. Om man søger at skaffe sig den størst mulige Rentabilitet ved Hjælp af Prispolitikken, som Professor Zeuthen Gang paa Gang anbefaler,

eller om man søger at naa det samme Maal ved Hjælp af Reklame, maa, saavidt jeg kan se, blive det samme. Der vil i begge Tilfælde blive Tale om en Omkostnings-Kalkulation, hvorefter Forretningsmanden maa se, hvorledes han opnaar det størst mulige Udbytte i Forhold til de medgaaede Omkostninger. Om man indenfor en Virksomhed benytter 100.000 Kroner til en generel Prisnedsættelse eller til Gennemførelsen af en Reklamekampagne, kan ud fra et driftsøkonomisk Synspunkt udelukkende blive et Kalkulations-spørgsmaal. Og Tilrettelæggelsen af begge Dele maa foregaa ud fra en logisk Vurdering af Forholdene.

Reklamen er altsaa et Salgsmiddel sidestillet med mange andre, og en Undersøgelse af, hvorledes dette Middel bedst kan anvendes med det Formaal at naa den største Rentabilitet, synes at falde ganske nøje ind under Professor Zeuthens Definition af »anvendte og politiske Videnskaber«, hvis Opgave det efter Zeuthen er »at angive, hvorledes bestemte Maal naas«. Som allerede nævnt er det tilsvarende Forhold, Professor Zeuthen beskæftiger sig med, naar han med Udgangspunkt i Udbyttmaksimeringen søger at fastlægge Prispolitikken paa monopolistisk prægede Markeder. Om man vil kalde Manden, der arbejder med Reklamens rentable Anvendelse inden for Erhvervslivet, for Videnskabsmand eller ikke, er uden Interesse for mig personlig. Men jeg indrømmer, at jeg ikke fatter, hvordan en Mand, der udelukkende har beskæftiget sig med rent teoretisk at klarlægge, hvorledes Reklamen og andre Salgsmidler kan anvendes saaledes, at de for de enkelte Bedrifter kan give det størst mulige Udbytte, kan blive »Reklame-mand«. Er Professor Zeuthen »Prismand«, fordi han teoretisk undersøger Prispolitik, eller er Lektor Svejstrup, der har foretaget interessante Undersøgelser vedrørende Jernbanernes Økonomi, »Jernbanemand«? For mig er i alle Tilfælde Begrebet Videnskab nær knyttet til Logikken, som Professor Zeuthen ogsaa opstiller som et Kriterium.

Professor Zeuthen hævder endvidere med Rette, at Videnskaben først og fremmest skal være upartisk, hvorfor jeg ogsaa fuldstændig kan bifalde, at han udskyder alt, hvad der har med Sympati og Kærlighed at gøre fra det videnskabelige Omraade. Han handler imidlertid ikke selv efter det, saafremt det er som Videnskabsmand, han har skrevet sin Artikel. Denne Artikel har nemlig som Udgangspunkt en stærkt udtalt Antipati over for den moderne Reklame. Personlig er jeg paa dette Punkt enig med Professor Zeuthen. Jeg kan heller ikke lide al

Reklame, lige saa lidt som jeg kan lide alle den moderne Tekniks øvrige Hjælpemidler som f. Eks. Traktorer. I Forhold til de sidstnævnte synes jeg langt bedre om Heste. Der er heller ikke Spor Tvivl om, at Reklamen baade »kan true Smagen, Naturen og Dagliglivets Fred«, som Zeuthen saa smukt og rigtigt gør opmærksom paa. Det kan imidlertid ikke vedkomme Videnskabsmanden eller Teoretikeren, der upartisk forsøger at udforske de paagældende Hjælpemidlers mest økonomiske Anvendelse. Og Reklame er et moderne Erhvervsfænomen, som ogsaa Professor Zeuthen indrømmer er af stor og afgørende Betydning. Det er efter min Opfattelse et teknisk Hjælpemiddel, der kan sammenlignes med Dampmaskinen. De tekniske Teoretikere har arbejdet og arbejder stadig paa at undersøge, hvorledes Dampmaskiner og andre Maskiner kan konstrueres saaledes, at deres Anvendelse saavel teknisk som økonomisk kan give det bedst mulige Resultat uden at tage Hensyn til, at de saaledes konstruerede Maskiner muligvis skaber Arbejdsløshed, virker grimme og gaar Arbejderne paa Nerverne. Den driftsøkonomiske Teoretiker arbejder paa samme Linie og har Ret til at forlange at blive bedømt paa samme Grundlag. Et hæderligt Arbejde paa logisk og objektivt at klarlægge Reklamens og de øvrige Salgsmidlers Rentabilitet, har jeg vanskeligt ved at se, skulde kunne føre til en »Forfuskning af Videnskaben«. Jeg er derimod ikke sikker paa, at en Videnskabsmand i Videnskabens Navn kan tilsidesætte Logikkens og Objektivitetens ganske elementære Krav, uden at Videnskabens Anseelse lider derunder.

GENSVAR TIL PROFESSOR MAX KJÆR HANSEN

Af F. ZEUTHEN

PROFESSOR Kjær Hansens Svar giver paa en Række Punkter en vildledende Fremstilling af, hvad jeg har sagt, og jeg skal derfor fremsætte nogle Modbemærkninger¹⁾. En meget stor Del af hans Artikkel (saaledes det meste om Faget Driftsøkonomi) drejer sig iøvrigt om Spørgsmaal, der ikke har nogen nærmere Forbindelse med min Anmeldelse, og indeholder Synspunkter, som enten alle kan være enige om eller som paa Forhaand har Tilslutning fra en stor Kreds af praktisk orienterede Driftsøkonomer. Dette forholdsvis neutrale Stof i Forbindelse med urigtige Gengivelser af, hvad jeg har sagt, vil let give den Læser, der kun ser Kjær Hansens Artikkel, Indtryk af, at jeg har fremsat nogle stærkt angribelige Standpunkter. Jeg beklager derfor endnu en Gang at maatte kritisere Kjær Hansens Metoder. Imidlertid haaber jeg, at der senere bliver en mere passende Lejlighed til en fredelig og saglig Drøftelse af Forholdet mellem Nationaløkonomi og Driftsøkonomi, Reklame og lignende Problemer.

Til Trods for at jeg forholdsvis udførligt har angivet Hensigten med min Artikkel²⁾, kommer Professor Kjær Hansen til det Resultat, at jeg har villet sætte ham uden for Diskussionen mellem alvorlige og anstændige Mennesker³⁾. Nej, Hensigten var at give en Advarsel til Forfatteren og andre interesserede mod fortsat at anvende Reklamens og den populære Propagandas Metoder i vi-

¹⁾ Kjær Hansens foranstaaende Artikkel: »Videnskabelig Kritik«, citeres i det følgende som K. H.; F. Zeuthen: »Reklame eller Videnskab« som Z. Den, der vil dømme i denne Sag bør selv læse de citerede Steder i Sammenhæng.

²⁾ Z. Side 37 og 38, 1. Stk.

³⁾ K. H. Side 106—107, jfr. min Anerkendelse af K. H. paa visse Omraader: Z. Side 37, 2. Stk., 38 n., 43 n., 44, 2. Stk., 51, 2. Stk. og 52 n., samt min udtrykkelige Paastand (Side 38, 1. Stk.) om, at Angrebet ikke gælder Personen, men Princippet eller Typen, for hvilken K. H. muligt er den bedste Repræsentant.

denskabelig Fremstilling eller ved offentlig Bedømmelse af saadan Fremstilling.

Kjær Hansen er særlig utilfreds med, at jeg har sendt min Artikkel til Pressen og mener, at min Fremgangsmaade har fundet »sit mest flagrante Udtryk« i den Følgeskrivelse, hvormed jeg sendte Artiklen. For det første er selve den lille Skrivelse, som Kjær Hansen aftrykker i en Fodnote Side 107, adskilligt pænere end Kjær Hansens Genfortælling af Skrivelsen paa samme Side. Man vil saaledes kun i Genfortællingen finde noget om »Paavisning« af det Plagiat, der var min Bogs væsentlige Indhold«. For det andet maa ingen mere end Kjær Hansen ud fra sin Erfaring i de sidste Par Aar vide, hvad der rimeligvis vilde være sket ved visse Blade, hvis jeg ikke straks havde søgt den ansvarlige Redaktions Beskyttelse over for reklameinteresserede Medarbejdere og Indsendere. For det tredje var en vis Sensation uundgaelig, naar pludselig en Mand, som kendte noget til Sagen, fortalte noget helt andet end de Folk, der hidtil har interesseret sig for at oplyse Offentligheden i dette Spørgsmaal. For det fjerde kan Professor Kjær Hansen være overbevist om, at det var ganske oprigtigt, at jeg ikke ønskede offentlig Sensation i denne Sag, blot de Folk, som havde med den at gøre, og de, der forstod sig paa den, fik Besked. For det femte maa Kjær Hansen nu som Professor ved en videnskabelig Lærestalt til at interessere sig noget mindre for venlig eller uvenlig Omtale eller Mangel paa Omtale i Aviserne (jfr. hvad der er sagt om mig af Kjær Hansen og hans Venner under Behandlingen af hans Sag, uden at det giver Anledning til Hævnlyst eller større Bedrøvelse fra min Side). Det forekommer mig derfor, at Rollefordelingen i det historiske Drama i Finnerup Lade, som danner Slutning paa Kjær Hansens noget unøjagtige Genfortælling, er mindre høflig og retfærdig over for mig og vel sentimental med Hensyn til den Rolle, han selv har spillet. (Prøv en anden Gang i Historien at finde Navnet paa en mere ideelt indstillet Attentatmand; prøv f. Eks. i en ogsaa fra praktisk Reklamevirksomhed kendt jysk By).

I Forbindelse med Spørgsmaalet om Citering af benyttede Forfattere skriver Professor Kjær Hansen¹⁾, at han vidste, at han udelukkende skrev for »Fagfolk, hvem den foreliggende Litteratur maatte være bekendt. Og skulde der blandt de Sagkyndige — hvad man paa Forhaand ikke kunde gaa ud fra, naar det

¹⁾ K. H. Side 110 øv.

drejede sig om Folk, der havde paataget sig officielt at vurdere en anden Mands Arbejde — findes nogen, der ikke kendte det Omraade, inden for hvilket Konkurrenceoppgaven var stillet, saa vilde Vedkommende som en simpel Pligt før Vurderingen sætte sig ind i vedkommende Litteratur«. Alt dette lyder baade meget rammende og meget rigtigt. Forholdet var imidlertid, at det ikke drejede sig om et Professorat i Salgsorganisation, men et Professorat i Driftsøkonomi med Salgsorganisation som Hovedomraade. Hertil kan føjes, at jeg ved Skrivelse til Handelsministeriet af 1. Juli 1935 gav mit Samtykke til at indtræde i det oprindelige Bedømmelsesudvalg, idet jeg gik »ud fra, at der foruden paa det i Opslaget nævnte særlige Omraade (»Hovedomraade«) maa lægges afgørende Vægt paa, at den paagældende behersker Faget som Helhed«. Som Professor Kjær Hansen maa vide, søger man i den Slags Udvalg netop at faa Folk med forskellig Sagkundskab. Og endelig synes jeg i hvert Fald at have vidst langt bedre Besked med en Række iøjnefaldende Ligheder mellem Kjær Hansens Bog og amerikansk Litteratur end de to i min Artikkel omtalte, stærkt rosende Reklameekspertter.

Naar Kjær Hansen skriver, at den stillede Opgave ikke var »saa haabløs umulig«, som jeg »synes at mene«¹⁾, har dette intet Grundlag i min Artikkel. Jeg betegnede blot Titlen som »noget indviklet og sammensat«, da Opgaven samtidig skulde virke som Prøve i flere forskellige Retninger, herunder i Spørgsmaal vedrørende Prisdannelsen. Endvidere udtalte jeg, at det med Hensyn til væsentlige Spørgsmaal vedrørende Salgsorganisation havde været »svært at faa Lejlighed til selvstændigt Arbejde«, hvad Kjær Hansen dog ikke kan bebrejde mig, da jeg netop ikke repræsenterede Sagkundskaben i Salgsorganisation.

Med Hensyn til de omtalte Ligheder mellem Kjær Hansens og Elders Fremstilling og min »saakaldte »Dokumentation«« heraf²⁾, skal bemærkes:

1) At det afgørende naturligtvis ikke kan være, i hvilken Udstrækning Kjær Hansen har benyttet Elder eller Elders Kilder; og

2) at jeg ikke har paastaaet fuld Identitet mellem de to Fremstillinger, men at amerikanske Fremstillinger er benyttet paa en Række Hovedpunkter, som danner Skelettet i en stor Del af Kjær Hansens Fremstilling (jfr. Kjær Hansens forbavsende Udtalelse

¹⁾ K. H. Side 111 n., jfr. Z. Side 38, 2. Stk., og Noten Side 51.

²⁾ Z. Side 45 ff., specielt Side 46—51, og K. H. Side 109 ff., specielt Side 112 n.—116.

Side 113 om, at det af mig paastaas dokumenteret, at hans 45 Sider skulde være u citeret Afskrift af Elders 11 Sider). Naturligvis maa der foregaa en vis Tilpasning i en dansk Bog, hvis Emne tilmed er begrænset til et særligt fagligt Omraade. Men denne Art Tilpasning forekommer mig at være af langt mere haandværksmæssig Beskaffenhed end den oprindelige Opstilling af Synspunkter. Anvendelsen af den urigtige Forudsætning om, at jeg ved mine Sammenligninger har paastaaet fuld Identitet, giver Professor Kjær Hansen Lejlighed til en Række udførlige Belæringer, som delvis er overflødige, delvis burde have staaet som Noter i Bogen i Forbindelse med de i min Artikkel givne Oplysninger.

Trods Kjær Hansens Paastand¹⁾ om min fuldkomne Mangel paa Kendskab til de Ting, jeg skriver om (med Hensyn til Salgsorganisation), vil jeg dog paastaa, at en Række Tilføjelser om de af mig paaviste Ligheder i meget høj Grad vilde have forandret Karakteren f. Eks. af den rosende Anmeldelse i Kjær Hansens eget Tidsskrift og ligeledes maatte forventes at have Interesse i det mindste for det Flertal af Dommere i Komitéen, som ikke var Ekspertter i Salgsorganisation, samt for Flertallet af Bogens Læsere.

Anvendelsen af det lille, ret skarpe — udsøgte og overskaarne — Citat fra Bircks iøvrigt venlige Anmeldelse af min Disputats forekommer mig at være et groft Misbrug²⁾. Ordene »fra andre Forfattere taget« antyder efter Sammenhængen hos Kjær Hansen, at jeg har udgivet de paagældende Idéer for mine egne. Sammenhængen, som Kjær Hansen har brudt (bl. a. ved at skære første Del af Sætningen fra og begynde med stort Bogstav) viser imidlertid, at det drejer sig om, at jeg skulde have a n e r k e n d t visse fremmede Teorier uden tilstrækkelig Kritik, en Beskyldning, som Kjær Hansen iøvrigt vil finde imødegaaet i mit Svar til Birck.

Kjær Hansen undlader i sit Svar fuldstændig at komme ind paa min skarpe Kritik med Hensyn til Teori og Erfaring om Prisdannelsen og motiverer dette med³⁾, at det ikke paa disse Omraader drejer sig om Kritik af hans »Arbejdsindstilling« og »personlige Arbejdsmetode«. Det drejer sig dog her om et ikke helt

¹⁾ K. H. Side 116—117.

²⁾ K. H. Side 110 n.; Bircks Anmeldelse i Nationaløk. Tidsskr. 1928, Side 380 n.—381 øv.; mit Svar sammesteds 1929 Side 159.

³⁾ K. H. Side 117, 2. Stk.; Z. Side 39—44, specielt Side 39 n.—40. — De almindelige Betragtninger om Pristeoriens Betydning m. m. giver jo intet konkret Svar.

kort Afsnit, som er sat op, saa det over for ikke-pristeoretisk-kyndige ser ud af noget, til Trods for at Kjær Hansen nu aabent indrømmer, at Behandlingen »kun er af formel Natur«, og gentager, at han ikke er Pristeoretiker. Det forekommer mig imidlertid vanskeligt at komme uden om Pristeorien, som Kjær Hansen selv betegner som Udgangspunkt saa vel for Nationaløkonomer som Driftsøkonomer¹⁾, og som maa spille en Rolle ogsaa i »Salgsøkonomernes« Kalkyler.

Med Hensyn til det særlig diskuterede driftsøkonomiske Problem, Reklamen, er vi vist enige om, at der kan anlægges forskellige Betragtningssmaader²⁾. Min kraftige Omtale af Spørgsmaalet om den samfundsmæssige Vurdering paa Artiklens sidste Sider er, som det vil fremgaa, Polemik mod selve Reklamebudskabets ringe Sandhedsværdi samt mod Reklamen for Reklamen selv. Som det tydeligt vil fremgaa, drejer det sig ved Behandlingen af Reklamens Samfundsnytte ikke om Konkurrenceafhandlingens Indhold. Fra Kjær Hansens Bog »Salg og Reklame« nævnes der derimod Eksempler paa en overfladisk nationaløkonomisk Argumentation for, at Reklamen ogsaa er til Gavn for Forbrugerne (d. v. s. Ofrene for de mindre paalidelige Reklamebudskaber). Kjær Hansen maa kunne forstaa, at jeg aldeles ikke kritiserer Udbyttemaximeringen som driftsøkonomisk Metode, men at jeg kritiserer, at man paa overfladisk, reklamebetonet Maade identificerer den med det samfundsgavnlige. Jeg forlanger netop ikke, at Salgsøkonomien skal undersøge og vurdere de samfundsmæssige Virkninger³⁾. Den skal blot lade være med at reklamere med gode samfundsmæssige Virkninger uden at have undersøgt Sagen. Den driftsøkonomiske Kalkyle af, hvorledes man bedst tjener paa Reklamen, kan i stor Udstrækning anvende videnskabelig Metode; men selve Reklamebudskabet som Meddelelse fra den ene Part til den anden strider afgørende mod Principperne for videnskabelige Meddelelser, og en Indøvelse i at udforme den Art Budskaber forekommer mig at rumme Farer, hvis paagældende Person ikke kan frigøre sig helt for denne Færdighed, naar han optræder paa andre Omraader.

Til allersidst som et *prætera censeo*: Det glæder mig, at Professor Kjær Hansen taler om Handels højskoler og ikke anvender Udtrykket »Handelsvidenskabelig Læreanstalt«, som rum-

¹⁾ K. H. Side 119, 2. Stk.

²⁾ Z. Side 53 n. ff.

³⁾ K. H. Side 122.

mer en alt for stor Afstand mellem Krav og Virkelighed, og derfor udfordrer til Kritik. Hvorfor ikke sige »Københavns Handelshøjskole«? Man lover da ikke mere, end man kan holde, men peger alligevel paa sunde og høje Forbilleder: Stockholms, Göteborgs og Bergens Handelshøjskoler. — Jeg ser da hen til et godt Samarbejde mellem Københavns Universitet og Københavns Handelshøjskole — ogsaa med Professor Max Kjær Hansen, som ikke har Fjender, der ønsker ham noget ondt, blot han selv vil passe paa sine Venner og passe paa at holde den praktiske Reklames Metoder helt adskilt fra sin videnskabelige Virksomhed.

DEN ØKONOMISKE TEORIS PRÆMISSER

Af SVEND RIEMER

DEN Maade, hvorpaa man har beskæftiget sig med den økonomiske Teoris erkendelsesteoretiske Forudsætninger, er i Løbet af Videnskabens Historie undergaaet væsentlige Ændringer.

Under Indflydelse af metafysiske Grundforestillinger stredes man om, hvorvidt den ene eller anden Forskningsmetode var den rette Vej til Opfattelsen af de økonomiske Fænomeners »Substans« eller »Væsen«. I det egentlig videnskabelige Stadium i den økonomiske Teoris Udvikling blev det ligegyldigt, hvilken Metode den enkelte Forsker anvendte, naar han blot angav Problemstilling og Begrebsapparat paa fyldestgørende Maade og ikke i sine enkelte Ræsonnementer overskred Gyldighedsområdet for det anvendte Tanke-system¹⁾. Her bygger den erkendelsesteoretiske Diskussion ikke længere paa Udsagn om »Virkeligheden«, med hvilken den søger at bringe Teorien i Overensstemmelse; den indskrænker sig til den mere beskedne Opgave at foretage en Begrebsanalyse.

I Almindelighed er man kun i ringe Grad klar over, at der ved Undersøgelsen af økonomiske Problemer paa denne Maade kan komme Problemstillinger af meget forskellig Art til Anvendelse, og at man hyppigt finder sideordnede Problemstillinger, der beror paa forskelligartede Præmisser. Vi maa, for blot at nævne et Exempel, gaa ud fra andre Forudsætninger, naar vi forsøger at forklare Konjunkturfænomenet, end naar vi bestræber os paa at bestemme den umiddelbare gensidige Afhængighed mellem Pris, Udbud og Efterspørgsel.

Hvorledes man nu end bestemmer Præmisserne i de forskelligartede økonomisk-teoretiske Tankegange, hviler de dog stadig paa en eller anden systematisk Opfattelse af visse Elementer i den moderne Markedsøkonomi. Ved Opbygningen af sit Præmisapparat griber den økonomiske Teori altsaa stadig ind paa de almindelige Socialvidenskabers Omraade. Dette Forhold faar Betydning, naar man forsøger at sammenarbejde Tankegange, der ifølge deres Opbygning er forskelligartede, til en samlet Disciplin. Indskrænker man sig nemlig i erkendelsesteoretiske Diskussioner udelukkende til paa den Maade, der er antydnet ovenfor, at angive Problemstilling og Begrebsapparat for hver Tankegang, opnaar man derved ikke mere end en formel Kontrol

¹⁾ Om den statiske Teoris Gyldighedsomraade sml. Forfatterens Afhandling: Struktur und Grenzen der statischen Wirtschaftstheorie. Arch. f. Soz. wiss. und Soz.pol. 1933, S. 545.

med Forskningsarbejdet. Man giver Afkald paa at influere paa Forsknings Indhold og opnaar en ordnet Sammenhæng mellem forskellige sideløbende Enkeltundersøgelser.

Før vi gaar over til at omtale forskelligartede sociologiske Forudsætninger for økonomisk-teoretiske Analyser, vil vi udtrykkelig betone, at vi der- ved gaar en Vej, der adskiller sig betydeligt fra, hvad den økonomiske Teoretiker selv i de fleste Tilfælde tænker om sit Arbejdes Forudsætninger. Det er en kendt Sag, hvorledes man i længere Tid har diskuteret og søgt at overvinde Dualismen inden for den økonomiske Teoris Rammer i den Hensigt at erstatte Modsætningen mellem Statik og Dynamik med en økonomisk Enhedsteori¹⁾. Vi erkender imidlertid ikke blot Nødvendigheden af en saadan Adskillelse, men regner under Bestræbelserne paa at løse forskelligartede Problemer med Muligheden af en yderligere Opdeling af den økonomiske Teoris Arbejdsomraade. Desuden vil vi forsøge at vise, at Bestræbelserne for at gøre den økonomiske Teori til en samlet Systembygning, inden for hvilken man med Anvendelse af de aftagende Abstraktioners Princip efterhaanden nærmer sig de komplicerede Problemer i den økonomiske Dynamik, beror paa en Misforstaaelse af de erkendelsesteoretiske Forudsætninger.

Den økonomiske Teori kan ikke betragtes som en Enhed ud fra sin Metode, men kun ud fra den fælles Erkendelsesgenstand, Kausalforbindelserne, der sammenknytter det moderne økonomiske Liv. For at komme denne Sammenhæng nærmere og naa til et sluttet Billede, kræves der stadig en bevidst Tilknytning til de relevante Elementer i den moderne økonomiske Organisation.

Vi kan inden for den økonomiske Teori skelne mellem følgende Arbejdsomraader, der ifølge deres erkendelsesteoretiske Forudsætninger adskiller sig afgørende fra hinanden:

- 1) Den »exakte« Teori, der fremstiller den umiddelbare gensidige Afhængighed mellem Pris, Udbud og Efterspørgsel.
- 2) Undersøgelser af Virkningerne af Markedsindgreb, der overskrider Grænsen for »infinitesimale« Variationer i Data. Det drejer sig her om Situationsanalyser med Udgangspunkt i
  - a. Delmarkeder,
  - b. Rentabilitetskalkulationer for enkelte Bedrifter og Bedriftsgrupper,
  - c. Sammenhængen i Pengeøkonomien,
  - d. Betingelserne for den samfundsøkonomiske Omsætningsproces overhovedet.

Ved alle disse Undersøgelser har vi i Ligevægtsteoremet et Instrument, der holder Undersøgelsen af de mulige Virkninger inden for bestemte Grænser.

- 3) Supplerende Erkendelse af sociologisk og social-psykologisk Karakter, der maa anvendes som Hjælpemiddel i en Situationsanalyse, for saa vidt det derved bliver muligt at foretage et

¹⁾ Sml. hermed Artiklerne: Adolf Löwe: Wie ist Konjunkturtheorie überhaupt möglich? W. W. A. 1926, Bind II. S. 165 ff. Friedrich A. v. Hayek: Das intertemporale Gleichgewichtssystem der Preise und die Bewegungen des Geldwertes. W. W. A. 1928, Bind II. S. 33 ff.

Udvalg mellem de talrige mulige Reaktionsmaader hos de Personer, som bliver berørt af et økonomisk Indgreb.

- 4) Konjunktursvingningernes Problem, hvor man baade hvad angaar Aarsagssammenhængen og Spørgsmaalet om mulige Ændringer i den økonomiske Udviklings Rytme maa gribe tilbage til de institutionelle Forudsætninger for Økonomiens Organisationsform.
- 5) Konjunkturstatistiske Undersøgelser, der paa Grundlag af et empirisk Materiale søger at fremstille Sammenhængen mellem Dataændringer i de forskellige Konjunkturfaser.

Det følgende gør ikke Krav paa at være en udtømmende Oversigt. Det fremgaar imidlertid tydeligt af Opregningen, hvor forskellige de Problemstillinger og Arbejdsmetoder er, som man plejer at sammenfatte under det fælles Overbegreb: den økonomiske Teori.

Den rigtige Forbindelse mellem de forskellige Problemstillinger og de tilsvarende Forskningsmetoder er indlysende, saa snart man gør sig klart, at de har deres Udspring i Sociologien. Vi vil nu i det følgende søge at vise, hvorledes alle de nævnte Arbejdsomraader paa en særlig Maade staar i Forbindelse med en sociologisk Analyse af den moderne Markedsøkonomi.

1. Den »exakte« Teori.

Forudsætningerne for den »exakte« Teoris Sætninger er ofte blevet formulerede. *Joseph Schumpeter* har i sin »Wesen und Hauptinhalt der ökonomischen Theorie«¹⁾ gjort sig store Anstrengelser for at formulere de Betingelser, hvorunder Lovene om det gensidige Afhængighedsforhold mellem Udbud, Pris og Efterspørgsel kan virke uforstyrret. Han naar herved til en Tankekonstruktion med et gnidningsløst fungerende statisk Kredsløb. Garantien for, at det her ikke kommer til Friktioner, der kunde forstyrre den teoretiske Tankegang, er indeholdt i en Række Betingelser, nemlig at Antallet af Konkurrenter paa Markedet er uendeligt stort, og at man regner med et fælles Marked, hvor alle Datavariationer straks bliver almindelig kendte. Endelig betones det udtrykkeligt, at man kun ved infinitesimale Dataændringer kan regne med, at den Lovmæssighed, som man her er kommet paa Spor efter, virkelig bliver realiseret. Ved kvantitativt omfattende Indgreb i Markedsøkonomien medfører den almindelige Interdependens mellem alle de økonomisk relevante Forhold talrige og forskelligartede Tilbagevirkninger, som Teorien paa dette Abstraktionsplan endnu ikke kan tage Hensyn til.

Indenfor den Forestillingskreds om den »exakte« Teoris erkendelsesteoretiske Grundlag, som vi træffer i samme Form hos næsten alle Teoretikere, møder vi et ejendommeligt Forsøg paa at opstille et fiktivt økonomisk Samfund, der for saa vidt danner et Supplement til de teoretiske Tankegange, som den »exakte« Teoris Sætninger faar ubegrænset Gyldighed for denne Konstruktion. Vi vil imidlertid stille os det Spørgsmaal, om Forestillingen om et saadant fiktivt Samfund overhovedet behøves.

Den exakte Teori fremhæver visse stringente Forbindelser mellem Udbud, Efterspørgsel og Pris, som i en ganske bestemt Betydning ogsaa spiller en Rolle for den moderne kapitalistiske

¹⁾ München og Leipzig 1908.

og afgjort dynamiske Økonomi. Naar de sædvanlige erkendelsesteoretiske Undersøgelser over den økonomiske Teoris Grundlag ikke gaar den mere nærliggende og meget simplere og klarere Vej direkte at spørge om Lovmæssighedens Anvendelsesmuligheder og Gyldighedsomraade indenfor den moderne Økonomi, skyldes det en fejlagtig Analogislutning fra Naturvidenskabernes Fremgangsmaade. Man forsøger at gaa ud fra en Experimentalsituation, i hvilken der foreligger simple Betingelser, der gør Afledelsen af en stringent Lovmæssighed mulig. Det vilde være overflødigt at rette Kritik mod den Art af Hjælpe-midler og supplerende Forestillinger, hvis de ikke paa betænkelig Maade førte til Forvirring og ofte gav Anledning til ideologiske Fejlslutninger.

Af den »exakte« Teori maa man kun vente at faa Oplysning om Tendensen til Variation, naar en af Faktorerne Udbud, Efterspørgsel eller Pris ændres. Er man klar over, at den teoretiske Tankegang kun er i Stand til at give visse kvalitative Resultater, at allerede Erkendelsen af konkrete Størrelsesforhold fører ud over de strengt teoretiske Slutningers Nødvendighedskarakter, og at allerede Diskussionen om Efterspørgselsfunktionen som en Kurve af en bestemt Form gør yderligere Antagelser om de tilgrundlæggende sociale Forhold nødvendige¹⁾, saa forstaar man, at den exakte Teoris Sætninger — der ifølge deres Indhold er overordentlig begrænsede — maa gælde for enhver økonomisk Tilstand, dynamisk eller statisk, i hvilken Sammenhængen i det økonomiske Liv konstitueres ved de enkelte Personers Byttehandlinger.

Vigtigere end Dannelsen af et fiktivt Erkendelsesobjekt som den statiske Kredsløbskonstruktion er en Formulering af de Opgaver, som den rene Teori kan løse ved Bedømmelsen af de Forhold, der praktisk beskæftiger os i Dag. Det er ikke vanskeligt at erkende, at det drejer sig om en Lovmæssighed af kvalitativ Natur, og at Anvendelsesomraadet ligger i Bedømmelsen af de umiddelbare Konsekvenser for Byttehandlingerne paa de enkelte Omraader indenfor Markedsøkonomien.

Den »exakte« Teori maa ved en saadan streng Begrænsning af Opgaven henvises til sin virkelige Erkendelsesgenstand. Dens »Præmisser« naar vi ikke frem til ved at oprette et Experimentalfelt, men derved, at vi forsøger at afgrænse dens Erkendelsesgenstand indenfor de bestaaende sociale Forholds Rammer.

Fordelen ved en saadan virkelighedsnær Formulering af den rene Økonomis Forudsætninger ligger for det første deri, at vi straks lader vore Problemstillinger gælde saadanne sociale og økonomiske Forhold, med hvilke ogsaa andre videnskabelige, men ikke »rent« teoretiske Tankegange beskæftiger sig. Som Præmisser anvender vi altsaa ikke længere visse Antagelser om Forholdene i det økonomiske Liv og de enkeltes Handlinger. Om særlige Præmisser kan der kun tales i den Betydning, at man afgrænser en særlig Problemstilling. Men idet denne ved Siden af andre Problemstillinger umiddelbart har Relation til det moderne økonomiske

¹⁾ Den exakte Teoris overordentlig snævre Grænser har jeg fundet formuleret skarpest hos Eduard Schams: Die Casselschen Gleichungen und die mathematische Wirtschaftstheorie. Jahrb. f. Nationalök. und Statistik. Band 127, 1927, S. 389.

Samfund, følger af denne sociologiske Sammenhæng Muligheden for at ordne de forskellige Problemstillinger ved Siden af hinanden og sammenlutte dem i en fælles Disciplin.

2. *Virkningerne af omfattende økonomisk-politiske Indgreb.*

Nationaløkonomien udvikler sig i nøje Sammenhæng med de Opgaver, som den økonomiske Praksis stiller. I den tidlige Kapitalismes Tidsalder, hvor et stort Antal Bedrifter konkurrerede med hinanden paa et ukontrolleret Marked, kunde den enkelte i sin Optræden paa Markedet orientere sig ved Hjælp af en meget almindelig Teori om Sammenhængen mellem Pris, Udbud og Efterspørgsel¹⁾. Det er værd at bemærke, at de økonomiske Systemer, som allerede havde stillet det Spørgsmaal, hvorledes den økonomiske Sammenhæng fungerede (man behøver blot at tænke paa Fremstillingen i tableau économique og paa Ricardos Problemstilling), til Genstand havde de forskellige sociale Lags Skæbne ved Overgangen fra Merkantilismen til den rene Kapitalisme.

Inden for Nationaløkonomiens Rammer er efterhaanden de Problemstillinger traadt i Forgrunden, som til Genstand har Følgerne af afgørende Indgreb i det økonomiske Liv, saasom Monopolpolitik og Statens økonomiske Politik. De »Datavariationer«, der har Interesse, kan ikke behandles indenfor den rene Teoris Rammer, da det ved de Ændringer, som her kommer paa Tale, drejer sig om Størrelsesforhold, hvis endelige Karakter ikke længere kan overses. Enhver Lønforandring vedrører nu om Stunder en hel Gruppe af Arbejdere, al Arbejdsløshedspolitik maa overveje Forholdsregler, der medfører afgørende Omstillinger inden for den økonomiske Omsætningsproces; det samme gælder Pris- og Produktionspolitikken ved Arbejdsgiversammenslutninger, Skatte- og Toldpolitikken o. s. v.

Derved sker der en Udvidelse af den økonomiske Problemstilling, som sprænger den »exakte« Teoris Rammer. Entydigheden i den gensidige Sammenhæng mellem Udbud, Efterspørgsel og Pris er ophævet, idet det nu langt snarere gælder om at medtage alle de vigtigste Tilbagevirkninger paa Datavariationen, f. Eks. en Lønsenkning eller en Stigning i Pengeværdien. Problemstillingen har nu forskudt sig til et andet Plan, hvor man ikke længere blot søger at fastslaa en kvalitativ Sammenhæng, men bestræber sig paa at komme til et kvantitativt bestemt Resultat; Følgerne af et Markedsindgreb analyseres paa højst forskellige Omraader indenfor den økonomiske Sammenhæng. At det her drejer sig om Tankegange, der overskrider den rene Teoris Rammer, er aabenbart. Nu er imidlertid den lidet klare Forestilling udbredt, at det her i det mindste er anvendt Teori, som fører os til vore Slutninger. Vi maa derfor spørge, paa hvilken Maade den »exakte« Teoris Systemsammenhæng her finder frugtbar Anvendelse.

Hvor man indenfor Nationaløkonomien søger at beskrive de ovenfor omtalte Tankegange, plejer man at tale om »de aftagende Abstraktioners Metode«. Man udvider som bekendt Forestillingen om et gnid-

¹⁾ Sml. hermed Hans Zeisl: *Maxismus und subjektive Theorie*. I: *Probleme der Wertlehre*. Schrift. des Vereins f. Soz.pol. Band 187 I. München og Leipzig 1931. — Adolf Löwe: *Economics and Sociology*. London 1935.

ningsløst Kredsløb først til et gnidningsløst og regelmæssigt fremadskridende Samfund og søger saa efterhaanden at indføre de mere komplicerede Fænomener, først og fremmest Konjunkturfænomenet, i Sammenhængen. Ved en saadan Fremgangsmaade overser man let, at man ved at forlade Infinitesimalmetoden har gjort Skridtet over i en anden Problemsammenhæng, og at det nu ikke længere drejer sig om en teoretisk Systemsammenhæng, der tillader Afledelsen af entydige Sætninger. Fremgangsmaadens egentlige erkendelsesteoretiske Karakter forbliver fuldstændig uoplyst. Er den »exakte« Teoris Grund først forladt, bevæger man sig paa et Omraade, hvis erkendelsesteoretiske Grundlag ikke længere kan varieres. Det stationære og det jævnt fremadskridende Samfund saavel som en Økonomi, der udvikler sig under Indvirkning af kumulative Processer, bygger alle, hvad den specifik økonomisk-teoretiske Problemstilling angaar, paa de samme Præmisser. I de forskellige Tankegange bliver Problemstillingen i det en Gang for alle givne Tanke-system ændret, men dette System som saadan bliver ikke udbygget Skridt for Skridt.

Men hvori bestaar nu det fælles i Præmisserne for alle Undersøgelser paa dette Omraade? Undersøgelsen af et Indgrebs Følger i den moderne Markedsøkonomi plejer at knytte sig til en eneste Forudsætning, nemlig den, at den samlede økonomiske Tilpasning sker ved Bytte paa et fælles Marked. Paa denne Forudsætning hviler nemlig Ligevægtsteoremet. Den Ligevægt, der her tages Sigte paa, har imidlertid ikke det ringeste til fælles med en Antagelse om en eller anden bestemt Tilstand i det økonomiske Liv. Det drejer sig om en Ligevægt, der i en fuldkommen Markedsøkonomi er realiseret overalt og til enhver Tid, den Ligevægt, som det fuldbyrdede Bytte skaber for Varer og Priser i den Forstand, at Mængde gange Pris af Varen A er lig Mængde gange Pris af Varen B, for saa vidt de paagældende Mængder er bleven udbyttet med hinanden.

Det er nu uden videre klart, at Ligevægtsteoremet i denne almindelige, formelle Betydning kan anvendes enten paa Delmarkeder eller paa den samlede Økonomi, paa Indtægter og Udgifter for den enkelte Bedrift eller for Bedriftsgrupper, paa Byttet mellem Arbejde og Kapital og paa de forskellige Produktionsgruppers Bytte med hinanden, og endelig ogsaa for pengeteoretiske Forhold. Saalænge der altsaa i Omsætningsprocessen paa en eller anden Maade realiseres et Bytte, bestaar der ogsaa en Ligevægt i den Betydning, hvori den økonomiske Teori plejer at tage dette Ord. Dette gælder for et jævnt fremadskridende Samfund saavel som for de konjunkturelle Svingninger, som det økonomiske Liv er underkastet.

Heraf fremgaar det, at det er en uklar, for ikke at sige falsk Forestilling, der anvendes, naar man taler om Muligheden af »Uligevægt«. Forandrer en Faktor i Ligningen sig, maa man vente en Udligning ved tilsvarende Ændringer i de øvrige Faktorer. Værdien af dette Teorem ligger deri, at man inden for Ligevægtssystemets Rammer ser, i hvilken Retning denne Udligningstendens maa virke. De mulige Følger af en Ændring indskrænkes efter Art og Antal, og det bliver derfor lettere og overskueligere at følge Konsekvenserne af økonomisk relevante Datavariationer.

Naar man taler om en Forstyrrelse af Ligevægten, saa forstaas der sædvanligvis derved to Indgreb i den givne Konstellation mellem de økonomiske Data, hvis Virkninger maa undersøges ud fra Betingelsen om en stadig Ligevægt. En virkelig Uligevægt kan kun indtræffe for den enkelte Bedrift, som imidlertid derved gaar Fallit og udskilles af den økonomiske Sammenhæng.

Vi fastslaar saaledes, at det afgørende Grundlag i den økonomisk-teoretiske Tænken af den lige beskrevne Art er af saa almindelig Natur, at den hverken er indskrænket til statiske Betingelser eller til en Undersøgelse af kvantitativt begrænsede Fænomener.

Naar vi saaledes bestrider Nødvendigheden af, at den økonomiske Teori først maa knytte sine Tankegange til simple, statiske Forudsætninger, for senere at føre dem over paa et mindre abstrakt Plan for derved efterhaanden at tilpasse dem til »Virkeligheden«, maa vi paa den anden Side være klar over, at vi ud fra en saadan Opfattelse af den økonomiske Teoris Grundlag ikke kan forvente Resultater, der betegner Lovmæssigheder i den »exakte« Teoris Betydning, men kun Udsagn af en lidet bestemt Art. Det er netop de falske erkendelsesteoretiske Forestillinger, som Flertallet af de økonomiske Teoretikere betjener sig af, Indførelsen af supplerende Konstruktioner o. s. v., der fører til den Opfattelse, at den økonomiske Teori efterhaanden undergaar en Forandring ved en fremadskridende Tilnærmelse til den konkrete Virkelighed. De Problemstillinger, der søger ud over den »exakte« Teoris Rammer og arbejder med et Ligevægtsskema og bevidst opererer med endelige og ikke uendelig smaa Størrelser, kan aldrig føre til et entydigt, nødvendigt Resultat. De ligger erkendelsesteoretisk i et helt andet Plan. Det drejer sig her ikke længere om Teori i den Betydning, at man drager Slutninger ud fra et System af Præmisser. Det drejer sig om en kasuistisk Undersøgelse af de mulige Følger af et bestemt Markedsindgreb. En »Anvendelse« af Teorien kan der her kun være Tale om, for saa vidt Ligevægts-teoremet her kommer frem og man derved paa Forhaand systematisk indskrænker Antallet af mulige Konsekvenser i en vis Retning.

Teoriens »Anvendelse« sker imidlertid med et yderst utilstrækkeligt Materiale. Overalt, hvor man opererer med et økonomisk Ligevægtsskema, kan bestemte Ændringer i de givne Data udløse Udligningsbevægelser af meget forskellig Art. Derfor vil det altid være nødvendigt at indføre Formodninger om visse Reaktioner hos de handlende, naar man stiller Spørgsmaalet om de Virkninger, en Ændring i et Datum har paa en bestemt anden økonomisk Faktor. Man kan i vidt Omfang understøtte disse Mellemlid ved Erfaringer og derved øge Resultatets Sandsynlighed. Men man har her forladt Omraadet for en Teori, der paa et entydigt Spørgsmaal er i Stand til at give et entydigt Svar¹⁾.

¹⁾ I følgende to Arbejder finder vi et særlig klart Udtryk for den teoretiske Kasuistik's Karakter og en bevidst Behandling af de forskellige Reaktionsmuligheder, der bestaar ved Siden af hinanden: Emil Lederer: Technischer Fortschritt und Arbeitslosigkeit. Tübingen 1931, og Bertil Ohlin: Penningspolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet. Arbeitslöshetsutredningens Betänkande 2. Bilaga 4. Stockholm. 1933.

Ved de Tankegange, man i Almindelighed kalder økonomisk-teoretiske, drejer det sig altsaa om kasuistiske Undersøgelser over de sandsynlige Reaktioner i de enkelte Led eller Grupper inden for den moderne Markeds-økonomi. Ifølge disse Reaktionen Ubundethed kan Resultatet altid kun naa en mere eller mindre høj Grad af Sandsynlighed. Her — mere end paa den »exakte« Teoris Omraade — er det af Betydning, at man paa Grundlag af de givne sociale Forhold gaar ud fra Individernes rationelle Handlinger og derved indskrænker de mange Handlingsmuligheder, der foreligger, og som maa diskuteres ud fra deres Sandsynlighed. Analysen af en økonomisk Situation maa altid gribe tilbage til Erfaringer af socialpsykologisk Art, støttet til Resultater fra Socialstatistiken og Konjunkturhistorien, for ikke at fortabe sig i Mulighedernes Overflod.

Allerede paa Grund af de økonomisk-teoretiske Tankeganges ejendommelige Struktur er entydige Resultater ikke at forvente. Hvorledes en Lønforhøjelse eller -formindskelse, hvorledes en inflationistisk eller deflationistisk Pengepolitik indvirker paa den økonomisk Situation, derom er overhovedet ingen principiel Dom mulig. Det er ikke en teoretisk Tankegang alene, der maa bringes til Anvendelse ved dette Spørgsmaals Afgørelse, men en Tankegang, der betjener sig af socialpsykologisk og økonomisk-statistisk Kendskab. Enhver økonomisk Dom indenfor Rammerne af et organiseret økonomisk Byttesamfund kan derfor ikke gøre Krav paa mere end approximativ Gyldighed. Markedsligningen betegner i den Overflod af forskellige Sammenhæng, der maa trækkes ind i Undersøgelsen, det eneste faststaaende Teorem. Den afstikker visse formelle Grænser for Mulighederne under de givne økonomiske Forhold.

Man har — ikke helt med Urette — paastaet, at det er den økonomiske Teoris Opgave at opstille et »System von Fragestellungen«¹⁾, som den empiriske Forskning maa bestræbe sig paa at besvare. I sin foreliggende Form opfylder den økonomiske Teori næppe denne Opgave i Øjeblikket. Det grundlæggende Ligevægtsteorem, der hviler paa Markedsøkonomiens Struktur, har kun den Opgave at sammenholde de Problemstillinger, der viser sig paa den praktiske økonomiske Politik Omraade, i en systematisk, formel Orden. Langt snarere maa man sige, at det Væld af økonomisk-teoretiske Problemstillinger, der findes, udvikler sig kaotisk og uden Sammenhæng i Anledning af forskellige konkrete økonomiske Situationer. Ved Problemstillingen drejer det sig altid om en Situationsanalyse og Spørgsmaalet er, hvilke Virkninger det politiske Indgreb i Økonomien har. Intet Omraade inden for Socialvidenskaberne frembyder i større Omfang »Leistungswissen«, som umiddelbart kan anvendes ved Løsningen af praktiske Opgaver, der trænger sig paa.

Derved fremtræder en anden karakteristisk Egenskab ved den økonomiske Teoris Stuktur. Teoremet om en økonomisk Ligevægt — i Betydning af en Fremstilling af de formelle Elementer i en Byttesituation — er saa almen-gyldigt, men samtidig ogsaa af en saa vidtgaende, indholdsløs Art, at det kan anvendes overalt ved Analysen af økono-

¹⁾ Sml. hermed Gunnar Myrdal: Der Gleichgewichtsbegriff als Instrument der geld-theoretischen Analyse. Beiträge zur Geldtheorie. Wien 1933. S. 483 ff.

niske Sammenhæng. Om man gaar ud fra et Delmarkeds Ligevægtsbetingelser, om man stiller Indtægts- og Udgiftposter for en enkelt Bedrift eller for alle Bedrifter op over for hinanden og undersøger Virkningerne af Datavariationer (som Særligfælde maa Monopolteorien indornes her), eller om man i faa sammenfattende Kategorier udkaster en *tableau économique* for det økonomiske Samfund og i Tanken eksperimenterer dermed — stadig giver Ligevægtsskemaet Oplysninger om den uforstyrrede formelle Sammenhæng, der indenfor den økonomiske Organisation bestaar mellem Systemets Data. Derved faar vi Øje for et Moment i den økonomiske Teoris Struktur, som ofte har givet Anledning til ideologiske Fejlslutninger: Tankegangens vilkaarlige Tilknætningspunkt. Der bestaar for Eksempel ved Spørgsmaalet om Arbejdsledesheds Bekæmpelse en Mulighed for at anlægge Argumentationen i Ligevægtsskemaer med meget forskelligt Indhold. Man kan udgaa fra en Ligning, der — mere eller mindre detaillert — formulerer den pengeøkonomiske Sammenhæng, eller man kan vælge et Udgangspunkt, der fremstiller den nødvendige Overensstemmelse mellem Produktionsgoder og Konsumgoder i Omsætningsprocessen; man kan altsaa gaa vilkaarligt frem ved Ligevægtsbetingelsernes Konkretisering.

Man kunde maaske mene, at dette er relativt ligegyldigt, og at man til Slut ved Indføjelsen af konkrete Størrelsesforhold i Ligningen, ved en fremadskridende Forfinelse af Analysen og en stadig Tilnærmelse til »Virkeligheden« maatte komme til det samme Resultat ad forskellige Veje. Det er imidlertid slet ikke Tilfældet. At nærme sig til Virkeligheden betegner principielt en Proces ad infinitum. Det er umuligt at trænge ind i alle Markedets Forgreninger, at tage alle Tilbagevirkningerne med. Allerede ved det første Skridt i enhver Situationsanalyse staar man — som vi har set — overfor Nødvendigheden af at vælge mellem forskellige Reaktionsmuligheder og bygge videre paa Formodninger om deres Sandsynlighed. Det drejer sig altid om Massefænomener, saaledes at en entydig rigtig Løsning paa det stillede Spørgsmaal ikke kan anvendes. Jo mere man er tvunget til at gaa i Enkeltheder, jo flere bliver de Antagelser, som man paa Argumentationens Vej maa indføre om Individernes Handlinger og Reaktionen. Kravet om, at man med Udgangspunkt i en Del af Markedet i Tanken skulde kunne optage hele den konkrete Omsætningsproces — et Krav, som man maa stille, hvis de forskellige Argumentationsrækker skal træffe eller dække hinanden paa den empiriske Forsknings Plan — maa altsaa afvises som illusorisk.

Konsekvensen er, at ligesom Problemstillingen sætter ind paa en Del af hele den økonomiske Sammenhængs Omraade, maa ogsaa Problemløsningen søges i Sammenspillet mellem de Kategorier, som man i en forenklet Sammenhæng har taget ind i Ligevægtssystemet. Pengeteorien vil paa Grund af dette Skema føre til pengepolitiske, Lønteorien til lønpolitiske Indgreb ved Bekæmpelsen af en Krisesituation¹⁾.

Den udbredte erkendelsesteoretiske Uklarhed om den exakte Gyldighedsomraade fører til, at en entydig Problemløsning stadig søger i Hovedet paa mange Teoretikere; her har man Nøglen til de talrige, ideolo-

¹⁾ Sml. hermed følgende Afsnit i Forfatterens ovennævnte Afhandling: Das wirtschaftspolitische Argument.

gisk farvede Situationsanalyser og herpaa beror det, at en saglig Diskussion om den økonomiske Politik, der fører til anerkendte Resultater, er saa godt som umulig.

3. *Supplerende Erkendelse af sociologisk og socialpsykologisk Art til Støtte for de enkelte Situationsanalyser.*

Hermed søger vi at afgrænse et Arbejdsomraade inden for Nationaløkonomien, der indtil nu kun er blevet behandlet usystematisk og alt for lidt bevidst af Fagøkonomerne. Det er allerede nævnt, hvorledes enhver Situationsanalyse Skridt for Skridt maa søge at naa frem til visse Antagelser om Reaktionerne hos de enkelte Individier. Hvorledes f. Eks. en Lønforhøjelse influerer paa den økonomiske Omsætningsproces, kan ikke afgøres principielt¹⁾, men kun ved en i Enkeltheder gaaende Analyse af, i hvilket Omfang man kan regne med en Konsumtionsstigning, hvilke Varer den stigende Købekraft retter sig imod, om der i de paagældende Produktionsgrene kan blive Tale om Ansættelse af ny Arbejdskraft, eller om Varerne, der anvendes, faas ved Import fra Udlandet. Ved at anlægge en saadan aaben Kasuistik, ved hvilken man snart bygger videre paa den ene, snart paa den anden Antagelse, beror Rigtigheden af de Konklusioner man vil lægge til Grund for den økonomiske Politik, paa, om de Antagelser er træffende valgt, som man har indbygget i sine Ræsonnementer.

Her kan man ikke nøjes med Antagelsen af rationel Handlen. Der kræves Kendskab til, hvorledes de forskellige Forbrugsklasser forholder sig ved pludselige Indkomstforskydninger. Der kræves Indblik i Produktionsvanerne i de Industrigrene, der kommer paa Tale, for at bedømme Sandsynligheden for Ansættelse af nye Arbejdere. Der kræves Kendskab til Reaktionen hos Driftsherrerne ved Ændringer af visse Faktorer i deres Produktionskalkulationer.

Overfor det her antydede Problemkompleks staar den nationaløkonomiske Videnskab ofte paa et forvidenskabeligt Niveau. Ved Valget af Antagelser støtter man sig ikke altid til planmæssig opnaaet eller forarbejdet Erkendelse. Man bevæger sig ofte i almindelige Talemaader om Sandsynligheden af det ene eller andet Forhold, man stoler paa sin egen Intuition, og lader herved ofte Forsættet spille en afgørende Rolle, der løser Spørgsmaalet i den ene eller anden Retning.

Nu skal det imidlertid ikke nægtes, at med den nationaløkonomiske Specialforsknings Fremskridt anvender man i stadig stigende Grad Erkendelse fra Socialvidenskabernes almindelige Omraade. For saa vidt man overhovedet er klar over den Kendsgerning, at man herved er gaaet ud over den økonomiske Teoris Rammer i snævrere Forstand, taler man om Anvendelsen af »Hjælpevidenskaber«. Der mangler imidlertid fuldstændig en planmæssig Bearbejdelse af det Problemkompleks, der slutter sig hertil. Kunde det lykkes den økonomiske Teori at frigøre de forskellige Erfaringer og Forudsætninger og Lovmæssigheder, som den har Brug for til sine Slutninger, fra de Hjælpevidenskaber, som udgør de almindelige Socialvidenskabers

¹⁾ Inden for Løndiskussionen er Alf Johansson kommet til dette Resultat paa Grundlag af empiriske Undersøgelser: Lönutveckling och arbetslöshet. Stockholm 1934.

Overdrev, forekommer det mig, at man vilde være naaet et vigtigt Skridt fremad. Først da kan man med Rette sige, at Teorien gør sig det til Op-gave at udarbejde et »System von Fragestellungen« ud fra immanente Bestræbelser for Fuldstændiggørelse, mens den endnu i Dag mere eller mindre lader sig lede af et Erkendelsesbehov i en aktuel Nødstilstand eller endog af et Behov for en ideologisk farvet Bevisførelse.

Paa denne Maade kunde der ud fra den økonomiske Problemstilling ud-gaa en impulsgivende Indflydelse paa den socialvidens-kabelige Forskning. Man kunde skitsere planmæssige sociologiske Undersøgelser paa »Antagelsernes« lidet udforskede Omraade.

Undersøgelserne af Efterspørgselsens Elasticitet paa bestemte Markedsomraader gaar i denne Retning; kun er man ikke helt klar over deres Betydning og er let tilbøjelig til at konstruere en falsk erkendelsesteo-retisk Sammenhæng mellem saadanne Undersøgelser og den »exakte« Teoris Efterspørgselskurver. Men ogsaa her kan Nationaløkonomien kun trænge videre frem, naar den gør sig den saglige Forbindelse med Sociologien klar.

4. Konjunktursvingningernes Problem.

Spørgsmaalet om Aarsagerne til Konjunktursvingnin-gerne har længe optaget Nationaløkonomien. Den sædvanlige Frem-gangsmaade var, at man gik ud fra en vilkaarlig Beskrivelse af Konjunkturfænomenet. Paa et Punkt i en af Faserne, for det meste Tidspunktet for den dybeste Depression, antog man Tilstedeværelsen af en økonomisk Ligevægtstilstand. Paa denne Ligevægtstilstand lod man nu en af de øko-nomiske Faktorer bryde ud, enten det nu var Driftsherrens skabende Hand-linger, eller en for liberal Kreditgivning, en Forandring i Lønforholdene o. s. v. o. s. v. Derefter gennemgik man i Beskrivelsen af Konjunkturfor-løbet de forskellige Faser og naaede paa denne Maade til, at hele Bølge-bevægelsen fremkommer som en udlignende Reaktion mod Datavariationer, som man vilkaarligt har taget til Udgangspunkt. Følgen var, at man kunde se Aarsagen til Konjunktturen i enhver af de øko-nomiske Grundfaktorer. Enhver Konjunkturpolitik kunde ud fra denne Fremgangsmaade lade sig forsvare, ligesom man paa denne Maade let kunde levere Argumenter mod en hvilken som helst ubehagelig Kon-junkturpolitik.

Ogsaa her har den Omstændighed, at man inden for Nationaløkonomien har en Tilbøjelighed til at gaa ud fra en fælles Disciplin og derved blande forskellige Problemstillinger sammen, ført til, at man i Aartier har bidt sig fast i Skinproblemer.

For at komme Aarsagsproblemet nærmere, er det nødvendigt at gaa tilbage til de sociale Institutioner, paa hvis Organisa-tionsform det moderne økonomiske Liv beror. Det drejer sig om en Problemstilling, ved hvis Behandling Nationaløkonomien bevidst maa erkende, at den er en historisk Videnskab og frigøre sig for den naturvidenskabelige Indstilling, som er blevet slæbt med fra det 19. Aarhundrede. Det maa gælde om at naa til en systematisk Sammenfatning af de Elementer i den moderne økonomiske Struktur, paa hvis Grundlag Krisefænomenet udspiller sig. Det drejer sig her ikke om andet end at naa til en exakt Formulering af, hvad man ofte kort betegner som »Planløse-

heden i det kapitalistiske Samfund«. Man maa gaa ind paa Markedsøkonomiens Grundlag, paa den Konflikt, der fremgaar som Resultat af Driftsherrernes umiddelbare og samtidige Reaktioner i en bestemt Markedssituation, Produktionsvejenes Længde og Fastgørelsen af økonomiske Værdier paa den anden Side. Det bliver da muligt yderligere at vise, hvorledes visse institutionelle Forandringer, som Fremkomsten af større Bedriftsenheder eller en Planlæggelse af Produktionen paa længere Sigt, kan modificere Konjunkturfænomenets Grundlag.

I Modsætning til, hvad den fra Tid til anden aktuelle »Institutionalisme« gør gældende, maa vi antage, at særlig vidtgaaende Resultater foreløbig ikke er at vente paa dette Omraade inden for Nationaløkonomien. Ikke des mindre maa det ubetinget kræves, naar Problemstillinger af denne Art dukker op, at de bevidst stilles ind i en Problemsammenhæng, der muliggør en historisk-sociologisk Behandling af de relevante Institutioner, som inden for det moderne Samfund former det økonomiske Liv.

5. Konjunkturstatistiske Undersøgelser.

Ved konjunkturstatistiske Undersøgelser naar man karakteristisk nok ofte til Konklusioner af den Art, at man ud fra Iagttagelsen af talrige Konjunkturforløb slutter til et »normalt« Forløb, og dernæst stiller man Forestillingen om det normale Konjunkturforløb i Prognosens Tjeneste¹).

Forudsætningen for saadanne Slutninger er Antagelsen af konstante institutionelle Betingelser. Det maa være Sociologiens eller en sociologisk orienteret Teoris Opgave at klarlægge, hvorvidt der sker Ændringer i de sociale Forhold, som gør Afvigelser fra »Normalkurven« sandsynlige.

Ved nøjere Eftersyn vil Læseren erkende, at denne Afhandling paa intet Punkt har stillet nye Løsninger af gamle Problemer i Udsigt. Erkendelsesteoretiske Overvejelser kan kun have til Opgave at befrugte den empiriske Forskning ved at skaffe en mere overskuelig og klar Sammenhæng mellem de forskellige Problemstillinger og Arbejdsmetoder. Hvis de bevirker, at enhver Problemstilling bliver henvist til det Omraade, hvor den hører hjemme, modarbejdes de ideologiske Slutninger, som, rent teknisk set, ofte har deres Udspring i Besvarelsen af en Problemstilling, der følger af en falsk metodisk Sammenhæng.

Naar man paa denne Maade stadig gør sig klart, at de økonomiske Problemstillinger kun er en Del af den større Sammenhæng inden for de sociologiske Problemstillinger om det moderne økonomiske Samfunds Fungeren, forhindres man i at blive revet med af de valgte Metoder og de dermed sammenhængende supplerende Forestillinger og kan afvise Fejlslutninger af kompliceret Art. Indenfor Rammerne af den ovenfor undersøgte Situationsanalyse kan man kræve, at en vis Fremgangsmaade opgives til Gunst for en anden ved Undersøgelsen af en

¹) For O. Morgenstern (Wirtschaftsprognose, Wien 1928) er Prognoseproblemet med Rette en uøselig Opgave, fordi Prognosen selv medfører en Ændring i de institutionelle Betingelser for det konjunkturrelle Forløb.

foreliggende Sammenhæng. Hvis det f. Eks. ikke lykkes at faa en tilfredsstillende Diskussion af Omsætningsprocessen, naar man tager sit Udgangspunkt i en pengeteoretisk Ligevægt, kan man bevidst opstille Spørgsmaalet, om ikke et andet Udgangspunkt vil vise sig mere frugtbart. Saaledes kan man f. Eks. kræve og begrunde en Behandling af Arbejdsløshedsproblemet ud fra Konsumgode- og Produktionsmiddelproduktionen indenfor det traditionelle Ligevægtssystem. Den formelle Metode beholdes altsaa i disse Tilfælde, men det konkrete Udgangspunkt i Situationsanalysen forskydes. Med Henvisning til det foreliggende Problem kan man med Støtte i vor erkendelsesteoretiske Position kræve, at andre Forhold bliver draget ind i Ligningssystemet for at underkastes en nærmere Analyse. Saaledes har jo for nylig *Keynes* i Anledning af Iagttagelsen af Sammenhæng, som man ikke tidligere har taget Hensyn til, i væsentlig Grad omlagt den Type af Situationsanalyser, han anvendte. Den omvæltende Betydning for Nationaløkonomien, han tillægger denne Fremgangsmaade, viser i hvor høj Grad Teoriens klassiske Tradition har ladet sig tyranisere af en ganske bestemt Maade at anvende Ligevægtsteoremet paa, saaledes som det kommer til Udtryk i *Keynes'* oprindelige Ligningssystem. Han var ikke klar over de økonomisk-teoretiske Ræsonnementers formelle Karakter og følte sig bundet til at bibeholde en ganske bestemt Ligevægtsbetragtning.

Hensigten er altsaa at forsøge at komme bort fra en Fremgangsmaade, som de økonomiske Teoretikere hidtil har følt sig berettiget til at anvende, paa Grundlag af deres almindelige erkendelsesteoretiske Forestillinger. Denne Fremgangsmaade bestod deri, at man søgte at fastlægge Teoriens Præmisser engang for alle, for derefter at lukke Døren i for Virkeligheden, idet man paa en aandfuld Maade byggede videre paa videnskabelige Detailproblemer inden for det engang valgte Systems Grænser. Dette førte ofte til, at man ved en Konfrontation med det økonomiske Liv bestyrtet maatte opgive tidligere vunden Indsigt. Man maa derfor kræve, at Teoretikeren stadig gør sig de forskellige erkendelsesteoretiske Forudsætninger klar ved Bearbejdelsen af Problemerne.

»Opfattelsen af den økonomiske Teori som et sluttet System« maa i hvert Fald opgives.

Nødvendigheden for den økonomiske Teori af et snævert Samarbejde med de Videnskaber, der har til Opgave at beskæftige sig med Nationaløkonomiens Præmisser, altsaa Sociologien, skulde tydeligt fremgaa af denne Afhandlings Tankegang. Vi har ogsaa set, hvorledes allerede i Dag sociologiske Tankegange i stort Omfang indgaar i Nationaløkonomens Arbejdsomraade, men at han desværre ikke følger sig tvunget til bevidst at beskæftige sig med denne videnskabelige Disciplins særlige Karakter, der ligger saa langt fra den »exakte« Teori, som man plejer at orientere sig i.

BOGANMELDELSER

BETÅNKANDE I SEXUALFRAGAN, afgivet af den svenske Befolkningskommission (Statens offentliga utredningar 1936, Nr. 59, Socialdepartementet), 452 Sider, Stockholm 1936.

Nogen egentlig Recension af dette omfangsrige Værk er det næppe muligt for en enkelt at præstere; thi det er Resultat af Bidrag fra en halv Snes forskellige Forfattere, hvis Viden og Betragtninger tilsammen strækker sig over saa store Omraader, at det, der faktisk foreligger til Omtale, er en Samling Afhandlinger eller Bøger, der egentlig krævede lige saa mange Anmeldere.

Om Betænkningen af denne Grund burde være stykket ud i et Antal Særbetænkninger, er et andet Spørgsmaal; om en Del af »Bilagene« (de selvstændige Afhandlinger), der udgør ca. 2 Trediedele af hele Værket, kan det siges, at de hver for sig vil finde Læsere i højst forskellige Kredse og forsaavidt kunde være publiceret særskilt. Men Hensigten har naturligvis været at samle de Særbetragtninger, der kan gøres gældende allerede paa de specielle Omraader af det hele Befolkningsspørgsmaal, der her er taget op; disse Omraader udgør, som Værkets Titel formentlig ogsaa skal indicere, dem, der særlig angaar selve Menneskeslægts Forplantning og de Problemer, som direkte knytter sig hertil i det moderne Samfund. Det drejer sig derfor ikke alene om rent talmæssige — altsaa mere eller mindre statistiske — Fremstillinger af Omfanget af Fødselshyppighedens Nedgang og de fremtidige Virkninger, der kan formodes at blive Resultatet af denne Nedgang — men ogsaa og navnlig om Fremstillinger, der strækker sig langt ind paa lægelige, socialhygiejniske og folkepsykologiske Omraader, saaledes ikke blot Redegørelser om Kønssygdommenes Bekæmpelse, om Kendskab til Præventivmidlernes Teknik og dette Kendskabs Udbredelse i Befolkningen og om Sexualklinikens Virksomhedsomraade, men ogsaa om rent psykologiske Udredninger, som f. Eks. om Sexualundervisningen i Skolerne, om den familiepsykologiske Betydning af Børnetallet i Familierne og om »Forældreopdragelse«, d. v. s. Opdragelse til Forældreskab.

Det maa vist betvivles, at der findes mange med tilstrækkelige Forudsætninger til at kapere det hele, og som Læsning i bredere Kredse kan Betænkningen — trods sit Indhold — næppe tænkes at faa Succes som i sin Tid Myrdalernes Bog. I Virkeligheden drejer det sig dog kun om en videre og mere dokumenteret Udførelse af visse Afsnit af den populære Bog.

Men for en begrænset — rimeligvis meget begrænset — Kreds af Læsere vil dette Forsøg paa Sammenfatning af ellers meget forskelligartede og spredte Problemer kunne tænkes at være nyttigt. Det er efter min Mening »et stort Brød at slaa op«; men det taler om den svenske Kommissions Mod og Tro. Det fremgaar klart af Dokumentet, at Befolkningsspørgsmaa-

let ikke alene er et økonomisk Problem, men ogsaa et endda paa flere Maader moralsk. Hvad heri ligger, har jeg i en anden Anledning udtrykt paa den Maade, at naar Mennesket har lært Børnebegrænsningens Kunst, kan det ikke være tilstrækkeligt blot at søge at affinde sig med denne Kendsgerning, men man maa søge at udnytte den til Opnaaelse af en bedre Formerelseskultur. Fra en lang Række Tilfælde af højst forskellig Slags kendes det, at der til fuldkommen Beherskelse af nye Omraader kræves en tilsvarende karaktermæssig Afbalancering; den indfinder sig desværre sjælden eller aldrig af sig selv, naar der er Brug for den. Dette er en ikke udelukkende økonomisk Side af det moderne Befolkningsspørgsmaal; det fremgaar ogsaa af Betænkningen. —

H. Cl. Nybølle.

Oskar N. Anderson: Einführung in die mathematische Statistik, Verlag von Julius Springer, Wien 1935. 314 Sider.

H. T. Davis & W. F. C. Nelson: Elements of Statistics with applications to economic data. The Principia Press, Inc. Bloomington (Indiana) 1935, 424 Sider.

Disse to Bøger har det en vis Interesse at anmelde under et. Til Trods for, at de i mere end een Henseende besidder et vist Fællesskab i Udgangspunktet, adskiller de sig saa betydeligt i deres Stræben efter at stille det væsentlige i den statistiske Betragtningssmaaede i Relation til dens Anvendelighed, at det synes at dreje sig om helt forskellige Ting.

Begge Bøger er i stor Gæld til den »engelske Skole«. Men medens den amerikanske Bog uden stor Affekt og med langt mindre personligt Præg øser af de angelsachsiske Arsenaler, som var det de eneste eksisterende, har Prof. A. — som Elev af Alex. Tschuprow og dermed i nøjeste Kontakt med de kontinentale Retningers Tankegang — søgt at fortsætte sin Lærers Arbejde: »at bygge Bro over Kanalen« — som man har kaldt det.

Som noget for begge Bøger fælles kan endvidere anføres deres Stilling til Matematikens Anvendelse. Den amerikanske Bog henviser simpelthen straks i Forordet til Betænkningen af 1930 herom fra det af *The Social Science Research Council* nedsatte Udvalg (jfr. herom *Econometrica*, Vol I, p. 197) og erklærer uden Kommentarer, at Forf. ved Udarbejdelsen har holdt sig Betænkningens »recommendations« for Øje.

Samme Indstilling, som disse »recommendations« er Udtryk for — men med hel anden Begrundelse og ganske andre Konsekvenser — har Prof. A.'s Bog.

I den amerikanske Bog har Forf. holdt sig fra ethvert Forsøg paa at naa de yderste Konsekvenser af et bevidst valgt specielt Udgangspunkt. Den vil utvivlsomt derved — i Modsætning til Prof. A.'s Bog — have Mulighed for at kunne blive en udbredt Læse- og Lærebog, skønt den stiller visse matematiske Krav til Læseren. Tillige byder den et Stofvalg, som ogsaa maa kunne sikre Bogen betydelig Udbredelse, særligt blandt Statistikere, hvis Felt falder inden for Økonomien. Det rent »stokastiske« Stof, der (jfr. nedenfor) er eneste Genstand for Prof. A.'s Bog, er dog ogsaa her indrømmet en meget betydelig Plads, men i tydelig mindre konventionel Form, end den, saa mange amerikanske Bøger lider under. Betydelige Afsnit er dog ofret paa »applications to economic data«, saaledes to hele Kapitler om Indextal og om Analyse af Tidsrækker; men Anvendelser paa økonomiske Problemer findes iøvrigt overalt i Bogen. Fremstillingen er jævn og uden van-

skelige Passager, men noget egentligt originalt Bidrag synes ikke at være givet noget Steds. Den ved Bogens Udarbejdelse gjorte Indsats er aldeles overvejende af pædagogisk Art — men som jeg synes ganske betydelig.

Prof. A. har sat sig et Maal, der i alt Fald ligner de amerikanske Forf.'s, forsaavidt som han siger, at han vil fremstille den »matematiske Statistik« med de enklest mulige Midler, idet Grænsen som i den amerikanske Bog sættes ved de elementære algebraiske Operationer; for dette Formaal anfører han imidlertid en særlig Begrundelse; infinitesimale Operationer — hævder han — anvendes hyppigt alene med det Formaal at gøre Fremstillingen mere haandterlig, hvorved man fristes til at gøre sig Tilværelsen for let uden saglige Grunde, saaledes at Statistikens virkelige Indhold ikke kan træde klart frem for dem, der ikke behersker den »højere« Matematik. Pointen er altsaa, at man — ved ikke at lade sig friste i denne Retning — kan forfølge baade et pædagogisk og rent sagligt (videnskabeligt) Formaal.

Tanken lyder tiltalende og kan ikke paa Forhaand afvises. Hvad det pædagogiske angaar, kan det dog straks siges, at næppe nogen Bog om disse Emner synes at vise saa klart, at her er ikke store Ting at hente. Ingen, der kender lidt til, hvor indviklede og lidet overskuelige fuldstændig rendyrkede algebraiske Regninger kan blive ved de Anvendelser, der her er Tale om, vil være uvidende om, hvor megen Øvelse og Træning der skal til for at overse og gennemskue deres Indhold helt. Spørgsmaalet er, om man ikke netop gaar hen og gør Statistiken mere matematisk — i daarlig Forstand — end nødvendigt og paa en Maade, som næppe er pædagogisk. De fleste, der kan klare Forf.'s Regninger, vilde sikkert foretrække en Dosis *analysis* for at slippe for denne Mængde uhaandterlige Algebra.

Noget andet er, hvilke erkendelsesmæssige Fordele der knytter sig til Betragtningssmaaden. Forf.'s Standpunkt er her, at han alene betragter de »samples«, i hvilke vi faktisk foretager vore Optællinger, som udtaget af »universes« af endeligt Omfang. Og han er naturligvis derved i en vis formel Overensstemmelse med denne endelige Verdens Konditioner, der strængt taget (matematisk eksakt) ikke tillader den Grænseovergang, paa hvilken bl. a. den engelske Skoles Opfattelse af Sandsynlighedsbegrebet ellers hviler.

Naar Forf. tillige begrunder dette sit Standpunkt med en Henvisning til, at det er noget i denne Retning den praktiske Statistiker særlig er interesseret i, maa det vist — omend noget konventionelt — siges, at netop den praktiske Statistiker i det mindste pr. Instinkt vil søge at anstille sine Iagttagelser saaledes, at han slipper for de Vanskeligheder, som Prof. A.'s Betragtningssmaade ligefrem tager Sigte paa, men som ikke i de mere vanskelige Tilfælde (den »heterograde« Statistik) er overvundet af Forf.

Man kan meget vel forstaa, at det Spørgsmaal kan rejse sig ogsaa for den praktiske Statistiker, hvorledes Fordelingslovene for »Parametrene« for de bag vore Iagttagelser liggende »Gesamtheiten« (*universes*) virkelig »ser ud« — ogsaa inden de store Tals Lov for Alvor begynder at virke. Og til Forsvar for A.'s Arbejde maa det fremhæves, at Bestræbelser paa at erstatte Instinkter med fuld Bevidsthed ikke paa noget Vilkaar kan anses for uvidenskabelige; men endnu under Chocket af det Indtryk, Forf.'s Anstrengelser efterlader, maa det være tilladt at mene, at Arbejdets virkelige Emne ikke er egnet til Studium i store Kredse. Navnlig naar Undersøgel-

serne stilles i saa direkte Relation til, hvad praktisk udøvende Statistikere efterspørger, er der rigelig Anledning til at frygte, at ikke nogle, men mange vil finde, at det her ikke længere drejer sig om Statistik, men om Filosofi.

Paa den anden Side kan man vanskeligt komme uden om, at det i hvert Fald er nogle for Statistiken teoretiske Problemer, der her er søgt angrebet paa en Maade, der for saa vidt er tiltalende, som Forf. ikke har nøjedes med at tale om dem, men i hvert Fald har søgt at lade dem fremtræde saa at sige i modelleret Form.

H. Cl. Nybølle.

B. P. Adarkar: THE THEORY OF MONETARY POLICY with special reference to the relation between interest rates and prices. P. S. King & Son, London, 1935. IX + 125 Sider.

Prof. Adarkar giver i denne lille bog en oversigt over de fleste af de mirakkelrenter, der spiller saa stor en rolle i øjeblikkets konjunkturteoretiske debat. I hvert sit kapitel behandles Fishers realrente, Cassels sande rente, Wicksells normale rente, Hayeks ligevægtsrente, Sraffas varerente og Keynes naturlige rente. Disse kritisk refererende afsnit er bogens bedste; de er skrevet i et klart sprog og med en sund kritisk sans, der bl. a. giver sig udtryk i en fremhæven af det uklare og ofte selvmodsigende i Cassels anvendelse af begreberne »kapitaldisposition« og »sand rente« og i en skeptisk afstandtagen fra Ny-Østrigernes lære om produktionsomvejenes forlængelse og afkortning som konjunkturforklaring. Kritikken er mindst vaagen over for Keynes »that leader of modern monetary thought« (s. VIII), og det synes ikke at staa forfatteren klart, at flere af de indvendinger, der rejses mod Wicksell og Hayek, har lige saa stor gyldighed overfor dette store forbillede.

Bogens konstruktive afsnit er derimod af højst forskellig lødighed. Adskillelsen mellem den »aktive« og »passive« forbindelse mellem renteforskydninger og prisbevægelser (Chap. I), fordømmelsen af naturaløkonomiske hjælpeforestillinger indenfor penge teorien (Chap. XI) og behandlingen af kapitalproblemet (Chap. XII) er — omend ikke overraskende nye — saa dog rigtige og velformulerede. Hvad der derimod skæmmes bogen stærkt, er, at de konkluderende kapitler (IX, X, XII og XVI) er fuldt saa uklare og angribelige som nogen af de teorier, forfatteren selv kritiserer. Under henvisning til, at laanerenten indgaar som et element i profitforventningerne, betegner Adarkar det som en cirkelslutning at anvende disse ved definitionen af den naturlige rente (s. 105). Afgørende for, om der foreligger en cirkelslutning eller ej, turde det dog være, om forandringer i profitforventningerne alene eller hovedsagelig skyldes ændringer i laanerenten, og det maa vel anses for almindeligt anerkendt, at forandringer i profitforventningerne først og fremmest skyldes (forventede) ændringer i afsætningsmulighederne eller tekniske forandringer. Løvrigt er den rentesats, der i en given situation skaber ligevægt mellem opsparing og investering, hvilket er den af Adarkar selv anerkendte formulering af den naturlige rente, vel heller ikke upaavirket af de investerings- og opsparingsvaner, der knytter sig til det gældende laanerenteniveau?

I adskillige udtalelser lægger Adarkar en udpræget ensidighed for dagen, saaledes s. 61: »The conclusion, therefore, is inescapable that cost reduction, as a remedy for depressions, has neither a theoretical nor a practical basis.« — en kategorisk dom, der ikke fremkommer som resultatet af et

teoretisk bevis, samt i sit lyrisk opstemte begejstringsudbrud for den internationale guldafskaffelse (s. 123). Paa andre punkter kan forfatteren nærme sig det dilettantiske, saaledes i sin tro paa, at det er muligt for banksystemet ikke alene at tilpasse priser og omkostninger for samfundet som helhed, men ogsaa ved hjælp af kredittdiscriminering at nivellere de forskellige industrigrenes relative profit (s. 67—68) — i hvilken forbindelse monopoler og prisaftaler overhovedet ikke nævnes.

Trods ovennævnte mangler er Adarkars bog dog en nyttig tilvækst til den pengeteoretiske litteratur — et omraade, hvor man er taknemlig for selv ufuldkomne tilløb til at klarlægge forbindelsen mellem mange, ofte direkte modstridende, men næsten altid beslægtede teorier.

Ebbe Groes.

R. Kristensson: OMKOSTNINGER I BEDRIFTSØKONOMISK TEORI OG KALKULATION. H. Aschehoug & Co. 1936. 344 S.

Forfatteren, der er svensk Ingeniør og Docent i Driftsøkonomi ved den nyoprettede Handelshøjskole i Bergen, er i nærværende Arbejde stærkt præget af svensk og delvis tysk Tankegang, medens andre Retninger indenfor Faget ikke er berørt i tilsvarende Udstrækning; saaledes refereres Jantzens Arbejde fra 1919 indgaaende, medens de senere Arbejder kun kendes meget lidt; af amerikanske Forfattere indenfor Omraadet berøres Fortalere for standard-cost og Budgetregning ikke.

Indenfor det saaledes begrænsede Omraade behandles nogle af de centrale Problemer; Forfatteren omtaler S. 39 Schmalenbachs Hovedregel: »Die günstigste Beschäftigungsgrad liegt allgemein gesprochen immer da, wo Preis und Grenzkosten je Einheit sich decken« og udtaler S. 40, at »Reglen strider mod sund økonomisk Prispolitik«, hvorefter han opstiller som sin egen Regel: »Maksimal Gevinst opnaas i Regelen ved et Punkt, hvor Forøgelse i Omsætningsværdi er lige saa stor som den totale Forøgelse i Omkostningssum«. Læserne vil bemærke, at i det første Tilfælde er Efterspørgselskurven forudsat parallel med Mængdeaksen, hvilken Forudsætning man er gaaet bort fra i det andet Tilfælde.

I Stedet for denne efter min Opfattelse ikke videre frugtbare Diskussion vilde det have været værdifuldere, om man havde undersøgt, hvorledes Reglerne er anvendt i Praksis, og i Særdeleshed om man ikke i de nuværende Tider maa antage, at den enkelte Virksomheds Efterspørgselskurve paavirkes af de stedfundne Salg til lavere Pris, saaledes at Fremgangsmaaden i Alm. maa anvendes og bliver anvendt med et vist Forbehold. Et saadant Ønske overfor Forfatteren synes ikke unaturligt, da han giver et omfattende til Dels meget interessant Eksempelmateriale ikke mindst vedrørende Delingen mellem faste og variable Omkostninger. Paa dette Omraade slaar Forfatteren med Eftertryk fast, at Deling mellem faste og variable Omkostninger kun er relativ og bliver forskellig efter det valgte Synspunkt, et Forhold, der er klart belyst ved en Diskussion af nogle regnskabsmæssige Undersøgelser af norsk Fragtfart i de sidste Aar.

I sin Beskrivelse af Forholdet mellem Kapitalens Desinvestering og Afskrivning støtter Forfatteren sig til Jevons Triangler, en Fremgangsmaade, der er egnet til Belysning af det paagældende Forhold, men man kunde dog nok paa dette Punkt have ønsket, at Forfatteren i samme Forbindelse

havde søgt at karakterisere den Udvikling af Bedriftens Struktur, der er sket siden Jevons, og som maaske kunde belyses ved som tredje Dimension at sætte Kapitalinvesteringen i Relation til Arbejdet, saaledes at man søgte at følge Konsekvensen af, at der sker en Forskydning i Kapitalens Evne til at skabe Beskæftigelse fra at være væsentlig i Forbindelse med Desinvesteringen til nu at være væsentlig mere i Forbindelse med Investeringen.

Forfatteren sætter saaledes Tanker i Gang, som han ikke drager den fulde Konsekvens af, men der kan neppe være Tvivl om, at han med sin Bog dækker et Behov ikke mindst i de Krese, der har sat Handelshøjskolen i Bergen i Gang; jeg vil dog ønske, at han i kommende Udgaver ogsaa vil undersøge de rejste Spørgsmaals mere samfundsmæssige Sider og de relativt faste Omkostningers Stilling i Prispolitiken nærmere, saaledes f. Eks. Spørgsmaal om Differentialkalkulation af norske Jærnbaner og Elektricitetsværker, Spørgsmaal om standardiserede Former for Regnskaber (et Omraade, hvor der er ydet en betydelig Indsats baade i Norge og Sverrig), ligesom jeg vilde ønske mere Ligevægt mellem angelsaksisk og germansk Paavirkning.

Poul Peter Sveistrup.

BOSTADSPRODUKTIONSSAKKUNNIGAS BETÄNKANDE MED FÖRSLAG TILL LAG OM SPARFÖRENINGAR M. M. Stockholm 1935. 218 S.

BETÄNKANDE ANGÅENDE DELS PLANMÄSSIGT SPARANDE OCH DELS STATLIGA BOSÄTTNINGSLÄN (avgivet af Befolkningskommissionen). Stockholm 1936. 55 S.

Fra forskellige Sider har man i Sverige i de senere Aar interesseret sig for Planer om at fremme Opsparingen i den brede Befolkning. Interessen — der i mange Aar har været levende hos de svenske Sparekasser — har for nylig givet sig Udslag i de to ovennævnte Betænkninger, der begge — om end i mange Henseender forskellige — handler om Foranstaltninger til Fremhjælpning af den regelmæssige Opsparing.

Den førstnævnte Betænkning har sit Udspring i Ønsket om at fremme organiseret Opsparing med det Formaal at erhverve eget Hus og Hjem. Under Arbejdet kom Kommissionen til det Resultat, at der skulde organiseres Sammenslutninger af Sparere, »Spareforeninger«, over hele Landet for alle, som vilde opspare planmæssigt, d. v. s. efter en i hvert enkelt Tilfælde aftalt Plan med periodiske Indskud af en bestemt Størrelse. En saadan Plan skulde aftales i Forbindelse med et bestemt Spareformaal for hver enkelt. Spareformaalet kan være Erhvervelse af eget Hjem, men kan ogsaa angaa praktisk talt Erhvervelse af hvad som helst, naar det blot maa anses for fornuftigt. Spareren faar i en Række Tilfælde gennem sin regelmæssige Opsparing Ret til til sin Tid at opnaa en vis Kredit f. Eks. til Opførelse af eget Hus. Af mange Grunde skal Foreningen være knyttet til en Sparekasse. Det karakteristiske for Motiveringen for disse Forslag er Fremhævelsen af den planmæssige Opsparings Betydning og af, at en planmæssig Opsparing nødvendigvis for at lykkes maa være knyttet til et forud fastlagt Spareformaal.

Betænkning Nr. 2 er afgivet af Befolkningskommissionen. Den kommer til disse Spørgsmaal ud fra sin Interesse for Befolkningens Formerelse og det vil i denne Forbindelse sige for en Forøgelse af Ægteskabernes Antal, særlig i de yngre Aar. Befolkningskommissionen interesserer sig derfor særlig for at fremme den økonomiske Tryghedsfølelse gennem Opsparing

i de unge Aar (20—30 Aars Alderen) hos de Befolkningsklasser, hvis Indtægter i disse Aar er relativt store; og det paavises i Betænkningen, at der her først og fremmest er Tale om Arbejderklassen. I Modsætning til den førstnævnte Kommission, anser Befolkingskommissionen Spareformaalets Betydning for Opsparings Betydning for underordnet og lægger alene Vægt paa at faa de unge ind paa den regelmæssige, planmæssige Opsparing af visse periodiske Beløb. Organisationen til Løsning af denne sidste Opgave kan være forholdsvis enkel og dens Arbejde bliver af mere almen Art, i Traad med den af de svenske Sparekasser i Forvejen drevne Sparepropaganda. Da der ikke derved kommer noget særligt kreditgivende Organ frem — saaledes som ved den førstnævnte Kommissions Planer — foreslaar Befolkingskommissionen særlige Laan fra det Offentlige til »Bosættelse« (baade til Hus, Indbo o. s. v.) til almindelig Rente og med en meget kort Løbetid (f. Eks. 4 Aar); mon ikke for kort?

Ud fra danske Forhold knytter Interessen for disse to Betænkninger sig særlig til den indgaaende Drøftelse af den planmæssige og den formaalsbestemte Opsparing. Begge Betænkninger er i saa Henseende overmaade interessante.

Jens Toftegaard.

INTERNATIONAL TRADE IN CERTAIN RAW MATERIALS AND FOODSTUFFS BY COUNTRIES OF ORIGIN AND CONSUMPTION, 1935. League of Nations, Genève, 1936. 146 S.

Det under ovenstaaende Titel for nylig offentliggjorte Værk indeholder en Sammenfatning af Enkeltheder vedrørende Importens Oprindelse for 42 Lande, som tilsammen driver henved fem Sjettedele af Verdens samlede udenrigske Vareomsætning. Paa samme Tid har Problemet om Sikring af en tilfredsstillende Fordeling af de til industrielt Brug nødvendige Raastoffer frembudt Vanskeligheder, som vil give Anledning til Drøftelse Verden over. Disse to Forhold er i en vis Forstand ganske uden indbyrdes Forbindelse. Men det er muligt, at om man ikke havde tillagt det sidstnævnte Forhold saa alvorlig Betydning, vilde den første Sag ikke have faaet saa god en Støtte hos Regeringerne i Størsteparten af de 42 Lande, som Tilfældet faktisk har været. Det synes at vinde mere almindelig Tilslutning, at tilfredsstillende Resultater opnaas ikke ved, at ethvert Land gør, som det lyster, m. H. t. Registreringen af de internationale Varebevægelser. Thi hvert af de samhandlende Lande har en vis Interesse ikke blot i sin egen Opgørelse af Varestrømmen over dets Grænser, men ogsaa i de Opgørelser, andre Lande foretager over deres internationale Handel. Navnlig behøves der ikke nogen egentlig teknisk Undersøgelse af de faktisk foreliggende Opgørelser for at fastslaa, at de fleste Eksportlande ikke gennem den officielle Eksportstatistik kan skaffe sig tilstrækkelig udtømmende og paalidelige Oplysninger om Beliggenheden og Udvideligheden af Markederne for deres Udførselsvarer. Dette gælder i ganske særlig Grad, hvor Talen er om Jordens, Skovens og Minens Raaprodukter. Ændring af Ladningens Bestemmelsessted, medens Skibet krydser Oceanet, Videreførselse af Varerne fra de Havne, hvori Udlosning sker, Oplagring af Varerne i Lande, hvor de hverken er produceret eller skal konsumeres, eventuelt efterfulgt af Iblanding af lignende Produkter andetstedsfra, forinden de sendes til næste Bestemmelsessted — alt dette er Eksempler paa Enkeltheder, som undslipper

den officielle Statistik i Lande, hvis Varer gør saadanne Afstikkere fra den lige Vej mellem Produktionssted og Forbrugssted.

Vil man benytte Importstatistiken som Middel til at efterspore Varestrømmens Fordeling, kræves der i mange Tilfælde fyldigere Oplysninger, end der hidtil har foreligget. At saadanne kan skaffes, fremgaar af, at man fra 26 af de 42 Lande, som Oversigten vedrører, har modtaget Oplysning om Importvarernes Oprindelse. Ganske vist omfattede disse Oplysninger ikke i alle Tilfælde samtlige Varer, som var medtaget i Undersøgelsen, ligesom det maa indrømmes, at den for to meget vigtige Lande foreliggende Opgørelse for 1935 ikke formelt angiver Varernes Oprindelseslande. Som Supplement til de direkte modtagne Oplysninger har man benyttet de offentliggjorte Opgørelser fra de resterende 14 Lande, af hvilke de 11 i Principet byggede deres Handelsstatistik paa Inddeling efter Oprindelseslande. For 1936 venter man i højere Grad at faa direkte Oplysning om de ønskede Enkeltheder.

De udbredte Restriktionsforanstaltninger enten i Form af Kvotasystemer og lignende Reguleringer eller i Form af Valutakontrol nødvendiggør paa forskellig Maade et udstrakt Kendskab til Enkeltheder vedrørende Importvarernes Produktionslande. De Kanaler, hvorigennem Indførselslandene præsterer Betaling for modtagne Varer, har faaet en særlig Betydning. Direkte Kanaler kan holdes aabne, medens indirekte Kanaler er udsat for Tilstopning gennem Indgreb, hvorover hverken det betalende Land eller det, som skal modtage Betalingen, kan udøve nogen Kontrol.

Den Undersøgelse, som er foretaget i Folkeforbundets nye Publikation, er begrænset, for saa vidt som den kun vedrører Naturprodukter og Frembringelser heraf, tilvirket i Lande, hvor i hvert Fald nogle af Raavarerne er dyrket eller fremdraget. Det er paa ingen Maade alle Naturprodukter, som medtages. Men de 35 Varegrupper, som indgaar i de nye Tabeller, synes at have omfattet henved en Sjettedel af den samlede Indførsel til Alverdens Lande. Denne Konklusion hviler dog paa en ret overilet Beregning (af Anmelderen) og giver maaske et for lavt Udtryk for de udvalgte Varenumres relative Betydning. De Tal, Danmark har leveret, viser at disse Varer, efter Værdi, udgjorde 23 pCt. af Danmarks samlede Indførsel i 1935.

Alfred W. Flux.

STATISTIKENS ANVENDELSE INDENFOR ØKONOMISK-HISTORISK FORSKNING

AF ELI F. HECKSCHER

PAA Grund af den dobbelte Betydning, der stadig tillægges Ordet Statistik, maa det fra Begyndelsen siges, at jeg dermed mener statistisk Materiale, ordnede Masseiagttagelser, ikke, eller idet mindste i meget ringe Grad, statistisk Teori. Hvorvidt ordnede Masseiagttagelser har Betydning for historiske Studier, afhænger af, hvad man vil opnaa ved disse. Et Hovedomraade for historisk Forskning maa altid være at lære de handlende Personers Motiver at kende; og hvis dette udgør Studiernes Formaal, er det nødvendigt med den største Omhu at undgaa at tage Hensyn til alt, hvad der ikke har haft Betydning for de forskellige Tiders Mennesker selv, hvor vigtigt eller indlysende det saa end maa være for Forskeren og hans Tid. Et Brev til en handlende Person kan umuligt have paavirket ham, før han har modtaget det, selv om det har været afsendt langt i Forvejen; og det maa derfor nøjagtig undersøges, naar Brevet virkelig er kommet Modtageren i Hænde, før det kan inddrages i Betragtningen af hans Motiver. Paa samme Maade gælder det, at Kendsgerninger af Masseiagttagelsernes Natur maa lades ude af Betragtning indenfor Studiet af Motiverne, hvis det ikke kan antages, at vedkommende Forhold har været kendt. Statistik i egentlig Forstand har spillet en ringe Rolle før det syttende Aarhundrede, i vore Lande vel endogsaa før det attende; og den faar derfor en strengt tidsbegrænset Opgave indenfor den Art Historieforskning, som det nu gælder. Og mere end det. Thi selv naar Statistik benyttedes af den Tids Mennesker, var det i stor Udstrækning fejlagtig Statistik; alligevel har den haft Betydning, som den rigtige til andre Tider har haft, nemlig som Aarsag til faktiske Handlinger, paa samme Maade som f. Eks. en Feltherres Opfattelse af Fjendens Styrke er lige vigtig som Forklaring af hans egne Handlinger, enten den har været gal eller rigtig.

Paa den anden Side indser man let, hvor begrænset en Del af den faktiske og rimelige Historieforskning, der dækkes af Studiet af de handlendes Motiver. I Virkeligheden gælder, hvad der nu er sagt, kun om de handlendes bevidste Motiver. Saa snart man kommer over paa de ubevidste, bliver det nødvendigt at studere det Milieu, hvori Vedkommende har levet, og der er det idet mindste meget muligt, maaske endog sandsynligt, at man ikke naar frem uden et Studium af Samfundenes kvantitative Forhold. Men hvorledes det end maa forholde sig med dette, er det klart, at man paa den først behandlede Maade aldrig naar længere end til at lære at kende, hvad Mennesker tilsigtede eller søgte, hvad de mente, og hvad de troede. Hvad de opnaaede fremgaar aldrig ad den Vej, og i de fleste Tilfælde udgør Undersøgelsen deraf vel næsten Historieforskningens Hovedopgave. At man til Trods for dette i saa overordentlig stor Udstrækning har ladet Studier af den anden Art ligge, finder sin Forklaring i, at man, udtrykkelig eller oftere underforstaaet, har sat Lighedstegn mellem, hvad de handlende Personer vilde, og hvad der faktisk skete. Der findes en uoverskuelig Mængde historiske Arbejder, hvor der forekommer lange Redegørelser for Love, Forordninger, Forskrifter og Anordninger, uden noget Forsøg paa at faa fastslaaet, hvorvidt Virkeligheden ogsaa svarede til disse Foranstaltninger; Læseren og oftest Forfatteren selv kommer saa til at tro, at der ikke var nogen væsentlig Forskel mellem de to. Strengt kildekritisk set forholder det sig lige omvendt. En Forskrift viser i sig selv sandsynligvis med Nødvendighed kun én Ting, nemlig at Virkeligheden ikke saa saaledes ud, som der blev paabudt; thi hvis den havde været saaledes fra Begyndelsen, saa vilde Forskriften have været overflødig. Den eneste Undtagelse herfra udgør Kodifikationerne, hvor man altsaa har fundet Anledning til at sammenfatte, hvad der allerede før har været gyldigt; i dette Tilfælde opstaar den modsatte Fare, at Loven kommer til at faa et Indhold, der spejler en allerede forgangen Tids Forhold. Dette betyder selvfølgelig paa ingen Maade, at Forordninger, der gav noget nyt, altid blev uden Virkning; det betyder kun, at dette ikke kan bevises ved, at de er blevet udfærdigt — m. a. O., at man trænger til Studium af Kendsgærninger af en anden Art end dem, der udtrykker de handlende Personers Hensigter. Dette Studium forudsætter i de fleste Tilfælde Kendskab til Samfundenes Størrelsesforhold.

Nu maa vel disse Slutninger i sig selv siges at være temmelig

uimodsigelige, men forsaavidt ogsaa af ringe Interesse. Betydning faar de først ved, at deres Betydning eftervises for den faktiske Forskning, og det følgende maa derfor i stor Udstrækning blive en Samling af Eksempler. Jeg beklager, at Eksemplerne i saa stor Udstrækning har maattet vælges fra svensk Materiale; hvis man ikke skal begaa Fejltagelser, maa man holde sig til, hvad man kender bedst. Lad mig altsaa begynde med at tale om nogle almindelige Misforstaaelser foranlediget af, at man ikke har undersøgt de kvantitative Forhold.

Et Hovedeksempel af den Slags udgør den Rolle, der i de allerfleste Fremstillinger paa alle Sprog tillægges Byerne i ældre Tiders Samfund. I Virkeligheden var Byerne næsten altid kvantitativt ubetydelige i Sammenligning med Landbefolkningen. I et Land som Sverige repræsenterede de sandsynligvis kun ca. fem Procent af Befolkningen i det sekstende Aarhundrede, og endnu saa sent som i Midten af det nittende var Bybefolkningen bevislig kun ti Procent af det Hele. I Danmark var Bybefolkningen ganske vist meget større, omtrent tyve Procent, da en ordnet Befolkningsstatistik begyndte i anden Halvdel af det attende Aarhundrede, men den udgjorde alligevel en temmelig begrænset Del af Totalbefolkningen. Ingen, der læser de sædvanlige Fremstillinger af Samfundslivet, vil blive klar over dette Forhold, simpelthen fordi de agerende Personer selv ikke var det. Af de ca. 2000 Ytringer om økonomiske Ting, som jeg har samlet fra Gustav Vasas udgaaende Breve, henførte godt og vel Halvdelen sig til Byerhvervene, d. v. s. disse var omtrent ti Gange overrepræsenterede. Hertil kom, at selv den ubetydelige Bybefolkning, der eksisterede, i meget stor Udstrækning var landbrugende, saa at Korndyrkning og Kvæghold udgjorde en Hovedside af deres Virksomhed. At en By blev »grundlagt«, betød saaledes i stor Udstrækning alene noget politisk eller administrativt, Byprivilegier til Landdistrikter; men dette har ikke forhindret Historikere fra at skrive tykke Bøger om næsten betydningsløse Bydannelser, fordi man hverken gjorde sig Umage for at undersøge deres Størrelse eller deres Karakter — Byprivilegiet viste jo, at der forelaa en By. Forklaringen til det Hele er i sig selv af overmaade stor Interesse, nemlig som Bidrag til ældre Tiders egen Opfattelse af Virkeligheden, bestemt som den var af den middelalderlige Bypolitiks enestaaende stærke Indflydelse paa Ideer og Politik langt ind i det nittende Aarhundrede. Fejltagelsen indtræder først, naar dette opfattes som ensbetydende med den ydre Virkelighed.

Historikere støtter i Almindelighed deres Fremstilling af ældre Tiders Forhold paa den Opfattelse af dem, som de Samtidige gav Udtryk for. Dette er imidlertid en meget svag Støtte allerede af den Grund, at sociale Forhold simpelthen ikke i Virkeligheden kan iagttages individuelt, fordi de naar meget videre end Individets Blik og Hørelse. Ogsaa en fuldstændig upartisk Iagttagelse, der er fri for forudfattede Meninger, ser kun en lille Del af det Hele; hvad han udtaler om Resten, er ikke Udtryk for Iagttagelse. Men dertil kommer for det andet, at næsten intet Menneske er frit for forudfattede Meninger; enhver kommer derfor, selv med de bedste Hensigter, til at fremstille, hvad han ikke selv har iagttaget, i Lyset af disse forudfattede Meninger, enten saaledes, at han skildrer, hvad han ønsker, eller tværtimod hvad han frygter. Og for det tredje og sidste er det allermeste af det sædvanlige historiske Kildestof end ikke efter Hensigten upartisk, fordi det er tilrettelagt med Hensyn til politiske Opgaver, ikke som Bidrag til en videnskabelig Undersøgelse af Virkeligheden. Vi har i Nutiden et stort Eksempel paa dette i de fleste Regeringers, men maaske særlig i Sovjet-Regeringens rige Dokumentering af sine Resultater. Da den ser sin Opgave i at revolutionere Verdens Økonomi, vil den naturnødvendig komme til at fremstille Virkeligheden paa en ganske anden Maade, end det vilde ske ved videnskabelig Undersøgelse, og derfor ved vi meget mindre, end det var at ønske, med Hensyn til det uhyre Eksperiment, som Sovjet-Husholdningen udgør. Men ingen maa forestille sig, at f. Eks. Gustav Vasa lagde mindre Vægt paa at gøre Propaganda med sine Udtalelser end Sovjet-Regeringen; i begge Tilfælde gjaldt det om at paavirke Gemytterne, ikke om at fremstille den objektive Virkelighed.

Det ligger nær at antage, at Folk i ældre Tider lige saa vel som Nutiden har haft et saa stort Kendskab til de fundamentale Samfundsforhold, at deres Ord om dem staar til Troende, fordi Udtalelsernes Ophavsmænd paa den ene Side selv kendte Forholdene og paa den anden Side ikke vilde vove at sige noget, som alle straks vilde vide var galt. Nu tør man vistnok haabe, at mange af Nutidens grundlæggende Samfundsforhold er almindelig kendt blandt nulevende Mennesker med normale Kundskaber, saaledes at de omtrent kender f. Eks. Folketallet i deres eget Land, hvorvidt det er stigende eller faldende, hvorledes Forholdet er mellem Kønnene ved Fødslen og i Totalbefolkningen o. s. v. Med andre, ikke mindre vigtige Forhold er dette imidlertid mere tvivl-

somt; men det maa staa hen. Thi hvad det gælder om at understrege, er, at hvad Folk nu ved om den Slags Forhold, ikke er noget, som de henter »aus der Tiefe ihres Bewusstseins«, men at det tværtimod er en Følge af, at vi nu har en ordnet Statistik. Selv om Folk ikke studerer denne Statistik selv — og det gør de færreste — saa kender de dens Resultater fra Skoleundervisningen, Aviserne, den politiske Diskussion o. s. v.

Man har altsaa paa ingen Maade Lov til at slutte fra Nutidsmenneskenes Samfundskendskab til et tilsvarende Kendskab i ældre Tider. Hvor lidt selv Regeringer og velunderrettede Folk i gamle Dage vidste om det Samfund, som var dem betroet, eller hvori de levede, og hvor forsigtig man følgelig maa være med Hensyn til ubestyrkede Udtalelser om Samfundsforholdene, vil knap nok nogen tro, der ikke har gjort Sammenhængen til Genstand for Undersøgelse. Det maa derfor tydeliggøres ved en Række Eksempler, der kan vælges fra forskellige Lande, Tider og Omraader af Samfundslivet.

Den totale Folkemængde er i Virkeligheden aldrig let at konstatere. En af den officielle svenske Befolkningsstatistik Grundlæggere, Matematikeren Pehr Elvius, skrev saaledes i 1744, medens denne Statistik endnu indskrænkede sig til temmelig ufuldkomne aarlige Opgivelser af Antallet fødte og døde, at man »af Antallet af Børn, der aarlig fødes i Riget som Helhed, omtrentlig vilde kunde slutte til, hvor folkerigt Landet maa være, hvad der ellers ikke uden store Vanskeligheder lader sig gøre«¹). Men selv om ogsaa den totale Folkemængde var ukendt, skulde man alligevel mene, at der idet mindste ikke kunde herske Tvivl om den Retning, hvori Folkemængden bevægede sig. I Virkeligheden tog man imidlertid her fejl i forbløffende Grad. Lige indtil David Hume, i sit store Essay on the Populousness of Ancient Nations (1751—52), bragte Rede i Tingene, var det den almindelige Mening overalt, at Befolkningen var aftaget siden Oldtiden. Men endnu mere karakteristisk er det, at man f. Eks. i England lige til Slutningen af det attende Aarhundrede var fast overbevist om, at Folkemængden i dette Land befandt sig i stadig Nedgang; dette kom til Udtryk i offentlige Udtalelser selv fra ledende Statsmænd som den ældre William Pitt (Lord Chatham) og Lord Shelburne. Hvordan man kunde forestille sig, at den store industrielle Revo-

¹) Kongl. Svenska Vetenskaps-Academiens Handlingar 1744, cit. Aug. Hjelt, Det svenska tabellverkets uppkomst, organisation och tidigare verksamhet (Helsingfors 1900) S. 18.

lution kunde gaa sammen med en saadan Udvikling, er os vanskeligt at fatte, og i Virkeligheden steg Folkemængden i den Tid meget stærkt, især i Sammenligning med alle tidligere Perioder af nogen Længde. Sandsynligvis beroede Opfattelsen paa Forestillingen om, at Menneskeheden stadig gik tilbage i alle Henseender, efter Horats' bekendte: »Aetas parentum, peior avis, tulit nos nequiores« o. s. v. Dette udgør et slaaende Eksempel paa Indflydelsen fra forudfattede Meninger. Disse gjorde sig gældende hos de ældre Statistikere selv, saa snart disse ikke havde et Talmateriale at støtte sig til. Saaledes skrev den svenske Tabelkommission, den Myndighed, hos hvilken Ledelsen af den ny Befolkningsstatistik laa, i sin Beretning af 1761, at »flere Eksempler hos os kunne gives paa at Hustruer, som har været over 60 Aar, har født Børn«; men selvfølgelig gav Kommissionens eget Materiale ingen Underretning om saadanne »Eksempler«, der vel nærmest har været fremkaldt ved Reminiscenser fra det Gamle Testament; og Kommissionen fortsatte ogsaa med Sætningen, at »et Middel af Avletiden ikke synes at ville overstige 45 Aar«¹⁾. Næsten hele det attende Aarhundrede igennem foregik der videre i Sverige Diskussioner om Aarsagerne til den antagne store Udvandring; det svenske Videnskabsakademi satte i 1763 som Emne for en Prisopgave »Om Aarsagerne til, at en saadan Mængde Mennesker aarlig flytter ud af Landet«, og modtog 30 Besvarelser. Men Gustav Sundbärgs Bearbejdelse af det store befolkningsstatistiske Materiale har givet til Resultat, at Tallet var saadan noget som 1300 om Aaret, to Trediedele af en Promille ($\frac{2}{3}$ ‰) af Totalbefolkningen. Ogsaa dette er meget karakteristisk for, hvorledes man fristes til at generalisere individuelle Iagttagelser, naar man ikke har Masseiagttagelser at støtte sig til.

Et Omraade, hvor dette har spillet en ogsaa praktisk stor Rolle, er Skovbruget. En Rejsende, der passerer en Udhugning paa f. Eks. en Kvadratkilometer, faar næsten uvilkaarlig Indtryk af, at Skoven er i Færd med at forsvinde under de kapitalistiske Udbytteres Økser; jeg tror, at enhver er i Stand til at verificere dette ud fra sin egen Erfaring. Man er forhindret fra at observere, at denne ene Kvadratkilometer er for lille til blot at svare til den aarlige Tilvækst i en lille Skov paa 100 Kvadratkilometer; i de store Skove paa 20 eller 30 000 Kvkm. trænges det til det mange-

¹⁾ Trykt af Hjelt, De första officiella relationerna om svenska tabellverket (Helsingfors 1899) S. 84.

hundreddobbelte for at bevare Ligevægten indenfor Skovbruget. Men det har ikke forhindret en ældgammel Lovgivning imod Udhugning af Skovene, og den herskende Opfattelse har som sædvanlig ført ogsaa moderne Forskere paa Vildspor. Et næsten klassisk Eksempel paa dette udgør Werner Sombarts monumentale Ytring i *Der moderne Kapitalismus*: »Im Anfang des 19. Jahrhunderts ist Skandinavien bereits ausgeraubt« — dette om et Tidspunkt, der ligger halvtreds Aar før den egentlig svenske Udførsel af Trævarer, der siden kom til at udgøre omtrent Halvdelen af Landets Totaleksport, endnu var begyndt¹⁾.

De fleste vilde vel mene, at ældre Tidens Regeringer havde i det mindste et elementært Kendskab til Størrelsen af de Fænomener, der laa til Grund for deres Foranstaltninger, men i Virkeligheden forelaa der ingen som helst Sikkerhed for dette. Eksempelvis fik i England i 1371 Kongen af Parlamentet en Bevilling paa 50 000 Pund Sterling, og det bestemtes, at den skulde repareres med samme Beløb paa alle Rigets Sogne. Man antog, at der var 40 000 Sogne, og satte Skatten til 22 Shillings og 3 Pence for hvert. I Virkeligheden var der imidlertid kun 9000 Sogne og Skatten maatte derfor forandres til 5 Pund og 16 Shillings fra 22 Shillings og 3 Pence, hvad der selvfølgelig kom som en net lille Overraskelse for Vedkommende²⁾.

Selv hvor der eksisterede Statistik, blev den ikke blot i stor Udstrækning behandlet som en Statshemmelighed og derfor skjult for almindelige Iagttagere og Forfattere, hvad disse ofte beklagede sig over. Men ogsaa de Folk, der havde Adgang til Materialet, undlod meget ofte at benytte det, især naar det kom paa tværs af deres forudfattede Meninger. Saaledes finder man f. Eks., at svenske Regeringskommissioner hele sidste Halvdel af syttende Aarhundrede igennem talte om et Indførselsoverskud, skønt de officielt udarbejdede Handelsbalancer viste et stort og stigende Overskud for Udførselen.

Jeg skal slutte denne Samling af Eksempler med et udførligere, der forekommer mig at være særdeles lærerigt, fordi man i dette Tilfælde er i Stand til at konfrontere en præciseret, talmæssig Paastand af en kyndig og intelligent, samtidig Iagttager med det statistiske Kendskab, vi nu har. Det gælder Søfarten paa Øresund

¹⁾ Sombart, *Der moderne Kapitalismus* II:2 (München & Lpz. 1919) S. 1149.

²⁾ Georg Brodnitz, *Englische Wirtschaftsgeschichte* (Jena 1918) S. 203.

i 1670'erne. Vedkommende Forfatter er Roger Coke, en Slægtning af den bekendte Dommer Sir Edward Coke og en af de mest originale Forfattere indenfor den store merkantilistiske Litteratur. I to af sine i Aaret 1675 udgivne Skrifter, med den fælles Titel *Treatise*, kom han tilbage til samme Opgivelser om Skibsfarten paa Øresund; i den ene af dem lyder hans Paastand paa følgende Maade:

The Dutch, we see, by importing French wines, brandy and salt, and exporting them with their own fish, woollen manufactures and spices, send yearly 1500 sail of ships into the Sound . . . . ., whereas we, though our woollen manufactures are better and it may be, if we had those trades, might be sold cheaper, yet in a year we send not above seven into the Sound (two whereof are laden with woollen manufactures, the other five in ballast only ...) . . . .¹⁾.

Det er nu en let Sag af de udgivne Øresunds-Tabeller at finde, hvordan det i Virkeligheden forholdt sig eller, for at udtrykke sig tilstrækkelig forsigtig, hvad der var de mindste Tal, hvormed man maa regne. Det fremgaar ikke med fuld Tydelighed, hvorvidt Coke med sine Tal har villet give Antallet Skibe fra de to vedkommende Lande eller Skibe af de to Landes Nationalitet. Man skulde dog vente det første, og Øresundstabellernes Tal for Skibe fra Nederlandene og England skal derfor først gengives, skønt man i dette Tilfælde ikke i de udgivne Tabeller kan skelne mellem balastede og ladede Fartøjer. Man faar da følgende lille Tabel:

Skibe fra Nederlandene og England østpaa gennem Øresund
i Aarene 1661—1680.

Aar	Fra Nederlandene	Fra England	Aar	Fra Nederlandene	Fra England
1661	480	95	1671	772	133
1662	594	113	1672	196	59
1663	671	103	1673	401	82
1664	626	139	1674	747	170
1665	213	48	1675	501	183
1666	449	37	1676	554	147
1667	502	41	1677	583	170
1668	963	109	1678	591	224
1669	977	145	1679	690	201
1670	831	174	1680	624	169

¹⁾ Coke, *Treatise III: England's Improvements* (Lond. 1675) S. 54. Det gentages i det følgende Bind, S. 98.

Som man finder, er der overhovedet ingen Overensstemmelse mellem den Virkelighed, der fremgaar heraf, og Cokes Opgivelser. Af den Grund er jeg mere tilbøjelig til at tro, at han alligevel er gaaet ud fra Skibenes Nationalitet. Det bliver da muligt at angive Øresundstabellernes Tal med Fordeling paa ballastede og ladede Skibe, hvad der dog, som Kontrol for Cokes Tal, kun har Betydning for de engelske Skibes Vedkommende. Resultatet bliver saa:

Nederlandske og engelske Skibe østpaa gennem Øresund
i Aarene 1661—1680.

Aar	Nederlandske	Engelske			Aar	Nederlandske	Engelske		
		talt	ballastet	ladet			talt	ballastet	ladet
1661	607	89	24	65	1671	872	106	52	54
1662	740	85	34	51	1672	163	6	4	2
1663	725	87	39	48	1673	359	5	2	3
1664	692	105	57	48	1674	652	120	54	66
1665	181	23	9	14	1675	434	364	90	274
1666	460	—	—	—	1676	467	408	68	340
1667	496	5	1	4	1677	599	350	72	278
1668	991	72	35	37	1678	637	318	102	216
1669	1005	93	48	45	1679	937	327	88	239
1670	917	103	65	38	1680	832	213	40	173

Det viser sig altsaa til en Begyndelse, at man savner alt, hvad der svarer til Cokes Opgivelse om 1500 Fartøjer fra Nederlandene; det højeste Tal, der foreligger, er 1005 nederlandske Fartøjer (ikke Fartøjer fra Nederlandene, der aldrig naar højere end 977), i Aaret 1669. Dette belyser et russisk Ordsprog: »Skrækken har store Øjne«, som man ofte kommer til at tænke paa ved Studiet af økonomisk Historie. For det andet finder man, at Coke har sammenstillet de største hollandske Tal med de mindste engelske. Skønt Skibene fra England aldrig gik ned under 37 (i 1666), er der virkelig Aar, hvor Skibe under engelsk Flag var lige saa faa som eller endogsaa færre end han opgiver, nemlig 0 i 1666, 5 i 1667 og 1673, 6 i 1672. Men i alle disse Aar var der Krig mellem England og Nederlandene; de udgør Undtagelser, ikke, som Coke fremstiller Tingene, Regelen; og de samme Aarsager, der har reduceret den engelske Tonnage til intet eller næ-

sten intet, har stærkt formindsket ogsaa den hollandske Tonnage. Coke har uden Tvivl faaet sine Opgivelser fra Ytringer, som baserede sig paa Forholdene under Krigsaarene 1672 og 1673, generaliseret dem og sammenstillet dem med den almindelige — og i sig selv rigtige — Forestilling om den uhyre hollandske Skibsfart, som han saa har overdrevet i sin Fantasi. Endelig har han ingen Forestilling haft om, hvor stærkt den engelske Skibsfart og Handel paa Østersøen allerede var steget, før han skrev sin Bog. Ogsaa i dette Tilfælde, hvor der sandsynligvis er et Virkelighedsunderlag for Opgivelserne, vil man se, at de giver et i grundlæggende Henseende fejlagtigt Billede af Virkeligheden. Men hvis vi ikke havde haft Øresundstoldregnskaberne, vilde vi sandsynligvis have taget Cokes Tal for gode Varer.

Hvorvidt en saadan Kontrol i Almindelighed er mulig at foretage, afhænger selvfølgelig af vore Kilder, og der hersker undertiden blandt ikke historisk uddannede Samfundsforskere en temmelig naiv Forestilling om, at det statistiske Materiale ikke gaar længere tilbage end de officielle statistiske Publikationer. Hvad man undlader at tage Hensyn til, er ikke alene Eksistensen af ældre, uudgivet Statistik, men ogsaa, og vigtigere, til de Muligheder, der foreligger, for at lave Statistik paa Grundlag af Kilder, som ikke i sig selv er af numerisk Natur, eller som i det mindste ikke fra sine Skaberes Haand er bleven betragtet fra et statistisk Synspunkt. Statistik af denne sidste Slags er i Virkeligheden forsaavidt endogsaa den allerbedste, som den ikke kan være ensidig tilrettelagt med et bestemt, praktisk Øjemed, hvad der ofte indtræffer med bearbejdet officiel Statistik i mange Lande og til forskellige Tider. Hvis man har et tilstrækkelig stort Materiale af hvad Slags som helst, kan der altid laves Statistik af det, og jeg tror, det vilde være nyttigt at faa det gjort i langt større Udstrækning, end der sædvanlig sker, fordi man saa ved mere om de studerede Fænomeners Rækkevidde, end naar man baserer sin Forestilling paa et ikke talmæssigt Skøn. Naar man f. Eks. tror at kunne finde en overvejende Tendens til at forhindre eller vanskeliggøre Udførselen til visse Tider og Indførselen til andre, er det principielt fejlagtigt at prøve paa at bevise dette ved simpelthen at citere Forordninger og Udtalelser i den ene og den anden Retning, thi det kan da tænkes, at der eksisterer andre, samtidige Ytringer af modsat Karakter. Det rigtige er at opstille en Tabel over alle Forordninger eller Udtalelser, der foreligger, og saa at undersøge, hvilke og hvor mange, der peger i den ene og den an-

den Retning. Forsømmelsen af denne Arbejdsmaade i en stor Del af den historiske Literatur gør ofte en Læser, der er vant til at iagttage Størrelsesforhold, meget skeptisk overfor Paastandenes Holdbarhed, ogsaa i Tilfælde, hvor denne Tvivl slet ikke i Virkeligheden er berettiget.

Det vilde føre alt for vidt, hvis jeg skulde prøve paa at rede-gøre for, hvad Slags Materiale man har i de forskellige Lande af en Art, der tillader dets Benyttelse som Grundlag for Statistik; derom kan jo intet siges i al Almindelighed; det maa afhænge af Landenes historiske Karakter og navnlig af, hvorledes deres Forvaltning har været. Men der er sikkert intet Land, hvor der ikke foreligger meget uudnyttet Materiale af den Slags, i det mindste for de sidst forløbne tre Aarhundreders Vedkommende, udover hvad der indtil nu er bleven bearbejdet udenfor den officielle Statistik. Ofte kræves der ganske vist en hel Del videnskabelig Fantasi for at opdage, hvordan Materialet skal benyttes i saadanne Øjemed; men hvis man vænner sig til at spørge paa den rette Maade, er det mærkeligt, hvor fyldige Svar man ofte kan faa.

Hvad man efter min Mening især maa efterspørge, er Muligheden af at finde kontinuerlige Opgivelser, Registre ført gennem lange Tider. Selv om disse er ufuldstændige fra det Synspunkt, man ønsker at anlægge, hvad der vel i Almindelighed er Tilfældet, har de meget at fortælle, saa snart de har været tilnærmelsesvis ligeligt og konsekvent ført, hvilket er at vente i Lande med en stærk administrativ Tradition. Man faar i saa Fald gennem dem en Forestilling om Svingningerne i Samfundslivet, hvad der kan være noget meget forskelligt fra, hvad vi nu plejer at kalde Konjunktursvingninger, men som maaske ikke af den Grund er mindre vigtigt. Desuden er det ofte muligt paa den Maade virkelig at studere de Fænomener, der sædvanlig betragtes som karakteristisk for Konjunktursvingningerne; og fremfor alt maa det betones, at vi ved alt for lidt baade om disse Svingningers virkelige Natur og derunder om deres Periodicitet eller »Singulæritet« til at have Lov at forsømme Studier af nogensomhelst Svingninger, der gaar længere tilbage end den officielle Statistik. Desuden kan Statistik, der baseres paa fortløbende Registre, give en Sikkerhed, som ikke opnaas ved Tællinger uden indbyrdes Sammenhæng. Saaledes er jeg kættersk nok til at mene, at de moderne Folketællinger i visse Henseender er mindre paalidelige end en Befolkningsstatistik, der grundes paa Kirkebøgernes Opgivelser. Med dette har jeg ikke villet sige, at man kan undvære de virke-

lige Folketællinger, hvad der sikkert er umuligt i et Samfund med stærk lokal Bevægelighed hos Befolkningen; jeg mener kun, at selve den Kendsgerning, at en Registrering, der i Tid ligger langt forud for vedkommende Bearbejdelse, skaber Sikkerhed imod tendentiøse Fejltagelser, der let kan indtræde ved særlig indrettede Tællinger. Saaledes lader det f. Eks. til at være en almindelig Opfattelse, at Aldersopgivelserne for Kvinder er — og tidligere i endnu højere Grad var — for lave ved Folketællinger, fordi Vedkommende har opgivet at være yngre end de var; hvis Resultaterne i Stedet bliver taget fra Kirkebøgerne, er dette udelukket, da de jo alle sammen var nyfødte ved den Lejlighed, da de kom ind i Registret. Paa den Maade faar et Materiale, der foreligger i de mange arkivaliske Registre, hvormed den historiske Statistik for en stor Del arbejder, i visse Henseender endog en højere Værdi end de indsamlede Opgivelser, der udgør Primærmaterialet for det meste af den moderne Statistik. Selvfølgelig har den ældre Tids Materiale i andre Henseender som Regel større Mangler end det moderne; det er allerede meget, at det har visse Fortrin fremfor dette. Men hvis det gamle Materiale skal have denne Værdi, maa Registreringen sædvanlig være i det mindste i Hovedsagen kontinuerlig; efter min Mening er det den Slags Materiale, man i første Række bør søge at opspore.

I særdeles mange Tilfælde bliver det nødvendigt at benytte Materialet til at vise noget, som dette ikke i sig selv vedrører. Selve Kontinuiteten af Opgivelserne gør det ofte til en generel Samfundsmaaler; ved at tillade Sammenligning Aar for Aar eller over længere Aarrækker fortæller et saadant Materiale noget om, hvordan Samfundslivet har forskudt sig, viser enten de korte Svingninger eller den lange »Trend«, den gennemgaaende Forskydning i en bestemt Retning. Af større Interesse er det at paapege, i hvor stor en Udstrækning Materiale ved passende Behandling kan faas til at fortælle noget om, hvad der er foregaaet, før det blev til; Mangelen paa ældre Materiale gør ofte dette til en meget vigtig Opgave. Det bedste Eksempel, jeg kender, gælder den svenske Befolkningsstatistik, der vel er den ældste i Verden, men alligevel ikke i sin egentlige Form gaar længere tilbage end 1749, saa at vi altid vil svæve i Uvidenhed om grundlæggende demografiske Forhold m. H. t. hele Udviklingen før de sidste to Hundrede Aar. Saa meget vigtigere er det, at vi prøver paa at finde ud, hvor meget dette Materiale har at fortælle os om Tiden før dets Tilblivelse. Det er givet, at de Mennesker, der forekommer i et befolknings-

statistisk Materiale fra 1749 og fremad, har haft en Historie, som gaar længere tilbage, og at denne Historie vil paavirke deres Karakter, naar de kommer frem i Materialet. Af Forholdet mellem de forskellige Aldersklasser vil man saaledes kunne lære noget om deres tidligere Skæbne, om den Tid, hvor de blev født, eller om den, de har gennemlevet; det samme gælder Forholdet mellem Kønnene. Ad disse Veje er det muligt at udsige en hel Del f. Eks. om Virkningerne af Karl XII's Krige paa den svenske Befolkning, skønt disse Krige endte 30 Aar, før Befolkningsstatistiken begyndte. For at nævne et andet, mindre slaaende Eksempel, men ligesom det forrige valgt blandt hvad jeg har arbejdet med, er det muligt at eftervise Karakteren af den Politik m. H. t. Jernindustrien og Skovbruget, der i Sverige begyndte i 1630'erne, skønt de Registre, vi har til vor Raadighed, først begynder i 1695, fordi vi der kan lære de forskellige Foretagenders Alder at kende. Selvfølgelig kunde der gives mange andre Eksempler af samme Slags.

Jeg haaber ikke, at nogen af, hvad der nu er blevet sagt, vil drage den Slutning, at historisk-statistisk Materiale ikke skulde kræve stor Forsigtighed ved Anvendelsen. I de fleste Tilfælde kræver det mere og ikke mindre Forsigtighed end det moderne Materiale, og der er nogle Hensyn, som er særlig vigtige, naar det gælder et ældre Materiale, der er opstaaet med Tanke paa ganske andre Opgaver end at give et Billede af Samfundsforholdene. Jeg skal nævne nogle:

Man maa være særlig opmærksom paa, hvad Materialet i Virkeligheden gælder. En meget almindelig Fejl har været, at de mange ældre Registre over Befolkningen, der sædvanlig har haft til Opgave at tjene Skatteopkrævningen — Kirkebøgerne udgør her en af de faa Undtagelser — er blevet opfattet som virkelige Folkeregistre og derfor lagt til Grund for Beregninger over Folkemængdens Størrelse. De er ubrugelige til dette Formaal, ikke fordi de er ufuldstændige, men fordi de sædvanlig veksler efter andre Hensyn end Befolkningens Størrelse — nemlig efter dens Betalingsevne. Dette er i det mindste den Slutning, jeg er kommet til ved Bearbejdelse af det svenske Materiale over den »mantals-skrivna« Befolkning over en usædvanlig lang Aarrække, fra lige efter Gustav Adolfs Død indtil det nittende Aarhundrede. Alle Antagelser om Muligheden for at udregne Totalbefolkningen ved at benytte en eller anden Koefficient, hvormed Opgivelserne multipliceres, har vist sig urigtige; paa den anden Side er det muligt — med adskillig Forsigtighed — at benytte Opgivelserne som Grund-

lag for en Velstandsindeks. M. H. t. Toldregnskaber maa man være meget forsigtig af Hensyn til Opgivelsernes Ufuldstændighed; man maa søge at finde ud, hvorvidt nogle Slags Varer, f. Eks. de toldfri eller de for Statens egen Regning ind- eller udførte, med Hensigt er udeladt, eller om Forandringer i de administrative Forhold kan forklare, hvad der ser ud som Forandringer i Handelens Omfang. For Øresundstoldregnskabernes Vedkommende er dette Arbejde paabegyndt med vigtige Resultater og vil forhaabentlig snart blive fortsat og fuldført. Øresundstoldregnskaberne har desuden en Karakter, der skiller dem fra de fleste andre Toldregnskaber, den nemlig slet ikke at give Ind- eller Udførsel for noget Land eller nogen Vare, men i Stedet at vise, hvad der gik ad en bestemt Vej — at være en Transitstatistik, ikke en Handelsstatistik. Naar Ud giverinden af disse Regnskaber, Nina Ellinger Bang, taler om den »næsten mirakuløse økonomiske Opgang« for Sveriges Vedkommende fra Gustav Adolfs Regering, som hun mener at kunne udfinde af Regnskaberne, saa synes hun at have glemmt, at hendes Tal i sig selv kun kan vise én Ting, hvor meget der gik mellem Østersøen og Nordsøen, og at følgelig en Stigning i Tallene kan forklares uden nogen som helst økonomisk Opgang, simpelt hen ved en forandret Retning af Handelen. En Sammenligning med det svenske — virkelige — handelsstatistiske Materiale viser nu rigtignok, at der forelaa en stærk Opgang i Ind- og Udførsel, men ikke en saa stærk Opgang som den, der forelaa i Øresundsfarten, d. v. s. at Tallene i denne er paavirket af to Forandringer: en Tilvækst i den svenske Handel og en forandret Retning for denne Handel.

Den Ufuldstændighed, der udmærker meget af det historiske statistiske Materiale, er meget uvelkommen, thi en Hovedopgave for økonomisk-historisk Studium maa være at vise Forandringerne i Størrelse for de forskellige Fænomener mellem forskellige Tider, og især mellem da og nu. Direkte at afhjælpe denne Mangel er ofte umuligt; man maa blot ikke tabe den af Syne og vil maaske — sikkert er det langt fra — være i Stand til at angive dens maksimale Størrelse. Men paa den anden Side gælder denne Vanskelighed ofte slet ikke de relative Størrelsesforhold for forskellige Fænomener til samme Tid, og det Lys, som den Art Sammenligninger næsten altid kaster over Samfundsforholdene, i Forening med de absolutte Tals Ufuldstændighed, gør det meget ofte ønskeligt, at benytte sig af Relativtal — Procenttal eller Indekstal — i Stedet for de absolute Talopgivelser. Allerede for lang Tid siden

viste den skotske Nationaløkonom J. S. Nicholson, hvor meget mere der var at lære af Forandringerne i relative Priser end af de sædvanlige Beregninger m. H. t. de absolutte Prisforandringer, Forandringerne i »Penges Købeevne«, »Prisniveauets Forandringer«; det sidste bringer kun ganske fiktive og vildledende Resultater i Sammenligninger mellem Perioder med bundforskellig Varesammensætning og Livsførelse, ganske bortset fra, at Pengevæsenets Uorden gør dem ogsaa rent talmæssigt mere usikre¹⁾. Jo mere man kommer over til at studere de relative Prisforandringer i Stedet for »Pengeværdiens« Forandringer, jo mere tror jeg, der er at lære paa dette Omraade. Et andet Eksempel udgør Handelsstatistiken. Ved at undersøge den relative Betydning af de forskellige Varer i Ind- og Udførsel i den undersøgte Periode, i Sammenligning med f. Eks. Nutiden, er der meget at lære m. H. t. de økonomiske Forandringer, selv om det benyttede Materiale skulde være ufuldstændigt som en Helhed.

En temmelig betydningsløs Mangel ved det ældre statistiske Materiale er, at det sjældent er fuldt eksakt. Ikke statistisk trænede Historikere gør ofte store Ophævelser over, at den ene Opgivelse slutter med f. Eks. 317 951 og den anden med 318 047; nogle af dem gør vidtløftige Beregninger for at finde, hvad der er det rette, og korrigerer deres Tal med Hensyn dertil, medens andre fra disse Uoverensstemmelser kommer til at bryde Staven over hele den statistiske Behandling af historiske Fænomener. Enhver med nogen statistisk Erfaring ved paa den anden Side, at ogsaa moderne Statistik meget sjældent er fuldt eksakt — men ogsaa, at dette i de fleste Tilfælde er temmelig ligegyldigt. I det Eksempel, jeg netop gav, vilde det rette have været at give et rundt Tal, 318 000, hvad der vilde have dækket begge Opgivelser, og det maa siges at være en god Regel, overhovedet ikke at give flere Cifre, end der er nødvendige, for at det studerede Fænomens Karakter skal blive klar. Paa samme Maade bør man være forsigtig med Benyttelsen af Decimaler i Procenttal; mere end én Decimal tillader Materialets Eksakthed sjældent. En matematisk Undersøgelse af Middelfejlen tror jeg ikke historisk Materiale ofte tillader, skønt jeg maa tilstaa min egen Ukyndighed paa dette Punkt; og i Modsætning til, hvad der ofte praktiseres, tror jeg, man maa sige, at det medfører større Ansvar at medtage for mange Cifre

¹⁾ Nicholson, Principles of Political Economy III (Lond. 1901), fjerde Bog, Kap. 4.

end at udelade for mange — ogsaa fraset, at alle Tabeller skal tage saa lidt Plads som muligt og gøres saa let læselige som muligt.

En Hovedopgave maa det selvfølgelig være at beskytte sig imod Tendens hos Materialet. Hvis det gælder Statistik, der er lavet i vedkommende Periode, er denne Fare ofte overhængende; hos os tror jeg f. Eks., at det attende Aarhundrede kræver særlig Opmærksomhed paa dette Punkt, netop foranlediget af den udbredte Interesse for Samfundsspørgsmaalene i den Tid og Folks Ønske om at finde Støtte for deres Krav ved Hjælp af Statistik. Et karakteristisk Eksempel herpaa udgør Handelsbalancerne, der — ofte ved Benyttelse af ganske vilkaarlige Tal for Smuglingen — kunde bringes til at vise netop, hvad der passede for vedkommendes Kram. En god Beskyttelse imod denne Fare har man imidlertid ofte ved Sammenligning mellem Opgivelser om forskellige Ting, der nødvendigvis maa have staaet i Sammenhæng med hinanden; det er nemlig en Kendsgerning, at der skal stor Dygtighed til at lyve konsekvent. Ogsaa m. H. t. de moderne Diktaturlandes Statistik — om hvilken der er bleven sagt, at den henligger under Propagandaministerierne — tror jeg, en saadan, saa at sige intern Kritik vilde være meget oplysende.

Fra Statistik i virkelig Forstand, nemlig ordnede Masseiagttagelser, maa man paa det nøjeste skille individuelle Paastande i tal-mæssig Form. Der er meget faa Kilder, som maa mødes med stærkere Mistro end disse sidstnævnte, thi med Individualiagttagelsernes Svaghed i sig selv forener de et aldeles falsk Indtryk af noget eksakt og tilforladeligt, som uvilkaarlig skaber Tiltro; faa Ting har bragt den historiske Statistik i Vanry saa meget som den Art Materiale. Jeg har allerede i det foregaaende givet Eksempler paa Karakteren af saadanne Opgivelser.

I sig selv er Mistro mod det statistiske Materiale kun nyttig, thi det trænger altid til stærk Kritik. Men naar mange Historikere fra deres Skepsis imod det statistiske Materiale ledes til at foretrække den Art Materiale, hvormed Historieforskningen ellers er vant til at arbejde, tror jeg, man maa melde Pas. Forsaavidt det statistiske Materiale giver en blot tilnærmelsesvis rigtig Fremstilling af de behandlede Fænomeners Størrelsesorden, kan den oplyse om noget virkeligt, om noget, som man kan tage og føle paa, med Hensyn til de forskellige Kendsgjerningers »Betydning«. Historikere har til alle Tider talt om denne Betydning, men med det sædvanlige historiske Materiale bliver den i de fleste Tilfælde ubeviselig

og samtidig overmaade uklart opfattet. Naar det dernæst gælder de forskellige Kildegrupperes indbyrdes Tilforladelighed, tror jeg, det er umuligt at give nogen af dem et generelt Fortrin fremfor de andre. De Protokoller, Breve, Depescher o. s. v., som udgør den sædvanlige historiske Fremstillinger Kildemateriale, er underkastet en Mængde Vanskeligheder; Skriveren kan have misforstaaet den Diskussion eller de Ytringer, han har gengivet, han kan savne sproglige Udtryksmidler til at fremstille korrekt, og i en uhyre Mængde Tilfælde kan han have ønsket at lede sin Læser paa Vildspor eller i det mindste ensidig at fremstille Forholdene i Overensstemmelse med, hvad han vil opnaa. Den historiske Kildekritik, der længe med Forkærlighed og stort Held er blevet dyrket netop i Danmark under Kr. Erslevs Ledelse, burde have belært Historikerne om Skrøbeligheden af det Materiale, de sædvanlig arbejder med. Selvfølgelig udgør dette ingen som helst Anledning for dem til at kaste det overbord — men vel til at stille sig forstaaende ogsaa overfor Materiale af andre Slags, med andre Fortrin og andre Mangler.

Præsentationen af Statistik i historiske Fremstillinger maa gøres med stor Omhu. Mennesker overhovedet, og ikke mindst Historikere, har vanskeligere ved at læse Statistik end Statistikere af Faget sædvanlig indser, og alt bør gøres for at lette dem Tilegnelsen. Ogsaa fra et rent Forskningssynspunkt er det et vigtigt Krav at opnaa størst mulig Overskuelighed. Det er utilladeligt at belæse historiske — eller andre — Fremstillinger med ubearbejdet statistisk Materiale eller overhovedet med Tal, som ikke har en Opgave at fylde i Fremstillingen; Dokumentering for andre Forskeres Regning har Plads i Bilag, ikke i Teksten. Tekstmaterialet bør helst opstilles i Form af simple Tabeller; sammenhængende Tekst med mange Tal indimellem bliver i Almindelighed vanskelig at følge. Ogsaa Tabellernes Opstilling maa foretages med stor Omhu. En Tabel skal om mulig gøres selvforklarende, fordi Erfaringen viser, at Folk ofte læser Tabeller, som om de var det, uden Hensyn til den omgivende Tekst. Streng Konsekvens bør iagttages i Benyttelsen af dobbelte eller tykke Kolonnelinier, forskellige Slags Tryk for Procenttal og Totalsummer; hvorledes Procenttallene skal læses, maa gøres klart ved at anføre Summen 100, hvor den har sin Plads; Mellemrum mellem hvert tredje Ciffer i større Tal er meget egnet til at simplificere Læsningen osv. Maaske er det overflødigt at nævne disse elementære Ting, men de overses naturligt nok især af Forskere uden statistisk Uddannelse. Det var me-

get at ønske, at man vilde stille sin Talbehandling op paa den indenfor statistisk Literatur sædvanlige Maade, hvis der ikke foreligger særlige Grunde for noget andet, fordi det derigennem bliver meget lettere at sammenligne Opgivelserne med kendte Forhold. Man bør f. Eks. skrive 1127 Kvinder mod 1000 Mænd, ikke 53 Kvinder og 47 Mænd af 100 Personer, skønt det betyder det samme. Den grafiske Metode er i de allerfleste Folks Øjne lettere at læse end Tabeller og er derfor i sig selv at foretrække, hvortil kommer, at Diagrammer som bekendt ofte paa en meget simpel Maade kan vise Forholdet mellem Udviklingen af forskellige Talrækker. At Metoden har sine særlige Vanskeligheder, er imidlertid givet, og meningsløse eller misvisende Diagrammer maa selvfølgelig undgaas.

Et vanskeligt Problem er altid at vide, hvor udførligt man skal gøre Rede for de mange Korrigeringer eller Kompletteringer af de overleverede Tal, der ofte bliver nødvendige. Som almen Regel tror jeg, man maa sige, at der saavidt mulig i Bilag bør gives en saa udførlig Beskrivelse af den benyttede Metode, at andre Forskere bliver i Stand til at kontrolere Resultaterne. Det maa dog tilstaas, at dette undertiden vilde kræve saa stor Plads, at det er næsten udelukket; i saadanne Tilfælde maa man i det mindste i Manuskriptform bevare alt, hvad der er nødvendigt for andre Forskere.

Det kan ikke nægtes, at Forskninger af denne Slags kræver megen Tid — det gør næsten alle Studier, der er noget værd, men det kan godt være, at de historisk-statistiske Studier er besværligere end historiske af sædvanligt Præg. Som man ved er det i forskellige Lande, som Tyskland før den sidste Revolution — om det videnskabelige Arbejdes Organisation i det nuværende Tyskland ved jeg intet — og Østrig, ligesom maaske endnu mere i De Forenede Stater, blevet Skik, at fremragende Professorer bliver Hovedinger for Skarer af yngre Videnskabsmænd, der tager forskellige Delproblemer indenfor Førrernes Omraade op til Behandling og saaledes tillader ham at opbygge en Syntese af de Manges fælles Arbejde. Jeg maa tilstaa, at denne Metode ikke synes mig lykkelig, til Trods for den Bekvemmelighed, Systemet unægtelig medfører. Hvis videnskabeligt Arbejde skal faa nogen Værdi, maa det udføres af selvstændige Personligheder, der i deres Arbejde giver Udtryk for deres eget Syn paa Sammenhængen og Forskningsmetoderne, ikke af videnskabelige Svende og Lærlinge, der forarbejder Mesterens Materiale og gennemfører hans Planer. Hvad

der trænges til, er ikke organiserede videnskabelige Skoler, der bekæmper hinanden og udbreder Høvdingernes Ideer, men en rent teknisk Hjælp, der stilles til Raadighed for alle Forskere ved den Institution, det gælder. Efter min Mening har den Slags ikke-videnskabelig uddannede Medarbejdere en stor Opgave at fylde i det meste moderne videnskabelige Arbejde — Medhjælpere, der samler, forarbejder, regner og tegner efter alle de forskellige, ældre og yngre Forskeres Anvisninger og bringer Materialet frem i saadan Form, at det kan blive Genstand for videnskabelig Synthese, det eneste, der kan kaldes højere videnskabeligt Arbejde. Efter min — maaske usædvanlig gunstige — Erfaring kan der lægges mere paa saadanne Medhjælpere, end de fleste Videnskabsmænd synes at vide; er Medhjælperen engang oplært til at forstaa, hvad det gælder at samle, kan Forskeren selv i stor Udstrækning se med hans eller snarere hendes Øjne og benytte hendes Hænder. I Stedet for den Mængde nye Professorater, der nu oprettes, tror jeg derfor, man burde bestræbe sig for at udruste dem, der allerede findes, med det fornødne Personale af Medhjælpere; det koster i Almindelighed langt mindre og giver sikrere Resultater. Man maa blot ikke forestille sig, at et saadant Laboratorium eller Institut kan arbejde uden stadig Ledelse fra Forskerens eller Forskernes Side; hvis det overhovedet overlades til sig selv, bliver Resultatet enten den Slags mekaniske Produkter, vi kun altfor godt kender, eller ogsaa ineksakte eller sjuskede Fremstillinger.

Til sidst maa det imidlertid siges med alt muligt Eftertryk, at historisk Statistik langtfra er i Stand til at give Svar paa alle Samfundshistoriens Spørgsmaal. I et berømt eller berygtet Skrift fra 1823, kaldt »Om Statistik«, har den kendte svenske Historiker og Statsmand Hans Järta, med Tanke paa det af ham højt beundrede Arbejde, som Baltzar von Platen nedlagde paa Tilblivelsen af Göta Kanal, udtrykt sin Kritik af Statistiken paa følgende Maade: »Den samme Ener betegner Grev von Platen og den trægste Jordgraver ved Göta Kanal; den udtrykker en Livskraft, der virker til Nationens Ære, Selvstændighed og Velstand i Aarhundreder, og én, der blot arbejder for sit Livsophold til den næste Dag.«¹⁾ Kvalitet og Kvantitet er m. a. O. forskellige Ting, eller maaske rettere, hvad der fra et Synspunkt kan være af grundlæggende Betydning, maa ganske træde tilbage fra et andet Synspunkt. Ved en demografisk Undersøgelse af en Totalbefolkning var Platen med Rette ligesaa

¹⁾ Järta, Valda skrifter II (Sthlm. 1883) S. 213.

meget en Ener som Jordgraveren, da begge i den Henseende virkede paa samme Maade; i en Undersøgelse af Sveriges Adel, som Pontus Fahlbeck paa sin Tid foretog den, vilde Jordgraveren derimod glide fuldstændig ud; i en Statistik over Kanalbyggere vilde man paa lignende Maade savne næsten alle Platens Standsfæller, osv. Den Slags almindelige Betragtninger fører ingen Vegne hen. Men der er i det mindste et Par Hovedsynspunkter, som en Historiker, der arbejder med statistisk Materiale, ikke maa tabe af Syne.

Det bliver saaledes meget misvisende at studere en vis Tids Samfundsforhold udelukkende under Hensyn til Størrelsesforholdene under Perioden selv, fordi man saa bliver blind for, hvad der er Historieforskningens virkelige Opgave, »Udviklingen«, »Dynamikken«, hvad der har skabt Forandringerne i Samfundet og derfor udgør Hovedforklaringen til det Samfund, vi nu lever i. I Virkeligheden foreligger der i Almindelighed ingen større Vanskelighed ved at tage Hensyn hertil. Det udgør netop et af den historiske Metodes store Fortrin fremfor Studiet af Samtidsforholdene uden historisk Baggrund, at Historikeren ved, hvad der tilsidst kommer ud af de Fænomener, han studerer, hvad Samtidsforskeren ikke gør. Historikeren har ofte Anledning til at studere selv smaa Begyndelser til store Ting, kun maa han ikke glemme ogsaa at fortælle, hvor smaa de faktisk var i den Tid, han nærmest studerer. Eksempelvis behøver, hvad der er sagt ovenfor om Byernes ringe Betydning i Norden og især i Sverige i ældre Tid, ikke at gøre indgaaende Studier af dem i den Tid overflødig, hvis nemlig Bydannelserne virkelig var Udgangspunktet for deres senere Tilvækst, hvad der i nogle Tilfælde er sandt, i andre ikke.

Man løber i Virkeligheden større Risiko ved Benyttelsen af det statistiske Materiale, naar det gælder saadant, som i sig selv kvantitativt hverken var stort eller blev stort — men som medførte store indirekte Virkninger. De herskende Klasser eller Stænder har næsten altid været smaa i Sammenligning med Totalbefolkningen; Adelsgodserne har udgjort en temmelig ubetydelig Del af vore Landes Jord; men alligevel vilde vore Samfunds Historie blive ganske meningsløs, hvis der ikke toges stærke Hensyn til disse kvantitativt ubetydelige Befolkningslag og deres Virke. Den principielt rigtige Løsning er aabenbart, at man ikke bliver staaende ved selve Fænomenerne, men studerer deres Virkninger, ogsaa statistisk. Imidlertid glipper Mulighederne her let, delvis saaledes, at man overhovedet ikke kan maale, hvad der skete, men

fremfor alt med Hensyn til Muligheden for statistisk at eftervise Sammenhængen mellem, hvad der skete, og vedkommende Fænomener. Jeg skal ikke komme ind paa de statistiske Metoder, man har, for at eftervise en Sammenhæng, men indskrænke mig til at sige, at Aarsagsforholdet umuligt kan paavises ad rent statistisk Vej. Det kræver altid en eller anden Form af Teori, enten økonomisk eller sociologisk. Men dette Spørgsmaal tilhører ikke mit Emne.

DRIFTSSTATISTISKE UNDERSØGELSER OVER FRUGT- OG GRØNTHANDELEN I KØBENHAVN OG FREDERIKSBERG¹⁾

Af C. LIND

INDLEDNING

DEN her foreliggende Undersøgelse omfatter Oplysninger fra 148 Medlemmer af »Vildt-, Frugt- og Grønthandlerforeningen af 1889«. De først indkomne 32 Besvarelser af de uddelte Spørgeskemaer angik Aaret 1932, men da Indsamlingen af Materialet trak ud, og det viste sig, at det vilde være lettere at faa de handlende til at udfylde Spørgeskemaerne for 1933, forandredes Planen, og det lykkedes derefter at indsamle Materiale for dette Aar fra 116 Forretninger. Det var oprindeligt Meningen, at man yderligere vilde forsøge at faa de handlende, der havde stillet Materiale for 1932 til Raadighed, til at supplere dette med Oplysninger for 1933, men det lykkedes kun at formaa 3 til at gøre dette. Resultatet af Indsamlingen blev da, at 32 Forretninger afgav Oplysninger for 1932, deraf 3 tillige for 1933, og at 116 afgav Oplysninger for 1933 alene. Af de 151 Besvarelser, der saaledes har staaet til Raadighed, er i det følgende dog kun medtaget de 148, nemlig de 29 Foretninger, for hvilke der foreligger Materiale alene for 1932, og de 119, der har bidraget med Oplysninger for 1933.

Samtlige 148 Forretninger er i det følgende behandlet under eet, efter at det ved en foreløbig Undersøgelse (se herom S. 188) havde vist sig, at der ikke fra 1932 til 1933 var sket Forskydninger, som kunde være til Hinder for en samlet Bearbejdelse — en Opfattelse, der er tiltraadt fra branchekyndig Side ud fra de paa-gældendes praktiske Erfaringer.

¹⁾ Ligesom den i 1935 her i Tidsskriftet offentliggjorte Afhandling om Viktualiehandelen er dette Arbejde et Led i de Undersøgelser vedrørende Detailhandelens Økonomi, som er foretaget af Institutet for Historie og Samfundsføkonomi med Støtte fra Nationaløkonomisk Forening, Laurits Andersens Fond og Otto Mønstedts Fond.

Da Indsamlingen af Materialet foregik ved personlig Henvendelse til de handlende af en Repræsentant for Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, var man i Stand til at fremskaffe en Række Oplysninger, som der ikke var spurgt om paa Spørgeskemaerne, men som eventuelt kunde vise sig at være af Vigtighed ved Bedømmelsen af de enkelte Forretningers driftsøkonomiske Forhold. Som det er almindeligt bekendt, er der ikke nogen fast Grænse mellem de forskellige Brancher i Detailhandelen, men en Mængde Varer føres i større eller mindre Udstrækning af Forretninger i forskellige Brancher. Dette Forhold medfører, at selve Navnet eller Medlemsskab i en bestemt Brancheforening ikke giver tilstrækkelig Oplysning om Varesortimentet, og dette gælder ikke mindst Frugt- og Grønhandelen, der navnlig har et betydeligt Varefællesskab med Kolonialhandelen, men ogsaa omfatter adskillige Forretninger, der i større eller mindre Omfang handler med Varer som Brænde, Kul, Koks, Sild, Klipfisk o. s. v. Paa Grundlag af de herom for hver enkelt Forretning indhentede Oplysninger har vi foretaget en Inddeling af Materialet i følgende 5 Grupper:

- I. Ren Frugt- og Grønhandel.
- II. Frugt- og Grønhandel med lidt Kolonial.
- III. Frugt- og Grønhandel, hvor mindst 50 pCt. af Omsætningen skønnes at være Kolonial- eller andre Varer.
- IV. Hørkramforretninger, d. v. s. Forretninger, som foruden Frugt og Grønsager fører Kul, Koks, Sild, Klipfisk o. s. v.
- V. Vildt- og Frugtforretninger.

Tabel 1.

148 Forretninger efter aarlig Omsætning og Varesortiment.

Aarlig Omsætning	Varesortiment					Antal Forretn. ialt	Gns. aarlig Omsætning Kr.
	I	II	III	IV	V		
Under 25000 Kr.	3	10	13	5	—	31	20490
25—35000 »	6	18	13	1	—	38	29671
35—50000 »	10	18	5	1	1	35	42438
50—75000 »	12	13	4	1	—	30	58992
Over 75000 »	10	3	—	—	1	14	95197
Antal Forretninger ialt	41	62	35	8	2	148	—
Gns. aarl. Omsætn., Kr.	56924	40659	30179	31461	93908	—	42909

Det viser sig straks, at der er en karakteristisk Forskel mellem disse Grupper m. H. t. Omsætningens Størrelse. I Gruppe I havde over Halvdelen af Forretningerne en aarlig Omsætning paa over 50 000 Kr., og i denne Gruppe fandtes ikke mindre end 10 af de 14 Forretninger, hvis aarlige Omsætning var 75 000 Kr. og derover. I Gruppe II og III naaede derimod kun godt $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{9}$ af Forretningerne op paa en Omsætning af 50 000 Kr. og derover. Gruppe IV, Hørkramforretningerne, er i Materialet kun repræsenteret ved 8 Forretninger, hvoraf de 5 havde en aarlig Omsætning paa under 25 000 Kr., medens der i Gruppe V er medtaget 1 mellemstor og 1 meget stor Vildt- og Frugtforretning.

Man kan altsaa sige, at jo mere »blandede« Forretningerne er, jo mindre er Omsætningen. Dette er naturligvis i god Overensstemmelse med den almindelige Regel, at Specialisering forudsætter, at der er Mulighed for at komme op paa en Omsætning af en vis Størrelse — en Mulighed, der imidlertid først og fremmest er betinget af Beliggenheden, og i den Henseende er det af afgørende Betydning, om Beliggenheden er en saadan, at Forretningen i det væsentlige er henvist til at søge sine Kunder blandt de nærmest boende, eller om der er Mulighed for at appellere til en videre Kundekreds (Strøghandel).

For at kunne faa Klarhed over, hvorledes Beskaffenheden af det foreliggende Materiale i den Henseende er, var det paalagt Institutets Repræsentant for hver Forretning at danne sig et Skøn over Strøghandelens Omfang, og paa Grundlag heraf er Materialet delt i 5 Grupper, saaledes at Gruppe 1 omfatter de Forretninger, der ikke har Strøghandel, Gruppe 2 de Forretninger, der har lidt Strøghandel, Gruppe 3 de Forretninger, der har en Del Strøghandel, og Gruppe 4 de udprægede Strøgforretninger.

Hertil kommer i Gruppe 5 de 2 Vildt- og Frugtforretninger, der i den Henseende nærmest maa sidestilles med Gruppe 4.

Tabel 2 viser, hvorledes Forretningerne fordeler sig efter Strøghandel og aarlig Omsætning. Man vil se, at der er en meget udpræget Forbindelse, saaledes at man kan sige, at i Almindelighed er det kun de Forretninger, der overvejende eller dog for en væsentlig Del lever af Strøghandel, der naar op paa en Omsætning af over 50 000 Kr. om Aaret, medens de Forretninger, der udelukkende eller hovedsagelig er henvist til at søge deres Kunder i det Opland, der udgøres af det paagældende Beboelseskvarter, i de fleste Tilfælde maa nøjes med en meget beskeden Omsætning.

Det er imidlertid ikke blot den mere eller mindre centrale Be-

Tabel 2.
148 Forretninger efter aarlig Omsætning og
Strøghandelens Omfang.

Aarlig Omsætning	Strøghandelens Omfang					Antal Forretn. ialt	Gns. aarlig Omsætning Kr.
	1	2	3	4	5		
Under 25000 Kr.	12	9	10	—	—	31	20490
25—35000 »	15	10	12	1	—	38	29671
35—50000 »	4	6	19	5	1	35	42438
50—75000 »	1	4	17	8	—	30	58992
Over 75000 »	—	1	4	8	1	14	95197
Antal Forretninger ialt	32	30	62	22	2	148	—
Gns. aarl. Omsætn., Kr.	28632	35011	43569	67950	93908	—	42909

liggenhed som Forudsætning for, at der kan opstaa Strøghandel, der spiller en Rolle for Omsætningens Størrelse. Ogsaa selve Arten af det Beboelseskvarter, hvori Forretningen er beliggende, har Betydning i saa Henseende. Dette fremgaar af Tabel 3, der bygger paa en Inddeling af Forretningerne i 3 Grupper, eftersom Kvarteret kan betegnes som velhavende eller Arbejderkvarter, eller det indtager en Mellemstilling, er et »blandet« Kvarter.

Tabel 3.
148 Forretninger efter aarlig Omsætning og Kvarterets Art.

Aarlig Omsætning	Kvarterets Art			Antal Forretn. ialt	Gns. aarlig Omsætning Kr.
	Velhavende	Blandet	Arbejder		
Under 25000 Kr.	6	9	16	31	20490
25—35000 »	10	11	17	38	29671
35—50000 »	7	13	15	35	42438
50—75000 »	8	12	10	30	58992
Over 75000 »	9	5	—	14	95197
Antal Forretninger ialt	40	50	58	148	—
Gns. aarl. Omsætn., Kr.	51143	44693	35692	—	42909

Tabel 3 giver dog ikke noget rent Udtryk for Sammenhængen mellem Kvarterets Art og Omsætningens Størrelse, idet den ogsaa omfatter de udprægede Strøgforretninger, for hvilke det naturlig-

Tabel 4.

126 Forretninger efter aarlig Omsætning og Kvarterets Art.

Aarlig Omsætning	Kvarterets Art			Antal Forretn. ialt	Gns. aarlig Omsætning Kr.
	Velhavende	Blandet	Arbejder		
Under 25000 Kr.	6	9	16	31	20490
25—35000 »	9	11	17	37	29687
35—50000 »	7	11	12	30	42545
50—75000 »	7	8	7	22	58289
Over 75000 »	5	1	—	6	93892
Antal Forretninger ialt	34	40	52	126	—
Gns. aarl. Omsætn., Kr.	46815	37950	33575	—	38537

vis ikke er af større Betydning, om de ligger i et mere eller mindre velhavende Beboelseskvarter — rent bortset fra, at man for deres Vedkommende i adskillige Tilfælde vel vanskeligt kan tale om, at de overhovedet ligger i et Beboelseskvarter. I Tabel 4 har vi derfor udskilt de 22 Forretninger, der findes i Strøghandelsgruppe 4, saaledes at kun de Forretninger er blevet tilbage, som i det væsentlige er henvist til at søge deres Kunder i det nærmeste »Opland«.

Ved denne Udskillelse af de egentlige Strøgforretninger formindskes Forskellen mellem Forretningsstørrelsen i de velhavende og Arbejderkvartererne en Del, men ogsaa efter Tabel 4 er den gennemsnitlige Omsætning noget større i de velhavende Kvarterer, medens den i de Forretninger, der ligger i »blandede« Kvarterer, er lidt større end i Arbejderkvartererne.

Resultatet af denne Undersøgelse af det Materiale, der skal behandles i det følgende, kan da resumeres saaledes: Forretningsstørrelsen beror i nogen Grad paa Beboelseskvarterets Art, saaledes at jo mere velhavende Beboerne er, jo større er Forretningerne. En Forretning kan imidlertid normalt ikke komme op paa en meget stor Omsætning, hvis den udelukkende eller dog i væsentlig Grad skal søge sine Kunder i det Beboelseskvarter, hvori den er beliggende, men kun, hvis den har en saa central Beliggenhed, at den kan tiltrække sig en betydelig Strøghandel. Med Hensyn til Varesortimentet gælder det, at de store Forretninger, og det vil altsaa navnlig sige Strøgforretningerne, er »rene« eller næsten »rene« Frugt- og Grøntforretninger, medens de mindre

Forretninger i stort Omfang tillige fører andre Varer. Navnlig i Arbejderkvartererne findes mange »blandede« Forretninger, idet af samtlige Forretninger, der her er undersøgt, ca. 40 pCt. var beliggende i Arbejderkvarterer, men af de »rene« Frugt- og Grøntforretninger kun godt 15 pCt.

Forinden vi gaar over til det, der er Hovedsagen i denne Undersøgelse, en Fremstilling af Variationerne i de driftsøkonomiske Elementer ved Gruppering af Materialet efter forskellige Synspunkter, vil det være hensigtsmæssigt kort at redegøre for Indholdet af de Udtryk, der er anvendt i det følgende.

Ved Omsætningen forstaas Værdien af Salg mod kontant + Salg paa Kredit. I Omsætningen er desuden medregnet Værdien af Forbrug af Varer fra egen Butik. I 89 Tilfælde er denne Post opgivet særskilt og udgjorde gennemsnitlig 374 Kr. eller 0,9 pCt. af den samlede Omsætning i disse 89 Forretninger, men Procenten var naturligvis væsentlig større i de smaa Forretninger end i de store, jvfr. Tabel 5. Det maa dog tilføjes, at der ikke kan lægges Vægt paa Tallene for de største Forretninger, idet den paagældende Gruppe kun omfatter 8 Forretninger.

Af Materialet fremgaar ikke, til hvilken Værdi Forbruget af egne Varer er optaget i Regnskabet, men i det følgende er vi gaaet ud fra, at der overalt er regnet med normal Avance ogsaa paa denne Del af Omsætningen. For saa vidt dette ikke er Tilfældet, men Forbruget er optaget til Indkøbspris, fremkommer der na-

Tabel 5.
Forbrug af Varer fra egen Butik i 89 Forretninger.

Aarlig Omsætning	Antal Forretninger	Gns. Værdi af eget Forbrug Kr.	Værdi af gns. Forbrug i pCt. af samlet Omsætning
Under 25000 Kr.	21	346	1.7
25—35000 »	25	383	1.3
35—50000 »	22	401	1.0
50—75000 »	13	426	0.7
Over 75000 »	8	263	0.3
Tilsammen	89	374	0.9

turligvis en Fejl ved Beregningen af Brutto- og Nettoavance, der bliver for lav, men Fejlen vil dog selv for de mindste Forretninger, hvor den vil være størst, kun udgøre ca. 2 pCt. for Bruttoavancens Vedkommende¹⁾).

Bruttofortjenesten er Forskellen mellem Aarets Salg (Omsætningen) og Indkøbsværdien af de i Aarets Løb solgte Varer. Den sidste er igen lig Indkøbsværdien af de i Aarets Løb indkøbte Varer + Indkøbsværdien af Varelageret ved Aarets Begyndelse ÷ Indkøbsværdien af Varelageret ved Aarets Slutning. Nu kender vi imidlertid ikke Indkøbsværdien af Varelageret, og vi har derfor beregnet Indkøbsværdien af de i Aarets Løb solgte Varer efter Formlen: Indkøbsværdien af de i Aarets Løb solgte Varer = Indkøbsværdien af de i Aarets Løb indkøbte Varer + Varelagerets Værdi i Status ved Aarets Begyndelse ÷ Varelagerets Værdi i Status ved Aarets Slutning. Denne Fremgangsmaade maa i hvert Fald i det foreliggende Tilfælde anses for ubetænkelig. Thi for det første er Værdien af Varelageret i Forhold til Omsætningen kun ringe, for samtlige Forretninger under eet kun ca. 4 pCt., og for det andet er Forandringerne i Lagerværdien fra Aarets Begyndelse til dets Slutning som Regel ubetydelige. For Materialet som Helhed var der saaledes i Løbet af Regnskabsaaaret en Nedgang paa godt 2 pCt. i Lagerværdien.

Samlede Omkostninger omfatter ikke Løn til Indehaveren eller hans Hustru. Omregnet til Helaarsarbejdere beskæftigedes der i de her undersøgte 148 Forretninger ialt 453 Personer, og heraf var næsten Halvdelen, nemlig 221, Indhavere og Indhaveres Hustruer, medens det fremmede, lønnede Personale udgjorde 232. Imidlertid er, som nærmere omtalt i et senere Afsnit (S. 205), Forholdet mellem lønnet og samlet Personale meget forskelligt i de forskellige Forretninger, og i Tabellerne i det følgende, hvor Materialet er delt i Grupper, har vi derfor for hver Gruppe anført Antallet af beskæftigede pr. Forretning i begge Kategorier. Dette har navnlig Betydning, naar man vil sammenligne Lønningsudgifterne i de forskellige Grupper, se senere S. 184. Med Hensyn til Lønningen til det fremmede Personale bemærkes,

¹⁾ Hvis vi for Nemheds Skyld gaar ud fra, at der til en Omsætning paa 100 Kr. svarer en Bruttofortjeneste af 25 Kr., d. v. s. et Tillæg til Indkøbsprisen paa $33\frac{1}{3}$ Kr., skal Omsætningen i dette Tilfælde nemlig forhøjes med $1,7 \cdot 33\frac{1}{3}$ Kr. eller ca. 0,50 Kr. til 100,50 Kr. og Bruttofortjenesten ligeledes med 0,50 Kr. til 25,50 Kr. Bruttoavancen bliver derfor ikke 25 pCt., men $\frac{25,50}{100,5} \cdot 100$ eller ca. 25,4 pCt., hvilket er henved 2 pCt. mere end 25 pCt.

at hvor Kost og Logis forekom som Bestanddel af Lønnen, var Værdien heraf i nogle Tilfælde medregnet blandt Omkostninger, i andre Tilfælde ikke. Hvor den ikke var medregnet, har vi brugt den af Skattevæsenet benyttede Værdi for Kost og Logis, saaledes at Lønningsudgifterne i alle Tilfælde inkluderer Værdien af eventuel Kost og Logis.

Udbetalt Rente og Diskonto er ikke medregnet lige saa lidt som Rente af Indehaverens egen i Forretningen anbragte Kapital, men derimod er i hver enkelt Forretnings Omkostninger medregnet 6 pCt. Rente af den gennemsnitlige Værdi af Varelageret + udestaaende Fordringer ved Udgangen af Regnskabsaaret. Den gennemsnitlige Værdi af Varelageret er beregnet paa Grundlag af Værdien ved Aarets Begyndelse og Slutning. Efter hvad der er oplyst, er Varelageret i denne Branche størst netop paa denne Tid af Aaret, og Beregningen giver derfor for høje Tal. I Betragtning af Varelagerets ringe Størrelse i Forhold til den aarlige Omsætning i Frugt- og Grøntforretningerne vil den Fejl, der herved fremkommer, naar man beregner de samlede Omkostninger i pCt. af Omsætningen, dog kun være ganske lille, og desuden maa det antages, at Fejlen vil være af nogenlunde samme Størrelse i de forskellige Forretninger, saaledes at der ikke af den Grund er noget i Vejen for at sammenligne Omkostningerne i de Grupper, hvori Materialet i det følgende er spaltet. Med Hensyn til udestaaende Fordringer har man naturligvis heller ingen Garanti for, at Beløbet ved Regnskabsaarets Slutning svarer til Gennemsnittet for hele Aaret, men som det fremgaar af et senere Afsnit (S. 201) har Kundekrediten i Frugt- og Grønthandelen et saa ringe Omfang, at man maa være berettiget til at lade dette Spørgsmaal ude af Betragtning ved denne Beregning.

Egentlig skulde Renteberegningen ogsaa omfatte Værdien af Inventaret m. m., for at de enkelte Forretninger kunde blive belastet med en Renteudgift, der svarede nogenlunde til Forrentningen af den investerede Kapital, men herom har der ikke foreligget Oplysninger. Man kan dog gaa ud fra, at Inventaret i de mange smaa Forretninger, som forekommer i Materialet, er meget beskedent, jfr. følgende Oversigt over Forekomsten af Kasseapparater i de forskellige Størrelsesgrupper. Dette gælder naturligvis ikke for de store Forretninger, og den Renteudgift, hvormed disse bliver belastet ved kun at tage Hensyn til Varelager og udestaaende Fordringer ved Beregningen, kommer derfor naturligvis ikke til at svare saa nøjagtigt til den virkelige som Tilfældet er for de

smaa Forretningers Vedkommende. Endelig maa det anføres, at der ved en korrekt Renteberegning ogsaa skulde tages Hensyn til rentefri Leverandørkredit, men herom har ingen Oplysninger staaet til Raadighed.

Tabel 6.
Forretninger med og uden Kasseapparater.

Aarlig Omsætning	Antal Forretninger			Antal Forretninger tilsammen
	med Kasseapparat	uden Kasseapparat	uoplyst	
Under 25000 Kr.	4	25	2	31
25—35000 »	15	21	2	38
35—50000 »	17	16	2	35
50—75000 »	18	9	3	30
Over 75000 »	12	—	2	14
Antal Forretninger ialt..	66	71	11	148

Med Hensyn til Udgiften til Indpakningsmateriale bemærkes, at den i nogle Tilfælde var opført under Vareindkøb. For at tilvejebringe Ensartethed har vi for disse Forretninger paa Grundlag af de Tilfælde, hvor denne Post var specificeret under Omkostninger, anslaaet Udgiften hertil, trukket den fra Vareindkøbet og lagt den til Omkostningerne.

Nettofortjeneste. Herved forstaas Forskellen mellem Bruttofortjenesten og samlede Omkostninger, jfr. ovenfor. Af det foregaaende vil det ses, at Nettofortjenesten i den her brugte Betydning foruden Driftsherregavinst eller -tab tillige indeholder Løn til Indehaveren og evt. hans Hustru som Driftsledere og Medarbejdere i Forretningerne.

Hvor Udtrykkene Bruttoavance, Omkostningsprocent og Nettoavance er anvendt, skal de forstaas som henholdsvis Bruttofortjeneste, Omkostninger og Nettofortjeneste i pCt. af Omsætningen.

FORRETNINGERNE GRUPPERET EFTER VARESORTIMENT

Det er nærliggende ved en Analyse af det foreliggende Materiale at begynde med en Betragtning af de 5 Hovedgrupper efter Varesortiment, som er omtalt i det foregaaende; derved vil man have Mulighed for straks at komme paa det rene med, om det ved Inddeling af Materialet efter andre Synspunkter kan betrag-

Tabel 7.
148 Forretninger grupperet efter Varesortiment.

	I ¹⁾	II ¹⁾	III ¹⁾	IV ¹⁾	V ¹⁾
Antal Forretninger	41	62	35	8	2
Beskæftigede Personer pr. Forretning					
a. Indehaver + Hustru	1.18	1.56	1.70	1.56	1.50
b. Lønnet Personale	2.44	1.44	0.82	1.00	3.50
Ialt	3.62	3.00	2.52	2.56	5.00
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.	56924	40659	30179	31461	93908
Gns. Omsætning pr. beskæftiget Person, Kr.	15686	13565	11965	12540	18782
Varelagerets gns. Omsætningshastighed	23.2	23.0	18.8	18.2	45.4
I pCt. af Omsætningen:					
Bruttofortjeneste	20.7	21.2	20.7	19.6	20.7
Omkostninger ialt	13.5	13.1	11.7	11.6	14.9
Heraf til:					
Leje af Lokaler	3.6	3.8	3.7	3.3	2.7
Lønningsudgifter	5.4	4.0	2.6	2.4	6.3
Beregnete Renter	0.2	0.2	0.3	0.3	0.2
Andre Omkostninger	4.3	5.1	5.1	5.6	5.7
Nettofortjeneste	7.2	8.1	9.0	8.0	5.8

¹⁾ Se foran Side 175.

tes som forsvarligt at se bort fra dette Forhold, eller om man ved den videre Behandling hele Tiden maa have in mente, at der saa at sige er Tale om forskellige Brancher. Tabel 7, hvor Inddelingsgrundlaget er Varesortimentet, giver umiddelbart det Indtryk, at det forskellige Varesortiment ikke har nogen større Betydning for Bruttoavancens Størrelse, i hvert Fald hvis man ser bort fra Gruppe IV, Hørkramforretningerne. Da denne Gruppe imidlertid kun omfatter 8 Forretninger, kan man ikke lægge synderlig Vægt paa Gennemsnitstallene, og det samme gælder selvfølgelig i endnu højere Grad de 2 Vildt- og Frugtforretninger i Gruppe V. Men holder man sig udelukkende til de 3 første Grupper, finder man, at Bruttoavancen overalt er ca. 21 pCt., og i Virkeligheden er der heller ikke synderlig Forskel paa Omkostningsprocenten. Vel er den beregnet til 13—14 i de to første Grupper og kun til 11,7 i den tredje Gruppe, men Forskellen skyldes navnlig den mindre Procent for udbetalte Lønninger i Gruppe III, og da den gennemsnitlige Omsætning pr. Forretning her er væsentlig mindre end i

Tabel 8.
96 Forretninger af Gruppe I, II og III med aarlig Omsætning
under 50000 Kr.

	I ¹⁾	II ¹⁾	III ¹⁾
Antal Forretninger	19	46	31
Beskæftigede Personer pr. Forretning:			
a. Indehaver + Hustru	1.33	1.59	1.73
b. Lønnet Personale	1.37	1.06	0.63
Ialt	2.70	2.65	2.36
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.	35519	32411	27450
Gns. Omsætning pr. beskæftiget Person, Kr.	13160	12204	11633
Varelagerets gns. Omsætningshastighed	21.5	22.1	19.6
I pCt. af Omsætningen:			
Bruttofortjeneste	22.7	21.4	20.2
Omkostninger ialt	13.4	13.1	11.2
Heraf til:			
Leje af Lokaler	4.0	4.2	3.9
Lønningsudgifter	4.4	3.4	2.0
Beregnete Renter	0.2	0.2	0.3
Andre Omkostninger	4.8	5.3	5.0
Nettofortjeneste	9.3	8.3	9.0

¹⁾ Se foran Side 175.

Grupperne I og II, ses det, at Forskellen i Omkostningsprocent for en Del er af formel Karakter. Lønningskontoen omfatter som nævnt kun den Løn, der er udbetalt til det fremmede Personale, og da Indehaveren af en lille Forretning og hans Hustru udfører en forholdsvis større Del af det samlede Arbejde i Forretningen end Indehaveren af en stor Forretning, repræsenterer de anførte Procenttal for Lønningsudgifterne altsaa en større Procent af Arbejdsmængden i en stor Forretning end i en lille Forretning.

Det umiddelbare Indtryk af en næsten fuldstændig Overensstemmelse mellem de 3 Grupper m. H. t. Bruttoavance og Omkostningsprocent kan imidlertid næppe staa for en nærmere Prøvelse. Havde der været Tale om Forretninger af forskellig Størrelse, men igrøvrigt ensartede i andre Henseender, vilde man efter de Erfaringer, der er indvundet ved Institutets tidligere Undersøgelser vedrørende Kolonial- og Viktualiebranchen, have ventet stigende Bruttoavance fra Gruppe I til Gruppe II og fra Gruppe II til Gruppe III, idet ikke alene Omsætningen pr. Forretning, men

ogsaa Omsætningen pr. beskæftiget Person er ret stærkt faldende, naar man tager Grupperne i den anførte Orden. Naar dette, som vi har set, ikke er Tilfældet, ligger det nær at antage, at Grunden er — eller dog kan være — det forskellige Varesortiment, og dette bekræftes ogsaa ved en Betragtning af Tabel 8, hvor vi i alle de 3 Grupper har udskilt Forretninger med en aarlig Omsætning af over 50 000 Kr., saaledes at de forskellige Grupper bliver nogenlunde ensartede saavel med Hensyn til den gennemsnitlige Omsætning pr. Forretning som med Hensyn til den gennemsnitlige Omsætning pr. Person. Den vigtigste Forskel mellem Forretningerne i de 3 Grupper i Tabel 8 er herefter det forskellige Varesortiment, og det er da naturligt at henhøre Variationerne i Bruttoavancen til dette Forhold.

Som man ser, er Bruttoavancen størst i de rene Frugt- og Grøntforretninger og falder jævnt, jo mere »blandede« Forretningerne er. Forskellen mellem de gennemsnitlige Bruttoavancer er imidlertid ikke meget stor, og undersøger man som i Tabel 9, hvorledes de enkelte Forretninger indenfor de 3 Grupper fordeler sig paa de forskellige Bruttoavancer, maa man erkende, at Spredningen navnlig for Grupperne II og III er saa stærk, at man vil være i Tvivl om, hvorvidt dette hidrører fra Materialets begrænsede Omfang, eller der virkelig er en Forskel mellem Bruttoavancen i disse to Grupper.

Tabel 9.

96 Forretninger fordelt efter Varesortiment og Bruttoavance.

Vare- sortiment ¹⁾	Forretninger med en Bruttoavance paa									Forr. tils.
	12-13	14-15	16-17	18-19	20-21	22-23	24-25	26-27	28-29	
I	—	—	—	3	4	7	3	2	—	19
II	1	3	3	12	9	5	7	4	2	46
III	1	2	4	6	5	6	4	3	—	31
Forr. tils. . .	2	5	7	21	18	18	14	9	2	96

¹⁾ Se foran Side 175.

Det maa her ogsaa navnlig erindres, at Inddelingen i Grupper efter Varesortiment hviler paa et Skøn, og medens det er ret let at konstatere, om en Forretning er en ren Frugt- og Grøntforretning eller ikke, er det vanskeligere at fastslaa, om mindst 50 pCt. af den samlede Omsætning er Kolonial- og andre Varer. Det er derfor ikke udelukket, at der i Gruppe II findes adskillige For-

retninger, som skulde have været i Gruppe III, og omvendt, medens man kan gaa ud fra, at der i Gruppe I kun findes rene Frugt- og Grøntforretninger. Det synes derfor rimeligt at antage, at Forskellen i Bruttoavance mellem Gruppe I paa den ene Side og Grupperne II + III paa den anden Side — den er ca. 2 pCt. — ikke er ganske tilfældig, men naar dette er Tilfældet, d. v. s. naar Bruttoavancen er mindst i de »blandede« Forretninger, synes det ogsaa rimeligt at slutte, at jo mere »blandede« Forretningerne er, jo lavere er Bruttoavancen. Skønt vi saaledes ikke tør drage direkte Slutninger af Forskellen mellem den gennemsnitlige Bruttoavance for Gruppe II og III i Tabel 8, kommer vi altsaa alligevel til det Resultat, at det maa antages, at Tabellen giver et godt Billede af Varesortimentets Indflydelse paa Bruttoavancens Højde. Det bør dog endnu en Gang understreges, at der ikke er Tale om Variationer i Bruttoavancen af større Omfang, og at noget saadant heller ikke var at vente. Thi dels fører alle de paagældende Forretninger i større eller mindre Udstrækning de til Frugt- og Grønthandelbranchen normalt hørende Varer, dels viser en Sammenligning med Kolonialbranchen, at der er stor indbyrdes Overensstemmelse mellem denne og Frugt- og Grønthandelen med Hensyn til Bruttoavancens Størrelse.

Hvad angaar de enkelte Omkostninger fremgaar det af Tabel 8, at til Trods for, at den gennemsnitlige Omsætning pr. Forretning i Gruppe III er noget mindre end i Gruppe I og II, er den relative Udgift til Butiksleje mindst i denne Gruppe. Det vil sige, at de paagældende Forretningers Udstyr og Beliggenhed vel er af en saadan Beskaffenhed, at de ikke er i Stand til at opnaa en stor Omsætning, men Butikslejen er til Gengæld saa lav, at den i Forhold til Omsætningen bliver mindre end i de gennemsnitligt lidt større Forretninger i de andre Grupper. I det hele taget arbejder Forretningerne i Gruppe III sammenlignet med de lidt større Forretninger i Gruppe I og II med meget lave relative Omkostninger, jfr. ogsaa Lønningsudgiften, der paa Grund af den ringe Anvendelse af fremmed Arbejdskraft kun udgør 2 pCt. af Omsætningen mod 4.4 og 3.4 pCt. i Grupperne I og II.

FORRETNINGERNE GRUPPERET EFTER OMSÆTNINGENS STØRRELSE

Da vi saaledes mener at kunne konstatere, at Varesortimentet paavirker Bruttoavancens Størrelse, kan man naturligvis ikke vente, at en Inddeling af samtlige Forretninger efter Omsætning-

gens Størrelse skal give et klart Billede af Sammenhængen mellem Omsætningsstørrelse og Bruttoavance, idet Forretninger med forskelligt Varesortiment ikke forekommer i samme Forhold indenfor de forskellige Størrelsesgrupper, jfr. Tabel 1. Den Inddeling i 5 Størrelsesgrupper, der er lagt til Grund for Tabel 10, viser da heller ikke nogen jævn Variation i Bruttoavancen, idet denne er praktisk talt ens i de 3 mellemste Grupper. Betragter man disse Grupper under eet, er der dog en Tendens til faldende Bruttoavance med stigende Omsætning. Til Trods for, at de rene Frugt- og Grøntforretninger, der i sig selv har en forholdsvis høj Bruttoavance, dominerer i Gruppen med en aarlig Omsætning af 75 000 Kr. og derved, er Bruttoavancen i denne Gruppe kun godt 19 mod godt 22 i Gruppen med en aarlig Omsætning af under 25 000 Kr., der næsten udelukkende bestaar af mere eller mindre »blandede« Forretninger.

Med Hensyn til Omkostningerne er den vigtigste Post i alle Grupper Lønningerne. Dette fremgaar ikke direkte af Tabellen, idet den der opførte Lønningsudgift kun omfatter den faktisk udbetalte Løn, medens Godtgørelse til Indehaveren og dennes Hustru indgaar i det, der i denne Redegørelse er benævnt Nettofortjeneste. Men lægger man Lønningsudgifterne til Nettofortjenesten, faar man for alle Grupper følgende Talrække (pCt. af Omsætningen):

	Aarlig Omsætning				
	Under				Over
	25 000	25—35 000	35—50 000	50—75 000	75 000
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Lønninger + Nettofortjeneste ..	11.9	10.9	12.4	13.2	11.6
(pCt. af Omsætningen)					

Den samlede »Arbejdsløn« udgør altsaa 11—13 pCt. af Omsætningen og varierer kun lidt fra Gruppe til Gruppe. Dette kunde synes at staa i Modstrid med, at den gennemsnitlige Omsætning pr. beskæftiget Person er stærkt stigende med stigende Omsætning pr. Forretning, hvorefter man vilde vente faldende relativ Udgift til Arbejdskraft. Forklaringen maa søges deri, at den i de mindre Forretninger anvendte Arbejdskraft er billigere end i de store Forretninger, og dette gælder saavel det fremmede Personale som Indehaverne, der maa nøjes med en beskeden Indtægt af Forretningerne.

Butikslejen er en udpræget fast Omkostning, og dens relative Betydning er derfor stærkt afhængig af Omsætningens Størrelse. Man lægger dog Mærke til, at denne Post i pCt. af Omsætningen

Tabel 10.
148¹⁾ Forretninger grupperet efter Omsætningens Størrelse.

	Aarlig Omsætning				
	under 25 000 Kr.	25— 35 000 Kr.	35— 50 000 Kr.	50— 75 000 Kr.	over 75 000 Kr.
Antal Forretninger	31	38	35	30	14
Beskæftigede Personer pr. Forretning					
a. Indehaver + Hustru	1.70	1.64	1.41	1.44	0.93
b. Lønnet Personale	0.37	0.86	1.62	2.47	4.06
Ialt	2.07	2.50	3.03	3.91	4.99
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.	20 490	29 671	42 438	58 992	95 197
Gns. Omsætning pr. beskæftiget Person, Kr.	9 859	11 827	14 024	15 064	19 086
Varelagerets Omsætningshastighed	15	20	27	23	25
I pCt. af Omsætningen:					
Bruttofortjeneste	22.3	20.8	21.2	21.3	19.2
Omkostninger ialt	12.2	12.3	13.2	13.3	13.2
Heraf til:					
Leje af Lokaler	4.9	4.3	3.6	3.1	3.2
Lønningsudgifter	1.8	2.4	4.4	5.2	5.6
Beregnete Renter	0.3	0.2	0.2	0.2	0.3
Andre Omkostninger	5.2	5.4	5.0	4.8	4.1
Nettofortjeneste	10.1	8.5	8.0	8.0	6.0

¹⁾ Af de 148 Regnskaber er som nævnt i Indledningen de 29 fra 1932 og de 119 fra 1933. Der synes dog ikke at være noget i Vejen for at behandle Materialet under eet, idet man ved en Gruppering efter Omsætningens Størrelse af de 119 Forretninger for sig kommer til praktisk talt det samme Resultat som i Tabel 10.

119 Forretninger (Regnskab 1933) efter Omsætningens Størrelse.

	Under 25 000 Kr.	25—35 000 Kr.	35—50 000 Kr.	50—75 000 Kr.	Over 75 000 Kr.
Antal Forretninger	24	28	30	25	12
Omsætning pr. Forretning	20 414	29 530	42 575	58 832	95 320
I pCt. af Omsætningen:					
Bruttofortjeneste	22.3	20.9	20.6	21.3	19.3
Omkostninger	11.9	12.0	13.1	13.3	13.3
Heraf til:					
Leje af Lokaler	4.9	4.2	3.6	3.1	3.3
Lønningsudgifter	1.6	2.4	4.4	5.2	5.6
Renter	0.3	0.3	0.2	0.2	0.3
Andre Omkostninger	5.1	5.1	4.9	4.8	4.1
Nettofortjeneste	10.4	8.9	7.5	8.0	6.0

er en Ubetydelighed højere for de største Forretninger end for den foregaaende Gruppe, det er de mange Strøgforretninger blandt de store Forretninger, der trækker Procenten op, jfr. Tabel 2. Ogsaa Andre Omkostninger i pCt. af Omsætningen har en faldende Tendens med stigende Forretningsstørrelse, se senere S. 202 om de Enkeltposter, der indgaar under denne Betegnelse.

Tabel 11.

148 Forretninger grupperet efter Omsættningens Størrelse og Nettofortjenesten i Kroner.

Nettofortjeneste	Aarlig Omsætning					
	Under 25 000 Kr.	25— 35 000 Kr.	35— 50 000 Kr.	50— 75 000 Kr.	Over 75 000 Kr.	Tils.
÷ 2000—÷ 1000 Kr.	—	—	1	—	—	1
÷ 1000— 0 »	—	1	1	1	—	3
0— 1000 »	4	1	2	—	—	7
1000— 2000 »	12	6	2	1	—	21
2000— 3000 »	10	18	5	3	2	38
3000— 4000 »	5	10	13	6	3	37
4000— 5000 »	—	2	6	8	2	18
5000— 6000 »	—	—	2	3	2	7
6000— 7000 »	—	—	3	3	2	8
7000— 8000 »	—	—	—	5	—	5
8000— 9000 »	—	—	—	—	—	—
9000—10000 »	—	—	—	—	1	1
10000—11000 »	—	—	—	—	1	1
11000—12000 »	—	—	—	—	—	—
12000—13000 »	—	—	—	—	1	1
Antal Forretninger ialt	31	38	35	30	14	148
Gns. Nettofortjeneste, Kr. . .	2052	2520	3412	4711	5711	3379

Nettofortjenesten falder fra 10 pCt. af Omsætningen i de mindste Forretninger til 6 pCt. i de største, men da Nettoavancen fremkommer ved at trække Omkostningsprocenten fra Bruttoavancen, og Omkostningerne i store og smaa Forretninger ikke umiddelbart kan sammenlignes, har dette ingen større Interesse. Interessantere er en Sammenligning af Nettofortjenesten i Kroner i de forskellige Forretninger, jfr. Tabel 11, der viser, hvorledes Forretningerne i de forskellige Størrelsesgrupper fordeler sig med Hensyn til Nettofortjenesten.

**FORRETNINGERNE GRUPPERET EFTER OMSÆTNINGENS
STØRRELSE INDENFOR DE FORSKELLIGE
VARESORTIMENTSGRUPPER**

Efter det foregaaende maa det antages, at Sammenhængen mellem Forretningsstørrelse og Bruttoavance vil træde klarere frem, naar man indenfor de forskellige Varesortimentsgrupper foretager en Gruppering efter Omsætningens Størrelse.

Tabel 12.
41 »rene« Frugt- og Grøntforretninger (Gruppe I) grupperet
efter Omsætningens Størrelse.

	Aarlig Omsætning			
	Under 35 000 Kr.	35— 50 000 Kr.	50— 75 000 Kr.	Over 75 000 Kr.
Antal Forretninger	9	10	12	10
Beskæftigede Personer pr. Forretning				
a. Indehaver + Hustru	1.59	1.08	1.40	0.65
b. Lønnet Personale	0.81	1.88	2.83	4.01
Ialt	2.40	2.96	4.23	4.66
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.	27699	42557	60072	93815
Gns. Omsætning pr. beskæftiget Person, Kr.	11509	14368	14224	20033
Varelagerets Omsætningshastighed	16.3	26.4	21.8	26.0
I pCt. af Omsætningen:				
Bruttofortjeneste	22.9	22.6	20.9	19.1
Omkostninger ialt	13.8	13.2	13.7	13.3
Heraf til:				
Leje af Lokaler	4.7	3.7	3.2	3.5
Lønningsudgifter	3.0	5.1	5.9	5.9
Renter	0.3	0.2	0.2	0.2
Andre Omkostninger	5.8	4.2	4.4	3.7
Nettofortjeneste	9.1	9.4	7.2	5.8

Tabel 12, der omfatter de »rene« Frugt- og Grøntforretninger, bekræfter for saa vidt denne Formodning som man faar en stadig faldende Bruttoavance med stigende Omsætning, men Forskellen mellem Bruttoavancen i de to første Størrelsesgrupper er dog saa ringe, at man ikke kan tillægge den nogen Betydning, jfr. Tabel 13, der viser Spredningen paa de forskellige Bruttoavancer. Først naar man kommer op paa en Omsætning af 50 000

Kr. og derover, bliver Faldet saa udpræget, at man uanset Materialelets ringe Omfang og den Usikkerhed, der som Følge heraf knytter sig til Gennemsnitsberegninger, vil være tilbøjelig til at mene, at man staar overfor en virkelig Nedgang i Bruttoavancen.

Tabel 13.

41 »rene« Frugt- og Grøntforretninger grupperet efter Omsætningens Størrelse og Bruttoavancen.

Aarlig Omsætning	Forretninger med en Bruttoavance paa									Forr. tils.
	12-13	14-15	16-17	18-19	20-21	22-23	24-25	26-27	28-29	
Under 35000 Kr.	—	—	—	1	2	4	1	1	—	9
35—50000 „	—	—	—	2	2	3	2	1	—	10
50—75000 „	1	—	1	3	3	1	2	1	—	12
Over 75000 „	1	1	1	3	2	1	1	—	—	10
Forretninger tils.	2	1	2	9	9	9	6	3	—	41

En lignende Inddeling i Størrelsesgrupper som i Tabel 12 er i Tabel 14 foretaget for de 62 Forretninger i Varesortimentsgruppe II, kun er her Grupperne med 50—75 000 Kr. og over 75 000 Kr. i aarlig Omsætning slaaet sammen til en Gruppe, medens i Tabel 12 Grupperne med under 25 000 Kr. og 25—35 000 Kr. i aarlig Omsætning var samlet i en Gruppe.

Variationerne i den gennemsnitlige Bruttoavance er her meget smaa, og man kan næppe sige, at de gaar i en bestemt Retning. Selv om den mindste Gennemsnitsavance findes i Forretninger med over 50 000 Kr. i aarlig Omsætning, er Forskellen mellem Avancen i disse Forretninger og i Forretninger med under 50 000 Kr. i aarlig Omsætning nemlig saa ringe (se ogsaa Spredningen paa de forskellige Bruttoavancer i Tabel 15), at man ikke tør slutte, at der er Tale om en virkelig Forskel. Tabel 14 og 15 bekræfter altsaa ikke det Resultat, vi naaede til ved Betragtning af Bruttoavancens Variationer i de »rene« Frugt- og Grøntforretninger, men man kan dog heller ikke sige, at de afkræfter det, idet den faldende Tendens i Bruttoavancen efter Tabel 12 først gør sig gældende, naar man kommer op paa en forholdsvis stor aarlig Omsætning, og saadanne Forretninger kun er svagt repræsenteret blandt Forretningerne i Tabel 14. Det er i denne Forbindelse ikke uden Interesse at lægge Mærke til, at der blandt de 16 største Forretninger i Tabel 14, hvis gennemsnitlige Brutto-

Tabel 14.
62 Forretninger (Varesortimentsgruppe II) grupperet efter
Omsætningens Størrelse.

	Aarlig Omsætning			
	Under 25 000 Kr.	25— 35 000 Kr.	35— 50 000 Kr.	Over 50 000 Kr.
Antal Forretninger	10	18	18	16
Beskæftigede Personer pr. Forretning				
a. Indehaver + Hustru	1.85	1.53	1.53	1.44
b. Lønnet Personale	0.40	0.95	1.53	2.54
Ialt	2.25	2.48	3.06	3.98
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.	20094	29702	41964	64373
Gns. Omsætning pr. beskæftiget Person, Kr.	8931	11979	13724	16177
Varelagerets Omsætningshastighed	19.4	20.5	24.3	24.5
I pCt. af Omsætningen:				
Bruttofortjeneste	21.3	21.7	21.3	20.8
Omkostninger ialt	11.3	13.2	13.6	12.9
Heraf til:				
Leje af Lokaler	4.4	4.9	3.8	3.1
Lønningsudgifter	1.5	2.8	4.2	4.8
Renter	0.2	0.2	0.2	0.2
Andre Omkostninger	5.2	5.3	5.4	4.8
Nettofortjeneste	10.0	8.5	7.7	8.4

avance er 20.8, findes 3 Forretninger med en aarlig Omsætning af over 75 000 Kr., og at disse alle havde en Bruttoavance paa under 20 (Gennemsnit 17.8). Iøvrigt kan der være Grund til at

Tabel 15.
62 Forretninger (Varesortimentsgruppe II) grupperet efter
Omsætningens Størrelse og Bruttoavancen.

Aarlig Omsætning	Forretninger med en Bruttoavance paa									Forr. tils.
	12-13	14-15	16-17	18-19	20-21	22-23	24-25	26-27	28-29	
Under 25000 Kr.	—	—	1	4	1	1	2	1	—	10
25—35000 ,	—	—	1	6	4	3	2	1	1	18
35—50000 ,	1	3	1	2	4	1	3	2	1	18
Over 50000 ,	—	3	1	4	—	3	3	2	—	16
Forretninger tils.	1	6	4	16	9	8	10	6	2	62

gøre opmærksom paa, at for de »rene« Frugt- og Grøntforretninger med lav Bruttoavance spiller Strøghandel en væsentlig større Rolle end for de store Forretninger i Tabel 14, jfr. S. 195, hvor Sammenhængen mellem Strøghandelens Omfang og Bruttoavancens Størrelse er behandlet.

I Tabel 16 er endelig foretaget en tilsvarende Inddeling efter Omsætningens Størrelse af de stærkt »blandede« Forretninger i Varesortimentsgruppe III, men her er alle Forretninger med en årlig Omsætning af over 35 000 Kr. samlet i en Gruppe.

Tabel 16.
35 Forretninger (Varesortimentsgruppe III) grupperet efter
Omsætningens Størrelse.

	Årlig Omsætning		
	Under 25 000 Kr.	25— 35 000 Kr.	35— 75 000 Kr.
Antal Forretninger	13	13	9
Beskæftigede Personer pr. Forretning			
a. Indehaver + Hustru	1.58	1.92	1.56
b. Lønnet Personale	0.36	0.59	1.82
Ialt	1.94	2.51	3.38
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.	19204	29408	47148
Gns. Omsætning pr. beskæftiget Person, Kr..	9907	11691	13967
Varelagerets Omsætningshastighed	14.3	19.9	21.7
I pCt. af Omsætningen:			
Bruttofortjeneste	22.9	19.0	21.0
Omkostninger ialt	13.1	10.5	12.0
Heraf til:			
Leje af Lokaler	5.8	3.4	2.8
Lønninger	2.0	1.6	3.9
Renter	0.3	0.2	0.3
Andre Omkostninger	5.0	5.3	5.0
Nettofortjeneste	9.8	8.5	9.0

Efter det foregaaende var der, da næsten alle Forretninger i denne Gruppe har under 50 000 Kr. i årlig Omsætning, ingen Grund til at vente væsentlige Variationer i Bruttoavancen. Af Tabellen ses imidlertid, at Gennemsnitsavancen for Forretninger med en årlig Omsætning af 25—35 000 Kr. er betydelig mindre end i den efterfølgende og navnlig end i den foregaaende Størrelsesgruppe, og Tabel 17 viser ogsaa for Forretningerne i Midter-

gruppen en udpræget Tendens til Koncentration paa de lavere Bruttoavancer. Hvad Grunden er til denne ejendommelige Bevægelse kan ikke fastslås ud fra de foreliggende Oplysninger, kun saa meget kan siges, at det ikke er Sammenhængen mellem Omsætningens Størrelse og Bruttoavancens Højde, der kommer frem her, men at specielle Forhold aabenbart gør sig gældende, jfr. den meget lave relative Udgift til Lønninger i den midterste Gruppe.

Tabel 17.

35 Forretninger (Varesortimentsgruppe III) grupperet efter Omsætningens Størrelse og Bruttoavancen.

Aarlig Omsætning	Forretninger med en Bruttoavance paa									Forr. tils.
	12-13	14-15	16-17	18-19	20-21	22-23	24-25	26-27	28-29	
Under 25000 Kr.	—	—	1	1	2	3	4	2	—	13
25—35000	1	2	2	3	1	3	—	1	—	13
Over 35000	—	—	1	3	3	—	2	—	—	9
Forretninger tils.	1	2	4	7	6	6	6	3	—	35

Skal man søge at sammenfatte Resultatet af den her foretagne Undersøgelse af Sammenhængen mellem Omsætningens Størrelse og Bruttoavancens Højde, maa det ganske vist indrømmes, at hverken Tabel 14 eller Tabel 16 direkte bestyrker den paa Grundlag af Tabel 12 fremsatte Antagelse, at Bruttoavancen har en faldende Tendens, naar Omsætningen naar en vis Højde, men paa den anden Side vil det fremgaa af det foregaaende, at nogen egentlig Modsætning mellem Resultaterne næppe heller kan siges at være konstateret. I det hele synes de »rene« Frugt- og Grøntforretninger bl. a. paa Grund af Ensartetheden i andre Henseender at egne sig bedst til Belysning af Sammenhængen mellem Omsætningens Størrelse og Bruttoavancen, og det maa derfor anses for rimeligt at holde sig til det Resultat, en Analyse af disse Forretninger giver, saa meget mere, som det i alt væsentligt er i Overensstemmelse med de Erfaringer, der er indvundet ved de tilsvarende Undersøgelser af Kolonial- og Viktualiebranchen.

FORRETNINGERNE GRUPPERET EFTER BELIGGENHEDEN

Som nævnt i Indledningen kan man med Hensyn til Beliggenheden anlægge to Synspunkter. For de Forretninger, for hvilke

Strøghandel kun er af underordnet Betydning, kan man efter Kundekredsens Art sondre mellem Beliggenheden i velhavende, Arbejder- og blandede Kvarterer, men desuden kan man som Inddelingsgrundlag benytte Forretningernes mere eller mindre centrale Beliggenhed, deres større eller mindre Strøghandel. I Tabel 18 er begge Inddelingsmaader kombineret, idet de Forretninger, hvor Strøghandelen er karakteriseret ved Tallene 1—3 (se foran S. 176), er grupperet efter deres Beliggenhed i velhavende, Arbejder- og blandede Kvarterer, medens Forretningerne i Strøghandelsgruppe 4, de egentlige Strøgforretninger, er holdt for sig uden yderligere Opdeling.

Tabel 18.
148 Forretninger grupperet efter Beliggenhed.

	Strøghandelsgrupperne 1-3				Strøghandels- gruppe 4
	Velha- vende Kvar- terer	Blan- dede Kvar- terer	Arbej- der- kvar- terer	Til- sam- men	
Antal Forretninger.....	32	40	52	124	24
Beskæftigede Personer pr. Forretning					
a. Indehaver + Hustru	1.61	1.43	1.55	1.53	1.32
b. Lønnet Personale	1.67	1.39	1.00	1.29	2.98
Ialt	3.28	2.82	2.55	2.82	4.30
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.....	43872	37950	33575	37644	70113
Gns. Omsætning pr. beskæftiget Person, Kr..	13402	13478	13203	13351	16280
Varelagerets gns. Omsætningshastighed	23.2	21.0	21.9	22.0	23.5
I pCt. af Omsætningen:					
Bruttofortjeneste	21.2	21.3	20.6	21.0	20.4
Omkostninger	12.7	13.4	11.9	12.7	13.9
Heraf til:					
Leje af Lokaler	3.5	4.0	3.4	3.7	3.7
Lønningsudgifter	4.2	4.1	3.2	3.8	5.6
Beregnete Renter	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Andre Omkostninger	4.8	5.1	5.1	5.0	4.4
Nettofortjeneste	8.5	7.9	8.7	8.3	6.5

Betrakter man nu først den for Strøghandelsgrupperne 1—3 foretagne Inddeling efter Kvarterets Art, er der Grund til at gøre opmærksom paa, at der mellem de forskellige Kvarterer er en væsentlig Forskel paa Forretningernes Varesortiment. Af de 32 Forretninger i velhavende Kvarterer og af de 40 Forretninger i

blandede Kvarterer var henholdsvis 14 og 10, altsaa næsten Halvdelen og $\frac{1}{4}$, rene Frugt- og Grøntforretninger, medens dette kun var Tilfældet med 3 af de 52 Forretninger i Arbejderkvartererne. Nu kan det være Tvivl underkastet, om man kan betragte den ubetydelige Forskel mellem den gennemsnitlige Bruttoavance i velhavende og blandede Kvarterer paa den ene Side og Arbejderkvarterer paa den anden Side som typisk, jfr. Tabel 19, hvoraf det synes at fremgaa, at i hvert Fald Forretningerne i de blandede Kvarterer med Hensyn til Bruttoavance ligger paa et lidt højere Niveau end Forretningerne i Arbejderkvartererne, men Forskellen er i alle Tilfælde ikke større, end at den kan forklares alene ud fra Gruppernes forskellige Sammensætning med Hensyn til Varesortiment, jfr. foran S. 186, hvor det er paavist, at de rene Frugt- og Grøntforretninger har en lidt højere Bruttoavance end de »blandede« Forretninger. Der er derfor i Tabel 18 intet, der tyder paa, at Bruttoavancen er paavirket af, om det paagældende Beboelseskvarter har den ene eller den anden Karakter.

Tabel 19.
148 Forretninger grupperet efter Beliggenheden og
Bruttoavancen.

	Forretninger med en Bruttoavance paa									Forr. tils.
	12-13	14-15	16-17	18-19	20-21	22-23	24-25	26-27	28-29	
Strøghandelsgrupperne 1-3	3	10	8	26	22	23	20	11	1	124
Heraf:										
Velhavende Kvarterer	—	2	3	8	5	6	5	3	—	32
Blandede Kvarterer ..	1	2	3	8	5	8	9	4	—	40
Arbejderkvarterer	2	6	2	10	12	9	6	4	1	52
Strøghandelsgruppe 4	1	1	2	8	5	2	2	2	1	24
Tilsammen	4	11	10	34	27	25	22	13	2	148

Vender man sig dernæst til en Sammenligning mellem samtlige Forretninger i Strøghandelsgrupperne 1—3 og de egentlige Strøghandelsforretninger i Gruppe 4, finder man, at medens af de 124 Forretninger i Grupperne 1—3 ialt 27 eller godt 20 pCt. var rene Frugt- og Grøntforretninger, var af de 24 Forretninger, der i Tabel 18 er henført til Gruppe 4, 14 eller næsten 60 pCt. rene Frugt- og Grønt-

forretninger; desuden findes i denne Gruppe medtaget de 2 Vildt- og Frugtforretninger. Denne Forskel i Sammensætningen af de to Grupper skulde virke i Retning af højere Bruttoavance i Strøgforretningerne, og naar Bruttoavancen, som det fremgaar af Tabel 18 sammenholdt med Tabel 19, ikke desto mindre er lavest i Strøgforretningerne, maa dette utvivlsomt ses i Sammenhæng med, at den aarlige Omsætning i Strøgforretningerne er henvend det dobbelte af Omsætningen i de øvrige Forretninger.

Hvad angaar de enkelte Omkostningsprocenter, er det betegnende, at Udgiften til Butiksleje i pCt. af Omsætningen er ens for de to Grupper til Trods for, at denne Procent normalt er faldende med stigende Omsætning, jfr. Tabellerne 14 og 16. Denne Tendens modvirkes altsaa for Strøgforretningernes Vedkommende af den højere Leje, der maa betales for Butiker med en saadan Beliggenhed, at Forretningen kan naa op paa en stor Omsætning.

Iøvrigt kan tilføjes, at naar Omkostningsprocenten er højere i Strøgforretningerne end i de andre Forretninger, skyldes det udelukkende Udgiften til udbetalte Lønninger, og hertil er at bemærke, at det lønnede Personale i Strøgforretningerne udgør henvend 70 pCt. af det samlede Antal beskæftigede Personer mod ca. 45 pCt. i Grupperne 1—3. Tænker man sig Indehavere og Hustruer aflønnet paa samme Maade som det fremmede Personale, faar man derfor i begge Grupper en Lønningsprocent paa ca. 8. Forskellen i Lønningsprocent i Tabel 18 er derfor væsentlig af formel Karakter — og det samme gælder selvfølgelig Nettoavancen —, men den Omstændighed, at man ved den anførte Beregning faar omtrent samme Lønningsprocent i begge Tilfælde, skønt Omsætningen pr. Person er ca. 3000 Kr. større i Strøgforretningerne, kunde dog tyde paa, at Strøgforretningerne beskæftiger mere kvalificeret og derfor højere lønnet Personale end de andre Forretninger.

FORRETNINGERNE GRUPPERET EFTER VARELAGERETS OMSÆTNINGSHASTIGHED

Til Beregning af Varelagerets Omsætningshastighed har vi, foruden den aarlige Omsætning, til Raadighed haft Oplysninger om Varelagerets Værdi ved Begyndelsen og Slutningen af Regnskabsaaret, altsaa i begge Tilfælde pr. 1. Januar. Da Varelageret som nævnt i Indledningen er størst om Vinteren, er det klart, at Omsætningshastigheden udregnet paa dette Grundlag bliver mindre,

end den vilde blive, hvis man f. Eks. kunde lægge maanedlige Opgørelser over Lagerværdien til Grund for Beregningen. For saa vidt den Fejl, man begaar ved at beregne Omsætningshastigheden paa det nævnte Grundlag, er nogenlunde den samme for alle Forretninger — og man kan vel i hvert Fald gaa ud fra, at den overalt gaar i samme Retning —, vil der dog intet være til Hinder for at sammenligne Omsætningshastigheden for en Gruppe af Forretninger med Omsætningshastigheden for en anden Gruppe og drage sine Slutninger af de forekommende Variationer.

Der er saaledes næppe Tvivl om, at de i Tabel 7 anførte Tal for Omsætningshastigheden giver en rigtig Forestilling om Tendensen, saaledes at man tør fastslaa, at bortset fra de 2 Vildt- og Frugtforretninger er Omsætningshastigheden størst i de »rene« Frugt- og Grøntforretninger og faldende jo mere »blandede« Forretningerne er. Der synes dog ikke at være nogen videre Forskel i den Henseende mellem Forretningerne i Gruppe I og II, der jo da ogsaa er ret ensartede med Hensyn til Varesortiment. Endvidere fremgaar det af Tabellerne 12, 14 og 16, hvor Forretningerne indenfor hver af de 3 vigtigste Sortimentsgrupper er inddeelt efter Omsætningens Størrelse, at der er en ret udpræget Forbindelse mellem Omsætningens Størrelse og Varelagerets Omsætningshastighed, saaledes at Omsætningshastigheden er stigende med stigende Omsætning.

Hvad endelig angaar Omsætningshastigheden i de forskellige Beliggenhedskategorier (se Tabel 18), kan der være Grund til at gøre opmærksom paa den ringe Forskel mellem den gennemsnitlige Omsætningshastighed i Strøgforretningerne og de øvrige Forretninger, skønt saavel Varesortiment som den langt større gennemsnitlige Omsætning i Strøgforretningerne maa virke i Retning af højere Omsætningshastighed.

I Tabel 20 er samtlige 148 Forretninger delt i 5 Grupper efter Omsætningshastighedens Størrelse. Variationerne i Bruttoavancen er kun smaa og tilsyneladende uden bestemt Tendens. Til Forklaring af Tallenes uregelmæssige Forløb kan muligvis tjene, at der i Gruppen med de næstmindste Omsætningshastigheder findes forholdsvis faa og i de to følgende Grupper forholdsvis mange Forretninger, som driver ren Frugt- og Grønthandel; dette virker i Retning af at trykke Bruttoavancen i den førstnævnte og hæve den i de sidstnævnte Grupper. I Virkeligheden er det derfor rimeligt at antage, at Bruttoavancen er — omend kun svagt — faldende med stigende Omsætningshastighed.

Tabel 20.
148 Forretninger grupperet efter Varelagerets Omsætnings-
hastighed.

	Varelageret omsat Antal Gange aarlig				
	under 15	15-24	25-34	35-44	45 og derover
Antal Forretninger.....	27	46	27	24	24
Beskæftigede Personer pr. Forretning					
a. Indehaver + Hustru	1.62	1.46	1.65	1.38	1.35
b. Lønnet Personale	1.20	1.57	1.37	1.94	1.84
Ialt	2.82	3.03	3.02	3.32	3.19
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.....	35237	42780	41830	47212	48698
Gns. Omsætning pr. beskæftiget Person, Kr.	12489	14145	13853	14221	15284
I pCt. af Omsætningen:					
Bruttofortjeneste.....	21.8	20.2	21.2	21.1	20.6
Omkostninger.....	13.8	12.9	13.0	12.7	12.8
Heraf til:					
Leje af Lokaler.....	4.5	3.8	3.9	3.1	2.9
Lønningsudgifter.....	3.7	4.5	3.8	4.7	4.5
Beregnete Renter	0.5	0.3	0.2	0.1	0.1
Andre Omkostninger.....	5.1	4.3	5.1	4.8	5.3
Nettofortjeneste.....	8.0	7.3	8.2	8.4	7.8

FORRETNINGERNE GRUPPERET EFTER BRUTTOAVANCENS STØRRELSE

De foregaaende Afsnit kan næppe siges at have bragt fuld Klarhed over, hvad der ligger bag Variationerne i Bruttoavancen. Ganske vist er det i nogle Tilfælde lykkedes at paavise en vis Sammenhæng mellem Bruttoavancen og de Omstændigheder (Varesortiment og Omsætnings Størrelse), hvis Betydning vi har forsøgt at fastslaa, men Hovedindtrykket er, at Bruttoavancen varierer forholdsvis lidt fra Gruppe til Gruppe, ligegyldigt hvordan man grupperer Materialet. Dette bekræftes i det hele og store af Tabel 21, hvor Inddelingsgrundlaget er Bruttoavancens Højde, og hvor vi for hver Gruppe har samlet alle de foreliggende Oplysninger om det karakteristiske ved de Forretninger, der indgaar i Gruppen, men der er dog Grund til at gøre opmærksom paa den Forbindelse, der er mellem stigende Bruttoavance og faldende Omsætning pr. beskæftiget Person, saa meget mere som det samme har kunnet konstateres i de tidligere foretagne Undersøgelser

vedrørende Kolonial- og Viktualiehandelen. Utvivlsomt staar man her overfor noget, der har afgørende Betydning for Detailhandelens Økonomi.

Tabel 21.
148 Forretninger efter Bruttoavancens Højde.

	Bruttoavancen i pCt. af Omsætningen					
	under 18	18-20	20-22	22-24	24-26	26 og derover
Antal Forretninger	25	34	27	25	22	15
Beskæftigede Personer pr. Forretning						
a. Indehaver + Hustru	1.63	1.47	1.47	1.30	1.37	1.60
b. Lønnet Personale	1.55	1.71	1.70	1.21	1.71	1.37
Ialt.....	3.18	3.18	3.17	2.51	3.08	2.97
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr....	48139	45342	44764	36725	41795	37279
Gns. Omsætn. pr. beskæft. Person, Kr..	15134	14298	14146	13550	13542	12555
Varelagerets Omsætningshastighed...	22.6	25.4	18.7	24.2	22.7	20.6
Forretningernes Fordeling paa Varesortimentsgrupper, pCt.						
I	20	26	33	36	27	20
II	44	47	33	32	46	53
III	28	21	22	24	27	20
IV	8	3	8	8	—	7
V	—	3	4	—	—	—
Tilsammen....	100	100	100	100	100	100
Forretningernes Fordeling efter Beliggenhed, pCt.						
Ialt Strøghandelsgrupperne 1—3	84	76	81	92	91	80
Strøghandelsgruppe 4	16	24	19	8	9	20
Tilsammen....	100	100	100	100	100	100
I pCt. af Omsætningen:						
Bruttofortjeneste	15.6	19.0	21.0	22.8	24.8	27.4
Omkostninger	11.0	12.2	13.6	13.7	13.7	15.6
Heraf til:						
Lokaleudgifter	3.0	3.3	3.8	4.6	3.4	4.5
Lønningsudgifter	3.5	4.3	4.8	3.7	4.8	4.7
Beregnete Renter	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2	0.3
Andre Omkostninger	4.3	4.4	4.7	5.2	5.3	6.1
Nettofortjeneste	4.6	6.8	7.4	9.1	11.1	11.8

Af særlig Interesse er iøvrigt Tabellens sidste Afsnit, hvorfra det fremgaar, at de relative Omkostninger stiger langt svagere end Bruttoavancen, saaledes at Nettofortjenesten i pCt. af Om-

sætningen er stærkt stigende med stigende Bruttoavance. Nu maa man naturligvis være opmærksom paa, at Lønningsudgifterne for at kunne sammenlignes fra Gruppe til Gruppe maa korrigeres under Hensyn til, at Forholdet mellem lønnet og samlet Personale ikke er det samme, men af de anførte Tal for Personalets Fordeling paa Indehavere + Hustruer og lønnet Personale vil man se, at Personalets Sammensætning i de forskellige Grupper ikke er saa forskellig, at en saadan Korrektur vil medføre nogen væsentlig Modifikation.

SPECIFIKATION AF OMKOSTNINGERNE

Paa de udsendte Spørgeskemaer blev de handlende anmodet om at give en ret detaljeret Specifikation af Omkostningerne, og i de fleste Tilfælde blev den givne Anvisning fulgt, saaledes at den i Tabel 22 indeholdte Specifikation af Omkostningerne omfatter ialt 131 af de 148 Forretninger, fordelt paa de sædvanlige 5 Størrelsesgrupper. Specifikationen i Tabellen svarer iøvrigt ganske til Specifikationen paa Spørgeskemaet, naar bortses fra, at Udgiften til Indpakkingsmateriale er slaaet sammen med »Andre Udgifter«, hvortil den i nogle Tilfælde var henført i Besvarelserne (se ogsaa foran S. 182).

Hvad de enkelte Udgiftsposter angaar, kan vi i det hele og store nøjes med at henvise til Tabellen, hvis væsentligste Betydning maa søges deri, at den giver den enkelte handlende indenfor denne Branche en Slags Rettesnor ved Sammenligning med de tilsvarende Udgiftsposter i hans egen Forretning. Med Hensyn til Variationerne i andre Omkostninger end Leje af Lokale og udbetalte Lønninger — hvilken sidste Post jo som gentagne Gange fremhævet ikke direkte kan sammenlignes fra Gruppe til Gruppe, fordi det lønnede Personale ikke udgør samme Procent af det samlede Personale — skal dog bemærkes, at trækker man Leje og Lønninger fra de samlede Omkostninger, faar man følgende Talrække: 5.8 — 5.6 — 5.2 — 5.0 — 4.5. Det vil altsaa sige, at stigende Omsætning ikke medfører proportionalt stigende Omkostninger, at de store Forretninger med andre Ord paa en Række Omraader arbejder noget billigere end smaa Forretninger. Iøvrigt skal her kun gøres nogle Bemærkninger om nogle Poster, der kun optræder i en Del af Forretningerne.

Skatter og Afgifter, der hviler paa Forretningen. Denne Post, der i det væsentlige kun omfatter Spiritusafgift, spiller en aftagende Rolle med stigende Omsætning, hvilket altsaa vil

Tabel 22.
131 Forretninger. Specifikation af Omkostningerne efter
Omsætnings Størrelse.

	Aarlig Omsætning				
	under 25 000 Kr.	25- 35 000 Kr.	35- 50 000 Kr.	50- 75 000 Kr.	over 75 000 Kr.
Antal Forretninger.....	27	35	30	28	11
Beskæftigede Personer pr. Forretning					
a. Indehaver + Hustru.....	1.75	1.66	1.48	1.41	0.91
b. Lønnet Personale	0.39	0.83	1.56	2.44	4.24
Ialt	2.14	2.49	3.04	3.85	5.15
Gns. Omsætning pr. Forretning, Kr.	21000	29592	42522	58778	96790
I pCt. af Omsætningen:					
Leje af Forretningslokaler	4.8	4.4	3.7	3.1	3.2
Udbetalte Lønninger ialt.....	1.8	2.4	4.3	5.2	5.8
Vinduespudsning, Rengøring, Gadefejning ...	0.3	0.2	0.1	0.1	0.1
Gas, Elektricitet, Brændsel.....	0.5	0.5	0.4	0.4	0.4
Kontorudgifter.....	0.8	0.5	0.5	0.4	0.5
Skatter og Afgifter	0.4	0.3	0.2	0.1	0.0
Avertering og anden Reklame.....	0.1	0.0	0.0	0.0	0.1
Afskrivning af uerholdelige Tilgodehavender	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Reparationer, Vedligeholdelse og Drift af					
Biler (herunder Udgift til Garage), Cykler					
o. s. v. til Brug ved Udbringning af Varer					
til Kunderne.....	0.4	0.4	0.3	0.5	0.6
Reparationer og Vedligeholdelse iøvrigt (her-					
under Afskrivning paa Inventar).....	0.5	0.4	0.5	0.4	0.5
Forsikringer	0.2	0.1	0.1	0.2	0.1
Fragt for Hjemkørsel af Varer og Bortkørsel					
af Affald.....	0.8	1.0	0.9	0.7	0.3
Udgift til Rabatmærker.....	0.2	0.3	0.2	0.4	0.1
Beregnete Renter af Varelager og udestaaende					
Fordringer.....	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2
Andre Udgifter	1.3	1.7	1.8	1.6	1.6
Tilsammen....	12.4	12.4	13.2	13.3	13.5

sige, at det er de blandede Smaaforretninger, der fører Spiritus. Medens de smaa Forretninger med under 35 000 Kr. i aarlig Omsætning næsten alle har opført et eller andet Beløb i Rubriken »Skatter og Afgifter«, er dette for Forretninger med over 75 000 Kr. i aarlig Omsætning kun Tilfældet med 4 af 11 Forretninger. Men selv om man som i Tabel 23 udregner denne Udgift i pCt. af

Omsætningen alene for de Forretninger, der har udfyldt den paa-gældende Rubrik, faar man en stærkt synkende Procent med stigende Omsætning.

Tabel 23.

Udgifter til Skatter og Afgifter i pCt. af aarlig Omsætning.

	Aarlig Omsætning				
	under 25 000 Kr.	25- 35 000 Kr.	35- 50 000 Kr.	50- 75 000 Kr.	over 75 000 Kr.
Antal Forretninger ialt.....	27	35	30	28	11
Heraf med Udgift til Skatter og Afgifter	23	32	18	16	4
Udgift til Skatter og Afgifter i pCt. af Om- sætningen i Forretninger med Udgift til Skatter og Afgifter.....	0.4	0.3	0.2	0.2	0.1

Avertering og anden Reklame. Denne Udgiftspost er for Branchen som Helhed uden Betydning. Kun 30 af de 131 Forretninger har opført noget Beløb i denne Rubrik, og for disse 30 Forretninger udgjorde Udgiften til Reklame kun ca. 0.2 pCt. af den aarlige Omsætning. Iøvrigt synes Reklameudgiften i Forhold til den aarlige Omsætning at være den samme i de forskellige Størrelsesgrupper.

Tabel 24.

Udgift til Avertering og anden Reklame i pCt. af aarlig Omsætning.

	Aarlig Omsætning				
	under 25 000 Kr.	25- 35 000 Kr.	35- 50 000 Kr.	50- 75 000 Kr.	over 75 000 Kr.
Antal Forretninger ialt	27	35	30	28	11
Heraf med Udgift til Reklame	5	7	3	9	6
Udgift til Reklame i pCt. af Omsætningen i Forretninger med Udgift til Reklame	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2

Afskrivning af uerholdelige Tilgodehavender. Tab ved Kreditgivning er uden Betydning. Af Besvarelserne fremgaar det, at Salget i de fleste Forretninger i denne Branche foregaar mod kontant Betaling, idet kun 46 af de 148 Forretninger ved Regnskabsaarets Slutning havde udestaaende Fordringer, og

i disse Forretninger var det udestaaende Beløb i de fleste Tilfælde ubetydeligt i Sammenligning med Omsætningen. Nogen synderlig Forskel i denne Henseende mellem de forskellige Forretningsstørrelser kan ikke konstateres. Ganske vist viser Tabel 25 forholdsvis væsentlig større Tal for Forretninger med en aarlig Omsætning paa 75 000 Kr. og derover end i de øvrige Grupper, men hertil er at bemærke, at Tallene i denne Gruppe er stærkt paavirket af en enkelt Forretning, som ikke kan anses for at være typisk for Branchen som Helhed. Udskiller man denne Forretning af den paagældende Gruppe, gaar Procenttallene ned fra 0.6 og 1.4 til 0.3 og 0.8.

Tabel 25.
Udestaaende Fordringer efter Omsætningens Størrelse.

	Aarlig Omsætning				
	under 25 000 Kr.	25- 35 000 Kr.	35- 50 000 Kr.	50- 75 000 Kr.	over 75 000 Kr.
Antal Forretninger ialt	31	38	35	30	14
Gennemsnit pr. Forretning, Kr.	56	61	108	121	558
Udestaaende Fordringer i pCt. af Omsætningen	0.2	0.2	0.3	0.2	0.6
Antal Forretninger med udest. Fordringer ..	8	13	10	9	6
Gennemsnit pr. Forretning, Kr.	217	179	379	405	1310
Udestaaende Fordringer i pCt. af Omsætningen	1.0	0.6	0.9	0.7	1.4

Rabatmærker. Af de 131 Forretninger i Tabel 22 opgav 23 at have haft Udgift til Rabatmærker i det paagældende Regnskabsaar, og i disse 23 Forretninger udgjorde Udgiften hertil mellem 1 og 2 pCt. af Omsætningen. I Tabel 26 er der foretaget en Sammenligning mellem Bruttoavance og Omkostningsprocent i Forretninger med og uden Rabatmærker. Medens Bruttoavancen i Forretninger med Rabatmærker snart ligger over, snart ligger under Bruttoavancen i Forretninger uden Rabatmærker i de tilsvarende Størrelsesgrupper, er Omkostningsprocenten overalt størst for Forretninger med Rabatmærker, naar man ser bort fra de største Forretninger, af hvilke kun en fører Rabatmærker. Da der i de enkelte Størrelsesgrupper kun forekommer et saa ringe Antal Forretninger med Rabatmærker, maa man naturligvis regne med den Mulighed, at disse Forskelligheder skyldes rent tilfældige Forhold, men det kan dog tilføjes, at vi ved en tilsvarende Undersøgelse for Viktualiehandelens Vedkommende kom til det samme

Resultat, nemlig at der ikke kunde paavises nogen Forbindelse mellem Rabatgivning og Bruttoavance, medens Omkostningsprocenten var højere i rabatgivende end i ikke-rabatgivende Forretninger.

Tabel 26.

23 Forretninger med Rabatmærker efter Omsætnings Størrelse.

	Aarlig Omsætning				
	under 25 000 Kr.	25- 35 000 Kr.	35- 50 000 Kr.	50- 75 000 Kr.	over 75 000 Kr.
Antal Forretninger ialt	27	35	30	28	11
Heraf med Udgift til Rabatmærker	5	6	4	7	1
Udgift til Rabatmærker i pCt. af Omsætningen i Forretninger med Rabatmærker.....	1.0	1.8	1.5	1.6	1.5
Bruttoavance i Forretn. uden Rabatmærker.	22.3	20.6	21.5	20.7	19.4
Bruttoavance i Forretn. med Rabatmærker..	21.9	22.3	19.2	23.4	15.5
Omkostningsprocent i Forr. u. Rabatmærker	11.9	11.9	13.1	13.1	13.3
Omkostningsprocent i Forr. m. Rabatmærker	13.8	14.7	14.1	14.3	11.7

PERSONALETS STØRRELSE OG SAMMENSÆTNING

Ved Hjælp af de paa Spørgeskemaerne indhentede Oplysninger om de i Aarets Løb beskæftigede Personer og den Tid, i hvilken de har arbejdet i Forretningen, kan man skaffe sig et Udtryk for den samlede Arbejdskraft i hver enkelt Forretning ved en Omregning til Helaarspersoner. Benytter man endvidere den foran anvendte Inddeling efter Omsætnings Størrelse, kan man som i Tabel 27 for hver Størrelsesgruppe foretage en Beregning af Forholdet mellem den lønnede Arbejdskraft og den samlede Arbejdskraft, heri altsaa medregnet saavel Indehaverne som disses Hustruer i det Omfang, hvori de har deltaget i Arbejdet i Forretningerne.

I de 31 Forretninger, hvis aarlige Omsætning var mindre end 25 000 Kr., var der kun i meget ringe Grad Tale om Anvendelse af fremmed Arbejdskraft. I 16 af disse Forretninger fandtes overhovedet ikke fremmed Personale, men Arbejdet besørgedes udelukkende af Ejeren selv med Hustruens Hjælp. Saa snart man kommer til den næste Gruppe, Forretninger med en aarlig Omsætning af 25—35 000 Kr., forandres dette Forhold væsentligt, idet der af de paagældende 38 Forretninger kun i 8 ikke anvendtes

Tabel 27.
 Personalets Sammensætning efter Omsættningens Størrelse.

	Aarlig Omsætning				
	under 25 000 Kr.	25- 35 000 Kr.	35- 50 000 Kr.	50- 75 000 Kr.	over 75 000 Kr.
Antal Forretninger.....	31	38	35	30	14
Samlet Personale, omr. til Helaarspersoner .	64.43	95.33	105.91	117.48	69.83
Heraf lønnet Personale.....	11.60	32.83	56.58	74.23	56.83
— — — i pCt. af samlet Person.	18	33	53	63	81
Gennemsnit pr. Forretning					
Indehavere og disses Hustruer	1.71	1.65	1.41	1.45	0.93
Lønnet Personale.....	0.37	0.86	1.62	2.47	4.06
Samlet Personale.....	2.08	2.51	3.03	3.92	4.99

fremmed Arbejdskraft, og i alle Forretninger med over 35 000 Kr. i aarlig Omsætning var der beskæftiget fremmed Personale.

Bortset fra de allerstørste Forretninger deltager Indehaverens Hustruer som Regel i Arbejdet i større eller mindre Udstrækning.

I Forretn. med under 25000 Kr.'s Omsætn. deltog Hustruen i 25 af 31 Tilfælde	
- — — 25—35000 - — — - 29 - 38 —	
- — — 35—50000 - — — - 21 - 35 —	
- — — 50—75000 - — — - 20 - 30 —	
- — — over 75000 - — — - 5 - 14 —	

Og for de fleste af dem gælder det, at de var fuldt beskæftiget i Forretningen, nemlig i henholdsvis 19, 24, 14, 14 og 4 Tilfælde.

Det er naturligvis klart, at de i Tabel 27 anførte Tal for det gennemsnitlige Antal beskæftigede pr. Forretning i de forskellige Størrelsesgrupper kun er et groft Udtryk for Variationerne i Arbejdskraften pr. Forretning, idet der ved Beregningen af Antal Helaarspersoner ikke er taget Hensyn til Arbejdets Art og Kvalitet, f. Eks. er et Buds Arbejde sat lig med Indehaverens, for saa vidt de begge har været fuldt beskæftiget i Forretningen. Det har derfor Interesse at se lidt nærmere paa det lønnede Personales Sammensætning i de forskellige Grupper.

I de mindre Forretninger er Indehaveren og hans Hustru i Stand til at besørge Ekspeditionsarbejdet i det væsentligste uden fremmed Hjælp, saaledes at det fremmede Personale i disse Forretninger navnlig bestaar af Bude, men heri sker der en Ændring, naar man kommer til Forretninger med over 35 000 Kr. i aarlig

Tabel 28.
Det lønnede Personales Sammensætning.

	Aarlig Omsætning				
	under 25 000 Kr.	25- 35 000 Kr.	35- 50 000 Kr.	50- 75 000 Kr.	over 75 000 Kr.
Antal Helaarspersoner:					
Kvinder, Ekspeditricer.....	2.83	10.57	25.74	40.82	28.58
— , Elever	1.00	—	0.67	2.00	1.00
— , Budpersonale	0.29	2.50	—	—	—
Kvinder ialt....	4.12	13.07	26.41	42.82	29.58
Mænd, Ekspedienter	1.00	3.17	4.67	5.83	5.00
— , Elever	—	—	1.00	—	1.00
— , Budpersonale	6.48	16.59	24.50	25.58	21.25
Mænd ialt....	7.48	19.76	30.17	31.41	27.25
Lønnet Personale ialt.....	11.60	32.83	56.58	74.23	56.83
Ekspeditionspersonale (Eksp. + Elever) ialt..	4.83	13.74	32.08	48.65	35.58
Budpersonale ialt.....	6.77	19.09	24.50	25.58	21.25
I pCt. af samlet (lønnet) Personale:					
Ekspeditionspersonale	42	42	57	66	63
Kvinder	36	40	47	58	52
Udbetalt Løn pr. Helaarsperson, Kr.....	996	830	1154	1250	1311

Omsætning, og da Ekspeditionspersonalet i overvejende Grad er Kvinder, stiger disses Antal i Procent af det samlede fremmede Personale samtidig til 50 pCt. og derover. Denne Forandring i Personalets Sammensætning fra smaa til store Forretninger er ogsaa en medvirkende Aarsag til Stigningen i den gennemsnitlige Løn pr. Helaarsperson fra omkring 900 Kr. i de mindre Forretninger til ca. 1300 Kr. i de største.

Vil man skaffe sig en omtrentlig Forestilling om, hvorledes Arbejdskraften fordeler sig paa de to Hovedfunktioner: Ekspedition af Kunderne og Udbringning af Varer, kan man gøre den Forudsætning, at foruden det lønnede Ekspeditionspersonale er Indehaveren og hans Hustru udelukkende beskæftiget med Ekspeditionsarbejde. Man faar da, idet man udregner det samlede Ekspeditionspersonale i Procent af det samlede Personale, følgende Talrække:

	Aarlig Omsætning				
	Under 25 000 Kr.	25— 35 000 Kr.	35— 50 000 Kr.	50— 75 000 Kr.	Over 75 000 Kr.
Ekspeditionspersonale, pCt.	88	80	75	77	67

Den gjorte Forudsætning svarer dog naturligvis ikke helt til Virkeligheden, idet en større eller mindre Del af Indehaverens Arbejdskraft beslaglægges af Indkøb og Ledelse af Forretningen i det hele taget.

OMSÆTNING PR. BESKÆFTIGET PERSON

Af Tabellerne i en Række af de foregaaende Afsnit, hvor den gennemsnitlige Omsætning pr. beskæftiget Person er anført, fremgaar det, at Arbejdskraften udnyttes meget forskelligt i store og smaa Forretninger. Dette Forhold er nærmere belyst i Tabel 29, hvor Forretningerne indenfor de forskellige Omsætningsgrupper er fordelt efter Størrelsen af Omsætningen pr. Person.

Tabel 29.
Aarlig Omsætning pr. beskæftiget Helaarsperson.

Aarlig Omsætning	Antal Forretninger med en aarlig Omsætning pr. Person af									Gns. Omsæt- ning pr. Person, Kr.
	5000— 7500 Kr.	7500— 10000 Kr.	10000— 12500 Kr.	12500— 15000 Kr.	15000— 17500 Kr.	17500— 20000 Kr.	20000— 25000 Kr.	25000— 30000 Kr.	Forretn. ialt	
Under 25000 Kr.	5	8	14	3	1	—	—	—	31	9859
25—35000 »	—	6	15	11	6	—	—	—	38	11827
35—50000 »	—	1	9	12	9	3	1	—	35	14024
50—75000 »	—	—	3	9	12	5	1	—	30	15064
Over 75000 »	—	—	—	1	2	6	4	1	14	19086
Forretninger tils.	5	15	41	36	30	14	6	1	148	14019

Forskellen bliver endnu mere udpræget, hvis man i Stedet for den gennemsnitlige Omsætning pr. Person beregner den gennemsnitlige Omsætning pr. Ekspedient, idet Ekspeditionspersonalet udgør en større Procent af det samlede Personale i de smaa end i de store Forretninger. De omtrentlige Tal for den aarlige Omsætning pr. Ekspedient i de 5 Størrelsesgrupper er 11 200, 14 800, 18 600, 19 700 og 28 600 Kr. Man maa dog herved erindre, hvad der allerede er anført, at Indehaveren er medregnet i Ekspeditionspersonalet, skønt han i intet Tilfælde udelukkende er beskæftiget med Ekspedition af Kunderne. Dersom det havde været muligt at udskille Indehaverens Arbejde ved Indkøb m. v., vilde Forskellen rimeligvis være blevet endnu større, da det maa antages, at Indehaveren af en lille Forretning har mere Tid tilovers

til Deltagelse i selve Salgsarbejdet end Indehaveren af en stor Forretning. Paa den anden Side er det muligt, at dette opvejes af, at Ekspeditionspersonalet i de smaa Forretninger i højere Grad end i de store Forretninger beskæftiges ved andet Arbejde end Ekspedition af Kunderne.

LØNNINGSFORHOLD

De to Hovedgrupper indenfor det lønnede Personale: Ekspeditricer og mandlige Bude, omfatter saa mange Personer, hvis Lønningsforhold er oplyst paa Spørgeskemaerne, at vi har kunnet foretage en Beregning af Aarslønner efter Aldersklasser i disse Grupper. I de Tilfælde, hvor Lønnerne foruden Pengeløn bestaar af Kost eller Kost og Logis, er Værdien heraf fastsat i Overensstemmelse med den af Skattevæsenet i saadanne Tilfælde benyttede Ansættelse. Derimod er der ikke taget Hensyn til, at Personalet i nogle Forretninger har faaet Frokostkaffe, Øl eller lign., ligesom Værdien af gratis Vask, Kitler o. s. v. ikke er medregnet i Lønnerne. Hvor en Person har arbejdet i Forretningen en Del af Aaret, har vi paa Grundlag af Oplysningerne om den Tid, vedkommende har været ansat i Forretningen, beregnet Lønnerne for et helt Aar. Dette gælder dog ikke rent midlertidig Hjælp, der er holdt udenfor Undersøgelsen.

Tabel 30.
Ekspeditricer efter Alder og Aarsløn.

Alder	Antal Personer med en Aarsløn af																			Antal Personer ialt	Gennemsnitlig Løn pr. Aar, Kr.	
	400-499 Kr.	500-599 »	600-699 »	700-799 »	800-899 »	900-999 »	1000-1099 »	1100-1199 »	1200-1299 »	1300-1399 »	1400-1499 »	1500-1599 »	1600-1699 »	1700-1799 »	1800-1899 »	1900-1999 »	2000-2099 »	2100-2199 »	2200-2299 »			2700-2799 »
Under 20 Aar ...	2	1	1	2	1	5	4	3	3	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	25	981
20—21 Aar	—	—	—	2	1	1	5	1	3	2	2	1	1	—	1	—	—	—	—	—	20	1170
22—24 »	—	—	—	—	2	—	3	4	2	4	3	4	1	1	—	—	—	—	—	—	24	1293
25—29 »	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	1	2	2	1	—	3	1	—	1	—	15	1653
Over 30 »	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	—	—	2	1	—	1	—	1	8	1803
Alder ikke oplyst	—	—	1	—	1	1	2	—	3	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	11	1175
Tilsammen ...	2	1	2	4	5	7	15	8	13	12	7	9	4	2	3	4	1	2	1	1	103	1273

Den gennemsnitlige Aarsløn for de 103 Ekspeditricer i Frugt- og Grøntbranchen var altsaa 1273 Kr., medens Aarslønnerne for

112 Ekspeditricer i Viktualiebranchen i 1932 var 1670 Kr. i Gennemsnit. At denne betydelige Forskel er reel nok og ikke skyldes en forskellig Aldersfordeling, fremgaar tydeligt af Tabel 31, idet den genfindes i samtlige Aldersgrupper, selv om den navnlig er udpræget indtil 25 Aars Alderen.

Tabel 31.
Aarslønnen for Ekspeditricer i Viktualie- og
Frugt- & Grønhandelen.

Alder	Viktualiehandel		Frugt- & Grønhandel	
	Antal Ekspeditricer	Aarsløn i Gennemsnit Kr.	Antal Ekspeditricer	Aarsløn i Gennemsnit Kr.
Under 20 Aar	17	1408	25	981
20—21 Aar	25	1550	20	1170
22—24 „	31	1703	24	1293
25—29 „	20	1765	15	1653
Over 30 „	15	1954	8	1803
Alder ikke oplyst	4	1739	11	1175
Tilsammen...	112	1670	103	1273

Tabel 32 omfatter Budpersonalet, dog ikke Halvdags-Bydrengene i 12—14 Aars Alderen, der gennemgaaende har en Løn af 2—300 Kr. foruden hvad de maatte tjene i Drikkepenge, der selvfølgelig heller ikke er medregnet i de i Tabellen anførte Lønninger for det øvrige Budpersonale.

Tabel 32.
Bude efter Alder og Aarsløn.

Alder	Antal Personer med en Aarsløn af																			Antal Pers. ialt	Gennemsnitlig Løn pr. Aar, Kr.		
	400-499 Kr.	500-599 »	600-699 »	700-799 »	800-899 »	900-999 »	1000-1099 »	1100-1199 »	1200-1299 »	1300-1399 »	1400-1499 »	1500-1599 »	1600-1699 »	1700-1799 »	1800-1899 »	1900-1999 »	2000-2099 »	2100-2199 »	2300-2399 »			2400-2499 »	2800-2899 »
14—15 Aar	1	6	6	7	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	680
16—17 »	—	—	1	8	2	4	9	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26	926
18—19 »	—	—	1	—	1	1	1	3	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	10	1103
20—21 »	—	—	1	—	1	—	1	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1125
22 Aar og derover	—	—	—	1	—	—	1	1	1	2	1	4	1	—	1	1	1	1	2	1	1	20	1689
Alder ikke oplyst	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	900
Tilsammen...	1	6	9	16	5	8	13	5	4	4	1	4	3	—	1	1	1	1	2	1	1	87	1067

Til Sammenligning med Budlønnen i Frugt- og Grønbranchen haves et tilsvarende Materiale fra 1931 for Kolonialbranchen, hvor Gennemsnitslønnen for 75 Bude var 1243 Kr. Forskellen mellem de 1067 og de 1243 Kr. synes dog væsentlig at bero paa en forskellig Aldersfordeling, thi sammenligner man de enkelte Aldersklasser, finder man en meget stor Overensstemmelse bortset fra Aldersgruppen 20—21 Aar, hvor Antallet af Personer imidlertid navnlig for Frugt- og Grønhandelens Vedkommende er saa ringe, at man ikke kan tillægge Gennemsnittet nogen Betydning.

Tabel 33.
Aarslønnen for Bude i Kolonial- og Frugt- & Grønhandelen.

Alder	Kolonialhandel		Frugt- & Grønhandel	
	Antal Bude	Aarsløn i Gennemsnit Kr.	Antal Bude	Aarsløn i Gennemsnit Kr.
14—15 Aar	13	665	24	680
16—17 »	20	957	26	926
18—19 »	11	1206	10	1103
20—21 »	10	1547	6	1125
Over 22 »	18	1706	20	1689
Alder ikke oplyst	3	1995	1	900
Tilsammen...	75	1243	87	1067

Til Slut skal anføres, at der for det mandlige Ekspeditionspersonales Vedkommende foreligger Oplysning om Aarslønnen for 16 Ekspedienter. Materialet er for spinkelt til, at man kan gennemføre en tilsvarende Gruppering efter Alder som for Ekspeditricer og Bude, men det kan oplyses, at Gennemsnitslønnen beløb sig til 1926 Kr., medens den for 74 Ekspedienter i Kolonialbranchen i 1931 var 2282 Kr.

OMSÆTNINGENS FORDELING PAA UGEDAGENE

Af de Forretninger, der besvarede de uddelte Spørgeskemaer, opgav ialt 53 Antallet af Ekspeditioner og Omsætningens Størrelse for hver Dag i Løbet af en Uge, der dog ikke var den samme i alle Forretninger. Paa Grundlag heraf har vi i Tabel 34 foretaget en Beregning af Variationerne i Antallet af Ekspeditioner og Salgets Størrelse fra Dag til Dag i Ugens Løb, idet vi har delt Forretningerne i 3 Grupper efter Kvarterets Art. Tallene for de enkelte Dage angiver Antallet af Ekspeditioner og Salgets Størrelse den

paagældende Dag i Procent af Antallet af Ekspeditioner henholdsvis Salgets Størrelse for hele Ugen.

Tabel 34.
Antal Ekspeditioner og Salg de enkelte Ugedage i pCt. af
Antal Ekspeditioner og Salg for hele Ugen.

	Velhavende Kvarterer	Blandede Kvarterer	Arbejder- kvarterer	Ialt
Antal Forretninger.....	18 ¹⁾	18	16	52
	Ekspeditioner			
Mandag.....	13.8	13.4	13.8	13.6
Tirsdag.....	14.8	14.7	14.4	14.7
Onsdag.....	15.0	14.5	14.2	14.5
Torsdag.....	14.8	14.6	13.6	14.3
Fredag.....	16.5	15.7	16.4	16.2
Lørdag.....	25.1	27.1	27.6	26.7
Hele Ugen....	100.0	100.0	100.0	100.0
	Salg			
Mandag.....	12.7	13.1	12.3	12.8
Tirsdag.....	13.4	13.1	12.7	13.1
Onsdag.....	13.9	12.5	13.3	13.2
Torsdag.....	13.3	12.9	12.5	12.9
Fredag.....	16.0	15.0	15.8	15.6
Lørdag.....	30.7	33.4	33.4	32.4
Hele Ugen....	100.0	100.0	100.0	100.0

¹⁾ 1 Vildt- og Frugtforretning i denne Gruppe er ikke medtaget.

Man vil se, at Forholdene er meget ensartede i de forskellige Kvarterer, kun falder en lidt større Procent af Ugens Ekspeditioner og Omsætning paa Lørdagen i de blandede og i Arbejderkvartererne end i de velhavende Kvarterer. Det fremgaar iøvrigt med al ønskelig Tydelighed af Tabellen, at Grunden til Ugevariationen i Omsætningen i alt væsentligt maa søges i, at Forretningerne er lukkede om Søndagen, og at Kunderne derfor om Lørdagen køber ind til to Dages Forbrug. Dette giver sig ogsaa Udslag deri, at det gennemsnitlige Salg pr. Ekspedition er betydeligt større om Lørdagen end de andre Dage.

Som det var at vente, ligger det gennemsnitlige Salg pr. Ekspedition noget højere i velhavende Kvarterer end i Arbejderkvarterer, medens blandede Kvarterer i denne Henseende indtager en Mellemstilling.

Tabel 35.

Gennemsnitligt Salg i Øre pr. Ekspedition de enkelte Ugedage.

	Velhavende Kvarterer	Blandede Kvarterer	Arbejder- kvarterer	Ialt
Antal Forretninger.....	18 ¹⁾	18	16	52
Mandag.....	75	67	54	65
Tirsdag.....	73	60	53	62
Onsdag.....	75	59	56	63
Torsdag.....	73	60	55	63
Fredag.....	78	65	58	67
Lørdag.....	99	83	72	84
Gennemsnit for Ugen.....	81	68	60	69

¹⁾ 1 Vildt- og Frugtforretning i denne Gruppe er ikke medtaget.

I Tabel 36 er foretaget en Sammenligning med Resultaterne af de tilsvarende Undersøgelser af Forholdene i Kolonial- og Viktualiebranchen. Det fremgaar heraf, at Viktualiehandelen navnlig hvad Salget angaar har den stærkeste Ugevariation og Kolonialhandelen den svageste, men Bevægelsens Karakter er iøvrigt overalt den samme, hvad der ikke kan forundre, naar man tager i Betragtning, at de Varer, det drejer sig om, indtager en ret ensartet Stilling i den daglige Husholdning. Det kan i denne Forbindelse bemærkes, at det ogsaa maa forekomme naturligt, at Kolonialhandelen er den af de tre Brancher, der har den svageste Koncentration af Salget paa Lørdagen, idet de Varer, der her er Tale om, er mere holdbare og bedre kan opbevares end f. Eks. de letfordærlige Viktualier, der i vidt Omfang konsumeres umiddelbart efter, at Indkøbet har fundet Sted. Man kan altsaa sige, at i Kolonialbranchen er Koncentrationen af Salget paa Lørdagen ikke begrundet paa samme Maade i Varernes Natur som i Viktualiehandelen og — i noget mindre Grad — Frugt- og Grønthandelen. Naar Koncentrationen alligevel finder Sted, maa man først og fremmest søge Grunden i en vis Købevane, opstaaet bl. a. som Følge af den Rolle, Fredag og Lørdag spiller som Lønudbetalingsdage.

I denne Forbindelse maa dog nævnes, at den Omstændighed, at Butikerne er aabne til Kl. 19 om Fredagen og 20 om Lørdagen, ogsaa kan tænkes at have Betydning i Retning af at koncentrere Omsætningen paa disse Dage og da navnlig Lørdagen, selv om den væsentligste Virkning af den forlængede Aabningstid maa

Tabel 36.

Sammenligning mellem Omsætningens Fordeling paa de enkelte Ugedage m. v. i Kolonial-, Viktualie- samt Frugt- & Grøntbranchen.

	Antal Ekspedit. i pCt. af Eksp. i hele Ugen			Salget i pCt. af hele Ugens Salg			Gns. Salg i Øre pr. Ekspedition		
	Kolo- nial	Viktu- alie	Frugt & Grønt	Kolo- nial	Viktu- alie	Frugt & Grønt	Kolo- nial	Viktu- alie	Frugt & Grønt
Mandag	14.8	11.0	13.6	14.5	8.8	12.8	124	93	65
Tirsdag	14.4	13.9	14.7	13.1	11.4	13.1	115	98	62
Onsdag	14.1	14.5	14.5	12.9	11.8	13.2	116	95	63
Torsdag	14.4	14.8	14.3	12.4	12.2	12.9	109	97	63
Fredag	17.0	17.1	16.2	17.1	15.5	15.6	127	106	67
Lørdag	25.3	28.7	26.7	30.0	40.3	32.4	150	164	84
Hele Ugen ..	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	126	117	69

antages at bestaa deri, at Omsætningen spredes over flere Timer den samme Dag. Hvorledes det end forholder sig hermed, viser Tabel 37, omfattende ialt 24 Forretninger, der særskilt havde opgivet Antal Ekspeditioner og Omsætningens Størrelse for Tiden Fredag Kl. 18—19 og Lørdag Kl. 18—20, at Handelen i de ekstra Aftentimer er af betydeligt Omfang.

Tabel 37.

Antal Ekspeditioner og Salg Fredag Kl. 18—19 og Lørdag Kl. 18—20 i pCt. af Antal Ekspeditioner og Salg henholdsvis hele Fredagen og Lørdagen m. v.

	Velhavende Kvarterer	Blandede Kvarterer	Arbejder- kvarterer	Ialt
Antal Forretninger.....	8	7	9	24
Fredag Kl. 18—19:				
Antal Ekspeditioner i pCt. af hele Dagens	10.0	8.9	23.5	14.1
Salg i pCt. af hele Dagens.....	12.0	10.0	25.3	15.2
Gns. Salg pr. Ekspedition hele Dagen, Øre	79	65	58	67
- - - - - Kl. 18—19, Øre	95	74	63	72
Lørdag Kl. 18—20:				
Antal Ekspeditioner i pCt. af hele Dagens	19.4	21.9	36.3	26.3
Salg i pCt. af hele Dagens.....	16.1	22.1	32.4	23.4
Gns. Salg pr. Ekspedition hele Dagen, Øre	98	80	72	82
- - - - - Kl. 18—20, Øre	81	81	64	73

Dette gælder navnlig i Arbejderkvartererne. Her falder ca. $\frac{1}{3}$ af saavel Ekspeditionerne som Omsætningen paa de to Aftentimer om Lørdagen, og om Fredagen er det tilsvarende Tal for den ene Time fra 18 til 19 ca. $\frac{1}{4}$, hvilket utvivlsomt maa ses i Forbindelse med den Omstændighed, at de fleste Arbejdere faar deres Ugeløn udbetalt om Fredagen. Iøvrigt lægger man Mærke til, at Salget pr. Ekspedition i Tiden 18—19 om Fredagen i alle Grupper er større end Salget pr. Ekspedition i Gennemsnit for hele Dagen, medens om Lørdagen det omvendte Forhold synes at gøre sig gældende. Man lægger ogsaa Mærke til, at med Hensyn til saavel Antal Ekspeditioner som Salg i den ekstra Time om Fredagen ligger Procenttallene for Forretningerne i de blandede Kvarterer lavere end i de velhavende Kvarterer, skønt de blandede Kvarterer ellers indtager en Mellemstilling mellem de velhavende Kvarterer og Arbejderkvartererne. Der er dog ingen Grund til at antage, at man her staar overfor noget typisk, snarere er det spinkle Materiale, der har staaet til Raadighed ved denne specielle Undersøgelse, paavirket af tilfældige Forhold i de vedkommende Forretninger i den Uge, hvorfra de modtagne Rapporter stammer.

BRUTTOAVANCEN PAA DE ENKELTE VARER

Paa et særligt Spørgeskema indhentes Oplysning om Bruttoavancen paa en Række Varer, udtrykt i Procent af Salgssummen, idet det overfor de handlende blev præciseret, at det, man ønskede oplyst, var Bruttoavancen uden Hensyn til Svind og Spild.

Resultatet af Undersøgelsen er sammenfattet i Tabel 38, der for hver Vare viser i hvor mange Tilfælde de forskellige Avancer forekommer i det Materiale, der har staaet til Raadighed. Endvidere er udregnet den gennemsnitlige Bruttoavance for hver Vare, og endelig er anført Modalværdien, d. v. s. den hyppigst forekommende Bruttoavance, med Angivelse af Hyppigheden. Det bemærkes, at indenfor de anvendte Intervaller (3—7, 8—12 o. s. v.) er de midterste Tal (altsaa 5, 10 o. s. v.) saa at sige de eneste forekommende, i hvert Fald naar man ser bort fra Intervallet 33—37, hvor Avancen 33 pCt. der svarer til 50 pCt. Tillæg til Indkøbssummen, optræder med en lignende Hyppighed som de 35 pCt.

Ordner man nu Varerne efter den gennemsnitlige Bruttoavances Størrelse, faar man følgende Række, — Tallene i Parentes efter Varerne angiver det aritmetiske Gennemsnit og Modalværdien:

Tabel 38.
Bruttoavance i pCt. af Salgsprisen.

Varen	Bruttoavance i pCt. af Salgsprisen											Antal Oplysn. tilsamm.	Gns. Brutto- avance	Modalværdien	
														Antal Tilfælde	Avance
	3— 7	8— 12	13— 17	18— 22	23— 27	28— 32	33— 37	38— 42	43— 47	48— 52	53— 57				
Ebler	—	—	—	8	62	36	26	5	—	—	—	137	28.2	53	25
Pærer	—	—	—	8	49	42	30	5	—	1	—	135	29.0	45	25
Appelsiner	—	—	—	22	51	43	12	7	—	—	—	135	27.0	50	25
Vindruer	—	8	15	41	49	17	4	1	—	—	—	135	22.5	46	25
Jordbær	—	1	9	42	55	22	6	—	—	—	—	135	23.8	51	25
Bananer	5	29	50	42	4	2	—	—	—	—	—	132	15.6	45	15
Tyttebær	—	14	16	55	35	10	2	—	—	—	—	132	20.7	54	20
Tomater	—	—	3	29	48	39	15	3	—	3	—	137	26.3	46	25
Kartofler	—	1	—	9	29	31	31	30	2	—	—	136	31.9	30	40
Løg	—	2	3	17	35	26	30	14	2	6	—	135	29.8	34	25
Blomkaal	—	3	4	25	48	37	10	4	—	4	—	135	26.5	47	25
Hvidkaal	—	—	1	17	35	44	26	8	—	1	1	133	28.9	41	30
Silkeporrer	—	1	2	27	55	33	16	1	—	8	—	135	26.1	54	25
Gulerødder	—	—	—	12	26	31	30	27	1	—	—	135	32.4	29	30
Radiser	2	8	3	37	39	12	14	20	3	7	—	132	27.6	39	25
Asier	—	6	9	27	47	19	9	3	—	1	—	131	24.7	46	25
Sylteagurker	—	4	12	40	46	21	2	1	—	—	—	126	23.1	45	25
Konserver	—	6	19	71	36	3	—	—	—	—	—	135	20.3	63	20
Tørrede Frugter	—	3	6	58	40	6	2	—	—	—	—	115	21.8	52	20
Vine	—	—	3	17	16	1	1	—	—	—	—	38	22.3	16	25
Spirituosa	1	23	8	4	2	—	—	—	—	—	—	38	12.8	12	10
Øl	—	2	79	16	—	—	—	—	—	—	—	97	16.2	62	16
Mineralvand	—	—	6	83	5	1	—	—	—	—	—	95	20.2	75	20

Spirituosa	(12.8; 10)
Bananer	(15.6; 15)
Øl	(16.2; 16)
Mineralvand	(20.2; 20)
Konserves	(20.3; 20)
Tyttebær	(20.7; 20)
Tørrede Frugter	(21.8; 20)
Vine	(22.3; 25)
Vindruer	(22.5; 25)
Sylteagurker	(23.1; 25)
Jordbær	(23.8; 25)
Asier	(24.7; 25)
Slikpurrer	(26.1; 25)
Tomater	(26.3; 25)
Blomkaal	(26.5; 25)
Appelsiner	(27.0; 25)
Radiser	(27.6; 25)
Æbler	(28.2; 25)
Hvidkaal	(28.9; 30)
Pærer	(29.0; 25)
Løg	(29.8; 25)
Kartofler	(31.9; 40)
Gulerødder	(32.4; 30)

Af denne Oversigt fremgaar det, at Bruttoavancen 25 pCt. er den hyppigst forekommende, og det ser derfor ud til, at man i Almindelighed kalkulerer sig til Udsalgsprisen paa den Maade, at man til Indkøbssummen lægger et i de fleste Tilfælde ensartet Tillæg paa $33\frac{1}{3}$ pCt. (= 25 pCt. af Salgsprisen). For de fleste Vares Vedkommende er der en betydelig Overensstemmelse mellem det aritmetiske Gennemsnit og Modalværdien, kun for Kartofler er Afvigelsen betydelig, idet Avancen 25, 30, 35 og 40 forekommer omtrent lige hyppigt. Det er sandsynligt, at Aarsagen til denne stærke Spredning maa søges deri, at det drejer sig om forskellige Kvaliteter med forskellig Bruttoavance, jfr. den tilsvarende Under søgelse vedrørende Kolonialhandelen, hvor det paavistes, at Bruttoavancen var højere for de dyre Kaffekvaliteter end for de billige¹⁾.

¹⁾ For de Varer, hvis Udsalgspris i Detailhandelen er fastsat af Fabrikanten (Spirituosa, Øl og Mineralvand), har vi sammenholdt de handlen des Oplysninger om Bruttoavancen med Bruttoavancen udregnet paa Grundlag af den fastsatte Detailhandlermarginal. I samtlige Tilfælde er Overensstemmelsen tilfredsstillende.

FORRETNINGERNES ALDER. SIDSTE EJERSKIFTE

Spørgsmaalet om Forretningens Oprettelsesaar og Tidspunktet for nuværende Indehavers Overtagelse af Forretningen blev for de 119 Forretninger, der har indleveret Besvarelser for 1933, besvaret i henholdsvis 91 og 111 Tilfælde. Gaar man for Nemheds Skyld ud fra, at Oprettelsen fandt Sted den 1. Januar i det Aar, der er angivet i Besvarelserne, finder man, at de nævnte 91 Forretninger den 1. Januar 1934 havde eksisteret i gennemsnitlig 21.5 Aar, og paa samme Maade kommer man til det Resultat, at der i de 111 Forretninger, som havde opgivet Tidspunktet for nuværende Indehavers Overtagelse af Forretningen, var hengaaet gennemsnitlig 11.5 Aar siden Oprettelsen eller sidste Ejerskifte. 40 Forretninger med en Gennemsnitsalder af 13.1 Aar havde overhovedet ikke skiftet Ejer siden Oprettelsen, og i 47 Forretninger, der havde oplyst baade Oprettelsesaar og Tidspunktet for sidste Ejerskifte, og som gennemsnitlig havde en Alder af 29.2 Aar, var der forløbet gennemsnitlig 11.1 Aar siden den nuværende Indehaver overtog Forretningen.

Tabel 39.

119 Forretninger efter Oprettelsesaar og Tidspunktet for sidste Ejerskifte.

Oprettelsesaar	Ikke skiftet Ejer	Sidste Ejerskifte fandt Sted						Ikke oplyst om Ejerskifte har fundet Sted	Tilsammen
		Før 1900	1900—1909	1910—1919	1920—1924	1925—1929	1930 og senere		
Uoplyst.....	—	—	1	4	6	8	5	4	28
Før 1900.....	1	—	2	2	4	7	2	—	18
1900—1909.....	6	—	3	2	2	2	2	1	18
1910—1919.....	7	—	—	1	2	3	1	1	15
1920—1924.....	9	—	—	—	3	6	—	—	18
1925—1929.....	8	—	—	—	—	3	—	2	13
1930 og senere..	9	—	—	—	—	—	—	—	9
Tilsammen...	40	—	6	9	17	29	10	8	119

Til denne Undersøgelse er at bemærke, at den naturligvis ikke giver noget fuldstændigt Billede af Hyppigheden af Ejerskifte for de undersøgte Forretninger (hertil vilde udkræves Oplysninger om samtlige Ejerskifter siden Oprettelsen for hver enkelt Forretning), og desuden, at det er usikkert om de fundne Gennemsnitsalder er typiske for Branchen som Helhed, idet der kan være Grund

til at antage, at de Forretninger, der hyppigst skifter Ejer, forholdsvis ikke er saa stærkt repræsenteret i det indsamlede Materiale som de Forretninger, hvor Forholdene er mere stabile. Dette kan dog næppe være til Hinder for, at man kan foretage den i Tabel 40 anstillede Sammenligning med Kolonial- og Viktualiebranchen, da ogsaa her de Forretninger, som hyppigst skifter Ejer, maa antages at være forholdsvis svagt repræsenteret.

Tabel 40.
Sammenligning mellem Kolonial-, Viktualie- og Frugt & Grøntbranchen.

	Kolonial	Viktualie	Frugt & Grønt
Forretningernes gennemsnitlige Alder	36	28	22
Antal Aar siden Oprettelsen eller sidste Ejerskifte.....	19	14	12
Antal Aar siden Oprettelsen for de Forretninger, der ikke har skiftet Ejer	25	20	13
Antal Aar siden Oprettelsen for de Forretninger, der har skiftet Ejer.....	43	35	29
Antal Aar siden sidste Ejerskifte i disse Forretninger ...	16	10	11

Ved denne Sammenligning maa man tage i Betragtning, at Frugt- og Grønhandelen er den yngste af de 3 Brancher, d. v. s. ved Beregningen af den gennemsnitlige Alder er der Mulighed for at faa flere meget gamle Forretninger med i de to andre Brancher, men desuagtet er der næppe Tvivl om, at Frugt- og Grønhandelen er den af de tre Brancher, hvor Forholdene er mindst stabile, bl. a. fordi Adgangen til dette Erhverv ikke i samme Omfang forudsætter Besiddelse af Kapital og vel heller ikke menes at kræve samme Fagkundskab som de to andre Grene af Detailhandelen.

OM FORHOLDET MELLEM LIBERALISME OG DEMOKRATI

AF THEODOR GEIGER

I en Tid, der kan siges at være de parlamentariske Demokratiers Skærsild, og hvor den liberale Tanke er bandlyst i nogle Lande, medens den andre Steder vel er opretholdt som Dogme, men mangfoldigt gennemhullet i Praxis — i en saadan Tid vil det næppe være helt nytteløst at udrede det historiske og det principielle Forhold mellem Demokrati og Liberalisme. De i Litteraturen fremsatte Opfattelser af Forholdet svinger mellem Identitet og Modsætning. Den, der gaar ud fra de civiliseredes Landes Statsliv omkring Aarhundredskiftet, vil være fristet til at sætte Lighedstegn mellem de to, en teoretisk Analyse vil derimod føre til streng Skelsætning, medens en historisk Betragtning Resultat vil komme til at ligge midt imellem.

Det selvskevne Udgangspunkt for en principiel Afgrænsning er det statslige Herredømme, og dette kan siges at have to Udstrækninger; for det første er det Statshelhedens Herredømme (Suverænitet) over alle enkelte Statsborgere, for det andet er det i visse historiske Tilfælde et Herredømme, som en Hersker eller en herskende Befolkningsdel udøver over Resten af Befolkningen. Demokratiet er som bekendt Modsætningen til enhver Form for Privilegiestat, d. v. s. at Forskellen mellem herskende og beherskede er ophævet. Derfor og af andre Grunde skulde man vænne sig af med at betegne de helleniske Bystater som Demokratier. En Stat, hvor 90.000 Borgere stod overfor 365.000 Slaver og 45.000 Metøker uden politiske Rettigheder, som det var Tilfældet i Athen paa Perikles' Tid, er ikke demokratisk; lige saa urigtigt er det at tale om de oldnordiske Folkestammers demokratiske Levevis. Demokrati betyder, at hele Befolkningen har lige Andel i Herredømmet; det er f. Eks. en Plet paa Demokratiet, naar Tyende uden egen Husholdning ikke har Valgret. Børn kan naturligvis kun være passive Borgere, men her véd man, at de avtomatisk rykker ind i fulde borgerlige Rettigheder.

naar de bliver voksne; det svarer iøvrigt til demokratisk Tankegang at sætte Aldersgrænsen for Valgberettigelsen saa lavt som muligt — om det er politisk klogt, er et andet Spørgsmaal. Kvindernes Valgret er et demokratisk Krav, i det mindste naar Kvindens Stilling i Samfundet ikke længere i det væsentlige er bestemt af hendes Opgave som Husmoder. Et patriarkalsk Demokrati kan nemlig opfatte Statsfolket¹⁾ som bestaaende af Familier eller Husholdninger, ikke af Enkeltpersoner, og anse Forsørgeren for Familiens selvskevne borgerlige Repræsentant.

Nogle har ment, at Herredømmet er ophævet i Demokratiet, fordi herskende og beherskede falder sammen. Dette er urigtigt, naar man gaar ud fra Herredømmets førnævnte Dobbeltkarakter. De politiske Stænder og Herredømmet som Stænderprivilegium er ophævet. Staten er ikke længere det Apparat, hvor igennem en Del af Befolkningen udøver et Herredømme over Resten, den er nu det Apparat, hvormed den politiske Nation udøver sit Herredømme over Befolkningen — Statshelheden over de enkelte. Enhver har samme Andel i den Statssuverænitet, som ogsaa er et Herredømme over ham selv; deri ligger dog kun, at Individets frie moralske Personlighed er genrejst i *Kant'sk* Forstand, men ikke en Ophævelse af Suveræniteten — hverken teoretisk eller praktisk. Der er Forskel paa, om jeg er min egen Herre, eller jeg har Andel i alles Herredømme over hver enkelt. Dette er ikke Haarkløveri; det mærkes i Praksis, for i hvert Tilfælde, hvor den Statsuverænitet, jeg selv har Andel i, henvender sig med Krav til mig selv, føler jeg den som de andres Suverænitet. Almenheden er »os allesammen«, naar jeg staar paa den aktive Side, men den er »de andre«, naar jeg befinder mig i passiv Rolle.

Demokrati — det er et af de mulige Svar paa Spørgsmaalet om Suverænitetens Indehaver. Liberalismen er et Svar paa Spørgsmaalet om Suverænitetens Anvendelse. Den politiske Liberalisme kan imidlertid ikke tages for sig selv alene, da den kun er en af Formerne for Individualisme i Almindelighed. Denne ytrer sig baade som aandelig og økonomisk Individualisme; den politiske Liberalisme som tredje Form kan være præget af Aands- eller af Erhvervsindividualismen. Dette skal vi senere komme ind paa — her maa det kun fastholdes, at politisk Liberalisme betyder den størst mulige Tilbageholdenhed i Statshelhedens Anvendelse af Herredømmet overfor Befolkningen,

¹⁾ Folket som politisk Enhed i Modsætning til kulturel Enhed.

baade ekstensivt og intensivt. Staten skal blande sig i saa lidt som muligt og ikke gribe dybere ind end ubetinget nødvendigt til Opretholdelse af en formel Retstilstand.

Demokratiet er Lighedstankens, Liberalismen derimod Frihedstankens Virkeliggørelse. Demokratiet udtrykker et Forhold mellem Stat og Folk, Liberalismen tager Sigte paa Statens Forhold til Befolkningen. De to ligger i forskellige Planer; derfor kan de hverken udgøre en Ligning eller et direkte Modsætningsforhold. Det er den løse og variable Sammenhæng mellem dem, jeg gerne vil drage frem i fuld Belysning.

Dermed gaar vi over til det historiske, hvor det vil være muligt ved indskudte Betragtninger at fremhæve de principielle Synspunkter.

Liberalismen er ældre end Demokratiet — baade som Krav og som Realitet. Her viser der sig straks noget ret mærkværdigt. Opfatter man Demokratiet i Overensstemmelse med gængse Forestillinger som hele Folkets Suverænitet over sig selv, maatte man vente, at Læren om Statspagt og dermed Tanken om Folkets Suverænitet var det demokratiske Kravs første Udformning. En nærmere Analyse viser imidlertid det paradoksale, at den snarere er det liberale Kravs første Tilsynekomst.

Læren om Folkets Suverænitet føres som Regel helt tilbage til Skolastikken, navnlig til *Thomas ab Aquino* (1225—74), hvis *totam multitudinem* (= Folkehelhed) er Statssuverænitets naturlige Bærer. Men den tankemæssige Konstruktion har hos *Thomas* rent formel Betydning. Folket er, ud fra en organisk Statsopfattelse, Suverænitets Bærer, men dennes Kilde er Guds, ikke Folkets Vilje. Folket er derfor ikke berettiget til at undsige den en Gang af Guds Forsyn forordnede Fyrste.

Thomas' Lære blev senere det formelle Udgangspunkt for en Teori om Folkesuverænitet og Statspagt, hvis materielle Indhold var en ganske anden. Den spanske Jesuit *F. Svarez* (1548—1617) er kendt som en af de første, der opstillede Folkets Selvbestemmelsesret mod Fyrstens Herredømme. Den historiske Baggrund aabenbarer Lærens Betydning og Hensigt. *Maria Stuart's* Søn, *Jacob I.* af Skotland, var 1603 bleven engelsk Konge; han fortsatte trods givne Løfter Huset Tudors Katolikfølgelser. Som »Europas mest lærde Tosse», saaledes som Hertugen af *Sully* kaldte ham, mente han at maatte give en teologisk og statsfilosofisk Begrundelse for sin Ret til at udøve Pres paa Undersaatternes

religiøse Bekendelse. Hans videnskabelige Udredning, som blev sendt rundt til alle europæiske Hoffer, udæskede den katolske Kirke til Svar. 1608 udkom *R. Bellarmins* (1542—1621) *Responsio Matthæi torti Presbyteri*, 1613 fulgte *F. Svarez' Defensio catholicae fidei contra anglicanae sectae errores*. Folket er efter ham Indehaver af *potestas publica*; naar en enkelt Person, Fyrsten, udøver denne *postetas*, kan det kun være, fordi Folket har overdraget ham Udøvelsen, hvorimod Pavens aandelige Avtoritet umiddelbart er forordnet af Gud. Det helt nye i Forhold til Skolastikken er, at Statens Avtoritet ikke længere begrundes *mediante ecclesia* (Kirken er den overordnede Avtoritet, hvorpaa Statsmagten beror), men *mediante populo* (Folket er Statsmagtens egentlige Subjekt). — Samme Tanke gaar imidlertid længere tilbage. Jesuiterpateren *J. Mariana* (1537—1624), som var den senere Konge *Filip III's* Lærer, udgav 1605 sin Bog »*De rege et regis institutione*«, som er skrevet i Slutningen af det 16. Aarh., og som indeholder de politiske Principper, han havde indprentet sin kongelige Elev. Ledemotivet er, at Fyrsten er ansvarlig overfor Folket for Statens Ledelse, og Konsekvensen lyder i *Marianas* Ord: »Naar en ugudelig Tyran misbruger sin Magt til at undertrykke sine Undersaatter, er Folket berettiget til at skaffe sig af med ham ogsaa med Vold, om det bliver nødvendigt. Den korrekte Vej der til er Afsættelse og Dødsdom ved Plebiscit, men i Nødtilfælde er ogsaa hvert enkelt Folkefælle berettiget til at handle paa Almenhedens Vegne.« *Mariana* sigter til den franske »Kætterkong« *Henri III's* Snigmorder (1589), Dominikanermunken *J. Clément*¹⁾. — Tanken om Folkets Suverænitet syntes for saa vidt kun at være et Paaskud til at hævde kirkelige Interesser. *Svarez'* og *Bellarmin's* polemiske Hensigt kan der ikke være Tvivl om; Kirken kunde ikke forhindre *Jakob I's* Rædselsregimente mod de engelske Katolikker, men man kunde gendrive de videnskabelige og moralske Skinbegrundelser, hvormed Kongen besmykkede sin brutale Fremfærd. *Mariana* forsvarer ogsaa Folkets — i første

¹⁾ Det er *Mariana*, man har for Øje, naar man bebrejder Jesuitterne, at de forsvarer Kongemord. En Berigtigelse er her paakrævet. *Mariana* anser ganske vist under særlige Omstændigheder Kongemord for tilladt — men han siger udtrykkeligt, at det er hans private Opfattelse. Jesuitterordenen endsig den katolske Kirke har aldrig godkendt *Mariana's* Lære. Ordensgeneralen *Aquaviva* forbød 1610 *Mariana's* Bog og alt Forsvar for de deri fremsatte Paastande.

Række dog den katolske Adels! — Ret overfor den hugenottiske Konge; men her kan man for det første snarere sige, at *Henri III.* brugte Calvinismen som Paaskud¹⁾ for sine absolutistiske Bestræbelser overfor den katolske Adel, end man kan bebrejde *Mariana*, at han brugte Tanken om Folkets Suverænitæt som Camouflage for Kirkens Interesser. For det andet er *Marianas* Hensigt ikke i første Række politisk-polemisk, men pædagogisk; han bruger kun *Henri III's* Skæbne som afskrækkende Eksempel overfor den unge spanske Prins. — Grundtankens Rødder synes imidlertid at strække sig helt ned til *Ignacio de Loyola* (1492—1556) selv eller i det mindste til hans nærmeste Vennekreds. *D. Laynez*, som allerede i Paris var den senere Ordenstifters fortrolige Ven, og som efter hans Død blev Ordenens Øverste, udtalte paa Concilium Tridentinum (1545—63), at Folket havde betroet Herredømmet til Fyrsten, og at det derfor ogsaa var berettiget til at ophæve Forholdet²⁾. Her er Tanken om Statspagt mellem Folk og Fyrste fremsat i klassisk Form; der er kun et lille Skridt herfra til den senere Naturretslæres rent utilitaristiske Opfattelse af Staten, hvorefter denne kun er en profan Hjelpeforanstaltning. — Yderst mærkværdigt er det, at Kardinal *G. Contarini*³⁾ († 1542), som ogsaa paa anden Maade kæmpede mod Kirkens indre Forfald (Klostrenes moralske Degeneration) fremsatte følgende Tankegang: »Kristi Lov er Frihedens Lov . . . Regeringen kan ikke være et Herredømme, hvis Maalestok er et Menneskes Vilje, som af Naturen hælder til det Onde og bestemmes af utallige Liden-skaber. Nej, alt Herredømme maa være et Fornuftens Herredømme. Dets Opgave er Folkets Vejledning til Frelsen. Ogsaa Pavens Avtoritet er en Avtoritet paa Fornuftens Vegne. Paven skal vide og huske, at han hersker over frie Mennesker.« En Kardinal, en af sin Tids betydeligste Kirkepolitikere endda, anvender Læren om Folkets Suverænitæt og Fornuftens Avtoritet paa Pavens aandelige Myndighed; den oplyste Katolicisme, som bar Kontra-reformationen, aabenbarer sig her i sin mest pointerede Form. Og

¹⁾ Han var personlig fuldkommen ligeglad i religiøs Henseende.

²⁾ Man skulde tro, at Skæbnen havde hævet Pegefingeren — *Laynez* var *Catarina dei Medici's*, *Henri III's* Moders, gejstlige og politiske Raadgiver.

³⁾ Han stammer fra en gammel venetiansk Slægt, af hvilken der fremgik flere Doger. Han selv er kendt ved sine Forsøg paa, sammen med *Gropper*, *Pigghe* og *Bucer* at hidføre en Forsonning mellem Katolicisme og Protestantisme paa Regensburger Rigsdagen 1541. — Hans Lære om Retfærdiggørelsen er halv protestantisk; han opgav den senere som stridende mod Kirkens Dogmer.

Contarini var *Ignacio's* personlige Ven¹⁾), ja, det var ham, der havde fungeret som Formidler mellem Pave Povel III (1534—49) og *Ignacio*, og som derved muliggjorde Jesuitordenens officielle Anerkendelse (1540). — Tanken om, at Tyranomord er tilladt, findes allerede 1545, altsaa 60 Aar før Udgivelsen af *Mariana's* Bog, hos — *Michelagnolo*. Det fremgaar af *D. Gianotti's* Optegnelser (»Samtaler om Dante's divina comedia«), at *Michelagnolo*, som var sin Tids bedste Dantekender, forklarede sine Venner (*Gianotti*, *L. del Riccio* og *A. Petreo*), hvorfor Cæsar er fordømt til en lavere Region i Helvede end hans Snigmordere Cassius og Brutus. ».... Dante var godt klar over Tyrannens Natur, og hvilken Straf han fortjener paa Guds og Menneskers Vegne. Tyrannen hører til dem, »der øver Vold mod Næsten«.... Dante maa derfor have haft Forstaaelse af, at Cæsar, som var sit Fædrelands Tyran, med Rette blev dræbt af Brutus og Cassius. Den, der dræber en Tyran, dræber ikke et Menneske, men et Bæst med Menneskeansigt. .... Tyrannen mangler menneskelige Følelser, han er intet Menneske, men et Dyr .... Det er givet, at den, som dræber en Tyran, ikke begaar et Mord .... Brutus og Cassius begik ingen Forbrydelse, da de slog Cæsar ihjæl; for det første, fordi de dræbte en Mand, som enhver Romer i Kraft af Lovene var forpligtet til at dræbe; for det andet, fordi de ikke dræbte et Menneske, men et vildt Dyr med Menneskeansigt.« — *Michelagnolo* havde en Overgang været gode Venner med *Ignacio de Loyola*. Han og hans Kres er saaledes utvivlsomt Folkesuverænitetstankens ivrige Forsvarere — om ikke dens Ophavsmænd. —

Før vi følger Statspagtslæren ned gennem Tiderne, gælder det om at drage de historiske Slutninger af de fremsatte Kendsgøringer. Tager man de anførte Forfatteres Ord i moderne Betydning, lyder de helt demokratisk. Men det maa paa Forhaand gøre os mistænksomme, at Teorien optræder hos Katolikker og i Reformationstiden, ja, i Tilfældene *Svarez* og *Bellarmin* ligefrem i Kontrareformationens Tjeneste. Her var det altsaa Hensigten at beskytte Undersaatterne mod Fyrstens Forsøg paa at kue deres religiøse Frihed — selvfølgelig kun, hvor Folket var paa den katolske Side. Da det senere viste sig, at Læren var tveægget, at den ogsaa kunde bruges den modsatte Vej, standsede Kirken denne Propaganda. *Demokratiske* Krav var dengang ikke knyttet

¹⁾ Gennem Benediktinerabbeden *Cortese* i Venedig, som havde samlet en Kres af reformivrige Katolikker.

til Læren. Man benægtede kun Fyrstens Ret til at gribe ind i Undersaatternes religiøse Liv, men hans Herredømme over de verdslige Forhold interesserede ikke. Nu kan man jo sige, at disse polemiske, kirkepolitiske Synspunkter kun spillede en ringe Rolle hos *Mariana*, og slet ingen hos *Layne* og *Michelagnolo*. Derfor er det meget vigtigere at gøre sig klart, hvad alle disse Forfattere mener, naar de taler om Folket. Dette tages som en Helhed og kun i Forhold til Fyrsten, men der sigtes ikke til Folkets Sammensætning af Samfundslag og til Forholdet mellem disse. Stændertanken rokkes der ikke ved — det vilde ogsaa være mærkeligt, for det var altid Katolicismens Opfattelse, at der kun er Lighed mellem Menneskene for Guds Aasyn, men at en verdslig Rangfølge mellem dem svarer til Guds Vilje. Saa maa man ogsaa huske, at Absolutismen dengang var ganske ung. Den befandt sig endnu i Angrebsstilling, og de nævnte Forfattere forsvarer snarere Middelalderens korporative Orden mod Absolutismens Magtkrav end de angriber Absolutismen ud fra demokratisk Tankegang. Derfor finder man ogsaa de calvinistiske Monarchomacher paa samme Front som Jesuitterne.

Man har her den første spagfærdige Antydning af Liberalismen, og det er med Henblik paa den materialistiske Historieopfattelse interessant, at den først optræder som religionspolitisk Retning, ikke som økonomisk Doktrin. Statshistorisk betegnende er det, at Liberalismens første Antydninger spirer frem næsten samtidig med Absolutismens Udformning, ja ligefrem som dennes Modspiller. Har man først faaet Øjnene op for denne historiske Kendsgerning, ser man straks ogsaa det naturlige deri. Den dynastisk-territorialstatslige Enevælde opstod paa Feudalsamfundets Ruiner; men Nydannelsen gik simultant i to Retninger. Middelalderens korporative Samfund omsluttede i een pyramideagtig Opbygning af decentralistisk Præg alle sociale Sammenslutninger, der overhovedet fandtes. Opløsningen betød paa den ene Side, at Individet blev isoleret, eller rettere sagt gjort frit bevægeligt mellem et Flertal af selvstændige sociale Kredse, altsaa en Individualisering, som i Renæssancetiden naturligvis begyndte blandt de øverste Samfundslag, men som saa fortsattes nedadtil. Paa den anden Side indtraadte den Centralisering, som tog Skikkelse i den moderne Nationalstat. I pointeret Form: den korporative Grupperings Opløsningsprodukter er den individuelle Personlighed og det uniformerede Massemenneske i én og samme Person. Det er ikke alene forstaaeligt, men en tankemæssig Nødvendig-

hed, at Individualismen optræder omtrent samtidig med Statsabsolutismen — saa at sige som dennes Vrangside. *Macchiavelli's* (1469—1527) Modstander A. *Gentili* (1551—1611) mente endnu at kunne forene Absolutismen og den gamle korporative Opfattelse, idet han ansaa den absolutte Stat for umiddelbart bygget over Stænderne. *Jean Bodin* (1530—96) er den første, som antyder et moderne Syn¹⁾. Han ser allerede indenfor den absolutte Stat den politiske Enhed og Familiernes løse borgerlige Forhold til hinanden som to forskellige Organisationsformer. Det er tvivlsomt, hvorvidt man overhovedet har Lov til at betegne Feudaltidens politiske Dannelser som Stater; man maa i hvert Fald ikke gøre det, naar man i Overensstemmelse med Nutidens Opfattelse opstiller Stat og Samfund som Parallelbegreber. Middelalderen kendte ikke Stat og Samfund som to adskilte Former; *corpus christianum* og *imperium* var kun to Udtryk for samme Helhed²⁾, og der var kun Strid om gejstlig eller verdslig Overhøjhed over det hele. Dualismen Stat og Samfund optræder først ved den nye Tids Tærskel. Efter det korporative Feudalsamfunds Opløsning er Staten den omfattende politiske Enhed, medens Samfundet er de frit bevægelige, frigjorte Individuers Mangfoldighed af Sammenslutninger og Former for borgerligt Samkvem. Denne Spænding sigter den politiske Liberalisme til. Individualismen i Almindelighed hævder Individets Frihed; i sin særlige politiske Form som Liberalisme knytter den Individets Frihed overfor Staten til Tanken om det individualistisk opløste borgerlige Samfund. Liberalismen tager Stilling paa Samfundets Side og mod Staten.

Paa denne Linie ligger ogsaa Pagtteoriens senere Udformning i Naturretslæren; *Hobbes* har fyre Aar efter *Mariana*, *Svarez* og *Bellarmin*, næsten 100 Aar efter *Layne*, udviklet Statspagtteorien paa rent individualistisk Grundlag. Det folkelige Samfund var for Barokkatolikkerne noget givet, man ikke behøvede en videnskabelig Konstruktion for. Det gjaldt kun om at begrunde Staten ved en Statspagt mellem Folk og Fyrste. Paa *Hobbes'* Tid er det korporative Samfunds Opløsning allerede trængt igennem i Bevidstheden; nu gælder det om først at finde en Konstruktion for selve Folket eller Samfundet paa et nyt Grundlag. *Hobbes'* Udgangspunkt er derfor en asocial Tilstand, hvor »*homo homini*

¹⁾ De Republica Libri sex. 1577.

²⁾ Skolastikeren *Bartolus* kunde endnu hævde, at den, der benægter Kejserens verdslige Herredømme over hele Jorden, var en Kætter.

lupus«. Medens *Grotius* konstruerer Samfundet som Statspagtens ene Part ved Hjælp af en almen-menneskelig Samfundsdrift, erklærer *Hobbes*, at Statspagtens ene Part ikke er forhandlingsdygtig og at Statspagten derfor maa være en ensidig Underkastelsespagt. Staten er en »*Leviathan*« (1651), som tilraner sig al Magt og opretholder Ordenen. Individernes Bevæggrund for Underkastelsen er ikke en Samfundsdrift, men den individuelle Selvopholdelsesdrift.

Den teoretiske Linie vilde nu føre os til *Rousseau's* atter et Aarhundrede yngre Udformning af Pagtteorien, men vi vender os først fra *Hobbes' Lære* til de samtidige realhistoriske Hændelser — *Cromwell's great rebellion* og *the glorious Revolution*.

Det var Liberalismens Revolution. Kampen stod mellem Kronens absolutte Herredømme og Parlamentets Rettigheder, mellem den absolutte Stat og det borgerlige Samfund — men ikke mellem Privilegiestat og Folkestat. Resultatet var da ogsaa det konstitutionelle Kongedømme, en typisk liberal Statskonstruktion, i Sandhed Virkeliggørelsen af den Tanke, *Bodin* 100 Aar tidligere havde fremsat mod *Macchiavelli*. Et Kongedømme med *états généraux*, et Stænderpalament, som Modvægt¹⁾. Suveræniteten blev delt mellem Konge og Parlament; Grundtanken er en Svækkelse, ja en Lammelse af Suveræniteten i det borgerlige Samfunds Favør. Demokratiske Hensigter og Lighedstanken laa Dattiden fjernt. Man kunde maaske tyde Overhusets midlertidige Afskaffelse som et Angreb paa Privilegiestaten. Den var ogsaa et Angreb paa Standsprivilegier, men kun i en anden Stands Favør, ikke paa den borgerlige Ligheds Vegne. Byens Borgere rejste sig mod Landets Feudaladel. Parlamentet, ikke Folket, delte Suveræniteten med Kongen, og Parlamentet var og forblev fremdeles et Stænderparlament. Dette er liberalistisk tænkt som det borgerlige Samfunds Repræsentation overfor Kongen, ikke demokratisk som Nationens Repræsentation overfor Befolkningen. Den liberale Grundtanke i den store engelske Revolution prægede Englands politiske Liv i de følgende Aarhundreder saa stærkt, at den sinkede den demokratiske Tankes Frembrud. Privilegiets Betydning for Parlamentets Sammensætning er uforenelig med demokratisk Lighed, men blev bibeholdt indtil 1918. Katoликkerne, som ifølge *test act* af 1673 var anden Klasses Borgere,

¹⁾ Eller i *Monarchomachen J. Althusius' (1557—1638)* Udformning »Eforerne« (Opsynsmændene), som paa Folkets Vegne skulde kontrollere, at Fyrsten ikke krænkede Statspagten.

fik først passiv Valgret under *Peel* 1829; *Grey's* Reformlov af 1832 bragte en forbedret Inddeling af Valgkredsene, men opretholdt en høj Census, som først blev nedskaaret af *Disraëli* 1867 og under *Gladstone* 1885. Vælgerne udgjorde før 1832 kun 3 pCt. af Befolkningen, efter 1932 knapt 5 pCt. og ved Verdenskrigens Begyndelse 20 pCt. Efter at Timokratiet var afskaffet, og Kvinderne havde faaet Valgret i 1918, blev det 50 pCt.

Vi vender tilbage til Teoriernes Historie. I det 18. Aarhundrede trænger den liberale Lære frem i Forbindelse med den nye økonomiske Tænkemaade. De første økonomiske Individualister i Frankrig, *S. Vauban* (1633—1707) og *P. Boisgilbert* (1646—1714) fordrede kun, at man *laisse faire la nature*, men de knyttede ikke dertil Krav om Ændring af Statsformen. De var tværtimod Tilhængere af Absolutismen. Dette er aldeles konsekvent og støtter den her fremsatte Paastand om, at Liberalismen principielt intet har med Herredømmets Indehavelse at gøre. Det drejer sig kun om Suverænitetens Anvendelse. Erhvervslivet, som var snøret ind i Merkantilismens Spændetrøje, skulde have frit Spillerum. Man tilsigter en Regeringsteknik, der kan anvendes under hvilken som helst Statsform. Ogsaa *Louis XV's* Udenrigsminister *R. L. d'Argenson* (1605—1757), som sikkert ikke var demokratisk sindet, skrev i sine 1754 udkomne Erindringer, at »*pour gouverner mieux, il faudrait gouverner moins*«. Men praktisk set er det givet, at Statsmagts Svækkelse vil betyde en Garanti for, at Staten ikke kan blande sig ind i alt for meget. Det er her, den økonomiske Individualisme flyder sammen med den fra Naturretslæren stammende politiske Liberalisme.

Den politiske Liberalismes samtlige Krav gaar ud paa en Svækkelse af Statsmagten i det frie Samfunds Favør. *Bodin*, *Althusius* (og efter dem *Spinoza*) gik ind for, at Kongemagten skulde have en parlamentarisk eller paa anden Maade organiseret Modvægt. Forfatningstanken dukkede op i *Levellers's* »Agreement of the People« (1647), blev teoretisk udviklet af *Locke* og realiseret i »Mayflower«-Fædrenes Pagt, i Menneskerettighedernes Erklæring (1776) og i den franske Forfatning af 1791 (1793). *Locke's* »Myndighedernes Adskillelse (Lovgivning og Eksekutiv) blev af *Montesquieu* (*Esprit des lois* 1748) ført til Fuldendelse i Form af en Tredelev (Lovgivning, Retspleje, Forvaltning); Herredømmets Deling mellem Parlament og Konge er ikke nok, Statens Initiativ skal yderligere lammes ved denne organisatoriske Tredelev.

Parlamentarisme, Forfatningsstat (formel Frihedsgaranti) og

Myndighedernes Adskillelse er den politiske Liberalismes Grundpiller. Omtrent paa samme Tid, som *Montesquieu* fuldendte Liberalismens politiske Teori, og Fysiokraterne forbandt den etiske og økonomiske Individualisme, begrundede *Rousseau* i sin *contrât social* af 1762 den demokratiske Rigorisme, og her synes det virkelig, som om Liberalisme og Demokrati var Modsætninger. *Rousseau* skelner vendt mod *Grotius* og *Hobbes* mellem Statspagt og Samfundspagt. »*Avant donc que d'examiner l'acte par lequel un peuple élit un roi, il serait bon d'examiner l'acte par lequel un peuple est un peuple. Car cet acte étant nécessairement antérieur à l'autre est le vrai fondement de la société*«. Denne konstituerende Samfundspagt betyder hos *Rousseau* det Princip, hvorpaa Folkets Enhed hviler, men ikke den historiske Aarsag til Samfundets Opstaaen. ».... je ne donne .... qu'une méthode pour la formation des sociétés politiques, quoique dans la multitude d'aggrégations qui existent actuellement sous ce nom, il n'y en ait peut-être pas deux, qui aient été formées de la même manière, et pas une, qui l'ait été selon celles, que j'établis. Mais je cherche le droit et la raison, et ne dispute pas de faits«.

Samfundspagten er ikke nogen historisk Kendsgerning, men en ideal Maalestok for, hvorledes Statsborgerforholdet skal opfattes. Individerne skal forholde sig ligesom de vilde gøre, hvis de havde indgaaet en Pagt med hverandre. Den enkelte skal give Afkald paa sin ubegrænsede Frihed for Almenhedens og sin egen Skyld. Maalet er Øvrighedsstatens Omdannelse til suveræn Folkestat. *Locke-Montesquieu's* Konstitutionalisme er opgivet for den radikale demokratiske Tanke. Den ideale Stat, som genopretter Naturtilstandens Frihed og Lighed for alle paa Civilisationens Niveau, er bygget paa den ret taagede *volonté générale*.

Den franske Revolution — for atter at gaa over til Realhistorien — er i Fraseologi og Etos fyldt med *Rousseau's* Aand; den engelske Revolution var rent liberal; i den franske Revolution rejser Demokratismen sig, den vender sig ikke umiddelbart mod Enevælden, men mod Stænderprivilegiet, og dette i Nationens Navn. Tredjestand optræder paa Nationens Vegne, ja, den er efter *Abbé de Sieyès* (1748—1836) identisk med hele Nationen. Og Nationen, som Fransk mændene opfatter rent politisk, hvorved den aandskulturelle Betydning følger med, er den demokratiske Samviljes Subjekt. Den førnævnte *d'Argenson* bemærkede allerede 45 Aar før Revolutionens Udbrud: »*L'on observe, que jamais l'on avait répété les noms de nation et d'état comme au-*

jourd'hui. Ces deux noms se prononçaient jamais sous Louis XIV et l'on n'en avait seulement l'idée. Den radikal-demokratiske Tanke, Nationens i Borgerdyd faststøbt Enhed, stod i Revolutionens Brændpunkt — programmæssigt set. Men de Befolkningsdele, der prægede politisk Tænkning og Praksis i den følgende Tid var Erhvervsbourgeoisiet og de intellektuelle. Hos de første blev den demokratiske Tanke sammenknyttet med økonomisk Liberalisme, hos de sidste med Oplysningsfilosofiens Rationalisme. Det liberale Demokratis Historie begynder for Alvor med den franske Revolution.

Liberalt Demokrati, det betyder rent forfatningsmæssigt set demokratisk Parlamentarisme. Vi er inde paa det for Demokratiet centrale Spørgsmaal om Viljesdannelsen. *Rousseau* siger udtrykkeligt om sin *volonté générale*: »*Il y a souvent bien de la différence entre la volonté de tous et la volonté générale; celle-ci ne regarde qu'à l'intérêt commun, l'autre regarde à l'intérêt privé, et n'est qu'une somme de volontés particulières; mais ôtez de ces mêmes volontés les plus et les moins, qui s'entre-détruisent, reste pour somme des différences la volonté générale.*«. Regneeksemplet lyder enkelt nok, men hvordan skal man i Praksis naa til Resultatet? *Volonté générale* er hverken alles eller Flertallets Vilje, hverken Kompromis eller Gennemsnit. Flertalsbeslutningen aabenbarer kun Samviljen, hvor det drejer sig om alles fælles Interesser. Paastanden om, at saadanne findes, beror paa *Rousseaus* Fællesskabsmetafysik.

Oplysningstidens individualistiske Teori om den offentlige Mening gaar derimod ud paa, at denne aabenbarer sig som Resultat af en almen Diskussion, ført efter den frie Konkurrencens Mønster. Folkets sande Samvilje og *les volontés particulières*, er da ikke Modsætninger, de sidste er tværtimod Grundlaget for *volonté générale* som deres Syntese. Der findes kun een Sandhed, kun een Opfattelse kan være rigtig, og den kommer til Syne som fælles Resultat ved Diskussion.

Diskussionen, som et Særtilfælde af fri Kappelstrid, spiller sin Rolle paa to Trin i den politiske Meningsdannelse. 1) Den brede Befolkning skal danne sig sine politiske Anskuelser paa Grundlag af almen Meningsudveksling¹⁾. Den offentlige Mening, hvis

¹⁾ Den politiske Café gaar derfor i det væsentlige tilbage til denne Tid. Den 1689 grundlagde Café Procope, som paa *Voltaire's* Tid havde været det litterære Paris' Samlested, oplevede siden 1789 en ny Opblomstring; *Rétif de la Bretonne* og de betydeligste Revolutionsmænd (med Undtagelse

politiske Betydning allerede Finansminister *Necker* (1732—1804) havde Forstaaelse af¹⁾, blev i den borgerlige Revolution den politiske Nations bankende Hjerte. Forudsætningen for, at Diskussionen kan være den politiske Meningsdannelses Mekanisme, er den størst mulige Publicitet m. H. t. politiske Afgørelser. Her kommer Pressen ind som uundværlig Faktor, baade i Egenskab af »Intelligensblad«, indeholdende det Stof af Kendsgerninger, om hvilke Offentligheden skal danne sig en Mening, og som »Gazette« i den politiske Oplysnings Tjeneste, d. v. s. som Hjælpemiddel og Vejledning for den jævne Borger. *Friedrich II* af Preussen havde endnu staaet temmelig isoleret med sin Opfattelse, at »die Gazetten, wenn sie interessant sein sollen, dürfen nicht genieret werden²⁾); men først med den franske Revolution begyndte Pressen at udvikle sig til en Verdensmagt, først nu konsoliderede Journalister og Publicister sig om en Stand af politisk Betydning, som den politiske Oplysnings Præsteskab. 2) Den almene Diskussion danner Grundlaget for Borgerens Meningsdannelse, og navnlig som Forberedelse til Parlamentsvalg. Men ogsaa Parlamentet selv opfattes som Skueplads for en Diskussion mellem Folkets valgte Tillidsmænd, der skal diskutere sig frem til Folkets Samvilje. Enhver véd, at Nutidens parlamentariske Liv langtfra svarer til dette Idealbillede. Jo større Rolle Partierne spiller i Statslivet, jo mere Staten bliver Partistat, des ringere Betydning har Diskussionen for Parlamentets Beslutninger; dette bliver mere og mere den ydre Ramme for Afstemninger, hvorved Styrkeforholdet mellem Partiernes og Partikombinationernes modsatte offentlige Meninger manifesterer sig og — under forberedende Forhandlinger — for politisk Forlig — med et mindre pænt Ord betegnet som parlamentarisk Studehandel. *Graham Wallas*³⁾ har udførligt skildret dette Forhold med en-

af *Robespierre*, som boede for langt borte — i Rue St. Honoré) plejede at samles dér, *Danton* uddelte her Fribilletterne til sin Ven *Chénier's* Drama *Charles IX*. Café de Foy i Palais Royal, for hvis Indgang *Camille Desmoulins* den 12. Juli 1789 holdt sin berømte Tale, hvori han opfordrede til at storme Bastillen, var fortrinsvis besøgt af det gamle Regimes Tilhængere, medens Café du Caveau's Publikum holdt med Tredjestanden.

¹⁾ Efter sin Datters, *Mme. de Staël's* (1766—1817) Vidnesbyrd.

²⁾ Hvilket ikke hindrede Kongen i at sende sin Repræsentant i Köln 100 Dukater med den Bestemmelse, at han skulde hyre et Par kraftige Fyre til at prygle en Journalist, der havde angrebet Kongen i »Kölnische Zeitung« (efter *Th. von Heigel*).

³⁾ The great Society. 1904.

gelsk og amerikansk Parlamentsliv for Øje. Man kan godt sige, at i Parti- og Parlamentsvæsnets Sfære er Individualismens politiske Ideal: en personlig og fornuftmæssig Afgørelse, fortrængt af Masse menneskets organiserede Interesseytring. Diskussionen er taget forud ved selve Partidannelsen og ved Vælgernes Tilslutning til Partiernes Valgparoler og Kandidatlistes. Men Vælgernes Stemmeafgivelse eller deres varige Tilslutning til et Parti sker i stort Omfang paa Grundlag af deres Tilhørighed til de forskellige Samfundslag, hvis Interesser Partierne varetager.

De mere nøgternt indstillede og mere økonomisk-liberalt prægede Englændere hyldede aldrig i samme Grad som Franskmandene Oplysningens tillidsfulde Lyssyn angaaende Diskussionens Værdi, men opfattede Valg og Parlament mere som Skueplads for en Magtkamp mellem Partierne efter *fair-play*-Regler. Udligningen søges da ikke i den Diskussion, hvis Resultat skal være en aldrig opnaaelig Fællesmening, men i Flertallets og Magtens Svingen frem og tilbage mellem Partierne. Dette falder i Traad med det engelske To-Partisystem, som først i 1917 blev udvidet til et Tre-Partisystem (Labour Party).

Parlamentarismen virkeliggør dels den Opfattelse, at Folkets Vilje bliver aabenbar i den frie Diskussion — dette er den mere politisk-optimistiske, franske Komponent — dels Tanken om, at de glidende og svingende Magtforhold i det lange Løb ophæver hinanden — og dette er den mere økonomisk-pessimistiske, engelske Komponent. I begge Tilfælde er den frie Konkurrence den regulerende Kraft; i det ene Tilfælde Idéernes Kappelstrid, i det andet Realiteternes og Interessernes Konkurrence. I begge Tilfælde er det Meningen, at Kræfternes frie Spil i det frie Samfund skal dominere over Staten.

Vi gaar over til det andet Hovedpunkt, Problemet om Magt og Ret. Læser man *Dietzel's* Artikel om »Individualismus« i »Handwörterbuch der Staatswissenschaften«, saa er man forbavset over hans idealiserende Bedømmelse af Liberalismen. Denne synes her virkelig nærmest at falde sammen med Demokrati. Man behøver ikke at opholde sig ved den filosofiske Individualisme (naturretlig Idealisme), som bevæger sig i den rent ideale Retssfære, og som kun havde indirekte politisk Betydning; den økonomiske Liberalisme var i Virkeligheden den stærkeste Drivkraft. *Dietzel* hævder, at dennes Løsen, *property and liberty* langt fra var ment at skulle befæste Bourgeoisiets økonomiske Stilling overfor de mindre bemidlede, men at det netop i Forbindelse med Tanken

om fri Kappelstrid skulde give enhver sin Chance, og ganske særligt de smaa i Samfundet. Vel lød det saaledes, da Liberalismen endnu kæmpede mod Erhvervsstændersamfundets bundne Økonomi. Men da Lænkerne var brudt, var den faktiske Udvikling den modsatte, og det er dog denne, ikke Kampideologierne, det kommer an paa. *Tönnies*¹⁾ paastaar tværimod, at Liberalisme og Demokrati er Modsætninger, idet den økonomiske Liberalisme i sit Væsen er aristokratisk; den tager efter hans Mening Sigte paa den bevægelige Kapitals Herredømme, og Timokratiet er den bedst egnede politiske Form derfor. Han hævder endda en umiddelbar Sammenhæng mellem Timokrati og den naturretlige Individualismes Vederlagsprincip, hvorefter det maatte være rimeligt at tilmaale den enkelte hans Andel i Herredømmet i Forhold til hans Skatteydelse. Den engelske Parlamentarisme, hvis Censussystem *Tönnies* aabenbart har *in mente*, synes at bekræfte Paastanden, men dog kun i den Forstand, at Liberalismen kan give sig Udslag i en timokratisk Forfatning. Netop den engelske Statshistorie viser dog ogsaa, hvorledes et oprindeligt liberalt Timokrati kan omformes til det liberale Demokrati, Nutidens England er. Bortset fra Afskaffelse af Census var det et vigtigt Skridt henimod Demokratiet, at Ministeriet, som oprindeligt var Kronens Regering, efterhaanden blev Parlamentets Regering²⁾.

Men Spørgsmaalet maa tages op paa en bredere Basis. Timokratiet er en Form for politiske Stænder, nemlig Besiddelses- og Indkomststænder; de mere bemidlede nyder et Stænderprivilegium, der giver dem en overlegen Andel i det legitime Herredømme. Det er altsaa en Selvfølge, at Censusvalgretten, Skatteborgerstaten, strider mod demokratisk Lighed. Demokratiet træn-

¹⁾ Demokratie und Parlamentarismus. Schmollers Jahrbuch. 1927. S. 173—216.

²⁾ Den ydre Anledning dertil gav den tyskfødte *Georg I's* (1714—27) mangelfulde Kendskab til Engelsk, som gjorde ham uegnet til at præsidere for Kabinettet. Følgen var Oprettelsen af Premierministerembedet (*R. Walpole* 1721), hvorved Kabinettet kom til at indtage en Stilling mellem Krone og Parlament; Tilknytningen til det sidste blev senere snævrere, navnlig da det blev en Regel, at Kabinettet skulde dannes af Parlamentsmedlemmer. *W. Pitt d. æ.* var den første Prime Minister, som Parlamentet (1756) formaaede at paanøde Kongen. — Dronning *Victorias* energiske Prince consort *Albert* forsøgte i sin Kamp mod *Palmerston* og under *von Stockmar's* Indflydelse forgæves at genoprette Kronens »selvskrevne Ret« til at være »the permanent Premier, who takes rank above the temporary head of the Cabinet«.

ger frem efterhaanden som det lykkes at afskaffe Velhaverprivilegiet i det politiske Liv. De historiske Stater er jo ikke enten Demokratier eller noget andet, men de er mere eller mindre præget af det demokratiske Princip, og dette kan i Historiens Løb vinde eller tabe Land i Forhold til ikke-demokratiske Træk i Forfatningen.

Men naar Privilegierne er afskaffet, bliver dog den overlegne faktiske Magt tilbage, som økonomisk Velstand giver. Den strider ikke mod Demokratiets Princip; dette opfyldes, naar det legitime Herredømme er ligelig fordelt, og faktisk økonomisk Magt behøver ikke at give sig Udslag i den politiske Sfære¹⁾. Men, et stærkt Demokrati vil i Praksis bestræbe sig for at udjævne store økonomisk-sociale Uligheder. For faktisk Magt kan let slaa over i legitimt Herredømme. Et Demokrati staar i hvert Fald fastere, jo mere ligelig de materielle Goders Fordeling er. Derfor mener A. W. Small, at Demokratiet ikke er et rent politisk, men tillige et økonomisk og socialt Problem, og at vi i Grunden først nu er paa Vej »fra Kapitalisme til Demokrati«. Han betragter altsaa ligesom O. Spengler de to som Modsætninger. Det er forstaaeligt, at J. Harrington (1611—77)²⁾ ud fra sin Tids Synspunkter tillagde Jordbesiddelsen afgørende Betydning. Han mente, at der hersker Autokrati, hvor een Mand — Fyrsten — ejer al Jord, at det er Aristokrati, naar et Faatal er Jordejere, men Demokrati, naar Jorden er ligelig fordelt. Men det er lidet logisk, naar L. Gumplowicz og F. Oppenheimer opretholder Tanken om Agrarforholdenes afgørende Betydning for Statsformen med Henblik paa Nutiden, hvor den bevægelige Kapital er saa meget vigtigere. Paa den anden Side er det sikkert heller ikke rigtigt, naar F. A. Hermens³⁾ i skarp Modsætning til Small hæver Demokratiet med politisk Lighed for alle som Kapitalismens skrædersyede Statsform. Det synes dog, at Forholdet mellem den økonomiske og den politiske Leveform er variabelt indenfor visse Grænser, bortset fra, at Kapitalismen selv gennemgaar en Udvik-

¹⁾ Nogle har ment, at økonomisk Overlegenhed aabner Mulighed for ved Hjælp af en købt Presse at dominere den offentlige Meningsdannelse. Men for det første er Bladene og andre kostbare Institutioner langt fra alene om at paavirke den offentlige Mening, for det andet er det en Kendsgerning, at f. Eks. Tysklands Socialdemokrati (før 1933) ejede et større Agitationsfonds end noget borgerlig-kapitalistisk Parti.

²⁾ The Commonwealth of Oceana. 1656.

³⁾ Demokratie und Kapitalismus. 1931.

ling, til hvis enkelte historiske Trin ret forskellige Statsformer kan tænkes at svare.

Men i Spørgsmaalet om Statens Holdning overfor den økonomiske Magtfordeling foreligger der utvivlsomt Stof til Konflikt mellem den økonomiske Liberalisme og den demokratiske Tanke i moderne Statsliv; Striden er ikke opstaaet med Nutidens Interventionisme, men gaar helt tilbage til den franske Revolution, hvor de to Principper første Gang blev forenet i politisk Praksis. *Marat* var en af de faa blandt Datidens Mænd, som saa, og som advarede mod, at Entrepreneurs og Advokater høstede Folkerevolutionens Frugter. Han saa rigtigt; den liberale Bourgeois sejirede over den demokratiske Citoyen (*Aulard*). Borgerkongedømmets Tanke om *le juste Milieu* og Datidens Løsen *enrichissez-Vous* er de kraftigste Udtryk derfor.

Liberalismens Forhold til Magten bedømmes tit fejlagtigt i to omtrent modsatte Retninger. Begeistrede liberale mener, at Liberalismen anser Magten for noget i sig selv forkasteligt; den tilstræber altsaa formentlig ikke Magt, men Magtens Udslettelse; Staten anses for den, desværre endnu nødvendige, Organisation, som efterhaanden skal gøre sig selv overflødig og vige for et anarkisk Fredssamfund. Dette passer kun med Henblik paa den naturretlig-idealistiske Retning i Liberalismen, og det er jo ikke denne, man skal regne med i den politiske Realhistorie. Den økonomiske Liberalisme benytter sig ganske vist af en lignende Fraseologi, men kun i Opposition mod Statens Suverænitetskrav, ikke ud fra Ønsket om at skabe den etiske Friheds Paradis. Staten skal kun være Rettens Vogter, ikke nogen Magtfaktor. Her vender Modviljen sig mod det stabile Herredømme, mod den stærke centrale Suverænitet, ikke mod den faktiske, navnlig den økonomiske Magt, som man selv sidder inde med. De faktiske Magtfaktorerers frie Udfoldelse skal tværtimod forsvares mod suveræne Statsindgreb. Men netop ud fra dette Synspunkt er *Tönnies'* Mening urigtig, at Liberalismen hælder til Timokrati; man kunde lige modsat sige, at saalænge Staten svarer til det liberale Ideal og begrænser sig til at være Retstilstandens »Natvægter«, er den økonomiske Liberalitet uinteresseret i at sikre sig overlegen Andel i Herredømmet. Staten kan Embedsmændene tage sig af — i den økonomiske Sfære har man selv Magten og klarer sig selv; den politiske Sfære er uden særlig Betydning.

Historisk set bestaar der ingen Modsætning mellem Liberalisme og Demokrati. I England har man Eksemplet paa, hvorledes en

konstitutionel og timokratisk Liberalisme organisk omdanner sig til et liberalt Demokrati. Principielt kan de to udmærket godt forenes, naar Liberalismen ikke stiller Krav om de politiske Rettigheders Fordeling i Forhold til økonomisk Stilling, og naar Demokratiet ikke gør Krav om at bruge sin Suverænitet overfor det frie Samfundsliv, navnlig overfor Erhvervslivet. Her indtræder Krisen, og den synes at være uundgaaelig. Deri ligger der ingen Modsigelse mod Demokratiets historiske Afstamning fra Liberalismen. Den moderne Nationalstatsbevidsthed er jo ogsaa historisk opstaaet i Tilknytning til de territoriale Enheder, Fyrsteabsolutismen havde skabt, men saa kom det Punkt, hvor den realiserede sig i Modsætning til sit Ophav. Den lige Valgret giver de mindre bemidlede det Plus af politisk Styrke, der vejer op mod deres Mangel paa økonomisk Magt, og det er naturligt, at de ad politisk Vej søger at udjævne deres økonomiske Underlegenhed.

Naar det er godtgjort, at Demokrati og Liberalisme hverken er identiske eller kontrære, men to Principper, som i det 19. og 20. Aarhundredes Statsliv af historiske Grunde optræder i Forbindelse med hinanden, — kan vi saa tænke os et Demokrati, som fjerner sig fra det liberale Grundlag; kan et Demokrati være antiliberalt? Kort sagt — er de nyeste evropæiske Statsdannelser og adskillige Forsøg paa at efterligne dem andetsteds kun den liberale eller ogsaa den demokratiske Tankes Endeligt? Det kan ikke forbydes, at samme Forfatter, *C. Schmitt*, som allerede for mange Aar siden med Eftertryk havde draget Skillelinien mellem Liberalisme og Demokrati¹⁾, nu hævder Nationalsocialismens demokratiske Karakter, ja ligefrem betegner Nationsocialismens Statsdannelse som det sande Demokrati, i Modsætning til Fortidens liberalistisk forkvaklede Skindemokrati.

I det følgende kan der ikke gives mere end Antydninger og Synspunkter for en Bedømmelse, men dette kan kun ske i Tilknytning til Liberalismens forskellige Former og til den politiske Liberalismes enkelte Krav.

Det drejer sig ikke om en politisk Retning alene, men om hele Verdensanskuelsen, ikke om politisk Frihed alene, men om Individualisme og Kollektivismen i det hele taget. I den organiske Opfattelse, hvorefter Folket er en substantiel Enhed, er der ikke

¹⁾ Die geistesgerichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus. 2. Opl. 1926.

Plads for Personligheden som selvstændig og autonom Enhed. For saa vidt er den intellektuelle og etiske Individualisme, som havde naaet sit Højdepunkt i *Kants* Filosofi, bandlyst, og alle dertil knyttede Værdier er opgivet. Det er klart, at denne Side af den nye Lære i første Række rammer de Intellektuelle, men at den ikke umiddelbart har noget med politisk Demokrati at gøre. En ret stor Del Intellektuelle er — saa besynderligt det end lyder — med Begejstring villige til *sacrificium intellectus* for Folkefællesskabets Skyld¹⁾. I øvrigt er den halve Procent Intellektuelle politisk set for intet at regne, og den brede Befolkning føler tilsyneladende i det lange Løb ikke noget større Afsavn ved Tabet af den intellektuelle og etiske Avtonomi; den ænser efter en Tilvænningsstid — i hvert Fald i den følgende Generation — knap nok den aandelige Tvang. Fri er den, der ikke føler sine Lænker.

Den autoritære og totale Stats vidtgaaende Indgreb i Erhvervslivet er sikkert ikke antidemokratiske, ja det er et Spørgsmaal, hvor megen Liberalisme, der overhovedet var tilbage at udrydde. Opfatter man den økonomiske Liberalisme i oprindelig Betydning som det enkelte Erhvervssubjects Frihed og Isole-ring i den økonomiske Konkurrence, saa var dette Ideal forlængst opgivet i Praxis. Den økonomiske Individualisme er ikke truet af Statsindgreb i Erhvervslivet, men den blev allerede opgivet ved selve Erhvervslivets Udvikling til Senkapitalismen. Der er intet tilbage af den gamle økonomiske Liberalisme — udover Or-

¹⁾ De af Oplysningsfilosofien paavirkede politiske Teorier er i Fare for at overvurdere Intellektsens Betydning for Statslivet og Frihedens Betydning for Kulturen. Et typisk Eksempel er E. A. Ross, der skelner (*Principles of Sociology*. 1920. Kap. 57) mellem Klerikalisme, Byrokratisme og Liberalisme som Former for politisk Herredømme, og bestemmer Liberalismen som »de dannedes Herredømme«. Man mærker Slægtskabet med *Platon's* Statsideal, med Baroktidens Tro paa Fornuftens guddommlige Sendelse og de oplyste Aanders historiske Opgave, med *W. von Humholdt's* humanistiske Idealisme. I Virkeligheden har »de dannede« (hvorledes skal man iøvrigt afgrænse dem?) aldrig haft politisk Herredømme. Rigtigt er, at de dannede og intellektuelle vil være Talsmænd for en liberal Leveorden — men ogsaa dette gælder kun, naar man forudsætter Oplysningens særlige Dannelsesbegreb og opfatter Liberalismen i Oplysningsfilosofiens Forstand som intellektuel og moralsk Individualisme; men netop indenfor disse Gyldighedsgrænser bliver Ross' Paastand til en identisk Ligning uden Udsagnsværdi. I et Samfund, der er præget af oplysningstro Intellektualisme og Dannelse, er Tanken om Herredømme bandlyst som den avtonome Aands Modsætning, Staten vil da indrømme Individene fuld Aandsfrihed — og dette er idealistisk Liberalisme.

det og Modviljen mod Statens Autoritet. I den kapitalistiske Stororganisations Tidsalder drejer det sig ikke længere om Erhvervssubjektets Krav paa fri og fair Konkurrence, men om økonomiske Magtblokkets Ret til at slaas paa Befolkningens Bekostning. De faa overlevende Erhvervsindividualister (*H. Ford*) vender sig da ogsaa konsekvent med samme Iver mod det »frie« Erhvervslivs Koalitioner og Monopoldannelser som mod Staten.

Statsindgreb tjener da snarere til Beskyttelse af Individernes Frihed end de indskrænker den. De parlamentarisk-demokratiske Landes offentlige Mening har paa dette Punkt i hvert Fald ikke Ret til at kritisere den nye Statstanke paa det liberale Frihedsbegrebs Vegne. Her bestaar der dog kun Gradsforskel. Liberalismen er som økonomisk-politisk Princip opgivet i alle Lande, og de Demokratier, som endnu sejler under den politiske Liberalismes Flag, kan kun være misundelige, fordi den utoritære og totale Stats Interventionisme kan arbejde saa meget mere effektivt — og med god Samvittighed.

Det i politisk Henseende afgørende er, at det frie Samfunds Forrang fremfor Staten er fejlet til Side af en ny og ukendt ubønhørlig Statsabsolutisme, ja at selve Dualismen Stat—Samfund er udslettet. Paa dette Punkt er den tyske Hitlerisme endnu mere yderliggaaende end den italienske Fascisme. *Stato corporativo* er kun avtoritær, den kræver absolut Forrang fremfor alle andre Samfundsannelser; den totale Stat er derimod Udtryk for en Statsmonisme, hvor Staten selv umiddelbart opsuger alle mellem menneskelige Forhold. Individet eksisterer kun som afhængigt Led i Folkefællesskabet, som er den egentlige politiske Entitet. Den østrigske Jurist *Grev Gleispach* har sat det paa Spidsen: »Den enkelte har slet ingen selvskreven Frihedssfære«. Staten er alt, Individet er intet. Eller i en mere præcis Form: medens det liberale Demokrati hviler paa den dynamiske Spænding mellem personlig Frihed i Samfundet og organiseret Enhed i Statsnationen, beror den totale Stat paa den organiske Folkeenhed som monistisk Princip (Demokratisk Statsabsolutisme). Den yderliggaaende Kollektivism svarer udmærket til *Rousseaus'* demokratiske Ideal — om dette skal være Maalestok for det sande Demokrati. Man mindes stærkt om hans Ord, at Individet opgiver sin Frihed for Almenhedens og sin egen Skyld. »... og sin egen Skyld ...« — den overbeviste Nationalsocialist vil sige, at Liberalismen var berettiget for Personlighedens Skyld i Kampstilling mod den dynamiske Enevælde, men

at den er bleven undværlig ved det sande demokratiske Folkefællesskabs Oprettelse¹⁾. I det hele taget er der ikke saa lidt af *Rousseau* i Nationalsocialismens Tænkemaade og Attitude²⁾; det romantisk-utopiske, Følelsernes Forrang fremfor Intellekten, den dybe Mistillid overfor Oplysningen, Modviljen mod Liberalismen, »Instinkternes Patos« (*G. Salomon*) — alle disse Træk findes baade hos *Rousseau* og i nytysk Livsanskuelse. — Den samme Forbindelse af demokratisk og antiliberal Tænkemaade finder man hos *Hegel*³⁾, som umiddelbart bygger sin antiliberala Statsforgudelse paa *Rousseau's* Samvilje.

Sikkert er det, at en i ekstensiv og intensiv Retning vidtgaaende Suverænitetssudøvelse ikke strider imod Demokratiets Væsen. Det demokratiske Frihedsbegreb fordømmer en Befolkningsdels politiske Afhængighed af et herskende Samfundslag, men indeholder ingen Maalestok for, hvor meget Spillerum Individerne og deres vilkaarlige Sammenslutninger skal have i Forhold til Staten. Det heroisk-nationale Demokrati er rent ideelt set en mulig Statsform. Og naar den sociale Lighed er et virkeligt Demokratis Kendetegn, saa er Nationalsocialismen unægtelig et Fremskridt ad demokratisk Vej, for sociale Rangforskelle har nu ringere Betydning end nogensinde før i Tyskland.

Nutidens politiske Sindelag har svært ved at forestille sig en Statsdannelse uden Forfatning; en skreven eller uskreven Forfatning synes at være det eneste sikre Værn mod Despotisme. Maaske er det ogsaa Tilfældet i Praksis og i det lange Løb; men Forfatningen er historisk knyttet til Liberalismen, og den er rent teoretisk set ikke ubetinget nødvendig for Demokratiets Skyld. Den tyske Weimarforfatning er ikke formelt ophævet, men den

¹⁾ Ikke alene politisk, men ogsaa aandeligt set. Det er betegnende, at hele Ideologiproblemet som Udtryk for en Stræben efter objektiv rigtig Tænkning afvises ud fra den nye Verdensanskuelse. Rigtig Tænkning er Tænkning i Overensstemmelse med Racens Natur og Karakter. Alle Bestræbelser for ved Ideologikritik at naa frem til almengyldige Domme, er Affødninger af en »jødisk Ideologi«. (*A. Pfennig*: Zum Ideologieproblem i »Volk im Werden« 1936. S. 501—11. Tidsskriftets Redaktør, den forhenværende Skolelærer *E. Krieck*, er en gammel Forkæmper for national-socialistisk Aandsindstilling).

²⁾ Det er i denne Forbindelse interessant, at Nationalsocialismen opstod som en Mellemklassebevægelse, og at man har fortolket *Rousseau's* Anskuelse som Udslag af smaaborgerlige Mindreværdsfølelser (*E. Fueter* — *G. Salomon*. — *F. Nietzsche* talte paa sin spydige Maade om »Moralens Slaveoprør«).

³⁾ Grundlinien der Philosophie des Rechts. 1821. § 258.

er som Helhed og med Henblik paa de vigtigste Bestemmelser (Grundrettighederne) faktisk sat ud af Kraft. En udtrykkelig Ophævelse blev tilsyneladende anset for unødvendig, eftersom selve Grundlaget for en Forfatning ikke længere er til Stede i den politiske Realitet og Tænkning. Forfatningen er oprindelig en naturretlig Konstruktion med en dobbelt Opgave; for det første skal den stadfæste den afbalancerede Fordeling af Herredømmet mellem Folk (eller Parlament) og Fyrste, og for det andet skal den begrænse Statens Suverænitetsskrav overfor Individet. Den førstnævnte Funktion bortfalder ved Overgangen fra Konstitutionalisme til demokratisk Republik. Den anden Opgave forsvinder rimeligvis, naar man fornægter hele den naturretlige Personligheds- og Frihedsfilosofi og Individets Egenverdi. Tanken om menneskelige Grundrettigheder er skubbet til Side, hele Legalitetsprincippet er opgivet¹⁾. Forfatningen har ikke længere nogen Funktion som Grundlov. Naar Folkefællesskabet er en konkret Realitet, naar Individet kun eksisterer som tjenende Led i Folkefællesskabet, naar den politiske Tilværelses Form umiddelbart og radikaldemokratisk er bygget paa Folkefællesskabet — saa er Stat og Individ ikke længere sideordnede Parter, hvis Forhold til hinanden kan være Genstand for Retsgarantier. Staten er det umiddelbare Udtryk for Folkets Samvilje — hvorfor saa fastlægge en stiv og formal Forfatning? Samviljen bestemmer i hvert Øjeblik Statens Form, og det vilde da være en unødvendig Omvej, om dette maatte ske ved en formel Forfatningsændring. Med andre Ord: Fyrsten skylder Folket, Staten skylder Samfundet og Individerne, men Folkefællesskabet skylder ikke sig selv forfatningsmæssige Garantier.

Tilbage bliver Spørgsmaalene om den politiske Viljesdannelse, altsaa ud fra et liberalt Synspunkt den politiske Diskussion, Partivæsnets, Valget (Folkeafstemningen) og Parlamentet.

Parlamentarismens liberale Oprindelse og Natur er beskrevet; Kritikken af Parlamentarismen er ikke noget nyt, den blev rejst paa Demokratiets — og mærkeligt nok ogsaa paa selve Liberalismens Vegne. Allerede i Midten af det forrige Aarh. ytrede A. de Tocqueville (1804—59) sin Tvivl om den »demokratiske Frihed« — men han sigtede i Virkeligheden til de liberale Træk i amerikansk Statsliv, Parlamentarismen og Partivæsnets, navnlig dettes Indflydelse paa Embedsmandsstabens Rekrute-

¹⁾ »Ret er, hvad der gavner Nationen« (Rigsjustitsminister Franck).

ring siden *Jefferson*. I den nyeste Tid mente *R. Michels*¹⁾ — sikkert med Uret, at Parlamentsdemokrati nødvendigt maatte udarte til Partifunktionærernes Oligarki. *Gr. Wallas* er nævnt som en skarp Kritiker af amerikansk og engelsk Parlamentarisme. *F. Tönnies* foreslog i 1927²⁾ ligefrem, at Parlamentarismen skulde erstattes af et Direktorium, sammensat af personligt valgte, sagkyndige Mænd. Vi skal straks komme nærmere ind derpaa. — Hos Nationalsocialismen finder vi her atter et Genskær af *Rousseau's* Tanker. Det er givet, at Samviljen, om en saadan findes, snarere vil give sig Udslag i spontan Samling om en Person end i Valg efter Flertalsprincippet og i Diskussion efter den frie Konkurrences Forbillede. Navnlig kan det siges, at Partistatsliberalismen slet ikke fungerer i Overensstemmelse med den oprindelige Tanke. Parlamentsdiskussionen skulde aabenbare Folkets Vilje som Resultat af fornuftige Overvejelser, men Parlamentet blev faktisk stedse mere til Slagmark for Partierne som Klassekampens Hærførere.

Det er her, *Wallas'* og *Tönnies'* Kritik sætter ind; den vender sig ikke mod Parlamentet ud fra et antiliberalistiske Synspunkt, men betragter Parlamentet som en uegnet Basis for saglig Diskussion. Den rationalistiske franske Komponent i Parlamentarismen — saglig Diskussion aabenbarer Folkeviljen — gør her Oprør mod den realistiske engelske Komponent — Magtkampens svingende Ligevægt danner Grundlaget for Realpolitik. *Tönnies* mener, at et sagkyndigt Direktorium (hvis diktatoriske Natur han selv fremhæver) vil være i Stand til saglig Diskussion; han kræver som Modvægt overfor dette »kommissariske Diktatur« et politisk Overopsyn, ligeledes fremgaaet af direkte Valg — en Genoplivelse af *Althusius'* Eforer. I Tilælde af Uoverensstemmelse mellem disse to øverste Organer træffes Afgørelsen ved umiddelbar Folkeafstemning. En Slags Parlament vil der »muligvis« være Behov for, men det maatte være sammensat efter regionale Synspunkter — noget i Retning af, hvad *H. Torbøl*³⁾ herhjemme sigter til med sin »Lokalisme«. — Det er umuligt her at undersøge, hvor vidt *Tönnies'* Tanke maatte være gennemførlig i Praxis; det væsentlige er, at Troen paa saglig Diskussion som Kilde til en Viljesyntese danner dens Grundlag. Denne franske Oplysningstanke synes mig at være utopisk. Der findes ikke nogen praktisk-poli-

¹⁾ Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. 1910.

²⁾ I. c. S. 204 ff.

³⁾ Parlamentarisme og Lokalisme. 1934.

tisk Sandhed, som hele Demos kan blive enige om; der findes kun interesseprægede offentlige Meninger, repræsenteret af Partierne. Indtager man denne pessimistiske Holdning, saa er Parlamentarismen — ud fra et liberalt Synspunkt — sikkert ikke ideal, men den eneste praktiske Mulighed, saalænge der ikke er opfundet noget bedre. Det gør ikke noget, at der i Virkeligheden ikke foregaar nogen saglig Diskussion; det vilde være nok, hvis man opgav det hykleriske Krav om, at hvert Parlamentsmedlem skal føle sig som Folkets, ikke som sit Partis Repræsentant. Det er Parlamentarismens Ærliggørelse, ikke dens Afskaffelse, vi trænger til. Partierne, som Talerør for konkurrerende Magtbestræbelser skal slaas eller forliges — helst det sidste. — I nyere Tid har der tit været Tale om Flertalsdik-tatur; et fjollet og uærligt Ord, som kun daarligt skjuler Mindretallets afmægtige Ærgrelse over — at være Mindretal. Den politiske Kurs efter Flertallets Vilje er ikke ideel, men i hvert Fald bedre end en Politik efter et Faatals Ønsker. I øvrigt kan saglig Diskussion ikke hidføre andet end et Kompromis; det samme gør Magtkonkurrencen paa sin Maade. Et Flertal udnytter aldrig sin Magt til Bristepunktet, men tager af taktiske Grunde paa Forhaand et vist Hensyn til Oppositionen. Og her faar Parlamentet — bortset fra det mere saglige Kommissionsarbejde — en demokratisk Værdi som Scene for en »Skindiskussion«; Regering og Partier er nødt til at forsvare deres magtpolitiske og interesseprægede Standpunkter med Fornuftgrunde. Hvis man vil sætte det paa Spidsen, kan man sige, at det er Parlamentsmedlemmernes Opgave at holde Taler »ud ad Vinduet«, d. v. s. ikke ved Diskussion at naa til en Afgørelse, men i Form af indbyrdes Diskussion at konkurrere om den kritiske Befolknings Medhold.

Alt dette har kun Gyldighed ud fra liberale Synspunkter. Den autoritære og totale Stat har udryddet Parlamentarismen, Partiernes Kappelstrid og al offentlig Diskussion om Politik. Medens Italien — maaske mere konsekvent — har afskaffet *Elezionismo* i det hele taget, er offentlige Valg og Rigsdagen formelt opretholdt i Tyskland, dog saaledes, at Valget kun har Betydning som en Bekendelsesakt, og Rigsdagen ikke træffer saglige Afgørelser, men afgiver demonstrative Tillidserklæringer.

Parlamentets Ophævelse er kun et Frafald fra det liberale Demokrati, og det er et rent teknisk Spørgsmaal, om der findes en anden og maaske bedre Form for demokratisk Repræsentation. En meget mere skeptisk Holdning vil man indtage overfor

Etpartisystemet. Partidannelsen har sin Betydning uafhængig af Parlamentarismen; saalænge den offentlige Mening eller Folkets Vilje finder Udtryk i Valg eller Afstemning, er Partidannelsen i det mindste mulig som en Form for Organisation af offentlig Mening. Forbud mod al Partidannelse kunde tænkes som en demokratisk Forholdsregel, der skal forhindre den politiske Meningsdannelses ensidige Paavirkning af Interessenspunkter, m. a. O. dens Tilknytning til Klasse modsætninger. Men der er Forskel mellem Partivæsenets Afskaffelse og Etpartisystemet, hvor der bestaar eet Parti og en Mængde partiløse i Stedet for to eller flere Partier.

Den bolsjevikiske Etpartistat var udtrykkelig ment som en »omvendt Privilegiestat«, medens Etpartiprincippet i Tyskland og Italien danner Led i en Folkefællesskabsideologi. Men Udviklingen er foreløbig den, at ikke Statsfolket, men Partiet som en Elite er Herredømmets egentlige Bærer, ja tildels Suverænitetsorgan, og at ikke alle Statsborgere har fri Adgang til Partiet, men at dettes Funktionærer skønner om, hvem der er værdig at være Partimedlem. Partiet er saaledes en Kres af privilegerede, eller rettere sagt, da der hersker Førerprincip i Partiet, en Menighed med Føreren som Midtpunkt er Herredømmets Indehaver og rekruterer sig efter eget Skøn. Statsborgeren tilstræber Medlemsbogen, for saaledes umiddelbart og saa at sige ideelt at faa Andel i Partiprivilegiet. Hvis dette ikke er en kortvarig Overgangstid, bliver Resultatet en camoufleret Privilegiestat.

Dette er den ene Fare; den anden bestaar her, ligesom i alle Tilfælde af Diktatur. Princippet om spontan Tilslutning indebærer altid den Fare, at man forveksler en ukontrollabel Hobs Stemninger og Instinkter med Folkets Røst og Guds Stemme ....

Efter den nye Opfattelse er Folkets Vilje (demokratisk) Statspolitikken Maalestok, men enhver (liberal) Diskussion er udelukket, baade i Parlamentet og som Forberedelse til Valg af Afstemning; dette er kun muligt ud fra *Rousseau's* romantiske Tanke om en stemningsmæssig Samvilje. Stemninger kan der og behøves der ikke at diskuteres om. En Befolkning af Individuer kan ved Tankeudveksling danne sig en *volonté générale* som Kompromis eller Syntese af *les volontés particulières*; Folkefællesskabet har sin stemningsmæssige Fællesmening, og den ytrer sig spontant. Den metafysiske Paastand, der ligger til Grund for denne Opfattelse, kan man ikke diskutere om med erfaringsmæssige Argumenter. Men saalænge der ikke findes en ensstemmig

Samvilje, er det ikke alene antiliberalt, men ogsaa udemokratisk, naar afvigende Anskuelse forhindres i at gøre sig gældende i loyale Former. Demokratiet er kun opretholdt som en Fiktion, naar man betegner en afvigende politisk Holdning som folkefjendtlig eller folkefremmed, idet man paa Forhaand har sat Lighedstegn mellem Folkets Samvilje og den Aand, der hersker i en Bevægelse, som af egen Ret har sat sig i hele Folkets Sted.

Demokratiet er historisk fremgaaet af Liberalismen, men ikke af den Grund i Nutid og Fremtid afhængigt af de liberale Princippers Opretholdelse. Teoretisk set er ingen af Liberalismens Fordringer uundværlige for Demokratiet. I Praksis er den økonomiske Liberalisme opgivet ogsaa i de politisk liberale Lande. Den kulturelle Liberalismes Forfald vil i første Række være smertelig for et tyndt Samfundslag af Intellektuelle; deres Betydning for Folket er talmæssigt ringe og vægtmæssig i hvert Fald ringere, end de selv gerne vil tro; iøvrigt kan det ikke siges, at dogmatiske eller politiske Lænker forhindrer Udfoldelsen af et rigt Aandsliv — Katolicismens Fortid er et udmærket Eksempel derpaa. — Den liberale Mekanisme for politisk Meningsdannelse, Diskussion, Valg og Afstemning synes derimod i Praksis at danne uundværlige liberale Minimalkrav for Demokratiet, fordi Folkets Vilje i det lange Løb kun kan gøre sig gældende under disse Former. Og Parlamentarismen, suppleret med Folkeafstemning i Særtilfælde, synes foreløbig at være den relativ bedste — eller skal man sige mindst daarlige? — Form for Regeringsdannelse og Regeringskontrol. — Paastanden om Statens Forrang for det saakaldte frie Samfund, altsaa en mindre liberal Afgrænsning og Haandhævelse af Suveræniteten, behøver derimod ikke at krænke Demokratiet. Der er tværtimod Grænser for, hvor vidt et Demokrati med nogen Respekt for sig selv kan gaa i sin Respekt for den borgerlige Frihed¹⁾. Hvis Historien skulde vise, at de nye europæiske Statsdannelser betyder Demokratiets Død i disse Lande, saa vilde det have været Ultraliberalismen, der har gjort det af med Demokratiet — en Liberalisme, som ikke turde beskytte Staten mod Liberalismens fanatiske Modstandere. Denne Kendsgerning burde en suverænitetssky Doktrinærliberalismes Tilhængere ikke lukke Øjnene for.

¹⁾ I politisk Henseende kunde f. Eks. en drakonisk Strafforfølgelse af løgnagtig og paa anden Maade demagogisk Journalistik være paakrævet.

FORTEGNELSE

OVER ET UDVALG AF

PROFESSOR HARALD WESTERGAARDS SKRIFTER

PROFESSOR WESTERGAARD's Forfattervirksomhed strakte sig over et Tidsrum af ikke mindre end 60 Aar (1876—1936), og der er ikke mange af disse Aar, fra hvilke der ikke foreligger adskillige større eller mindre Arbejder; hvad specielt Nationaløkonomisk Tidsskrift angaar, er det faa Aargange, der i dette Tidsrum ikke indeholder i det mindste eet Bidrag fra W.'s Haand.

Men Prof. W. skrev iøvrigt i stort Omfang for et internationalt Forum, selv om han ikke glemte den hjemlige (danske eller nordiske) Kreds af Læsere, naar det drejede sig om Emner, der særligt maatte angaa denne Kreds. Som Følge dels af det vidtstrakte Sagomraade, dels af det lange Tidsrum, W.'s Forfatterskab strækker sig over, findes W.'s Arbejder spredt over et usædvanligt stort Antal Tidsskrifter eller lign. Publikationer; foruden den Vanskelighed, som denne Omstændighed har frembudt ved Udarbejdelsen af den følgende Fortegnelse, har ogsaa Skønnet over, hvad der burde medtages, og hvad ikke, i flere andre Henseender været vanskeligt.

Den intime Forbindelse mellem Videnskabsmanden og Mennesket, der var saa karakteristisk for W., genfindes ogsaa i hans literære Efterladenskaber, og naar W.'s Arbejder, som det er gjort, opstilles kronologisk, afgiver de en Række Vidnesbyrd om den Forbindelse, der findes mellem Forfatterens rent tankemæssige Arbejde med Problemerne og hans Bidrag til den praktiske Virkeliggørelse af de Idéer, dette Arbejde afsatte, og hvis den efterfølgende Fortegnelse havde indskrænket sig til kun at medtage, hvad der kunde betegnes som rent videnskabeligt, vilde Billedet af W.'s Forfatterskab have manglet et væsentligt Træk. Der er derfor ogsaa medtaget saadanne Arbejder af W., som i særlig Grad giver Oplysning om Forf.'s Stilling paa det paagældende

Tidspunkt, selv om de i det væsentlige er udsprunget alene af hans praktiske (sociale og kirkelige) Virksomhed, medens de, om hvilke dette ikke i speciel Grad har gjort sig gældende (navnlig en Række rent opbyggelige Artikler, Opraab og lign.), er udeladt.

Med Hensyn til Vanskelighederne ved Fortegnelsens Fuldstændiggørelse maa endnu nævnes den, som laa i, at W. har medvirket ved en Række offentliggjorte Arbejder, uden at det direkte fremgaar af de foreliggende Publikationer. Som Eksempel kan nævnes Betænkningen fra Arbejderkommissionen af 1875, af hvilken ganske vist fremgaar, at W. — som ung Kandidat — har foretaget Undersøgelser for Kommissionen, men uden at det kan ses, i hvilket Omfang han har taget Del i selve Udarbejdelsen af Betænkningens Redegørelser; men baade Form og Indhold røber dog W.'s Pen forskellige Steder (saaledes i Bemærkningerne om Sygekassernes Statistik); som et andet Eksempel kan ogsaa anføres W.'s Medarbejderskab ved den ungarske statsvidenskabelige Haandbog, der kun foreligger paa Ungarsk; i Følge Oplysning fra det ungarske statistiske Selskab har W. bidraget til adskillige af Artiklerne i I. og II. Bind; men kun for en enkelts Vedkommende har det kunnet fastslaas, at det drejede sig om en direkte Oversættelse fra Forf.'s Manuskript (jfr. Fortegnelsens Nr. 271).

Som Følge af disse Omstændigheder tør den efterfølgende Fortegnelse kun gøre Krav paa at være fuldstændig, for saa vidt angaar selvstændigt udgivne Bøger og Pjecer samt Tidsskriftsartikler og lign. i saadanne danske og fremmede Tidsskrifter, som efter deres Karakter kunde tænkes at indeholde Bidrag fra W.'s Haand. Mange mindre Anmeldelser og Omtaler af nye Publikationer er dog udeladt.

Med Hensyn til Dagbladsartikler har det ikke i denne Forbindelse været muligt at drage systematisk Nytte af den af Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi udarbejdede Avisregistratur, fordi denne alene er ordnet efter Emner, ikke efter Forfatternavne. Hvad der i Fortegnelsen findes optaget af Avisartikler, hidrører derfor alene fra de Oplysninger, der har kunnet skaffes fra Dagbladene selv, og omfatter iøvrigt heller ikke samtlige paa denne Maade registrerede Artikler, da et ikke ringe Antal netop af disse Artikler falder uden for de Rammer, der efter det foran anførte har maattet sættes for Fortegnelsens Omfang. Selv med de foretagne Begrænsninger kan der dog ikke være Tvivl om, at den foreliggende Fortegnelse giver et ganske tydeligt Billede af W.'s Forfatterskab i alle dets Afskygninger. — Overalt i For-

tegnelsen er Titlens Ordlyd angivet med Kursiv, medens enhver Art af Forklaringer er sat med almindelig Skrift.

Udarbejdelsen af Fortegnelsen har været forestaaet af Prof. H. Cl. Nybølle, og stud. polit. Gunnar Skjerbæk har bistaaet med Indsamlingen af det hele Materiale; den Del af dette, der ikke er optaget i den trykte Fortegnelse, findes henlagt i en særlig Fortegnelse i det økonomisk-statistiske Laboratoriums Bibliotek.

Redaktionen af Nationaløkonomisk Tidsskrift takker endelig alle dem, der paa forskellig Maade har bidraget til Fortegnelsens Udarbejdelse.

Red.

KRONOLOGISK FORTEGNELSE OVER DE UDVALGTE ARBEJDER¹⁾.

1876.

1. *Den moralske Formue og det moralske Haab*, Tidsskrift for Mathematik, Aarg. 1876, S. 11—16.
2. *En Opgave fra Operationsregningen*, Tidsskrift for Mathematik, Aarg. 1876, S. 37—40.

1877.

3. *En Formel i Dødelighedsstatistiken*, Nyt Tidsskrift for Mathematik, Aarg. 1877, S. 1—5.

1878.

4. *Anmeldelse af C. L. Madsen: Den sandsynlige Lov for den internationale Telegraftrafik*, N. T. 1878, S. 103 og 249.

1879.

5. *Sterbetafeln auf Grundlage individueller Beobachtungen*, Jahrb. f. Nationalök. und Stat., I. Folge, Bd. XXXIII, S. 187—95, 1879.
6. *Foreningsliv i England*, Nordisk Tidsskrift 1879, S. 617—32.

1880.

7. *Mortality in remote corners of the world*, Jour. of the Royal Stat. Soc. vol. XLIII, 1880, S. 509—21.

1881.

8. *Spørgsmaalet om Alderdomsforsørgelse*, N. T. 1881, S. 1—31.
9. *Hovedresultaterne af den nyere Dødelighedsstatistik*, Nordisk Tidsskrift 1881, S. 521—57 og S. 587—617.
10. *Notes on the mortality of the Danish clergy from 1650 to 1878*, The Assurance Magazine, vol. XXIII, 1881—82, S. 29—34.

¹⁾ N. T. = Nationaløkonomisk Tidsskrift. Ass. J. = Assekuranz Jahrbuch. Ö. R. = Österreichische Revue, Organ für Assekuranz. S. = Side.

1882.

11. *Die Lehre von der Mortalität und Morbilität*, 1. Udg., Jena 1882 (504 S.).
12. *Har Kooperationen en Fremtid for sig?* N. T. 1882, S. 193—213.
13. *Er Dødeligheden i Færd med at aftage?* Hygiejniske Meddel., 3. R., Bd. 1, 1882, S. 217—26.

1883.

— — — —¹⁾

1884.

14. *Forelæsninger over Statistikens Teori*, (Trykt som Manuskript), København 1884, (324 S.).
15. *Das Risiko bei Feuerversicherungen*, Ass. J. V, 1884, S. 100—122.
16. *Dansk Arbejderbank*, N. T. 1884, S. 319—30.
17. *Theorien om Gennemsnitsmennesket*, Nordisk Tidskrift 1884, S. 462—80 og 520—34.

1885.

18. *Fra Forargelse til Tro*, København 1885 (37 S.). — Tysk Udg.: *Vom Argernis zum Glauben*, Leipzig 1885 (40 S.).
19. *Zur Theorie der Statistik*, Jahrb. f. Nationalökonomie und Statistik II. Folge, Bd. X, 1885, S. 1—24.
20. *Bericht über einige statistische Untersuchungen*, Ass. J. VI, 1885, S. 29—42.
21. *Fødselshyppighed og Dødelighed*, Bidrag til Scharling og Falbe-Hansen: Danmarks Statistik, I. Bind, Kbhvn. 1885, S. 430—75.

1886.

22. (Sammen med Rubin): *Landbefolkningens Dødelighed i Fyens Stift*, København, 1886, (105 S.).
23. (Sammen med E. Hornemann): *Første Beretning fra den engelske kgl. Kommission til at undersøge de arbejdende Klassers Boliger*, Hygiejniske Meddelelser, 3. R., Bd. 3, Kbhvn. 1887, S. 81—158.
24. *Tyskland og dets Kolonier*, Nordisk Tidskrift 1886, S. 393—400 og S. 434—49.

1887.

25. *Kirkelig Statistik*, (Smaaskrifter til Oplysning for Kristne II, 7), København 1887, (54 S.).
26. *Mathematiken i Nationaløkonomiens Tjeneste*, Smaaskrifter tilegnet A. F. Krieger, København 1887, S. 98—117.
27. *Om Sædelighedsordningen og dens Haandhævelse*, Harald Westergaard og H. Stein: 2 Foredrag i Bethesda, Kbhvn. 1887.
28. *Om Separationer og Skilsmisser i Danmark*, N. T. 1887, S. 1—31 og 113—42.
29. *Det britiske Rige som Forbundsstat*, Nordisk Tidskrift 1887, S. 452—476.
30. *Die Sterblichkeit in den verschiedenen Gesellschaftsklassen der Landbevölkerung Dänemarks*, Ass. J. VIII, 2, 1887, S. 72—79.

¹⁾ Jfr. dog *Anmeldelse af Betænkning over Tarifen i den alm. Brandforsikringsforening for Landbygninger*, N. T. 1883, S. 249, og *Jahrb. f. Nat. u. Stat.*, II. Folge, Bd. VII, 1883, S. 487.

31. *Einige Bemerkungen über den Einfluss der Vererbung auf die Sterblichkeit*, (VI Internat. Congress für Hygiene und Demographie zu Wien 1887), Wien 1887 (13 S.).
32. *Dødeligheden blandt pensionerede Præster*, Ugeskrift f. Læger, 4. R., Bd. XV, 1887, S. 621—27.
33. *Arvelighedens Indflydelse paa Dødeligheden*, Ugeskr. f. Læger, 4. R., Bd. XVI, 1887, S. 169—73.
34. *Sædelighedssagen*, Ugeskrift f. Læger, 4. R., Bd. XVI, 1887, S. 454—60.

1888.

35. *Drikfældigheden i Danmark og Midlerne derimod*, (24 S.), Kbh. 1888.
36. *Beitrag zur Sterblichkeitsstatistik*, Ass. J. IX, 2, 1888, S. 70—78.
37. *Om den Robertske Faktor*, Ugeskrift f. Læger, 4. Ræk., Bd. XVII, S. 681—86, Kbhvn. 1888.
38. *Bikubens Forsørgelseskasser*, Beretning afgiv. 1888 (sammen med Dr. phil. C. Krebs), trykt som Manuskript. (Tilsvarende statistiske Under søgelser foretaget 1893, 1897, 1903, 1908, 1913, 1922, 1927 og 1931).

1889.

39. *Søndagssagen som Led i det sociale Spørgsmaal*, (23 S.), Kbhvn. 1889.
40. *Godtgørelsesværdien af Livsforsikringer efter Lov af 18. Juni 1870*, Fra Forsikringsverdenen, April 1889.
41. *Einige Bemerkungen über den Einfluss der Vererbung auf die Sterblichkeit*, Ass. J. X, 2, 1889, S. 25—38.
42. *Alkoholismens Betydning for Dødeligheden*, Ugeskr. f. Læger, 4. R., Bd. XIX, 1889, S. 49—54.

1890.

43. *Statistikens Teori i Grundrids* (1. Udg.), (308 S.), Kbhvn., 1890.
44. *Die Grundzüge der Theorie der Statistik*, (286 S.), Jena 1890.
45. (Sammen med Rubin): *Egteskabsstatistik paa Grundlag af den sociale Lagdeling*, (119 S.), Kbhvn., 1890.
46. (Sammen med Rubin): *Statistik der Ehen auf Grund der socialen Gliederung der Bevölkerung*, (132 S.), Jena 1890.
47. *Dødeligheden i Tyendeklassen*, Ugeskr. f. Læger, 4. R., Bd. XXI, 1890, S. 393—94.
48. *Betydningen af Tuberkulosens Helbredelighed*, Ugeskr. f. Læger, 4. R., Bd. XXII, 1890, S. 563—67.
49. *Videnskaben og Personligheden*, (Tale ved Akademisk Missionsfor enings Møde 10. Sept. 1890), Skrifter udg. af Akademisk Missionsfor ening, Nr. 4, Kbhvn. 1890, S. 1—23.

1891.

50. *Indledning til Studiet af Nationaløkonomien*, (88 S.), Kbhvn., 1891.
51. *The relation of alcoholism to public health*, 7. International Congress of Hygiene and Demography, London 1891; ogsaa i Nordisk Medicinsk Arkiv, Bd. 23, 1891, Nr. 24, S. 1—12.
52. *Marriage Statistics*, (Denmark, its medical organisation, hygiene and demography), presented to the 7. Internat. Congress of Hygiene and Demography, London 1891, Copenhagen 1891, S. 369—78.

53. *Mortality of the rural population*, (Denmark, its medical organisation, hygiene and demography), presented to the 7. Internat. Congress of Hygiene and Demography. London 1891, Copenhagen 1891, S. 457—61.

1892.

54. *Zur Statistik der Mehrgeburten*, Allgemein. Statistisches Archiv, Bd. 2, 1891—92, S. 509—16.
 55. *Dødeligheden blandt Tvillinger*, Ugeskr. f. Læger, 4. R., Bd. XXVI, 1892, S. 25—29.
 56. *Zur Alkoholfrage in Dänemark*, Deutsche medizinische Wochenschrift, 1892, S. 105.

1893.

57. *Befolkningsspørgsmaalet i Nationaløkonomiens Historie*, Nordisk Tidsskrift 1893, S. 1—20 og 97—108.
 58. *Über die Vererbung der Schwindsucht*, Ass. J. XIV, 2, 1893, S. 3—15.
 59. *Neue und alte Messungsvorschläge in der Statistik*, Jahrb. f. Nat. u. Stat. III. Folge, Bd. VI, 1893, S. 321—42.
 60. (Sammen med Søren Hansen): *Skolebørns Haar- og Øjenfarve*, N. T. 1893, S. 568—77.
 61. *Diskussionsindlæg ved 3. Skandinaviske Livsforsikrings-Kongres*, Christiania 1893, Protokol over Forhandlingerne, S. 16—18, 30—31 og 67—68, Christiania 1893.

1894.

62. *Om Forholdsregler mod Arbejdsløshed*, N. T. 1894, S. 1—12.
 63. *Om Arbejdslønnen i Købstæderne i 1892*, N. T. 1894, S. 49—61.
 64. *Some remarks on the mortality among persons with a consumptive family history*, The Economic Journal 1894, S. 139—151, og i Journ. of the Institute of Actuaries, vol. 31, 1895, S. 375—386.
 65. *Die Arbeiterversicherung in Dänemark*, Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik), Bd. 7, 1894, S. 296—306.
 66. *Über den Einfluss der Vererbung auf die Sterblichkeit*, 8. Congrès internat. d'hygiène et de démographie, Budapest 1894, S. 93—107; ogsaa i Ass. J. XVI, 2, 1895, S. 113—33.

1895.

67. *Die Gliederung der Bevölkerung nach Gesellschaftsklassen*, Allgem. Statistisches Archiv, Bd. 4, 1895—96, S. 47—58.
 68. *Die Anwendung der Interpolation in der Statistik*, Jahrb. f. Nationaløk. und Statistik III. Folge, Bd. 9, 1895, S. 183—95; ogsaa i: Journ. of Institute of Actuaries vol. 32, 1896, S. 276—86.

1896.

69. *Den ældre Nationaløkonomis Opfattelse af det sociale Spørgsmaal*, Universitetets Festskrift 1896, 136 S.

1897.

70. *Forelæsninger over almindelig Økonomi* (trykt som Manuskript), Kbhvn. 1897, (147 S.).
 71. *Om Grundlaget for Beskatning*, Nationaløk. Forenings Festskrift, København 1897, S. 281—99.

72. *Strøbemærkninger om Livsforsikringsvæsenets Fremtidsopgaver*; Bidrag til: Det gjensidige Forsikringsselskab Danmarks Livsforsikringsafdeling 1872—97, København 1897.
73. *Om Hyppigheden af Talelidelser*, N. T. 1897, S. 29—38.
74. *Statistiske Pionerarbejder*, N. T. 1897, S. 538—46.
75. *Statistiske lagttagelser over Tændernes Tilstand hos københavnske Skolebørn*, Meddelelser fra Tandlægeselskabet i København Maj 1897, S. 18—45, (Tidsskrift for Sundhedspleje 1897).

1898.

76. (Sammen med Michael Koefoed): *Grundrids af Danmarks Statistik*, København 1898, (232 S.).
77. *Den moderne Samfundsudvikling og Socialismen*, Dansk Tidsskrift 1898, S. 653—67.
Ogsaa udgivet særskilt (sammen med Nr. 82) i Skriftet Socialismen og Samfundsudviklingen, Sociale Smaaskrifter Nr. I, udgivne af Udvalget til Social Oplysnings Fremme, Kbhvn. 1899.
78. *Oldingealderens Dødelighed*, N. T. 1898, S. 349—58.
79. *Monopolet i Finansvidenskaben*, Nordisk Tidsskrift 1898, S. 561—66.
80. *Von der Häufigkeit der Sprachgebrechen*, Medizinisch-pädagogische Monatsschrift für die gesamte Sprachheilkunde, Berlin 1898, (8 S.).
81. *Die Sterblichkeitsuntersuchung der skandinavischen Lebens-Versicherungs-Gesellschaften*, Ass. J. XIX, 2, 1898 S. 34—43.

1899.

82. *Praktisk Socialisme*, Dansk Tidsskrift, 1899, S. 12—31.
Ogsaa udgivet særskilt (sammen med Nr. 77) i Skriftet: Socialismen og Samfundsudviklingen, Sociale Smaaskrifter Nr. I, udgivne af Udvalget til Social Oplysnings Fremme, Kbhvn. 1899.
83. *Kapitaldeckung und Umlage in der Versicherung*, Die Gewerkschaft 1899, S. 470—476.
84. *Mortality in extreme old age*, Economic Journal, vol. IX, London, 1899, S. 315—22.
85. *Enkerne og den sociale Lovgivning*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 10—12.
86. *Helsøndagslukningen*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 37—40.
87. *Dansk Fagforeningsstatistik*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 56—58.
88. *Det store og det lille Landbrug*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 155—158.
89. *Borgerkrigen*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 163—166.
90. *Den store Lockout*, (nægtet Optagelse i Berl. Tid.), Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 182—84.
91. *Arbejdende Skolebørn*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn 1900, S. 212—215.
92. *Den store Lockout*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 229—235.
93. *Skolen og det sociale Spørgsmaal*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 308—315 og S. 326—329.
94. *Bojkott*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 342—344.
95. *De fattige*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 452—456.
96. *Om Luxus*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 564—575.
97. *Kooperation og dens Fremtidsudsigter*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 596—606.

98. *Det religiøse og sædelige Liv*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 612—613.
99. *Tager Drikfældigheden af i Danmark?* Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 623—625.
100. *Helligdagsloven*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 628—629.
101. *Nogle Bemærkninger om Ejendomsretten og Jorden*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 639—642 og S. 644—647.

1900.

102. *Voldgifts- og Enigheds-Kamre i Ny Syd Wales*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 647—648.
103. *Maadeholden Nydelse af Spirituosa*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 660—662.
104. *Livsforsikringssvindet*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 682—685.
105. *Kampen om Fabriklovsreformen*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 756—758.
106. (Sammen med Linderberg): *Luxus og Produktion*, Ugebl. »Vor Tid«, Kbhvn. 1900, S. 629—633, S. 662—665 og S. 749—753.
107. *Den store Lock-out*, N. T. 1900, S. 1—14.
108. *Videnskabelige Laboratorier: 1. Det statistiske Laboratorium*, Danmarks Kultur ved Aar 1900, Kbhvn. 1900, S. 321—322.
109. *Sædelighedsforhold statistisk belyste*, (Drikfældighed, Usædelighed og Prostitution, Forbrydelse, Selvmord), Danmarks Kultur ved Aar 1900, S. 138—49, Kbhvn. 1900.
110. *Recherches statistiques sur l'apparition de la carie dentaire chez les enfants des écoles*, 3me Congrès dentaire international, Paris 1900, (8 S.).
111. *Zustand der Zähne bei den Volksschulkinder Kopenhagen*, Correspondenz-Blatt für Zahnärzte, Bd. XXIX, Heft 2, Berlin 1900, S. 161—181.
112. *Forelæsninger over statsvidenskabelig Encyklopædi. Forfatningsforhold i forskellige Lande*, 1. Udg., mimeograferet som Manuskript, Kbhvn. 1900, 146 S.

1901.

113. *Die Lehre von der Mortalität und Morbilität*, 2. Udg., Jena 1901, (702 S.).
114. *Karl Marx*, Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning, Nr. 44, Kbhvn. 1901, (16 S.).
115. *Einige Bemærkungen über Kindersterblichkeit*, Ass. J. XXII, 2, 1901, S. 10—24.

1902.

116. *Economics in Scandinavia*, Economic Journal, vol. XII, 1902, S. 427—430.
117. *Forsikring mod Arbejdsløshed i Gent*, N. T. 1902, S. 602—608.
118. *Selvbiografi*, Indbydelsesskrift til Københavns Universitets Aarsfest, November 1902, S. 96—97.

1903.

119. *Forelæsninger over Forfatningsudviklingen i forskellige Lande*, 2. Udg. af Encyklopædien, mimeograferet som Manuskript, 1903.

120. *Forsikring mod Arbejdsløshed*, N. T. 1903, S. 129—51.
121. *Kreaturforsikringen i Danmark*, Tidsskrift for Landøkonomi, 1903, S. 310—364.
122. *Die Lokalvereine zur Viehversicherung in Dänemark*, Ass. J. XXIV, 2, 1903, S. 165—175.
123. *Ein Paar Bemerkungen betreffend die Lehre von der Mortalität*, Jahrb. f. Nat. und Stat. III. Folge, Bd. XXV, 1903, S. 251—53.

1904.

124. *Forelæsninger over Sociologien*, mimeograferet som Manuskript, 1904.
125. *Anmeldelse af Scharling: Værdilærens Udvikling 1871—1900*, Grænseværdilæren, N. T. 1904, S. 503—506.
126. *Die Sterblichkeit der normalen Leben in Skandinavien*, Ass. J. XXV, 2, 1904, S. 105—113.
127. *Hvad oplyser Statistiken om de stærke Drikkes Indflydelse paa Sundheden*, Sjette nordiske Afholdskongres København 1904, Beretningen København 1905, S. 50—58; ogsaa trykt i *Agitatoren*, 11. Aarg., 1904, Nr. 51 og 52, og i *Alkoholfrage* 1905, S. 227—38 (*Was lehrt die Statistik inbetr. d. Einfluss der geistigen Getränke auf die Gesundheit*).

1905.

128. *Forelæsninger over Nationaløkonomien til Brug for de juridiske Studerende*, mimeograferet som Manuskript, Kbhvn. 1905 (126 S.).
129. *En amerikansk Dødelighedsundersøgelse*, Foredrag refereret i *Ugeskr. f. Læger*, 1905, S. 92—94.
130. *Die Sterblichkeit der Schankwirte*, Ø. R. 1905, S. 239.
131. (Sammen med A. C. V. Petersen): *Nogle Beregninger og Undersøgelser vedrørende Invalidforsikring*, Kbhvn. 1905, (Bilag til Betænkning afg. af Invaliditets- og Alderdomsforsikringskommissionen af 1903, Kbhvn. 1915, S. 1—185).
132. *Vand- og Brødstraffens Indflydelse paa Legemsvægten*, Tidsskrift for Fængselsvæsen 1905, S. 227—44.
133. *Sociale Forsøgsstationer*, (Efterskrift til Artikel af N. Illeris), Dansk Tidsskrift 1905, S. 413.
134. *Nordamerikanische Sterblichkeitsstatistik*, Ass. J. XXVI, 2, 1905, S. 89—103.

1906.

135. *Forelæsninger over Nationaløkonomien* (trykt som Manuskript), Kbhvn. 1906, (133 S.).
136. *Befolkningen*, Bidrag til Trap: Danmark, 3. Udg., 1. Bd., Kbhvn. 1906, S. 28—53.
137. (Sammen med Axel Nielsen): *Befolknings- og Beboelsesforhold omkring 1728*, Bidrag til: Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728, Kbhvn. 1906, S. 25—44.
138. *Den statsvidenskabelige Uddannelses Betydning for Administrationen*, N. T. 1906, S. 1—14.
139. *Die Sterblichkeit in den Armenhäusern*, Ö. R. 1906, S. 13.
140. *Begräbniskassen in Dänemark und deren Rückversicherung*, Ö. R. 1906, S. 227.

141. *Die Sterblichkeit und Invalidität im dänischen geistlichen Stande*, Ass. J. XXVII, 2, 1906, S. 36—45.
142. *Unterricht in Versicherungswissenschaft in Dänemark*, V. Internationale Aktuarkongres 1906, Vol. II, S. 355—57.
143. *Die Fortschritte der Sterblichkeitsstatistik in Dänemark*, V. Internationale Aktuarkongres 1906, Vol. II, S. 3—7.
144. *Körpergewicht bei Wasser- und Brotstrafe*, Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie 1906, S. 135—36.
145. *Zur Bevölkerungsfrage in der Neuzeit*, Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie 1906, S. 359—372.

1907.

146. *Bikuben 1857—1907*, Kbhvn. 1907, (100 S.).
147. (Sammen med H. Laub og Søren Hansen): *Indledende Bemærkninger fra den antropologiske Komite*, Meddel. om Danmarks Antropologi, I. Bd., 1907, S. 1—9.
148. *Zur Frage der Sterblichkeit der Geisteskranken*, Ø. R. 1907, S. 300.
149. *Ueber die Berufsterblichkeit*, Ass. J. XXVIII, 2, 1907, S. 34—51.
150. *Alkohol och dödlighet*, Tirfing, Tidskrift för Nykterhetsundervisning och Hälsolära, Årg. 1907, S. 40—42.
151. *Prof., Dr. jur. Will. Scharling*, (70 Aar), Dansk Forsikringsaarbog 1907, S. 9—11.
152. *Nogle Bemærkninger om de stærke Drikkes Indflydelse paa Sundheden*, Dansk Forsikringsaarbog 1907, S. 18—32.

1908.

153. *Nationaløkonomien i Hovedtræk*, 1. Udg., Kbhvn. 1908, (208 S.), Finsk Udg.: *Kansantaloustieteen pääpiirteet*, Borgaa 1909, VII + 203 S.
154. *Europas sociale og økonomiske Udvikling fra ca. 1500—ca. 1800*, Verdenskulturen, Bd. V, Kbhvn. 1908, S. 9—90.
155. *Lidt om Livsforsikring*, Kbhvn. 1908, (8 S.).
156. *Internationaler statistischer Kongress in Kopenhagen*, Ø. R. 1908, S. 32.
157. *The Horoscope of the population in the twentieth century*, Bulletin de l'Institut de Statistique, tome XVII, Copenhague 1908, S. 103—18.
158. *Quelques observations sur la mortalité des aliénés en Danemark*, Bulletin de l'Institut international de Statistique, tome XVII, Copenhague, S. 29*—35*.
159. *Nogle Bemærkninger om Sanatoriebehandlings Resultater*, Beretning 1907—08 fra Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse, Kbhvn. 1908, S. 97—108.
160. *Die Berufsterblichkeit nach englischen Beobachtungen*, Ö. R. 1908, S. 267.
161. *Om Gammelmandsdødeligheden*, Dansk Forsikringsaarbog 1908, S. 55—62.
162. *Über den Einfluss des Genusses geistiger Getränke auf die Gesundheit*, Ass. J. XXIX, 2, 1908, S. 123—34.

1909.

163. *Forelæsninger over Forfatningsudviklingen i forskellige Lande*, 3. Udg. af Encyklopædien, mimeograferet som Manuskript, 1909, (158 S.).

164. *Det 19. Aarhundredes økonomiske Udvikling*, Verdenskulturen, Bd. VII, Kbhvn. 1909, S. 201—314.
165. *Dr. phil., Direktør J. P. Gram*, Dansk Forsikringsaarbog 1909, S. 7—10.
166. *Minder og Indtryk fra min Studentertid 1871—77*, Studenterhjemmets Julebog 1909, S. 19—24, Kbhvn. 1909.
167. *Undersøgelser over Legemshøjden i Danmark*, Meddelelser fra Den antropol. Komité, I. Bind, 1909, S. 351—91.
168. *Die Sterblichkeit im Ruhestande*, Bidrag til Alfr. v. Lindheim: *Saluti senectutis*, Leipzig und Wien 1909, S. 398—418.
169. *Die Sterblichkeitsmessung in der allgemeinen Bevölkerung*, VI. internat. Kongress f. Versicherungswissenschaft, 1909, S. 527—48.
170. *Zur Frage der Tuberkuloseversicherung*, Ö. R. 1909, S. 115.
171. *Der Kampf gegen die Tuberkulose*, Ass. J. XXX, 2, 1909, S. 65—73.

1910.

172. *Alkoholforbrugets Indflydelse paa Livsvarigheden*, Den norske Lægeforenings Smaaskrifter Nr. 29, Christiania 1910, (36 S.), samt Tidsskr. for den norske Lægeforening 1910, S. 782—90, 827—35, 877—87 og 939—46.
173. *Nyere Bidrag til Sygelighedsstatistik*, udvidet Anmeldelse af en Række Skrifter, N. T. 1910, S. 368—75.
174. *Arbejdsløshedsforsikring*, Dansk Forsikringsaarbog 1910, S. 53—64.
175. *Elevernes Arbejdstid i de højere Almenskoler*, Aarskr. f. Foren. til Skolehygiejnens Fremme, IV, 1910, S. 3—21, VI, 1910, S. 7—13.
176. *Deutsche Krankenkassenbeobachtungen betreffend Alkoholiker*, Ö. R. 1910, S. 147.

1911.

177. *Fødselshyppigheden i de forskellige Samfundslag*, Barnet, Haandbog for Hjem og Skole, redig. af P. C. Bjerregaard og Frode Sadolin, Aarhus, 1911, S. 59—67.
178. *Foredrag holdt ved De danske Sparekassers Jubilæum d. 29. April 1910*, Vejle 1911, (12 S.).
179. *De stærke Drikke fra Nationaløkonomiens Standpunkt*, Norsk Avholdsaarbok 1911, S. 5—17.
180. *Om Arbejdsløshed*, N. T. 1911, S. 113—44.
181. *Statistische Unterlage der neuen englischen Volks-Versicherungs-Politik*, Ö. R. 1911, S. 201.
182. *Zur Frage der Arbeitslosenversicherung*, Ass. J. XXXII, 2, 1911, S. 274—83.

1912.

183. *Nationaløkonomien i Hovedtræk*, 2. Udg., Kbhvn. 1912, (228 S.).
184. *Den tyske Rigsforsikrings Udvikling*, Dansk Forsikringsaarbog 1912, S. 12—25.
185. *John Malcolm Ludlow*, Nekrolog, N. T. 1912, S. 77—81.
186. *Privatskolen og Forældrene*, Et Svar til Pastor, Lic. theol. Martensen-Larsen, Kbhvn. 1912, (32 S.).

1913.

187. *Nogle Bemærkninger om Statistiken i Antropologiens Tjeneste*, Medd. fra Den antrop. Komite, II. Bind, 1913, S. 153—62.

188. *Die Gesundheitsverhältnissen in Vergangenheit und Zukunft*, Ass. J. XXXIV, 2, 1913, S. 13—30.
189. *Alkoholkapitalen og dens Arbejdere*, »Til Ædruelighedens Fremme« Aarg. 17, 1913, S. 22—24.
190. *Der Alkoholismus der Eltern und die Kinder*, Internationale Monatsschrift zur Erforschung des Alkoholismus und Bekämpfung der Trinksitten, 1913, S. 121—136.

1914.

191. *To Dødsfald*, (Nekrologer over W. Lexis og E. Böhm v. Bawerk), N. T. 1914, S. 417—19.
192. *Aage Sørensen*, Nekrolog, Social Forsorg, 9. Aarg. 1914, S. 25—28.
193. *Die ehemalige Sterblichkeit in Japan*, Ö. R. 1914, S. 187.
194. *Schwedische Familienforschungen*, Ö. R. 1914, S. 199.
195. *Rusdryckförbudets nationalekonomiska verkningar*, 18. Nordiske afholdskongres 1913, Stockholm 1914, S. 68—74; ogsaa trykt i Danmarks Afholdsforenings 33. Aarsberetning, Aalborg 1914, S. 113—21, og i Internationale Monatsschrift zur Erforschung des Alkoholismus und Bekämpfung der Trinksitten 1915, S. 22—28 (*Die nationalökonomische Wirkung des Alkoholverboles*).

1915.

196. *Statistikens Teori i Grundrids*, 2. Udg., Kbhvn. 1915, (433 S.).
197. *Forfatningsudviklingen i forskellige Lande*, 4. Udg. af Encyklopædien, mimeograferet som Manuskript, med Supplement af K. Berlin, 1915, (161 S.).
198. *Om det menneskelige Arbejde*, Tale ved Universitetets Aarsfest, Gads danske Magasin 1915—16, S. 193—198.
199. *Alderdoms- og Invaliditetsforsikring*, N. T. 1915, S. 289—304.
200. *Forsikringsvæsenets Betydning for Samfundet*, Skjold (udg. af Forsikringsselskabet »Skjold«), Nr. 13, 1915.
201. *Er det muligt at realisere en saakaldt Misvækstforsikring?* Assurandøren 1915, S. 150.
202. *Johannes Conrad*, Nekrolog, N. T. 1915, S. 394—96.
203. *Anmeldelse af Jens Pedersen: Om et Livsforsikringsselskabs Økonomi*, N. T. 1915, S. 473.

1916.

204. *Scope and Method of Statistics*, Quarterly Publications of the American Statistical Association, Vol. XV, Boston 1916, S. 229—77.
205. *Til Minde om Raadsformand Dr. J. P. Gram*, Dansk Forsikringsaarbog 1916, S. 5—11.
206. *Priserne og de faste Indtægter*, Ugens Tilskuer 1916—17, S. 73.

1917.

207. *Socialt Samarbejde*, Bidrag til Spørgsmaalet om økonomisk Tilnærmelse mellem de skandinaviske Lande, Stockholm 1917, S. 211—26.
208. *Enkeforsikringsagen*, Brev fra Prof. Harald Westergaard til Enkeforsikringsudvalgets Formand, Ugeskr. f. Læger 1917, S. 1419—1420.
209. *Nationalekonomiens ställning till alkoholspörmålet*, Tirfing, Aarg. 1917, S. 67—68.

210. *Anmeldelse af W. Johannsen: Arvelighed i historisk og experimentel Belysning*, N. T. 1917, S. 435—442.
211. *Zum Einfluss geistiger Getränke auf die Gesundheitsverhältnisse*, Ass. J. XXXVIII, 2, 1917, S. 23—34.

1918.

212. *Tillæg til Samfundsøkonomien*, (mimeograferet), Kbhvn. 1918 (101 S.).
213. *Alkoholspørgsmaalet fra Nationaløkonomiens Standpunkt*, Et Foredrag, Kbhvn. 1918, (14 S.).
214. *Nationaløkonomien før og efter Verdenskrigen*, Gads danske Magasin 1917—18, S. 257—65.
215. *On the future of statistics*, Journ. of the Royal Stat. Soc. vol. LXXXI, 1918, S. 499—521.
216. *Alkoholspørgsmaalet*, N. T. 1918, S. 97—110.

1919.

217. *Forsikringsvæsenet og Priserne*, Kbhvn. 1919, (16 S.).
218. *De starka dryckerna från nationalekonomisk synpunkt*, Mimer, Svensk Tidskrift för studium av alkoholfrågan, Arg. 1919, S. 33—42.
219. *Prisopgangen og Forsikringsvæsenet*, N. T. 1919, S. 145—69.
220. *Læren om Grænsenyttlen*, N. T. 1919, S. 482—98.
221. *A. N. Kiær*, Nekrolog, N. T. 1919, S. 281—85.
222. *Lebensversicherung in Dänemark*, Zeitschrift für Versicherungswesen 1919, S. 401.
223. *Forsikringsvæsenet og Priserne*, Assurandøren 1919, S. 237 og S. 245.

1920.

224. *On the study of displacements within a population*, Quarterly Publications of the American Statistical Association, Dec. 1920, S. 381—401.
225. *Die Preissteigerung und das Versagen der Versicherung*, Ö. R. 1920, S. 1.
226. *Studentermatriklen*, N. T. 1920, S. 217—30.
227. *Livsforsikringen og Prisrevolutionen*, Assurandøren 1920, S. 44 og S. 95.
228. *Direktør Carl Borgen*, i Anl. af 70 Aars Dagen, Assurandøren 1920, S. 85.

1921.

229. *Verdenskrigens Indflydelse paa Forsikringsvæsenet*, Nordisk Forsikringstidsskrift 1921, S. 4—14.
230. *Der Einfluss des Weltkrieges auf die Versicherung*, Ö. R. 1921, S. 37, 45 og 49.
231. *Dansk Folkeforsikringsanstalt*, Nationaltidende Aftenudg. ²¹/₅ 1921.
232. *De kroniske Syge*, Nationaltidende Aftenudg. ²¹/₅ 1921.
233. *Knut Wicksell*, i Anledn. af 70 Aars Dagen, N. T. 1921, S. 539—41.

1922.

234. *Economic development in Denmark before and during the War*, (Publ. by Carnegie Endowment for internat. Peace), Oxford 1922, (106 S.).
235. *Nationaløkonomiens Opgaver i vore Dage*, (Foredrag i Universitetets Festsal ved Nationaløk. Forenings 50 Aars Fest), N. T. 1922, S. 359—70.

1923.

236. *Livsanskuelse*, Indledningsforedrag, sammen med Oluf Thomsen (ved Diskussionsmøde i Medicinsk Forening og Den kristne Medicinerkreds ^{20/10} 1922), Kbhvn. 1923, (36 S.).
237. *Om Alkoholismens Indflydelse paa Sundheden*, Den 17. internat. Anti-Alkoholkongres i København 1923, Beretningen, S. 30—37; ogsaa trykt i *Revue internationale contre l'alcoolisme* 1924, S. 1—14, (*On the influence of alcoholism on health*).
238. Marcus Rubin, Nekrolog, N. T. 1923, S. 81—88.
239. *Jubelbrugg. En Digt- og Tegningskrans*, Berlingske Tid., Aftenudg. ^{22/5} 1923.
240. *Samfundet og de Gamle*, Berlingske Tid., Aftenudg. ^{7/6} 1923.
241. *Unbeständigkeit des Geldwertes*, Ö. R. 1923, S. 53.
242. *Direktør Carl Borgen*, Nekrolog, Dansk Forsikringsaarbog 1923, S. 25—27.

1924.

243. *Statistikens Fremtid*, N. T. 1924, S. 337—49.
244. *Forsikringsvæsenets Udviklingsmuligheder*, Nord. Forsikringstidsskrift 1924, S. 313—21.
245. *Entwicklungsmöglichkeiten des Versicherungswesen*, Ö. R. 1924, S. 117.
246. *En Lærebog i Samfundsøkonomi*, Anmeldelse af K. Riis-Hansen: Samfundsøkonomien i Grundtræk, 3. Udg., Berlingske Tid., Morgenudg. ^{1/10} 1924.
247. *Barndoms- og Ungdomsminder*, Bidrag til: Minder fra Studenterdagene, redig. af Erik Rindom, Kbhvn. 1924, S. 119—139.

1925.

248. (Sammen med Clara Black og P. Kobbernagel): *Genforsikringen af Begravelseskasser i Danmark gennem 25 Aar*, (Jubilæumsskrift), Kbhvn. 1925, (94 S.).
249. *On periods in economic life*, Metron, vol. V, S. 1—25, Padova 1925.
250. *In Memoriam Læge J. Hassing*, Berlingske Tid., Aftenudg. ^{24/1} 1925.
251. (Sammen med E. Lomholt): *Periodiske Bevægelser i det økonomiske Liv*, N. T. 1925, S. 14—22.
252. *Angrebene paa det københavnske Kirkefond*, Berlingske Tid., Morgenudgave ^{20/6} 1925.
253. *Modern problems in vital statistics*, Biometrika 1925, vol. XVII, Parts 3—4, S. 355—64.
254. *On the history and prospects of vital statistics*, Economica, vol. V, 1925, S. 121—129.

1926.

255. *Den økonomiske Udvikling i det 19. Aarhundrede*, Bidrag til »Det 19. Aarhundrede«, Kbhvn. 1926, (135 S.).
256. *Der Einfluss des Alkoholismus auf die Lebensdauer*, *Revue internationale contre l'alcoolisme* 1926, S. 241—58.
257. *The official vital statistics of the Scandinavian countries and the Baltic republics*, League of Nations, Health organisation, Statistical Handbooks Series: No. 6, Geneva 1926, (107 S.).
258. *Spørgsmaalet om Aldersrente*, N. T. 1926, S. 233—40.

259. *Fra Valutadiskussionen*, Berlingske Tid., Morgenudg. ¹⁷/₁₀ 1926.

260. *Tale for de nordiske Gæster* ved Det nordiske nationaløk. Møde i København 1926, Beretningen, Kbhvn. 1927, S. 292—95.

1927.

261. (Sammen med Hans Cl. Nybølle): *Statistikens Teori i Grundrids*, (3. omarb. Udg.), Kbhvn. 1927, (525 S.).

262. *Currency depreciation as affecting life assurance contracts*, VIII Internationale Aktuarkongres 1927, Bd. 2, S. 255—61.

263. *Alcool and Longevity*, Revue internationale contre l'alcoolisme 1927, S. 129—45.

264. *Eine bevorstehende Sterblichkeitsuntersuchung*, Revue internationale contre l'alcoolisme 1927, S. 274—81.

1928.

265. (Sammen med Hans Cl. Nybølle): *Grundzüge der Theorie der Statistik*, (2. umgearb. Aufl.), Jena 1928, (640 S.).

266. *Om Legemets Vækst hos Pigebørn*, Medd. fra Den antropol. Komité, II. Bind, Kbhvn. 1928, S. 281—92.

267. *Det danske Landbrug for halvtredie Aarhundrede siden*, Berlingske Tid., Aftenudg. ¹/₃ 1928.

268. *Anmeldelse af Henrik Pedersen: De danske Landbrug fremstillet på Grundlag af Forarbejderne til Chr. V's Matrikel 1688*, The Economic Journal, XXXVIII, S. 313.

269. *Alkohol og dens Indvirken paa Levetiden*, Assurandøren 1928, S. 74, S. 89 og S. 102.

1929.

270. *Direktør Berg forlader »Bikuben«*, Berlingske Tid., Morgenudg. ²⁹/₁ 1929.

1930.

271. *Halandósági táblázatok (Dødelighedstabler)*; Közgazdasági Enciklopédia (ungarsk statsvidenskabeligt Lexikon) Vol. II, col. 643—653, Budapest 1930.

272. *Influence of alcoholism on the duration of life*, Bericht über d. 18. Kongress gegen Alkoholismus 1930, S. 43—56.

1931.

273. *Arbejdsløshedens Paradoks*, N. T. 1931, S. 205—14.

274. *Fra den italienske statistiske Litteratur*, N. T. 1931, S. 255—57.

1932.

275. *Contributions to the History of Statistics*, London 1932, (280 S.).

276. *V. A. Falbe-Hansen*, Nekrolog, Berlingske Tid., Morgenudg. ²⁹/₃ 1932.

277. *Anmeldelse af R. Frisch: New methods of measuring marginal utility*, N. T. 1932, S. 279—84.

278. *Et Par Ord om den nuværende Krise*, N. T. 1932, S. 381—93.

1933.

279. *Danmark, en økonomisk Enhed. En Øjebliksbetragtning*, Berlingske Tid., Morgenudg. $\frac{2}{2}$ 1933.
280. *Laurits V. Birck*, Nekrolog, Berlingske Tid., Aftenudg. $\frac{1}{2}$ 1933.
281. *Optakten til Laurits Bircks videnskabelige Gerning*, N. T. 1933, S. 65—70.
282. *Hvor glider vi hen?* Kbhvn. 1933, (52 S.).
283. *Om Statistiken og dens Plads i Videnskabens Verden*, Nordisk Tidsskrift 1933, S. 185—200.

1934.

284. *Lujo Brentano*, Nekrolog, Historisk Tidsskrift, 10. R., 2. Bd., 1932—34, S. 416—17.
285. *Arbejdsløshed, dens Aarsager og Kampen imod den*, Gads danske Magasin 1934, S. 134—41.
286. *On statistical methods*, Revue de l'Institut internationale de Statistique, 1934, S. 161—77.
287. *Eine dänische Untersuchung über den Einfluss des Alkoholismus auf die Sterblichkeit*, Revue internationale contre l'alcoolisme 1934, S. 155—61.
288. *Redaktør Thorsen 60 Aar*, Forsikrings Kongressen 1934, S. 125.

1935.

289. *Nogle Bemærkninger over Statistiken i Italien*, N. T. 1935, S. 192—99.
290. *Erindringer og Betragtninger 1885—1935*, (Tilegnet Københavns Brandfors.), København 1935, (76 S.).
291. *Anmeldelse af J. V. Alexis Jonsson: Samfundsetik*, Berlingske Tid., Aftenudg. $\frac{3}{12}$ 1935.

1936.

292. *Mindeord om Direktør Sophus Bülow*, Berlingske Tid., Morgenudg. $\frac{9}{6}$ 1936.
293. *Bikubens Bidrag til Løsning af Samfundsopgaverne*, Kbhvn. 1936, (61 S.).
-

BOGANMELDELSER

ENHETLIGA PRINCIPER FÖR SJÄLVKOSTNADSBERÄKNINGAR. Udgivet af Sveriges Industriforbund. 1937.

Ved Diskussion om Omkostninger og Prispolitik er det af største Betydning at have en klar Terminologi og en ensartet Fremgangsmaade ved Bestemmelse af en Virksomheds Omkostninger. Det er derfor af Interesse, at den svenske Standardiseringskommission i 1931 tog Initiativet til »Normer rörande enhetlig terminologi vid industriell självkostnadsberäkning«, og at man i de følgende Aar gennemdrøftede Principerne for Omkostningsberegninger, hvilket resulterede i det her omtalte Arbejde.

Naar en Række af Sveriges dygtigste Mænd paa dette Omraade træder sammen for at drøfte Principerne for Omkostningsberegninger kan man roligt anbefale interesserede at stifte Bekendtskab med Resultatet; selv om jeg ikke vil hævde, at der er kommet meget væsentligt nyt frem, eller at Fremstillingen ikke kan kritiseres, har den Stilling, en Række erfarne Mænd indtager og begrundes, paa en klar og overskuelig Maade altid sin store Interesse.

En tilsvarende Gennemdrøftelse maa vi sikkert ogsaa naa til i Danmark, og selv om man i vid Udstrækning bør lægge de svenske Drøftelser til Grund, vil jeg anbefale, at man erkender, at naar det svenske Arbejde udelukkende gaar ud fra den enkelte Virksomheds Synspunkter, er det en vel snæver Betragtning; Begrebet samfundsmæssige Omkostninger i Modsætning til Virksomhedens Omkostninger bør undersøges og defineres. Skal vi naa et Resultat i denne Retning, maa det imidlertid kræves, at et tilsvarende dansk Udvalg faar en noget mere alsidig Sammensætning, saaledes at der kommer Repræsentanter med, ikke mindst for Skattemyndigheder, saaledes at vi kan naa baade til en ensartet Terminologi og til ensartede Beregningsprincipper under noget videregaaende Synspunkter.

Poul Peter Sveistrup.

Kristen Andersen: RETTENS STILLING TIL KONKURRENCEREGULERENDE SAMMENSLUTNINGER OG AVTALER. Oslo. 1937. 294 Sider.

Bogen giver en veltilrettelagt Oversigt over Trust- og Kartellovgivningen i Norge og i en Række andre Lande.

Det er naturligt, at der, for saavidt angaar fremmede Lande, gaas mest i Dybden m. H. t. Retsudviklingen i Tyskland og U.S.A., der jo i saa Henseende har opvist de største principielle Forskelligheder. For de øvrige behandlede Lande (England, Frankrig og Italien, samt Belgien, Bulgarien, Danmark, Holland, Jugoslavien, Polen, Tjekkosllovakiet og Ungarn) gives

der en mere skematisk refererende Oversigt over Lovgivning og Retspraksis.

Som naturligt er for Bogens Forfatter, danner Forholdene i Norge Fremstillingens Tyngdepunkt (med 170 Sider). Efter en Redegørelse for den norske Trustlovs Tilblivelse følger et fyldigt Afsnit om »Trustloven i Praksis«, særlig omhandlende Forbudene mod Boykotting og Eksklusiv-aftaler og Bestemmelserne om langvarige Konkurrencereguleringer, om urimelige Priser og Forretningsvilkaar, om Undersalg og om ubegrundet Prisforskel.

Selv om Bogen i sit Anlæg og i Behandlingsmaaden er udpræget juridisk, giver den dog adskilligt Stof af Værdi ogsaa for Økonomer med særlig Interesse for Monopolpolitik, og Sagens Aktualitet i Danmark giver yderligere Anledning til at henlede disses og andre interesseredes Opmærksomhed paa dette Arbejde, der er skrevet i et for danske lettilgængeligt norsk Sprog.

Holger Koed.

C. Herbert Tammes: DIE NEUGESTALTUNG DER DEUTSCHEN GEMEINDE-GETRÄNKESTEUEERN. Ludvig Röhrscheids Verlag, Bonn und Köln. 1933. 128 Sider.

Et læseværdigt Bidrag til Belysning af en af de store indirekte Skatter findes i denne Bog, ikke mindst for os danske. Vi har jo her i Landet paa Grund af en mærkelig Blanding af principielle og »tilfældige« historiske Aarsager faaet et Alkoholsystem, der er helt forskellige fra alle andre Landes.

Forfatteren belyser Alkoholbeskatningens principielle Sider. Dens Plads i Skattesystemet og dens Betydning for de offentlige Finanser omtales under Form af en Sammenligning mellem England og Tyskland. I Tyskland var omkring 1930 Alkoholbeskatningen pr. Hoved 13—14 Rmk., i England 55—60 Rmk. Denne høje Beskatning i England maa ses i Forbindelse med den Omstændighed, at de indirekte Skatter i England, og ikke mindst Spiritusskatter er den væsentligste Del af Beskatningen af de lavere Indtægter, medens disse i Tyskland (og ogsaa i Danmark) i højere Grad rammes af de direkte Skatter. I Sammenligningen mellem de to Lande kommer et andet interessant Moment frem. I Tyskland har navnlig Brændevinsbrænderierne altid været betragtet som et Bierhverv til Landbruget, hvad der i høj Grad har indvirket paa Skatteformer, Kontrolforanstaltninger o.l. Situationen belyses tilstrækkeligt ved at anføre, at der i Tyskland findes 45 000 Brænderier, i England 17. Det siger sig selv, at disse historiske Forudsætninger gør Alkoholbeskatningens Problemer endnu vanskeligere at løse i Tyskland end f. Eks. hos os. Foruden de finanspolitiske og afholdspolitiske Synspunkter kommer ogsaa de erhvervspolitiske til at spille en stor Rolle — større end i andre Lande, fordi Landbruget er saa stærkt interesseret i Beskatningens Former og Virkninger paa Forbruget.

Forfatteren gennemgaar den kommunale Alkoholbeskatning i Efterkrigstiden, dens stadige Forhøjelse og dens Udvidelse til ikke-alkoholholdige Drikkevarer (Mineralvand og andre kunstigt tilberedte Drikkevarer). Han motiverer Beskatningen af disse sidste som en Nødvendighed til Sikring af Alkoholskatternes Provenu. Han drøfter ud fra lignende Synspunkter Nødvendigheden af at inddrage de hjemmefremstillede Varer under Beskatningen (hvad man dog i Tyskland hidtil er veget tilbage for). Forfatteren un-

dersøger Drikke-beskatningens Betydning for Kommuner (der i nogen Grad har Valgfrihed m. H. t. Skattesatsernes Højde), Indflydelsen paa Forbruget, paa Produktionen og Erhvervslivet i det hele. Han gennemgaar ogsaa Ølskattens og Vinbeskatningens Mulighed m. H. t. at blive overvæltet eller tilbagevæltet. Navnlig hæfter han sig ved Virkningerne af den store Forskel mellem Ølbeskatningen og Beskatningen af de andre Drikkevarer.

Der er ikke i disse Overvejelser — heller ikke for saa vidt angaar Overvæltningsspørgsmaalet — noget særligt originalt Bidrag, men en god Oversigt og en Del positive Oplysninger, som er af Værdi som et Supplement til vort eget Stof disse Spørgsmaal vedrørende.

Jens Toftegaard.

Martin Lohmann: DAS RECHNUNGSWESEN DER KARTELL- UND GRUPPEN-WIRTSCHAFT. Julius Springer, Wien. 1937. 140 S.

Ved Behandling af Kartellerne og disses Prispolitik kan der anlægges to principielt forskellige Synspunkter, nemlig for det første: Hvorledes opnaar et Kartel maksimal Gevinst til sine Medlemmer, og for det andet: Hvorledes skal et Kartel føre sin Prispolitik, saa det ikke kommer i Strid med Statens Tilsynsmyndigheder (Priskontrolraad) og udsætter sine Ledere for Ubehageligheder fra det offentlige Side. Forfatteren til nærværende Bog, der er Professor i Driftsøkonomi ved Universitetet i Kiel, kender begge de to Synspunkter og den derhenhørende Litteratur, men lægger absolut mest Vægt paa det sidste, og da dette efter min Opfattelse er det vanskeligste, har jeg læst Bogen med stor Interesse.

Forfatteren karakteriserer i Indledningen fortræffeligt sit Værk med at sige, at mange Problemer vedrørende Karteller er i stærk Udvikling og at det derfor for Teoretikeren paa nærværende Tidspunkt gælder om »zu untermauern« og han bruger bl. a. Udtryk som »viele von diesen zunächst zu rein privatwirtschaftlichen Zwecken entstandenen Rechnungsformen bekommen in der politischen Wirtschaft sofort ausserordentliche gesamtwirtschaftliche Bedeutung . . .«. Forfatteren har den Opfattelse, at det er paavist, at Kartellerne indtil vore Dage har manglet enhver samfundsmæssig Orientering, og at det derfor er en absolut nødvendig Opgave at opdrage til en mere samfundsmæssig orienteret Pris- og Omkostningspolitik (S. 99).

Bogen er delt i fire Hovedafsnit: Buchhaltung und Bilanz, Die Kostenrechnung, Die Statistik og Das Revisionswesen. Interessantest er efter min Opfattelse Afsnittet om Omkostningsberegninger og den derpaa byggede Priskalkulation, hvor det fremhæves, at »hinsichtlich der Träger der Verbandskalkulation eine Wirtschaftsführung, die sich planmässige Steuerung der Produktion als Ziel gesetzt hat, ihren Einfluss in zunehmend dem Masse wird geltend machen müssen«. Et meget vanskeligt Spørgsmaal, naar man vil sætte Omkostninger og Priser i direkte Forbindelse med hinanden er Omkostningsberegningens usikre Karakter og Spredningen mellem de forskellige Virksomheders Beregninger; en meget vigtig Opgave er derfor Standardiseringen af Kalkulationsskemaet og Vurderingsprincipperne, et Omraade, hvor der sikkert vil kunne siges adskilligt mere, end Forfatteren gør.

Poul Peter Sveistrup.

KONJUNKTURBESTEMT RENTE

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 26. Oktober 1937.

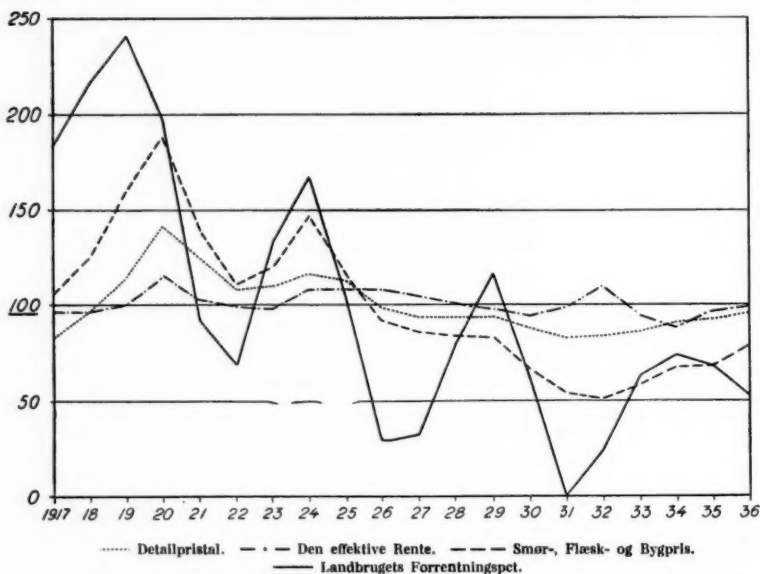
Af JENS TOFTEGAARD

FORENINGENS Bestyrelse har ønsket, at vi i Aften skal drøfte Problemet konjunkturbestemt Rente. Emnet burde egentlig have haft en Tilføjelse: »m. m.«. Thi det dækker ikke over eet, men flere Spørgsmaal, som ganske vist hænger sammen, men som dog er af væsentlig forskellig Karakter. Forudsætningen for disse Spørgsmaals Opstaaen er den Omstændighed, at de økonomiske Forhold skifter mellem de to Tidspunkter, hvor et langvarigt fast Laaneforhold stiftes og afvikles. Det er et af de mange Eksempler paa, hvor store økonomiske Brydninger der opstaar, fordi de Kontraktsforhold, som det økonomiske Liv er baseret paa, er af ulige Længde. Naar man karakteriserer Spørgsmaalet saaledes, at det har et langvarigt Laaneforhold til Forudsætning, fremgaar deraf straks, at der er to Parter impliceret i Sagen; de har mange Navne: Kreditor og Debitor, passiv og aktiv Kapitalist; jeg tror man klarest kan karakterisere dem — og dermed ogsaa de Spørgsmaal, vi skal drøfte — ved at kalde dem: Konsument og Producent. Imidlertid vedrører Sagen ikke disse to alene; der er en tredje Interessent: Staten som Samfundets Repræsentant.

Konsumenten opdager for sit Vedkommende, at Priserne paa Forbrugsvarer forandrer sig, saaledes at de Betalinger af Renter og Afdrag, som Producenten under Laaneforholdets Eksistens præsterer, har en anden Værdi, en anden Købeevne for ham, end Pengene havde, da Udlaanet fandt Sted; disse Prisforandringer kan være baade op og ned, men Historien viser jo, at Hovedbevægelsen i Varepriserne er den stigende Linie, og at denne Prisstigning — og dermed Forringelsen i Tilbagebetalingerne og Renternes Købeevne — i visse Perioder, navnlig under og efter Krige, kan blive overordentlig stor, saaledes at Tabet i Realindtægt i mange Tilfælde kan blive skæbnsvangert for de Mennesker, som det rammer. Eksempler fra vort eget Land og endnu

mere fra de krigsførende Lande, f. Eks. Tyskland, er saa velkendte, at jeg ikke behøver at nævne dem her. For Tiden fra 1917 kan Detailpristallets Forandringer ses af nedenstaaende Figur, hvortil Materialet findes i den S. 267 aftrykte Tabel.

Men ogsaa Laantagerens, Producentens, Forhold ændres mere eller mindre stærkt under Laanets Løbetid. Hans Indtægtsmuligheder skifter, og i Krisetider opstaar der da hos ham et Ønske

Kurverne viser Bevægelserne i Aarene 1917—1936 i Detailpristallet, den effektive Kreditforeningsrente, Smør-, Flæsk- og Bygpriser samt Landbrugets Forrentningsprocent, der alle er omregnede saaledes, at Gennemsnittet er sat lig 100.

om, at den Risiko, der er knyttet til det paagældende Erhverv, skal fordeles paa en saadan Maade, at ogsaa den, der har indskudt Kapital i Bedriften, skal bære sin Del. Dette Krav rejser sig vel særlig, naar Driftsherren, hvis Opgave det jo ellers er at lede Driften og bære dens Risiko, er en Person, for hvem Hovedkilden til Indtægt er hans Arbejde og kun i anden Række Udbytte af egen Kapital, samtidig med, at han til Virksomhedens Drift behøver stor fremmed Kapital, der fremskaffes under den langstrakte Kredits Form. Alle disse Forhold træffer vi i særlig udpræget Grad indenfor Størsteparten af det danske Landbrug, men Problemet er ogsaa, omend i svagere Grad, knyttet til andre Er-

Bevælgelser i forskellige Priser m. m. i Tidsrummet 1917—36.

Aar	Gnsn. aarl. Pris pr. kg		Kapitels-takst pr. kg	Index, naar 1917—36 gnsn. = 100										Landbr. Forrentn.-pct. (bøgført Værdi)		Samme, naar Gennemsnit lig 100		Detailpristallet	Samme, naar Gennemsnit lig 100		Rente af Kreditorobligationer	Samme, naar Gennemsnit lig 100	
	Smør	Flæsk		Byg	Smør	Flæsk	Byg	Rug	Havre	Hvede	Smør, Kg salt	Flæsk, Byg salt	Byg, Rug, Havre, Hvede salt	Smør, Kg salt	Flæsk, Byg salt	Smør, Kg salt	Byg, Rug, Havre, Hvede salt						
1917.	3,60	1,69	22,95	3	104,3	90,5	124,0	140,0	127,8	126,4	100,0	106,3	129,5	9,2	181	155	83	4,7	95,5	18			
1918.	4,85	2,14	22,06	3	140,5	119,1	133,6	128,1	126,4	122,5	124,8	126,8	11,0	217	179	96	4,7	95,5	17				
1919.	5,64	2,67	31,80	3	163,4	143,0	171,8	154,2	192,8	145,9	155,5	159,4	166,2	12,2	240	215	115	4,9	99,6	16			
1920.	6,40	3,58	34,54	3	185,4	191,8	186,6	223,6	176,1	224,0	200,8	187,9	202,6	10,0	197	261	140	5,6	113,8	15			
1921.	4,71	2,95	22,48	3	136,4	158,0	121,4	130,4	117,0	118,0	174,0	138,6	121,7	4,7	93	232	124	5,0	101,6	14			
1922.	3,85	2,31	18,31	3	111,5	123,8	98,9	106,6	106,8	103,8	126,7	111,4	104,0	3,4	67	200	107	4,8	97,6	13			
1923.	4,40	2,21	21,56	3	127,5	118,4	116,4	111,2	122,5	115,2	118,2	120,8	116,3	6,8	134	206	110	4,8	97,6	12			
1924.	5,22	2,20	31,82	3	151,2	117,9	171,9	171,0	156,5	173,6	130,3	147,0	168,3	8,6	169	216	116	5,3	107,7	11			
1925.	4,46	2,25	18,34	3	129,2	120,5	99,1	87,3	93,7	103,5	124,9	116,3	95,9	5,4	106	211	113	5,3	107,7	10			
1926.	3,07	1,79	16,92	3	88,9	95,9	91,4	91,2	78,4	95,4	94,3	92,1	89,1	1,4	28	184	99	5,3	107,7	9			
1927.	3,01	1,35	18,10	3	87,2	72,3	97,8	96,6	92,4	92,2	77,1	85,8	94,7	1,6	32	177	95	5,1	103,7	8			
1928.	3,13	1,39	16,03	3	90,7	74,5	86,6	88,6	89,2	80,9	79,5	83,9	86,3	4,0	79	175	94	4,9	99,6	7			
1929.	3,03	1,63	13,96	3	87,5	87,3	75,4	68,5	69,6	77,7	81,6	83,4	72,8	5,9	116	173	93	4,8	97,6	6			
1930.	2,45	1,35	9,83	3	71,0	72,3	53,1	44,3	56,9	55,0	70,8	65,5	52,3	3,1	61	165	88	4,6	93,5	5			
1931.	2,10	0,87	10,41	3	60,8	46,6	56,2	52,4	59,6	46,3	53,9	54,5	53,6	0,0	0	155	83	4,8	97,6	4			
1932.	1,78	0,82	10,27	3	51,6	43,9	55,5	49,4	56,7	49,9	46,7	50,3	52,9	1,2	24	155	83	5,4	109,8	3			
1933.	1,71	1,24	11,06	3	49,5	66,4	59,7	51,9	61,5	53,8	54,4	58,5	56,7	3,2	63	159	85	4,6	93,5	2			
1934.	1,61	1,57	13,17	3	46,7	84,1	71,1	62,8	71,0	57,6	58,7	67,3	65,6	3,8	75	166	89	4,3	87,4	1			
1935.	1,92	1,62	11,41	3	55,7	86,8	61,6	61,5	64,4	63,6	63,1	68,0	62,8	3,4	67	172	92	4,7	95,5	0			
1936.	2,07	1,70	15,28	3	60,6	91,1	82,5	75,0	79,1	91,1	66,6	77,9	81,9	2,7	53	174	93	4,8	97,6	-1			
Gnsn. 1917-36	3,45	1,86	18,52	3	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	5,08	100	186,5	100	4,92	100	-2			

hverv, f. Eks. Boligbyggeriet, i mindre Grad derimod til Industrien, hvis Financiering hovedsagelig i hvert Fald i Danmark sker under andre Former (gennem Aktier og kortfristet Bankkredit o. l.).

Vi staar altsaa i Virkeligheden ikke overfor eet Problem, men overfor to: 1) Konsumentens, Sparerens, Problem, som Professor Westergaard kaldte den »værdifaste« Pengeanbringelse, 2) Producentens, som vi kalder den konjunkturbestemt Rente, eller — da Udtrykket »konjunkturbestemt« er ret uklart — den Form for Rentebetaling, som kan tjene Producentens Ønske om at faa sin Erhvervsrisiko fordelt.

I

Det siger sig selv, at det paa Forhaand maa synes vanskeligt at forene disse to Synspunkter i samme Laaneforhold. Der er ogsaa nogen Uklarhed deri, at de to Parter hver tænker paa sit, naar der tales om Konjunkturer. Professor Westergaard tænkte, naar han talte om værdifaste Opsparinger, utvivlsomt særlig paa det, man kalder den lange Konjunkturbølge; f. Eks. den, der deler det 19. Aarhundrede i 4 store Afsnit: Prisfald fra 1820erne til 1840ernes Slutning, Prisstigning fra 1850 til 1873, Fald fra 1873 til Begyndelsen af 90erne og Stigning derfra og til 1914. Modsat er der ingen Tvivl om, at Erhvervene, naar de taler om konjunkturbestemt Rente, tænker mest paa den korte Konjunktur, den periodiske Skiften mellem gode og daarlige Tider, som efter vore Erfaringer fra før Krigen varede 7—8 Aar. Denne Uklarhed i Konjunkturbegrebet overskygges maaske for Tiden af en anden Usikkerhed: at man ikke ved, om der overhovedet i Fremtiden kommer generelle Konjunkturbevægelser, og hvis de kommer, af hvad Art de da vil blive. Meget tyder paa, at det 19. Aarhundredes Konjunktursvingninger ikke opstaar igen i samme Skikkelse, og at der m. H. t. de til Grund liggende Vilkaar for det økonomiske Liv, ogsaa i de Lande, hvor økonomisk Frihed er bevaret mest, i de sidste Aar er sket varige Ændringer, Strukturforandringer. Grundtvig har engang sagt, at det nye Aarhundrede først fødes en Menneskealder efter Aarhundredskiftet. Han tænkte paa det aandelige Livs Fænomener, men det synes altsaa ogsaa at gælde sociale og økonomiske Forhold. Vi ved altsaa ikke, hvordan den nye Form for Konjunkturbevægelser bliver, men vi maa holde os til, at der utvivlsomt vil komme Svingninger i det enkelte Erhvervs Vilkaar og i Prisniveauerne, saaledes som Tilfældet har været

i Fortiden, formodentlig lige saa længe, som man har haft Pengeøkonomi.

Mange Teoretikere og Praktikere har i Tidens Løb arbejdet med disse Spørgsmaal. Mest bekendt fra den nyeste Tid her hjemme er Professor *Westergaards* Arbejde¹⁾; han fremhævede det enkle, at Mennesker, som igennem mange Aar har sparet til senere Anvendelse i Tilfælde af Ulykke og Sygdom og navnlig til Alderdommen, efter det nuværende Kreditsystem er ude for den alvorlige Risiko, at Pengenes Værdi, naar Alderdommens Tid kommer, er væsentlig forringet, saaledes at Opsparingen har vist sig mere eller mindre forgæves. Hans Opmærksomhed var i denne Forbindelse særlig rettet mod Livsforsikringsanstalterne og Sparekasserne, mest de førstnævnte. Han arbejdede med Tankerne lige til sin Død, men naaede ikke at faa udarbejdet praktiske Forslag til Problemets Løsning. Fra det Udgangspunkt, som Prof. Westergaard havde valgt sig, maatte han tilstræbe en Regulering af Ind- og Udbetalinger under en eller anden Form efter et Prisindex, der sikrede disse Mennesker saa nogenlunde samme Levefod under skiftende Prissituationer. Og den Diskussion, som senere er opstaaet omkring Spørgsmaalet, har fulgt den samme Linie.

Jeg vil gerne standse et Øjeblik ved denne Tankegang og spørge: er det rigtigt? Har Mennesker, som opsparer, altid Krav paa i Westergaards Forstand at faa fuld Valuta tilbage? Jeg vil dertil svare, den er ikke altid rigtig. Prof. Westergaards Retfærdighedsbetragtning, for kort at kalde den saadan, angaar den Opsparing, som sker med det Formaal at sikre sig og sine nærmeste Paarørende en sorgfri Alderdom, at sikre Børnenes Uddannelse o. l., men den kan sikkert ikke udvides, saaledes som det almindeligvis sker, til at gælde al Opsparing, f. Eks. alle Pengeanbringelser i (fast forrentelige) Obligationer. Den Opsparing, der sker i Erhvervsøjemed, eller til fremtidig Brug i andre Henseender end de sociale, elementære Formaal, jeg nævnte før, indgaar ikke i Prof. Westergaards Krav — heller ikke efter hans egen Opfattelse — paa saaledes at blive undtaget fra Samfundets almindelige økonomiske Vilkaar, den Bølgegang op og ned, som det økonomiske Liv hidtil har udvist og formodentlig ogsaa fremtidig vil udvise. Det er forøvrigt muligt, at Prof. Westergaards Retfær-

¹⁾ Se saaledes hans Artikel: Prisopgangen og Forsikringsvæsenet i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, Bind LVII (1919), og Artiklen: Et Par Ord om den nuværende Krise, samme Sted, Bind LXX (1932).

dighedskrav bør formuleres lidt anderledes, bør ændres til, at den Maalestok, som Renten burde variere efter, skulde være Indtægtsniveauet i hele Samfundet, eller maaske snarere et Lønniveau, et Indextal, som viser, hvorledes visse Grupper af Lønninger varierer. Renten er jo ogsaa en Art Løn, Betalingen for at yde den Tjeneste at udsætte en Del af sit Forbrug. Der kommer derved for de Samfundsklasser, som ikke er Driftsherrer, en umiddelbar Overensstemmelse mellem Betalingen for de to vigtigste økonomiske Præstationer: at arbejde og at spare. Man kunde maaske dertil sige, at det er i Virkeligheden en Strid om Ord, da Lønninger baade for Arbejdere, Tjenestemænd og mange andre er regulerede efter Pristallet. Men dertil er at svare, at det er en Misforstaaelse; disse Lønninger er jo kun for en Del varierende med Priserne. I visse Perioder stiger Reallønnen for Arbejdere, Tjenestemænd o. s. v., d. v. s. at den nominelle Løn stiger stærkere end Priserne, i andre Situationer kan Prisstigningen være et Udtryk for, at Samfundet bliver fattigere, og de nævnte Samfundsklasser maa i en saadan Situation maaske bære deres Del af Nedgangen ved, at Lønnen stiger mindre end Priserne. Det forekommer mig, at den principielle Diskussion om de »værdifaste« Pengeanbringelser, Konsumentens Problem, maa begrænses ud fra de Betragtninger, som jeg her har anført, ligesom det maa erindres, at det kun vedrører den Opsparing, som spænder over et længere Tidsrum.

Det kan maaske være paa sin Plads at indskyde den Bemærkning, at de store Prisomvæltninger, som man særlig tænker paa, naar man taler om det værdifaste Problem, er knyttet til Krigsperioder. Ser man bort fra dem og tænker paa mere almindelige Tidsperioder, træffer vi ogsaa der Prisforandringer, som for de Opsparingsformaal, jeg nævnte før, er af overordentlig stor Betydning. Men jeg vil dog tilføje, at ser man f. Eks. paa en Mand, der hvert Aar i Tiden fra 1890 til 1914, der var en udpræget Prisstigningsperiode, satte 100 Kr. paa Rente til 4 % p. a., saa havde han i 1914 en Sum paa ca. 4300 Kr., og — da Pristallet i 1914 var 100 — det samme Beløb i Pristalskroner, medens de indsatte 100 Kr., hvert Aar omregnet til Pristalskroner, sammenlagt kun giver ca. 3000, saaledes at han ved sin Opsparing dog havde tjent 1300 Kr., trods Prisstigningen. Det kunde altsaa dog godt lønne sig at spare; han har, ogsaa reelt, faaet samme Rente, som man f. Eks. for Tiden faar i Sverige.

Vi kommer derved til den tredie Part i hele dette Spørgsmaal, Staten som Samfundets Repræsentant. Hvad siger den til Kravet om Værdifasthed, til at der for visse Grupper af Samfundet indføres en ny Krone? Hvis man tænkte sig, at der i Byerne betaltes Husleje efter Pristal, at Husejeren betaler Renter og Afdrag efter Pristal, og at Rentemodtageren faar sin Indtægt i Pristalskroner — saa har man jo i Virkeligheden indført noget, man kan kalde en ny Krone. Jeg vil tro, at den vil sige, at den ikke kan se det beretigede i en saadan Enklave i det økonomiske Liv, og at man maa regne med, at den udfra Interesser, som den til de skiftende Tider anser sig for berettiget eller forpligtet til at varetage, vil skyde en Bresche i Muren. Statens Penge- og Socialpolitik beskæftiger sig jo med disse Spørgsmaal. Paa den ene Side kan Pengepolitikken føres med det Formaal at holde et saa konstant Prisniveau som muligt eller — som man i de senere Aar har diskuteret mere — med det Formaal at skabe Ligevægt mellem forskellige Erhverv, m. H. t. Lønninger og Beskæftigelse. I Perioder, hvor Pengepolitikken føres efter det konstante Prisniveau som Maal, er en stor Del af Værdifasthedens Problem løst af sig selv, i andre Perioder tilsigter Staten netop Prisforandringer til Opnaaelse af nye Tilstande, som anses for bedre for Helheden, og i saa Fald vil Værdifasthedens nye Krone muligvis stride mod Statens Politik, som f. Eks. i den givne Situation netop gaar ud paa at begunstige Producenterne paa Konsumenternes Bekostning. Disse Betragtninger fører ogsaa til at begrænse Diskussionen om Værdifasthed til det snævre Omraade, som Prof. Westergaard først og fremmest tænkte paa, og som i Virkeligheden kan betragtes som en Forlængelse af Samfundets Socialpolitik. Da man mere og mere kommer ind paa at indrette Pengesystemet efter Lønningerne end efter Priserne, stemmer det hermed, hvis man regulerer efter Lønninger og ikke efter Priser.

Jeg har hermed villet sige, at Værdifasthedens Krone ikke kan tænkes indført som et nyt Pengesystem for væsentlige Dele af det økonomiske Liv samtidig med, at man for det øvrige Samfund har et andet System. Men det forekommer mig, at der er et særlig Værdifastheds-Krav m. H. t. visse Opsparinger, og at Foranstaltninger til Sikring heraf kan betragtes som et Supplement til Samfundets øvrige sociale Politik, ligesom denne formentlig heller ikke kan have noget at indvende imod, at forskellige Former for værdifaste Kapitalanbringelser blandes med de hidtil anvendte Investeringsformer.

II

Man kan ogsaa komme til Diskussionen om Konsumentens og Producentens Problem ved at betragte nogle af de forskellige Planer, der i Tidens Løb har været fremme til at løse enten Konsumentens Værdifastheds-Problem eller Producentens Ønske om en Risikofordeling eller begge de to paa een Gang. Et af de Forsøg paa at sikre sig »værdifaste« Rente- og Amortisationsbetalinger, som vi har hørt saa meget om fra de senere Aar, har taget Sigte paa en bestemt Gruppe af Prissvingninger. Jeg tænker her paa Guld- og Valutaklausuler af forskellig Art, og Laan optaget i en fremmed Valuta. Det vil føre for langt at komme nærmere ind paa dem i Aften. Kun skal jeg gøre opmærksom paa, at deres Værdi, da det kom til Stykket, viste sig mindre end ventet.

Nærmere ved vort særlige Problem ligger en Række Planer, der tilsigter at variere Renten for lange Laaneforhold efter Rente-forholdenes Forandringer under Laanepriodes Forløb. Disse Forsøg løser ikke hverken den værdifaste Pengeanbringelse eller den konjunkturbestemte Rente, saaledes som vi her har defineret den. Men de har dog for Konsumenten det Gode, at der, som det fremgaar af Tegningen S. 266, oftest er en stærkere eller svagere Parallelitet mellem Rentens og Prisernes Bevægelser, og Producenten er paa den Maade ikke hele Laaneprioden igennem bundet til den først aftalte Rente; en vis Risikofordeling er der i Systemet. Systemet har for begge Parter: Konsument og Producent, yderligere den Fordel, at for den, der paa et bestemt Tidspunkt er nødt til at købe eller sælge, vil Kursusikkerheden som Følge af Ændringer paa Kapitalmarkedet i væsentlig Grad formindskes. Men nogen organisk Forbindelse med Risikosvingningerne for Producenten har Forslagene ikke.

Det første Forslag af denne Art her hjemme fremsattes i 1905 af Overretssagfører *Jon Krabbe*¹⁾. Det byggede paa den Tanke — som forøvrigt er taget op til Drøftelse flere Gange siden — at man skulde dele det lange Laan i flere korte, f. Eks. paa 5 Aar, saaledes at man hvert 5. Aar fornyede den ikke amortiserede Del af Laanet paa nye Rentebetingelser, der skulde svare til Markedets nye Vilkaar. Baade af den Grund, og fordi et saadant kortfristet Papir altid vilde være stærkt efterspurgt, regnede Overretssagfører *Krabbe* med, at dets Kurssvingninger vilde blive smaa. Beslægtet hermed er et Forslag fra Direktør *Krag*, Østifternes Kreditforening, som direkte tilsigter en Regulering af Terminsydelsen

¹⁾ *Finanstidende* 1905, S. 151 ff.

efter de skiftende Markedsvilkaar for hvert Halvaar (efter den effektive Rente i det foregaaende Halvaar), men uden at Laaneforholdets Tid iøvrigt berøres¹⁾. Af samme Art som disse Forslag er en Række Laaneformer, som har været anvendt i forskellige Lande, og som tilsigter varierende Rente efter de skiftende Laaneforhold. Man havde før Krigen svenske Laan, hvis Rente varierede efter Diskontoen, eller Gennemsnittet af Sparekassernes Indlaansrente (der i Sverige varierer langt stærkere end her), og man har baade i Tyskland, Norge og England haft lignende Laan. Af en anden Karakter er derimod de kortvarige Laaneformer, som man i den senere Tid, ogsaa i Kreditforeningskommissionen, har drøftet, og som alene tilsigter at give Debitor Adgang til selv at vælge det Tidspunkt, hvor Overgangen til det langvarige Laaneforhold kan ske paa de for ham gunstigste Vilkaar²⁾.

Af praktiske Forsøg paa at løse Problemet, at afregne efter »Varekrone«, er fra den nyere Tid de tyske Ruglaan fra Efterkrigstiden mest kendt. De indførtes i 1922 og lød ligefrem paa en vis Mængde Rug. Forrentningsprocenten var fast for den enkelte, men varierede iøvrigt efter Laanets Optagelsestidspunkt. Man udvidede senere Systemet til andre Varer, Hvede, Kul o. fl. a. De eksisterede imidlertid kun nogle faa Aar, og Landmændene var, da Forholdene blev roligere for almindelige Laan og Rugpriserne steg, ret utilfredse med dem; det hang maaske sammen med, at Rugprisen i et Par Aar var særlig høj, fordi Høsten var daarlig. Ogsaa indenfor Forsikringsverdenen begyndte man i Begyndelsen af 20'erne i Tyskland at indrette Systemer med Præmier, Udbetalinger o. s. v. efter »Varekroner«. Enkelte private Laan har ogsaa fra Tid til anden været organiseret som et Indexlaan, hvorved »Værdifastheden« for Laangiveren skulde sikres (f. Eks. i Tyskland, U. S. A.). Disse forskellige Forsøg har alle været lokalt prægede. Ruglaanene i Tyskland var dog børsnoterede. Det gælder om dem alle, at saa snart den allerværste Krise var overstaaet, havde de ingen Interesse mere³⁾. Vi har herhjemme forsøgt noget

¹⁾ Se saaledes hans Artikel: Nogle Bemærkninger om Kreditforeningernes Organisation og Rentepolitik i Nationaløkonomisk Tidsskrift, Bind LXX (1932), Beretning afgivet af Landbokommissionen af 1931, S. 182—184 (1934), og Realkreditkommissionens Betænkning, S. 228—232 (1936).

²⁾ Se Realkreditkommissionens Betænkning, S. 234—241 (F. C. Boldsen: Kort- eller langfristede Reallaan).

³⁾ Se om disse Forsøg i Tyskland f. Eks. to Artikler i Jahrbuch der Bodenkredit 1928: V. Bissing: Der Wiederaufbau des landwirtschaftlichen Grundkredits in Deutschland og Heinrich Binder: Pfandbriefkurse und Kapitalmarkt 1918 bis 1927.

lignende, men dog under mere rationelle Former, idet man ved Lov af 25. Marts 1933, jfr. Lov af 14. Maj 1934, om Statshusmændenes Rentebetalinger har givet Statshusmændene Adgang til at vælge mellem den hidtidige Rentebetalingsmaade og en ny, der lader Renten variere efter Priserne paa Byg, Flæsk og Smør (se Tegningen S. 266), et Forsøg alene med Hensyn til Producentspørgsmaalet om den risikofordelende Rentebetaling, som senere er udvidet til at omfatte Ydelserne efter Saneringsloven af 9. April 1936, hvor Staten fungerer som Transformator fra Vekselstrøm til Jævnstrøm, idet Obligationsejerne konstant faar $4\frac{1}{2}$ pCt. Rente.

Over Halvdelen af de paagældende Statshusmænd har valgt den konjunkturbestemte Rentebetalingsmaade.

Fra den seneste Tids Debat her hjemme har vi forskellige Planer vedrørende disse Spørgsmaal. Direktør *Baastrup* har sammen med forskellige andre for *Byejendommens* Vedkommende udkastet en Plan til en »værdifast« Obligation, der skulde være indrettet saaledes, at Rente- og Afdragsbetalingerne skulde ske fra Husejeren til Laangiveren efter en Reguleringsmaalestok, der er konstrueret som et Gennemsnit af Det statistiske Departements *Pristal* og et *Indextal*, som alene vedrører Huslejeposterne i det Materiale, som iøvrigt er lagt til Grund for Beregningen af det almindelige *Pristal*. Motiveringen for denne Konstruktion er, at *Pristallet* og *Huslejen* bevæger sig parallelt, og at man saaledes kan forene de to Interesser, som vi her kalder Konsument- og Producentinteressen. Papiret skal forrentes fast med $4\frac{1}{2}$ pCt. Laanet skal udbetales til *Pari*. Paa Basis af disse særlige Panteobligationer skal der udstedes »Aktieobligationer«, hvis Forrentning varierer efter samme Maalestok som Pantebrevenes Forrentning og Amortisering. Aktieobligationen vil saaledes — saa vidt jeg forstaar — i Forhold til Publikum komme til at fungere som Kreditforeningernes Kasseobligationer. En Række tekniske Detailler — som forøvrigt ikke alle synes holdbare — behøver ikke at medtages her; de er sikkert ikke afgørende for Systemet¹⁾.

Jeg har tidligere her i *Aften* hævdet, at den konjunkturbestemte Rente kun havde Interesse for Producenten, naar den for ham betød en Risikoudligning, og at det derfor maatte blive vanskeligt at forene dette Ønske med Konsumentens Værdifasthed. Her er nu et Forslag, der gaar ud fra, at det kan gøres for

¹⁾ Værdifaste Kapitalanbringelser — det *Baastropske* System. *Qvist & Komp.s* Forlag (København 1937).

Byejendommens Vedkommende med den Motivering, at Detailpristal og Huslejeindex i det væsentlige følges ad. Og det interessante bliver da at undersøge, om denne Paastand er rigtig. At der er en Forbindelse mellem de to Pristal, er paa Forhaand forstaaeligt. Arbejdslønnens Bevægelser spiller jo en væsentlig Rolle for Byggeomkostningerne, og ogsaa Detailpristallets Bevægelser er stærkt afhængig af Lønningerne. Og naar man beregner Huslejeindexet paa den Maade, som man gør, at man lader de nye Lejligheder, der er dyrere end de gamle, gaa med ind i Beregningen, maa der derfor naturligt komme en parallel Bevægelse frem. Og skal Tallet give Udtryk for Levevilkaarenes Forandring, maa man selvfølgelig bære sig ad paa den Maade. Men det Spørgsmaal, vi her har med at gøre, er et andet, nemlig, om Detailpristallet og Huslejens Bevægelse for den enkelte Husejer er den samme. Den enkelte Husejer kan ikke leve af et Gennemsnit, med mindre det dækker Huslejens Bevægelser for ham. Der er nu straks noget farligt ved at basere alt for meget paa Pristallet; det er jo Menneskeværk, men det dækker dog trods alle Mangler over en Type, en Realitet. Der er ogsaa noget mærkeligt i at anvende et Gennemsnit af de to Tal — et fra hver Side. Det kommer af, at de ikke helt følges, hvad de nemlig ikke gør. I 1920—25 ligger Pristallet omkring 220, højst i 1920 med 262, Boligpristallet kom i de Perioder kun op paa ca. 150 (bl. a. paa Grund af det Offentliges Indgriben gennem Huslejelovgivning). Indvendingen mod Principet, at Huslejeindexet ikke er typisk, ikke dækker Bevægelsen i den enkelte Husejers Lejeindtægt, er dog endnu væsentligere.

Hvis man undersøger den Huslejestatistik, som findes, vil man finde dette godtgjort. Ikke fordi Statistiken til dette Formaal er særlig god, da den altid opererer med Gennemsnit af visse Grupper, og min Paastand jo gaar ud paa, at det er de enkelte Huse, vi skal have fat i. Men noget kan vi dog se; vi har for Hovedstadens 3 Kommuner en særlig Undersøgelse over Lejestigningen siden 1916¹⁾.

Hvis man tager sit Udgangspunkt i bestemte Tidsperioder og ser, hvorledes forskellige Grupper af Huse i de tre Kommuner er steget, faar man:

for 1916—21	Variationer fra	18,1	til	25,2	pCt. Stigning
» 1921—25	—	» ÷ 19,8	»	34,6	» —
» 1925—30	—	» ÷ 17,8	»	6,9	» —

¹⁾ Statistisk Maanedsskrift 1936, særlig Side 226—235.

Man kan ogsaa spørge paa en anden Maade: Tager man alle Lejligheder af en bestemt Gruppe, f. Eks. de Lejligheder i København, som er opført før 1916, og lader Tidspunktet variere, saaledes at man kan følge de samme Huse i længere Tid, faas følgende Sammenligning mellem Lejens Bevægelser og Pristallet:

	Pristallets Stigning	Lejens Stigning
1916—21.....	72	24
1921—25.....	÷ 9	17
1925—30.....	÷ 22	6
1930—35.....	4	7
1916—35.....	27	64

Bevægelserne er saaledes ikke parallelle. Og man kan for det tredje se alene paa Perioden 1930—35, hvor der foreligger en Specialundersøgelse, der viser Stigningen for de forskellige Grupper af Huse, hvori der ikke var foretaget Installationer. Gruppen viser Nedgange i Huslejen paa indtil 13—14 pCt., medens de moderniserede viser Stigninger paa indtil 30 pCt.

For Provinsens Vedkommende har man mindre gode Oplysninger. Man har dog m. H. t. Lejestigningen fra 1930 til 1935 for en vis Bestand af Lejligheder, som fandtes i begge Aarene, følgende Tal¹⁾:

Hovedstaden	7,3 %
Hovedstadens Forstæder	2,8 „
Provinsbyer	2,1-3,2 „
Provinsbyernes Forstæder	0,7 „
Stationsbyer	÷ 2,2 „

Og gaar man til at se paa Lejligheder af forskellig Type, finder man ogsaa der forskellig Bevægelse: 5-Værelses Lejligheder falder, 2-Værelses Lejligheder stiger. Enkelte Kvarterer gaar tilbage, andre frem. Det samme gælder Provinsbyer: Standser deres Udvikling, gaar ogsaa Huslejens Stigning i Staa, selv i Prisstigningsperioder. Statistiken er som sagt ikke saa god — men der er dog ingen Tvivl om Resultatet, der ogsaa stemmer med almindelige Iagttagelser: At der er saa store Forskelligheder mellem de enkelte Ejendommers Huslejevilkkaar, at man ikke kan tale om et typisk Gennemsnit for Huslejens Bevægelse.

Og endelig kommer hertil den Usikkerhed, som altid følger med Mulighed for Huslejelovgivning, Grundværdi-Beskatningens Forhøjelse, Transportmidlernes Forandring, nye Regler for Ejendommens Levetid o. s. v.

¹⁾ Husleje og Boligforhold November 1935 (Statistiske Meddelelser, 4. Række, 104. Bind, 1. Hefte).

Hvis ikke det er sikkert, at Huslejen for den enkelte Husejer bevæger sig som Pristallet, er det skæbnesvangert for Systemet. Risikoen vil i vanskelige Perioder kunne stige for en saadan Producent, det vil blive vanskeligere for ham at betale Renter, og de nye Obligationers Værdi bliver usikker for Køberne.

Og hertil kommer, at saadanne Aktieobligationer i sig selv vil blive undergivet meget stærke Kurssvingninger og ogsaa medføre større Kurssvingninger for de gammeldags Obligationer, fordi Spekulationen vil springe fra det ene Papir til det andet, eftersom Prisudviklingen i Fremtiden tegner sig paa den ene eller den anden Maade. Det er uheldigt for Publikum, og bliver det ogsaa for Institutet, naar Laanene skal udbetales til Pari. Jeg tror af disse Grunde, at det frit omsættelige Papir paa dette Grundlag er uigennemførligt. Et System, der efterhaanden paa værdifast Basis skulde vokse sig stort ved Siden af det nuværende System, maa, saa vidt jeg foreløbig kan skønne, anses for udelukket. Dermed er hele Arbejdet ikke værdiløst — det skifter blot Format og Udseende. Spørgsmaalet bliver nemlig: Selv om man ikke kan praktisere »værdifaste« Kasseobligationer, kan man saa ikke finde Købere og Sælgere til pristalsbestemte Panteobligationer i begrænset Omfang i udvalgte Ejendomme, hvis Beliggenhed o. s. v. er en saadan, at Huslejen kan tænkes at bevæge sig gunstigt?

Hvem kunde tænkes at købe saadanne pristalsbestemte Panteobligationer? Banker, hvis Forpligtelser er kortfristede, ikke; Sparekasser, hvis Forpligtelser ligeledes for en stor Del er paa Anfordring, selv om mange Penge faktisk staar i længere Tid, som Regel heller ikke. Forsikringsselskaber med Forpligtelser, der kan indtræde pludseligt (Ulykker, Død), lige saa lidt. Der bliver af Købere, saa vidt jeg kan se, kun Mulighed for Livrente-institutter, visse Legater, maaske ogsaa f. Eks. Bikubens Alderdomsforsørgelseskasse, investment trusts og enkelte private, som kan bedømme de enkelte Panteobligationer, ligge med dem og lade dem løbe ud.

Men er der da Husejere, som vil have saadanne Prioriteter? Ja nogle, men næppe mange. Thi det er vanskeligt for en Husejer at afgøre, om han kan staa sig ved det. Hele hans Beregningskompleks staar jo langt fastere end f. Eks. Landmandens. Denne maa regne med Prisfaldsperioder i Dele af Konjunkturperioden, hvor han altsaa har en aabenbar Interesse i konjunkturbestemt Rente. Huslejen ligger som Varepris langt fastere, og har ganske vist en Tendens til snarest at stige, men hvorledes det

vil gaa med hans Ejendom, ved han jo ikke paa Forhaand (Kvarteret, Lejlighedsstørrelsen, Udstyr o. s. v.); det har vi lige set. Derimod kan han være ganske sikker paa, at Detailpriserne i det lange Løb har Tendens til Stigning; hvorfor skulde Grundejeren under disse Forhold binde sig til en stigende Rente? Det opfordres han kun til i Perioder, hvor Rente- og Prisniveau er saa højt, at der er Sikkerhed for, at Niveauet i Fremtiden vil ligge lavere.

Vi kan altsaa komme til at staa i den Situation, at vi nu har averteret efter Købere til pristalsregulerede Panteobligationer, men mangler Sælgere.

Man kan lette Spørgsmaalet ved at gøre Panteobligationen meget stor i Forhold til Ejendommens Værdi, hvorved de Baastrupske Planer nærmer sig til et af Direktør *Boldsen* praktiseret Forslag: at skaffe en Kreds af Mennesker en forholdsvis værdifast Indtægt som Aktionærer i et Selskab, der ejer Beboelseshuse uden Prioriteter. Thi denne Plan baseres paa den utvivlsomt rigtige Erkendelse, at Indtægt af Byejeendomme, rigtigt udvalgt og sammensat, giver en sikrere Realindtægt, selv om den ikke automatisk bevæger sig med Priserne, end Pengefordringer. Det eneste praktiske Eksempel paa Mulighed for at faa konjunkturbestemte Indtægter, som Prof. Westergaard nævnede i 1919, var netop ogsaa Besiddelsen af fast Ejendom, og man ser f. Eks. i England, at Forsikrings-selskaber er kommet ind paa at eje Ejendomme i Byerne. Det er Springet fra Panteobligation til Kasseobligation, jeg tror, det er umuligt at praktisere med Held. Det man saa kommer til, er ikke i og for sig noget nyt, men dog en Bevægelse for en friere Anbringelse af de forskellige Midler, som visse Pengeinstitutter administrerer, og deri ligger et Fremskridt.

Vi har hidtil kun talt om Byernes Husejere; inden vi gaar til Landbruget, vil jeg gøre opmærksom paa, at det Offentlige, hvis Indtægter jo i nogen Grad svinger med Priserne, har det i sin Magt at udbyde pristalsbestemte Obligationer paa det indenlandske Marked, hvis Staten f. Eks. af Hensyn til de socialt betonedes Opsparingsformer, jeg har nævnt, vil gøre det.

III

Var det vanskeligt at forene den almindelige Konsument og den enkelte Husejers Interesser og i væsentligt Omfang at faa Husejeren til at optage sine Laan efter de nye Principper, er det ikke lettere med Landbrugene. Et Blik paa de Kurver (se Tegningen S. 266), der angiver Bevægelsen i Landbrugets Forrent-

ningsprocent og i Detailprisniveauet, viser os det straks. Pristallet har langtfra de voldsomme Udsving, som Forrentningsprocenten viser, og de to Kurver kan endda i visse Perioder bevæge sig i modsat Retning. Dette vil vist være almindeligt anerkendt. Naar Landbrugets Driftsherrer taler om konjunkturbestemt Rente, ønsker de ogsaa noget andet, nemlig en Betalingsmaade for Renter og Afdrag af deres Gæld eller i hvert Fald for en Del af Gælden, hvorved en Del af Risikoen ved Bedriften, ved Landbruget, bæres af Kapitalejeren. Denne Risikofordeling har den danske Landmand tidligere haft, dengang han betalte sine Fæsteafgifter efter Kapiteltakst; da fordeltes Risikoen mellem Jordejer og Jordbruger. Man har jo forøvrigt brugt dette historiske Eksempel som Henvi-
 ning, naar man har diskuteret de forskellige nye Forslag. Der forenede man de to modstaaende Interesser, men det var under særlige Forhold. Da man for nylig fejrede Mindet om Reformationens Indførelse i Danmark, var der enkelte af de mange Festscribenter, der talte om, hvad vi tabte ved Reformationen. Vi kan ogsaa spørge, hvad tabte den danske Bonde ved Landboreformerne fra 1780erne til 1880erne, hvis Minde vi ogsaa snart skal til at feste for. Og da maa vi svare, at Selvejets Frihed betaltes med, at Risikoen for Bedriftens økonomiske Resultat fremtidig alene paa-
 hvilede Brugeren.

Det gør maaske heller ikke saa meget for de større Landbrug, som jo forøvrigt ogsaa under de gamle Forhold ofte bar Risikoen selv. Men de mindre Landbrugere har altsaa ikke vist sig skikkede til at bære denne Risiko, i hvert Fald ikke saaledes, som Landbrugets Vilkaar har formet sig; de er for meget Arbejdere og for lidt Kapitalejere.

Hvis man tænker paa at ændre dette Forhold — saaledes at Risikoen igen deles mellem to Parter — melder det Spørgsmaal sig, om dette Krav om Risikofordeling er lige berettiget overfor alle Dele af Landbrugets Gæld, de 4000 Mill. Pantegæld og de 500 Mill. løs Gæld — for at bruge meget runde Tal¹⁾. Svaret maa blive Nej. Der er stor Forskel paa forskellige Lag indenfor Gældens Pyramide, bygget op paa det store almindelige Kreditfor-
 eningslaan som Grundvold. Ved Bedømmelsen af dette Spørgsmaal maa man holde Krisesyndpunktet og det principielle Syndpunkt ude fra hinanden. Fra et Krisesyndpunkt vil man naturlig komme til, at det er den yderste Del af Gælden, som skal gøres

¹⁾ Tallene fra den i Sommeren 1937 stedfundne Gældsundersøgelse vedrørende Landbruget foreligger ikke paa nærværende Tidspunkt.

konjunkturbestemt, d. v. s. hvis Renter i Øjeblikket skal nedskæres. Dette har sin umiddelbare Begrundelse i, at hvis Ejendommen gaar til Tvangsauktion, er de yderste Gældsfordringer intet værd. Direktør *Orla Buhl* har fremsat et saadant Forslag om Toppen¹⁾, og efter Dagbladene at dømme vil ogsaa Regeringen fremsætte et saadant Forslag. For dem, der ønsker en rationel Løsning af dette for den danske Husmand og Gaardmand saare vigtige Spørgsmaal, er det imidlertid ængstende, at man begynder med at gøre den yderste Part af Gælden (den løse Gæld, de sekundære Prioriteter) konjunkturbestemt. Har man begyndt dermed, er der nemlig Fare for, at den saaledes indførte Kriseforanstaltning bliver varig. Det rationelle vil nemlig være det stik modsatte: at gøre den nederste, den sikreste Del af Gælden konjunkturbestemt f. Eks. en Del lig Jordens Værdi. Det er den Del af Landmandens Ejendom, som er fast, hvis Prissvingninger han er uden større Indflydelse paa og derfor ogsaa med størst Ret kan forlange sig fritaget for at svare til. Helt anderledes er hans Forhold til den øvrige Gæld. Her er han stillet som en almindelig Driftsherre. Han bygger nyt, køber og udvider Besætning o. s. v., alt efter sit Skøn over, hvad der kan betale sig. Og dette Skøn maa han bære sit Ansvar for. Denne Gæld vil komme til at bestaa af noget løs Gæld og noget Pantegæld, der i Forhold til de nuværende Begreber vil komme til at ligge f. Eks. mellem 30 pCt. og 75 pCt. af Værdien af Jord, Bygninger, Besætning og Inventar. Det bliver en Mellemtung mellem Kredit- og Hypotekforeningerne, en selvstændig Hypotekforening skulde derefter være unødvendig for Landbrugsejendommens Vedkommende. Dette nye Kreditforeningspapir vilde ikke i Henseende til Sikkerhed blive ringere end det nuværende. Naar det gælder, skal det vise sig, siger et gammelt Ord; det gælder jo ogsaa m. H. t. et Pantekravs Kvalitet og Værdi: Naar de daarlige Tider kommer for Landbruget, vil Forrentningen af Grundprioriteten efter det nye System jo af sig selv gaa ned og gøre Betalingen af den efterfølgende Gæld lettere, og for Landmanden vil det at begynde fra neden tillige muliggøre det for ham at faa de sidste Laan. Hvem vil give ham dem, hvis de alene skal bære Risiko? Vil det danske Landbrug bevare sin Selvstændighed og sit Initiativ, og mener Landbrugets Mænd, at den økonomiske Risiko, som Selvejet inde-

¹⁾ *Orla Buhl*: Sanering af Krise-, Gælds- og Realkreditforhold (Schultz' Forlagsboghandel, København 1934).

holder for de mindre Landbrug, er større end Landmanden normalt kan bære, og hvis det af den Grund ønskes en Del af Risiko fordelt — saa begynd fra neden og ikke fra Toppen.

Hvilken Konjunktur skal han betale efter? Der maa beregnes et Landbrugsindtægtstal, der antagelig skal være fastsat efter objektive Kriterier, og ikke efter det landøkonomiske Driftsbureaus Forrentningsprocent, der viser, hvad en Række Landmænd faktisk har haft i Overskud af deres Landbrug i de enkelte Aar. Disse objektive Kriterier maa være sammensat af Priserne paa Salgsvarer og de forskellige Omkostningsenheder — hvorledes maa mere sagkyndige end jeg bestemme. Naar jeg siger, at det skal fastsættes efter objektive Kriterier, hænger det sammen med min Begrundelse for, at det er den første Del af Gælden, det skal dreje sig om.

Men skal disse Kriterier være de samme for alle Landbrug, da Svingningerne for de enkelte Brugsformer og Størrelsesgrupper er forskellige og navnlig ulige stærke¹⁾. Ved Afgørelsen heraf kommer der ogsaa en Forskel frem mellem den principielle Betragtning og Krisebetragtningen. Vi er jo vant til at regne med to—tre forskellige Driftstyper, Husmanden, Gaardmanden, Godsejeren — eller hvad vi nu vil kalde dem. Disse Typer har et forskelligt Forhold f. Eks. til Priser paa Korn og animalske Produkter. Her vil Krisebetragtningen ganske naturlig sige, at da det gælder om at konsolidere de Landbrug, vi i Øjeblikket har, og da de i de nævnte Henseender er forskellig stillet, maa man tage Hensyn hertil og inddele dem i lige saa mange Grupper med hver sit Indexstal, som man mener, at der er Typer indenfor Landbruget. Ved en saadan Foranstaltning vil man konsolidere den nuværende Fordeling af Landbrug af forskellig Størrelse og Brugstyper — hvad der netop er Hensigten med en Kriseforanstaltning, selv om denne Konsolidering af de nuværende Forhold ikke er ufarlig. Men det vil være uheldigt at indrette en varig Maalestok helt paa samme Maade; thi derved vil man jo i Virkeligheden medvirke til at konsolidere den nuværende Fordeling ud i al Fremtid og formindske Tilpasningen efter skiftende Produktionsvilkaar. Paa den anden Side har man en samfundsmæssig Interesse i at bevare visse forskellige Typer, saaledes at det kan blive vanskeligt at nøjes med en enkelt Maale-

¹⁾ Se nogle Beregninger herom i *K. J. Kristensen: Landmændenes Indtægter og Skatter i de sidste 10 Aar, Nationaløkonomisk Tidsskrift, Bind LXX, S. 108 (1932).*

stok for, hvorledes Rentebetalingerne af denne Grundprioritet skal bevæge sig for alle Landmænd, hvortil kommer, at Landmanden under alle Omstændigheder vil beholde det Motiv til Tilpasning og Fremskridt, at han skal svare til sidste Del af Gælden.

Hvem vil nu købe de Obligationer, der svarer til denne Grundprioritet, og hvis Renteafkastning varierer efter en saadan Maalestok, som jeg nu har nævnt? Private vil vanskelig kunne tænkes at gøre det i større Omfang, Banker, Sparekasser og Forsikringselskaber heller ikke. Det kan kun gøres paa Basis af en ny stor »Hypotekbank« af en eller anden Slags eller hvis Staten vil være Pulje for disse 2—3 Milliarder Kroner, som det vilde komme til at dreje sig om, saaledes at de enkelte Obligationsejere faar Renter som nu, og saaledes at Landmændene i daarlige Tider betaler lavere, i gode Tider højere Rente. Det lader sig ikke gøre paa een Gang og forudsætter jo ligeledes, at man efterhaanden indsamler Erfaringer og — ikke mindst — at *Bevidstheden* indstilles paa den nye Form for Rentebetalinger, ogsaa i de Perioder, hvor der skal betales Renter højere end Gennemsnittet.

Nogle Erfaringer har man jo allerede fra de foran S. 274 nævnte nyere Statshusmandsregler — men for lidt til dette Formaal.

Der er indenfor hele dette Spørgsmaal om faste eller konjunkturbestemte Renteydelser indenfor Landbruget et Par særlige Punkter: Arveobligationen og Obligationen, der svarer til den Restkøbesum, som Sælgeren lader indestaa i Gaarden. Det skal ganske kort siges, at det vil være rimeligt at gøre Sælgerprioriteten konjunkturbestemt, men at Spørgsmaalet er mere tvivlsomt for Arveprioriteten, idet den, hvis dens Rente bliver konjunkturbestemt, bliver mindre anvendelig for den Søn, som skal forlade Gaarden og stifte egen Bedrift. For ham maa der enten ske en Formindskelse af Arveparten under Hensyn til den særlige Risiko ved Landbruget eller der maa i hvert Fald fastsættes visse Grænser for Rentesvingningerne.

Jeg vil slutte med at udtale Haabet om, at det i de kommende Aar vil lykkes at finde en varig Løsning af disse Spørgsmaal, der er saa betydningsfulde for Landbruget, for hvis fremtidige Arbejde vi alle ønsker at skabe saa betryggende Vilkaar som muligt.

INTERNATIONAL CAPITAL MOVEMENTS

By BERTIL OHLIN

THERE is perhaps no other branch of economic theory which has been subject to so much scientific discussion in the 1920-ies as the theory of international capital movements. The litterature in this field has become enormous. Carl Iversen has rendered a great service to all economists in presenting a complete picture of this whole doctrine, including its development from the classics and up to its present status. It is safe to say that his »Aspects of the Theory of International Capital Movements«¹⁾ will for a long time remain the standard work in its field. Iversen shows a rare ability to summarise the essentials of the theoretical constructions of others, even in the case of authors who themselves completely lack ability of presentation.

There is, of course, a danger in the mastership Iversen has acquired in presentation of doctrines presented by others. Attention may be drawn from the task of making new and original contributions. Iversen has attempted very little of this in the present book. But this does not mean that his work cannot be regarded as a real scientific achievement. At least for my part, I refuse to accept the not uncommon but curious standard of valuation, which, in science, regards as important only the invention of new ideas. It is often more difficult and much more important to put the pieces of material provided by others together to a well balanced whole. Considerable waste of effort would have been avoided in economics, if economists had been brought up, as workers in the natural sciences have been, to start from the points reached by others instead of assuming that a cursory glance at a few earlier writers is all preparation required.

It is noteworthy that Iversen who shows such ability to mould and improve upon the theories of others has felt so little inclination to embark upon the bolder adventures of analysis in relatively unexplored fields. For he does not fail to point out where the

¹⁾ Oxford and Copenhagen 1935, 2. edition 1936.

limitations of the existing theories lie and the need for their expansion. But he makes very little attempt to follow up his own suggestions or those which he has taken over from others, pointing out that they are well justified.

I find very little — and nothing important — to criticise in the way in which the author has dealt with the existing theory. He has, perhaps, exaggerated the difference between the »classical« and the »modern« doctrine. Instead of discussing such questions of emphasis I shall in the following deal exclusively with questions, where there seems to me to be a real need of analysis beyond the points where it has been pushed so far in this field. What I have to say is, therefore, indirectly a criticism of the whole existing theory in this field including my own writings, quite as much as a criticism of Iversen's book. But I shall connect what I have to say with certain passages therein.

1. Like Nurkse, myself and others, Iversen bases his whole reasoning on static equilibrium ideas. Such a construction is rather different from the theory of international capital movements which must necessarily be an account of a time using process. Iversen is not, of course, unaware of this fact that a theory of capital movements must be a description of a process (see p. 486) or that anticipations are important (see p. 505), but like earlier writers he underestimates the obvious consequences concerning the limited usefulness in this field of the equations of the Walras-Cassel type (see, however, p. 13). He also neglects to describe in detail the different stages of the process which is started by a new capital movement. On the whole, he confines himself to a discussion of the »mechanism«, which seems to take a couple of years into account, and a brief treatment of the long run effects. In my opinion, analysis of the extent of the price changes caused by capital movements is impossible, if one does not consider a number of successive stages. The distinction between the »mechanism« and the »long run effects« needs to be carefully scrutinized. How can one know anything about the latter without having first followed up very carefully the process of change over a number of years? Can one rule out the possibility that the special circumstances, which may dominate the »mechanism« in some cases but not in others, will have so much influence on the later long run effects that the conventional static analysis of the latter is unsatisfactory? E. g., borrowing abroad may lead to »overinvestment« and a pronounced boom, followed

by a severe depression, and this process may involve so much waste of capital that the increased supply of the latter which is supposed to be the »long run« effect of the borrowing fails to appear. In brief, is there any other legitimate method of analysing the effects of international capital movements than one which takes step by step? Iversen would probably like myself answer this question in the negative, for he says explicitly that the theory of international capital movements at present belongs to the realm of »historical dynamics« (p. 13).

Anyone who attempts to make the theory more »dynamic« in this way will probably have to pay a lot of attention to recent monetary theory which has made some progress towards the working out of a usable methodology. It would seem that e. g. Mr. D. H. Robertson's writings and the Stockholm theory of saving and investment have some contributions to make to the theory of international capital movements¹).

2. The failure to utilize the recent literature in monetary dynamics is reflected in Iversen's treatment of so fundamental a concept as »buying power«. Particularly for the theory of capital movements, which he adheres to, and for the analysis of the monetary transfer this concept is fundamental. Iversen seems to accept my earlier definition — which was made at a time when the theory of money was much less developed than to-day — that the available buying power is governed by the aggregate of incomes, depreciation, international capital movements, and inflationary or deflationary credit policy. A construction of this sort obviously implies that income during period number 1 is only »available« during period number 2. Otherwise, the buying power obtained through an inflation of credit cannot be added to the buying power obtained from income. Such a construction and use of the period method is very different from the static equilibrium constructions which the author usually bases his reasoning on. One has the feeling that he is not quite aware of this. A treatment of »buying power« in the alternative way, which I have used in my book of 1934 (»Penningpolitik etc.«), would have been more easily brought into harmony with a theory of the process of capital transfer. On the whole, Iversen does not seem very clear on the complex of problems connected with the distinction between ex-post and ex-ante (see p. 24).

¹) See particularly Hammarskjöld, *Konjunkturspridningen*, Stockholm 1933.

Another important question, which has not yet been answered clearly, is also raised by Iversen's book: What is it that is transferred through an international movement of capital? In other words, what meaning is to be given to the word »capital«? His answer is »free capital disposal«, the source of which is new savings or depreciation. The latter is the same as the amortisation of capital assets or »the quota of the capital disposal previously invested which is set free«. Personally, I have come to regard this »capital disposal«, when it is not used only as a summing-up concept in an ex-post book keeping, as an unnecessary mystification. Is there more in the talk about a transfer of capital disposal than the following: Certain monetary units or credit instruments are handed over from some people in one country to some people in another country? The consequence of the use of these instruments for purchases elsewhere than where they would otherwise have been used, if at all, is that certain stocks of commodities move to the borrowing country or fail to move from it. Thereby the supply of such commodities is increased there and reduced in the lending country, with certain important qualifications connected with the possible influence of this process on the quantities produced in the various countries. Or, to put all this briefly: Means of payments and commodity stocks, i. e. real capital, move. Is there anything more in the talk about »free capital disposal«? Not as far as I can see. But the term suggests that something which is not embodied in capital goods is transferred. This is wrong. Just as it is impossible to store up free capital disposal, so it is impossible to transfer it internationally. Iversen points this out (p. 44), but his terminology may obscure it. In my opinion, to describe ex-post what has happened in terms of a transfer of capital disposal is the same thing as to explain the movement of the commodity stocks. Therefore, one cannot deny that it is »real« capital that moves. And it would be wrong to suggest that the thing that moves is »free« or available for investment any more than other commodity stocks.

Touching upon the question of transfer, I should like to add something about the »causa efficiens« of the »real« transfer, i. e. of the movement of commodities. Is this primary cause »the monetary transfer« which takes place in the form of a movement of gold or foreign exchange? Can nothing happen until after the monetary transfer, unless the supply prices of international goods are changed? In my opinion the answer is in the negative. The mere agreement about an international loan may lead to a credit

expansion in the borrowing and a credit contraction in the lending country, without any international monetary transfer. Thus the foreign trade may be affected before the time when the monetary transfer begins, as is also stressed by Iversen. One can go one step further and suggest that even without any change in credit the loans may change the willingness of people to use available cash reserves and bank deposits to buy goods. Thus, the shift in the demand curves may be the result simply of this changed willingness to buy. As payments are not made until the goods are received, which is often months after the order is given, there is plenty of time for the monetary transfer to take place.

3. Iversen like most earlier writers seems to assume some kind of »equilibrium« on the capital market to start with but without explaining what this equilibrium means. Naturally, it is possible that the international capital movement disturbs this »equilibrium«. If so, it is important to know what kind of inflationary and deflationary processes are set up. Furthermore, it is necessary to describe such processes in all the cases, where there is no »equilibrium« to start with. In other words, the interrelation of the international capital movements and the capital markets in the countries concerned must be explained. Otherwise, the mechanism has not been described.

If one adopts more consistently the method of a »process analysis«, then it becomes obvious that one has to deal also with cases where the capital movement starts under conditions of inflationary or deflationary processes. The order of events and, thus, the whole mechanism is different in different cases of this sort. In a depression prices will react differently and probably more slowly than in a boom. Their reactions can be explained only in terms of the changes of the capital markets. Besides, the whole capital movement may be the outcome of such a process in a way which one cannot explain by a comparison of Walrasian mutual interdependence equilibrium systems. The »basic« changes in these systems which can give rise to capital movements do not exhaust the possibilities (see pp. 94 and 127). E. g., changes in the credit policy of banks or in the expectations of business men cannot be ignored.

In my opinion, Iversen could have made a very important contribution, if he had followed up Axel Nielsen's suggestions of connecting the international capital movements more with the domestic capital markets, utilizing also parts of Hammarskjöld's analysis in »Konjunkturspridningen«. It would also have been use-

ful if he had taken up certain suggestions by Keynes concerning the price influences that may come from the unbalancing of the capital markets through international borrowing and lending. In one place (p. 300) the author seems to promise such a discussion, only to forget it later on.

4. It is surprising that even the books on capital movements, which have been written during the depression, pay so little attention to the importance of »unused resources«. E. g. in the treatment of the mechanism, attention is concentrated on the price changes and little is said about the variations in the quantities of factors of production employed and of goods produced. The increase in income and buying power from home market industries in a borrowing country will often come more from increased employment and production than from price changes. Secondly, any discussion of the effects of capital movements, which does not pay much attention to the changes in employment, leaves out something essential.

5. One of the worst difficulties for the theory of capital movements as dealt with by the classics and by the Harvard school is the treatment of »outside countries«. In my opinion, it would be worth while to explore further the alternative approach which has been suggested and used by Mr. Folke Hilgerdt. A very considerable part of capital movements have always gone from industrialised countries to nations which export chiefly food stuffs and raw materials. Hence, changes in the capital flows must have something to do with changes in the relative prices of more or less manufactured commodities. To approach the problem from this side of different products or different areas of production — each including several nations — has the advantage of permitting an easier comparison of facts and reasoning. It also tends to bring considerations of business cycles more naturally into the analysis from the beginning. I cannot but feel that much remains to be done through an attack on the problem from this angle.

6. An obstacle in the way of a simple explanation of both international capital movements and international trade in general comes from the special difficulties connected with the factor of production capital and its price. Most writers in this field — Nurkse is an exception¹⁾ — deal with capital as with any

---

¹⁾ Ragnar Nurkse, *Internationale Kapitalbewegungen*, Wien 1935.

other factor of production, and pay very little attention to its special characteristics. Let me raise a question: When a country is deprived of many of the advantages of international trade and the productiveness of its industry therefore declines, will the fall in the reward to the factors of production mean not only lower wages and rents but also lower interest rates? (Iversen takes it for granted that this will be so, otherwise a statement on page 139 is false). It seems to me quite possible that the decline in rents obtained from various capital goods will lead to a fall in capital values and not to any reduction in the rate of interest. That the total of interest income in terms of goods will decline is another matter. Indeed, it is hard to see why the outcome could not be a higher interest rate. The ability and willingness to provide new savings may decline more than does the curve of marginal profitability of new investments.

Another difficulty connected with capital concerns the measurement of its quantity. Static concepts like number of days of embodied labour are not of much use in an investigation into processes of change like those caused by international transfers of capital. Is it perhaps possible to do without any measurement of the total quantity of capital in each country? One could conceivably regard all capital goods in the same way as natural resources without reducing them to a common denominator. The question of the rents accruing to these capital goods and resources is, of course, entirely different from the height of the rate of interest which expresses the scarcity of capital in the sense in which it is relevant, e. g. when new investments are to be made. The rate of interest has only a very indirect connection with the supply of capital goods, not more than with the supply of natural resources. Its height is not determined so simply as the Walras-Cassel reasoning indicates. These equations have no time dimension and refer to an equilibrium. Actually, the rate of interest may vary considerably even if the quantities of the different productive factors, as conventionally measured, are constant. Political uncertainty in some countries can make for pessimistic expectations. Hence, interest rates there, after deduction of »risk rents«, may be lower than in some other countries, where political conditions are stable but the quantity of capital goods — however measured — much greater per individual.

ARBEJDSSTANDSNINGERNES ØKONOMISKE VIRKNINGER

Af H. WINDING PEDERSEN

DEN Anskuelse er ved at vinde almindelig Tilslutning, at større Arbejdsstandsninger er farlige for det danske Samfund og derfor bør undgaas. Særlige Love har i de senere Aar bragt en Række Konflikter til Afslutning paa voldgiftsmæssig Vis, Arbejdere og Arbejdsgivere er blevet opfordret til at træffe en saadan permanent Ordning, at Arbejdsstandsninger kan undgaas, og den voldgiftsvenlige Presse har allerede forkyndt Voldgiftstankens Sejr i Danmark. Om det nu er naaet saa vidt eller ikke, saa har man i hvert Fald kunnet iagttage en stigende Stemning mod Arbejdsstandsningerne, en Stemning, der har fundet levende Udtryk i Pressen. Standsningerne karakteriseres som Lammelser af Samfundets økonomiske Liv, deres Virkninger som ødelæggende, og Parterne opfordres til at vise tilstrækkeligt Samfundssind til at underordne deres private Hensyn under Helhedens Interesser. Men skønt man stærkt har understreget de Tab, Arbejdsstandsningerne medfører, har man aldrig rigtig klarlagt, af hvilken Art disse Tab er, og hvilket Omfang de har. Det er nærværende Artikels Formaal at give et Bidrag til Besvarelsen af dette Spørgsmaal.

De stridende Parters Tab bestaar for Arbejdernes Vedkommende i den af Arbejdsstandsningen foraarsagede Nedgang i Arbejdsindtægt + Forbrug af den opsparede Fællesformue, Strejkefonden, samt eventuelt af privat Opsparing, og for Arbejdsgiverne som Gruppe er Tabet lig Nedgangen i Bruttoindtægt ÷ Nedgangen i Udgifter + Understøttelsen fra Arbejdsgiverforeningen + eventuelt Formueforbrug. Disse Tab maa imidlertid ses som Kampomkostninger, der afholdes for at gennemtvinge en Forandring af Løn eller Arbejdstid i gunstig Retning eller i hvert Fald forhindre en ugunstig Ændring. Man maa gaa ud fra, at den Part, der stemmer for Kamp, venter ved Kampen at opnaa en

Fordel (herunder styrket Solidaritetsfølelse), der mere end opvejer Tabene. Selvfølgelig vilde en Voldgiftskendelse spare Parterne for Kampomkostningerne, men hver af Parterne kan kun staa sig ved Voldgift, hvis den ved Kendelsen fastsatte Løn ikke afviger med et større Beløb end svarende til Kampomkostningerne fra den Løn, der vilde være blevet Resultatet af en Kamp. Ingen Garanti kan haves for, at Voldgiftskendelserne i det lange Løb blot tilnærmelsesvis skulde holde sig indenfor disse Grænser, og som bekendt har da ogsaa baade Fagforeningerne og Arbejdsgiverne til Dato været Modstandere af tvungen Voldgift. Og denne Kendsgerning viser ikke blot, at begge Parter trods Tabene ser deres Fordel i at bevare Retten til at sætte Arbejdsstandsninger i Værk, men ogsaa at de hver for sig mener at have saa meget Hold paa Modparten, at de ikke har Brug for Indgreb fra Statsmagts Side som Værn mod Kampenes Virkninger paa selve Lønudviklingen.

Men synes Forbud mod Arbejdsstandsninger saaledes ikke at kunne begrundes med de Tab, der paaføres selve de stridende Parter, saa har Standsningerne ogsaa Virkninger for det øvrige Samfund. Produktion og Salg gaar ikke alene ned i de konfliktramte Fag, men kan ogsaa falde i andre Erhvervsgrene, hvis Varer eller Tjenester normalt efterspørges af de standsede Fag, og i Erhvervsgrene, som benytter Konfliktfagernes Varer eller Tjenester i Produktionen. Endvidere rammes Detailhandlerne af det Fald i Købeevnen, Standsningen bevirker, og Detailomsættningens Nedgang kan maaske faa videre Virkninger for Engrosomsætning og Produktion.

Hvordan skaffer man sig et Overblik over Arbejdsstandsningernes Virkninger? Kan de Tab, de medfører for de forskellige Samfundsgrupper, opgøres i Penge, og kan man paa Grundlag heraf beregne det samlede samfundsmæssige Tab? En Opgørelse af de enkelte Samfundsgruppers Pengetab lader sig ikke foretage i Praksis, og selv om disse Tab kunde beregnes, vilde deres samlede Beløb ikke være et Udtryk for »Samfundets Tab«. Hvad der er Tab for den ene Person eller Samfundsgruppe, kan nemlig ved nærmere Eftersyn vise sig at være Gevinst for den anden, og en Opsummering af Tabene vilde derfor ikke tage tilstrækkeligt Hensyn til Gevinsterne. En Standsning af Leverancerne fra de konfliktramte Fag kan betyde, at Erstatningsvarer bliver købt andetsteds, og for Erstatningsvarernes Leverandører vil Konflikten altsaa medføre større Indtægt. Forsinkes Byggeriet paa Grund

af Arbejdsstandsning, og maa en Del Mennesker bo paa Hotel til deres nye Lejligheder er færdige, saa medfører det naturligvis et Tab for dem, der maa betale Hotelregningerne, men Hotelejerne faar paa samme Tid en tilsvarende Indtægtsforøgelse. En Del af Arbejdsgivernes Tab ved en Arbejdsstandsning vil ofte bestaa i, at de maa betale Overarbejdspenge for saa vidt muligt at indhente det forsømte. Overarbejdspengene er jo imidlertid en tilsvarende Gevinst for Arbejderne og maa trækkes fra det Indtægts-tab, de lider under selve Standsningen, hvis deres virkelige Tab skal opgøres.

Arbejdsstandsningernes Virkninger kan altsaa for en Del blot bestaa i, at Indtægts- eller Formuebeløb overføres fra en Samfundsgruppe til en anden eller fra en Person til en anden. En saadan Overflytning af Penge fra den ene Borger til den anden er naturligvis kedelig for den, det gaar ud over, men kan næppe karakteriseres som en national Katastrofe. Vil man undersøge Arbejdsstandsningernes økonomiske Følger, maa man derfor i første Række se paa deres Virkninger paa den samlede Produktion, Beskæftigelse og Omsætning, hvorfra paa samme Tid Pengeindkomsterne og de Goder, man kan købe for Pengene, altsaa Samfundets reelle Indkomst, stammer. Navnlig vil det have Interesse at faa belyst, om Arbejdsstandsningerne har Tendens til at fremkalde en almindelig Depression. Som bekendt har et Fald i Produktionen under en almindelig Konjunkturedgang en Tendens til at forstærke sig selv, fordi en Nedgang i Beskæftigelsen i det ene Fag formindsker Efterspørgslen efter det andets Varer og dermed dets Produktion og Beskæftigelse med den Følge, at Købeevnen yderligere falder o. s. v., o. s. v. Har Nedgangen i Produktion og Købeevne under en Arbejdsstandsning en lignende Virkning? Et andet Spørgsmaal af stor Betydning under vor nuværende Situation er naturligvis Arbejdsstandsningernes Indvirkning paa Handelsbalancen og dermed paa Valutastillingen.

Naturligvis hersker der ingen Tvivl om, at en Generalstrejke, en effektiv Transportarbejderstrejke eller en Strejke paa Kraftværkerne kan »lamme Samfundet« og alvorligt kan berøre de fleste af Samfundets Medlemmer. Men noget saadant er jo ikke aktuelt. Hvad der er af Interesse at faa klarlagt, er Virkningerne af en Storkonflikt af det Omfang, hvori saadanne erfaringsmæssigt forekommer her i Landet.

Storstandsninger har Danmark oplevet i Aarene 1899, 1921,

1922, 1925 og 1936. Til Belysning af deres Omfang tjener følgende Tal:

Tabel I.

	1899	1921	1922	1925	1936
Antal Arbejdere omfattet af Konflikten	34,000	34,600	48,000	95,100	96,500
Tabt Arbejdstid i Mill. Arbejdsdage...	2,7	1,1	2,3	4,0	2,9
Tabt Arbejdsløn i Mill. Kr.	11,9	18 á 19 ¹⁾	25,7	48,0	31,0
Understøttelse fra Fagforeninger m. m.					
i Mill. Kr.	2,7	5,5	6,5 ²⁾	21,0	12,0
Varighed i Uger ca. ³⁾	14 á 16	5 á 7	8 á 10	7 á 12	5

Konflikten i 1899 var indtil 1925 vor største Arbejdsstandsning og overgaar i Varighed alle hidtidige Storkonflikter⁴⁾. Lockouten omfattede en lang Række Fag, af hvilke de fleste var standset i 115 Dage. De største Arbejdergrupper var Byggefagene og Jern- og Metalindustriens Arbejdere samt Arbejdsmændene. Konjunkturmæssigt faldt Konflikten i Slutningen af den Opgangsperiode, der her i Landet som i den øvrige Verden udspillede sig i Aarene mellem 1895 og 1900.

Ind- og Udførsel androg i Konfliktaaret og i de omliggende Aar følgende:

Tabel II.

	Indførsel til Forbrug Mill. Kr.	Udførsel af indenl. Varer Mill. Kr.	Merindførsel Mill. Kr.
1897.....	325,9	243,5	82,4
1898.....	367,3	238,5	128,8
1899.....	399,8	270,1	129,7
1900.....	416,2	281,9	134,3
1901.....	396,9	292,1	104,8
1902.....	435,5	319,9	115,6

¹⁾ Statistisk Departement har kun opgjort et samlet Tal for alle Aarets Konflikter. Det var 19,7 Mill. Kr. for 1,3 Mill. tabte Dage, jfr. Stat. Medd. 4 — 75 — 5.

²⁾ Foreløbig Opgørelse i Stat. Efterretn. Nr. 21/1922. Senere Berigtigelse synes ikke at være fremkommet.

³⁾ Varigheden kan vanskeligt angives med et enkelt Tal, da Standsningerne i Regelen gradvis bliver udvidet til flere og flere Fag.

⁴⁾ Ved Sammenligning af de Antal Arbejdere, de forskellige Konflikter har omfattet, maa det erindres, at det danske Samfund i 1899 var mindre industrialiseret end nu. Stat. Medd. 4 — 75 — 5 udtaler, at i Forhold til den Del af Befolkningen, der ernærede sig af Haandværk og Industri, var Konflikten i 1925 ikke væsentlig større end Lockouten i 1899. Men en Arbejdsstandsning, der rammer en vis, given Procentdel af Haandværkets og Industriens Arbejdere, har naturligvis des større Betydning for det øvrige Samfund, jo mere fremherskende disse Erhverv er.

En Arbejdsstandsning kan indvirke saavel paa Eksport som paa Import. Da dansk Industri fortrinsvis producerer for Hjemmemarkedet, maa Virkningerne af en Strejke eller Lockout særlig vise sig i Indførselstallene, saa længe Landbrugseksporten ikke rammes. Indførslen kan under selve Standsningen paavirkes baaede i faldende og i stigende Retning, faldende paa Grund af det mindre Behov for Raavarer, stigende som Følge af Import af fremmede Varer til Erstatning for de danske, der ikke kan faas. Da det sidste er udelukket i Byggefaget, hvor 1899-Konfliktens Tyngdepunkt laa, og da Behovet for Jernindustriens Varer for en Del forsvinder, naar Byggeriet ligger stille, vil man paa Forhaand vente, at Tendensen til Nedgang i Indførslen maa have været den overvejende i 1899. Nogen Nedgang kan imidlertid ikke konstateres i foranstaaende summariske Importtal, der tværtimod viser større Indførsel i 1899 end i 1898. En Bremsning af den konjunkturmæssige Stigning i Importen med paafølgende Nedgang i Merindførslen bærer Tallene heller intet Vidnesbyrd om. (Naar Importoverskuddet i 1899 kun var lidt større end i 1898, skyldes det, at Udførselsværdien var særlig lav i 1898). Undersøger man Indførslen af de konfliktramte Fags Raavarer, kan man dog i Sammenligning med 1898 konstatere et Fald i Indførselsværdien af Trælast, Mursten og Cement paa godt 3 Mill. Kr. eller ca. 13 pCt. Meget muligt har ogsaa den langvarige Standsning midt i Højsæsonen forhindret, at Byggeriet kunde naa det samme Omfang som i 1898. Hvad angaar Jernindustriens Raavarer, viser Statistikkens derimod større Indførselsmængder i 1899 end i 1898. Storlockoutens Indvirkning paa Handelsbalancen synes altsaa at have været temmelig ringe. (Den Stigning i Indførslen af andre Varer, der, som Totaltallet viser, mere end opvejede Nedgangen i Importen af Byggemateriel, falder væsentligt paa Fodermidler til Landbruget, Kul og Metaller og er altsaa ikke foraarsaget af Lockouten).

Paa Grund af Manglen paa statistiske Oplysninger er det vanskeligt at danne sig et Skøn om 1899-Konfliktens Betydning for hele Aarets Produktion og Beskæftigelse og dens eventuelle depressive Virkninger for det ikke konfliktramte Erhvervsliv og for den Tid, der fulgte efter Konfliktens Afslutning. At den langvarige Arbejdsstandsning maa have fremkaldt et Afbræk i Detailomsætningen, er givet, og i Grosserersocietetets Handelsberetning for 1899 klages der da ogsaa over Lockoutens Virkninger i Manufakturbranchen, der dog ikke ramtes haardere, end at Indførslen af

Raastoffer til Tekstilindustrien og af færdige Manufakturvarer var større end i 1898. Det samme gælder Fodtøj og Kolonialvarer.

Hvad angaar Konjunkturudviklingen, tyder de fleste Tal¹⁾ paa, at Omsvinget kom i Aaret 1900, samtidig med at Prisniveauets Bevægelse vendte i Tyskland og England. Det afgørende Vende-punkt synes at være indtraadt i Sommeren 1900, da Rentesatser og Seddelomløb var paa Maksimum. Dog viser Indførslen af Kul og af en Række vigtige Raastoffer faldende Mængdetal allerede fra den sidste Del af 1899 eller fra Begyndelsen af 1900. Men mindre Import behøver ikke straks at betyde mindre Forbrug, og Nedgangen i Indførslen tog først rigtig Fart i Efteraaret 1900. Er der allerede fra Slutningen af 1899 indtraadt en Stagnation i Industriproduktionen — det synes navnlig sandsynligt for Jernindustriens Vedkommende — saa har det i hvert Fald sikkert for den væsentligste Del sin Forklaring i de høje Raavarepriser og Rentesatser, der var herskende allerede i 1899. Byggeriet, der er af saa stor Betydning for Konjunkturudviklingen i vort Land, var efter Standsningen i god Gænge i første Halvdel af 1900. Omsvinget kom her under Sommerens Pengeknaphed.

Intet tyder paa, at Arbejdsstandsningen i nogen væsentlig Grad har bidraget til at fremskynde det almindelige Konjunkturomsving. Prof. *Warming* skriver endog i 1903, at »mange mener, at det vilde være kommet før, hvis ikke den store Lockout i 1899 havde forhalet Udviklingen og hindret et Byggekrak ved at virke som et Moratorium i alle Byggefagene.«²⁾

Konflikten i 1921 omfattede Skotøjs-, Tekstil-, Jern- og Metal-, Teglværks- og Træindustrierne. Lockouten varede i de to førstnævnte Fag fra 7. Marts til 13. April, i Jern- og Metalindustrien og paa Teglværkerne fra 18. Marts til omkring den 1. Maj og i Træindustrien fra 18. Marts til 15. April. Alle Fagene var alt-saa kun samtidigt standsede i ca. 4 Uger.

Arbejdsstandsningens Virkninger fortaber sig i den almindelige Deroute, der fra Efteraaret 1920 fulgte paa de første Efterkrigsaaers Højkonjunktur. Særlige Virkninger af Lockouten paa Ind- og Udførsel lader sig ikke fastslaa med Sikkerhed saa lidt som paa Arbejdsløshedsprocenten eller andre Konjunkturtal. Det kan dog nævnes, at Blikvarefabrikkerne i deres Aarsberetninger

¹⁾ Jfr. Konjunkturtabellerne i *Jens Warming*: »Gode og daarlige Tider«, København 1903.

²⁾ Anf. Skr. p. 32.

for 1921 klager over, at tyske Varer vandt Indpas paa det danske Marked under Lockouten.

Konflikten i 1922 indtraadte under noget roligere Forhold. Deflationen havde ved Udgangen af Aaret 1921 naaet Bunden. Det voldsomme Prisfald var standset, Engrospristallet holdt sig gennem Aaret 1922 nogenlunde uforandret, og heller ikke i Valutakurserne forekom saa voldsomme Bevægelser som det foregaaende Aar. Arbejdsstandsningen omfattede igen Jern- og Metalindustrien, Tekstilindustrien, Skotøjsindustrien og Teglværkerne og desuden Murer- og Tømrermestrene, Byggefagene i København samt en Række andre Fag, hvoriblandt Havnearbejderne. Lockouten varede fra 15. Februar til 10. April, men Arbejdsstandsningen fortsattes af visse Fagforbund, og Arbejdet genoptoges først fuldt ud den 26. April. I de københavnske Byggefag afsluttedes Konflikten den 5. Maj.

Ind- og Udførslen udgjorde i Konfliktperioden og i de omliggende Maaneder:

Tabel III.

	Indførsel Mill. Kr.	Udførsel Mill. Kr.
1921 gnstl. mdl.	141	130
Januar 1922	102	80
Februar »	71	76
Marts »	103	100
April »	126	76
Maj »	159	113
Juni »	142	126

De lave Ind- og Udførselstal i første Kvartal skyldes de forenede Virkninger af haard Isvinter, Havnearbejderlockout og lave Priser paa Landbrugets Eksportvarer. Hvad angaar Importen, synes Stigningen fra Februar til Marts at tyde paa, at Isen har været en mere effektiv Hindring end Havnelockouten. (»Samfundshjælperen«.) Den store Import i Maanederne Maj og Juni antyder en Forskydning af Indførslen fra Konfliktperioden til den nærmeste Tid efter Standsningens Ophør, men de særlige Hindringer for Importen gør det naturligvis umuligt at aflæse Arbejdsstandsningens Virkning paa Landets Behov for fremmede Varer i selve Konfliktperioden af Handelsstatistikens Tal.

Statistisk Departements sæsonudjævnede Arbejdsløshedsprocenter viser, at Konjunkturarbejdsløsheden naaede sit Maksimum i Slutningen af 1921 og formindskedes gennem Aaret 1922. Ogsaa

Produktionsstatistikken og den større Indførsel af de fleste Raavarer tyder paa, at Produktionen i 1922 som Helhed var større end i 1921. Byggeriet støttedes i disse Aar af det offentlige, men ogsaa den Byggevirksomhed, der ikke nød en saadan Begunstigelse, synes at have begyndt et Opsving samtidig med den øvrige Produktion. Selv om den temmelig langvarige Konflikt saaledes ikke har forhindret en Produktionsforøgelse og en større Indførsel af Raastoffer for Aaret som Helhed, er det dog naturligvis ikke dermed givet, at Produktion og Import ikke vilde være blevet endnu større, hvis Arbejdsstandsningen ikke var indtraadt. Men det synes usandsynligt. Flere af de konfliktramte Industrier førte an i Produktionsstigningen! En Fremgang paa over 50 pCt. fandt Sted i Teglværks- og Cementindustrierne og i det meste af Tekstilindustrien, og en betydelig Stigning foregik i Papirindustrien, paa Jernstøberierne og i Jernvare- samt Kabel- og Traadfabrikkerne. Naar saa stor en Opgang var mulig trods ca. 2 Maaneders Arbejdsstandsning, maa det naturligvis ses paa Baggrund af, at Produktionen i 1921 i de fleste Industrier var temmelig ringe. Men det kan dog nævnes, at Trikotageindustriens Produktion blev sat op med omkring en Tredjedel, skønt den i 1921 praktisk talt havde beholdt samme Størrelse som i 1920, og skønt Fabrikkerne i Efteraaret 1921 meldte fuld Beskæftigelse. I de Konfliktfag, hvor Produktionen ikke blev saa stor som i 1921 (Sukker, Skotøj, Chokolade- og Sukkervarer), skyldtes Nedgangen særlige Forhold, navnlig forøget udenlandsk Konkurrence.

Beskæftigelsen forøgedes særlig stærkt lige efter Konfliktens Afslutning som Følge af Bestræbelserne for at indhente det forsmte og faa de tømte Lagre fyldt. Men for Aaret som Helhed opnaaede man som omtalt mere end at oprette Forsinkelserne, og Sommerens Produktionsstigning skyldes næppe alene Forsøgene herpaa. Allerede inden Nationalbankens Kreditudvidelse i August—September (Landmandsbanken), der formentlig har spillet en Rolle for de to følgende Aars Stigning i Valutakurser, Priser, Produktion og Beskæftigelse, synes Jordbunden at have været beredt for et Opsving efter Deflationen. Prisfaldet var standset, og Konflikten var endt med en 15 pCt.s Lønnedsættelse, der, hvis den skulde stimulere den økonomiske Aktivitet, utvivlsomt var kommet i det psykologiske Øjeblik. Man kan spørge, om ikke Opgangen vilde være kommet tidligere, hvis ikke Konflikten havde standset Produktionen om Foraaret, men det er næppe sandsynligt. Og i hvert Fald er der intet Tegn paa, at Arbejdsstandsning-

gen ud over sin Afslutning har haft saadanne Virkninger, at den kom til at virke som en Bremse paa Opsvinget. Maaske har tværtimod Travlheden og den forøgede Beskæftigelse efter Standsningens Ophør snarere kunnet virke som et Springbrædt for yderligere Opgang, naar de øvrige Betingelser var til Stede.

Konflikten i 1925 begyndte den 19. Marts, blev udvidet den 21. April og afsluttedes den 8. Juni. Af de 95.000 Arbejdere, Konflikten berørte, hørte 27.000 til Jern- og Metalindustrien og ca. 30.000 til Tekstil-, Tobaks-, Beklædnings-, Kalk- og Teglværks-, Sukker-, Olie- og Skotøjsindustrierne. Desuden omfattede Arbejdsstandsningen bl. a. Entreprenørfaget, Maler- og Snedkerfagene samt Arbejdsmænd hos Murere og Tømrere i Provinsen. Uden Forbindelse med Storkonflikten var der samtidig Strejke i de københavnske Byggefag i 24 Dage. Den 15. Maj iværksattes Transportarbejderstrejke, der varede i 16 Dage. Arbejdsstandsningen faldt ved Begyndelsen af vor Efterkrigsdeflation Nr. 2. I Marts 1924 havde Nationalbanken udsendt sit bekendte Kreditindskrænkningscirkulære, og fra September samme Aar havde Valutakurserne været jævnt dalende. Fra Begyndelsen af Aaret 1925 begyndte ogsaa Prisniveauet at falde.

Ind- og Udførsel androg i de første Maaneder af 1925 følgende:

Tabel IV.

	Indførsel Mill. Kr.	Udførsel Mill. Kr.	Indførselsoverskud Mill. Kr.
Januar	206	185	21
Februar	192	169	23
Marts	204	189	15
April	183	175	8
Maj	139	154	÷ 15
Juni	191	179	12
Juli	191	184	7
August	165	164	1

Den næste Tabel sammenstiller Ind- og Udførsel i forskellige Perioder af Aaret 1925 med de tilsvarende Tal for 1924. Tallene viser, at Importoverskuddet gik ned i sidste Halvdel af Aaret 1924, og at Nedgangen fortsattes i 1925. Om den Lettelse paa Betalingsbalancen, der herved fremkom, hedder det i Nationalbankens Beretning for 1924—25 (Side 7) — efter at Kredit- og Valutapolitikens Virkninger paa Valutakurserne og de stigende Eksportmængders Betydning er anført — at den »blev særlig udpræget under den store Arbejdsstandsning i Foraarsmaane-

Tabel V.

Mill. Kr.	Indførsel		Udførsel		Indførselsoversk.	
	1925	1924	1925	1924	1925	1924
Januar—Marts	602	529	543	487	59	42
April—Juni	513	621	508	515	5	106
Januar—Juni	1115	1150	1051	1002	64	148
Juli—December . . .	967	1216	908	1152	58	64
Hele Aaret	2082	2366	1959	2154	122	212

derne 1925, idet den herved fremkaldte Standsning i Industriens Indkøb af Raavarer og Halvfabrikata og den formindskede Købe-
evne i store Dele af Befolkningen bragte Merindførselen i Marts—
Juli Maaneder tilsammen ned til 34 Mill. Kr.¹⁾ . . . . . Som Følge
af disse Forhold opstod der en naturlig Stigning i Kroneværdien,
der yderligere blev forstærket ved, at der baade fra Indland og
Udland anbragtes betydelige Beløb i danske Kroner.«

Ogsaa i Statistisk Departements Nytaarsoversigt (i Stat. Efter-
retn. Nr. 1/1926) anføres Arbejdsstandsningen som en medvir-
kende Aarsag til den stærke Stigning i Kronens Guldvardi, der
begyndte i Slutningen af Juni 1925: »Forholdet synes at have væ-
ret dette, at da Arbejdskonflikten for Maj Maaned medførte et
Udførselsoverskud paa 14 Mill. Kr., medens der mod Forventning
kun kom en ringe Reaktion herimod efter Konflikten Ophør, op-
stod der en naturlig Svaghed i de fremmede Valutakurser, og
denne Svaghed forstærkedes ved, at Ud- og Indland iværksatte
betydelige Køb af danske Kroner.«

Naar det vistnok stadig er en almindelig Antagelse, at Arbejds-
standsninger virker valutabesparende, støttes denne Anskuelse
formodentlig paa Erfaringerne fra 1925. Det synes derfor Uma-
gen værd at underkaste Handelsstatistikken en nærmere Analyse
for at faa belyst Arbejdskonfliktens Virkninger paa Handels-
balancen i dette Aar. I omstaaende Tabel VI er paa Grundlag af
Handelsstatistiske Meddelelser udspecificeret de Varegrupper,
hvis Importværdi var underkastet de største Svingninger fra Ma-
ned til Maaned i Foraaret 1925. Første Varegruppe omfatter ho-
vedsagelig industrielle Raavarer og Halvfabrikata, anden særlig
Forbrugsvarer og tredje Landbrugets Raa- og Hjælpstoffer. Ta-
bellen viser en umiskendelig Nedgang i Raavareimporten under

¹⁾ Efter Stat. Dep.s endelige Tal 27 Mill. Kr.

Tabel VI.

Indførsel Mill. Kr.	Januar	Februar	Marts	April	Maj	Juni	Juli	August	Septbr.
Spindestoffer	3,2	2,4	3,4	3,6	0,9	4,1	2,5	1,9	1,4
Garn m. m.	3,9	3,6	3,7	3,1	1,9	4,2	4,9	3,2	2,8
Skind, Huder og Læder	3,6	4,0	3,7	3,1	2,2	2,7	3,9	3,2	3,2
Petroleum, Benzin og andre Olier,									
Raastoffer til Margarinefabr. .	10,0	12,8	7,3	13,0	13,5	12,5	20,4	10,0	12,2
Træ, uforarb. eller groft bearb.	2,7	1,8	1,9	2,3	3,1	8,5	10,4	8,5	6,6
Raastoffer til Oliepresning m. m.	14,7	8,2	16,1	2,6	2,2	10,0	9,4	11,1	7,9
Kul og Koks	13,0	9,9	10,8	7,0	4,5	6,5	9,7	9,8	9,4
Raajern og grovere Jernvarer. .	4,5	5,9	6,8	6,5	3,5	6,6	7,9	6,5	4,7
Tilsammen	55,6	48,6	53,7	41,2	31,8	55,1	69,1	54,2	48,2
Kolonialvarer	10,4	9,3	10,4	9,8	7,0	9,4	9,4	8,7	9,1
Manufakturvarer	17,4	19,2	20,9	18,0	13,3	13,7	13,0	15,8	16,3
Klæder og Fodtøj	2,7	3,2	5,1	5,0	4,2	3,0	2,4	3,3	5,1
Tilsammen	30,5	31,7	36,4	32,8	24,5	26,1	24,8	27,8	30,5
Uformalet Korn	28,9	20,8	22,2	23,6	22,7	34,2	24,5	15,2	6,4
Foderstoffer	34,8	27,8	20,6	26,9	14,5	19,5	13,4	15,2	10,0
Gødningsstoffer	12,5	14,5	15,4	6,8	1,5	0,9	2,9	4,6	3,3
Tilsammen	76,2	63,1	58,2	57,3	38,7	54,6	40,8	35,0	19,7
Andre Varer	43,7	48,6	55,7	51,7	44,0	55,2	56,3	48,0	47,6
Ialt	206	192	204	183	139	191	191	165	146

Arbejdsstandsningen, navnlig i Maj — anden Konfliktmaaned — og efter Konfliktens Afslutning igen en Stigning. Man vil dog se, at der ikke var Tale om nogen almindelig Standsning af Industriens Indkøb af Raavarer og Halvfabrikata, og at Tilbagegangen i den samlede Import i Maj Maaned for en væsentlig Del kan henføres til Nedgangen i Landbrugsgruppens Importværdi. For de industrielle Raavarers Vedkommende ligger Tilbagegangen hovedsagelig paa tre Varegrupper: Raastoffer til Oliefabrikation, Kul og grovere Jernvarer. Hvad angaar Jernvaregruppen, synes den mindre Indførsel i Konfliktperioden at være blevet modvejet af større Import ikke blot efter Arbejdsstandsningens Ophør, men ogsaa før dens Indtræden. Ogsaa i Olieindustrien forceredes Raavareimporten (og Produktionen) før Konfliktens Udbrud.

Kun Indførslen af Raastoffer til Oliefabrikation faldt saa stærkt, at man kan tale om en Standsning under Konflikten. Naar Til-

førslerne af disse Varer, der indføres langvejs fra, kunde bringes til Ophør saa hurtigt efter Arbejdsstandsningens Indtræden (19. Marts), skyldes det, at de svømmende Ladninger uden Vanskelighed kunde afsættes i Udlandet til gældende Dagspris¹⁾. Om en lignende Nedgang i Importen ogsaa kan ventes i andre Tilfælde, vil altsaa afhænge af, om samme Mulighed for Afsætning udenlands er til Stede. Endvidere vil formodentlig Prisudsigterne og Størrelsen af Fabrikernes Raastofbeholdninger spille en Rolle for, om man anser en saadan Transaktion for fordelagtig, og man kan derfor næppe ubetinget regne med en Standsning af Raastofindførslen under enhver Konflikt paa Oliefabrikkerne.

Nationalbankens Beretning nævner foruden det mindre Raavarebehov Befolkningens forringede Købeevne under Konflikten som en Aarsag til Importnedgangen, og Tabel VI og VII viser ogsaa en Nedgang i Importværdien for anden Varegruppe. Tilbagegangen for Kolonialvarerne ligger væsentlig paa Raatobak — en Raavare — og Kaffe. I Betragtning af den danske Nations stedse brændende Kærlighed til Madame Brun, som senere end ikke en 100 pCts Told har kunnet udslukke, stiller man sig dog paa Forhaand tvivlende overfor, at Arbejdsstandsningen skulde være Skyld i den mindre Indførsel. Handelsberetningens Statistik over Beholdningerne i København viser da heller ikke nogen Stigning gennem Maanederne April og Maj, men tværtimod et Fald, og Importsvingningerne synes at være foraarsaget af Spekulation i Prisudviklingen. Importen af Klæder og Fodføj ser ikke ud til at være blevet paavirket i nogen nævneværdig Grad under Konflikten, og da det her drejer sig om Varer, hvis Indkøb kan opsættes under øjeblikkelig Smalhans, tyder det paa, at Arbejdsstandsningen ikke har haft øjeblikkelige Følger for Indførslen af Forbrugsvarer i al Almindelighed.

Som nævnt steg Raavareimporten igen efter Konfliktens Afslutning, og herved indvandedes delvis den tidligere Nedgang. Hvor stor Nettonedgangen blev for April Kvartal under eet, og hvor meget Konflikten derfor bidrog til den Tilbagegang i Importen, der gik forud for Kronestigningen, belyses af Tabel VII. Her er de forskellige Varegruppers Importværdi opført kvartalsvis, og til Støtte for et Skøn over, hvor stor Indførslen vilde have været uden Arbejdsstandsning, er angivet Importværdierne i Aarene 1923 og 1924 (Opgangsaar) og i den nærmeste Tid efter Konflik-

¹⁾ Forf. er A/S Aarhus Oliefabrik taknemlig for denne Oplysning.

Tabel VII.

Indførsel Mill. Kr.	1923				1924				1925			
	1. Kv.	2. Kv.	3. Kv.	4. Kv.	1. Kv.	2. Kv.	3. Kv.	4. Kv.	1. Kv.	2. Kv.	3. Kv.	4. Kv.
Spindestoffer	7,0	8,6	8,6	10,4	8,8	10,9	11,7	10,1	8,9	8,7	5,8	8,9
Garn m. m.	11,5	10,9	10,1	10,3	12,7	13,7	11,4	10,7	11,2	9,2	10,9	8,7
Skind, Huder og Læder	9,5	10,1	13,0	12,3	12,1	11,8	10,9	13,4	11,3	7,9	10,3	8,7
Petroleum, Benzin o. a. Olier, Raastoffer til Margarinefabr.	16,9	24,6	25,3	27,4	24,9	34,3	30,3	33,9	30,0	38,8	42,7	24,8
Træ, ubearb. eller groft bearb.	4,4	16,7	34,9	20,8	4,5	19,7	32,6	24,4	6,5	13,9	25,4	12,4
Raastoffer til Oliepresning m. m.	24,0	28,7	33,3	33,8	34,8	36,7	28,6	43,7	39,0	14,8	28,4	23,7
Kul og Koks	38,0	33,5	42,6	53,4	53,7	41,1	54,4	47,0	33,6	18,9	28,9	32,3
Raajern og grovere Jernvarer.	14,6	19,0	18,0	22,8	18,8	29,9	23,9	18,3	17,2	16,6	19,2	12,2
Tilsammen	125,9	152,1	185,8	191,2	170,3	198,1	203,8	201,5	157,7	128,8	171,6	131,7
Kolonialvarer	28,5	26,9	33,9	27,1	32,2	39,1	38,4	33,7	30,1	26,2	27,3	25,9
Manufakturvarer	50,4	45,8	47,3	49,3	54,5	51,2	53,6	49,9	57,6	45,0	45,1	41,3
Klæder og Fodtøj ¹⁾	12,4	11,7	13,0	12,4	13,2	12,3	10,4	11,6	11,0	12,3	10,8	13,6
Tilsammen	91,3	84,4	94,2	88,8	99,9	102,6	102,4	95,2	98,7	83,5	83,2	80,8
Uformelet Korn	53,1	47,0	60,2	53,7	47,1	82,5	63,2	86,0	71,8	80,6	46,0	45,7
Foderstoffer	53,0	36,7	36,6	44,5	51,7	58,8	52,1	80,5	83,3	60,7	38,6	38,6
Gødningstoffer	25,8	13,9	7,8	8,7	21,5	23,2	8,9	13,4	45,2	9,2	11,2	9,4
Tilsammen	131,9	97,6	104,6	106,9	120,3	164,5	124,2	179,9	200,3	150,5	95,8	93,7
Andre Varer	114,9	130,9	120,4	152,1	138,5	155,8	144,6	163,4	145,3	150,2	151,4	156,8
Ialt	464	465	505	539	529	621	575	640	602	513	502	463

¹⁾ I 1923 omfatter Gruppen ikke Fodtøj.

ten. (Man kan formodentlig gaa ud fra, at Arbejdskonflikten ikke har formindsket Importen i Januar Kvartal). Man vil se, at Landbrugsgruppens Importværdi i første Halvaar 1925 var ca. 66 Mill. Kr. større end i den tilsvarende Periode i 1924, og Indførslen af Forbrugsvarer og industrielle Raavarer og Halvfabrikata maa alt-saa være blevet formindsket saa meget desto mere, for at en Nedgang i Totalimporten kunde fremkomme i Sammenligning med foregaaende Aar. En Del af Tilbagegangen var dog indtraadt allerede i Januar Kvartal som Følge af den mindre Indførsel af Kul.

Naar Januar Kvartal 1925 trods Faldet i Raavaregruppens Importværdi viser saa ringe Formindskelse af Indførselsoverskuddet, skyldes det den forøgede Import og Korn, Foderstoffer og Kunstgødning. Tabel VII viser, at Indførslen af disse Varer navnlig fandt Sted i Januar Kvartal, og at denne Varegruppe bidrog til Nedgangen i den samlede Importværdi fra første til andet Kvartal med et Beløb, der udgjorde over Halvdelen af den samlede Tilbagegang. En Nedgang i Landbrugsgruppens Importværdi fra Januar til April Kvartal er et normalt Fænomen — i 1924 fremkaldte Ishindringer for Sejladsen en anden Fordeling af Indførslen — og der vil derfor allerede af den Grund fremkomme en Tilbagegang i Totalimporten, saafremt Faldet i Landbrugsgruppens Indførselsværdi ikke opvejes af en sæson- eller konjunkturmæssig Stigning i Importen af de øvrige Varer.

Hvad angaar Tabellens anden Varegruppe, kan et mindre Forbrug af Halvfabrikata i den konfliktramte Beklædningsindustri være Aarsag til den mindre Indførsel af Manufakturvarer, men Tilbagegangen er dog nok ogsaa sæsonmæssig betinget. En Del af Nedgangen i Kolonialvarernes Indførselsværdi skyldes som nævnt mindre Import af Raatobak og kan maaske tilskrives Arbejdsstandsningen.

I første Varegruppe falder hele Tilbagegangen fra Januar til April Kvartal praktisk talt paa Indførslen af Kul og af Raastoffer til Oliefabrikation. Indførslen af Kul viser imidlertid som Regel et sæsonmæssigt Fald fra første til andet Kvartal, og Opgang til tredje Kvartal er ligeledes et normalt Sæsonfænomen. Endvidere synes Kulimporten fra Efteraaret 1924 at vise faldende Konjunkturtendens. Kulpriserne faldt fra Januar til September 1925, noget der naturligvis opfordrede til at opsætte Indkøbene. En Del af Importnedgangen fra Januar til April Kvartal maa herefter tilskrives Sæson og Konjunktur. Til Gengæld har Konflikten maaske

bevirket, at den sæsonmæssige Stigning i Træimporten er blevet mindre end ellers. For Jernvarernes Vedkommende er Importværdien for April Kvartal som Helhed trods Nedgangen i Maj

Tabel VIII.

Indførsel til Forbrug, 100 Tons	Første Kvartal		Første Halvaar	
	1925	1924	1925	1924
Bomuld	9,9	11,3	21,9	24,1
Ufarvet Uldgarn	2,5	2,7	3,6	5,7
— Vævegarn af Bomuld	2,0	3,3	3,7	6,8
Læder og Skind, farvet, forgyldt m. m.	0,7	1,3	1,2	2,1
Saalelæder i Kærnestykker	0,9	0,9	1,9	1,4
Premier jus	3,0	2,9	6,8	7,5
Oleomargarin	2,7	2,6	6,2	5,8
Belysningspetroleum	161,2	166,7	360,3	303,1
Benzin	175,4	148,7	422,5	414,7
Andre toldfri Brændselsolier	87,5	311,3	328,3	395,9
Smøreolier	40,7	19,8	54,4	87,2
Kokosolie	38,0	21,1	100,3	45,1
Sojaolie	8,2	3,8	31,2	14,7
Bomuldsfrøolie	3,7	7,7	7,5	9,7
Hørfrøolie	0,5	0,5	2,4	1,5
Savskaaret Naaletræ, 1000 m ⁸	47,0	28,1	159,5	178,1
Høvlede Brædder, 1000 m ⁸	13,2	8,9	34,7	42,4
Hørfrø	31,7	86,5	59,4	147,4
Sojabønner	474,8	403,0	621,0	814,4
Kopra	138,5	109,8	166,8	239,3
Jordnødder	30,4	35,5	82,3	61,8
Stenkul	7374,2	8458,0	12812,3	16924,6
Jernbjælker	33,3	38,3	96,9	106,7
Stangjern m. m.	144,3	129,1	266,4	347,7
Fortinnede Plader	23,3	34,4	50,9	87,7
Forzinkede Plader	21,0	22,9	80,9	72,1
Sorte Plader til Skibsbygning	78,9	100,8	142,1	312,7
Raatobak	11,6	12,3	17,7	23,8
Kaffe	49,2	70,2	90,6	120,3
Silkeметervarer	0,6	0,7	1,2	1,3
Gulvtæpper og -tøj	1,6	1,9	2,9	4,3
Uldne Klædningsstoffer	6,0	5,9	10,1	11,9
Bomuldsstrømper	1,0	0,9	2,3	1,8
Ufarvede Metervarer af Bomuld	4,1	5,8	7,5	10,0
Klædningsstykker af Uld	0,6	1,0	1,2	2,0
— - vegetab. Stoffer	1,0	1,3	2,1	2,4
Læderfodtøj	0,9	1,3	1,8	2,4
Gummifodtøj	0,3	0,6	0,5	0,8

praktisk talt af samme Størrelse som i Januar Kvartal. Maaske var en Sæsonstigning at vente, men paa den anden Side synes Vendepunktet for den konjunkturmæssige Stigning i Jernimporten ligesom for Kullenes Vedkommende at være naaet i Efteraaret 1924. Ogsaa Jernpriserne faldt i 1925.

Alle Faktorer taget i Betragtning, vilde Importen i April Kvartal 1925 næppe have været mere end ca. 45 Mill. Kr. større, hvis Arbejdskonflikten ikke var indtraadt. Snarest maa Beløbet ansættes lavere. I Tabel VIII er sammenstillet de indførte Mængder af en Række Varer i første Kvartal og første Halvaar 1925 og 1924. Man vil se, at Indførslen af en hel Del Varer allerede i Januar Kvartal 1925 var mindre end i den tilsvarende Periode i 1924. I Betragtning af den begyndende Depression og af, at der havde været Arbejdsstandsning i 7—12 Uger af 26¹⁾, synes Raavareimporten som Helhed temmelig godt opretholdt. For en meget væsentlig Dels Vedkommende skyldes Nedgangen i Raavareindførslen samlede Værdi som allerede nævnt Tilbagegangen i Importen af Raavarer i Olieindustrien, hvor Nedgangen ikke indhentedes efter Konflikten Afslutning. Oliekonjunkturerne havde vendt sig, og Foderkagesæsonen var forbi. Paa den anden Side bidrog Olieindustriens Standsning til den forøgede Import af Olier, og endvidere faldt Hovedparten af den af Konflikten foraarsagede Formindskelse af Eksporten paa Olieindustriens Produkter.

Arbejdsstandsningens Virkninger paa Udførslen (indenlandske Varer) belyses af Tabel IX, der ligesom de øvrige bygger paa Handelsstatistiske Meddelelsers Gruppeinddeling. (Skibe og Maskiner udviser under normale Forhold saa stærkt svingende Eksporttal fra Maaned til Maaned, at intet kan sluttes af Eksportværdiernes Bevægelser i Konfliktperioden. Hvad angaar Nybygninger af Skibe, betyder en Arbejdskonflikt formodentlig i Hovedsagen Udsættelse og ikke Tab af Leverancerne. Derimod kan sandsynligvis nogle Reparationer gaa tabt).

Tabellen viser en ret betydelig Nedgang i Eksporten af de paa-gældende Varer i Konfliktperioden. For April Kvartal som Helhed kan det Beløb, Eksporten herved er blevet formindsket med, maaske anslaaes til ca. 7 Mill. Kr., et Beløb, der naturligvis maa trækkes fra den af Arbejdsstandsningen foraarsagede Importnedgang, naar man vil beregne Nettovirkningen paa Handelsbalancen. Det ses endvidere af Tabellen, at andet Kvartals Tab

¹⁾ 12 Uger bl. a. i Jern- og Olieindustrierne.

Tabel IX.

Mill. Kr.	Olie og Fedtstoffer m. m.		Foder- stoffer		Cement m. m.		Mere forarb. Jernvarer	
	1925	1924	1925	1924	1925	1924	1925	1924
Januar	5,0	3,3	0,9	0,4	2,9	1,8	0,7	1,5
Februar	3,8	3,4	1,4	0,8	3,0	3,0	0,5	0,5
Marts	3,9	4,1	0,5	1,0	2,4	2,2	0,6	0,5
	12,7	10,8	2,8	2,2	8,3	7,0	1,8	2,5
April	1,7	4,0	0,7	1,1	2,2	2,5	0,2	0,5
Maj	1,8	3,3	0,3	0,8	1,2	3,0	0,2	0,7
Juni	3,6	3,3	0,4	0,6	2,0	2,2	0,5	0,5
	7,1	10,6	1,4	2,5	5,4	7,7	0,9	1,7
Januar—Juni	19,8	21,4	4,2	4,7	13,7	14,7	2,7	4,2
Juli	5,0	3,3	0,5	0,4	2,3	2,0	0,8	0,7
August	4,3	4,6	0,9	0,8	3,8	3,0	1,3	0,7
September	4,6	5,3	1,2	1,2	2,5	2,1	1,3	0,7
	13,9	13,2	2,6	2,4	8,6	7,1	3,4	2,1
Januar—September . . .	33,7	34,6	6,8	7,1	22,3	21,8	6,1	6,3

i Forhold til foregaaende Aar stort set har opvejet første Kvartals Gevinst, saadan at Eksportens Værdi pr. 1. September, da Krone­stigningens Virkninger for Alvor begyndte at gøre sig gældende, var omtrent som i 1924. For Aaret 1925 som Helhed blev Udførslen af Olie og Cement mindre, men Eksporten af Skibe, Motorer og elektriske Maskiner større end i 1924.

Naar den Nedgang i Importoverskuddet, der sammen med de udenlandske Laan dannede Springbrædtet for den voldsomme Kronestigning, Valutaspekulationen medførte fra Slutningen af Juni, naar Tilbagegangen i Indførslen fra første til andet Kvartal 1925 skal forklares, kan Arbejdsstandsningen ikke faa Hoved­æren, men man maa ved Siden heraf fremhæve Konjunkturomsvinget i Forbindelse med den sæsonmæssige Nedgang i Importen af Landbrugets Raa- og Hjælpestoffer. Priserne faldt ikke blot i Danmark, men ogsaa i Udlandet, og de danske Valutaforanstaltninger (Kreditindskrænkningen og Valutaloven af 20. December 1924) kunde kun fremkalde Forventninger om yderligere Prisfald og daarlige Tider her i Landet. Der er Grund til at understrege denne Konjunkturtendens, ikke blot fordi den i sig selv maa have

formindsket Importen, men ogsaa fordi den uden Tvivl var en Forudsætning, dels for at Arbejdskonflikten medførte saa stor Nedgang i Indførslen — under et stigende Prisniveau vilde man vel betænke sig paa at udsætte Indkøbene og i Stedet eventuelt se sig om efter mere Lagerplads — dels for at Tilbagegangen ikke efter Konfliktens Ophør indhentedes hurtigere og i større Omfang, end Tilfældet blev.

Efter Konfliktens Afslutning udfoldedes en livlig Aktivitet for at faa effektueret de ophobede Ordre og faa de tømte Lagre fyldt. Naturligvis kunde det ikke opnaas paa 3 Uger, men Standsningens Eftervirkninger strakte sig over nogle Maaneder. Et er derfor at undersøge Arbejdsstandsningens Virkninger paa Handelsbalancen op til Slutningen af Juni — og dermed den Betydning, den kan have haft for Kronestigningen via Bankernes Bedømmelse af de Krav, der i den nærmeste Fremtid kunde ventes rejst om fremmed Valuta til Importens Betaling — et andet at bedømme Konfliktens Følger for Handelsbalancen for Aaret som Helhed. Tabel VI viser ogsaa for visse Raavarer en Stigning i Importen op til Juli—August, og selv hvor det ikke er Tilfældet, vilde maaske Raavareimporten i Juli—September have været mindre, hvis ikke Foraarets Produktion var blevet forskudt til disse Maaneder.

Hvorvidt Konflikten for Aaret som Helhed har formindsket Raavareimporten, maa naturligvis afhænge af, om den har forarsaget en Formindskelse af Produktionen. Her bærer igen Produktionsstatistikken Vidne om Industriens rent produktionsmæssige Evne til at indhente Tabet efter selv en meget langvarig Arbejdsstandsning. Kunstgødningsindustrien opnaaede i 1925 Rekordproduktion trods 2 Maaneders Konflikt, i visse Dele af Maskinindustrien, der laa stille i henved $\frac{1}{4}$ af Arbejdsaaet, forøgedes Produktionen i Forhold til 1924, og andre konfliktramte Industrier viser nogenlunde uforandret Produktion.

Naar Produktionen i en Række betydende Industrier var mindre i 1925 end i 1924, skyldes det derfor næppe, at man af produktionstekniske Grunde har været afskaaret fra at indhente det forsømte, men derimod at Ordrene svigtede, eller at man ikke under de faldende Priser har anset det for formaalstjenligt at oparbejde Lagerbeholdninger. Stærkest blev de Industrier ramt, hvor Standsningen faldt i Aarets bedste Sæson, som det var Tilfældet for Olie-, Skotøjs- og Cementindustrierne. Iøvrigt fremviser Industrien det fælles Træk, at Kronestigningen og det dermed følgende Prisfald bremsede den forstærkede Aktivitet efter

Konfliktens Ophør og i Efteraaret fremkaldte en almindelig Depression. Arbejdsstandsningens Rolle i det Spil af Kræfter, der fremkaldte Kronestigningen, er allerede behandlet, men Konflikten kan ogsaa paa mere direkte Maade have bidraget til Konjunkturedgangen. Industrieretningen nævner som Aarsag til den svigtende Ordreindgang i Sommeren 1925 ved Siden af det Konjunkturskifte, der fulgte efter Kronestigningen, ogsaa den Nedsættelse af Købeevnen, Arbejdskonflikten havde forvoldt. Det er naturligvis ikke muligt at udskille denne sidste Faktors særlige Betydning, men det er ikke usandsynligt, at den langvarige Arbejdsstandsning kan have forstærket de herskende pessimistiske Fremtidsforventninger. Dog er det vel unødvendigt at understrege, at Arbejdsstandsningen ikke var en afgørende Drivkraft i Konjunkturomsvinget saa lidt som i Kronestigningen, men kun forstærkede de Tendenser, der allerede virkede i samme Retning.

Konflikten i 1936 varede fra 22. Februar til 30. Marts. Den staar, hvad angaar Antallet af konfliktberørte Arbejdere, paa Linje med Lockouten i 1925, men var ikke saa langvarig. De største Arbejdergrupper, Standsningen omfattede, hørte til Jern- og Metalindustrien, Byggefagene, Tekstilindustrien, Beklædningsindustrien, Teglværks- og Cementindustrien samt Træ- og Møbelindustrien. Der var ikke denne Gang Konflikt i Olieindustrien.

1936-Konfliktens Virkninger paa Omfanget af Landets industrielle Produktion kan følges fra Maaned til Maaned i Statistisk Departements maanedlige Produktionsindeks, og man kan i Departementets Konjunkturoversigter (f. Eks. Stat. Efterretn. Nr. 14/1937) efterspore Arbejdsstandsningens Indvirkning paa de øvrige Konjunktural. Produktionstallet gik ned fra 125 i Januar til 121 i Februar og 68 i Marts, saaledes fordelt, at Produktionstallet for Konsumvarer faldt fra 129 i Januar til 91 i Marts og Tallet for Produktionsmidler fra 121 til 29. Den samlede Industriproduktion fik altsaa i Marts kun ca. Halvdelen af det Omfang, den antageligt vilde have faaet uden Konflikt. Halv Produktion i een Maaned betyder, alt andet lige, en Formindskelse af den aarlige Produktion med omkring $\frac{1}{24}$. En saadan Nedgang i Industriproduktionen kan efter et løseligt Skøn næppe i sig selv betyde en Formindskelse af Nationalindkomsten med mere end et Par Procent. Selv om Produktionsindekset ikke omfatter Byggefagene, og selv om der ikke ved det foranstaaende Regnestykke er taget Hensyn til det Tab, der paaføres Handelen i Konfliktperioden, vil man dog se, at en Arbejdsstandsning som den i 1936 — og det

var vor anden-tredje største — ikke kan være nogen større Katastrofe, medmindre den fremkalder eller i væsentlig Grad paaskyn-der en almindelig Depression, der giver Anledning til yderligere Nedgang i Produktionen efter Konfliktens Ophør. Men i 1936 var det saa langt fra at være Tilfældet, som Produktionstallet i September havde indhentet Nedgangen, og det aarlige Produktionstal blev i 1936 130 mod 125 i 1935 og 117 i 1934. Højst har altsaa Arbejdskonflikten haft til Følge, at Stigningen i Produktionen er blevet noget mindre, end den ellers vilde være blevet¹⁾. Industrierbetningen udtaler dog, at »Industriens Produktionsresultat for hele Aaret 1936 til Trods for de af Arbejdsstandsningen voldte Forstyrrelser i det store og hele alligevel vil kunne tages som Udtryk for en Normalproduktion i Sammenligning med de foregaaende Aar.«

Sammenligner man de enkelte konfliktberørte Industriers Produktion i 1936 og 1935, viser Tekstilfabrikkerne og Jernvarefabrikkerne trods Arbejdsstandsningen en Produktionsforøgelse paa 10 pCt. og derover. Mindre Stigninger fandt Sted bl. a. i Maskinindustrien, Konfektionsindustrien og Cementindustrien. I andre Tilfælde blev Produktionen af omtrent samme Størrelse som i 1936, og det menes, at Konflikten her i nogle Tilfælde har forhindret en Stigning. Tilbagegang paa Grund af Lockouten viser Papirindustrien, hvor Kapaciteten i Forvejen udnyttedes fuldt ud, saa at det tabte ikke kunde indvindes.

Industrierbetningen taler ved Gennemgangen af forskellige Industrier, der ikke selv var i Konflikt — Bryggerierne, Mineralvandsfabrikkerne, Konservesindustrien — om formindsket Efterspørgsel under Arbejdsstandsningen, men de nævnte Industrier forøgede dog deres Produktion i 1936. Det aarlige Forbrug af Øl og Tobak paavirkedes ikke af Konflikten.

Naar Arbejdskonflikten ikke i nævneværdig Grad har bremset Industriens Aarsproduktion i 1936, kan den heller ikke have formindsket Indførslen af Raavarer og Halvfabrikata for Aaret som Helhed. Importen under selve Konflikten og i de omliggende Maaneder belyses i Tabel X, hvor de Varegrupper, der i særlig Grad omfatter Raavarer og Halvfabrikata til de standsede Industrier, er udspecificeret.

¹⁾ Beregnet som Gennemsnit af Maanedstallene, der udregnes paa et noget andet Grundlag end det aarlige Tal, var Produktionstallet i 1935 121, i 1936 125 og i Januar—September 1937 135.

Tabel X.

Indførsel Mill. Kr.	Januar	Februar	Marts	April	Sept.—Dec. 1935	Jan.—April 1936	Maj—Aug. 1936	Jan.—April 1935
Spindestoffer	4,2	1,9	1,1	2,6	9,9	9,8	10,7	7,6
Garn m. m.	4,7	2,7	2,6	2,6	13,7	12,6	13,6	12,4
Manufakturvarer	13,0	8,7	8,9	7,8	37,8	38,4	42,2	41,0
Skind, Huder og Læder m. m. . .	3,0	2,3	1,7	2,1	10,0	9,1	11,6	11,0
Træ ubearb. eller groft bearb. . .	1,4	0,8	0,5	1,1	12,6	3,8	21,5	3,9
Træ, forarbejdet	1,6	1,2	0,8	1,1	8,3	4,7	8,5	5,6
Kul og Koks	12,1	10,3	9,8	9,3	50,2	41,5	42,8	35,4
Raajern og grovere Jernvarer . .	8,8	7,9	4,5	6,9	30,4	28,1	37,4	26,2
Andre raa Metaller og groft forarb.								
Varer heraf	2,7	1,9	1,2	2,1	13,3	7,9	11,0	8,3
Andre Varer	79,5	62,3	67,9	59,4	292,8	269,1	280,7	278,6
Samlet Indførsel	131	100	99	95	479	425	480	430

Den store Forskel mellem Januars Import og Indførslen i de tre følgende Maaneder skyldes Tendensen til Importens Ophobning ved Begyndelsen af en Valutatildelingsperiode. Om man skal søge Forklaringen paa den Mindreimport, Marts Maaned for nogle Varegrupper, navnlig Jernvarerne, udviser i Forhold til Februar og April, i Konflikten, eller om den paa en eller anden Maade er at finde i Valutareguleringen, kan ikke fastslaas med Sikkerhed. (Næsten alle Varer af Betydning under de udspecificerede Grupper var paa den bundne Liste). Men i alle Tilfælde er Nedgangen i Raavarernes samlede Importværdi relativt beskeden, og ser man paa Indførslen i hele første Tildelingsperiode under eet i Forhold til de omliggende og til første Tildelingsperiode i 1935, finder man — med de normale Sæsonsvingninger i Træimporten in mente — intet Tegn til, at Konflikten i nogen nævneværdig Grad har paa-virket Importen¹⁾. En Betragtning af de indførte Mængder giver samme Resultat. Indførslen af de fleste Raavarer var større i første Periode i 1936 end i 1935 eller i hvert Fald lige saa stor. (Den vigtigste Undtagelse er høvlede Brædder, men der er her rimeligvis Tale om en Begrænsning af Importen fra Valutacentra-lens Side).

¹⁾ Stigningen i Jernimporten i Sommeren 1936 er sikkert muliggjort ved rigeligere Attesttildeling.

Hvad angaar Eksporten, opsummerer Industrieretningen 1936 Konflikten Virkninger deri, at den »i Reglen ikke synes at have forarsaget nogen direkte Formindskelse af Eksportproduktionen, men kun en Udsættelse af Leverancerne, som formodentlig i Aarets Løb er udlignet.« Udførslen af Cement, Motorer og Maskiner var større i 1936 end i 1935.

De Konklusioner, det foregaaende antyder, kan sammenfattes i følgende:

Den midlertidige Nedgang i Landets samlede Industriproduktion, en Storkonflikt forvolder, vil i det store og hele blive indhentet i den efterfølgende Periode, medmindre en Nedgangskonjunktur forhindrer det. (Dog kan enkelte Industrier af specielle Aarsager faa deres Aarsproduktion formindsket af en Arbejdsstandsning). En Arbejdskonflikt fremkalder ikke i sig selv en saadan Konjunkturedgang, men en meget omfattende og navnlig en meget langvarig Konflikt kan formodentlig forstærke en allerede eksisterende Tendens til Nedgang og — omend tilsyneladende kun i forholdsvis ringe Grad — midlertidigt lægge en Bremse paa en Opgang. Naar Nedgangen i Produktion og Købeevne under en Arbejdsstandsning ikke i samme Grad som under en almindelig Depression har Tendens til at fremkalde yderligere Depression, ligger det vel i, at Konflikten Virkninger af dem, der skal disponere, betragtes som midlertidige. Afsætningsformindskelsen giver derfor ikke i samme Omfang som under en Nedgangskonjunktur Anledning til Nedsættelse af Indkøbet hos Fremstillingsvirksomhederne (eller til Prisnedsættelser). Men indtræder Konflikten paa en Tid, da Konjunkturerne er nedadgaaende, saa at man ikke kan afgøre, hvor meget af Afsætningsformindskelsen man skal tilskrive Arbejdsstandsningen og hvor meget de daarlige Tider i al Almindelighed, er der Grund til at være forsigtig i sine Dispositioner. Baade af den Grund, og fordi man i en Tilstand af Pessimisme er tilbøjelig til at fæstne sig ved de Indtryk, der kan forstærke ens Sortsyn — in casu Forretningsløsheden under Konflikten — kan Arbejdsstandsningerne formodentlig til en vis Grad bidrage til at forstærke en Depression. Men selv en meget langvarig og omfattende Arbejdsstandsning vil næppe være i Stand til at fremkalde en Særkonjunktur. Dertil er de danske Konjunkturer for afhængige af Udlandets. Arbejdskonflikternes depressive Virkninger maa i det hele taget ikke overdrives.

Konflikternes Indvirkning paa Byggeriets Omfang er det

vanskeligt at udtale sig om paa Grundlag af den foreliggende Statistik. Baade i 1925 og i 1936 blev Antallet af opførte Lejligheder mindre end i de foregaaende Aar, men i 1925 standsedes Byggevirksomheden om Sommeren af Prisfaldet, og i 1936 spillede foruden Lockouten Begrænsningen af Importen af Byggematerialer en Rolle.

Man har fremhævet den Fare, der ligger i, at en Arbejdskonflikt ved at formindske Importen under de nuværende Forhold ogsaa kan forringe vore Afsætningsmuligheder i Udlandet. Navnlig har man henvist til, at vor Udførsel til Tyskland efter den gældende Aftale er direkte afhængig af vor Indførsel fra samme Land i det foregaaende Kvartal. Hvad angaar Forbrugsvarer, kan der imidlertid næppe ventes nogen næneværdig Nedgang i Importen under en Konflikt. Trods alt er det kun en Brøkdel af Befolkningen, der faar sin Købeevne formindsket under en Arbejdsstandsning, ofte vil indenlandske Konsumvareindustrier være standset (Skotøj, Konfektion, Trikotage), hvad der virker til at forøge Importbehovet, og under Valutareguleringen vil man som Regel ønske saa vidt muligt at udnytte sine Attester og supplere Lagrene, naar Lejlighed gives. Af Raavarerne kommer en betydelig Del fra Lande, hvor vi ikke har nogen større Eksportinteresser, eller hvortil Udførslen ikke direkte afhænger af vor Indførsel. (Bomuld fra U.S.A., Træ fra Sverige og Finland, Kopra fra Hollandsk Ostindien, Sojabønner tidligere fra Kina, nu via England). Kul, Uld, Garn, Klæde og visse Jernvarer kommer særlig fra England, hvorfra det nok er af Betydning, at vor Import er saa stor som muligt, men hvortil vor Eksport dog ikke direkte afhænger af Indførslen i nogen given, kortere Periode. Fra Tyskland kommer navnlig Jernvarer og desuden Læder og Skind og en Del Tekstilvarer. Men iflg. Dagbladenes Referater udtalte Udenrigsminister *Munch* den 15. Oktober d. A. under Finanslovdebatten, at vi ikke har bundet os til at aftage bestemte Varer i Tyskland. Maaske kan derfor et mindre Indkøb af Raavarer og Halvfabrikata i den givne Situation om nødvendigt modvejes af et større Indkøb af andre Ting. Endvidere er det ikke sikkert, at en Konflikt overhovedet vil medføre mindre Import af Raavarer og Halvfabrikata. Erfaringerne fra 1925 tyder paa, at en større Nedgang først kan ventes i anden Konfliktmaaned, og Nedgangens Størrelse vil afhænge af, om de Industrier, hvis Raavareindkøb har særlig Betydning for Handelsbalancen, rammes af Arbejdsstandsningen. Endelig gælder det

for baade Raavarer og Færdigvarer, at den øjeblikkelige Situation m. H. t. Priser og Lagerbeholdninger spiller en Rolle for, om man paa Grund af en midlertidig Nedgang i Afsætningen ønsker at udsætte Indkøbet. Og gaar Raavareimporten ned, kan man efter det foranstaaende vente, at Nedgangen efter Konflikts Ophør afløses af en ekstraordinær Stigning. Herved udjævnes Tilbagegangen, maaske endda indenfor samme Kvartal, saa at Eksportmulighederne ikke i nævneværdigt Omfang paavirkes af Svingningerne. I 1936 paavirkedes Importen som nævnt ikke mærkbart, i hvert Fald ikke i de første fire Maaneder under eet.

Konflikternes Virkninger paa Beskæftigelsen følger af deres Konsekvenser for Produktionen. Før Arbejdsstandsningerne forøges Beskæftigelsen undertiden som Følge af Bestræbelserne for at faa saa meget som muligt fra Haanden inden Konflikten. Under Standsningen stiger Arbejdsløsheden for dem, der ikke er i Konflikt. Dels kan der i de standsede Virksomheder være en Del Arbejdere, der ikke er omfattet af Konflikten, dels kan Beskæftigelsen gaa ned i Virksomheder, der er afhængige af Leverancer fra eller til de konfliktramte Industrier. Opgangen i Arbejdsløsheden er dog temmelig beskeden. Lagrene virker som en Stødpude, der forhindrer Standsningen i at brede sig til de ikke-konfliktramte Industrier, og Raavarer kan om nødvendigt skaffes fra Udlandet eller fra Virksomheder, der ikke er i Konflikt. Efter Arbejdsstandsningens Ophør forøges Beskæftigelsen ekstraordinært under Arbejdet paa at indhente Nedgangen i Produktionen. Lykkes dette, maa ogsaa det tabte Antal Arbejdstimer i alt væsentligt blive indhentet, selv om en Del af Produktionstabet maaske oprettes ved forøget Arbejdstempo efter Konflikten. Det kan i denne Forbindelse nævnes, at det samlede Antal præsterede Arbejdstimer i de Virksomheder, der omfattes af Produktionsstatistikken, i 1936 var 372 Mill. mod 355 i 1935 trods de mange Millioner »tabte« Arbejdstimer under Konflikten. Naar Produktionstab og Arbejdstimerne i det hele og store indvindes, maa ogsaa Indtægtstab for Arbejderklassen som Helhed blive genoprettet efter Standsningens Ophør. Oven i Købet kan der blive Tale om en Gevinst, fordi en Del af »Indhentningstimerne« betales højere, end de »tabte« vilde være blevet betalt, nemlig med Overarbejdsbetaling. Dette betyder ikke, at Indtægtstabet nødvendigvis genoprettes for den enkelte Arbejder. En Del af den forøgede Lønudgift efter Arbejdskonfliktens Ophør tilfalder Arbejdere, der ellers vilde have været arbejdsløse, men nu faar en Tjans under

Travlheden. Skal Overarbejdet afspaseres, bliver denne Del saa meget desto større.

Det vil ses, at man maa omgaas forsigtigt med Begreberne »tabt Arbejdstid« og »tabt Arbejdsløn«. Opgørelserne herover maa kun betragtes som Udtryk for Konflikternes Omfang i den Tid, de stod paa. Arbejdsydelserne er blevet betegnet som de mest forgængelige af alle Goder ud fra den Betragtning, at den Tid, der er spildt, ikke kommer tilbage. Men det er i vort dynamiske Samfund en Sandhed med meget store Modifikationer. I et Samfund, hvor alle var beskæftigede, og hvor alle Virksomheder var i Døgndrift, vilde Konfliktperiodens Arbejdstimer være virkelig tabt. Men i Virkelighedens Verden udnytter Virksomhederne kun deres Kapacitet ufuldstændigt, og der findes ledige Hænder, der kan tage fat.

Indhentes Produktionstabet, vil formodentlig ogsaa den samlede Aarsindtægt, Deltagerne i Produktionen opnaar, være nogenlunde upaavirket, og Detailhandlernes Tab skulde derfor som Helhed ogsaa blive genoprettet. Tilbage bliver et Rentetab, og for Arbejdsgivernes Vedkommende betyder Produktionens Ophobning efter Konflikten mere ujævn Kapacitetsudnyttelse og derfor højere Produktionsomkostninger, navnlig i gode Tider, hvor Produktionen i Forvejen er stor. Men det kan dog anføres, at Standsningerne ogsaa medfører visse Fordele for Arbejdsgiverne. Der bliver rømmet op i Lagerbeholdningerne, og man faar Tid til teknisk Reorganisation. Selv om Industrivirksomhederne faar deres Omkostninger forøget ved en Konflikt, tyder Aktiekursernes Udvikling dog paa, at man ikke fra Børsens Side tillægger det overvættets stor Betydning. Hverken i Aktie- eller Obligationsskurserne kan der med Sikkerhed fastslaaes nogen Virkning af Konflikterne. Det Udbud af Obligationer, Strejkefondenes Realisering formodentlig medfører, maa altsaa kunne optages til uforandrede Kurser. Hertil bidrager det, at der ved Lagrenes Formindskelse frigøres en Del Kapital, der ikke reinvesteres under Konflikten, men midlertidig sættes i Banken. Med andre Ord: Først tilvejebringer Arbejdsgiverne en Del af de Penge, Arbejderne skal leve af under Arbejdsstandsningen, og efter Konfliktens Ophør udbetaler de Arbejderne den »tabte« Arbejdsløn og rimeligvis endda mere til (Overarbejdspengene) — alt dog ikke af Filantropi, men i egen Interesse.

En stor Del af den Omkostningsforøgelse, den ujævne Produktion i et Konfliktaar foraarsager, vil bestaa i større Lønudgift og kommer altsaa Arbejderklassen til Gode. Der er med andre Ord

ikke Tale om et »samfundsmæssigt Tab«, men om en Overflytning af Indtægt fra en Samfundsgruppe til en anden. Naar Arbejdsstandsningerne kun i uvæsentlig Grad paavirker Størrelsen af den samlede Produktion — og Nationalindtægten — maa i det hele taget Konflikternes økonomiske Virkninger i det store og hele bestaa i saadanne Overflytninger. Enkelte Industrier, enkelte Lokalteter, enkelte Personer og Virksomheder kan lide Tab, men stort set maa der til Tabene svare Gevinst for andre. Det er naturligvis ikke ligegyldigt, hvordan man flytter om paa Pengene, men var de Indtægts- og Formueforskydninger, Arbejdsstandsningerne medfører, af alvorlig Karakter, vilde det nok vise sig i en Nedgang i den samlede Produktion og Omsætning. I hvert Fald: Noget økonomisk Ragnarok er en Arbejdskonflikt ikke, saaledes som en ukritisk Avislæser kunde tro.

Hvorfra da Stemningen mod Arbejdsstandsningerne? For det første raabes der altid mere op om Tab end om Gevinst, og man er derfor tilbøjelig til at overse, at Konflikterne ogsaa medfører Gevinster. Dernæst er det ikke sikkert, at de, hvis Omsætning formindskes under Konfliktperiodens mindre Købeevne, faar det fuldt genoprettet senere, selv om Kundernes Indtægtstab indhentes. Pengene kan blive givet ud andre Steder og til andre Varer end dem, man undlod at købe under Konflikten. Og selv om Omsætningens Nedgang genoprettes, faar Arbejdsstandsningen uvægerligt Skyld for Nedgangen, men næppe altid Æren for den ekstraordinære Stigning senere hen.

At Folk, der har haft Tab af en Arbejdskonflikt, bliver gunstigt stemt overfor tvungen Voldgift, er naturligt. Men den tvungne Voldgift har utvivlsomt mange varme Tilhængere, som Konflikterne ikke tilføjer andet Men end den Irritation, Læsningen af de mange Avisartikler om Mæglingsbestræbelserne ved Paasketid forvolder dem. Det er fredelige Folk af Mellemlassen¹⁾, for hvem Strejker og Lockouts staar som Udtryk for Voldsmetoder, og som forener sig med dem, der føler sig økonomisk ramt af Arbejdsstandsningerne, om at kræve Konflikterne afværget »af Hensyn til Samfundet«. Det ligger noget hen i Taage, hvad man skal forstaa ved »Samfundet« i denne Forbindelse. Maaske kunde man enes om at kalde Arbejdskonflikterne samfundsskadelige, hvis de i væsentlig Grad formindskede den samlede Produktion — og, om

¹⁾ Om Voldgiftstankens Historie i Danmark og om den tvungne Voldgift som Mellemlasseideal se *Niels Lindbergs* Artikel »Tvungen Voldgift i Arbejdsstridigheder« i nærværende Tidsskrifts forrige Aargang.

man vil, Nationalindkomsten. Men som foran omtalt er det ikke Tilfældet. Det er ikke paavist, at Arbejderne og Arbejdsgiverne som Gruppe lider Tab ved Arbejdsstandsningerne, og naar de bliver opfordret til at vise »Samfundssind«, ligger vel ogsaa deri, at de skal resignere og give Afkald paa noget. Men da de selv udgør en betydelig Del af Samfundet, kan det ikke være Samfundet som Helhed, de skal resignere til Fordel for, men kun det øvrige Samfund — selv om det batter meget bedre at sige »Samfundet«, naar man er Agitator. Men som nævnt har ikke engang »det øvrige Samfund« identiske Interesser i dette Spørgsmaal. For nogle betyder Konflikterne Tab, for andre Gevinst.

Agitationen mod Arbejdsstandsningerne er blevet særlig stærk i de sidste Aar. En og anden ængstes maaske over Arbejderklassens stigende Magt og kaster — skønt god Demokrat naturligvis — et Blik paa den sydlige Baggrund. Aarsagen til den kraftige Stemning mod Konflikterne maa dog sikkert for største Delen søges i en udbredt Fornemmelse af, at vi under de nuværende vanskelige økonomiske Forhold og navnlig under de vanskelige Afsætningsforhold paa vore Eksportmarkeder ikke har Raad til saa store Volter som før. Og endelig gaar en lille, aarlig Dosis tvungen Voldgift jo let over til at blive Vaneforbrug. Er det rigtigt at standse en Slagteristrejke — og derom er sikkert det langt overvejende Flertal enig — vil man let ræsonnere, at saa er det vel ogsaa naturligt at gribe ind overfor andre Konflikter.

Naar det skal afgøres, om et Forbud mod Arbejdsstandsninger kan begrundes ved deres økonomiske Følger, maa imidlertid Strejker, der rammer Landbrugseksporten, sættes i en Klasse for sig selv. Naturligvis mister vi ikke for al Fremtid vore Eksportmarkeder paa Grund af nogen Tids Leveringsstandsning. Inden den Tid vilde Landbruget selv blive tvunget til at give Køb, og ved Indgrebene i Slagterikonflikterne gør der sig vel ogsaa ikke uvæsentlige rent politiske Hensyn gældende. Men Udførslen af Landbrugsvarer kan ikke i samme Grad som Industrieksporten opsættes. I hvert Fald formindskes Valutaindtægten, Uregelmæssigheder i Tilførslerne kan maaske blive revet os i Næsen ved Forhandlingerne om vore Eksportkontingenter, og i det hele opfordrer Tiden selvfølgelig til Forsigtighed paa dette Omraade.

Naturligvis maa Konflikter afværges, der forhindrer os i at opfylde eventuelle Leverings- og Købsforpligtelser overfor andre Lande. Hvor store Forpligtelser, vi har paataget os ved vore Handelsaftaler — om vi i noget Tilfælde har bundet os til at levere

eller aftage bestemte Mængder af bestemte Varer indenfor bestemte Tidsrum — er ikke klart for den almindelige Vælger. Der gives vel næppe bindende Tilsagn om at købe bestemte Vare-mængder, men kun om at bevilge Indførselsattester indtil visse Beløb. Har vi blot indgaaet Aftaler, der gaar ud paa gensidig Fastsættelse af saadanne Indførselskontingenter, eller Aftaler, der fastlægger Forholdet mellem vor Eksport til og Import fra vedkommende Land i en given Periode uden at omtale bestemte Beløb, kan en Konflikt ikke forhindre den juridiske Opfyldelse af saadanne Aftaler. Og som foran omtalt kan Arbejdsstandsningerne heller ikke i Almindelighed ventes at formindske vor samlede Import i væsentlig Grad set over en nogenlunde lang Periode og derfor heller ikke den Eksport, der tilkommer os efter et System af Aftaler af denne Art. Konflikter, der ikke rammer Landbrugseksporten, synes altsaa ikke at rumme nogen større Fare for vor Handelsbalance.

Spørgsmaalet: Tvungen Voldgift eller ikke, kan naturligvis ikke afgøres alene paa Grundlag af Hensynet til Arbejdskonflikternes økonomiske Følger. Det har ogsaa sin politiske Side, som det ikke her er Opgaven at behandle. Det skal ikke drøftes, om det er muligt at fratage visse Arbejdergrupper Strejkeretten og lade andre beholde den, heller ikke om det er ønskeligt, at Organisationernes Magt stækkes, eller tværtimod at den styrkes. Men Arbejdsstandsningerne økonomiske Virkninger synes ikke at være alvorligere, end at man har Tid at betænke sig to Gange, inden man foretager et saa socialt betydningsfuldt Skridt som at gennemføre et almindeligt Forbud mod Strejker og Lockouter.

FORBRUGET I KØBENHAVNSKE FAMILIER I 1916, 1922 og 1931

Af POVL HEIBERG

DE tre Forbrugsundersøgelser, som Statistisk Departement har foretaget i 1916, i 1922 og i 1931, tillader om end med noget Besvær¹⁾ at se, hvorledes Forbruget stiller sig i de 3 nævnte Aar i Indtægtsklassen 4—5000 Kroner i københavnske²⁾ Familier. Uagtet der kun er 6 Aar mellem det førstnævnte Aar og kun 9 Aar mellem de to sidstnævnte Aar, har Ændringerne paa mange økonomiske Omraader været saa voldsomme i disse 15 Aar, at man paa Forhaand er indstillet paa at træffe Forskydninger baade i det absolute og det relative Forbrug.

Undersøgelserne, der spænder over et helt Aars Forbrug, omfatter i de tre nævnte Aar henholdsvis 22, 10 og 63 Familier. I 1931 drejer det sig næsten udelukkende om Arbejderfamilier i Haandværk og Industri, medens Undersøgelsen i 1916 navnlig omfattede Tjenestemandsfamilier. Den mellemliggende Undersøgelse i 1922 var ikke begrænset til en bestemt Samfundsklasse, og Repræsentanterne for det legemlige Arbejde var i denne Undersøgelse talrigere end i 1916. Ogsaa paa andre Punkter er der Forskel paa de tre Grupper af Familier. Dette fremgaar af Tabel I, der viser, hvorledes de forskellige Indtægtskilder fordeler sig i de tre Aar.

Med Hensyn til Familiernes Opbygning af Personer og af Forbrugsenheder er der ikke nogen betydelig Forskel mellem de tre Aar, hvilket ogsaa fremgaar af Tabel I.

I 1922 udgør Mandens Hovedfortjeneste næsten Familiens hele Indtægt. I 1916 havde Mandens Hovedfortjeneste kun udgjort $\frac{2}{3}$ af den samlede Indtægt, medens hans Bifortjeneste tillige med Hustruens og Børnenes Indtægter m. m. tilsammen udgjorde den resterende $\frac{1}{3}$. Endelig ser man i 1931, at disse sekundære Ind-

¹⁾ Materialet fra de to sidste Aar er i Statistiske Meddelelser kun bearbejdet efter Udgiftsklasser.

²⁾ København omfatter i denne Artikel hele Hovedstaden.

FORBRUGET I KØBENHAVNSKE FAMILIER

Tabel I.

Oversigt over Indtægterne i Indtægtsklassen 4—5000 Kr. i København.

	22 Familier i 1916 i Gennemsn.	10 Familier i 1922 i Gennemsn.	63 Familier i 1932 i Gennemsn.
Antal Personer i Familien	3,4	3,8	3,5
» Forbrugsenheder	3,15	2,73	2,87 ¹⁾
Indtægter	Kr.	Kr.	Kr.
Mandens Hovedfortjeneste	2828	4258	3832
» Bifortjeneste	910	134	114
Hustrus og Børns Fortjeneste	343	55	271
Indtægt af Logerende, Pensionærer o. l.	66	84	70
Modtaget Syge- eller anden Forsikring	19	1	82
Andre Indtægter	268	21	82
Indtægter ialt	4434	4553	4451
Udgifter ialt	4328	4452	4448
Indtægter ÷ Udgifter	106	101	3

tægtskilder atter spiller en Rolle, idet de da udgør omtrent $\frac{1}{7}$ af den samlede Indtægt.

I de to første Aar, 1916 og 1922, løber Regnskaberne rundt med et gennemsnitligt Overskud af 100 Kroner, medens Regnskabet i det sidste Aar, 1931, balancerer lige omkring 4450 Kroner. Af dette Aars Indtægt skriver sig tilmed de 82 Kroner fra Arbejdsløshedshjælp og Sygehjælp med Halvdelen fra hver.

I Tabel II er vist Udgifternes Fordeling paa de 9 ofte benyttede Hovedposter¹⁾ i de tre Aar, 1916, 1922 og 1931, og endelig er i Tabel III vist den procentvise Fordeling af de samme Udgiftsposter.

For at kunne skønne over de Svingninger, som de tre Talrækker i de to Tabeller viser, maa dog de meget forskellige »Pristal« i de tre Aar have i Erindring. I 1916 var det for hele Landet udregnede Detailpristal 136, men i 1922 199 og i det sidste Iagttagelsesaar 154. Dette Detailpristal er beregnet med Priserne i 1914 som Udgangspunkt.

¹⁾ Udregnet efter den internationale Omregningsskala bliver det 2,69 Forbrugsenheder, medens der her er benyttet en ældre Omregningsskala.

²⁾ Denne »Decimalinddeling« er for Eksempel benyttet i »Danske Arbejderfamiliers Forbrug«. 2. Afd. 1901, S. 100 og i »Budgetlægning« 1927 (J. Frimodts Forlag).

Tabel II. Oversigt over Udgifterne i Indtægtsklassen 4—5000 Kroner i København i 1916, i 1922 og i 1931.

	22 Familier i 1916	10 Familier i 1922	63 Familier i 1931
Antal Personer i Familien	3,4	3,8	3,5
» Forbrugsenheder i Familien ...	3,15	2,73	2,87
	Kr.	Kr.	Kr.
1. Kosten	1340	1769	1598
heraf Sprit, Tobak og »Fortæring ude«	179	108	198
2. Klæder og Fodtøj	526	470	480
3. Bolig	575	517	612
4. Brændsel og Belysning	237	284	160
5. Vask og Vedligeholdelse	294	206	340
6. Forsikringer, Foreninger og lignende samt Undervisning	353	257	363
7. Skatter	151	260	187
8. Adspredelser	276	277	363
9. Iøvrigt	576	418	345
heraf »Fremmed Hjælp«	143	65	26
Porto, Telefon og lignende	36	34	21
Udgifter i alt pr. Familie	4328	4458	4448
Udgift pr. Familiemedlem	1273	1172	1255
Udgift pr. Forbrugsenhed	1347	1634	1547
Udgift til Kosten pr. Forbrugsenhed ..	425	648	556
Udgift til Kosten fraregnet Sprit, Tobak og »Fortæring ude« pr. Forbrugsenhed	369	608	486

Tabel III. Udgifternes procentvise Fordeling i Indtægtsklassen 4—5000 Kroner i København i 1916, i 1922 og i 1931.

	1916 pCt.	1922 pCt.	1931 pCt.
1. Kosten	31,0	39,7	35,9
2. Klæder og Fodtøj	12,2	10,5	10,8
3. Bolig	13,3	11,6	13,8
4. Brændsel og Belysning	5,5	6,4	3,6
5. Vask og Vedligeholdelse	6,8	4,6	7,6
6. Forsikringer, Foreninger og lignende samt Undervisning	8,2	5,8	8,2
7. Skatter	3,5	5,8	4,2
8. Adspredelser	6,4	6,2	8,1
9. Iøvrigt	13,3	9,4	7,8
	100	100	100

I Nationaløkonomisk Tidsskrift 1926, S. 49, er der foretaget en detaljeret Gennemgang af Forskydningerne mellem Forholdene i 1916 og i 1922. Der skal derfor her kun gaas nøjere ind paa Forskellighederne mellem Talrækkerne fra 1922 og 1931.

Udgiften til Kosten ligger relativt noget lavere i 1931 end i 1922, men et saa stort Fald, som Pristallet giver Formodning om, findes dog ikke. Udgiften til Klæder og Fodtøj ligger ens i de 2 Aar og udgør omkring 475 Kroner. Huslejen ligger omtrent 100 Kroner højere i 1931 end i 1922, men i Aarene mellem de 2 Iagttagelsesaar er ogsaa Huslejen steget noget for de Boliger, som det her navnlig drejer sig om. Fraregnet een Husleje paa 200 Kroner og 3 Huslejer paa 1100 Kroner ligger Huslejerne ret tæt samlede omkring Gennemsnittet 600 Kroner. Brændsel og Belysning har i 1931 kostet 124 Kroner mindre end i 1922. Vask og Vedligeholdelse, der i 1922 laa paa 200 Kr, er i 1931 næsten 150 Kroner højere, hvilket navnlig skyldes Køb af Møbler for 150 Kroner. Der findes i 1931 18 Familier, hvis Udgift til Møbler i Aarets Løb ligger under 30 Kroner, medens 18 Familier har haft en Udgift paa over 200 Kroner. Af den følgende Konto »Forsikringer, Foreninger og lign. samt Undervisning«, der nu med 363 Kroner er lige saa høj som i 1916 og 100 Kroner højere end i 1922, falder 100—150 Kroner paa Bidrag til Fagforeningen og til Arbejdsløshedskassen, knapt 100 Kroner paa Bidrag til Sygekassen, og for de 53 Familier, der har tegnet Livsforsikring, godt 100 Kroner til Betaling heraf. Til andre Foreninger og til Brand- og Tyveriforsikring medgaar kun godt en Snes Kroner. Skatter er faldne fra 260 Kroner til 187 Kroner i de 9 Aar mellem de 2 Observationsaar. Relativt er Faldet fra 5,8 pCt. til 4,2 pCt. af de samlede Udgifter, men Kontoen ligger dog endnu 0,7 pCt. over Procenten i 1916. Udgifterne til Adspredelser ligger henved 100 Kroner højere i 1931 end i de 2 tidligere Observationsaar og naar 363 Kroner. Til Biografer medgaar 6 Kroner, til Radio 36 Kroner, til Lotteri og andre Spilleudgifter 43 Kroner, til Bøger, Aviser samt Blade 73 Kroner, medens Resten af de 363 Kroner gaar til Cykle og andre Transportudgifter samt til forskellige Forlystelser.

Den meget brogede Udgiftspost »Iøvrigt« viser et Fald, der for største Delen skyldes, at de 2 Underposter »Fremmed Hjælp« og »Porto, Telefon og lignende« begge er lavere i 1931 end i 1922.

Ved Bedømmelsen af det foran nævnte Forhold, at Indtægter og Udgifter i 1931 i disse Regnskaber praktisk set falder sammen, saaledes at der intet bliver tilovers til Sparekassebogen, maa det

Tabel IV. Sammenligning mellem Udgifternes procentvise Fordeling i Indtægtsklassen 4—5000 Kr. i 1922 og i Indtægtsklassen 3—4000 Kr. i 1931.

	1922	1931
Antal Familier	10	30
Antal Personer i Familien	3,8	3,6
Antal Forbrugsenheder	2,73	2,85
	pCt.	pCt.
1. Kosten	40	39
2. Klæder og Fodtøj	10	10
3. Bolig	12	14
4. Brændsel og Belysning	6	4
5. Vask og Vedligeholdelse	5	7
6. Forsikringer, Foreninger o. l. samt Undervisning	6	8
7. Skatter	6	3 ¹ / ₂
8. Adspredelser	6	8
9. Iøvrigt	9	6 ¹ / ₂
	100	100

erindres, at Udgiftposterne Nummer 2, 5 og 6 ofte rummer en Del Opsparing ved Forøgelse af Klæder og af Bohave samt ved Livsforsikring.

Her skal ikke gaas ind paa de Forskydninger og Omlægninger i Forbruget af Fødevarer, der er sket i de omhandlede Aar. Dog skal som et smukt Eksempel paa Forbrugets Hensyntagen til Prisen anføres det Antal Æg, som hver Forbrugsenhed fortærede i de 3 Aar. I 1916 fortæredes omtrent 100 Stykker, i 1922 $\frac{1}{3}$ flere og i 1931 godt 200 Stykker, medens Prisen for et Æg i de 3 Aar var henholdsvis 16, 16 og 10 Øre.

Da Detailpristallet i Aarene fra 1922 til 1931 som allerede nævnt er ændret fra 199 til 154, ligger det nær ogsaa at sammenligne det omtalte Forbrugs Fordeling i 1922 med Forbrugets Fordeling i Indtægtsklassen 3—4000 Kroner i 1931. I dette Aar findes i denne Indtægtsklasse 30 Familier. Denne Sammenligning er udført i Tabel IV, idet det bemærkes, at de 30 Familiers gennemsnitlige Indtægt er 3641 Kroner, og at Mandens Hovedfortjeneste udgør $\frac{3}{4}$ af denne Sum. Det gennemsnitlige Underskud er 150 Kroner. Uagtet det iagttagne Antal Familier i 1922 kun er 10, følges Tabelens to Rækker af Procenttal ret nøje ad. Fraregnet det lavere Tal for Skat, er der egentlig ingen Afvigelser, der er Anledning til at lægge videre Vægt paa.

FORHOLDET MELLEM ENGROS- OG DETAILPRISERNE FOR NOGLE LEVNEDSMIDLER

Af KJELD BJERKE

INDLEDNING

I det følgende skal gives en Analyse af Forholdet mellem Engros- og Detailpriserne for følgende Varer: Mælk, Ost, Smør, Æg, Okse- og Kalvekød, Svinekød og Flæsk, Fisk, Brød, Sukker, Hvidkaal, Gulerødder og Kartoffler. Der er to Hovedspørgsmaal at undersøge og forklare, dels hvorfor der findes en ofte betydelig Forskel mellem Engros- og Detailprisen, dels hvorfor denne Forskel ændres fra Tid til anden.

Naar Detailpriserne almindeligvis ligger betydeligt over Engrospriserne, skyldes det selvsagt, at der kommer forskellige Omkostninger paa ved at bringe Varer fra Producenten eller Grossisten og til Forbrugeren. Hvis man udregner, hvor meget Engrosprisen udgør af Detailprisen for nogle af de foranførte Varer — hvilket altsaa belyser, hvor stort Tillæg der maa lægges paa Engrosprisen for at faa Detailprisen — viser en saadan Beregning, at Forskellen ikke er den samme for de enkelte Varer. Mindst er Forskellen for Varer som Smør og Æg. For disse udprægede Eksportvarer foreligger der ugentlige Noteringer; dette i Forbindelse med Varernes fuldkomne Karakter af at være Standardvarer synes at bevirke to Ting, nemlig dels at Spillerummet mellem Engros- og Detailprisen er ringe, og dels at dette Spillerum ikke ændres væsentligt, selvom Engrospriserne varierer stærkt. I Modsætning hertil er Spillerummet for en Vare som Fisk meget betydeligt, og som det senere vil fremgaa, varierer Spillerummet her stærkt, naar Engrospriserne ændres.

Naturligvis er Spillerummet stort, naar man sammenligner Raavarer med Færdigvarer, f. Eks. Rug med Rugbrød eller Sukkerroer med stødt Melis, idet da hele Omdannelsesprocessen fra Raavare til Færdigvare indgaar med sine Omkostninger. Sam-

menligner man Detailprisen med Producentprisen, kan Forskellen ogsaa blive meget betydelig, saafremt Mellemhandelen har en relativ Monopolstilling. I dette Tilfælde driver Grossisten Detailprisen i Vejret, uden at Detailhandleravancen er blevet særlig stor. Dette maa antages at være Tilfældet indenfor Fiskehandelen.

En mere generel Undersøgelse over, hvilke Omkostningselementer der spiller en Rolle ved Detailhandelen, er foretaget af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi og skal ikke behandles nærmere her. Derimod skal det understreges, at hvis Engrospriserne falder af en eller anden Aarsag, som ikke paavirker det indenlandske Lønnings- og Renteniveau eller Udgiften til Husleje, vil Spændvidden mellem Engros- og Detailpriserne blive forrykket.

Disse Forhold spiller en betydelig Rolle til en Forklaring af Ændringerne i Spændvidden set paa længere Sigt, idet de anførte Omkostninger i det lange Løb maa være medbestemmende for Detailprisen Højde over Engrosprisen; men det er ogsaa indlysende, at disse Omkostninger ikke alene er afgørende for Detailprisens Højde. Blandt andet vil en relativ Knaphed eller Overflod paa det indenlandske Marked af en Vare, som fortrinsvis sælges i Udlandet, kunne paavirke Engros- og Detailpriserne forskelligt, idet Engrosprisens Højde bestemmes af Udlændets Markedsforhold, medens Detailprisen alene bestemmes af Forholdet i Indlandet.

For at faa en Forestilling om, hvorledes Engrosprisen, Detailprisen og nogle af de Omkostningselementer, der indgaar i Detailprisen, har udviklet sig i Aarene efter Krigen, kan man sammenholde Engrospristallet for henholdsvis Levnedsmidler og Eksportvarer med Fødevarerudgiften og Udgifterne til Bolig, Brændsel og Belysning. I Aarene fra 1925—31 har der fundet en Stigning Sted i Boligudgiften, medens Engrospriserne er faldet, hvilket i nogen Grad forklarer, at Fødevarerudgifterne ikke falder saa stærkt som Engrospriserne, ligesom omvendt de relativt stærkt stigende Engrospriser for de senere Aar ikke er ledsaget af en lige saa stærk Stigning i Detailpriserne, fordi bl. a. Boligudgiften (Huslejen) ikke er steget tilsvarende. Saafremt der forelaa Oplysning om Arbejdslønninger for Medhjælpere indenfor Detailhandelen, vilde man formentlig ogsaa have set, at disse var væsentligt mere tungt bevægelige end Engrospriserne, hvorfor Detailpriserne altsaa ogsaa af denne Grund maa svinge mindre end Engrospriserne.

Med Udgangspunkt i disse Betragtninger, skal man gaa over til en summarisk Undersøgelse af Forholdet mellem Engros- og Detailpriserne for de fornævnte Varer i Perioden 1920—29, samt en mere detailleret Undersøgelse over Udviklingen fra 1929—36.

UDVIKLINGEN 1920—1929.

I 1920 kulminerede den Prisinflation, der begyndte under Kri-gen. I de følgende Aar faldt Priserne, idet Danmark ogsaa blev ramt af den almindelige Deflation, der satte igennem i Slutningen af 1920. Denne Bevægelse afløstes dog ret hurtigt af stigende Priser i Forbindelse med en fortsat Depreciering af den danske Krone, indtil man i Slutningen af 1924 gik ind for en Opskrivning. Denne fandt Sted i Løbet af 1925, og i 1926 gennemførtes Guld-møntfoden. I den følgende Periode indtil 1929 laa Engros- og De-tailpriserne ret stabile, og der fandt en almindelig økonomisk Op-gang Sted.

Sammenholder man Engros- og Detailpriserne i denne Periode, idet man tager 1920 som Udgangspunkt, har Prisudviklingen for de enkelte Varer været ret forskellig¹⁾.

For M æ l k er Spillerummet under Prisfaldet fra 1925—1929 blevet noget større. Dette skyldes sikkert nogle af de foran paa pegede For-hold, at f. Eks. Udgifterne til Distribueringen ikke er faldet saa meget som Producentprisen. Maaske har ogsaa en Tendens til et stigende Forbrug af Mælk i denne Periode været medvirkende til at holde Detailprisen oppe. Iøvrigt er det værd at understrege, at Forskellen mellem Producentpris og Detailpris er meget be-tydelig for Mælkens Vedkommende, et Forhold, som skyldes de

¹⁾ For de fleste Varer er Engrospriserne Noteringen, d. v. s. en Af-regningspris, der for Eksportvarernes Vedkommende er paavirket af Afsætningsmulighederne i Udlandet. Iøvrigt svarer Noteringerne for Smør, Mælk, Flæsk og Æg og Prisen paa Sukkerroer nogenlunde til den af Producenterne opnaaede Betaling, medens Prisen paa de øvrige Salgsvarer, f. Eks. Kartoffler, der som Helhed støtter sig til almindelige Markedsnoteringer, gennemgaaende er noget højere end de Priser, Land-mændene faktisk har opnaaet for disse Varer. For Torsk og Rødspætter er Prisen den til Fiskerne betalte, medens Prisen for Klipfisk er Indførsels-prisen, hvilket ogsaa er Tilfældet for Rug og Hvede, hvor man har taget Indførselsprisen for amerikansk Korn. For Hvede- og Rugmel har man anvendt Produktionsprisen fra Produktionsstatistiken. Detailpriserne er de af Det statistiske Departement offentliggjorte, idet man har beregnet Aars-gennemsnittet paa følgende Maade: $\frac{1}{2} \times$ Januarprisen, April-, Juli- og Oktoberprisen samt $\frac{1}{2} \times$ det følgende Aars Januarpris.

betydelige Omkostninger, der maa løbe paa, naar Mælken skal leveres til de enkelte Forbrugere tilmed som Flaskemælk.

Ser man dernæst paa Udviklingen i Forholdet mellem Engros- og Detailpriserne for Smør og Æg, har Detailprisen i denne Periode stort set fulgt Engrosprisen. Naar Overensstemmelsen er saa god, skyldes det sikkert, at de anførte Varer er Standardvarer, for hvilke Noteringen (Engrosprisen) er nogenlunde normgivende for Variationerne i Detailprisen. Ogsaa for Smør og Æg ser man dog, om end i mindre Grad, at Engros- og Detailpriserne nærmer sig til hinanden under stigende Priser, medens derimod Spændvidden bliver større under faldende Priser, fordi der som tidligere anført i Detailprisen indgaar visse Omkostningselementer, som normalt ikke svinger saa hurtigt og kraftigt som Engrospriserne, f. Eks. Husleje, Arbejds løn og Rente.

Til Belysning af dette Forhold anføres nedenstaaende Tabel.

	Smør				Æg			
1920 = 100	1920	1922	1924	1929	1920	1922	1924	1929
Engrospris	100	60	82	47	100	47	57	30
Detailpris	100	67	82	52	100	52	58	35

Det fremgaar heraf, at da Priserne kulminerer i 1924 er Forholdet mellem Engros- og Detailpriserne atter det samme som i 1920, medens derimod Detailpriserne i 1929, efter at det store Prisfald har fundet Sted, ikke er faldet saa stærkt som Engrospriserne.

Med Hensyn til Prisudviklingen for Kød og Flæsk er der en typisk Forskel. Detailprisen for f. Eks. fersk Svinebov følger Engrosprisen for Flæsk fuldt ud, medens i Modsætning hertil Detailprisen for Oksekød i 1929 ligger forholdsmæssigt højere end i 1920. Til Forklaring af denne Forskel i Prisudviklingen maa henvises til, at Flæsk ligesom Smør og Æg i højere Grad er en Standardvare end Kød. Detailprisen følger derfor Ændringerne i Eksportpriserne. Naturligvis maa Ændringerne i den disponible Mængde til Hjemmemarkedet kunne medføre en selvstændig Prisudvikling for Detailprisen i visse Aar; som et typisk Eksempel herpaa skal anføres Udviklingen i Aarene 1922—24, jfr. nedenstaaende Tabel.

	1920 = 100	1922	1923	1924
Engrospris:				
Flæsk		65	59	62
Detailpris:				
Fersk Svinebov		63	60	62
Mørbrad		68	64	65
Saltet Brystflæsk		67	64	66
Røget benløs Skinke		72	70	70

Man ser heraf, at medens Engrosprisen falder fra 65 til 59, falder Detailprisen ikke saa stærkt, et Forhold, der netop maa forklares ved, at den disponible Mængde af Flæsk til Hjemmemarkedet var overordenlig ringe i 1923; Forbruget pr. Indbygger var nemlig kun 12,2 kg mod 17,5 kg i 1922 og 23,3 i 1924. At det følgende Aars Rigelighed med Flæsk paa Hjemmemarkedet i nogen Grad ogsaa maatte paavirke Prisen, fremgaar af Tabellen. Iøvrigt gælder det samme Forhold som for Smør og Æg, at Spændvidden mellem Engros- og Detailprisen er blevet noget større i 1929, end den var i 1920. Men ligesom for Smørret og Æggene, er Forholdet ikke særlig grelt. Som allerede nævnt er Prisudviklingen for Kødets en anden, jfr. nedenstaaende Tabel.

Engrospris:	1920 = 100	1920	1924	1929
Oksekød 1. Kl.		100	54	32
Fedekalvekød 2. Kl.		100	62	36
Detailpris:				
Oksekød Forkød		100	69	43
— skært Kød		100	68	47
Kalvekød Forkød		100	67	43

Naar Spændvidden mellem Engros- og Detailpriserne i Perioden fra 1920—29 for Kødets Vedkommende er blevet større end for de andre omtalte Varer, staar dette maaske i nogen Grad i Forbindelse med, at den disponible Mængde har været faldende.

Men først og fremmest maa man dog antage, at den stigende Anvendelse af hermetiske Kødvarer har medført, at Kødets Kvalitet er noget bedre end tidligere, saaledes at den relativt højere Detailpris i 1929 end i 1920 i nogen Grad er Udtryk for en Kvalitetsændring.

For Fisk er der en væsentlig Forskel i Prisudviklingen for Torsk og Sild paa den ene Side og Rødspætter paa den anden. For Torsk og Sild har Engros- og Detailpriserne haft nogenlunde den samme Bevægelse gennem Aarene; den har dog for Torsken været noget mere ensartet end for Silden. For Rødspætternes Vedkommende er Detailprisen fra 1924 til 1929 ikke faldet nær saa stærkt som Engrosprisen. Denne Udvikling skyldes antagelig, at særlig Mellemhandleravancen har været stærkt stigende i Perioden fra 1924—29. Dette maa ikke anses for usandsynligt, naar man husker, at Rødspætter er en udpræget Luksusvare, for hvilken Behovet antagelig ligger ret fast. Et Engrosprisfald behøver derfor ikke at paavirke Detailpriserne, idet man er nogenlunde

sikker paa at komme af med Fisken selv til den høje Pris¹⁾). Noget andet er, at hvis Misforholdet mellem Engros- og Detailpris bliver for grelt, maa man antage, at Forbrugerne i det lange Løb vil reagere.

Kendetegnende for Klipfisk er ligesom for Landbrugets Eksportvarer, at Engrosprisen her i Landet er afhængig af Verdensmarkedsprisen. Sammenholder man Engros- og Detailprisen for Klipfisk, har Spændvidden ikke været væsentlig større i 1929 end i 1920; men ganske vist maa det dog tilføjes, at for andre Aar har Spændvidden været betydelig, nemlig i Aaret 1923, hvor Engrosprisen var faldet meget betydeligt. I Modsætning hertil har Engros- og Detailpriserne nærmet sig til hinanden under Prisstigningen i 1924 og 1925, saaledes at Forholdet i 1925 atter svarer til Forholdet i 1920. Naar Detailpriserne for Klipfisk bevæger sig relativt langsomt indenfor kortere Perioder, skyldes det antagelig, at Forbruget ikke spiller nogen større Rolle i Husholdningen, og at Detailprisen for denne Vare i Relation til andre er temmelig lav.

Samenholder man Brø d p r i s e r n e med Kornpriserne og Priserne paa Mel, viser Detailprisen for Rugbrødet udmærket Overensstemmelse med Prisen paa henholdsvis Rug og Rugmel, naar man tager sit Udgangspunkt for de anførte Betragtninger efter at Maksimalprisen paa Brød er ophørt. I Modsætning hertil vil man se, at Detailprisen for Franskbrød ikke er faldet nær saa meget som Engrosprisen for Hvede eller Hvedemel siden 1922, hvilket antagelig skyldes, at saavel Møllerne som Bagerne for de seneste Aar 1928 og 1929 har taget en større Avance, hvilket bl. a. har været muligt, fordi Hvedebrød i ikke ringe Omfang er Luksus her i Landet.

Ser man paa Forholdet mellem Prisen paa Sukkerroer og Detailprisen paa H u g g e t M e l i s, er den Pris, Producenterne (Landmændene) har opnaaet i de senere Aar, faldet langt stærkere end Detailprisen.

For H v i d k a a l, G u l e r ø d d e r og K a r t o f l e r synes Detailprisen i nogen Grad at have fulgt Engrosprisen. Naar Spændvidden mellem Priserne er større i 1929 end i 1920, skyldes det vel nok de foranmtalte Forhold, at Arbejdslønnen, Huslejen og Renteudgifterne ikke er faldet i samme Grad som Engrosprisen.

---

¹⁾ Dette ændrer ikke det Forhold, at der paa enkelte Tidspunkter, naar der pludselig er Overflod af Fisk, kan ske et pludselig Fald i Prisen, fordi Fisk er en letfordærvelig Vare.

UDVIKLINGEN 1929—1936.

Ved Siden af den mere summariske Undersøgelse for de foregaaende Aar, kan man for Kriseperioden udvide Undersøgelsen til ogsaa at omfatte en Analyse af Forholdet mellem Eksportprisen og Hjemmemarkedsprisen for at se, om der har fundet en forskellig Prisudvikling Sted med Hensyn til disse Priser, og hvilken Indflydelse et saadant Forhold kan have øvet paa det hjemlige Detailprisniveau. En af Aarsagerne til, at man maa vente en forskellig Prisudvikling, er Statens Indgreb i den frie Prisdannelse i denne Periode. Saavel gennem Kontingentering som gennem indenlandske Afgifter er Prisdannelsen blevet paavirket.

Man ser da ogsaa, at fra det Øjeblik, Staten begyndte sin Støttepolitik (1933), fik Detailprisen sin egen Prisbevægelse, paavirket af den indenlandske Engrospris, medens Detailprisen før den Tid for Landbrugets Eksportvarer nøje fulgte Noteringen. Med Hensyn til selve Spørgsmaalet om Aarsagerne til Engrosprisfaldet er der ingen Grund til at komme nærmere ind derpaa, for saa vidt det ikke øvede en speciel Indflydelse paa Detailprisernes Udvikling. I denne Forbindelse skal Problemet nærmere berøres ved Omtalen af Prisudviklingen for henholdsvis Kød og Flæsk.

Ser man først paa Prisudviklingen for Mæ l k e n, er Detailprisen for Mælk ikke faldet nær saa stærkt som Producentprisen. Medens Producentprisen faldt med næsten 40 pCt. fra 1929 til 1933, faldt Detailprisen kun med 24 pCt. I den følgende Periode steg Producentprisen fra 61 til 77 og samtidig steg Detailprisen fra 76 til 92 (1929=100). Resultatet af denne Prisudvikling er altsaa blevet, at Spændvidden mellem Engros- og Detailprisen er forøget meget betydeligt under Prisfaldsperioden. Naar man erindrer, at Spillerummet i den foregaaende Periode, trods et lige saa stort Prisfald, ikke voksede nær saa meget, maa man antage, at Avancen paa Mælk er forøget en Del under Krisen.

Karakteristisk for Smø r r e t er som allerede omtalt, at Detailprisen meget nær følger Bevægelserne i Engrospriserne; dog var dette ikke Tilfældet for et enkelt Aar, nemlig 1934, idet der i dette Aar (fra 13. Dec. det foregaaende Aar) blev gennemført en Smørordning, hvorved der blev paalagt det indenlandske Forbrug en Afgift paa ca. 35 Øre pr. kg. Dette forklarer, at medens Engrosprisen falder fra 1,71 til 1,61 Kr. pr. kg, stiger Detailprisen med 45 Øre. Da Afgiften kun var gældende for knapt et Aar, var allerede i 1935 Forholdet mellem Detail- og Engrosprisen det samme som i 1929. Engrosprisfaldet bevirkede altsaa ikke nogen Ændring

i Forholdet mellem Engros- og Detailprisen, skønt Prisfaldet var saa betydeligt. Dette skyldes vel først og fremmest, at Varen som tidligere nævnt er en Standardvare med en kendt Notering, men maaske har det ogsaa faaet nogen Indflydelse, at samtidig med Nedgangen i Detailprisen udvidedes Forbruget; der kom derfor nye Køberklasser til, for hvem Smørprisens Højde var afgørende for, om man vilde konsumere Varen eller ej.

Forbrug af Smør	
Aar	kg pr. Indbygger
1935	9,4
1934	9,1
1933	9,6
1932	8,5
1931	6,7
1930	6,1
1929	5,9

For Æg vil det være rimeligt at sammenholde Detailprisen med Hjemmemarkedsprisen (Kbhvns. Fjerkræhal prima og sekunda Æg). Særlig Variationerne i Engrosprisen for prima Æg og Detailprisen er næsten ensartede i nævnte Periode. Naar Eksportprisen har en noget anden Bevægelse end Indlandets Engrospris, skyldes det i nogen Grad, at Eksportprisen er et vejet Gennemsnit, som altsaa er paavirket af Ændringerne i Eksportens Størrelse indenfor de enkelte Maaneder eller Uger.

For Ost er Detailprisen ikke faldet saa stærkt som Engrosprisen. Denne Udvikling tyder paa Rigtigheden af, at i jo mindre Grad Varen er en Standardvare, jo større Mulighed findes der for, at Spændvidden mellem Engros- og Detailprisen kan vokse under et Prisfald.

For Kød det har der været en ganske god Overensstemmelse mellem Engros- og Detailpriserne. Det er dog værd at bemærke, at Detailpriserne ikke faldt saa stærkt som Engrospriserne i Perioden fra 1929 til 1933, hvilket vel nok i nogen Grad skyldes, at der findes et selvstændigt indenlandsk Kødmarked, som ikke i samme Grad som Smør- og Ægmarkedet er paavirket af Eksportforholdene. Betragter man Bevægelsen i de forskellige Engrospriser fra 1933, er den indenlandske Engrospris for Oksekødet steget stærkere end Eksportprisen. Denne Stigning finder man afspejlet i Detailprisen; den maa tilskrives den Støttepolitik, der siden 1933 er ført gennem Destruktionsordningen (d. v. s. Nedslagtning af Kreaturer til en bestemt Pris, for derved at aflaste Markedet). Det

tyder paa, at denne Politik har medført en stærkere Stigning i Engrosprisen end i Detailprisen.

Sammenholder man for Flæske's Vedkommende den indenlandske Engrospris (Flæskehallen) med Detailprisen, er Overensstemmelsen udmærket. Naar Overensstemmelsen er knap saa god, naar man sammenholder Detailprisen med Noteringen eller Eksportprisen, skyldes det den gældende Svineordning, ved hvilken Eksporten og en Del af det indenlandske Forbrug er blevet kontingenteret. Dette Forhold bevirker nemlig, at Engrosprisdannelsen bliver forskellig, eftersom man ser paa Eksportprisen eller paa den indenlandske Pris; men man ser altsaa ogsaa, som nævnt, at sammenholder man den indenlandske Engrospris med Detailprisen, har disse Priser bevæget sig ret ensartet, paa tilsvarende Maade som for Smørrets og Æggenes Vedkommende.

For Sild og Torsk har Engros- og Detailpriserne bevæget sig ret ensartet i Modsætning til Priserne for Rødspætter, hvor Engrosprisen er steget med 50 pCt., medens Detailprisen har været svagt faldende. Naar Udviklingen kunde forme sig saaledes, skyldes det Ændringerne i Prisudviklingen i den foregaaende Periode, i hvilken Engrosprisen fra 1924 til 1929 var faldet til det halve, medens Detailprisen kun faldt med 14 pCt. Under den opadgaaende Engrosprisbevægelse i de senere Aar for Rødspætter, har det ikke været muligt at faa drevet Detailprisen op, fordi der fandtes et aabenbart Misforhold mellem Engros- og Detailprisen i 1929. Ser man paa Prisudviklingen for Klipfisken, er Bevægelserne i Engros- og Detailpriserne ret ensartede i den omhandlede Periode.

Medens man for den foregaaende Periode saa, hvorledes Rugbrødsprisen fulgte Prisen paa Rug og Rugmel, har dette ikke været Tilfældet i Perioden fra 1929 til 1936. Medens Rugmelsprisen fra 1929 til 1935 er faldet med 32 pCt., er Detailprisen paa Rugbrød kun faldet med ca. 14 pCt. Man maa derfor gaa ud fra, særlig naar man erindrer, at Rugbrødsprisen i den foregaaende Periode fulgte Rugmelsprisen, at formentlig Brødfabrikernes Avance er blevet forøget. Med Hensyn til Forholdet mellem Detailprisen paa Franskbrød og Engrospriserne for Hvede og Hvedemel, tyder Udviklingen paa, at Bagerne yderligere har forøget Avancen paa Hvedebrød, medens derimod den tidligere konstaterede større Avance, som Møllerne havde opnaaet i Løbet af den foregaaende Periode, synes at være blevet formindsket i Perioden fra 1929—1936.

For Sukker kan man sammenligne den Pris, Dyrkerne faar, samt Sukkerfabrikkernes Notering. Detailprisen har nærmest fulgt Prisen paa Sukkerroer, men for de senere Aar ligger Sukkerroeprisen dog relativt højt sammenholdt med Detailprisen, et Forhold, som skyldes de sidste Aars Lovgivning til Støtte af Sukkerroeproduktionen. Der garanteres nemlig Avlerne er rimelig Pris, d. v. s. en Pris, der kan dække Produktionsomkostningerne samtidig med, at Lovgivningen ogsaa fastsætter Detailprisen.

Med Hensyn til Hvidkaal, Gulerødder og Kartofler ser det ud til, at Engrosprisbevægelserne stort set afspejles i Detailprisen, selvom der ogsaa her gør sig en vis Træghed gældende med Hensyn til Ændringerne i Detailprisen.

Ved Siden af de allerede anførte Betragtninger burde der ogsaa være givet en Redegørelse af Forholdet mellem Producentprisen og Mellemhandelens Priser, saaledes at Spændvidden mellem Producentprisen og Detailprisen nærmere kunde analyseres for at faa en Maalestok for Mellemhandleravancen. Desværre foreligger der ikke her i Landet noget tilgængeligt Materiale til Belysning af dette Spørgsmaal, saa man maa derfor lade en saadan Undersøgelse ligge og i alt væsentligt nøjes med, som det ovenfor er sket, at gøre Rede for Variationerne i Engros- og Detailpriserne.

HVORLEDES GAAR DET MED DET RUSSISKE LANDBRUG?

Af AAGE FJELLERUP

SELVOM den Statistik, der danner Grundlaget for vor Viden om Sovjetunionens økonomiske Udvikling, ikke er komplet og ofte ændres med Hensyn til Tallenes Opstilling, er der dog intet, der tyder paa, at den er systematisk vildledende over længere Perioder. Dette vilde ogsaa daarligt kunne tænkes, da de økonomiske Talrækker staar i en saadan indbyrdes Afhængighed, at direkte Forfalskning vanskeligt lader sig gennemføre. At politiske Hensyn spiller en Rolle viser sig f. Eks. derved, at ubehagelige Kendsgerninger, som f. Eks. den relativt ringe Høst i 1936, ikke slaas fast i officiel Statistik, førend eventuelle Farer ved Offentliggørelsen — f. Eks. af udenrigspolitisk Art — er overstaaet. Et saadant Hensyn kan være fuldt berettiget.

Trods mangelfulde Detailler lader det sig paa nærværende Tidspunkt gøre at give et Billede af USSR's Landbrug, og Tiden er netop inde dertil, fordi Tilstandene synes at have fæstnet sig paa varigere Vis og er af udslaggivende Betydning for Ruslands økonomiske og politiske Helhedstilstand.

Som bekendt var Ruslands Landbrugsforhold gennem hele det 19. Aarhundrede meget primitive, idet Markfællesskab, Trevangsbrug, periodiske Jordomdelinger: kort sagt hele den gamle middelalderlige europæiske Agrarforfatning, holdt sig til op mod det 20. Aarhundrede. De russiske Bønder var vel blevet frigjort for Livegenskabet ved de store Reformere i Zarriet omkring Aar 1861, men Landboforholdene iøvrigt blev ikke samtidig reformeret paa afgørende Vis. Efter denne Periodes Reformlove kunde Bønderne ganske vist faa udlagt Jordlodder til eget varigt Brug, saaledes at Jorden udgik af Godsherrens Besiddelse, men de udlagte Lodder overgik ikke til Enkeltmandseje, men til det gamle Landsbyfællesskab, Miren. Om nogen Udskiftning fra Fællesskabet og Indførelse af Privateje til de udskiftede Lodder var der ikke Tale. Desuden var Afgifterne for den udlagte Jord meget høje.

Den fattige russiske Landsby med de primitive Træhytter, som ikke har meget tilfælles med danske Gaarde, voksede kraftigt fra Aar til Aar, idet Bønderne var interesseret i at faa deres Børn bortgiftet i en ung Alder, saaledes at de kunde deltage i Jordfordelingen. De unge klinede deres Hytte op ad Familiens og gav deres Bidrag til den kraftige Befolkningstilvækst, som prægede Landsbyen. Den populære Opfattelse af Jordproblemet i Rusland, repræsenteret af Bønderne selv, var den, at der var for lidt Jord. Den russiske Landsby blev et Arnested for dyb Utilfredshed. Op-rør i By og paa Land under den russisk-japanske Krig viste Nødvendig-

heden af indgribende Reformere, hvis Zarmagten skulde gøre sig Haab om at bestaa som Stormagt.

I Aarene efter 1906 gik man da i Lag med Gennemførelsen af Landbo-reformer med Udskiftning og Selveje for Øje efter vesteuropæiske Forbilleder, Reformere, der bærer Navn efter Periodens Førsteminister, Stolypin. Der blev givet Adgang til en mer eller mindre fuldstændig Udskiftning fra Fællesskabet, og de udskiftede Arealer kunde overgaa til individuelt Privat-eje. Reformerne, der gennemførtes paa Trods af Dumaflertallet, der ikke var stemt for vesteuropæiske Fremgangsmaader, krævede en Hær af Op-maalere, som først maatte uddannes. Andragender om Udskiftning kom efterhaanden hurtigt frem, men før Verdenskrigen havde i hvert Fald ikke 10 pCt. af Ruslands Bønder selvstændige Brug, og Udskiftningen var mange Steder temmelig irrationel med for stærk Spredning af Lodderne.

I Aarene mellem 1906 og Verdenskrigen begunstigedes Landbrugspro-duktionens Udvikling i Rusland af de stigende Priser og øgede Afsætnings-muligheder i de vesteuropæiske Industrilande. Denne Udvikling gavned særlig de store korndyrkende Landbrug i Syden, men kom dog ogsaa det mindre Landbrug til Gode. Saaledes udvikledes Mejerivæsenet i de sibiriske Smaa-bedrifter og fremkaldte en stor Eksport af sibirisk Smør.

Kernen i hele Ruslands Økonomi var den stigende Eksport af alle Arter Landbrugsprodukter — i Særdeleshed dog Korn. Landbrugsprodukter ud-gjorde $\frac{1}{2}$ af Ruslands hele Eksport, og Landet var Verdens største Ekspor-tør af Landbrugsprodukter. Ikke des mindre var Ernæringsforholdene i Rusland slette og Dødeligheden større end i noget andet europæisk Land.

Forholdene var dog i Bedring i disse Aar, hvortil ogsaa medvirkede Indu-striens Udvikling og Aabningen af Landbrugsarealer i Sibirien for Ud-vandrere. 3 Mill. Mennesker udvandrede hertil i Aarene 1906 til 1913. Fremgangen var dog beskeden i Forhold til Landbrugets Masser og for-maaede ikke at hindre, at Landbruget i visse Egne, særlig i centrale Di-strikter, sank ned i en stadig dybere Depression. Træpløve og Segl benyt-tedes i stor Udstrækning, og Foldudbytterne var fortsat meget smaa, ca. $\frac{1}{2}$ til $\frac{1}{3}$ af i Danmark. Kreaturerne var som Følge af den stærke Udparcelle-ring meget talrige men ofte ganske underernærede. Hesteholdet var nød-vendigvis meget stort som Følge af de mange økonomiske Brug med den vidtløftige Kørsel mellem de mange Lodder. En betydelig Del af Høsten gik derfor til Trækkraft. Mange Steder var fuldkommen Misvækst velkendt.

Den bedste Skildring paa vesteuropæiske Sprog af det russiske Land-brugs Tilstand før Verdenskrigen finder man utvivlsomt i det store Værk »Russian agriculture during the war« i Carnegieinstitutets Bøger om Ver-denskrigens økonomiske Historie.

Russiske Statsmænd og Økonomer synes at have haft den Opfattelse, at det russiske Landbrug som Følge af dets primitive Karakter vilde være mindre følsomt overfor Verdenskrigens voldsomme økonomiske Forstyr-relser end andre Landes mere udviklede Landbrug. Det var en temmelig overfladisk Opfattelse, som Begivenhederne gjorde det af med.

Ligesom i andre Lande søgte Staten af Hensyn til Krigens Behov at presse Prisen ned paa de mest uundværlige Produkter, fortrinsvis Korn.

En saadan Politik maa nødvendigvis suppleres med Foranstaltninger til

at hindre, at Kornet opfodres, hvis man ikke samtidig prisregulerer hele den animalske Produktion i Overensstemmelse med Kornpriserne.

I Rusland var det mere end andetsteds en uoverkommelig Opgave paa Grund af Landets Udstrækning og Forhold at gennemføre en saadan rationel Prisfastsættelse for og Regulering af Landbrugsproduktionen. Resultatet af Statens Tryk paa Kornpriserne blev da, at Kornet opfodredes, saaledes at der udenfor Landbruget blev en voldsom Kornmangel til Trods for, at Hjemmemarkedet nu fik Raadighed over de store Kornmasser, som før Krigen eksporteredes. De daarlige Transportforhold bidrog til yderligere at vanskeliggøre Forsyningerne.

I Oktober 1915 skal $\frac{3}{4}$ af Ruslands Byer have haft følelig Levnedsmiddelmangel, medens Hæren paa dette Tidspunkt endnu havde tilstrækkeligt. I Krigens tredie Aar følte ogsaa Hæren Kornmangel, idet der kun kunde rekvireres 9 af de 18 Mill. t Korn, som Hæren krævede. Mangelen paa Fødevarer var en medvirkende Aarsag til Hærens Opløsning og Martsrevolutionen.

Umiddelbart efter Martsrevolutionen tog Ruslands Bønder overalt i Riget fat paa at løse Agrarspørgsmaalet efter deres egen Recept, der simpelthen foreskrev Bemægtigelse af Jorden og Fordeling af denne ved Bøndernes egne Foranstaltninger. Mange Godser afbrændtes, og Landadelen havde næsten overalt i Riget forladt deres Godser inden Oktoberrevolutionen. Store Produktionsværdier gik til Grunde under denne uafvendelige Agrarrevolution, idet Produktionsmidlerne paa Storgaardene ofte blev ødelagt; undertiden ud fra den bondesnu Betragtning, at Godsejerne vilde faa svært ved at vende tilbage til deres Godser, naar alle Produktionsmidler var ødelagt. Sædvanligvis var det vel Vanskeligheder ved Delingen, der gjorde sig gældende.

Allerede i Marts 1917 havde Lenin i et Brev til de svejtsiske Arbejdere udkastet et Program for Partiets nærmeste Opgaver. Han udtalte heri sin Sympati for det af de socialrevolutionære i Dumaen fremsatte Forslag om Jordens Nationalisering og Fordeling ved Lokalkomiteer valgt paa et uindskrænket demokratisk Grundlag. En af hans Regerings første Handlinger var Udstedelsen af det saakaldte Landdekret af 8. Nov. 1917, hvorved al Ruslands Jord med tilhørende Kræfter nationaliseredes og efter detaljerede Regler skulde fordeles paa den jorddyrkende Befolkning.

Denne Jordlovgivning søgte virkelig paa rationel Vis at give en ligelig Adgang til Dyrkning af Ruslands Jord, men da Produktionsmidlernes Fordeling ikke berørtes af denne Lovgivning, blev Resultatet i Praksis det, at de fattige Bønder for at kunne dyrke deres Jord maatte søge Støtte hos den Del af Bønderne, der var bedre stillet i saa Henseende. Man blev derfor for at faa Jorden under Opdyrkning nødt til at fire paa de strenge Principper og tillade, at Bønder med egne Driftsmidler fik mere Jord end andre. Myndighederne paa Landet saa igennem Fingre med Forbudet mod Udlejning og Forpagtning af Jord og Anvendelse af Lønarbejdere. Retten til at dyrke Jorden modsvarede af en Pligt til at afgive Produkter til statsfastsatte Priser, men Krigstidens Rekvisitionspolitik formaaede dog ikke at tage Hensyn til, om der nu ogsaa forelaa et virkeligt Produktoverskud.

Under Borgerkrigene gik det hurtigt nedad med Landbruget. I 1919 var Kreaturbestanden halveret i Forhold til 1916, men den ringe Kornhøst

tillod iøvrigt heller ikke noget større Husdyrhold. I 1921—23 indtraadte Landbrugskrisens Kulmination med en Misvækst, der i Volgaegnene kostede flere Millioner Mennesker Livet. Det er utvivlsomt den værste Hungersnød, Rusland har oplevet i historisk Tid. Dermed var dog ogsaa Bunden naaet. De hjemsendte Soldater fik hurtigt deres nyudlagte Lodder taget under Plov. Kornhøsten, der i 1913 kulminerede med 78 Mill. t paa USSR's nuværende Territorium, blev for Hungeraaret 1921 opgjort til 35 Mill. t. For 1922 angives den til 58 Mill. t — altsaa et relativt godt Resultat.

Regeringens Landbrugspolitik, efter at Markedet for Landbrugsprodukter var frigivet i 1921, gik ud paa at vinde Landbrugerne gennem Andelsvæsen, Tilskud og Støtte og ved Oprettelse af det gamle Prisforhold fra før Verdenskrigen mellem Priserne paa Landbrugsprodukter og Industriprodukter.

Der maatte ikke opstaa en saakaldt »Saks« ved at Priserne paa Industriprodukter fjernede sig for meget fra Landbrugsprodukternes Priser. Kraftige Indgreb syntes foreløbig unødige. Landbrugsproduktionen naaede allerede i 1925—26 lidt op over Produktionsværdien i 1913, 10,5 mod 10,2 Milla. Guldrubler. I 1926—27 og 1927—28 var der derimod Stagnation med en Produktionsværdi paa henholdsvis 10,5 og 10,6 Milla. Guldrubler. Kornproduktionen 1925/26—1927/28 udgjorde 70—75 Mill. t mod 78 Mill. t i 1913. Foldudbyttet var nogenlunde det samme som de sidste 3—4 Aar før Krigen. Hvad der efterhaanden gav Stagnationen en farlig Karakter var det Forhold, at de statslige Kornopkøb viste en Nedgang — fra 1927—28 til 1928—29 fra 10,2 til 8 Mill. t —. Der indtraadte som Følge heraf en Kornkrise, der virkede stærkt hæmmende paa den fortsatte Industriudvikling. Umiddelbart før den 1ste Femaarsplan maatte man i de større Byer skride til Rationering af Brød og Mel. Udbudet af Kød viste nogen Stigning, men betød kun lidt i Forhold til Kornsalget. Kartoffelhøsten steg fra 36 Mill. t i 1913 (Tallet muligvis for hele Zarriget) til 46 Mill. t i 1928, men her spillede Bøndernes Selvforsyning en væsentlig Rolle.

Produktionen af Bomuld, Hør og Hamp var stigende, saaledes at Landet fik mere Oliefrø og Tekstilmateriale af egen Avl. Kreaturholdet var i en kraftig Udvikling, der viste, at Bønderne saa deres Fordel i at opfodre Kornet.

	Mill. Stkr.			
	Stort Hornkvæg	Faar og Geder	Svin	Heste
1916.....	50,0	91,0	13,5	31,5
1925.....	51,0	107,0	17,0	24,6
1928.....	70,0	136,4	23,0	33,0

Forklaringen paa denne Udvikling maa søges i mange Forhold. Al den Venlighed, Bolsjevikerne havde vist Bønderne for at opnaa deres politiske Støtte, havde de betalt med store økonomiske Indrømmelser. Bønderne var ikke i nær samme Grad som før Krigen belastet med Skatter, Afgifter og Renter og derfor ikke tvunget til større Markedssalg. Dertil kom, at deres eget Behov var steget som Følge af jævner Indtægtsfordeling og Trang til mere animalsk Føde. Opsparing af Driftskapital spillede desuden ringe Rolle, da Bønderne jo ikke var Ejere af Jorden. Ogsaa Prisforholdene gjorde sig gældende. Staten var efterhaanden blevet Monopolkøber af Korn, hvad

der trykkede Prisen. Hovedaarsagen til den ringe Markedsproduktion maatte søges i Udparcelleringen, der havde reduceret Gaardene til gennemsnitlig 6,1 ha, hvoraf 4 ha besaaet. Til hver Gaard hørte gennemsnitlig 1 Hest og 1,1 Ko; for 104 Rbl. Redskaber og 328 Rbl. Husdyr, hvoraf 144 Rbl. faldt paa Hestene.

Ved den store Folketælling i 1926 registreredes den landbrugende Befolkning saaledes:

Landbrugsarbejdere og Tyende	5,0 Mill.
Fattige Bønder	21,1 »
Middelstillede Bønder	81,0 »
Velhavende Bønder	5,9 »

Ialt.... 113 Mill.

I denne Statistik var til de velhavende Bønder henregnet saadanne, der anvendte lønnet Arbejdskraft og desuden var i Besiddelse af et landbrugsmæssigt Udstyr til en Værdi af over 400 Rbl. pr. Gaard. Deres Andel i Landbrugsbefolkningen var kun 5 pCt., men Grænsen nedad mod de middelstillede Bønders store Gros var selvfølgelig temmelig vag i Praxis. Mange Steder var de velhavende Bønder Familie- eller Sognekonger, der forstod at bevare deres Førerskab i Landsbyen og vedligeholde den gamle fjendtlige Indstilling mod Statsmagtens Paahit.

Overfor Kornforsyningsvanskelighederne var Regeringens Politik vaklende. Da den 1ste Femaarsplan tog sin Begyndelse, havde Regeringen endelig valgt Tvangens Vej. Forslag om, at man skulde lade Bønderne frit sælge til Udlandet og frit hjemføre industrielle Produkter i Bytte blev forkastet, og Tvangsopkøbene af Korn skærpedes.

Den første Femaarsplan regnede for Landbruget særdeles optimistisk med, at man i Løbet af Planperioden skulde faa en Stigning i Kvægheder paa paa ca. 30 pCt. og en ikke ubetydelig Stigning i Foldudbyttet. Hele denne Plan blev under den Udvikling, som satte ind i 1929, fuldstændig endevendt. I 1929 sætter en ny Agrarrevolution ind i det omtumlede russiske Landbrug; en Proces kendt som Landbrugets Kollektivisering.

Allerede før 1929 havde man søgt at overvinde Ulemperne ved den stærke Udparcellering ved Dannelse af Kollektiver, hvor Agerjorden sammenlagdes til et fælles Areal, som gjorde det muligt at anvende moderne Landbrugsmaskiner m. v. Denne Landbrugspolitik var et Skridt henimod de store Bedrifter med stor Markedsproduktion, som var Kommunistpartiets Maal. Den 1ste Femaarsplan tog Sigte paa at fremme Omlægningen til Kollektiver, saaledes at 15 pCt. af Gaardene i Femaarets Løb kunde overføres til denne Driftsform. Derved vilde man opnaa, at Kollektiverne i Forbindelse med Statsfarmene ved Periodens Udgang blev i Stand til at levere omkring $\frac{1}{3}$ af alle Landbrugets Markedsleverancer; for Kornets Vedkommende endog 60 pCt.

Det centrale i hele Landbrugsprogrammet var at faa sat Kornafleveringen i Vejret. Programmet lød paa en Tredobling, fra 8 til 24 Mill. t, hvoraf $\frac{1}{3}$ skulde eksporteres, saaledes at Rusland var i Stand til at genvinde sin Stilling som Storeksportør af Korn.

Det viste sig hurtigt, at Kollektiviseringskampagnen ikke lod sig gennemføre paa systematisk Vis i det begrænsede Omfang, som Planens Fædre havde tænkt sig.

I Efteraaret 1929 antog Kampen om Kornet en saa voldsom Karakter, at hele Landet gennemsyredes af Uro. Hver Dag kunde Aviserne fortælle om Kornindsamlere, der var dræbt under deres Arbejde; undertiden var det Hunde, der var sluppet løs paa dem. Mange Steder satte Bønder Ild paa opsamlede Kornlagre for at undgaa Tvangssalg til Staten. Smaa-bønder, der søgte at gennemføre Overgangen til nye Driftsformer, kom ud for den voldsomste Terrorkampagne; ofte i helt middelalderlige Former med Korsfæstelse, Opbrænding o. s. fr.

I 1921 havde Lenin maattet bøje sig for Bøndernes Modstand og genindføre det frie Salg af Fødevarer. Dengang havde Sovjetmagten ikke Kræfter til at fortsætte Kampen mod Bønderne. I 1929 var Situationen en ganske anden. Det var nu muligt at give de nye Brug en væsentlig Støtte fra Statens Side, og selvom Statslandbrug og Kollektiver i 1929 kun omfattede en ringe Del af Landets Jord, var disse Brug for Kornets Vedkommende allerede oppe paa lige saa store Markedsleveringer som Storbønderne.

Kampen om Kornet og for Kollektiviseringen antog Karakter af en Massebevægelse, der vendte Brodden imod Kulakkerne. »Dekulakisering« blev et Slagord. Rundt i Landdistrikterne satte Smaa-bønderne sig i Besiddelse af Storbøndernes Produktionsmidler: Saasæd, Trækkraft og Maskiner. Derimod havde Smaa-bønderne jo ikke Muligheder for at overtage Kvæget, da der manglede Kvægfarme. Meget Kvæg gik til Grunde.

Modstanden blev brudt ved Deportationer, og Bønderne strømmede til Kollektiverne. Det viste sig snart, at det var umuligt at organisere Kollektiverne i et saa voldsomt Tempo, og Nedslagtningen af Kreaturer før Indmeldelse i Kollektiverne antog et saadant Omfang, at Partiet maatte slaa kontra.

I Slutningen af Februar 1930 fremkom i Sovjetpressen en Artikel af Stalin selv, der var formet som et Manifest til de russiske Bønder og det kommunistiske Parti. Heri fremhævedes, at det endnu var for tidligt at tilstræbe Dannelse af egentlige Landbrugskommuner. Der maatte tages Sigte paa Oprettelse af Kollektiver i Form af Arteller, hvor Produktionsmidlerne var socialiseret for Korn dyrkningens Vedkommende, idet Jord, Maskiner, Arbejdskvæg og Driftsbygninger indgik til Fællesskabet og skulde udnyttes ved fælles Arbejdskraft, medens Havebrug, Fjerkræavl, mindre Husdyrhold og en Del af Malkekvæget maatte forblive i privat Besiddelse sammen med Boligen og Arbejdsredskaber til dagligt Brug.

Enhver Tvang til Kollektivisering fordømtes i kraftige Udtryk.

Den gode Høst i 1930 i Forbindelse med de store Kornafleveringer gjorde Stemningen optimistisk. I Foraaret 1931 paabegyndte Partiet en ny Kollektiviserings- og Dekulakiseringskampagne, som indledtes med øget Beskæftigelse af velstillede Bønder, Restriktioner i Kreditgivning, Salgshindringer for Enkelthønder m. v. Nye Tusinder af Kulakker deporteredes. Ved Udgangen af 1931 var 61 pCt. af Gaardene kollektiviserede. I Løbet af 1931 udstraktes Kollektiviseringen til specielle Produktionsgrene, saasom Bomuld, Sukkerroer, Hør, Te m. v. Artellerne blev den dominerende Organisationsform og reduceredes til en Gennemsnitsstørrelse paa 375 ha (omfat-

tende gnst. godt 60 Familier med ialt 300 Personer). Ved denne Reduktion haabede man at lette Arbejdets Organisation paa akkordmæssig Basis. Kun i de udprægede Korndistrikter blev man staaende ved de store Kollektiver.

Den almindelige Ordning ved Organiseringen af Artellerne var den, at Bønderne indskød $\frac{9}{10}$ af deres Jord, praktisk talt alle deres Heste og en Del af deres Køer. Overleveringen af Køer stødte dog mange Steder paa stærk Modstand, fordi de smaa Landbofamilier frygtede for at skulle undvære Mælk og Mælkeprodukter. Fra Partiet Side udfoldedes store Anstrengelser for at faa de saakaldte Mellembønder med ind i Bevægelsen, saaledes at Artellernes Produktionsevne derved kunde styrkes.

Igennem 1930 og 1931 fortsattes imidlertid Kvægbestandens voldsomme Reduktion. En vis Reduktion var utvivlsomt en uomgængelig Forudsætning for, at Byernes Kornforsyning kunde to—tredobles, men Tilbagegang til en ringere Produktion af animalske Produkter var ikke tilsigtet. I de følgende Aar syntes alle Anstrengelser for Kvægbestandens Udvikling at være ude af Stand til at sætte Husdyrholdet i Vejret, selvom en Kvalitetsforbedring sporedes. Først i 1934 var der Tale om en aabenbar Fremgang. Indtil 1935 var man uden samlede Opgørelser for Produktionens Udvikling i Aarene 1929 til 1934 incl. De i 1935 fremkomne Tal, der inkluderer ufuldført Produktion — f. Eks. ikke afgræssede Arealer — og Kvægholdets Forøgelse hidsættes nedenfor:

Landbrugsproduktion i Mill. Rbl. efter 1926—27 Priser.

	1929	1930	1933	1934
Samlet Høst og Kvægavl....	14,745	14,008	13,961	14,829
Høst	9,059	9,602	11,054	11,529
Kvæghold	5,686	4,406	2,907	3,300

Det vil bemærkes, at de to daarlige Landbrugsaar 1931 og 1932 ikke er med i Statistiken. Siden 1934 har der været udpræget Fremgang, saaledes er Husdyrbestanden vokset kraftigt indtil Sommeren 1936.

Mill. Stkr.

	1929 $\frac{1}{7}$	1934 $\frac{21}{12}$	1935 $\frac{21}{12}$	1936 $\frac{1}{6}$
Heste	34,6	14,9	15,5	16,6
Hornkvæg	67,1	38,9	45,9	56,7
Svin	20,4	17,1	25,9	30,4
Faar og Geder	146,9	40,8	49,9	73,7

Den relativt daarlige Høst i 1936 har sikkert bevirket, at Fremgangen først har kunnet fortsættes ind i 1937, hvis enorme Høst, efter foreløbige Opgørelser ca. 7000 Mill. Pud eller omkring 115 Mill. t Korn, d. v. s. næsten 30 pCt. mere end den hidtil største Kornhøst, vil muliggøre en meget kraftig Kornopfodring. En betydelig kvalitetsmæssig Forbedring af Besættningerne synes allerede at have fundet Sted, saaledes at Nettoudbyttet pr. Kreatur er stærkt stigende. Det vil ogsaa nok kunne tiltrænges, da før i Tiden en al for stor Del af Foderet medgik til den blotte Vedligeholdelse af Skind og Ben paa de afmagrede Kreaturer. Forskydningen over mod Svineavl er et Udtryk for den almindelige Tendens mod et mere intensivt Husdyrbrug, da Svinene giver mest Kødubytte pr. Foderenhed. Iøvrigt vil Tilpasning

af Kreaturholdet til Fodermængderne formentlig ogsaa lettere kunne ske over Svineholdet.

I 1935 tog Oprettelsen af større Kvægfarme for Kollektiverne en kraftig Udvikling. Det samlede Antal Kvægfarme steg med 100,000 til 332,600. Ikke des mindre er de enkelte Kollektivbønders private Kreaturhold steget kraftigere, saaledes at deres Andel i Kreaturbestanden har vist Stigning. Ved Udgangen af 1935 havde de mellem 43 og 54 pCt. af de forskellige Husdyr — bortset fra Hestene. Regeringen yder Pengehjælp til Køb af private Køer. Det er værd at understrege, at en saa væsentlig Del af den animalske Produktion ligger hos de enkelte Bønder. For Køernes Vedkommende skyldes det Ønsket om Selvforsyning med Mælk; for Smaakreaturenes Vedkommende synes det, som Privatbrugerne har faaet til Opgave at forestaa Tillægget.

For Planteproduktionens Vedkommende savnes endnu en fuldstændig Opgørelse for 1936, hvor Kornhøsten som allerede nævnt har været relativt lille. Iflg. Oplysninger i Udenrigsministeriets Tidsskrift antages den at have andraget 70—75 Mill. t.

For tidligere Aar hidsættes flg. Tal:

	Mill. t.			
	1930	1932	1934	1935
Korn	83,5	69,9	89,4	90,1
heraf Hvede	26,9	20,3	30,4	30,8
Bomuld	1,1	1,3	1,2	1,7
Sukkerroer	14,0	6,6	11,4	16,2
Kartofler		46,0*)	51,0	69,7

*) Gnsn. 1929—30.

I denne Tabel mangler 1931 — der omtrent staar lige med 1932 — og 1933, der rangerer paa Højde med 1934. De absolute Tal har efter 1932 ligget væsentlig højere end før den 1ste Femaarsplan. Den stærke Stigning for Kartoffelavlens skyldes utvivlsomt de kraftige Kornafleveringer, som Bønderne lettest har kunnet modvirke ved større Kartoffelavl. Høsten af Hør og Solsikkefrø har ogsaa vist nogen Stigning i disse Aar.

Høstvurderingerne gennemføres i Rusland som andetsteds ved Opgørelser af Arealerne og Ansættelse af Foldudbytter. I Aarene 1930—32 havde man et System med Aflevering af en vis Andel af Bruttohøsten, hvad der gjorde de offentlige Myndigheder interesseret i at faa saa store Ansættelser frem som muligt, da store Kornafleveringer var af afgørende Betydning. Dette Forhold har sandsynligvis medført, at Udbyttet i 1930—32 i Virkeligheden har været lavere. I 1933 gik man over til Aflevering med faste Ydelser pr. Arealenhet, hvorved denne Interesse i for høj Ansættelse af af Høsten bortfaldt, medens Bønderne samtidig blev interesseret i det størst mulige Foldudbytte. Tabet ved Indhøstning og Tærskning er i de senere Aar reduceret. Det er saaledes meddelt, at den noget mindre Høst i 1934 i Virkeligheden indbragte 4 til 4,8 Mill. t Korn mere end Aaret forud som Følge af Indhøstningens og Tærskningens Fremskridt.

De seneste Aars Stigning i Høstudbyttet er naaet samtidig med en Reduktion af Saaarealet. Foldudbyttet for 1934 og 1935 har dog i det store og hele ikke været større end i 1913; det bedste Landbrugsaar før Krigen.

Den relativt gode Høst i 1936 med Vejrforhold lige saa daarlige som i Tørkeaaet 1921 og den enorme Høst i 1937 synes at tyde paa, at det russiske Landbrug nu er godt paa Vej til et væsentlig højere Foldudbytte end hidtil paa Grundlag af Kollektiverne og det nye moderne Produktionsapparat, som er stillet til dets Raadighed.

De nye Brugs organisatoriske Rammer ligger nu fast. Paa Kollektivbøndernes 2den Kongres i Februar 1935 vedtoges nye Statutter, der betød en Fæstelse af Kollektivernes Brugsret til Jorden. Bestemmelsen om, at Jorden overlodes Kollektiverne til Benyttelse paa ubestemt Tid ændredes til »bestandig« og denne Ændring blev senere slaaet fast i den nye Forfatning af 1936 (Art. 8). Forfatningen anerkender Kollektivernes Ejendom som offentlig socialistisk Ejendom (Art. 7, 1. Stk.) og giver den dermed kvalificeret Beskyttelse.

Ogsaa Bøndernes saakaldte »Tilskudsøkonomi«, der endnu betyder saa meget for Husdyrholdet, sikredes ved Forfatningen. Efter de gældende Normalregler maa Kollektivbønderne have egne Lodder paa $\frac{1}{4}$ til 1 ha og har Ret til her at holde indtil 3 Køer, 3 Søer, 20—25 Faar o. s. fr. alt efter det paagældende Landbrugsdistrikts Karakter. I Distrikter med Nomadekvæg kan Kollektivbønderne privat have indtil 10 Køer, 150 Faar, 10 Heste og 8 Kameler.

Fastsættelsen af Kollektiverne betyder, at man ikke længere ser disse som et midlertidigt Gennemgangsled til egentlige Statsbedrifter. Disse har tværtimod i Løbet af 1936 maattet afgive Jord til Kollektiverne paa de talrige Steder, hvor Kollektiver og Statsgodser havde Marker ind imellem hinanden. Over 9 Mill. ha overførtes til Kollektiverne i 1936.

Ved Begyndelsen af 1937 var rene Individualbrug udenfor Kollektiverne skrumpet ind til ca. 2 Mill., medens $18\frac{1}{2}$ Mill. Smaabrug var samlet i 250,000 Kollektiver. I Forbindelse med Overførsel af Jord er sket Eftergivelse af Restancer og i Særdeleshed er Kollektiverne støttet ved de nye Maskin- og Traktorstationer.

Ved Høsttid 1937 fandtes ialt 5612 Maskin- og Traktorstationer og for 1937 kan man regne med, at næsten $\frac{2}{3}$ af alt Landbrugsarbejde udføres ved Hjælp af Motorkraften, som disse Stationer og Statsgodserne raader over. Traktorernes Antal i det russiske Land er nu omkring $\frac{1}{2}$ Mill. Deres samlede Kraft andrager omkring 8 Mill. HK, der svarer til Traktorbestanden i U. S. A., men Udnyttelsen er langt mere intensiv end der. Efter visse Opgørelser — som maa tages med Forbehold — udnyttes de 3—4 Gange saa meget. Det er netop ved at muliggøre en saa intensiv Udnyttelse af det moderne Landbrugsapparat, at det russiske Landbrug skal vise sin Overlegenhed overfor Fortiden og andre store Landbrugsstater.

I de sidste 2—3 Aar er man i stigende Grad gaaet over til Produktion af Larvefodstraktorer, hvad der staar i Forbindelse med Combinerens Fremrykning i det russiske Landbrug. Den ejendommelige rykvise Udvikling af Ruslands Maskinproduktion har givet sig det Resultat med Hensyn til Combinere, at man i 1936 har fremstillet over 40,000 mod nogle faa Tusinde i 1934. Høsten 1937 havde det samlede Landbrug over 100,000 Combinere til Disposition og ca. $\frac{1}{3}$ af hele Høstarealet er høstet med disse kombinerede Meje- og Tærskværker. Af Foraarspløjningen 1937 udførtes 80 pCt. med

Traktorer, og den store Efteraarspløjning i Aar skal for $\frac{1}{4}$'s Vedkommende ske ved Traktorer's Hjælp.

Traktorerne har muliggjort en hurtig Gennemførelse af Landbrugsoperationerne Foraar og Efteraar, hvad der specielt for det russiske Landbrug er af afgørende Betydning, da de klimatiske Forhold ofte indsnævrer Saa- og Høstperioderne meget stærkt. Traktorerne har desuden medført en langt bedre mekanisk Bearbejdelse af Jorden, som i sig selv er et Gode og desuden gør den stigende Anvendelse af Gødning langt mere effektiv. I 1933 efteraarspløjedes 25 Mill. ha. For 1937 er Programmet 65 Mill. ha mod ca. 50 Mill. ha Aaret forud.

Hele denne Amerikanisering af Landbrugsarbejdet virker ganske overvældende, naar man tænker paa, hvad det var for Arbejdsredskaber, der blev bragt i Anvendelse før Kollektiviseringen. For 1928 regner man saaledes med, at $\frac{1}{10}$ af Arealet til de vigtigste af Kornafgrøderne — Foraarskornet — pløjedes med Træplove, $\frac{1}{4}$ af hele Saanningen skete med Haanden og Halvdelen af Kornet høstedes med Segl og Le.

Der er her Tale om en industriel Revolution i Landbruget af enorm Rækkevidde. Hvor man tidligere regnede med, at 24 Heste, 24 Plove og 24 Mand var nødvendige til at pløje 12 ha paa 1 Dag, kan man nu faa pløjet det samme Areal med 1 Larvefodstraktor (55—60 HK) og 1 Mand i et Skift.

Indhøstning af 13 ha ved Haandarbejde krævede 330 Mand og 30 Heste for at udføres paa 1 Dag; ved Brug af Heste, Slaamaskiner og Tærskewærker kunde Arbejdet udføres med 32 Heste og 36 Mand. Nu kan dette Areal høstes og tærskes paa 1 Dag med en 16 Fods Combiner, 1 Stalingrad Traktor og 3 Mand. Det hævdes endda, at disse Tal kun er Gennemsnitsstørrelser.

Hvorledes Ruslands Forsyning med Levnedsmidler har udviklet sig i disse Aar, falder det udenfor denne lille Afhandlings Rammer at beskæftige sig med, ligesom der heller ikke skal gaas i Enkeltheder vedrørende Artellernes praktiske Funktionering. Mange Oplysninger herom er desuden af special, ganske usystematisk Karakter. Det vigtigste er jo imidlertid, ogsaa at faa de store Hovedlinjer frem. Omdannelsen af det russiske Landbrug er ført saa langt igennem, at de nye Brug begynder at vise deres enorme Produktionsevne. Spørgsmaalet bliver da, om Rusland i sit Landbrugs Industrialisering har faaet et økonomisk Forspring, der stadig vil øges, og som til syvende og sidst vil betyde det samme eller mere end den industrielle Revolution i England paa Overgangen til det 19. Aarhundrede: Førstepladsen blandt Verdensmagterne. Hvad denne økonomiske og politiske Magt vil og kan bruges til fører bort fra vor Opgave, men stiller det russiske Landbrugs Omdannelse i dets verdenshistoriske Perspektiv.

NATIONALØKONOMISK FORENINGS FONDS PRISOPGAVER

Nationaløkonomisk Forenings Fond har udsat følgende to Prisopgaver:

1. *En Undersøgelse paa Grundlag af dansk Materiale af Efterspørgselsforholdene for en Vare.*
2. *Efter en Oversigt over Guldproduktionens Udvikling siden 1929 ønskes en Fremstilling af Guldets Betydning under de nuværende Valutaforhold.*

Den bedste Besvarelse af hver af de to Opgaver kan belønnes med 2500 Kr. Gode Besvarelser vil, selv om de ikke opnaar Prisen, kunne belønnes med mindre Beløb.

Besvarelserne indleveres mærket og med lukket Navnekonvolut inden 1. September 1938 enten til Foreningens Sekretær eller til et Medlem af Bedømmelseskomiteen, som bestaar af Nationalbankdirektør C. V. Bramsnæs, fhv. Departementschef Adolph Jensen, Professor Axel Nielsen og Professor F. Zeuthen.

Det forudsættes, at Afhandlingerne udarbejdes paa videnskabeligt Grundlag i almentilgængelig Form og ikke overstiger ca. 200 trykte Oktavsider.

BOGANMELDELSER

R. F. Harrod: THE TRADE CYCLE. Clarendon Press, Oxford 1936, 234 Sider.

Det centrale i denne Forfatters Forklaring af Konjunkturbevægelserne er følgende: Skønt Produktionen af Kapitalgoder alene sker af Hensyn til de Konsumgoder (Ydelser), de afkaster, er denne dog ikke proportional med Forbruget, men med dets Tilvæksthastighed. Det følger heraf, at saa snart Tilvæksthastigheden i Forbruget begynder at synke, gaar Produktionen af Kapitalgoder ned; denne Sammenhæng betegner Harrod med Udtrykket »the relation« og anser den for en grundlæggende Kendsgerning i Konjunkturforklaringen. Ganske vist er dette Forhold ikke i sig selv en Forklaring; det maa først paavises, at Forbrugets Stigningshastighed bevæger sig cyklisk. Dette klares paa følgende Maade: Under Konjunkturforløbet sker der en Forskydning i Indkomsterne; under den opadgaaende Gren henimod Profitindtægterne, under den nedadgaaende Gren bort fra Profiten. Da det nu almindelig antages, at der spares en større Andel af Profitindtægter, følger deraf en almindelig Tendens til synkende Tilvæksthastighed i Forbruget, saa snart den stærke Stigning i Arbejdernes Indkomster, der finder Sted, indtil Hovedparten af de arbejdsløse er kommet i Arbejde, er ophørt. Dermed er Nedgangen i Produktionen af Kapitalgoder, der menes at indlede den nedadgaaende Konjunktur, forklaret.

Paa dette Tidspunkt træder et andet Instrument i Funktion og forstærker den nedadgaaende Bevægelse, nemlig hvad Forfatteren efter andre engelske Forfattere kalder »the multiplier«, d. v. s. Forholdet mellem en given Udgift til Investering og den Indkomst, som derved skabes; hvis q er den

den Del af Indkomsten, der forbruges, er »the multiplier« $\frac{1}{(1 - q)}$ Heraf følger, at Indkomsten er en Funktion af Investeringen eller Kapitalgodeproduktionen. Naar derfor Investeringen begynder at falde som Følge af Nedgang i Forbrugets Tilvæksthastighed, formindskes Forbruget yderligere som Følge af Indkomstnedgangen, hvilket atter gennem »the relation« virker tilbage paa Investeringen o. s. fr.

Hvorledes kan nu denne Svikmølle bringes til Ophør? Udløser selve Processen Kræfter, der fremkalder et Vendepunkt? Vi har allerede lært en af disse Kræfter at kende. Ligesom den relative Profitstigning under den opadgaaende Konjunktur medførte en aftagende Stigning i Forbruget og derved fremkaldte et Vendepunkt i Investeringens Bevægelsesretning, saaledes vil ogsaa det samme Fænomen bremse Forbrugets Nedgang. Paa et vist Stadium af Depressionen, naar de selvstændige Næringsdrivende i stort Omfang lider Tab, er der Mulighed for, at Nettoopsparingen bliver negativ. Dette Moment kan vel hæmme Nedgangen i Investeringen, men det kan

aabenbart ikke forklare Omslaget; for en Stigning i Forbruget kan vanskeligt fremkomme paa denne Maade, og en saadan kræves for via »the relation« at fremkalde en opadgaaende Bevægelse i Investeringen.

Imidlertid introducerer Forfatteren en anden »Determinant«. Han forudsætter, at Depressionen vil fremtvinge en Overgang til, hvad han med et Böhm-Bawersk Udtryk kalder mere kapitalistiske Produktionsmetoder, d. v. s. en større Kapitalindsats pr. Enhed af Produktet. Disse Kræfter til sammen kan skabe en Forøgelse af Investeringen, og da nu »the multiplier« netop er høj, fremkalder selv en lille Dosis Investering en betydelig Stigning i Indkomsten, der atter forøger Forbruget, og man er nu atter inde i den opadgaaende Gren af Konjunkturen.

Dette er i Hovedtræk Harrods Konjunkturteori. Detaillerne og Terminologien er nye, men selve Grundbetragtningen er gammel. Det er nemlig en Variant af den Underkonsumptionsteori, som har været diskuteret i en eller anden Form, saa længe systematisk økonomisk Tænken har fundet Sted; den er knyttet til Navne som Malthus, Sismondi, Marx, Hobson, Foster & Catchings og sidst J. M. Keynes. Man kan maaske sige til Forfatterens Ros, at hans Version er den mest fuldkomne inden for sin Kategori; den er udarbejdet mere detaljeret og med strengere Logik end dens Forgængere, men den indeholder dog, saa vidt jeg kan se, ikke tilstrækkelige Elementer til at forklare Konjunkturbevægelsernes Eksistens og Forløb.

Forinden jeg paaviser Forudsætningernes Utilstrækkelighed, vil jeg rette et Par kritiske Bemærkninger mod de Forudsætninger og Begreber, Forfatteren opererer med. Forfatteren regner med, at Opsparingskvoten i Begyndelsen af Højkonjunkturen er særlig lille, hvorfor en given Investering fremkalder stor Forøgelse af Indkomsten; men behøver dette at være rigtigt? Kan man ikke lige saa godt ræsonnere, at de arbejdsløse, der kommer i Virksomhed, bruger en væsentlig Del af deres forøgede Indtægt til at afbetale Gæld, og vil ikke det samme være Tilfældet med den store Kategori af selvstændige mindre næringsdrivende: Landmænd, Handlende og Haandværkere; vil de ikke tvinges til at konsolidere deres Stilling, inden de udvider deres Forbrug?

Fremdeles, er der noget i Erfaringen, der tyder paa, at Profitten bliver ved at vokse lige til det Tidspunkt, da Omslaget kommer? Er det ikke snarere — eller dog ofte — saaledes, at Omkostningerne paa et vist sent Tidspunkt i Konjunkturforløbet i Form af Løn- og Renteforhøjelser vokser saaledes, at de forventede Profitmuligheder dekreterer en relativ Nedgang i Investeringen? Er det ikke en temmelig almindelig Regel, at Centralbankerne gennem Kreditindskrænkning netop gennemtvinger Højkonjunkturs Sammenbrud? (jfr. U. S. A. i 1929). Hvor er egentlig Beviset for, at Stigningen i Forbruget aftager mod Højkonjunkturs Slutning? Er der ikke mere, der tyder paa, at den Kurve, der angiver Forbrugets Bevægelse under den opadgaaende Konjunktur, er venstrekrummet lige til den Dag, Højkonjunkturen bryder sammen? Det vil formentlig være saaledes, at mens Driftsherrerne i den opadgaaende Konjunkturs Begyndelse er betænkelige ved at sætte Forbruget op, idet de betragter deres større Indtægter som midlertidige, saa vænnes de efterhaanden til at betragte dem som normale og sætter Levefoden op; Aktieselskaber lægger først hen til Reserver, men forøger senere Dividenden.

Jeg siger ikke, at det *er* saaledes, for hverken det ene eller det andet kan fastslaaes med Sikkerhed; dertil er de Størrelser, det drejer sig om, alt for vage og usikre, men jeg siger, at det kan lige saa godt være saaledes. Det er i det hele taget en Fejl ved den Slags Teorier, at de ikke kan verificeres, og at det ene derfor lige saa godt kan hævdes som det andet.

Forfatteren siger (S. 106), at Stigningen i Investeringen og Forbruget under den opadgaende Konjunktur er saa stærk, at den umuligt kan forstærkes i samme Tempo. Stigningshastigheden i Forbruget maa før eller senere formindskes, og via »Relationen« har man da den nedgaende Konjunktur, men denne Udtalelse beror paa, at Forfatteren regner med en fast »Gennemsnitsrelation«. Der er imidlertid rigelig Mulighed for Variation. »Relationens« Betydning for Forbindelsen mellem Forbrug og Investering beror paa det paagældende Kapitalgodes Varighed, og der findes alle Kategorier af Varighed. I det Grænsetilfælde, da Varigheden nærmer sig 0, varierer Investeringen direkte som Forbruget. Ligevægten kan derfor opretholdes ved, at der foregaar en Forskydning over mod Forbrug, der flyder af Kapitalgoder med kortere Varighed. En saadan Forskydning vilde utvivlsomt foregaa i et »atomistisk« Samfund, hvor man begyndte med en Depressionstilstand, der efterhaanden gik over til fuld Beskæftigelse, eller en stærkt stigende Befolkning, der gik over til at blive stationær.

Der er altsaa ingen teoretisk Nødvendighed for, at det Fænomen, som Forfatteren kalder »the relation«, skal føre til en Konjunkturedgang. Der maa flere Forudsætninger til, for at Konjunkturbevægelsen skal fremkomme.

En anden Ting, som Forfatteren ganske negligerer, er Reinvesteringsbehovet. Han forudsætter aabenbart dette bestemt ved Division med Amortisationstiden op i Mængden af de paagældende Kapitalgoder, men hvis Bestanden er blevet til under et cyclisk Forløb, kan Reinvesteringen ikke findes paa denne Maade, og den samlede Investering bliver da ikke entydigt bestemt af Forbrugets Væksthastighed.

Hvad endelig angaar det, som Forfatteren kalder den 3die dynamiske Determinant, nemlig den paastaaede Overgang til »mere kapitalistiske« Produktionsmetoder i Depressionen, da er det vel sandsynligt, at Depressionen vil fremkalde mere økonomiske Metoder, og at dette er et Moment i Konjunkturuomslaget, men disse behøver ikke at bestaa i større Kapitalanvendelse pr. produceret Enhed; det synes mere sandsynligt, at de bestaar i det modsatte; det afgørende er, at Fortjenstmulighederne øges.

I det hele taget opererer Forfatteren med alt for store og generelle Kategorier, f. Eks. »Kapitalgodeproduktion«, »Konsumgodeproduktion« o. l., ganske uklare og uskarpe Begreber, der næsten med Nødvendighed maa føre til vildledende Resultater og rent logiske Systemer uden Forbindelse med Virkeligheden; der kan formentlig laves lige saa mange Systemer af den Slags, det skal være.

Men lad os se bort fra alt dette, acceptere Forfatterens Forudsætninger og Konstruktioner og saa stille det Spørgsmaal, om disse Forudsætninger er tilstrækkelige til at forklare Konjunkturbevægelserne. Dette Spørgsmaal mener jeg maa besvares benægtende. Lad os tænke os, at Menneskene handlede paa den Maade, at de ikke opgav et givet Erhverv, blot fordi de

ikke derved kunde opnaa visse ganske bestemte Indtægter, men fortsatte Arbejdet, indtil der aabnede sig bedre Indkomstmuligheder for dem i anden Virksomhed. Og lad os da f. Eks. tænke os, at Tilvæksthastigheden i Efter-spørgslen efter Boligydelse var nedadgaaende. I Kraft af »the relation« skulde der nu blive formindsket Investering og dermed Arbejdsløshed i Byggeindustrien. Men hvis de forskellige Bygningshaandværkere, Teglværksfolk og alle andre Erhverv, der leverer Materiale eller Tjenester til Byggeri, handlede efter den lige nævnte Maxime ikke at forlade et givet Erhverv, før man kunde indtræde i et bedre, vilde Byggevirksomheden aabenbart fortsætte blot med den Forandring, at Boligerne vilde blive stillet til Raadighed til en saa lav Pris, at Beskæftigelsen kunde opretholdes. Først efterhaanden, som der aabnede sig Beskæftigelsesmuligheder i andre Erhverv, vilde Byggeindustrien blive indskrænket, og Huslejen atter stige til et Niveau, der sikrede de paagældende Indtægter, der svarede til det normale. Denne Maade at handle paa er den, man forudsætter i den statiske Teori.

Det turde være indlysende, at under saadanne Forudsætninger vil de af Harrod paapegede Fænomener ikke føre til cykliske Svingninger i den økonomiske Aktivitet. Hvis det derimod er saaledes, at en Arbejdersgruppe, der bliver ledig, ikke fordi der ikke findes Arbejdsmuligheder andet Steds, men fordi man eventuelt ikke har Viden om disse Muligheder, eller det tager Tid, forinden man kan skaffe sig de fornødne Midler til Flytning, eller at man kun kan arbejde for en ganske bestemt Betaling eller i et ganske bestemt Erhverv, eller at man dog skal være arbejdsløs længe, før man akcepterer ringere Betingelser eller gaar over i andet Erhverv, ja saa bliver der Mulighed for, at Forholdet mellem Tilvæksthastigheden i Forbruget og Investeringen kan faa de af Forfatteren skildrede Følger.

At Forfatteren ikke har indset Nødvendigheden af at medtage disse Forudsætninger, er saa meget mere forbavsende, som han indgaaende paapeger, hvorledes og hvorfor saadanne cykliske Svingninger i den økonomiske Aktivitet ikke opstaar i et Samfund, bestaaende udelukkende af selvstændige Næringsdrivende, der ikke beskæftiger lønnet Arbejdskraft, idet disse vil fortsætte deres Arbejde saa længe, indtil den Tilvækst i Indtægten, de herved opnaar, forekommer dem mindre værdifuld end den Indsats, de maa gøre for at opnaa den.

Harrod siger et Sted, at det er hans Ambition at skabe en Teori, som ikke forudsætter manglende Forudseenhed, Friktion eller time-lag, idet Forudsætningerne herom efter hans Mening gør det alt for let at forklare disse cykliske Bevægelser i den økonomiske Aktivitet. Han har fuldstændig Ret i, at Introduktionen af Forudsætninger om »økonomisk Friktion«, »time-lag« af varierende Længde, manglende Forudseenhed m. v. gør det særdeles let at forklare saadanne Fænomener som Konjunkturbevægelser, men det lyder ejendommeligt, at en Økonom skulde være saa uøkonomisk at foretrække at naa sine Resultater ad den vanskeligst mulige Vej i Stedet for ad den letteste. Det burde dog i og for sig være en anbefaling for de nævnte Forudsætninger, at man ved deres Hjælp let kommer til et Resultat. Den Omstændighed, at man kan forklare Bevægelser af den Type, som Konjunkturbevægelserne er, ved mange forskellige Forudsætninger om Friktion eller time-lag m. v., er jo blot et Vidnesbyrd om, at enhver Afvigelse fra den statiske Teoris Forudsætninger vil give sig Udslag i Bevægelser af

denne Type. Men den Omstændighed, at det ikke er muligt at forklare disse Bevægelser, uden at man indfører den sidste Art af Forudsætninger, turde være et Vidnesbyrd om, at der ligger en frugtbar Mark for Forskningen ved netop paa Grundlag af lagttagelserne at studere disse Friktionsfænomener.

Iøvrigt forekommer det mig ørkesløst at ville forklare Aarsagerne til Konjunkturbevægelserne. Konjunkturbevægelserne er en Resultant af et uhyre stort Antal Betingelser, som alle maa være til Stede, for at Konjunkturbevægelserne skal faa netop det Forløb, de i en given Tidsperiode faar. Blandt disse Betingelser kan man efter Tur udnævne hver enkelt til Aarsagen eller udtage nogle Stykker blandt dem og betegne dem som Aarsagerne. I det hele taget beskæftigør Økonomien sig efter min Mening alt for meget med at forklare Fænomenernes Aarsager. Hvorfor ikke begynde med den Kendsgerning, at Konjunkturbevægelserne faktisk findes, og søge saa sikkert som muligt at beskrive, hvorledes de forskellige økonomiske Fænomener forløber indbyrdes under Konjunkturbevægelserne, og at fastslaa de ledsagende andre Omstændigheder, som til enhver Tid maatte have været til Stede. Herved vilde man i hvert Fald opnaa den Fordel, at man tog sit Udgangspunkt i Virkeligheden, i Stedet for at man i Reglen har været tilbøjelig til først nu ud af sin egen Hjerne at konstruere en eller anden Teori og derefter forsøge paa at presse Virkeligheden ind i denne, som det har vist sig, alt for snævre Ramme.

Bogens sidste 75 Sider handler om Midler til Udligning af Konjunkturbevægelserne. Nødvendigheden af at forklare Konjunkturbevægelses Aarsager, at opstille en Konjunkturteori, motiveres ofte med, at en saadan er nødvendig for Konjunkturpolitikken. De konjunkturpolitiske Foranstaltninger, Forf. foreslaar, adskiller sig imidlertid ikke fra dem, andre er kommet til ud fra helt andre Konjunkturforklaringer. Depressionen skal bekæmpes ved offentlige Arbejder, fortrinsvis financieret ved Laan, ved almindelige Budgetunderskud, ved Tilskud til Produktionen, evt. Toldbeskyttelse. Statsgelden reduceres i Perioder, hvor dette kan ske uden Nedgang i Beskæftigelsen.

At disse Midler kan bringes i Anvendelse ved Konjunkturudligningen, er næsten alle moderne Økonomer enige om, selv om deres Konjunkturforklaring afviger meget væsentlig fra Harrods. Man behøver heller ikke nogen meget dybsindig Konjunkturteori for at finde ud af, at naar Folk Aar efter Aar gaar ledige i stort Omfang, fordi det ikke betaler sig for private Næringsdrivende at sætte dem i Arbejde, maa Staten, der kan se bort fra Rentabilitetsspørgsmaalet, gøre det. Nærliggende er det ogsaa — uanset om man har en Konjunkturteori — naar hjemlige Virksomheder i en Branche ligger stille, at spærre for Indførslen af den paagældende Vare, indtil normal Beskæftigelse er opnaaet. Heller ikke kræves der særlig Dybsindighed til, naar man ved, at visse Virksomheder gaar i Staa, fordi der mangler en Bagatel i, at det kan betale sig at holde dem i Gang, at finde paa at yde dem det manglende i Tilskud.

At en saadan Fremgangsmaade ofte giver Bagslag og derfor maa anvendes med Omtanke, staar ikke altid klart for dem, der anbefaler den. Forf. nævner nogle af de Komplikationer, der kan opstaa ved Gennemførelsen af den Slags Foranstaltninger, men han gør intet Steds opmærksom paa,

at Forudsætningen for, at de skal kunne iværksættes, i Reglen er en vis Grad af Autonomi for det enkelte Land i den økonomiske Politik, og at dette Autonomi kan komme i Strid med det, der synes at være Basis for Forfatterens Betragtninger, nemlig en i Princippet liberal Samfundsordning.

Et helt andet Spørgsmaal er, om Forf.s politiske Konklusioner er forenelige med *hans* Teori. Det er et Led i denne Teori, at en »shift to profit« er Opgangskonjunkturens nødvendige Følge, og at denne Forskydning i Indkomstfordelingen med Nødvendighed fører til relativ Nedgang i Forbruget, der via »the relation« vælter hele Spillet over Ende. Men hvis man nu ved offentlige Arbejder eller andre af de foreslaaede Foranstaltninger holder Højkonjunkturen gaaende, maa disse Foranstaltninger da ikke blive af permanent Natur, idet Profitten stadig opretholdes paa et Niveau, der betyder et for lille Forbrug. Og da disse Foranstaltninger i Hovedsagen er af den Art, at de ikke kan være permanente, uden at den principielt liberalt Ordning, hvis Bevarelse det hele synes at skulle tjene, bryder sammen, er et saadant Resultat ikke saa heldigt for den paagældende Teori.

Konklusionen af disse Betragtninger skal være den, at den Konjunkturteori, som denne Forfatter har føjet til de mange allerede eksisterende, hverken er værre eller bedre end disse. Dette gælder, hvad enten man betragter dens Værdi som Analyseinstrument eller som politisk Arbejdshypotese. Hver enkelt Konjunkturteori lægger i Reglen Vægt paa et eller andet Fænomen blandt de mange, der betinger det økonomiske Livs Forløb. Denne Forfatter lægger Vægten paa den vigtige Kendsgerning, at hvor det drejer sig om Forbrug af varige Genstandes Ydelser, vil Ændringer give sig voldsomt Udslag i Produktionen af disse varige Goder. Paa Grund af den manglende Bevægelighed inden for det økonomiske Liv, kan dette give Anledning til Forstyrrelser, der under visse Omstændigheder kan styrte et Samfund ud i en Depression eller vende en saadan til en opadgaaende Konjunktur. Det andet Fænomen, Forf. lægger Vægt paa, er den saakaldte »multiplier«. Der tages vist nok af engelske Forfattere noget for haandfast paa dette Fænomen, men givet er det, at er en Bevægelse i en eller anden Retning begyndt, forstærkes den derved, at de, der kommer i Arbejde ved en given Investering, selv gennem deres Forbrug sætter andre i Virksomhed. Det er i sig selv vigtige Fænomener, som utvivlsomt spiller en Rolle til at præge Konjunkturforløbet, men hvorledes de præger Forløbet, beror dog paa den Træghed, hvormed de forskellige Elementer, der indgaar i den økonomiske Sammenhæng, bevæger sig. Dette beror atter bl. a. paa politiske og ideologiske Forhold og varierer derfor i Tidens Løb. Kun Iagttagelse kan vise, hvorledes Forløbet hidtil har været, og danne Grundlag for et Skøn over, hvorledes det ud fra en given Situation vil udvikle sig i den nærmeste Fremtid.

Jørgen Pedersen.

Kirsten Gloerfelt-Tarp m. fl.: KVINDEN I SAMFUNDET. Nyt socialt Bibliotek, Martins Forlag, 1937. 381 Sider.

Denne Bog tilstræber at give en Redegørelse for Kvindernes Arbejde og Virksomhed indenfor alle Omraader af Samfundslivet samt en Fremstilling af de Institutioner, Lovregler og Fordomme, indenfor hvis Rammer denne

Virksomhed foregaar. Bogen er ikke blot en Beskrivelse eller Gengivelse af ubestridelige Fakta, selvom denne Side af Sagen vejer tungt til, men den er tillige en Fremdragen af de Problemer, som Udviklingen har skabt med Hensyn til Kvindens Stilling, samt et Forsøg paa at anvise Løsningen af disse Problemer.

Værket er redigeret af Kirsten Gloerfelt-Tarp, men er iøvrigt et Samarbejde mellem en Række Forfattere. Bogen indledes saaledes med en Afhandling af Alva Myrdal: Den nyere Tids Revolution i Kvindens Stilling. I denne Indledning lægges Grundlaget for hele Problemstillingen i den øvrige Del af Værket, idet Forf. paaviser, hvorledes Kvindens Arbejde og Virksomhed og øvrige Stilling i Samfundet kun i mindre Grad har været præget af biologiske og fysiologiske Forhold, men derimod i Hovedsagen har været bestemt af de forskellige Tiders økonomiske og sociale Forhold. Det paavises saaledes, hvordan Ægteskabet ikke paa noget Tidspunkt i den førindustrielle Udvikling har været Kvindens eneste Livsopgave; tværtimod godtgøres det, at Familien har været Mandens, Kvindens og Børnenes fælles Arbejdssted, og at Arbejdslivet saaledes for Kvinden saavel som for Manden og de øvrige Familiemedlemmer har været Tilværelsens Hovedindhold. Den industrielle Revolution, der opløser det gamle Agrarsamfund, driver først Mændene ud fra den fælles Arbejdsplads som Lønarbejdere eller som Ledere af Virksomhed udenfor Hjemmet. Dernæst fratager den de unge Kvinder deres Virkeomraade indenfor Hjemmets Rammer, og selvom der stadig levnes Husmoderen tilstrækkelige Arbejdsmuligheder i Hjemmet, forringer den dog hendes Stilling, idet den ikke længere gør hende til Leder af en relativ stor Virksomhed. Samtidig forøges Lønarbejdernes Tal, og for Lønarbejdernes Vedkommende findes det lige fra Begyndelsen nødvendigt, at Kvinder og Børn paatager sig Arbejde udenfor Hjemmet for at supplere Familiens alt for lave Indtægter. Det er imidlertid ikke alene Arbejdsdelingen, altsaa de økonomiske Forhold, der forrykker Kvindens Stilling i denne Periode, men det er ogsaa den Forandring, der sker med en Række andre af Familiens Funktioner. Tidligere paahvilede Plejen af gamle eller syge Slægtninge saavel som Børnenes Opdragelse Familien. Den første af disse Funktioner er nu overalt praktisk taget overtaget af det offentlige, og den anden er i stor Udstrækning overgaaet til det offentlige Skolevæsen eller Børnehaver, og endelig lægger Moderskabsfunktionen paa Grund af Nedgangen i Fødselstallet langt mindre Beslag paa Kvinderne end tidligere.

Det er Tilpasningen til hele denne voldsomme sociale Forskydning, der udgør Tidens Kvindeproblem, og den efterfølgende Beskrivelse tjener til Belysning af, i hvilken Grad og ad hvilke Veje disse Problemer har nærmet sig en Løsning.

Det næste Afsnit: Mand og Kvinde i Befolkningen, er skrevet af Hans Cl. Nybølle. Det indeholder et overordentlig vel tilrettelagt statistisk Materiale til Belysning af Kvindens Stilling indenfor alle Omraader af Samfundslivet.

Bogens Hovedafsnit, der omfatter ca. 180 af Værkets 377 Sider, har Titlen: Kvindens Beskæftigelse i Husholdning og Erhverv. Det er delt i en Række Underafsnit omhandlende forskellige Grene af Kvindernes Virksomhed indenfor det økonomiske Liv, og Arbejdet er delt mellem Rigmor Skade og Kristen Gloerfelt-Tarp. Afsnittet indeholder et overordentlig righoldigt Materiale til Belysning af disse Forhold, paa visse Omraader med over-

ordentlig interessant historisk Perspektiv. Man mærker under Læsningen, at det ikke drejer sig om bestilt Arbejde, men at Forfatterne er gaaet op med Liv og Sjæl i deres Opgave. Der er et Liv og en Energi over Fremstillingen, som gør det af Detailler stærkt belastede Stof overordentlig levende. I dette Afsnit som iøvrigt gælder det, at man ikke har indskrænket sig til den rene Beskrivelse; man undlader ikke at gøre opmærksom paa de Problemer, som Talmaterialet aabenbarer, og at antyde Muligheder for deres Løsning.

Efter dette Hovedafsnit følger et Afsnit af Anna Westergaard om Uddannelse. Det fremgaar heraf, at det Midlertidighedens Præg, som Kvindearbejdet hyppigt har, har svækket Interessen for Kvindernes systematiske Uddannelse til Erhvervsvirksomhed stærkt, og det er Forfatterens Opfattelse, at dette er en af Grundene til de store Lønforskelle mellem Mænds og Kvinders Arbejde og navnlig til, at Kvindernes Arbejde gennemgaaende er af mere underordnet Karakter, og at yderst faa naar frem i ledende Stillinger. Der redegøres for de eksisterende Uddannelsesmuligheder og deres Udvikling gennem Tiderne.

Om Kvindernes organisatoriske Evne og deres Deltagelse i bestaaende Organisationer skriver Nina Andersen. Det Indtryk, man faar af denne Afhandling er, at Kvindernes Organisering staar paa et betydeligt lavere Udviklingstrin end Mændenes, og at deres Interesse for Organisering, hvad enten det vedrører Erhvervsforhold eller andre Forhold, er betydelig ringere end Mændenes, men at Interessen er stigende. De forskellige Organisationsomraaders Udvikling skildres.

Derefter følger en Afhandling om Kvindernes Deltagelse i det sociale og politiske Liv af Gerda Mundt. Det paavises, hvorledes filantropisk Virksomhed har tiltrukket Kvindernes Interesse. Forfatteren ser dette som et Udslag af særlige kvindelige Egenskaber, Kvindernes Moderlighedsfølelse og deres mindre egoistiske Indstilling end Mændenes. Man turde dog maaske paa Mændenes Vegne protesere herimod og snarere søge Aarsagen i, at navnlig Middelstandens og Overklassens Kvinder paa dette Omraade har fundet en Udløsning for deres Virksomhedstrang, som deres Forhold iøvrigt ikke bød dem. Kvindernes Deltagelse i det offentlige Liv beskrives i Afhandlingen. Den har hidtil været overordentlig svag, men i Betragtning af, at Kvinderne kun i en kort Aarrække har haft Adgang til at gøre sig gældende paa dette Omraade, vil det være uberettiget at drage Slutninger om deres Egnethed og Tilbøjelighed for denne Slags Virksomhed indtil videre.

De to sidste Afhandlinger er skrevet henholdsvis af Karen Johnsen og Kirsten Gloerfelt-Tarp og handler om Kvindens Retsstilling, idet den første Forfatter skriver om Kvindens almindelige Retsstilling, d. v. s. væsentligt hendes familieretlige Stilling, medens Kirsten Gloerfeldt-Tarp skriver om Kvindens Retsstilling indenfor den saakaldte sociale Lovgivning. Man møder her det ejendommelige, at medens Ligestillingen mellem Kønnene i første Henseende er indført overalt, hvor ikke ganske særlige Forhold taler for en Afvigelse, er der paa det andet Omraade ret væsentlige Forskelle, navnlig i den Henseende, at en Del af de Beløb, som udbetales af det offentlige, er mindre, hvor det gælder Kvinder, end hvor det gælder Mænd. Aarsagen hertil angives at være Kvindernes mindre Behov, men Forfatteren bemærker med Rette, at det er de lave Indtægter, der har nødvendiggjort

Indskrænkning af Behovet. Afhandlingen indeholder en ret indgaaende Beskrivelse af de forskellige Hjelpeforanstaltninger, som staar til Raadighed for Kvinder under Svangerskab og Fødsler; den ender med et ret vidtgaaende Program med Hensyn til, hvad der for Fremtiden bør gøres for at hjælpe Kvinden i Nutidssamfundet.

Det er et overordentlig værdifuldt og interessant Arbejde, der her er udført. Bogen kan tjene flere Formaal. Den er saaledes en særdeles nyttig Haandbog at have staaende paa sin Hylde. Kvinder kan hente megen Belæring deraf med Hensyn til, hvorledes de i en lang Række Relationer er stillet, og hvilke Fremgangsmaader de vil kunne følge for at opnaa bestemte Maal. Men ogsaa for Mændene er Bogen nyttig Læsning, idet den maaske kan rokke ved deres Forestillinger om Kønnenes indbyrdes Stilling i Samfundslivet og vise dem, at den ikke beror paa en Naturlov, men hovedsagelig er Reminiscenser fra andre Samfundstilstande, og at det derfor snarest er naturligt, at den undergaar ret betydelige Ændringer. Der kan paa visse Omraader rejses Kritik, ikke mod Forfatterens Fremstilling af Kendsgeneringer, men af de Opfattelser, som de gør gældende angaaende de forskellige Spørgsmaal. Men det er netop en af de tiltrækkende Sider ved dette Arbejde, at man ikke har indskrænket sig til Beskrivelse, men har dristet sig til at tage Stilling til Problemerne.

Bogens er forsynet med nogle overordentlig nydelige Vignetter af en anonym Kunstner.

Jørgen Pedersen.

Johns. C. D. Zahn: DIE BANKAUFSICHTSGESETZE DER WELT. Berlin und Leipzig 1937, XXX + 819 Sider.

Det tyske Institut für Bankwissenschaft und Bankwesen, der tidligere har foranstaltet Festskriftet til Dr. Schacht (Probleme des deutschen Wirtschaftslebens), har ligeledes taget Initiativet til Udgivelse af dette nyttige Samleværk. I Værket gengives ikke blot de gældende Love for Tilsyn med Kreditbankerne, men tillige de i Tilknytning dertil udstedte Forordninger, Regnskabsskemaer o. lign. I en kort Indledning søges der optrukket nogle almindelige Resultater med Hensyn til Bankloves Indhold.

Hensigten med disse Linier er blot at gøre opmærksom paa Fremkomsten af Værket, der vil være til betydelig Gavn som Materialesamling for Fagfolk.

Holger Koed.

A. Wald: BERECHNUNG UND AUSSCHALTUNG VON SAISONSCHWANKUNGEN (Beiträge zur Konjunkturforschung, herausgegeben vom Österreichischen Institut für Konjunkturforschung, Nr. 9), Jul. Springer, Wien 1936, VIII + 140 Sider.

Denne den første af det østrigske Instituts »Beiträge« af væsentlig teoretisk-statistisk Indhold befatter sig alene med Udskillelsen af Sæsonvariationerne af en Tidsrække. Disse Svingninger adskiller sig jo i Almindelighed fra andre Svingninger derved, at deres Periodelængde paa Forhaand er given, og er forsaavidt enklere at behandle. Dog maa Forf. naturligvis til at begynde med tage alle Slags Bevægelser i Betragtning for i det hele at definere sin Opgave, og det gøres ogsaa i nogle indledende, mere almindelige Bemærkninger om Analyse af Tidsrækker, til hvilke jeg nedenfor kommer tilbage. Iøvrigt gennemgaas i et særligt Afsnit en Række af de i

Omløb værende Metoder til Udskillelse af Sæsonsvingninger, og et helt særligt Afsnit drejer sig alene om Muligheden af at benytte den i sin Tid omtrent samtidig af Pseudonymet »Student« og af Oskar Anderson i »Biometrika« fremstillede Differensmetode (senere af K. Pearson benævnt »variate difference method«) til Udskillelsen af Sæsonkomponenten. Muligheden af at benytte denne Metode til Udskillelse af mere eller mindre periodiske Komponenter i det hele taget har jeg tidligere omtalt her i Tidsskriftet (Aarg. 1931, S. 95 f.) og rent skønsvist fundet, at Forudsætningerne for Metodens Anvendelighed i Praxis næppe gav store Løfter, og det er derfor ganske interessant at bemærke, at nærværende Forf., hvad Sæsonsvingningerne angaar, finder, at i de mange Tilfælde, hvor der forekommer betydelige Sæsonsvingninger, er Forudsætningerne for Differensmetodens Anvendelighed i Praxis ikke til Stede. Det er straks mere definitivt end mit Skøn, at Sæsonsvingningerne i disse Tilfælde først maa udskilles efter en eller anden særskilt Metode, inden Differensmetoden kan bringes til Anvendelse overfor de øvrige mulige Komponenter.

Bogens sidste Afsnit, der udgør ca. Halvdelen af Arbejdet, handler endelig om en af Forf. selv opstillet ny Metode. Til denne kommer han ved først med megen Omhu at opstille en Række (5 à 6) forskellige, men rent formelle Betingelser, som en Dekomposition, specielt en Sæsonudskillelse i det mindste maa opfylde; i Virkeligheden sker dette paa Baggrund af den foregaaende Fremstilling af tidligere Metoder og deres Mangler, og det drejer sig alene om rent formelle Betingelser, der naturligvis ikke kan forbigaa; men som jeg synes ikke med Udbytte kan gøres til eneste Indhold af Problemet. Ikke blot har den rent matematiske Behandling af Opgaven derved ganske fortrængt Anvendelsen af saadanne økonomiske Betragtninger, der dog maatte ligge en Konjunkturstatistiker nær, og derved i det hele aktualiseret Spørgsmaalet, om det fortsat er lønnende at behandle disse Problemer blot formelt, d. v. s. under eet med de sæsonprægede Tidsrækker, der forekommer ogsaa i andre Videnskaber. Men dernæst giver den nye Metodes Indhold ogsaa meget mere Indtryk af at handle om Reparation af et gammelt »Værk«, end om Konstruktion af et nyt.

Der findes ellers Betragtninger og Synspunkter i Forf.s Behandling, som det er værd at fremhæve; ganske særlig er jeg fuldtud enig i, at man maa komme bort fra den antikverede Anskuelse, at Sæsonkomponenten er en rent periodisk Funktion; Forf. løsriver sig her fra denne »stive« Betragtningssmaaade ved at sætte Sæsonkomponenten

$$s(x) = \lambda(x) \cdot p(x),$$

hvor $p(x)$ er en rent periodisk Funktion, medens $\lambda(x)$ er en Funktion, der paa nærmere angiven Maade varierer »langsomt« med Tiden x i Forhold til de Variationer, $p(x)$ udviser. Det kan imidlertid tænkes gjort paa en Mangfoldighed af andre Maader, og hvad der her burde foretrækkes, kommer man aldrig til, saalænge man bliver ved at operere udfra den simple, men ferske Forudsætning, at Tidsrækken $\varphi(x)$ sammensætter sig additivt af sine Komponenter, d. v. s. at

$$\varphi(x) = t(x) + s(x) + f(x) + c(x),$$

hvor $t(x)$ er »trend«en, $s(x)$ Sæsonkomponenten, $f(x)$ den cykliske Kom-

ponent (eller Summen af flere saadanne) og $c(x)$ en »catchall« (Rodebunke), som Henry Schultz betegnende kalder den.

Denne Forudsætning skal jeg nu ikke misrekommandere; den er sikkert med tilstrækkelig god Tilnærmelse anvendelig i nogle Tilfælde, men uanvendelig i andre, og strengt taget aldrig rigtig. Een af Forudsættningens simpleste Konsekvenser er at beregne den sæsonbefriede Række som et glidende Gennemsnit $g(x)$ af den originale Rækkes Værdier over et Interval = en Periode, og at betragte Resten

$$q(x) - g(x)$$

som Udtryk for $s(x)$.

Det er simpelt og Meningen nogenlunde let at begribe. Forf.s nye Metode er — i Kraft af hans Udgangspunkt — for den allervæsentligste Del i Virkeligheden akkurat dette, men — forstaar sig — forsynet med visse Korrektioner. Men enten er disse Korrektioner saa smaa, at man i det hele maa komme i Tvivl om deres virkelige Betydning (her svigter den udelukkende formelle Betragtning), eller ogsaa beløber de sig til noget betragteligt, og saa spørger man endnu mere, hvad de virkeligt betyder (her svigter ogsaa den udelukkende formelle Betragtning). Jeg har kun »eksperimenteret« Metoden paa Beskæftigelsens og Seddelmængdens Sæson, og her kan man ikke anbefale andre det betydelige Merarbejde, det er at komme i Besiddelse af den Ændring, Korrektionen giver.

Formentlig er yderligere Forsøg ogsaa overflødige. Vil man naa længere end til det i en Række Tilfælde i Praxis anvendelige »glidende Gennemsnit«, maa man bekvemme sig til at opgive den simple Forudsætning. Foreløbig er den i hvert Fald af en Slags opportunistiske Grunde (Frisch) vanskelig at komme uden om, naar man stiller sig den videregaaende Opgave at dekomponere en Tidsrække simultant i »alle« dens Komponenter, af hvilke kun Sæsonen optræder med given Periodelængde. Men angriber man alene Sæsonudskillelsen, er Periodelængden dog given, og det vilde da være en Opgave at undersøge, hvilke Muligheder denne Simplifikation kunde give Adgang til.

Forf. filosoferer som nævnt i sin Indledning temmelig indgaaende over Opgavens Definition, og gør fuldstændig rigtigt opmærksom paa, at Komponenterne kan paavirke hinanden; definerede man derfor med Henblik herpaa Komponenterne paa den Maade, at f. Eks. Sæsonkurven var det Forløb, Tidsrækken vilde have faaet, hvis der ingen Konjunkturændringer eller ingen trendagtig Udvikling o. s. v. havde været, og tilsvarende med de øvrige Komponenter, maatte man faa en Dekomposition, for hvilken Betingelsen

$$q(x) = l(x) + s(x) + f(x) + c(x),$$

ikke var opfyldt.

Det er visseelig rigtigt, men indeholder ikke noget Dilemma. Det er alene i det Tilfælde, at Komponenterne er eller med Tilnærmelse kan betragtes som uafhængige af hinanden, at man kan fremstille Tidsrækken additivt af sine Komponenter. Er de ikke det, maa Tidsrækken være en anden Funktion af Komponenterne

$$q(x) = F(l, s, k, c),$$

og kendte man virkelig denne Funktion, var der intet i Vejen for at redegøre for, hvormeget af Ændringen fra et Tidspunkt til et andet, der kan

føres tilbage til hver af Aarsagerne (se f. Eks. mine Bemærkninger herom i »Socialt Tidsskrift« 1936, S. 153). De »Andele«, man da kunde bestemme, vilde i dette Tilfælde ikke fremstille selve Komponenterne; for hver enkelt af dem derimod Virkningen af dem i Kooperation med de øvrige; men »Andelenes« Sum vilde *eo ipso* tilsammen give hele Ændringen, som de skal.

Denne Distinktion mellem Komponenterne og deres Virksomhed synes Forf. end ikke at have faaet Øje paa; og da han meget rigtigt forlanger, at Regnestykket skal gaa op, griber han i sine filosoferende Bemærkninger til som den hensigtsmæssigste Definition at vælge en, hvor Sæsonkomponentens Udskillelse beror paa »Ausschaltung« af en anden, oven i Købet den mystiske $c(x)$, uden at det paany forklares, hvad der skal forstaas ved »Ausschaltung«.

Ikke blot synes Forf. saaledes at være blind for, at man herved slet ingen Ting har defineret; yderligere noterer han med Tilfredshed, dels at den oprindelige Række med denne Definition sammensætter sig additivt af sine Komponenter (hvad den naturligvis da ikke kan undgaa), dels at man ikke opnaar dette ved nogen anden Definition (hvad der simpelthen ikke er rigtigt). Dette berører ikke selve Forf.'s Udgangspunkt, men alene hans særlige og noget søgte Begrundelse af dets Berettigelse. Det er imidlertid Synd, at Forf. slet ikke kender Frisch — specielt hans »changing harmonics«; det har i hvert Fald i denne Sammenhæng hævnnet sig, forsaavidt som det foreliggende Arbejde tyder paa, at dets Forf. er i Besiddelse af Evner til og Forudsætninger for at give sig i Kast med denne Slags Problemer efter de Linier, Frisch har angivet.

H. Cl. Nybølle.

Franz Zizek: WIE STATISTISCHE ZAHLEN ENTSTEHEN, Verlag Hans Buske, Leipzig 1937, 151 Sider.

Redaktionen har anmodet mig om at anmelde denne Bog; jeg har ogsaa prøvet paa at faa den læst; trods flere Forsøg er det dog ikke lykkedes; saa jeg burde forsaavidt overlade Hvervet til andre; men saa spørger man uvilkaarlig sig selv, om der findes nogen af dansk Mentalitet, der virkelig vilde ofre sig; herom tvivler jeg, og vil da i det mindste gerne sige hvorfor.

For det første fordi Bogen er et Pragteksempel paa, hvad man herhjemme vilde kalde tysk Lærdom og Videnskabelighed; her defineres, systematiseres, rubriceres og klassificeres i saadan Grad, at man hvert Øjeblik griber sig i ikke at kunne finde Eksempler paa, hvad det nu i Virkeligheden gælder — og derfor »svømmer«, læser om igen eller fortsætter i Haab om Lysning i Tykningen for til sidst at føle sig slaaet helt ud.

Jeg ser her ganske bort fra Trangen til at opponere mod det formaalt-tjenlige (»Nytten«) af denne Slags Analyser uden efterfølgende Syntese; for »Nytte« er noget højst diskutabelt; som Følge heraf og som Følge af, at det jo dog ikke drejer sig om en ukendt og uerfaren Forfatter, der er blevet behersket af sit Emne under sin Kamp for at beherske det, lader jeg mig heller ikke friste til at tro, at der slet ikke ligger Realiteter bag Ordene. Jeg konstaterer blot, at denne Form for Fremstillingskunst aabenbart ikke egner sig videre for Eksport.

Men dernæst har jeg ikke indskrænket mig til at tage gamle Gnavpotters

Reaktion i Betragtning, men søgt at forestille mig, hvad der vilde ske, hvis et Semester paa Københavns eller Aarhus Universitet blev spenderet paa en Gennemgang for et Auditorium, der med Rette eller Urette forlanger Valuta for Omkostninger i Penge og Tid. Resultatet, hvis Enkeltheder jeg ikke skal udmale, stemmer overens med det først fundne. Oven i Købet i den Grad, at Bogen ikke engang som en Slags »stor Bastian« lader sig anvende til at vise, hvormeget lettere den unge herhjemme kommer til Lærdommen; i hvert Fald kunde dette næppe gøres uden at begaa Falsk; thi det er ikke usandsynligt, at den tyske Student paa sin Side vilde betakke sig for at bytte.

Naar man betænker, hvormeget dansk Aandsliv skylder tysk Kultur, er det forbavsende, at saadanne ubefæstelige Svælg kan opstaa og eksistere. Til Forklaring kan jeg i denne specielle Forbindelse alene henvise til, at Forf.s Opfattelse af »statistiske Tal« afviger betydeligt fra, hvad man herhjemme og adskillige andre Steder er vænnet til; i een Henseende er denne Opfattelse langt rummeligere — i flere andre langt mere begrænset; men alene Termen: »statistiske Tal«, der minder om »kemiske Vædsker«, »medicinske Sygdomme« m. fl., skurrer paa Dansk.

Mulige Anmeldere med reelle Hensigter kan afhente Bogen hos mig.

H. Cl. Nybølle.

PRISKONTROLLEN

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 7. December 1937.

Af HOLGER KOED

DET kunde maaske synes noget dristigt af mig allerede nu, da der efter Sagens Natur ikke kan være udformet nogen fast Praksis med Hensyn til Prisaftalelovens Forstaaelse eller Priskontrolraadets Virksomhed, at fremsætte mine Meninger derom.

Paa den anden Side giver denne Lov ved sin summariske Form saa faa Holdepunkter for de Borgere, der skal rette sig efter den, at jeg har ment at burde overvinde disse Betænkeligheder og — med de Forbehold, der naturligt er knyttet til Tidspunktet, — forsøge at fastslaa nogle Retningslinjer for Priskontrollen.

Mit Foredrag falder i tre Hovedafsnit: 1) Hovedindholdet af Lov af 18. Maj 1937 om Prisaftaler m. v.¹⁾, 2) Hvilke økonomiske Principper ligger der til Grund for denne Lov, og 3) Hvad kan Priskontrollen udrette?

Jeg tør desværre ikke forudsætte, at ret mange af mine Tilhørere føler sig i den Grad fortrolige med Lovens Bestemmelser, at det ikke skulde være hensigtsmæssigt at tilvejebringe det fornødne Grundlag for en nærmere Drøftelse af Lovens økonomiske Hensigt og Virkninger ved en Gennemgang af Lovens Hovedbestemmelser. Det vil herunder ogsaa være nærliggende til Klarførelse af Bestemmelsernes Rækkevidde at komme ind paa visse Spørgsmaal vedrørende deres nærmere Forstaaelse. Dette faar tjene som Undskyldning for, at jeg til en Begyndelse belaster Deres Opmærksomhed med en Gennemgang af Hovedbestemmelserne i Lov om Prisaftaler; men det er mit Haab, at et og andet heraf vil kunne være ogsaa til praktisk Nytte for dem af de tilstedeværende, for hvem denne Lov har mere end akademisk Interesse.

¹⁾ Aftrykt Side 375—78.

I

Den centrale Bestemmelse i Lov om Prisaftaler findes i § 9, som fastsætter en almindelig Retsregel, der fremtidig skal følges i Næringslivet. Det statueres heri, at Aftaler eller Bestemmelser om Pris-, Produktions-, Omsætnings- eller Transportforhold er forbudt, for saa vidt de paagældende Aftaler eller Bestemmelser medfører eller kan antages at medføre urimelige Priser eller andre samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse, herunder Udnyttelse i nævnte Henseender af Vareknaphed e. l.

Efter denne Lov er altsaa Næringslivet i Danmark bundet til at tage rimelige Priser og at afstaa fra samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse, ligesom Udnyttelse af Vareknaphed e. l. gennem urimelige Priser eller samfundsmæssigt urimelig Erhvervsbegrænsning er forbudt.

Loven opererer her tilsyneladende med Begrebet urimelige Priser som noget faststaaende eller dog noget, der ikke behøver nærmere Definition. Efter Ordene omfatter Begrebet saavel urimeligt høje som urimeligt lave Priser, men det vilde dog efter Lovens Struktur iøvrigt være lidet antageligt, at den skulde tage Sigte paa at underbygge de næringsdrivendes Foranstaltninger mod det saakaldte Undersalg. Tværtimod maa det antages, at Bestemmelsens Hensigt er at værne Samfundet mod urimeligt høje Priser, uden at den dog afskærer fra Indgreb overfor saadanne Tilfælde, hvor f. Eks. en Monopoldannelse søger gennem tid- eller stedvis urimelig lav Prisansættelse at slaa ubehagelige Konkurrenter ud for derved at konsolidere Udnyttelsen af Monopolstillingen. Ogsaa Tilfælde, hvor Truster og Karteller misbruger deres økonomiske Magtposition ved at gennemtvinge urimeligt lave Priser overfor deres Leverandører, vil muligt være omfattede af Loven.

Man kan dernæst rejse det Spørgsmaal, om Bestemmelsen i Lighed med f. Eks. Krigstidens Forordning af 1. Februar 1917 forbyder Konjunkturavance, eller med andre Ord, om det ved Prisansættelsen for et Varelager, der i sin Tid er indkøbt til billigere Pris, er stemmende med Bestemmelsen at lægge Dagens højere Pris til Grund for sin Kalkulation, eller om den faktisk betalte Kostpris skal lægges til Grund. Det er under Lovforslagets Behandling i Folketinget fra den radikale Ordførers (Hassing-Jørgensens) Side hævdet¹⁾, at det maatte være berettiget at lægge

¹⁾ Rigsdagstid. 1936—37, Folket. Forh. Sp. 6719.

Dagsprisen til Grund, og det hævdes almindeligt i Erhvervskredse, at den, der til sin Tid skal bære Konjunkturtabet paa sit Lager, naar Nedgangen kommer, ogsaa maa være berettiget til at tage Konjunkturavancen i Opgangen. Selve Lovbestemmelsen giver dog ingensomhelst Vejledning i saa Henseende. Betragtningen er imidlertid stemmende med den fri Handels Grundsætninger og synes i det hele velegnet som principielt Udgangspunkt. Men det maa derved have vel for Øje, at den ikke gælder videre end der, hvor dens Forudsætninger holder Stik, nemlig under fri Konkurrenceforhold. I en Verden, hvor Omsætningen mellem Landene og inden for Grænserne beherskes af Selvforsyning, Afspærringer, Kontingenter og Kvoter, Statsordninger og Monopoler, maa den anvendes med de deraf følgende Modifikationer. Findes der f. Eks. en monopolagtig Regulering for vedkommende Vare, vil Monopolet under Prisnedgangen være i Stand til at holde Prisen for sit dyre Lager, indtil det er solgt ud, og vil saaledes kunne bevare Konjunkturavancen ubeskaaret under Nedgangen. Og under Valutareguleringen her i Landet vil den Omstændighed, at et importberettiget Firma har udsolgt, naar Prisfaldet indtræder, og derfor straks faar billigere Varer hjem, ikke — som ellers — behøve at bevirke, at Salgspriserne falder, thi Indførselen er jo fremdeles begrænset paa samme Maade som før, og Udbudet paa det lukkede Marked forøges derfor kun i samme Omfang, som de billigere Priser udefra efterhaanden forøger den indførte Mængde indenfor det fastsatte Valutabeløb. Selv om den paagældende Importør sætter sin Salgspris ned straks, vil dette kun medføre, at han hurtigt faar udsolgt sine billige Varer uden at kunne tage flere hjem, hvormed han fortsat kan konkurrere med de gamle dyrere Lagre hos de øvrige. For de importbegrænsede Varers Vedkommende vil altsaa en Prisnedgang kun kunne sætte sig igennem — af sig selv — med betydelig Træghed, hvorved de dyrere indkøbte Lagre vil nyde en Beskyttelse. Hvor tiltalende ved dets Simpелhed det end vilde være uden videre at knæsatte Dagsprissynspunktet i Relation til Lovens § 9, maa det dog erkendes, at det i Praksis i hvert Fald kun lader sig anvende med de betydelige Modifikationer, som Forholdene i mange Tilfælde vil gøre nødvendige.

Loven overlader det da ogsaa, som jeg senere skal omtale, nærmest til Priskontrolraadet under Appel til Domstolene at skønne over, om en Pris i Betragtning af samtlige foreliggende Forhold er urimelig eller ikke.

Bestemmelsen vender sig dernæst mod samfundsmæssigt urime-

lige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse, som herefter altsaa er forbudte. Formuleringen er vigtig som Bidrag til Forstaaelse af Lovens Grundsynspunkt, idet det modsætningsvis fremgaar, at visse Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse er tilladt, nemlig saadanne, der er samfundsmæssigt rimelige. Loven indtager saaledes ikke det navnlig fra ældre amerikansk Trustlovgivning kendte negative Standpunkt overfor økonomiske Sammenslutninger, men anerkender dem i det Omfang, deres Aftaler eller Bestemmelser findes samfundsmæssigt rimelige. Det kunde maaske tænkes, at denne Lovregel alene var ment som en Beskyttelse af den enkelte Borgers Ret til hvorsomhelst i Landet at drive hvilketsomhelst Erhverv, det passede ham, naar han blot var i Besiddelse af den i den øvrige Lovgivning krævede Næringsadkomst, altsaa som en videre Udformning af det Næringsfrihedens Princip, der fandt Udtryk i vor første Grundlov. Ud fra den Betragtning, at det er Lovgivningsmagtens Prærogativ at fastsætte de almindelige Regler for Adgangen til og Udøvelsen af Næringsvirksomhed, maatte det da betragtes som retsstridigt, om private Enkeltvirksomheder eller Sammenslutninger tiltog sig Ret til at bestemme f. Eks. Antallet af Forhandlere af en vis Vare i et Distrikt og gennemførte saadanne Bestemmelser ved Boykotting eller lignende Midler. I Modsætning til den nu ophævede Lov om Værn for Erhvervs- og Arbejdskraften (af 27. Marts 1929), der angik kollektive Aftaler eller økonomisk Forfølgelse, der paa uberettiget Maade begrænser den enkeltes frie Adgang til Erhverv eller Arbejde, taler Prisaftaleloven blot om Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse og deler disse i samfundsmæssigt rimelige og samfundsmæssigt urimelige. Kriteriet i Prisaftaleloven maa da antages i første Række at være, om Indskrænkningen tjener Formaal, som ud fra en samfundsmæssig Betragtning maa bedømmes som gavnlige eller skadelige. Synspunktet herfor er naturligvis i nogen Grad afhængigt af den til enhver Tid overvejende Samfundsopfattelse, men maa vel i Almindelighed kunne fastslaaes saaledes, at den samfundsmæssigt rimelige Indskrænkning er den, hvorved de økonomiske Goder produceres eller fordeles bedre og billigere end uden den paagældende Indskrænkning, hvorfor Hensynet til den enkeltes Adgang til at drive netop den paagældende Næring maa træde tilbage. At en saadan Indskrænkning i givet Fald bør gennemføres med rimelig Hensyntagen til dem, den maaske gaar ud over, og uden at paaføre dem unødigt Skade, er vel det, der bliver tilbage i Bestemmelsen af det, man kunde kalde det sam-

fundsmæssige Hensyn til den enkelte, medens Betragtningen iøvrigt fører til Statskontrol med Begrænsningerne i den fri Erhvervsudøvelse.

Ved en Tilføjelse er det specielt fremhævet, at Udnyttelse af Vareknaphed el. lign. gennem urimelige Priser eller samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse falder ind under Forbudet. Det er ikke ganske klart, om der bag denne Tilføjelse skulde ligge en Forestilling om, at Priserne for importbegrænsede Varer ikke bør overstige de Priser, der vilde gælde, hvis Tilførslerne var normale, altsaa en Tilsidesættelse af den funktionelle Sammenhæng mellem Varemængde og Pris, eller om Hensigten blot er at fastslaa, at de Prisforhøjelser, som foretages i Forbindelse med Importbegrænsningen, er undergivet Prøvelse i Henhold til Loven, hvorved Priser, der findes urimelige, i givet Fald kan medføre Strafansvar.

Forbudet i § 9 rammer i Formen de Aftaler og Bestemmelser, der medfører eller kan antages at medføre urimelige Priser eller Erhvervsindskrænkninger, og ikke direkte disse sidste. Heraf kan udledes, at f. Eks. Auktionspriser i Almindelighed ikke vil falde ind under denne Lovbestemmelse. Det samme maa gælde en virkelig fri Markedspris, idet en saadan efter sin Natur ikke kan fremkomme gennem Aftaler eller Bestemmelser.

I § 8 afgrænser Loven et snævrere Omraade af de i § 9 nævnte Aftaler og Bestemmelser som anmeldelsespligtige til Priskontrolraadet, nemlig saadanne, der vil kunne øve bestemmende Indflydelse paa Pris-, Produktions-, Omsætnings- eller Transportforhold inden for hele Landet eller Dele af dette, saaledes at fri Prisdannelse eller Erhvervsudøvelse inden for det paagældende Omraade derved udelukkes eller væsentlig begrænses. Anmeldelsespligten gælder saavel for Bestemmelser, truffet af en Enkeltvirksomhed, som for Aftaler, truffet af flere Enkeltvirksomheder eller af Sammenslutninger.

Denne Affattelse betegner en Svækkelse i Forhold til det oprindelige Lovforslag, efter hvilket selve de paagældende Sammenslutninger og Enkeltvirksomheder var anmeldelsespligtige som saadanne. Oversat til nationaløkonomisk Terminologi bestemtes det nemlig i Lovforslaget, at alle Truster og Karteller skulde anmeldes til Priskontrolraadet, nu derimod blot de Bestemmelser eller Aftaler, de maatte have truffet. Selv om det næppe vil give afgørende Forskelligheder i Lovens praktiske Gennemførelse, naar

henses til den almindelige Beføjelse til at foretage Prisundersøgelser og paa Grundlag deraf i givet Fald at foretage Indskriden, der er tillagt Priskontrolraadet ved Lovens § 12, kan den Mulighed dog næppe afvises, at behændige Korporationssagførere vil kunne tilrettelægge Forholdene saaledes, at enkelte Truster vil kunne unddrage sig Anmeldelsespligt og Registrering.

I Modsætning til det videre Omraade for den almindelige Retsregel i § 9 omfatter altsaa Anmeldelsesforskriften i § 8 alene Aftaler og Bestemmelser af en vis monopolagtig Karakter. Ikke blot Monopoludøvelse i strengeste Forstand omfattes deraf, men Anmeldelsespligt foreligger ogsaa i Tilfælde af en væsentlig Begrænsning i den fri Prisdannelse eller Erhvervsudøvelse. Anmeldelsespligtens Omfang afhænger iøvrigt stærkt af, hvorledes Ordene »vil kunne øve« i Sætningen: »naar de paagældende Aftaler eller Bestemmelser vil kunne øve en bestemmende Indflydelse...« forstaas. Hvis Ordene forstaas som »efter deres Indhold er egnede til at øve«, vil mangfoldige Aftaler og navnlig Bestemmelser, der maaske blot paa Papiret fremtræder som tilsigtende en bestemmende Indflydelse, uden at der staar den fornødne Magt bag til at føre dem ud i Livet, blive anmeldelsespligtige. Forstaar man derimod Ordene som »faktisk er i Stand til at øve«, omfatter Anmeldelsespligten kun de Aftaler og Bestemmelser, der er Udtryk for en økonomisk Magtposition, der gør det muligt for de paagældende at øve en saa bestemmende Indflydelse, at fri Prisdannelse eller Erhvervsudøvelse derved udelukkes eller væsentlig begrænses.

Dette Fortolkningsspørgsmaal bliver særlig af Betydning med Hensyn til Anmeldelsen af de saakaldte Mærkevarer, for hvilke fri Prisdannelse i Detailhandelen jo er udelukket, men hvor Overvejelser med Hensyn til Priser og mulige Prisændringer for andre Mærkevarer inden for samme Varegruppe alt efter Forholdene kan øve større eller mindre Indflydelse paa den Detailpris og de Forhandlerrabatter, der fastsættes af Importøren eller Fabrikanten. Der er altsaa her ofte Tale om en Prisfastsættelse af udpræget duopolmæssig eller snarere polypolmæssig Karakter. Efter den førstnævnte, juridiske, Opfattelse skulde bl. a. alle Mærkevarer være anmeldelsespligtige, hvilket giver den ved en Ordensforskrift, som der jo her er Tale om, ønskelige Enkelhed med Hensyn til Kriteriet for Anmeldelsespligt, men som iøvrigt vil medføre et betydeligt Papirspild. Efter den økonomiske Fortolkning, der maa være nærliggende for Administrationen af en økonomisk Lov,

maa Kriteriet for Mærkevarers Anmeldelsespligt blive, om vedkommende Artikel gennem Kvalitet, Reklame e. l. er saaledes indarbejdet i Forbruget, at den er udsondret af Varegruppen som en Vare for sig, hvis Prisansættelse kan ske, uden at Hensynet til Priserne for andre Varer i Gruppen bliver afgørende. I dette Tilfælde vil man undgaa at belaste Borgerne og Priskontrolraadet med Anmeldelse af Mærkevarer i Tusindvis, hvis økonomiske og samfundsmæssige Betydning er ringe, og nøjes med dem, for hvilke Konkurrencen i Prisfastsættelsen er væsentlig begrænset, og som derfor i økonomisk Henseende falder ind under Anmeldelsernes Formaal. Normerne for Anmeldelsespligten maatte efter dette nærmere udformes gennem Praxis, og tvivlrådige Mærkevaresælgere maatte søge Vejledning i Priskontrolraadet. Adskillige andre Argumenter kan anføres for hver af disse Opfattelser, men den økonomiske Fortolkning synes mig uanset de Ulemper, der maa erkendes at være forbundet med den, saa afgjort at ligge paa Linie med § 8's hele Formaal, at den maa foretrækkes.

Anmeldelsespligten gælder ikke blot Aftaler i sædvanlig juridisk Forstand, saakaldte b i n d e n d e Aftaler, men ogsaa Aftaler, hvis Misligholdelse ikke medfører rettlige Konsekvenser for den paagældende, jfr. Handelsministeriets Skrivelse af 9. April 1937 til Folketingets Udvalg angaaende Lovforslaget¹⁾.

Medens den almindelige Retsregel i § 9 om Prisdannelse og Erhvervsudøvelse omfatter alle Erhverv, altsaa ogsaa de saakaldte liberale Erhverv — f. Eks. Lægers, Sagføreres, Tandlægers, Dyr-lægers Honorarberegninger — er Anmeldelsespligten efter § 8 begrænset til de materielle Erhverv.

Anmeldelserne til Priskontrolraadet har to Formaal, nemlig 1) at tilvejebringe en Del af Grundlaget for Raadets Virksomhed i Henhold til Lovens § 11, og 2) at danne Materiale for en offentlig Registrering af Trusters og Kartellers Bestemmelser og Aftaler.

I Henhold til Lovens § 13 har Handelsministeriet under 18. August 1937 udstedt en Bekendtgørelse indeholdende nærmere Bestemmelser om Anmeldelse og Registrering, ifølge hvilken endelig Anmeldelse paa nærmere foreskrevne Skemaer skal være indsendt til Priskontrolraadet inden 31. Oktober 1937, men som ikke indeholder nogen yderligere Vejledning med Hensyn til Anmeldelsespligtens Afgrænsning. Idet jeg forbigaar de detaillerede Regler, der er givet om, hvilke Personer Anmeldelsespligten paahviler, og de øvrige Formforskrifter, skal jeg pege paa, at det Publici-

¹⁾ Rigsdagstidende 1936—37, Till. B. Sp. 2662.

tetsprincip med Hensyn til Truster og Karteller, som den interparlamentariske Unions Londonkonference i 1930 eenstemmigt udtalte sig for, er gennemført saavidt, at Priskontrolraadets Register, hvori Hovedpunkterne af Anmeldelserne (og senere Ændringsanmeldelser) indføres, bliver offentlig tilgængeligt, dog med den Undtagelse, at Handelsministeren efter Indstilling fra Priskontrolraadet, naar særlige Omstændigheder taler derfor, kan bestemme, at en Registrering skal være hemmelig. De foretagne Registreringer bliver efterhaanden aftrykt i Statstidende og samles periodisk i en særlig Registreringstidende.

Ved Afgørelsen af, i hvilket Omfang det anmeldte skal medtages i Registeret, kommer man ikke uden om en Afvejelse af Hensynet til, hvad Offentligheden har Krav paa at vide, mod Hensynet til ikke at foretage unødigt Blotlæggelse af Forhold, som med nogen Ret af Erhvervslivet kan betragtes som egentlige Forretningshemmeligheder. Dette faar særlig Betydning med Hensyn til Størrelsen af de fastlagte Rabatter, Avanceprocenter, Kontingenter og Kvoter. Af saadanne Systemer vil der i Registeret blive givet en almindelig karakteriserende Fremstilling, men Størrelsen af de enkelte Satser vil ikke blive registreret. Af praktiske Hensyn vil ej heller de enkelte fastlagte Priser blive registrerede, hvilket vilde medføre idelige Ændringsbekendtgørelser. Selve Anmeldelsen med Bilag af Dokumenter, Regnskaber o. l. og den tilsluttende Korrespondance vil ikke, som nogle aabenbart har frygtet, blive offentlig tilgængelig i Forbindelse med Registeret.

Naar man ser, at der hidtil kun er indgaaet mellem 3 og 400 Anmeldelser til Priskontrolraadet, maa man vistnok gaa ud fra, at adskillige anmeldelsespligtige har spurgt sig selv eller deres Sagfører: Hvad kan der ske, hvis vi lader være med at anmelde? — og har faaet dette Spørgsmaal urigtigt besvaret.

En overfladisk Læser af Lovens § 15 kan nemlig komme til det Resultat, at det værste, der i saa Fald kan ske, er, at vedkommende i Tilfælde af Opdagelse kan faa paalagt Dagsbøder, indtil Anmeldelse derved er fremtvunget, og den Risiko tør han maaske løbe. Saa let gaar det imidlertid ikke. En nærmere Betragtning af § 15 viser, at 1. Stk. ikke indeholder nogen Straffebestemmelse, men alene vedrører Tvangsmidler til Fremskaffelse af Anmeldelse, medens Straffebestemmelserne indledes i 2. Stk. Undladelse af rettidig Anmeldelse omfattes derfor af »andre Overtrædelser« i 3. Stk. og straffes saaledes med Bøder, eventuelt Hæfte. Forseelsen er altsaa belagt med Straf.

Hertil kommer, at Undladelse af Anmeldelse inden for foreskrevne Frist ifølge § 14, sidste Stykke, bevirker Ugyldighed og unddrager Aftalerne eller Bestemmelserne Beskyttelse ved Domstolene. For sen Anmeldelse berettiger altsaa Deltagerne i en Aftale eller Bestemmelse til at bryde den, hvis det stemmer med deres Interesse, saaledes at de eventuelt fastsatte Sanktioner, hvormed Deltagerne holdes sammen eller Bestemmelserne gøres effektive, bliver virkningsløse. Dette gælder ikke blot — som det med Urette er blevet hævdet¹⁾ — i Tiden mellem Fristens Udløb og Anmeldelsestidspunktet, men for steds.

Som nævnt skal de indgaaede Anmeldelser af Aftaler og Bestemmelser tjene som en Del af Grundlaget for Priskontrolraadets Arbejde, men Raadet kan herudover, som bestemt i § 12, iværksætte Undersøgelser paa Grundlag af indgaaede Klager over formodede Overtrædelser af den almindelige Retsregel i § 9 om Prisdannelse og Erhvervsudøvelse, saaledes at Raadet selv skønner over, om Klagen giver Anledning til nærmere Undersøgelse. I Modsætning til den tidligere Prisaftalelov bemyndiger Loven endvidere Priskontrolraadet til paa eget Initiativ at foretage Prisuundersøgelser, hvis Raadet finder, at Forholdene begrunder en saadan, og for disse Undersøgelser finder de Bestemmelser, der i §§ 10 og 11 er givet om Oplysningspligt og Indskriden (bl. a. i Form af Paalæg) tilsvarende Anvendelse, hvilket indebærer, at der her maa være Tale om et andet (og videre) Omraade end de Aftaler og Bestemmelser, der omfattes af §§ 8 og 9.

Forinden jeg gaar over til at omtale Priskontrolraadets Virksomhed, skal jeg nævne, at Løn- og Arbejdsforhold, for hvilke jo særlige Retsregler er gældende, ifølge § 1 falder uden for Lovens Bestemmelser, og det samme gælder Virksomheder eller erhvervsdrivende, hvis Priser det offentlige i Henhold til særlig Hjemmel bestemmer eller godkender. Som Følge heraf er altsaa det, man sædvanlig betegner som public utilities, undtaget, en Bestemmelse, der synes rimelig under Hensyn til, at disse Virksomheders Takster fastsættes af Borgerne selv gennem deres valgte Repræsentanter. Det vilde ogsaa være urimeligt, hvis Loven omfattede de Monopoler (Sprit og Gær, Sukker, Kartoffelmel), hvis Prisforhold i Forvejen reguleres af det offentlige, saavel som de Statsordninger, ved hvilke f. Eks. prishævede Foranstaltninger for Landbrugsvarer for Tiden er gennemført. Det kan yderligere

¹⁾ B. Hjejle: Nogle Problemer i Prisaftaleloven af 18. Maj 1937, Ugeskr. f. Retsv. 1937, Side 336.

præciseres, at Loven alene omfatter privat Erhvervsvirksomhed, hvorfor økonomisk Virksomhed, der ikke kan karakteriseres som Erhvervsvirksomhed (f. Eks. de fleste Sparekassers Virksomhed), maa falde uden for Loven. Endelig kan der være Grund til at understrege, at Loven ikke blot gælder Prisforhold, men tillige omfatter Produktions-, Omsætnings- og Transportforhold, eller med andre Ord: Varer og Ydelser i Almindelighed.

Erfaringer fra mange Lande viser tilfulde, hvor afgørende for Virkningerne af en Lovgivning af denne Karakter det er, paa hvilken Maade den føres ud i Livet.

Lovens Gennemførelse sker her gennem et Raad paa 9 Medlemmer, Priskontrolraadet, i hvilket nationaløkonomisk, teknisk, juridisk, husholdningsmæssig og erhvervsmæssig Sagkundskab er samlet, og som med Bistand af et Sekretariat skal iværksætte de fornødne Undersøgelser. Ad tre Veje fremkommer der Incitamenten til Undersøgelser, nemlig 1) de indgaaede Anmeldelser om monopolagtige Aftaler og Bestemmelser i Henhold til § 8, der skal underkastes Prøvelse, 2) modtagne Klager over urimelige Priser eller samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse i Henhold til § 12 og endelig 3) Raadets eget Initiativ til Foretagelse af Prisundersøgelser i Medfør af § 12. Der er fuld Oplysningspligt overfor Raadet, der yderligere har Adgang til Bøger og Regnskaber og kan foretage de fornødne Undersøgelser paa Stedet, samt indkalde Personer til mundtlig Forklaring (§ 10). Det kan i denne Forbindelse nævnes, at ikke blot Afgivelse af urigtige eller vildledende Oplysninger, men ogsaa Fortielse af Oplysninger, der er af Betydning for Sagens Behandling, er belagt med Straf (§ 15, 2. Stk.).

Hvad sker der nu, hvis Raadet efter foretagen grundig Undersøgelse og Overvejelse finder, at der foreligger Forhold, der er i Strid med den almindelige Retsregel i § 9? I saa Fald er Raadet efter god dansk Skik henvist til at søge de ulovlige Forhold bragt til Ophør ved Forhandling. Det vil altsaa sige, at Raadet skal forsøge at forhandle sig til Rette med vedkommende Sammenslutning eller Enkeltvirksomhed om fornøden Ændring af de mislige Forhold, det være sig Nedsættelse af for høje Priser, Ophævelse af uberettiget Indskrænkning i Erhvervsudøvelsen, Omlægning af det paagældende System for Prisansættelse eller Erhvervstilrettelæggelse eller i givet Fald fuldstændig Ophævelse af den paagældende Aftale eller Bestemmelse. Normalt vil der altsaa finde

Forhandlinger Sted, og hvis disse ikke fører til et Resultat, der tilfredsstiller Lovens Krav, paahviler det Raadet at udfærdige et Paalæg om at bringe Forholdet til Ophør. Dette Paalæg er bindende, men den paagældende har dog Adgang til inden 4 Uger at indbringe det for Domstolene til Stadfæstelse eller Omstødelse (§ 11).

II

Som det fremgaar af den foretagne Gennemgang af Hovedpunkterne i Lov om Prisaftaler m. v., er den, i Overensstemmelse med sit norske Forbillede, baade en Trust- og Kartellov og en Prislov. Som det ogsaa antydes i Lovens Titel, er den etablerede Kontrol med Trusters og Kartellers Prispolitik og hele Virkemaade dens Hovedindsats og det Omraade, der frembyder den varigste Interesse.

Fri Konkurrence eller frit Marked i Liberalismens teoretiske Forstand findes nu nærmest som Undtagelser i en Verden, der iøvrigt er behersket af Selvforsyningsbestræbelser, Produktions- og Salgsreguleringer, Vareudvekslinger og andre Import- og Eksportforanstaltninger saavel af statslig som af halvofficiel eller rent privat Karakter. I Diktaturstaterne er der gennemført Planøkonomi i den Betydning, at Erhvervslivet er undergivet Statens Ledelse, direkte eller gennem korporative Systemer, og efter Fireller Femaarsplanernes Maalsætning tilpasses Produktion og Forbrug. Den gamle Fribytteraand i det økonomiske Liv er paa Vej til at blive et Genfærd, der vel manes frem i højtidelige Stunder, men som pæne Mennesker ikke ønsker at omgaas i det daglige praktiske Liv. I Detailhandelen er Konkurrencen blevet dannet og loyal. Medens den handlende paakalder Lovgivningsmagtens Medvirkning til at forbyde ham selv og hans (ikke Konkurrenter men) Kolleger at give Rabat til deres Kunder, ernærer han sig i stigende Omfang selv ved at æde Rabatter af sine Leverandørers Hænder, disse Hænder, der leverer ham flere og flere opreklamerede Mærkevarer ind ad Døren i pakket Stand med paatrykt Brugsanvisning og Pris, i Reglen en høj Pris, som giver ham stor Rabat, og som han ofte formaar Leverandøren til at kræve overholdt af alle Forhandlere gennem Nummer- og Reverssystemer, der betager Detailhandlerens Virksomhed paa dette Omraade enhver Karakter af det, der var Handel i gammeldags Forstand. Med Tilfredshed hilses Etablering af de saakaldte »ordnede Forhold i Branchen«. Slangen i dette Reklamens og Mærkevarehandelens

beskedne Paradis er Undersælgeren, den daarlige Kollega, som sælger en eller flere Varer billigere end den foreskrevne eller gængse Pris, for at skaffe sig større Omsætning ved at tage de loyale Handlendes Kunder fra dem. Det synes, som om Mentaliteten i store Dele af vort Erhvervsliv — vel ikke uden Paavirkning af Organisationstankens Sejr paa andre Omraader — er blevet direkte konkurrencefjendtlig. Mere og mere paakaldes Statens Medvirkning til at gøre saa den ene, saa den anden Erhvervsgren rentabel, til at tage Initiativ og til at sætte i Gang; drejer det sig om at bære en Risiko, der overstiger privates Vovemod eller Evne, vender man sig til Staten om Garanti, og i mange Tilfælde med Rette, saa sandt som det hele Samfund er bedst egnet til Risikobærer for Formaal, der anerkendes at tjene Helhedens Vel. Ogsaa paa det økonomiske Omraade betegner Verdenskrigen et Skel mellem to Tidsafsnit. Frikonkurrencen er løbet træt, Mentaliteten har skiftet. En usikker Verden længes mod Orden, og Trangen imødekommes i de større Forhold ved stigende Regulering dels gennem Statsforanstaltninger, dels gennem private Monopolbedrifter, i de mindre Forhold gennem Metoder, der i meget genkalder Lavstidens Træk.

Spørgsmaalet om Prisfastsættelsen, som efter ældre Tiders Tankegang egentlig ikke eksisterede, idet Prisen blev sat gennem det frie Markeds automatisk virkende Apparat, — som man kun opnaaede at bringe i skadelig Uorden, hvis nævenyttige Bessermachere forsøgte at pille ved Mekanismen, — er saaledes nu et viderespændende Problem end det, der knytter sig til Kontrollen med Prisfastsættelsen indenfor de egentlige Trust- og Karteldannelser af privatøkonomisk Karakter.

Som Eksempel paa et saadant Omraade kan tages den indenlandske Prisdannelse for de under Valutaordningen importbegrænsede Varer, som Prisaftaleloven maa antages direkte at tage Sigte paa med Ordene i § 9: »herunder Udnyttelse i nævnte Henseender af Vareknaphed e. l.«. Der behøves kun et simpelt økonomisk Ræsonnement for at fastslaa, at naar Udbudet af en Vare indskrænkes — i dette Tilfælde ved offentlig Foranstaltning — maa ceteris paribus Prisen stige. Denne gennem Vareknaphedens Forøgelse tilvejebragte Prisstigning paa de Omraader, hvor Tomrummet i Vareforsyningen ikke hurtigt blev udfyldt af en tilsvarende Hjemmeproduktion, har man hidtil ladet nogle autoriserede Importører udnytte til egen privat Fordel, maaske med en Tanke om, at de jo fik færre Varer at handle med. Naar jeg

fremfører dette, er det ikke en blot negativ Kritik, idet jeg for to Aar siden har fremsat et begrundet Forslag, hvorefter Staten, i Stedet for gennem Tildeling af Valutaattester til en privilegeret Kreds af Importører, skulde begrænse Importen og fordele den paa Importlande gennem et Afgiftssystem (eventuelt ved Fastsettelse af Afgiften gennem Auktion over Attesterne), hvorved en friere Prisdannelse kombineredes med Inddragelse af den ved den tilvejebragte Vareknaphed skabte Prisstigning i Statskassen¹⁾. Jeg pegede den Gang paa, at det, hvis en Ordning efter disse Lignier ikke blev tilvejebragt, maatte forventes, at Udnyttelsen af Vareknapheden vilde blive søgt bremsed ved en Prisregulering, og at man her i Virkeligheden stod overfor et Alternativ mellem en i Principperne fri Prisdannelse for de mængdebegrænsede Varer og en offentlig Kontrol med Prisdannelsen med de Vanskeligheder for Administrationen og Ubehageligheder for Erhvervslevet, som det saakaldte »Posekigeri« fører med sig. Forslaget havde dog een Hovedfejl: Det var for simpelt og for rationelt til at kunne ventes gennemført. I Stedet har vi faaet Merindkomstskat og Priskontrol.

Loven giver ikke nogen særlig Vejledning til Forstaaelsen af, hvad der er »Udnyttelse i nævnte Henseender af Vareknaphed e. l.« udover at det altsaa skal ske gennem urimelige Priser eller andre samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse, for at Bestemmelsen kan komme til Anvendelse. Her som i andre Tilfælde kan der altsaa blive Tale om et Skøn fra Priskontrolraadets Side, hvori vel ogsaa en Vurdering af vedkommendes eventuelt reducerede Omsætning med uforandrede Generalomkostninger eller eventuelle mindre Avance paa nyoptagne Hjemmevarer efter Omstændighederne maa kunne indgaa.

Det maa imidlertid vel have for Øje, at en gennemtvunget Reduktion af Prisen ned under, hvad Knapheden under fri Markedsprisdannelse betinger, i sine yderste Konsekvenser fører til eet af to: Kort eller KØ. Thi sættes Prisen saa lavt, at Efterspørgselen til denne Pris væsentlig overstiger den fastsatte Udbudsmængde, rejses Spørgsmaalet om, hvem af Efterspørgerne der skal have Varen; der er jo ikke nok til dem alle. Enten bliver Varen hurtigt udsolgt, saaledes at de, der kommer sidst, intet faar, eller ogsaa maa den forhaandenværende Mængde fordeles gennem et Kortsystem.

---

¹⁾ Nye Veje for Importreguleringen.

Nu kan naturligvis Købeevnen i mange Tilfælde umærkeligt for den enkelte rette sig mod andre Varer, der er til Stede i større Mængde, saaledes at dette truende Perspektiv ikke behøver at aabne sig. Endvidere frembyder Lagrene en vis Stødpude, og endelig kan der regnes med nogen Træghed i Tilpasningen, hvortil naturligvis kommer Virkningen af Efterspørgselens forskellige Elasticitet for de forskellige Varer. Men det er nyttigt at holde sig de teoretiske Konsekvenser klart, selv om der i mange Tilfælde vil være en vis Margin for Indgreb, inden disse Konsekvenser i det enkelte Tilfælde bliver til Virkelighed.

Jeg skal ved denne Omtale af urimelige Prisforhøjelser i Forbindelse med Importbegrænsningen ikke lade unævnt, at Bestemmelsen i Valutalovens § 11 om, at der i saa Tilfælde ved Dom kunde træffes Bestemmelse om Annullation af udfærdigede Valutabevillinger og om Fortabelse af Importret, der blev opretholdt ved § 16 i Lov om Prisaftaler, er udgaaet i det nu forelagte Forslag til ny Valutalov, hvilket maaske kan tages som Udtryk for, at Prisaftalelovens øvrige Bestemmelser senere er anset tilstrækkelige paa dette Omraade. At Priskontrolraadets Virksomhed iøvrigt i videst muligt Omfang sker i Samarbejde med Valutacentralen, er en Selvfølge.

Forsøger man at betragte den Lovgivning og Administration, der her er Tale om, under en ideologisk Synsvinkel, melder der sig Spørgsmaal om, hvad den egentlig indebærer. Drejer det sig her om Socialiseringsbestræbelser, Planøkonomi eller lignende, eller er det maaske et Forsøg paa at føre Samfundslivet tilbage til Liberalismens friere Jagtmarker? Den megen Tale om fri Prisdannelse og fri Erhvervsudøvelse i Loven kunde tyde paa det sidste, men er ret beset kun et Udtryk for, at Lovgivningens Sprog ikke er tilpasset efter Tidens Forhold, men anvender Gloser, der er arvede fra Liberalismens Terminologi. Derfor tales der om Udelukkelse af eller Begrænsning i den fri Prisdannelse eller Erhvervsudøvelse o. lign. Det vilde imidlertid være urigtigt derudfra at slutte til en afgjort monopolfjendtlig Tendens i Loven; tværtimod er det paa dette Omraade Lovens Bestræbelse hjælpsomt at fjerne den samfundsmæssigt uheldige Udnyttelse af Monopolmagt, der viser sig gennem urimelige Priser eller Indskrænkninger i Erhvervsudøvelsen. Det bliver Kontrolraadets Opgave gennem Forhandling eller Paalæg at faa saadanne mislige Forhold bragt til Ophør, saaledes at de rationaliserende Virkninger af økonomi-

ske Sammenslutninger giver sig de samfundstjenlige Udslag, der alene berettiger disse Sammenslutningers Tilstedeværelse.

Er dette nu ikke Socialisering, spørger den bekymrede Kapitalist. Hertil maa svares, at af Socialisering, forstaaet som Samfundets eller Statens Overtagelse af Bedrifterne, vil man forgæves søge noget Spor i Loven. Hvis det ikke er Socialisering, maa det da i hvert Fald være Planøkonomi, tænker saa Hr. Jeronimus hovedrystende videre. Planøkonomi i streng Forstand, som Udtryk for Tilrettelæggelse af Erhvervslivet under en samlet Plan, der tilstræber visse forud givne Maal og i den Hensigt griber dirigerende ind i de enkelte Virksomheders Produktion og Omsætning, er der ej heller Tale om her. Derimod tilsigtes det utvivlsomt at bringe det, man kunde kalde »privat Planøkonomi«, altsaa Trusters, Kartellers o. lign. Sammenslutningers Virksomhed, med tilhørende »privat Prisregulering«, ind under et større samfundsmæssigt Synspunkt. For saa vidt kunde man maaske kort udtrykke Tendensen som en Koordinering af Stat og Monopol. Om der heraf vil resultere planøkonomiske Foranstaltninger i Lighed med f. Eks. Spiritus- og Gærordningen, Sukkerordningen, Kartoffelmelsordningen o. l. eller maaske med de Roosevelt'ske Coder eller blot Fjernelse af visse Misbrug i bestemte Tilfælde, derom kan intet paa Forhaand siges med Sikkerhed.

Det er bemærkelsesværdigt, at den danske Lov om Prisaftaler i Modsætning til visse andre Retsforfatninger ikke indlader sig paa nærmere at præcisere, hvilke Midler i Konkurrencekampen, eller vel snarere Midler til at afværge Konkurrence, der er forbudt, idet Loven alene taler om samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse i Almindelighed.

Den tilsvarende norske Lov forbyder saaledes 1) erhvervsmæssig Boykott, saafremt den kan antages at ville skade almene Interesser eller virke urimeligt eller overfor den boykottede maa anses utilbørlig, og erhvervsmæssig Boykott er nærmere defineret som »at en eller flere erhvervsdrivende af Konkurrencereguleringshensyn nægter at indlade sig i Forretningsforbindelse paa sine sædvanlige Vilkaar med en anden erhvervsdrivende eller med en Forbruger«, 2) Eksklusivaftaler, naar de antages at ville skade almene Interesser eller virke utilbørligt overfor udenforstaaende, og 3) ubegrundet Diskrimination med Hensyn til Priser eller andre Forretningsvilkaar.

Disse i den norske Trustlov særlig nævnte Forhold kunde sup-

pleres med andre, og derigennem kunde maaske Omraadet for den mere summarisk affattede danske Bestemmelse søges afgrænset. Man har imidlertid øjensynligt valgt at lade Praksis afgrænse Bestemmelsens reale Indhold uden paa Forhaand at tage Stilling til de Forhold, der kan tænkes at forekomme. Loven giver saaledes ikke noget detailleret Bidrag til det man med Prof. Ragnar Knoph¹⁾ kunde kalde Konkurrenceretten.

I det hele maa Lov om Prisaftaler i sit økonomiske Tilsnit siges at være Udtryk for en udpræget Overgangsøkonomi.

III

Er saaledes Prisaftaleloven i visse Henseender at opfatte som en Ramme, bliver det af særlig Interesse, hvorledes denne Ramme kan ventes udfyldt. Hvad kan Priskontrolraadet udrette indenfor Lovens Omraade paa Grundlag af de omfattende Undersøgelser-beføjelser, der er givet Raadet?

Hvis nogle skulde nære Forventninger om, at Raadet skal øve en direkte Indvirkning paa det almindelige Prisniveau, vil de blive skuffede. En Indvirkning vil kun kunne fremkomme middelbart gennem de enkelte Priser. Magten og Ansaret med Hensyn til det danske Prisniveau er fremdeles knyttet til Import- og Pengepolitikens Ledelse og ligger dermed hos Regeringen og Nationalbanken; Diskonto- og anden Kreditpolitik er fremdeles paakrævet. Endvidere maa erindres, at de prishævende Foranstaltninger for Landbrugsvarer, der indgaar som Bestanddel i Detailprisniveauet, falder uden for Lovens Omraade. Det samme gælder den Indflydelse, som Bevægelser i Arbejdslønnen har paa Priserne.

Overfor de Forhøjelser af indenlandske Priser, der er blotte Refleksvirkninger af Prisforhøjelser i Udlandet, idet Importvarer bliver dyrere, kan Priskontrollen naturligvis intet udrette i regulerende Retning, men den vil kunne gøre Nytte ved i givet Fald at klarlægge for Befolkningen, at den skete Prisstigning i Indlandet var berettiget, hvorved megen uberettiget Mistænkeliggørelse kan afværges. Den Omstændighed, at Raadet har taget et Forhold op til Undersøgelse, kan altsaa ikke paa Forhaand tydes som Udtryk for, at Lovens Bestemmelser er overtraaet. — Overfor Spørgsmaalet, om Prisnedsættelser i Udlandet kommer de danske Forbrugere hurtigt nok til Gode, plejer den offentlige Mening iøvrigt at være mindre vagtsom.

¹⁾ Norges Rett, pag. 357—77.

Tilbage bliver imidlertid en Arbejdsmark, som kan give Priskontrolraadet fuldt nok at gøre. Jeg har allerede udførligt omtalt de særlige Problemer, der knytter sig til Prisdannelsen for de importbegrænsede Varer. Hovedopgaven bliver imidlertid i det lange Løb at bringe den Virksomhed, der udfoldes af de økonomiske Monopolbedrifter og Sammenslutninger, Truster og Karteller, ind i samfundsgavnlig Baner og at gribe ind i Tilfælde af, at de Midler, hvorved disses Aftaler og Bestemmelser søges gennemført eller opretholdt, strider mod, hvad der findes samfundsmæssigt rimeligt.

Det er værd at lægge Mærke til, at Loven ikke taler om urimelige Fortjenester el. lign., men om urimelige Priser. En urimelig høj Pris behøver ikke at være Udtryk for en for høj Avance, men kan ligesaavel være foraarsaget af, at der arbejdes med for høje Omkostninger. Dette vil særlig træde frem indenfor de mindre fremskredne Karteldannelser, hvor Prisen sættes efter, hvad der er nødvendigt for, at den daarligst og dyrest arbejdende Deltager kan leve, medens en Koncentration af Virksomheden paa de bedst arbejdende Bedrifter og Nedlæggelse af de daarlige vilde give Mulighed for billigere Pris til Gavn for Samfundet. En Omkostning er naturligvis ikke et berettiget Led i Priskalkulationen, blot fordi det kan paavises, at den faktisk er afholdt. Skyldes den slet Organisation el. lign., er den ikke samfundsmæssig berettiget. Overkapitalisering kan naturligvis ikke møde med Krav om tilsvarende Forrentning, og den samfundsskadelige Del af Reklameudgiften kan ikke vente, at Samfundet vil anerkende den som berettiget til Dækning gennem Prisen. Man kunde maaske paradoksalt udtrykke det saaledes, at for høje Fortjenester ikke er saa samfundsskadelige som for høje Omkostninger.

Efter min Opfattelse bør Loven paa dette Omraade praktiseres gennem en konstruktiv Politik, der ikke paa Forhaand binder sig til bestemte Metoder, men alt efter det enkelte Tilfældes Egenart enten søger at fremme samfundsgavnlig Koncentration under offentlig Kontrol eller søger fjernet eventuelle Hindringer for, at Prisdannelsen sker gennem fri Konkurrence. En saadan fri Indstilling overfor Problemerne vil antagelig vokse frem af sig selv gennem de Forhandlinger med de paagældende, der i første Række er Raadets Virkemiddel. Man vil finde frem enten til Mulighed for en samfundsgavnlig Opbygning eller i andre Tilfælde til en lige saa samfundsgavnlig Nedbrydning af kunstige Skranker for fri Prisdannelse. Derimod vil Raadet næppe se nogen Opgave i

at lægge Hindringer i Vejen for den Fortjeneste, der tilkommer købmandsmæssig eller organisatorisk Dygtighed.

Har Loven gennem Adgangen til at udstede Paalæg lagt en ret betydelig Magt i Priskontrolraadets Haand, er det paa den anden Side givet, at denne Magt vil blive følt som et ligesaa betydeligt Ansvar. En Indskriden fra Raadets Side vil bygge paa omhyggelig og grundig Undersøgelse og samvittighedsfuld Overvejelse. Der maa ikke blot tages Hensyn til Klagernes og den offentlige Menings berettigede Krav, men det Erhvervsliv, hvis Forhold er undergivet Prøvelse i Henhold til Loven, maa have Tryghed for, at der ikke administreres efter løse Formodninger eller Fornemmelser. Vejen fra Mistanke til Handling maa ikke blive saa kort, at der ikke bliver Plads for de Undersøgelser og Drøftelser, der alene kan underbygge et varigt og holdbart Resultat.

De Opgaver, der nu foreligger, kunde i visse Henseender minde om den Regulering, der her og i andre Lande fandt Sted under Verdenskrigen og i Tiden derefter, men frembyder i andre Henseender afvigende Træk. De, der dengang gjorde Tidens utaknemlige Gerning, vil erindre, med hvor liden Forberedelse Foranstaltningerne ofte maatte gennemføres, fordi Nøden tvang dertil. Man arbejdede under Forventning om, at Krigen eller de unormale Forhold, der fulgte i dens Spor, var en kort Overgang, som det gjaldt om at komme igennem paa den ene eller den anden Maade, og ved Siden af meget værdifuldt og velunderbygget Arbejde blev der derfor undertiden gjort Indgreb, der var paa for kort Sigt. Jeg skal i denne Forbindelse ogsaa minde om, at de Forslag, der fremkom fra indsigtsfuld nationaløkonomisk Side om pengepolitiske Foranstaltninger, ikke blev taget til Følge. Det Arbejde, der nu er paabegyndt, skulde gerne, om Forholdene tillader det, ske gennem den rolige Vækst, der holder; og skulde Forholdene paany stille os overfor Nødvendigheden af at handle under Pres af en Verdenskrig, vil vi være mere forberedte end dengang.

Bedst vilde det naturligvis være, om selve Eksistensen af Prisaftaleloven og Priskontrolraadet virkede tilstrækkelig forebyggende overfor urimelige Priser og Erhvervsindskrænkninger, saaledes at Indgreb blev unødvendige. En saadan Optimisme tør jeg imidlertid ikke hengive mig til, selv om man ikke bør bortse fra, at visse generalpræventive Virkninger heraf og af det indførte Publicitetsprincip for monopolagtige Aftaler og Bestemmelser er sandsynlige og ogsaa i Praksis har kunnet spores.

Endelig er det mit Haab, at der engang skulde blive Tid og

Lejlighed til en egentlig nationaløkonomisk Bearbejdelse af det betydelige Materiale, Priskontrolraadet kommer i Besiddelse af, saaledes at videnskabelige Resultater kunde uddrages deraf.

Det vilde være utænkeligt, at en Institution med de Opgaver, der er tillagt Priskontrolraadet, ikke skulde komme ud for adskillige Angreb. Raadet vil i givet Fald, trods al Forhandlingsvilje, kunne komme i Modsætningsforhold til mægtige økonomiske Interesser, og der maa vel i det hele regnes med, at Priskontrolraadet vil blive angrebet baade for, at det foretager sig for lidt, og for, at det blander sig i for meget, for at det gaar for haardt frem, og for at det er for lettroende eller lemfældigt.

Vi vil tage saadanne Angreb med Sindsro.

Bilag.

LOV OM PRISAFTALER M. V. AF 18. MAJ 1937

§ 1. Til Udøvelse af Kontrol med Prisaftaler m. v. inden for privat Erhvervsvirksomhed nedsættes et Raad bestaaende af 9 Medlemmer.

Løn- og Arbejdsforhold falder uden for denne Lov, der heller ikke omfatter Virksomheder eller erhvervsdrivende, hvis Priser det offentlige i Henhold til særlig Hjemmel bestemmer eller godkender.

I Tvivlstilfælde træffer Ministeren for Handel, Industri og Søfart endelig Afgørelse af, om et Forhold falder ind under nærværende Lov.

§ 2. Formanden for det i § 1 ommeldte Kontrolraad udnævnes af Kongen. De øvrige Medlemmer udnævnes af Ministeren for Handel, Industri og Søfart, saaledes at Raadet kommer til at omfatte et alsidigt Kendskab til Erhvervslivets forskellige Sider, derunder ogsaa nationaløkonomisk og teknisk Kundskab.

Formanden maa ikke være knyttet til nogen Erhvervsvirksomhed eller Erhvervsorganisation. Kontrolraadets øvrige Medlemmer bør ligeledes, saavidt muligt, være uafhængige af Erhvervsvirksomheder og Erhvervsorganisationer, hvis Forhold umiddelbart berøres af denne Lov.

Formanden og de øvrige Medlemmer udnævnes for 3 Aar ad Gangen.

Kontrolradet fastsætter selv sin Forretningsorden, der godkendes af Ministeren for Handel, Industri og Søfart.

§ 3. Intet af Kontrolraadets Medlemmer maa deltage i Behandlingen af en Sag, der umiddelbart berører Erhvervsvirksomheder eller Erhvervsorganisationer, i hvilke han er interesseret, eller til hvilke han er knyttet.

Kontrolraadet afgør, om et Medlem ved Behandlingen af en Raadet forelagt Sag bør vige sit Sæde.

Findes et Medlem at burde vige sit Sæde, sker der herom Indberetning til Ministeren for Handel, Industri og Søfart, som kan udnævne en Stedfortræder for vedkommende til Deltagelse i Behandlingen af den paagældende Sag.

§ 4. Til Kontrolraadet er knyttet et Sekretariat, hvis Leder udnævnes af Ministeren for Handel, Industri og Søfart.

Kontrolraadet antager selv fornøden Medhjælp og kan tilkalde særlige sagkyndige i det Omfang, det skønnes fornødent.

Sekretariatets Leder og de antagne Medhjælpere maa ikke være interesseret i eller knyttet til nogen Erhvervsvirksomhed eller Erhvervsorganisation. De tilkaldte sagkyndige maa ikke være interesseret i eller knyttet til Erhvervsvirksomheder eller Erhvervsorganisationer, hvis Forhold umiddelbart berøres af den Sag, i hvis Behandling de tilkaldes til Medvirken.

§ 5. Kontrolraadets Medlemmer, Sekretariatets Leder og Medhjælpere samt de tilkaldte sagkyndige er under Ansvar efter Borgerlig Straffelovs §§ 152 og 263, jfr. Tjenestemandslovens § 3, 3die Stk., forpligtet til over for alle uvedkommende at hemmeligholde, hvad de gennem deres Virksomhed bliver vidende om.

§ 6. Det paahviler Kontrolraadet aarlig til Ministeren for Handel, Industri og Søfart at indgive Beretning om Raadets Virksomhed, ligesom Raadet i Aarets Løb kan afgive særskilt Beretning til Ministeren om foretagne Undersøgelser. Ministeren afgør, hvorvidt og i hvilket Omfang Raadets Beretninger vil være at offentliggøre.

§ 7. De med Kontrolraadets Virksomhed forbundne Omkostninger, herunder Honorarer til Raadets Medlemmer, Sekretariatets Leder og de tilkaldte sagkyndige samt Udgifter til Medhjælp og Kontorhold m. v., bevilges paa de aarlige Finanslove.

§ 8. Til Kontrolraadet skal anmeldes Aftaler eller Bestemmelser, der med Hensyn til Pris-, Produktions-, Omsætnings- eller Transportforhold træffes af en eller flere Enkeltvirksomheder eller Sammenslutninger inden for de materielle Erhverv, naar de paagældende Aftaler eller Bestemmelser vil kunne øve en bestemmende Indflydelse paa Forhold af nævnte Art inden for hele Landet eller Omraader af dette, saaledes at fri Prisdannelse eller Erhvervsudøvelse inden for det paagældende Omraade derved udelukkes eller væsentlig begrænses. Anmeldelsespligten gælder, uanset om en eller flere af de paagældende Virksomheder maatte være hjemmehørende i Udlandet. Kontrolraadet registrerer de indgivne Anmeldelser.

I Tvivlstilfælde træffer Ministeren for Handel, Industri og Søfart endelig Afgørelse af, om Anmeldelsespligt foreligger, ligesom Ministeren, hvor Omstændighederne taler herfor, kan gøre Undtagelser fra den foreskrevne Anmeldelsespligt.

§ 9. Aftaler eller Bestemmelser om Pris-, Produktions-, Omsætnings- eller Transportforhold er forbudt, for saa vidt de paagældende Aftaler eller Bestemmelser medfører eller kan antages at medføre urimelige Priser eller andre samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse, herunder Udnyttelse i nævnte Henseende af Vareknaphed e. l.

§ 10. Kontrolraadet er beføjet til at kræve meddelt alle saadanne Oplysninger, som findes nødvendige til Bedømmelse af, om der foreligger Aftaler eller Bestemmelser som i §§ 8 og 9 nævnt, og til Bedømmelse af de

indgaaede Aftalers og trufne Bestemmelser Indvirkning paa den frie Erhvervsudøvelse og Prisdannelse, herunder til at kræve indsendt behørigt bekræftede Udskrifter af Protokol- og Regnskabsmateriale og til at indkalde Personer til mundtlig Forklaring. Endvidere er Raadet berettiget til at faa Adgang til Regnskaber og Regnskabsbøger og til paa Stedet at foretage de til Forholdenes Oplysning fornødne Undersøgelser.

Ved Afgivelse af Oplysninger om tekniske Hemmeligheder kan den, der skal afgive Oplysningerne, over for Kontrolraadets Formand fremsætte Begæring om, at Oplysningerne ikke afgives over for det samlede Raads Medlemmer. Formanden afgør herefter, i hvilket Omfang og under hvilken Form Oplysningerne under Hensyn til Forholdenes Beskaffenhed bør gives.

§ 11. Finder Kontrolraadet efter iværksat Undersøgelse, at saadant Forhold som i § 9 omhandlet foreligger eller kan antages at komme til at foreligge, paahviler det Raadet at søge Forholdet bragt til Ophør ved Forhandling med de paagældende eller ved et Paalæg i saa Henseende.

Et saadant Paalæg er bindende, medmindre det indbringes for Domstolene, hvilket skal ske inden 4 Uger efter Paalæggets Givelse. For saa vidt det herved findes, at de paagældende Sammenslutninger, Aftaler eller Bestemmelser kan antages at medføre de fornævnte Forhold, vil Raadets Paalæg være at stadfæste fra Paalæggets Dato.

Finder Indbringelse for Domstolene ikke Sted inden den anførte Frist, er Raadets Paalæg endeligt.

De paagældende Sager indbringes for Landsretten.

§ 12. Klager over Forhold af den i § 9 nævnte Art kan indgives til Kontrolraadet, der — for saa vidt Anledning hertil findes at foreligge — iværksætter en Undersøgelse, ligesom Raadet ogsaa i øvrigt kan foretage Prisundersøgelser, hvis Forholdene findes at begrunde dette.

Med Hensyn til disse Undersøgelser og med Hensyn til Indskriden fra Raadets Side finder Bestemmelserne i §§ 10 og 11 tilsvarende Anvendelse.

§ 13. Ministeren for Handel, Industri og Søfart er bemyndiget til at træffe de Foranstaltninger, der er fornødne til Gennemførelse af Loven og de i Henhold til denne udfærdigede Forskrifter, derunder at give nærmere Bestemmelser angaaende den i § 8 ommeldte Anmeldelse og Registrering samt angaaende Udgivelse af en Registreringstidende.

§ 14. De i § 8 fastsatte Anmeldelser skal ske inden 8 Dage efter, at den paagældende Aftale eller Bestemmelse er truffet.

Sker der Ændring i Forhold, hvorom Anmeldelse er sket til Kontrolraadet, skal Anmeldelse herom foretages inden 8 Dage.

Under særlige Omstændigheder kan Kontrolraadet meddele Udsættelse med en Anmeldelses Indgivelse.

Anmeldelsespligtige Aftaler og Bestemmelser har ingen Gyldighed og kan ikke gøre Krav paa Beskyttelse ved Domstolene, medmindre Anmeldelse har fundet Sted inden den foreskrevne Frist.

§ 15. Undlader en Sammenslutning eller Virksomhed rettidigt til Kontrolraadet at indgive Anmeldelse i Henhold til § 8, jfr. §§ 14 og 16, eller undlader nogen at meddele Raadet en i Henhold til § 10 eller § 12 begæret

Oplysning, kan Ministeren for Handel, Industri og Søfart efter Raadets Indstilling paalægge den paagældende Sammenslutning, Virksomhed eller Person under en daglig eller ugentlig Bøde, der kan inddrives ved Udpantning, at opfylde sin Pligt i saa Henseende. Spørgsmaal om et givet Bødepaa lægs Berettigelse kan indbringes for Landsretten.

Saafremt Ledelsen af en Sammenslutning eller Virksomhed meddeler Kontrolraadet eller Ministeriet for Handel, Industri og Søfart urigtige eller vildledende Oplysninger, fortier Oplysninger af Betydning for den paagældende Sags Behandling eller undlader at efterkomme et af Kontrolraadet i Henhold til Loven meddelt Paalæg, straffes de paagældende, for saa vidt højere Straf ikke derved forskyldes efter Borgerlig Straffelov, med Bøder eller Hæfte, saafremt Forholdet kan tilregnes dem som forsættigt, og med Bøder, saafremt Forholdet kun kan tilregnes dem som uagtsomt.

Andre Overtrædelser af nærværende Lov og de i Henhold til denne udfærdigede Paalæg straffes, for saa vidt højere Straf ikke derved forskyldes efter Borgerlig Straffelov, med Bøder eller under særligt skærpene Omstændigheder med Hæfte.

Udbytte, der indvindes ved Handlinger, som er i Strid med Bestemmelser i denne Lov eller de i Henhold til Loven givne Paalæg, eller et Beløb, der skønnes at svare hertil, samt de Genstande, med Hensyn til hvilke der er søgt handlet imod de givne Bestemmelser eller Paalæg, eventuelt Genstandenes Salgssum, kan ved Dom inddrages i Statskassen, ligesom den, der findes skyldig i saadan Forseelse, ved Dom kan frakendes Ret til at drive Næring for en bestemt Tid eller for bestandig.

Tiltale finder Sted efter Anklagemyndighedens Bestemmelse, eller saafremt Ministeren for Handel, Industri og Søfart maatte begære dette.

Bøder i Henhold til denne Lov tilfalder Statskassen.

§ 16. Nærværende Lov træder i Kraft straks. Samtidig ophæves Bestemmelserne i §§ 11, 1ste—3die Pkt., og 12, 1ste Pkt., i Lov Nr. 77 af 31. Marts 1937 om Indløseligheden af Nationalbankens Sedler og om Foranstaltninger til Værn for den danske Valuta.

De ved Lovens Ikrafttræden bestaaende Aftaler og Bestemmelser af den i Lovens § 8 omhandlede Karakter skal inden 3 Maaneder efter nærværende Lovs Ikrafttræden være anmeldt til Kontrolraadet.

OM REALINKOMST OCH VÄRDEINKOMST

BIDRAG TILL EN BEGREPPSDISKUSSION

Av C. A. J. GADOLIN

§ 1. Realinkomstbegreppet förefaller att i konjunkturdiskussionen spela en betydande roll. I sin undersökning om penningpolitiken, offentliga arbeten m. m. har *Ohlin* t. o. m. byggt upp sin expansions- och kontraktionsteori på realinkomstens grund. Det synes därför berättigat att pröva, vilket föreställningsvärde realinkomstbegreppet kan anses besitta, och vilka dess relationer till värdeinkomsten kunna vara.

Såsom bl. a. *Lindahl* visat finnas egentligen blott tvenne typiska inkomstbegrepp. Det ena utgör *Fishers* reala inkomst, som motsvarar behovssubjektets faktiska konsumtion under tidsenheten. Det andra utgör värdeinkomsten. *Lindahl* påpekar, att inkomsten antingen bör uppfattas såsom de fysiska tjänster, som kapitalföremålen i vidsträcktaste mening, alltså omfattande ej endast realkapital i inskränkt mening, utan även jord och människor avlämna under en viss period¹⁾. Eller ock bör inkomsten fattas som en ström av värdeförändringar, som dessa kapitalföremål undergå under samma tid. Det förra alternativet inkluderar sålunda all tänkbar real avkastning, varvid varje avkastningskälla uppfattas såsom ett realkapital i vidsträckt bemärkelse. Det senare alternativet tar fasta på den värdeökning, som värdekapitalet undergår genom »upplupen inkomst». Värdekapitalet skulle sålunda enligt detta betraktelsesätt periodvis tillväxa med hela värdeinkomstens belopp. Betraktas nu varje avkastningskälla såsom kapital, blir inkomsten naturligtvis lika med »upplupen ränta». Vi tänka oss då allting, som avkastar något, alltså även vår egen arbetskraft »kapitaliserad» efter mönster av aktie och dividend. *Fisher*²⁾ visar, att alla kostnader och alla inkomster samman-

¹⁾ Erik Lindahl: »Penningpolitikens medel» sid. 14—15.

²⁾ Irving Fisher: »The Nature of Capital and Income» sid. 175.

falla. Såsom ultimativa reella kostnader kvarstå blott arbetsmöda, ångslan, obehag o. d. *Keynes*³⁾ är inne på samma tankegång, då han definierar följande storheter såsom identiska: samhällets penninginkomster, inkomsten av produktionsfaktorerna och totala produktionskostnaderna. *Wicksell* ägnar icke inkomstbegreppet som sådant uppmärksamhet, utan snarare dess tre klassiska komponenter: arbetslön, jordränta och kapitalränta. Detta aktualiserar själva fördelningsproblemet, som löses gränsteoretiskt⁴⁾. *Marshall* skiljer det privata och det »sociala» inkomstbegreppet åt⁵⁾ och betonar, att inkomst bör korrespondera mot kapital. Bägge definieras reallt. Likväl anser *Marshall*, att den valuella samhällsinkomsten kan erhållas genom addition av enskildas inkomster. *Marshall*s reala inkomstuppfattning förefaller att vara mycket vid, ungefär lika vid som *Fishers*, medan kapitalet tänkes i inskränkt bemärkelse alltså exkl. jord och arbete. Den ovan påpekade »korrespondensen» föreligger då icke.

Cassel definierar samhällsinkomsten helt enkelt såsom den under perioden i pengar uttryckta realinkomsten, vilken sammanfaller med de under perioden konsumerade nyttigheterna. Härtill kommer emellertid såsom ytterligare term en eventuell stegring resp. tillbakagång av realkapitalets värde⁶⁾. På detta sätt får *Cassel* in sparandet under den valuella inkomstens vingar. Såväl *Marshall* som *Cassel* synas emellertid draga sig för att tala om (real) kapital i vidsträckt bemärkelse såsom innefattande både producerade produktionsmedel, jord och arbete. De nämna blott om, att ur privatekonomisk synpunkt varje ting, som avkastar något, kan tänkas kapitaliserat. Utgångspunkten för kapitaluppfattningen förefaller att för dessa bägge författares vidkommande kunna sökas hos *Adam Smith*, då han säger, att kapitalet är den del av en persons tillgångar, med vilken han avser att förvärva inkomst. Jord och arbete skulle i enlighet härmed höra till privatkapitalet, ehuru dessa företeelser placeras i andra kategorier, då det gäller samhällskapitalet.

Utan tvivel är den fysiska inkomsten i sista hand avgörande

³⁾ J. M. Keynes: »A treatise on Money» Del. I, sid. 123.

⁴⁾ Jmfr. Knut Wicksell: »Teoretisk Nationalekonomi» Del I, sid. 170: »Alternativ konstruktion av kapitalräntan och av fördelningsproblemet lösning» ävensom F. Zeuthen: »Den økonomiske Fordeling».

⁵⁾ Alfred Marshall: »Principles of Economics» 8. edition, Chapt. VI samt särskilt avdelningen: »Capital from the social point of view sid. 76—80.

⁶⁾ G. Cassel: »Theoretische Sozialökonomie» 2. Aufl., sid. 48—49.

för vår verkliga levnadsstandard och därmed för vårt fysiska välbefinnande i denna värld. Men den utgör en mycket heterogen storhet och är därför föga användbar inom ekonomisk teori. Till den fullständiga realinkomsten måste ju räknas sådana aktivposter som solsken, promenader, diskussioner, sportutövning o. d. eller m. a. o. företeelser, som blott i undantagsfall kunna åsättas ekonomiskt värde. Det är svårt att föreställa sig, vad som avses med att realinkomsten stiger eller sjunker, ifall substitution av dess olika delar mot varandra äger rum.

För att alls kunna handskas med realinkomstbegreppet äro vi därför tvungna att konstruera en fysisk standardinkomstenhet såsom mått. Alla »fria» realinkomster måste bortlämnas. Gäller det en jämförelse mellan värdeinkomst och realinkomst, är det ju klart, att blott »knappa» nyttigheter kunna medtagas. Man kan påstå, att i den mån inkomster tillgodose färre behov, den fysiska inkomstmätbarheten blir mera exakt. På detta sätt kunna utan tvivel tvenne »reala» arbetarbudgeter bättre jämföras med varandra än tvenne »miljonärbudgeter». Det är även på denna väg vi nå fram till begreppet »existensminimum». Denna gräns blir som bekant även relevant för värdeinkomsten.

Härmed har antytts, att realinkomst och värdeinkomst icke stå i ett sådant motsatsförhållande till varandra, att den enas användning skulle utesluta den andras. Tvärtom granskas värdeinkomsten esomoftast med hänsyn till sin reala motsvarighet. Enär värdet i här berörda objektiva form uppfattas såsom ett i räkneenheten uttryckt pris på en nyttighet eller tjänst, så kan naturligtvis envar av realinkomstens knappa komponenter prissättas⁷⁾. Detta gäller då givetvis även om en viss kombination av dylika komponenter t. ex. »standardinkomsten» såsom realinkomstmått. Standardinkomsten kan ersättas med typinkomsten representerad av ett » normalt hushåll» med avseende å denna typinkomsts fysiska motsvarighet.

Vi stå här inför den s. k. levnadskostnadsindex, som skiljer sig från andra indexserier blott därigenom, att den ej förtecknar en speciell nyttighets prisrörelser, utan prisnoteringarna på en grupp s. k. nödvändighetsvaror. Att indexen måste bli »vägd», framgår av att komponenterna ju måste erhålla en viss storlek. Vägningen blir sålunda konventionell och kan blott värdesättas ur synpunkten

⁷⁾ Härvid är att beakta, att pris på tjänster inkludera en tidsstorhet t. ex. arbetskraft av viss kvalitet per tidsenhet. Inkomsten själv kan ju uppfattas såsom ett pris på en produktionsinsats per tidsenhet.

av om den anses motsvara rådande förhållanden. Till sin natur är den en aposteriorisk storhet⁸⁾).

Värdeinkomsten kan alltså granskas med hänsyn till sin reala motsvarighet. Även denna prövning blir aposteriorisk d. v. s. sker ex post. Gäller det nu att jämföra tvenne värdeinkomsters reala motsvarigheter med varandra, stå vi inför den ovanantydde inkommensurabiliteten. Medan den ena serien antecknar exempelvis unika möbler, stort våningsutrymme och talrika personliga tjänster av olika slag, omfattar den andra vidsträckta resor, en välförsedd garderob och sällsynta viner. Gemensamt för bägge blir blott ett relativt existensminimum t. ex. reducerat till kalorier, ett visst kvantum kläder, ett visst antal kubikmeter utrymme o. s. v. Detta minimum kan då lämpligen sammanställas såsom en enhet inom den ovannämnda »standardinkomsten». Det »normala arbetarhushållet» kan anses utgöra en multipel härav.

Levnadskostnadsindexens grundstorhet (vid en procentuell index alltså dess utgångstal 100) blir nu penningvärdet på den reala standardinkomsten resp. en multipel härav under den första perioden. På detta sätt representerar levnadskostnadsindex övergången mellan värdeinkomst och realinkomst. Faller under en senare period den reala standardinkomstens pris till hälften, säges realinkomsten vid konstant värdeinkomst ha fördubblats. Realinkomsten och dess pris gestalta sig följaktligen vid konstant värdeinkomst omvänt proportionella. Vid konstant realinkomst återigen bli värdeinkomsten och prisen direkt proportionella.

§ 2. Nu tillmätas föreställningen om att realinkomsten stiger eller sjunker i olika ekonomiska och ekonomisk-politiska sammanhang en stor betydelse. För att göra denna diffusa föreställning någorlunda adekvat kan följande definition uppställas, om vilken de flesta förefalla att kunna enas. Realinkomsten säges stiga, om inkomstsubjektet under tidsenheten har varit i stånd att öka sin realinkomst, uppskattad i standardinkomstenheter, med multiplar eller delar av samma standardinkomst⁹⁾. I motsatt fall säges realinkomsten sjunka. Genom att man utsträcker standardinkomsten till så många nyttighetsslag som möjligt kan realinkomstens måttenhet bringas allt närmare verkligheten. En full-

⁸⁾ Jmfr. här H. E. Pipping: Behov och levnadsstandard.

⁹⁾ Jmfr. Ohlin: »Penningpolitik etc.» sid. 24, Kap. II: »Expansions- och kontraktionsprocesser»: »I det följande menas med expansion att den reala nettoinkomsten ökas, medan kontraktion betyder motsatsen».

ständig överensstämmelse skulle dock tydligen förutsätta, att alla inkomstsubjekt, om också i aldrig så litet omfång, skulle använda varje förefintlig nyttighet under tidsenheten. Något annat sätt att få mening i realinkomstens rörelser förefaller icke att vara för handen¹⁰⁾.

Mätes nu realinkomsten med levnadskostnadsindex, förefaller blott konsumtionsinkomstens reala motsvarighet att beaktas. Detta är även vanligt; realinkomsten fattas alltså då såsom den verkliga fysiska konsumtionens beståndsdelar. Det är dock tydligare att i detta fall tala om den konsumtiva realinkomsten. Tydligen kan realinkomsten även tagas i en vidare betydelse¹¹⁾.

Realinkomsten levererar sålunda ett slags kontroll av penninginkomsten. Standardinkomsten som mått utgör blott ett surrogat för den felande absoluta värdeenheten. Indexberäkningen är en modern form för sökande efter medeltidens »justum pretium». Så länge vi i själva verket låta »penninginkomsten» av praktiska skäl sammanfalla med »värdeinkomsten», så förutsätta vi stillatigande, att »realinkomsten ej förändrats avsevärt» d. v. s. att prisnoteringen på standardinkomsten icke undergått någon starkare förskjutning.

Ehuru utgångspunkten för standardinkomsten är alldeles likgiltig d. v. s. ehuru vilken inkomstperiod som helst kan upphöjas till basperiod, så skola vi finna, att de engång accepterade baspriserna inom en viss elasticitetsgräns för allmänheten och t. o. m. för den ekonomiskt upplyste komma att framstå såsom ett slags moderna representanter för »justum pretium». Det allvar, med

¹⁰⁾ Det är av vikt att skilja »delar» och »komponenter» av standardinkomsten åt. En del representerar sålunda en »molekyl» d. v. s. alla komponenter ingå i densamma, om ock i små mängder.

¹¹⁾ Hela realinkomsten sammanfaller med hela realavkastningen, som återigen är lika med den löpande framställningen av konsumtionsvaror under tidsenheten. De enskilda individerna kunna emellertid tänkas avstå delar av sin ursprungligt disponerade realinkomst åt andra och härmed förknippa vissa relevanta ekonomiska fordringar. På denna grund kan den enskildas reala konsumtionsinkomst bli mindre än den av honom ursprungligen disponerade bruttorealinkomsten. Resten utgör tydligen den reala nettinkomsten.

En avvikelse mellan avkastning och inkomst kan även tänkas bestå såsom följd av att en del av avkastningen går förlorad — t. ex. förfares — och sålunda av inkomstsubjektet aldrig kan njutas. Överhuvudtaget kan avkastningen anses representera konsumtionsvaruförframställningen (resp. produktionen) ur företagarens synpunkt, medan inkomst betecknar samma process ur behovssubjektets synpunkt.

vilket exempelvis »reflationsprogrammet» förts till togs, utvisar detta tydligt nog¹²⁾. Var elasticitetsgränsen går, är svårt att säga; en officiellt devalverad valuta i likhet med den finländska, bryter i varje händelse elasticiteten. I vissa fall kunna multiplar av tidigare perioders baspris komma till användning, såsom när man i Finland jämför de aktuella prisen med 1913 års tiofaldiga baspris.

För tydlighetens skull må här framhållas, att uttrycket penninginkomst här icke användes såsom ett komplement till eventuellt ännu t. ex. inom lantbruket förefintliga rester av natura-inkomster. Å dessa tänkas tvärtom penningvärden sätta. Penninginkomsten utsträcker sålunda till att omfatta samtlig inom samhället »prisnoterbar» inkomst, varvid »gängse pris» åsätts naturprodukterna. På detta sätt undgå vi även att behöva beakta ett visst »naturalsparande»¹³⁾ vid sidan av penningssparandet. Värdeinkomsten anses under det ovanangivna villkoret betr. motsvarighet inom den reala standardinkomsten identisk med penninginkomsten, ifall annat ej utsäges. Mellan realinkomstens och värdeinkomstens rörelser — inalles tolv olika fall — bestå nu följande relationer (Fig. I):

X:axeln representerar värdeinkomsten och Y:axeln penningvärdet, som är lika med prisnivåns inversa värde¹⁴⁾. Realinkomsten representeras av figurens rektanglar, som ju utgöra produkten av värdeinkomsten och penningvärdet. Utgångsläge blir den tjockt dragna kvadraten OABC, som anger realinkomsten vid värdeinkomsten OC och penningvärdet OA. Nu äro följande variationer möjliga: Fall 1) vid konstant värdeinkomst: a) penningvärdet (resp. prisnivån) förblir konstant, varvid realinkomsten förblir densamma, b) penningvärdet minskar från A till D (resp. prisen stiga), varvid realinkomsten sjunker och numera företrädes av den mindre rektangeln ODEC, c) penningvärdet stiger från A till F (resp. prisen falla), varvid realinkomsten växer och numera företrädas av den större rektangeln OFGC; Fall 2) vid sjunkande värdeinkomst: a) penningvärdet (resp. prisnivån) förblir konstant, varvid realinkomsten minskar.

¹²⁾ Jmfr. Arthur Salter: »Recovery» ävensom Salter, Keynes m. fl.: »Den ekonomiska världskrisen och utvägen ur den».

¹³⁾ W. Röpke: »Die Theorie der Kapitalbildung»: sid. 10: »Formen und Quellen der Kapitalbildung».

¹⁴⁾ Här poneras ett genomsnittligt penningvärde. Jmfr. f. ö. förf.: »Diskussionen kring Wienskolan« I och II i »Ek. Samf. T.« H. 29 & 30, särskilt H. 29 sid. 68: »Prisnivåbegreppet såsom vanföreställning».

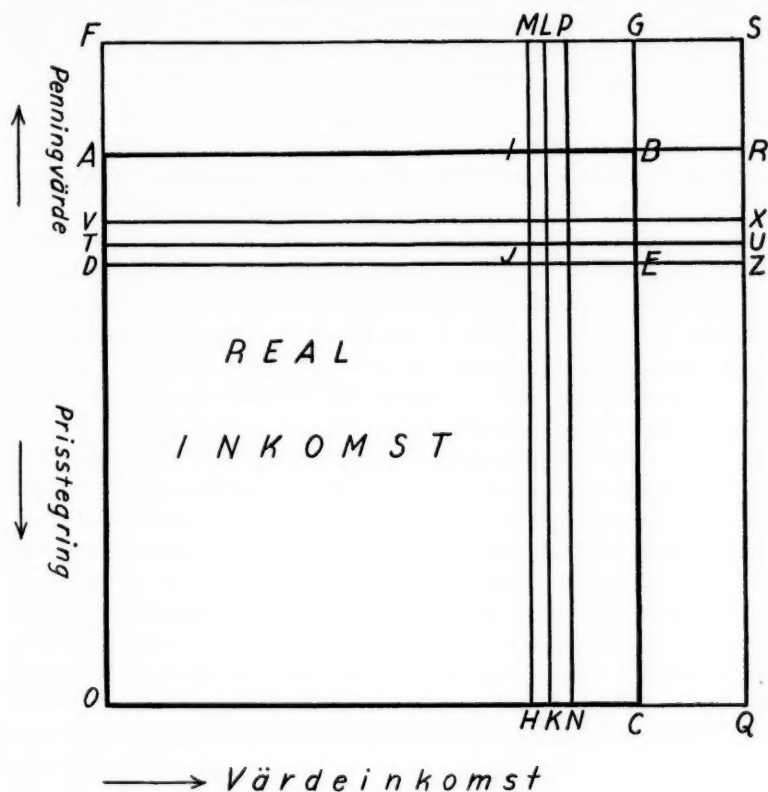

Fig. I. Realinkomst och värdeinkomst.

Om värdeinkomsten sjunkit till H, representeras den minskade realinkomsten av rektangeln OAIH, b) penningvärdet sjunker (resp. prisen stiga), varvid realinkomsten minskar. Om värdeinkomsten sjunkit till H och penningvärdet till D, representeras den i dubbel måtto minskade realinkomsten numera av kvadraten ODJH (minimumfallet), c) penningvärdet stiger i samma proportion, som värdeinkomsten sjunker. Värdeinkomsten sjunker då till K, medan penningvärdet stiger till F. Realinkomsten representeras av rektangeln OFLK, som är lika stor som den ursprungliga tjockdragna kvadraten OABC, d) penningvärdet stiger i mindre proportion än värdeinkomsten sjunker. Värdeinkomsten går ned ända till H, medan penningvärdet blott stiger till F. Realinkomsten har minskat något och utgör numera rektangeln OFMH,

e) penningvärdet stiger i större proportion, än värdeinkomsten sjunker. Värdeinkomsten antages endast gå tillbaka till N, medan penningvärdet stiger till F. Realinkomsten ökar då och omfattar nu rektangeln OFPN, som ju är större än den ursprungliga tjockdragna jämförelsekvadraten; Fall 3) vid stigande värdeinkomst: a) penningvärdet förblir konstant, medan värdeinkomsten stiger från C till Q. Realinkomsten växer då till rektangeln OARQ, b) penningvärdet ökar, varvid realinkomsten växer. Om värdeinkomsten vuxit till Q och penningvärdet stigit till F, representeras den i dubbel måtto ökade realinkomsten numera av kvadraten OFSQ (maximumfallet), c) penningvärdet sjunker i samma proportion som värdeinkomsten ökar. Penningvärdet sjunker då till T, medan värdeinkomsten stiger till Q. Realinkomsten representeras av rektangeln OTUQ, som är lika stor som den ursprungliga tjockdragna jämförelsekvadraten OABC, d) penningvärdet sjunker i mindre proportion än värdeinkomsten ökar. Penningvärdet antages nu sjunka till V, medan värdeinkomsten stiger till Q. Realinkomsten ökar då och företrädes av rektangeln OVXQ (»högkonjunkturfallet«), e) penningvärdet sjunker i större proportion, än värdeinkomsten ökar. Penningvärdet går då ned ända till D, medan värdeinkomsten blott stiger till Q. Realinkomsten minskar och utgör nu rektangeln ODZQ.

Av figuren framgår, att realinkomsten kan reagera på tolv olika sätt inför värdeinkomstens och penningvärdets resp. prisnivåns förändringar. Dessa reaktionsmöjligheter kunna ordnas i trenne huvudgrupper. Realinkomsten ökar i fem fall och minskar i fem, medan den i tvenne förblir konstant. Om man nu godkänner Ohlins definition¹⁵⁾, att högkonjunkturen är en period av ökade realinkomster, så måste »expansion« vara rådande i de fem förstnämnda fallen, nämligen 1c, 2e, 3a, 3b och 3d. Prisstegring (resp. penningvärdefall) råder emellertid blott i specialfallet 3d, medan prisfall karaktärisera samtliga övriga fyra möjligheter för stegrad realinkomst. Om sålunda en högkonjunktur skall karaktäriseras såväl av ökad realinkomst som stigande pris, kan den blott representeras av en period, under vilken värdeinkomsten ökar i större proportion än prisen stiga. Detta strider emellertid bl. a. mot iakttagelsen om arbetslönernas stelhet.

På motsvarande sätt härskar kontraktion i fem fall nämligen

¹⁵⁾ Jmfr. not 9.

1b, 2a, 2b, 2d och 3e. Blott i ett av dessa fall eller vid 2d falla prisen (resp. stiger penningvärdet). Om sålunda en depression skall karaktäriseras både av minskad realinkomst och sjunkande pris, kan den blott representeras av en period, under vilken värdeinkomsten minskar i större proportion, än prisnivån viker.

§ 3. Tills vidare har inkomsten beskrivits blott såsom en fristående storhet. Såsom ekonomiskt relevant har den periodvis »realt kontrollerade» penning- eller värdeinkomsten betecknats, varvid bortsetts från eventuellt förekommande natura-betalningar. Inkomstsubjektet har beaktats och därigenom inkomstens fördelning på självständiga hushållningssubjekt erkänts. För en klar översikt över inkomstföreteelsen erfordras emellertid även kunskap om själva inkomstkällan.

En genomförd »real uppfattning» sätter då realinkomsten i relation till den produktiva fysiska verkligheten¹⁶⁾. Att en skörd ger det så och så mångte kornet, är ett exempel på en dylik relation. Man skiljer här gärna produktivkrafter och »realkapital» åt, varvid de förra med en gammal terminologi betecknas såsom ursprungliga eller originära, de senare såsom »producerade produktionsmedel». Såsom produktivkrafter kunna uppräknas: jordens alstringskraft incl. måhända solvärmets och allehanda kosmiska strålar, övrig förefintlig mekanisk energi, råämnen och mänsklig arbetskraft¹⁷⁾. En enhetlig indelningsgrund följes i

¹⁶⁾ Jmfr. not 11.

¹⁷⁾ Såsom producerade produktionsmedel eller realkapital i inskränkt bemärkelse kvarstå då de bearbetade råämnena ända till konsumtionsvarustadiet ävensom själva »apparaturen» eller det s. k. fasta realkapitalet, som i sin »konsumtiva» form även når fram till konsumtionsvarustadiet (bostäder transportinrättningar, apparater för direkt bruk av olika slag o. s. v.).

Det förefaller som om de klassiska produktionsfaktorerna jord, arbete och kapital lämpligen kunde ersättas av kombinationen råämnen, kraft och apparatur. Här är då att märka att råämnena skulle sönderfalla i ursprungliga och bearbetade, dessa sista motsvarande det s. k. flytande realkapitalet. Jordkraft och arbetskraft återigen skulle förenas i en gemensam energikategori, medan apparaturen i form av ett slags »Rentengüter» utgjorde en kategori för sig. Det nuvarande »realkapitalet» skulle sålunda sammanställas av både bearbetade råämnen och apparaturen. Vi skulle hålla fyra realkapitalbegrepp i sär: 1) det allra vidaste motsvarande hela den ekonomiskt relevanta fysiska verkligheten alltså incl. »jord» och »arbete», 2) en något trängre, omfattande flytande och fast »realkapital» i sedvanlig betydelse samt 3) en trängsta omfattande blott det fasta realkapitalet. Från detta kunde ytterligare det fasta konsumtionskapitalet utspjälkas, varefter 4) det i produktionen (d. v. s. konsumfjärmare) använda realkapitalet skulle kvarstå. Man kan med ett visst berättigande påstå, att detta allra trängsta realkapitalbegrepp utgör den egentliga realkapitala prototypen.

regeln icke; så t. ex. faller utan tvivel det mänskliga kroppsarbetet under det allmännare begreppet »mekanisk energi» (i vilket även den övriga organiska världens kraftprestationer inräknas), medan tankearbetet bildar en kategori för sig.

Å andra sidan betraktas inkomsten såsom löpande, medan dess »källa» betraktas såsom en fond. Vi kunde säga, att de löpande produktivkrafterna ha inkomstkaraktär, medan deras upphov ha kapitalkaraktär. Det fysiska kapitalet (= realkapital i vidsträckt bemärkelse) skulle då utgöra jorden såväl i avseende å dess organiska alstringskraft som i avseende å dess mekaniska energiförråd och råämnena å ena sidan samt den mänskliga arbetsförmågan, betraktad såsom en arbetsreservoar, å den andra. Strängt taget skulle hela denna kategori kunna tillräknas jordens alstringskraft. Då emellertid de mänskliga arbetskraftsenheterna samtidigt representera behovssubjekten, blir ett särskiljande nödvändigt.

Vi förfoga nu över tvenne ursprungliga fysiska kapitalkategorier: jord och arbete, till vilka såsom en tredje sällar sig de förras produkt: de producerade produktionsmedlen eller »realkapitalet i inskränkt bemärkelse». Den yttersta konsekvensen av resonemanget bleve då, att den fysiska inkomsten representerade dessa trenne fysiska kapitalkategoriernas löpande tjänster, i den mån dessa bli föremål för mänsklig konsumtion. I vissa fall äro produktivkrafterna direkt njutbara såsom t. ex. i form av personliga tjänster, i andra fall måste de förädlas, varvid de passera genom de »producerade produktionsmedlens» alla stadier. Förstörbara konsumtionsnyttigheter skulle i konsekvens härmed även betraktas såsom en tjänst av närmast överordnade kapitalstorhet. Mellan varaktiga bruksnyttigheter och direkta förbruksartiklar består ju även blott en gradskillnad.

Det lyckas emellertid blott i undantagsfall att sätta den fysiska inkomsten i en uttryckbar relation till den fysiska källan. Beträffande jorden sker detta genom att sätta en viss fungibel fysisk avkastning i relation till vissa ytmått jord. Då emellertid en »ren jordavkastning» i analogi med kända exempel blott kan tänkas i ett naturstadium på vissa Söderhavsoar, blir den »fysiska produktiviteten» av ringa relevans. Naturligtvis kan man alltid tänka sig en fysisk avkastning i relation till vissa enhets-konglomerat av de tre fysiska kapitalkategorierna jord, arbete och realkapital, varvid ett slags »kapital» motsvarighet till den reala standardinkomsten skulle skapas¹⁸⁾.

¹⁸⁾ Jmfr. not 10.

Detta vidsträckta och rätt diffusa fysiska kapitalbegrepp täcker samhällets totala fysiska tillgångar, såväl de ursprungliga som de konstruerade. I tillgångarna inräknas ofta egenskaper sådana som flit och skicklighet o. d. Genom hela betraktelsesättet löper den för kapitalbegreppet karaktäristiska dualismen att dels betecknas såsom källa dels såsom resultat. Sålunda utgöra jord och arbete i »kapitaliserad» form källkapital, medan realkapitalet i inskränkt bemärkelse, förvärvade egenskaper o. d. utgöra resultatkapital. Denna dualism återfinnes inom värdekapitalet i form av en motsats mellan kapitalet såsom inkomstdiskontering och kostnads- eller investeringskapitalet.

I överensstämmelse härmed vore den reala avkastningen i form av originära produktivkrafter primär. Den reala avkastningen av producerade realkapital vore däremot sekundär, enär det primära producerade realkapitalet först måste konstrueras, innan avkastningen kan vidtaga. Realinkomsten vore då sammansatt av såväl primära (=originära) som sekundära avkastningsdelar¹⁹).

§ 4. I analogi med det föregående kan även värdeinkomsten sättas i relation till värdekällan. Denna sistnämnda utgör då värdekapitalet såsom källkapital. Innan vi gå vidare, måste emellertid vissa »blandade» reala och valuella relationer beröras. Sålunda sättes ofta värdeavkastningen i relation till en fysisk kapitalenhet t. ex. då jorden angives avkasta ett visst värdetal per ytmått. Fisher anger här som exempel dollar per acre och kallar relationen »value productivity». Samma relation ligger uppenbarligen till grund för gränsproduktivetsföreställningen. Man talar här om att en »enhet arbete» ökar värdeavkastningen med ett visst tal, en »enhet realkapital» med ett annat. Den fysiska kapitalartens mängd blir omvänt proportionell mot sin gränsproduktivitet. På samma sätt är ju »jodräntan» ingen vanlig inkomstart, utan blott ett uttryck för jordens gränsproduktivitet. Genom att jorden i motsats till realkapitalet och t. o. m. det mänskliga arbetet icke kan ökas, påkallade den klassikernas speciella intresse.

Relationen värdeavkastning: fysisk kapitalenhet vändes emellertid ofta om, varigenom realavkastningen sättes i relation till

¹⁹) Resonemanget är här bildligt d. v. s. de originära produktivkrafterna uppte i förhållande till sina källor ungefär samma karaktär av »avkastning» som konsumtionsvaruströmmen i förhållande till »den tidskrävande produktionsomvägen». Originära produktivkrafter liksom även realkapitalet representera verklig avkastning resp. inkomst blott i den mån de äro konsummogna.

värdekapitalet. Fisher kallar denna kvot »physical return« och anger den såsom »bushel per dollar«. I samband med »den avtagande produktivitets lag« användes ofta denna relation. Så mätas i penningar uppskattade jordmeliorationer gärna med avkastningsökningen i spannmål. Om ett utsäde från att ha givit tionde kornet genom meliorationer kan bringas till att giva femtonde kornet, men samma kostnad nedlagd en gång till blott frambringar en stegring till sjuttonde kornet, så säges en avtagande produktivitet vara för handen²⁰). Denna kan emellertid även tänkas i rent fysiska termer t. ex. konstgödselkvantitetens förhållande till avkastningsökningen.

Beträffande de ofta synliga termerna »produktivitet« och »effektivitet« är att märka, att deras innehåll sällan är klart. De användas för att uttrycka alla fyra relationer. I den speciella betydelsen »gränsproduktivitet« uttrycker likväl i regeln produktiviteten en fysisk kapitaldels förhållande till en värdeinkomstdel d. v. s. det är här som själva värdesättningen sker. Ofta särskiljas fysisk produktivitet i betydelsen av en tänkt kvot mellan en fysisk inkomststorhet och ett fysiskt kapital från värdeproduktivitet i betydelsen av en värdeinkomsts förhållande till ett värdekapital. För denna relation besitta vi ytterligare ett specialbegrepp »räntabilitet«, till vilket framställningen strax återkommer.

Vi ha sålunda tvenne »blandade« och tvenne »rena« relationer. De senare representeras av den fysiska produktiviteten å ena sidan, värdeproduktiviteten å den andra. Många författare anse det didaktiskt lämpligt att först skildra det ekonomiska livet i reala termer för att sedan via de »blandade« relationerna övergå till rena värdestermer. Då en fullständig kommensurabilitet blott består för de valuella resonemangen, anses dessa utgöra villkoret för en genomförd teori.

Räntabilitet och värdeproduktivitet förefalla till en början identiska. Vid närmare granskning framgår emellertid, att detta icke är fallet. Medan värdeproduktiviteten inom det valuella resone-

²⁰) Denna avtagande produktivitet måste uppenbarligen alltid förr eller senare inställa sig om i en produktionsfaktorskombination en faktor tänkes konstant — t. ex. jorden — medan en annan successivt ökas och denna ökning sättes i relation till det successiva allt långsammare växande produktionsresultatet. Jmfr. f. ö. *Strigl*: »Kapital und Produktion«, Wien 1934, inom det österrikiska konjunkturforskningsinstitutets publikationsserie (No. 7). På den avtagande produktivitets princip bygger ju gränsproduktivetsberäkningen.

manget motsvarar den fysiska produktiviteten inom det reala, uttrycker räntabiliteten en speciell värderelation. Denna relation är sekundär i tidigare använd bemärkelse och anger förhållandet mellan en värdeinkomst och en därför havd värdekostnad med hänsyn till tidsenheten, ifall den s. k. merproduktivitetsläran accepteras. Baseras åter avkastningsteorien på den s. k. undervärderingsläran, kommer räntabiliteten att utgöra ett uttryck för nutidsvarornas värdeföretråde framom framtidsvaror. I bägge fallen opereras det med en genomsnittlig räntabilitet, som ultimativt måste tänkas sammanfalla med en genomsnittlig värdeproduktivitet.

Denna värdeproduktivitet representeras av den härskande låneräntan. Företag, vilkas värdeproduktivitet ligger under denna, sägas då vara oräntabla, medan sådana som ligga ovanför äro överräntabla. Räntabilitetsnormen representeras nu av den genomsnittliga värdeproduktiviteten — olika för olika investeringar med avseende å dessas tidslängd och riskfrihet²¹⁾.

Värdet såsom pris på en fysisk kvantitet kan röra sig omvänt proportionellt mot denna: i den mån den fysiska inkomstströmmen växer, sjunker enhetskvantitetens värde för att nedgå ända till noll, ifall den fysiska nyttighetsströmmen överstiger den mänskliga konsumtionsförmågan d. v. s. ifall nyttigheten blir fri. Det vore sålunda absurt att förutsätta, att räntabilitetsnormen²²⁾ skulle föra samhället i riktning mot »högsta möjliga fysiska produktivet«, tvärtom uppnår den fysiska produktiviteten inom räntabilitetssamhället alltid ett (eller flere) maximum, vars överskridande bekämpas. Om denna utveckling icke alltid på förhand kan förhindras, så kan den efteråt skruvas tillbaka. Överproduktion föreligger då i förhållande till räntabilitetens krav, men na-

²¹⁾ Här må dock antecknas, att inom de enskilda företagen termen räntabilitet användes rent synonymt med företagets egen värdeproduktivitet d. v. s. såsom uttryck för förhållandet mellan nettoavkastningen och investeringen, bägge i penningstermer. Trots att företaget sålunda i varje händelse besitter en »räntabilitet« — ibland t. o. m. en negativ sådan — säges det vara oräntabelt, ifall denna speciella räntabilitet befinnas ligga under den allmänna. Här framgår eklatant de bägge olika betydelser, som räntabiliteten i dagligt tal utrustas med.

²²⁾ Räntabilitetsnormen representerar naturligtvis någonting helt annat än t. ex. en norm för fysisk maximalproduktivitet. Inom den profana litteraturen — och särskilt inom den politiskt engagerade tidningspressen — hävdas emellertid ifrågavarande identitet med stor pondus. Denna går igen i otaliga eftersägares ekonomiska debattinlägg.

turligtvis icke i förhållande till de förefintliga fysiska behoven. Hela begreppsförvirringen i diskussionen om överproduktionen kan återföras på att författarna icke haft denna enkla åtskillnad i tanke. Matematiskt är det fråga om olika nämnare (räntabiliteten eller behoven) för samma täljare (produktionsvolymen).

Har inom räntabilitetssamhället produktionens fysiska maximum överskridits, så sker »tillbakaskruvningen« med tillhjälp av varuförstöring (Brasilien, U. S. A.) eller produktionsinskränkning (premier för ouppodlad jord, utbudsbegränsningar i allmänhet, kontingentering o. s. v.). Värdekapitalets existens måste sålunda bygga på förefintligheten av en stark behovsspänning, bakom vilken alltså en serie otillfredsställda behov finnas. Uppgiften lyder, att av priset gånger enhetsmängden med kännedom om behovsreaktionen göra en maximumprodukt.

Någon motsvarighet till det fysiska kapitalet kan värdekapitalet sålunda under inga omständigheter bliva. Försök att beräkna det inom samhället förefintliga fysiska kapitalet likasåväl som det valuella ha som bekant icke saknats. Nationalförmögenheten anges ju ofta sålunda, att det fysiska kapitalet i vidsträckt bemärkelse åsättes ett visst värde, tillkommet enligt skiftande uppskattningar för olika delar. Något teoretiskt intresse besitta dylika beräkningar knappast.

§ 5. Det tillkommer utan tvivel den ekonomiska geografin att närmare beskriva det reala kapitalet i dess vidsträckta betydelse av ett lands totala naturtillgångar ökade med en eventuellt förefintlig apparatur för deras utnyttjande jämte halvfabrikat, yrkesskicklighet m. m. Denna apparatur motsvarar då realkapitalet i trängsta bemärkelse. Den totala realinkomsten utgör den produktström, som direkt eller via apparaturen per tidsenhet utmognar i konsumtionsvaror. Denna ström — angiven i standardinkomstenheter — sammansättes av lika många olika stora realinkomstaddender, som det finnes behovssubjekt. Dividerad med antalet behovssubjekt ger den den genomsnittliga realinkomsten. Det är denna genomsnittliga realinkomst, som *Ohlin* tar sikte på, då han gör realinkomsten till bas för sin expansions- och kontraktions-teori. Denna inkomst är nämligen direkt proportionell mot totala realinkomsten, förutsatt att antalet behovssubjekt ej växlar. Man kunde måhända här tala om en »absolut expansion« om tillståndet är sådant, att ett växande befolkningstal skulle medföra en växande genomsnittlig realinkomst. Man kunde då även säga, att samhället i fråga ej än vore mättat med människor resp. att

en »tilltagande produktivitet« med hänsyn till de reala avkastningsmöjligheterna ännu vore förhanden. I själva verket står ju striden het därom, huruvida avkastningsmaximum redan uppnått d. v. s. huruvida den förr eller senare alltid inträdande »avtagande produktiviteten« för den mänskliga arbetskraftens vidkommande redan vidtagit. En dylik jämförelse hänför sig då varje gång till rådande tekniska standard och konstanta behovsskalor. Ovan påpekades, att en maximal räntabilitet intet har att göra med maximal fysisk avkastning. Tyvärr kan emellertid det fysiska resonemanget blott föras vidare under antagande av den ovannämnda standardinkomsten såsom måttenhet, ett såsom vi veta rätt starkt våldförande på verkligheten. *Ohlins* reala kriterium måste därför bli av rätt tvivelaktigt värde.

Här må framhåvas, att föreställningen om inkomsten såsom en ström icke utesluter dess karaktär av pris — ej ens inom »naturalhushållningen«. Varje tidsprestation är en nyttighetsström, som kan prissättas per tidsenhet. En dylik ström representerar ett antal successivt upplöpande prisaddender, alltså en summa. Arbetet och jordkraften såsom prestationer betalas av konsumtionsvaruströmmen i form av på varandra följande, till förfogande ställda nyttigheter och tjänster. De förstnämnda prestationernas naturpris utgöras av andra prestationer i dessa senares egenskap av ansträngningarnas och uppostringarnas ultimativa resultat. Detta är ju just det ekonomiska kretslopp, som möjliggör, att »ekvationerna slutas«.

Med det »reala resonemanget« kunna vi emellertid komma ännu ett stycke vidare. Den verkliga samhälleliga realinkomsten representeras ju av en summa olika stora reala addender. I den mån dessa realinkomstaddender icke träffas av förstöring, konsumeras de under tidsenheten av behovssubjekten, vilkas antal naturligtvis motsvarar addendernas. För varaktiga bruksföremåls sida företrädes konsumtionen av slitage och för eventuella konsumtionsdugliga originära produktionskrafter av s. k. tjänster per tidsenhet o. s. v. Nu konsumerar emellertid icke varje konsumtionssubjekt hela sin addend, ehuru konsumtionssubjektens summa (= totalantalet konsumtionssubjekt) nog konsumerar addendernas summa (= totalavkastningen). En del konsumtionssubjekt avstå sålunda en del av sina resp. addender åt andra, som härigenom kunna öka sin konsumtion. Summan på detta sätt använda addenddelar eller summan konsumtionsminskning på det ena hållet motsvaras sålunda — under förutsättning av att intet förstöres ge-

nom överlåtelsestransaktionen — av en lika stor konsumtionsökning på det andra. De personer, som hävda att det s. k. realsparandet — uttryckt i konsumtionsstorheter — är lika med realinvesteringen påstå nu, att bägge nämnda storheter äro identiska med den totala överlåtna konsumtionsvarukvantiteten. Andra säga, att sparandet visserligen är lika med denna överlåtna kvantitet, men att såsom investering kan räknas blott den del av den överlåtna kvantiteten, som verkligen satt emottagarna i tillfälle att konstruera produktionsomvägar. Här skulle sålunda en ex post konstaterbar diskrepans mellan realsparande och realinvestering vara för handen. Slutligen förbinder en del författare själva överlåtelseakten med villkor om konstruktion av produktionsomvägar och tala då om aktivt sparande i samma betydelse som investering.

Denna tolkning för till följande slutsats: Om man i den tilldelade realinkomsten per person vill se den slutliga och sålunda endast ex post fastställbara reala konsumtionsinkomsten, så blundar man för den viktiga iakttagelse, som visar oss, att den ursprungligen tilldelade och den sedermera verkligen disponerade realinkomsten avvika från varandra med en storhet, som åtminstone motsvarar överlåtet eller mottaget sparande. Vid en dylik överlåtelse är vanligen en förpliktelse till utbyggnad av den samhällseliga apparaturen (= realkapitalutrustningen i inskränkt bemärkelse bunden²³). Förpliktelseernas verkliga uppfyllande blir ett mått på samhällets progressivitet.

Det förefaller nu, som om större storleksavvikelser mellan realinkomstaddenderna skulle föranleda flere dylika förpliktelser än en jämnare fördelning. Det framgår även, att en utbyggnad av samhällsapparaturen kan tänkas äga rum även utan dylika överlåtelser d. v. s. utan realsparande, ifall varje eller ett antal inkomstsubjekt själv beslöte att ägna en del av sitt arbete åt en dylik utbyggnad.

Inom det verkliga samhället passerar emellertid större delen av realinkomsten genom företagarnas filter. Då *Ohlin* talar om nettorealinkomsten underlåter han att nämna, att denna blott förekommer hos företagaren — spararen, medan arbetaren teoretiskt sett blott besitter en realinkomst. I det aktuella samhället är storföretagarnas antal tämligen litet; bland dessa intager staten i regeln en dominerande roll. Är samhället progressivt, avskiljes

²³) En dylik förpliktelse föreligger icke, när det är fråga om konsumtionskredit.

från företagarens bruttorealinkomst först en inkomstström, varmed arbetet på det producerade realkapitalets vidmakthållande betalas (gammalt sparande) samt sedan en annan, varmed nytt realkapital konstrueras (nysparande).

Ovan utsades, att skillnaden mellan »tilldelad» och av mottagaren verkligen förbrukad realinkomst åtminstone uppgick till det under tidsenheten upplupna sparandet. Det förefaller nu, som om ett behovssubjekt, som exempelvis hölle sig med en tjänare, från sin realinkomst borde bortdraga ytterligare en subtrahend: tjänarens reallön. Samma resonemang gäller f. ö. även beträffande penninglöner. Det förefaller alltså, som om samhällsinkomsten skulle räknas för vid, ifall alla löner på Marshalls vis adderas under tidsenheten utan beaktande att de ofta gå i avdrag mot varandra.

Invändningen är likväl ohållbar, enär den personliga tjänst, som tjänaren gör sin husbonde även är en beståndsdel inom den totala samhälleliga realinkomsten. Den av husbonden till tjänaren såsom lön avstådda realinkomstdelen har utbytt mot ekvivalen-ten: den personliga tjänsten.

Beräkningar över realinkomsten beakta sällan annat än rent »materiella» poster. Vi erhålla lätt uppgifter över i vilken utsträckning de olika nationerna konsumera materiella nyttigheter, hurudana bostäderna äro o. s. v. Ett konto sådant som »personliga tjänster», vilket t. ex. för Englands vidkommande, där c:a 11 % av nationen uppgivas utgöra tjänstehjon, måste gestalta sig ofanligt stort, ignoreras dock i allmänhet. I den mån det privata hushållsarbetet skulle börja värderas — i likhet med övriga värderade naturaprestationer — bleve sålunda realinkomstberäkningarna annorlunda.

Utan tvivel användas inkomst-, produktivitets- och kapitalbe- greppen ofta i opreciserade, ja delvis vilseledande bemärkelser. En enkel regel lär dock, att realinkomsten alltid utgöras av kon- sumtiva nyttigheter, medan penninginkomsten kan utbetalas ur medel, som reserverats såsom gammalt sparande, nytt sparande eller för konsumtion.

INTERNATIONAL LITTERATUROVERSIGT

Udenlandske økonomiske Skrifter, indkøbte af det kgl. Bibliotek (Kgl.), Universitetets økonomisk-statistiske Laboratorium (St. L.) og Den handelsvidenskabelige Læreanstalt (H) i Tiden 1. November 1936—1. Oktober 1937, og vigtigere Afhandlinger i de nævnte Institutioners udenlandske videnskabelige Fagtidsskrifter i samme Tidsrum¹⁾.

1. NATIONALØKONOMIENS TEORI.

- Bolza, Hans*: Dialektische oder rationale Methoden in der Nationalökonomie. München 1936. 83 S. (St. L.)
- Chamberlin, Edward*: The Theory of Monopolistic Competition. Cambridge, Mass., U. S. A. 1936. 225 S. (St. L.)
- Corey, Lewis*: The Decline of American Capitalism. London 1935. 622 S. (Kgl. og St. L.)
- Economic Essays in Honour of Wesley Clair Mitchell. New York 1935. (Kgl.)
- Eucken, W.*: Kapitaltheoretische Untersuchungen. Jena 1934. (Kgl.)
- Explorations in Economics. Notes and Essays Contributed in Honour of F. W. Taussig. New York 1936. 539 S. (St. L.)
- Gadolin, C. A. J.*: Produktionsomvågsbegreppet i kapitalanalysen. Ekonomiska Samfundet i Finland. Skrifter II. Helsingfors 1936. (Kgl.)
- Graham, Frank D.*: Die Stabilisierung der wirtschaftlichen Entwicklung. Jena 1937. 23 S. (St. L.)
- Hawley, R. G.*: Capital and Employment. London 1937. 248 S. (St. L.)
- Holmes, W. Gerard*: Plant Location. New York 1930. 275 S. (H.)
- Howler, R. F.*: The depreciation of capital. London 1934. (Kgl.)
- Lederer, Emil*: Technischer Fortschritt und Arbeitslosigkeit. Tübingen 1931. 126 S. (St. L.)
- Meade, J. C.*: An Introduction to Economic Analysis and Policy. Oxford 1936. 392 S. (St. L.)
- Monroe, A. E.*: Value and Income. Cambridge 1931. (Kgl.)

¹⁾ American Economic Review (A.E.R.), S. L. og Kgl. Economic Journal (E.J.), S. L., H. og Kgl. Econometrica (Ectr.), S. L. Economica (Ec.), S. L. Ekonomisk Tidskrift (Ek. T.), S. L. og Kgl. Finanzarchiv (F.), S. L. og Kgl. International Labour Review (I. L. R.), S. L. og Kgl. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik (J. f. N. S.), S. L. og Kgl. Journal of Political Economy (J. P. E.), S. L. og Kgl. Journal of the Royal Statistical Society (J. R. S. S.), S. L. Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi (T. Ø.), S. L. og H. Quarterly Journal of Economics (Q. J. E.), S. L. Review of Economic Studies (R. E. S.), S. L. Revue d'Economie Politique (R. d'E. P.), Kgl. Schmoller's Jahrbuch (Sch.), Kgl. Statsvetenskaplig Tidskrift (Stv. T.), S. L. og Kgl. Statøkonomisk Tidskrift (St.-ø. T.), S. L. og Kgl. Zeitschrift für Nationalökonomie (Z. f. N.), S. L. og Kgl. og Weltwirtschaftliches Archiv (W. A.), S. L., Kgl. og H.

- Morgenstern, O.*: The Limits of Economics. London 1937. 160 S. (St. L.)
- Pipping, Hugo E.*: Behov och Levnadsstandard. Helsingfors 1935. 158 S. (St. L.)
- Robinson, Joan*: Essays in the Theory of Employment. London 1937. 255 S. (St. L.)
- Rohde, S. E.*: Über die Möglichkeit einer Werteinteilung. Lund 1937 (disp.). (Kgl.)
- Tugwell, R. G. m. fl.*: Trend of Economics. New York 1935. 556 S. (St. L.)
- Tugwell, R. S. and Hill, H. C.*: Our Economic Society and its Problems. New York 1934. (Kgl.)
-
- Åkerman, J.*: Bevölkerungswellen und Wechsellagen. Sch. Februar 1937.
- Abrahamson, A.*: Cost of Production and Normal Supply Price. A. E. R. September 1937.
- Albrecht, G.*: Bemerkungen zum Problem der Überproduktion. J. f. N. S. September 1937.
- Amonn, A.*: Zwei offene Fragen der allgemeinen Preistheorie. Z. f. N. Juni 1937.
- Bilimovic, A.*: Zur Verteidigung der Gleichgewichtsidee. Z. f. N. Maj 1937.
- Bilimovic, A.*: Zins und Unternehmergewinn im Gleichungssystem der stationären Wirtschaft. Z. f. N. Juni 1937.
- Breddaway, W. B.*: Special Obstacles to Full Employment in a Wealthy Community. E. J. Juni 1937.
- Burk, A.*: Real Income, Expenditure Proportionality, and Frisch's 'New Methods of Measuring Marginal Utility. R. E. S. Oktober 1936.
- Bye, R. T.*: Capital Formation and Equality. A. E. R. December 1936.
- Cassels, J. M.*: Excess Capacity and Monopolistic Competition. Q. f. E. Maj 1937.
- Chamberlin, Edward H.*: Monopolistic or Imperfect Competition. Q. J. E. August 1937.
- Conrad, O.*: Gleichgewichtstheorie und Beharrungstheorie. J. f. N. S. Juli 1937.
- Curtis, M.*: Is Money Saving Equal To Investment? Q. J. E. August 1937.
- Dieterlen, P.*: Endettement et productivité. R. d'E. P. Nov.-Dec. 1936.
- Durbin, E. F. M.*: Economic Calculus in Planned Economy. E. J. December 1936.
- Einarsen, Johan*: Reinvesteringssyklus. T. Ø. Marts 1937.
- Ellsworth, P. T.*: Mr. Keynes on the Rate of Interest and the Marginal Efficiency of Capital. J. P. E. December 1936.
- Estey, J. A.*: Orthodox Economic Theory — A Defence. J. P. E. December 1936.
- Eucken, W.*: Vom Hauptproblem der Kapitaltheorie. J. f. N. S. Maj 1936.
- Fisher, I.*: Income in Theory and Income Tax in Practice. Ectr. Januar 1937.
- Forstmann, A.*: Über den Unterschied der Aufgaben und Ziele von Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik. F. Hæfte 2. 1937.
- Gaitskell, H. T. N.*: Notes on the Period of Production. Z. f. N. December 1936.
- Gini, C.*: Methods of Eliminating the Influence of Several Groups of Factors. Ectr. Januar 1937.

- Guillebaud, C. W.: Davenport on the Economics of Alfred Marshall. E. J. Marts 1937.
- Harrod, R. F.: Mr. Keynes and Traditional Theory. Ectr. Januar 1937.
- von Hayek, F. A.: Economics and Knowledge. Ec. Februar 1937.
- von Hayek, F. A.: Einleitung zu einer Kapitaltheorie. Z. f. N. Marts 1937.
- Hicks, J. R.: Distribution and Economic Progress. R. E. S. Oktober 1936.
- Hicks, J. R.: Mr. Keynes and the »Classics«; A Suggested Interpretation. Ectr. April 1937.
- Hoover, Edgar M.: Spatial Price Discrimination. R. E. S. Juni 1937.
- Hutchinson, T. W.: Theoretische Ökonomie als Sprachsystem. Z. f. N. Marts 1937.
- James, C. L.: Commons on Institutional Economics. A. E. R. Marts 1937.
- Johnson, A.: The Economist in a World in Transition. A. E. R. Marts 1937.
- Kahn, R. F.: The Problem of Duopoly. E. J. Marts 1937.
- Kaldor, N.: The Recent Controversy on the Theory of Capital. Ectr. Juli 1937.
- Keynes, J. M.: The General Theory of Employment. Q. J. E. Februar 1937.
- Keynes, J. M.: Alternative Theories of the Rate of Interest. E. J. Juni 1937.
- Krall, G.: Das Problem der organischen Wirtschaftserweiterung. W. A. Maj 1937.
- Krämer, K.: J. M. Keynes über Kapitalersparung und -anlegung. Sch. Juni 1937.
- Lachmann, L. M.: Preiserwartungen und intertemporale Gleichgewicht. Z. f. N. Marts 1937.
- Landauer, C.: A Break in Keynes' Theory of Interest. A. E. R. Juni 1937.
- Lange, O.: On the Economic Theory of Socialism. R. E. S. Oktober 1936 og Februar 1937.
- Laum, B.: Methodenstreit oder Zusammenarbeit. Sch. Juni 1937.
- Lautenbach, W.: Zur Zinstheorie von John Maynard Keynes. W. A. Maj 1937.
- Leontief, W. W.: The Fundamental Assumption of Mr. Keynes Monetary Theory of Unemployment. Q. J. E. November 1936.
- Leontief, W. W.: Implicit Theorising; A Methodological Criticism of the Neo-Cambridge School. Q. J. E. Februar 1937.
- Lerner, A. P. og Singer, H. W.: Some Notes on Duopoly and Spatial Competition. J. P. E. April 1937.
- Lerner, A. P.: Statics and Dynamics in Socialist Economics. E. J. Juni 1937.
- Machlup, F.: Monopoly and Competition. A. E. R. September 1937.
- Meade, J. E.: A Simplified Model of Mr. Keynes' System. R. E. S. Februar 1937.
- Merkel, H.: Wirtschaftspolitik und Wirtschaftswissenschaft. F. Hæfte 1. 1937.
- Neubauer, J.: Kapital und Zeitverlauf. J. f. N. S. September 1937.
- Ohlin, B.: Some Notes on the Stockholm Theory of Saving and Investment. E. J. Marts og Juni 1937.
- Ohlin, B., Roberts, D. H. og Hawtrey, R. G.: Alternative Theories of the Rate of Interest: Three Rejoinders. E. J. September 1937.
- Peter, H.: Keynes' neue Allgemeine Theorie. F. Hæfte 1. 1937.
- Pigou, A. C.: Real and Money Wages in Relation to Unemployment. E. J. September 1937.
- Robertson, D. H.: Notes on Mr. Keynes' General Theory of Employment. Q. J. E. November 1936.

- Samuelson, P. A.*: Some Aspects of the Pure Theory of Capital. Q. J. E. Maj 1937.
- Schoenberg, E. H. and Douglas, P. H.*: Studies in the Supply Curve of Labour. J. P. E. Februar 1937.
- Steindl, J.*: Der historische Regress in der Theorie der Produktionsumwege. J. f. N. S. Februar 1937.
- Sutton, C.*: The Relation between Economic Theory and Economic Policy. E. J. Marts 1937.
- Svennilson, Ingvar*: Den tidskrävande Produktionsprocessen T. Ø. December 1936.
- Tinbergen, J.*: Über die Sekundärwirkungen zusätzlicher Investitionen. W. A. Januar 1937.
- Tintner, G.*: Monopoly over Time. Ectr. April 1937.
- Tucker, R. S.*: Is there a Tendency for Profits to Equalize? A. E. R. September 1937.
- Valk, W. L.*: Die Stabilisierung von Normalgrößen als Grundlage der Wirtschaftspolitik. Z. f. N. Marts 1937.
- Valk, W. L.*: Die dynamische Bedeutung des Böhmischen Verlustprinzips und die volkswirtschaftliche Liquiditätsfrage. W. A. September 1937.
- Viner, J.*: Mr. Keynes on the Causes of Unemployment. Q. J. E. November 1936.
- Vleugels, W.*: Über Leistung, Schwächen und tatsächliche Bedeutung der deutschen (österreichischen) Nutzwertlehre. Sch. Juni 1937.
- Vogel, E. H.*: Volkswirtschaftslehre als politische Ökonomik? J. f. N. S. August 1937.
- Wald, A.*: Über einige Gleichungssysteme der mathematischen Ökonomie. Z. f. N. December 1936.
- Waugh, F. v., Burtis, E. L. og Wolf, A. F.*: The Controlled Distribution of a Crop Among Independent Markets. Q. J. E. November 1936.
- Wendt, S.*: Grenznutzentheorie oder Volkswirtschaftslehre? F. Hæfte 2. 1937.
- White, H. G.*: Monopolistic and Imperfect Competition. A. E. R. December 1936.
- Whittlesey, C. R.*: Internationale Kapitalbewegungen bei gebundener und freier Währung. W. A. November 1936.
- Winding Pedersen, H.*: Konkurrencens Tilbagegang. T. Ø. December 1936.
- Zawadski, W.*: Changes in the Price Level under the Influence of Maladjustment of Supply and Demand. Ec. Maj 1937.
- Zeuthen, F.*: On the Determinateness of the Utility Function. R. E. S. Juni 1937.

2. PENGE OG BANKVÆSEN.

- Angell, J. W.*: The behavior of money. New York 1936. (Kgl.)
- Barrett, D. C.*: The greenbacks and resumption of specie payments 1862—1879. Cambridge 1931. (Kgl.)
- Beach, W. E.*: British international gold movements and banking policy 1881—1913. Cambridge 1935. (Harvard economic studies). (Kgl.)
- Board of governors of the Federal reserve system. 22 annual report. Washington 1936. (Kgl.)
- Chapman, Charles C.*: The development of American business and banking thought 1913—1936. Rev. ed. London 1936. 367 S. (H)

- Dulles, Eleanor L.*: The Bank for International settlements at work. New York 1932. (Kgl.)
- Durbin, E. F. M.*: The Problem of Credit Policy. London 1935. 267 S. (St. L.) og (Kgl.)
- Edie, L. D.*: Dollars. New Haven 1934. (Kgl.)
- Eisler, R.*: Stable money. The remedy for the economic world crisis. London 1932. (Kgl.)
- Fisher, Irving*: 100 % Money and the Public Debt. (Særtryk af »Economic Forum«). 1936. 15 S. (St. L.)
- Forslag til Forandringer i Lov om Norges Bank. Oslo 1936. 45 S. (St. L.)
- Gold and monetary stabilization, edited by Q. Wright. Chicago 1932. (Kgl.)
- Grønberg, S.*: Bankseddelfrågan under inflations tiden 1808—1812. Studier i den svenska valutans historia. Lund 1936. (Kgl.)
- Hammarskjöld, Dag*: Centralbankerna i Nutidens ekonomiska Liv. Stockholm 1935. 18 S. (St. L.)
- Hohlfeld, Hans Herbert*: Die englisch-amerikanischen Geldmarktbeziehungen unter dem Goldstandard. Ein Beitrag zur Lehre von der Verflochtenheit zweier grosser Geldmärkte. Stuttgart. 1936. 186 S. (H)
- Kemmerer, E. W.*: Money. New York 1935. (Kgl.)
- King, W. T. C.*: History of the London discount market. London 1936. 355 S. (H)
- Kjellström, E. T. H.*: Managed money. The experience of Sweden. New York 1934. (Kgl.)
- Laughlin, J. L.*: The federal reserve act. Its origin and problems. New York 1933. (Kgl.)
- Lawrence, J. S.*: Wall street and Washington. Princeton 1929. (Kgl.)
- Linhardt, Hanns*: Die britischen Investment Trusts. Berlin 1935. 522 S. (H)
- Marshall, Alfred*: Money, Credit and Commerce. London 1929. 369 S. (St. L.)
- Report of the Monetary Committee. New Zealand 1934. (Kgl.)
- Ricardo, D.*: Minor papers on the currency question 1809—1823. Edited by J. H. Hollander. Baltimore 1932. (Kgl.)
- Sten, Hilmer*: The Post-War Development in Swedish Commercial Banking. Stockholm 1936. 14 S. (St. L.)
- Sveriges Riksbank 1936. Stockholm 1937. 27 + 95 S. (St. L.)
- Thomas, Brinley*: Monetary Policy and Crises. London 1936. 247 S. (St. L.)
- U. S. Department of Commerce: Handbook of foreign currencies. Washington 1936. (Kgl.)
- Untersuchung des Bankwesens 1933. Teil 1. Bd. 1—2. Teil 2. Berlin. (Untersuchungsausschuss des Bankwesens 1933). (Kgl.)
- Varga, S.*: Über Konjunkturschwankungen. W. A. September 1937.
- Voghel, F. de*: Contrôls des banques. Legislation récentes. Gembloux 1936 (Université de Louvain). (Kgl.)
- Warren, George F. and Frank O. Pearson*: Gold and Prices. New York 1935. 475 S. (H)
- Wegner, Herbert*: Silber. Wandlungen in der Erzeugung und Verwendung nach dem Weltkrieg. Leipzig 1936. 176 S. (H)
- Westerfield, R. B.*: Our silver debacle. New York 1936. (Kgl.)
- Willis, H. P. and Chapman, J. M.*: The economics of inflation. The basis of contemporary American monetary policy. New York 1935. (Kgl.)

- Angell, J. W.: The Components of the Circular Velocity of Money. Q. J. E. Februar 1937.
- Angell, J. W.: The General Dynamics of Money. J. P. E. Juni 1937.
- Bowen, H.: Gold Maldistribution. A. E. R. December 1936.
- Coleman, R. W.: Pledged Revenue for Government Bonds. A. E. R. December 1936.
- Dechnesne, L.: La stabilisation monetaire; est-elle souhaitable? est-elle possible? R. d'E. P. Januar-Februar 1937.
- Hamilton, E. J.: Prices and Wages at Paris under John Law's System. Q. J. E. November 1936.
- Irwin, H. S.: Risk Assumption in Trading on Exchanges. A. E. R. Juni 1937.
- Kamitz, R.: Über die Wirkungen des Hortens. Z. f. N. August 1937.
- Kindersley, R.: British Overseas Investments in 1934 and 1935. E. J. December 1936.
- Kroll, G.: Die automatische Deflation. W. A. November 1936.
- Lin Lin: Are Time Deposits Money? A. E. R. Marts 1937.
- Lutz, F.: Neue Goldwährung. W. A. September 1937.
- Marchal, J. og Hugon, P.: Die Beziehungen zwischen Kapitalmarkt und Industriewirtschaft in Frankreich. W. A. Januar 1937.
- Paish, F. W.: Banking Policy and the Balance of International Payments. Ec. November 1936.
- Pedersen, P. O.: Kreditudvidelse og Valutareserve. T. Ø. Marts 1937.
- Quittner-Bertolasi, E.: Die öffentlichen Auslands anleihen des Londoner Kapitalmarktes von 1794 bis 1934. W. A. November 1936.
- Reinhardt, J.: Der Ausbau der Währungsgesetzgebung unter dem Reichsbankpräsidenten Dr. Schacht. J. f. N. S. Juli 1937.
- Reisch, R.: Die neue Geld- und Kreditpolitik. Z. f. N. August 1937.
- Silverstein, N. L.: American Devaluation; Prices and Export Trade. A. E. R. Juni 1937.
- Simmons, E. C.: Elasticity of the Federal Reserve Note. A. E. R. December 1936.
- Simmons, E. C.: Die Bedeutung starrer Preise für die Geldtheorie. W. A. Maj 1937.
- Varga, S.: Devaluation und Depreziation. Z. f. N. S. August 1937.
- Whale, P. B.: The Working of the Pre-War Gold Standard. Ec. Februar 1937.
- Whittlesey, C. R.: The Gold Dilemma. Q. J. E. August 1937.

3. KONJUNKTURER.

- Clark, J. M.: Strategie factors in business cycles. New York 1935. (Kgl.)
- Der Stand und die nächste Zukunft der Konjunkturforschung. Festschrift für Arthur Spiethoff. München 1933. (Kgl.)
- Fisher, Irving: Booms and depressions. London 1933. (Kgl.)
- Haberler, Gottfried von: Prosperity and Depression. Geneva 1937. 363 S. (St. L.)
- Harrod, R. F.: The Trade Cycle. Oxford 1936. 234 S. (St. L.)
- Hayek, Friedrich A.: Prices and Production. 2 ed. London 1934. 162 S. (St. L.)
- Kuznetz, S.: Seasonal Variations in industry and trade. New York 1933. (Kgl.)
- Lundberg, N.: Studies in the theory of economic expansion. Stockholm economic studies No 6. London 1937. 265 S. (Kgl. og St. L.)

- Lutz, Friedrich*: Das Konjunkturproblem in der Nationalökonomie. Jena 1932. 175 S. (St. L.)
- Stadius, Odal*: Om regelbundenheten i Konjunkturväxlingarnas återkomst. Helsingfors 1937. 174 S. (H)
-
- Åkerman, Johan*: Några synpunkter på konjunkturläget. Ek. T. Hæfte 2 1937.
- Arakie, R.*: Industrial Fluctuations. Ec. Maj 1937.
- Bowley, Marian*: Fluctuations in House-Building and the Trade-Cycle. R. E. T. Juni 1937.
- Coase, R. H.* og *Fowler, R. F.*: The Pig-Cycle in Great-Britain. Ec. Februar 1937.
- Fellner, W.*: Der Kriseneffekt bei verringerter zusätzlicher Kaufkraftschöpfung. Z. f. N. Marts 1937.
- Gocht, R.*: Marktverfassung, Preis und Mengenkongunktur. J. f. N. S. November 1936.
- Harrod, R. F.*: Studies in the theory of economic expansion. Z. f. N. August 1937.
- Hart, A. G.*: Anticipations, Business Planning, and the Cycle. Q. J. E. Februar 1937.
- Kalecki, M.*: A Theory of the Business Cycle. R. E. S. Februar 1937.
- Kock, K.*: Wirtschaftspolitik und Konjunkturaufschwung in Schweden, 1933—1936. J. f. N. S. December 1936.
- Pedersen, J.* og *Brandau, G.*: Ernteschwankungen und wirtschaftliche Wechsel-lagen. Sch. Juni 1937.
- Pribram, K.*: Gleichgewichtsvorstellungen in der Konjunkturtheorie. Z. f. N. Maj 1937.
- Scheffbuch, A.*: Schwedens wirtschaftlicher Aufschwung im Rahmen seiner Währungspolitik. J. f. N. S. Februar 1937.
- Shackle, G. L. S.*: The Breakdown of the Boom: A Possible Mechanism. Ec. November 1936.
- Shackle, G. L. S.*: Dynamics of the Crisis. R. E. S. Februar 1937.
- Slutzky, E.*: The Summation of Random Causes as the Source of Cyclic Processes. Ectr. April 1937.
- Smith, Henry*: Marx and the Trade Cycle. R. E. S. Juni 1937.
- Steindl, J.*: Der Konjunkturzyklus. Z. f. N. Maj 1937.

4. ERHVERVSPOLITIK.

- Berle, Adolf A.* and *Means, Gardiner C.*: The Modern Corporation and Private Property. New York 1936. 396 S. (St. L.)
- Bolza, H.*: Einige Bemerkungen zum Satz der Erhaltung der Energie (Særrtryk). 1933. 21 S. (St. L.)
- Burns, Arthur Robert*: The decline of competition. A study of the evolution of American industry. New York 1936. 619 S. (H)
- Economic Reconstruction. Report of the Columbia University commission. New York 1934. XV + 250 S. (St. L.)
- Ehrnrooth, Niels Gustaf*: Die wirtschaftliche Notlage der Eisenbahnen in den Nachkriegsjahren und ihre Einwirkung auf die Verkehrspolitik. Helsingfors 1936. 242 S. + Kort. (St. L.)

- Ehrnrooth, N. S.*: Zwei mitteleuropäische Eisenbahnsysteme in der Weltwirtschaftskrise. Helsinki 1937. 85 S. (St. L. og Kgl.)
- Gini, Corrado*: Die Probleme der internationalen Bevölkerungs- und Rohstoffverteilung. (Kieler Vorträge Nr. 49). Jena 1937. 28 S. (St. L.)
- Haber, W.*: Industrial relations in the building industry. Cambridge 1930. (Kgl.)
- Herrmann, Conrad*: Die Textilrohstoffversorgung Deutschlands. (Kieler Vorträge Nr. 48). Jena 1937. (St. L.)
- Hugh-Jones, E. M. and Radire, E. A.*: An American Experiment. Oxford 1936. 296 S. (St. L.)
- Innstilling om forandringer i trustloven, I 1933 (Udvalg), II 1935 (Trustlovs-komiteen), III 1936 (Justitsdepartementet). Oslo 1934, 1936 og 1936. 47 S., 85 S. og 15 S. (St. L.)
- Joint Committee (Carnegie Endowment, International Chamber of Commerce): International economic reconstruction. An economists' and businessmen's survey of the main problems of today. Paris 1936. 225 S. (H)
- Koenigs, Gustav*: Aktive Seeschiffahrtspolitik. (Kieler Vorträge Nr. 50). Jena 1937. 28 S. (St. L.)
- Kreut, J. A.* (editor): Transportation development in the United States. New York. Academy of political science. Columbia university vol. 17, nr. 2. 1937. (Kgl.)
- Lippincott, Isaac*: The development of modern world trade. New York 1936. 566 S. (H)
- Marshall, Alfred*: Industry and Trade. London 1932. 874 S. (St. L.)
- Marshall, L. C.*: Industrial society. part. 1—3. Chicago 1930—31. (Kgl.)
- Oakesholt, W. T.*: Commerce and Society. Oxford 1936. 418 S. (St. L.)
- Odhe, Thorsten*: Skogen blir kläder. Stockholm 1936. 160 S. (St. L.)
- Ohlin, Bertil*: Fri eller dirigerad ekonomi. Stockholm 1936. 238 S. (St. L.)
- Ohlin, Bertil*: Staterna och världsekonomin. Stockholm 1937. 175 S. (St. L. og Kgl.)
- Pipping, H. V.*: Finlands näringsliv. Helsingfors 1936. (Kgl.)
- Probleme des deutschen Wirtschaftslebens. Erstrebtes und erreichtes. Hrsg. vom Deutschen Institut für Bankwissenschaft und Bankwesen (Festschrift til Hj. Schacht). Berlin 1937. 860 S. (Kgl. og St. L.)
- Puryear, V. J.*: International economics and diplomacy in the Near East. A study of British commercial policy in the Levant 1834—63. Stanford University Press 1935. (Kgl.)
- Reciprocal Trade: A current Bibliography (duplikeret). Washington 1936. 89 S. (St. L.)
- Saller, Arthur*: World Trade and its Future. London 1936. 101 S. (St. L.)
- Scaville, John W.*: Behaving of the Automobile Industri in Depression. New York 1935. 31 S. (St. L.)
- Senate report: Special committee on investigation of the munition industry. United State Senate. 5 ed. Washington 1936. (Kgl.)
- Shastid, Th. H.*: How to stop war-time profiteering. Ann Arbor 1936. (Kgl.)
- Tucker, G. H.*: The Canadian commercial revolution. Yale historical publications IX. New Haven 1936. (Kgl.)
- Tugwell, R. G.*: The industrial discipline and the governmental arts. New York 1933. (Kgl.)

Wiederaufbau, weltwirtschaftliche. Die Hauptprobleme der Gegenwart in Theorie und Praxis. (Gemeinsamer Ausschuss. Carnegie Stiftung. Internationaler Handelskammer). Paris u. A. 1937. (Kgl.)

Wootton, Barbara: Plan or no Plan. London 1934. 360 S. (St. L. og Kgl.)

Abel, W.: Der Preis in der landwirtschaftlichen Marktordnung. J. f. N. S. Januar 1937.

Behling, B. N.: Competitive Substitutes for Public Utility Service. A. E. R. Marts 1937.

Black, J. D. and Allen, R. H.: The Growth of Farm Tenancy in the United States. Q. J. E. Maj 1937.

Carell, E.: Arbeitseinsatz und Freihandel. W. A. Januar 1937.

Dietze, C.: Zwangssyndikate als Mittel der Agrarpreispolitik. J. f. N. S. Februar 1936.

Grebler, L.: Work Creation Policy in Germany. I. L. R. Marts og April 1937.

Ickes, H.: Public Works in the United States of America. I. L. R. Juni 1937.

Kamii, Y.: Industrial Recovery in Japan: Its Causes and Social Effects. I. L. R. Januar 1937.

Martin, P. W.: The Present Status of Economic Planning. I. L. R. Februar 1937.

Por, O.: The Italian Corporations at Work. I. L. R. Maj 1937.

Riches, E. J.: Agricultural Planning and Farm Wages in New Zealand. I. L. R. Marts 1937.

Roedner, G.: Nahrungsfreiheit durch Hebung der bäuerlichen Produktion. J. f. N. S. Maj 1937.

Rübner Petersen, K.: Betingelser for Rentabilitet i Erhvervslivet. T. Ø. December 1936.

Volwasser, W.: Die neue Aufgaben der Wirtschaftspolitik. F. Hæfte 1. 1937.

Walker, G.: Road Competition and the Regulation of Railways. E. J. December 1936.

Whittlesey, C. R.: Governmental Controls and the Theory of International Trade and Finance. Q. J. E. November 1936.

Winding Pedersen, H.: NRA, et amerikansk Experiment. T. Ø. Marts 1937.

5. SOCIALPOLITIK.

Aldrich, Winthrop, W.: An Appraisal of the Federal Social Security Act. New York 1936. 47 S. (St. L.)

Bevölkerungsfragen (Beretn. fra Intern. Befolkningskongres i Berlin ²⁶/₈-¹/₉ 1935). Udg. af Hans Hannsen og Trany Lohse. München 1936. XXVI + 972 S. (St. L.)

Butler, H.: Den ekonomiska och sociala utvecklingen under år 1935. (Statens offentliga utredningar 1936. Socialdepartementet). Stockholm 1936. (Kgl.)

Fay, C. R.: The corn laws and social England. Cambridge 1932. (Kgl.)

Hall, S. W.: The journeymen Barbers' International Union of America. Baltimore. John Hopkins university. Studies in historical and political science. Ser. 54, nr. 3. 1936. (Kgl.)

Herlitz, N.: Svensk självstyrelse. Stockholm 1933. (Kgl.)

- Hicks, J. D.*: The Populist revolt. A history of the Farmers Alliance and the Peoples Party. Minneapolis 1931. (Kgl.)
- International Labour Office: Studies and Reports Serie A Nr. 39. Collective Agreements. Geneve 1936. 286 S. (St. L. og Kgl.)
- International Labour Office: Studies and Reports. Series B. Nr. 24. The Cooperative Movement and better Nutrition. Geneva 1937. 66 S. (St. L. og Kgl.)
- International Labour Office: Studies and Reports. Series B. Nr. 25. Some Social Aspects of Present and Future Economic Development in Brazil. Geneva 1937. 99 S. (St. L.)
- International Labour Office: Studies and Reports. Series C. Nr. 21. The Social Consequences of the Economic Depression. Geneve 1936. 364 S. (St. L. og Kgl.)
- International Labour Office: Studies and Reports. Serie M. Nr. 13. International Survey of Social Services 1933. Vol. II. Geneve 1936. 530 S. (St. L. og Kgl.)
- International Labour Office: Studies and Reports. Series M. Nr. 14. The Evaluation of Permanent Incapacity for Work in Social Insurance. Geneva 1937. 375 S. (St. L.)
- Jordbruksprotektionismen. Betænkn. afg. af Folkeforbundets øk. Komité. Stockholm 1936. 89 S. (St. L. og Kgl.)
- Kracker, Paul*: Der Geburtenrückgang in Deutschland. München 1933. 156 S. (St. L.)
- Labor Laws and Their Administration (udg. af U. S. Department of Labor). Washington 1936. 196 S. (St. L.)
- Oljelund, Stefan*: Arbetarna och företaget. Stockholm 1936. 59 S. (St. L.)
- Ording, Arne*: Den første Internasjonale. Oslo 1936. 371 S. (St. L.)
- Oslo Trygde Kasse 1911—36. 25 års Beretning. Oslo 1936. 115 S. (St. L.)
- Population. Vol. II. Nr. 2. (udg. af Intern. Union for Scientific Investigation of Population Problems). London 1936. 88 S. (St. L.)
- School of Planning etc. Udg. af The Architectural Association. London 1937. 62 S. (St. L.)
- Shotwell, James T.* (editor): The origins of the international labor organizations. Vol. 1—2. New York 1934. (Kgl.)
- Simon, Walter*: Die Bevölkerungsentwicklung und die Struktur des Arbeitsmarktes. Leipzig 1935. 94 S. (St. L.)
- Statens offentliga utredningar. Socialdepartementet. Arbetslöshetsundersökningen den 31 juli 1936, utförd av statens arbetslöshetskommission. Stockholm 1937. (Kgl.)
- The Ultimate Consumer (i: The Annals of the American Academy of Political and Social Science). Philadelphia 1934. XIV + 230 S. (St. L.)
- Wicksell, Sven, och Larsson, Tage*: Utredning rörande de svenska Universitets- och Högskolestudentarnas sociala och ekonomiska förhållanden. Stockholm 1936. 381 S. (St. L.)
- Witte, E. E.*: The government in labor disputes. New York 1932. (Kgl.)
- Zimmerman, Carle C.*: Consumption and standards of living. London 1936. 602 S. (H)
-
- Beveridge, W.*: An Analysis of Unemployment. Ec. November 1936, Februar 1937 og Maj 1937.

- Biagi, B.*: Family Allowances in Italy. I. L. R. April 1937.
- Bowden, W.*: Surplus Labor and Social Wages in Great Britain. A. E. R. Marts 1937.
- Bowden, W.*: The Productivity of Labor in Great Britain. J. P. E. Juni 1937.
- Geck, L. A. H.*: New Trends in Social Policy in Germany. I. L. R. Juli 1937.
- Guye, R.*: A Further Contribution to the International Comparison of Rents. I. L. R. November 1936.
- Kaldor, M.*: Wage Subsidies as a Remedy for Unemployment. J. P. E. December 1936.
- Kitaoka, J.*: The New Japanese Act on Retirement Allowances. I. L. R. December 1936.
- Maurette, F.*: A Year of »Experiment« in France. I. L. R. Juli og August 1937.
- Riches, E. J.*: The Restoration of Compulsory Arbitration in New Zealand. I. L. R. December 1936.
- Taft, P.*: Problem of Structure in American Labor. A. E. R. Marts 1937.
- Wilcox, C.*: Merit Rating in Unemployment Compensation Laws. A. E. R. Juni 1937.
- Wille, E. E.*: Old Age Security in the Social Security Act. J. P. E. Februar 1937.

6. OFFENTLIGE FINANSER.

- Betänkande ang. Beskattning av Aktiebolag och andra Näringsförslag m. m. Del II. Särskilda Utredningar. Stockholm 1931. 256 + 118 + 11 + 57 + 30 S. (St. L.)
- Lyon, Leverett, S.*: The Economics of Tax Deals. Washington 1933. 227 S. (St. L.)
- National income in the United States 1929—35 (U. S. Department of commerce). Washington 1936. (Kgl.)
- Powell, A-L.*: (Urbana, university of Illinois Bulletin nr. 4). National taxation of state instrumentalities 1936. (Kgl.)
- Ruggles, C. O.*: Aspects of the organization, functions, and financing of state public utility commissions. Boston 1937. 90 S. (H)
- Stamp, Josiah*: The Fundamental Principles of Taxation. 2 udg. London 1936. 220 S. (St. L.)
- Willard, J. F.*: Parliamentary taxes on personal property 1290—1334. A study in mediaeval English financial administration. Cambridge 1934. (Kgl.)
-
- Hall, N. F.*: Some Technical Aspects of the Finance of Rearmaments. Ec. Maj 1937.
- Hicks, U. K.*: Some Effects of Financial Policy on the Distribution of Income in Great Britain since the War. I. L. R. November 1936.
- Jessen, Jens*: Wehrwirtschaft und Finanzpolitik. F. Hæfte 1 1937.
- Kalecki, M.*: A Theory of Commodity, Income and Capital Taxation. E. J. September 1937.
- Macgregor, D. H.*: Taxation of Savings. Ec. November 1936.
- Navratil, A. von*: Die Berichtigung der Einkommenverteilung und ihre Mittel. F. Hæfte 2 1937.
- Pedersen, J.*: Einige Probleme der Finanzwirtschaft. W. A. Maj 1937.
- Ricci, U.*: La pression fiscale. R. d'E. P. Marts-April 1937.
- Terhalle, F.*: Die deutsche Realsteuerreform. J. f. N. S. Juni 1937.

7. STATISTIK (TEORI OG BESKRIVELSE).

- Christensen, K.*: Financial Problems in Life Assurance from the Point of View of Actuaries. Rom 1934. 28 S. (St. L.)
- Dominion bureau of statistics, Canada. Seventh census of Canada. Vol. 10. Ottawa 1934. (Kgl.)
- Elsas, M. J.*: Umriss einer Geschichte der Preise und Löhne in Deutschland vom ausgehenden Mittelalter bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts. Bd. I. Leiden 1936. (Kgl.)
- Hempel, Curt*: Sachsische Fruchtbarkeitstabellen. Dresden 1936. 169 S. (St. L.)
- International Labour Office. Studies and Reports Ser. N No. 21. Maritime Statistical Handbook. Geneve 1936. 223 S. (Kgl. og St. L.)
- International Labour Office. Series O No. 6. World Statistics of Aliens. Geneve 1936. 252 S. (Kgl. og St. L.)
- Lejeune, Jules*: Les méthodes de construction des index-numbers. Paris 1935. 254 S. (H.)
- Meyer, Armin*: Die Frusterblichkeit in der Stadt Zürich inklusive Mortinalität. Zürich 1935. 70 S. (St. L.)
- Mises, Richard von*: Wahrscheinlichkeit, Statistik und Wahrheit. Einführung in die neue Wahrscheinlichkeitslehre und ihre Anwendung. 2. bearb. Aufl. Wien 1936. 282 S. (H.)
- Research Conference on Economics and Statistics (diverse Afhandlinger). Colorado 1936. 119 S. (St. L.)
- Statistics of income for 1934. Part 1. U. S. Treasury Department. Washington 1936. (Kgl.)
- Tingsten, H.*: Political behaviour. Studies in election statistics. Stockholm economic studies Nr. 7. London 1937. (Kgl.)
- Wagemann, Ernst*: Narrenspiegel der Statistik. Die Umrissse eines statistischen Weltbildes. Hamburg 1935. 255 S. (H.)
- Wicksell, S. P.*: Fruktksamhet och förökning. (Særtryk). 1936. (St. L.)
-
- Bennett, M. K.*: On Measurement of Relative National Standards of Living. Q. J. E. Februar 1937.
- Clark, Colin*: National Income at its Climax. E. J. Juni 1937.
- Cover, J. H.*: Some Investigations in the Sampling and Distribution of Retail Prices. Ectr. Juli 1937.
- Flux, A. W.*: Some Scandinavian Statistics. J. R. S. S. Part II. 1937.
- Granville, P.*: The Demography of British Colonial Possessions. J. R. S. S. Part II. 1937.
- Greenwood, M.*: English Death-Rates, Past, Present and Future. J. R. S. S. Part IV. 1936.
- Kennel*: The Consumption of Statistics. J. R. S. S. Part I. 1937.
- Mendershausen, H.*: Methods of Computing and Eliminating Changing Seasonal Fluctuations. Ectr. Juli 1937.
- Rhodes, E. C.*: The Construction of an Index of Business Activity. J. R. S. S. Part I. 1937.
- Singer, H. W.*: Income and Rent: A Study of Family Expenditure. R. E. S. Februar 1937.
- Staehle, H.*: A General Method for the Comparison of the Price of Living. R. E. S. Juni 1937.

- Stamp, J.*: The Influence of the Price Level on the Higher Incomes. J.R.S.S. Part IV. 1936.
- Thompson, W. S.*: Bevölkerungsbewegung im U.S.A. W.A. September 1937.
- Törnqvist, Leo*: Finlands Banks Konsumptionsindex. T. Ø. Juni 1937.
- Wald, A.*: Zur Theorie der Preisindexziffern. Z. f. N. Maj 1937.
- Zagorov, S.*: A Contribution to the Theory of Quantity Indices. Z. f. N. August 1937.
- Zizek, F.*: Nichtrepräsentative statistische Teilerhebungen. J. f. N. S. Marts 1937.
- Lindberg, J.*: Some Problems of International Employment Statistics. J.L.R. Maj 1937.
- Yule, G. Udny*: On a Parallelism between Differential Coefficients and Regression Coefficients. J. R. S. S. Part IV. 1936.

8. DRIFTSØKONOMI.

- Absatzforschung und Absatzpraxis in Deutschland. Dem internationalen Ausschuss für Absatzwirtschaft überreicht anlässlich der Tagung der Internationalen Handelskammer Berlin 1937. Stuttg. 1937. 142 S. (H.)
- Barker, Clare Wright* og *Ira Dennis Anderson*: Principles of retailing. New York 1935. 464 S. (H)
- Beckman, Theodore N.* og *Nathanael H. Engle*: Wholesaling, principles and practice. New York 1937. 628 S. (H)
- Clark, Fred. E.*: Principles of Marketing. New York 1935. 657 S. (St. L.)
- Comish, Newel Howland*: Marketing of manufactured goods. Boston 1935. 282 S. (H)
- Edwards, Charles M.* and *Howard, Will. H.*: Retail Advertising and Sales Promotion. New York 1936. 764 S. (St. L.)
- Elder, Robert F.*: Fundamentals of Industrial Marketing. New York 1935. 317 S. (St. L.)
- Federal Trade Commission: Digest of Replies relative to the Practice of giving guarantee against Price Decline. Washington 1920. 68 S. (St. L.)
- Federal Trade Commission: Open Price Trade Associations. Washington 1929. 515 S. (St. L.)
- Federal Trade Commission: Practices of the Steel Industry under the Code. Washington 1934. 79 S. (St. L.)
- Federal Trade Commission: Price Bases Inquiry. Washington 1932. 218 S. (St. L.)
- Federal Trade Commission: Report on Resale Price Maintenance part II. Washington 1931. 215 S. (St. L.)
- Federal Trade Commission: Report with Respect to the Basing-Point System in the Iron and Steel Industry. Washington 1935. 125 S. (St. L.)
- Frederick, John H.*: Industrial Marketing. New York 1934. 401 S. (St. L. og H.)
- Holtzclaw, Henry F.*: The Principles of Marketing. New York 1936. 694 S. (St. L.)
- Lyon, Leverett, S.*: Advertising Allowances. Washington 1932. 122 S. (St. L.)
- Marquand, H. A.*: The dynamics of industrial combination. London 1931. (Kgl.)
- Mellerowicz, Konrad*: Allgemeine Betriebswirtschaftslehre, 2. bearb. Aufl. Berlin 1932. 204 S. (H.)

- Mellerowicz, Konrad*: Kosten und Kostenrechnung. Bd. 2. Berlin 1935. Teil 1—2. 266 + 266 S. (St. L. og H.).
- Nystrom, Poul H.*: Fashion Merchandising. New York 1932. 255 S. (St. L.)
- Ohlin, Bertil*: Om Kostnadsanalys och Prispolitik. Stockholm 1937. 18 S. (duplikeret). (St. L.)
- Peffenberger, Albert, T.*: Psychology in Advertising. New York 1932. 634 S. (St. L.)
- Peiser, Herbert*: Der Einfluss des Beschäftigungsgrades auf die industrielle Kostenentwicklung. Berlin 1929. 51 S. (St. L.)
- Scovell, Clinton H.*: Cost Accounting and Burden Application. New York 1924. 328 S. (St. L.)
- Secrist, H.*: The triumph of mediocrity in business. Northwestern University 1935. (Kgl.)
- Standard of Research, published by Meredith Publishing Company. New York 1929. 87 S. (St. L.)
- Vaile, Roland S. og Slagsvold, Peter L.*: Market Organization. New York 1930. 498 S. (St. L.)
- Vehn, Albert ter*: Självkostnadsberäkningens Standardisering. Stockholm 1936. 79 S. (St. L.)

- Bolza, Hans*: Kostenstudien mit Erfahrungszahlen aus der Praxis. T. Ø. Juni 1937.
- Coward, Dag*: Standardisering av industrielle Selvkostendeberegninger i Norge. T. Ø. Juni 1937.
- Eastham, J. K.*: Rationalisation in Tin Industry. R. E. S. Oktober 1937.
- Forchammer, Nels*: Elektriske Glødelamper Levetid og Økonomi. T. Ø. Juni 1937.
- Hirsch, Julius*: Trends Towards Large Establishment (Grossbetrieb) and Large-Scale Undertaking (Grossunternehmung). T. Ø. December 1936.
- Jantzen, Ivar*: Nationale Kalkulationsproblemer. T. Ø. September 1937.
- Kärnekull, Olof*: Lagerhållningens uppgift och betydelse i den industrielle organisationen. T. Ø. Marts 1937.
- Plessing, H.*: Nogle Exempler på teknisk-økonomiske Problemer. T. Ø. September 1937.
- Rieger, Wilhelm*: Bilanzwahrheit. T. Ø. September 1937.
- Rye Clausen, A.*: Nogle Anvendelser af Begreberne Grænseomsætning og Grænsekost. T. Ø. September 1937.
- Schneider, Erich*: Kapacitetsudnyttelsesproblemets to Dimensioner. T. Ø. Marts 1937.

9. SOCIOLOGI.

- Février, J. G.*: Essay sur l'histoire politique et économique de Palmyre. Paris 1931. (Kgl.)
- Bernard, L. L.* (editor): The fields and methods of sociology. New York 1934. (Kgl.)
- Krige, E.-J.*: The social system of the Zulus. London 1936. (Kgl.)
- Levy-Brühl, L.*: La mythologie primitive. Le monde mythique des Australiens et des Papoues. Paris 1935. (Kgl.)

- Mauduit, R.*: La réclame. Étude de sociologie économique. Paris 1933. (Kgl.)
Rappard, William E.: L'individu et l'Etat. Zürich 1936. 566 S. (St. L.)
Stollenberg, H. L.: Geschichte der deutschen Gruppenwissenschaft (Soziologi) mit besonderer Beachtung ihres Wortschatzes. Teil I. Leipzig 1937. (Kgl.)
Thurnwald, R.: Die menschliche Gesellschaft — in ihren ethno-soziologischen Grundlagen. Bd. 1—5. Berlin 1931—35. (Kgl.)

Wiese, L.: Das Rätsel der Gesellschaft. Z. f. N. Maj 1937.

Wiese, L. v.: Wirtschaftstheorie und Wirtschaftssoziologie. Sch. December 1936.

10. ANDET.

- Agricultural systems of middle Europe. A symposion. Edited by C. S. Morgan.* New York 1933. (Kgl.)
Beard, Charles A.: The Economic Basis of Politics. London 1934. 99 S. (St. L.)
Bearwood, Alice: Alien merchants in England 1350—1377. Their legal and economic position. Cambridge 1931. (Kgl.)
Björck, Leif: Regleringen af de ekonomiska processerna i Sovjetunionens hushållning. Stockholm 1936 (maskinskrivet). 39 S. (St. L.)
Bjørner, Signe: Kvinden i Retsstaten. Kbh. 1936. 16 S. (St. L.)
Britain without Capitalists, by a group of economists, scientists and technicians. London 1936. 474 S. (St. L.)
Buchanan, D. H.: The development of capitalist enterprise in India. New York 1934. (Kgl.)
Faulkner, H. U.: American economic history. New York 1935. (Kgl.)
Fitzgerald, W.: Africa; a social, economic and political geography of its major regions. London 1934. (Kgl.)
Haney, L. H.: History of economic thought. New York 1936. (Kgl.)
Harms, F.: Die Finanzwirtschaft der Hansestädte. 1936 (Disp.) (Kgl.)
Heckscher, Eli F.: Ekonomisk-historiska Studier. Stockholm 1936. 320 S. (St. L.)
Heckscher, Eli F.: Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. 1. delen: Före frihetstiden, 2. boken. Stockh. 1936. 442, 28, 43 S. (H.)
Lenin, V. S.: Selected Works. 1—7. London 1936. 560 + 568 + 630 + 443 + 392 + 660 + 520 S. (St. L.)
Lorwinn, L. L.: The american federation of labour. Washington 1933. (Kgl.)
Molotov, V. M.: The succes of the five year plan. New York (1931). (Kgl.)
Robertson, H. M.: Aspects the rise of economic individualism. Cambridge 1935. (Kgl.)
Sarraut, A.: La mise en valeur des Colonies francaises. Paris 1923. (Kgl.)
Swedberg, Sven: Danmark-Finland-Norge. Stockholm 1937. 220 S. (St. L.)
Tingssten, Herbert: Den nationella diktaturen. Stockholm 1936. 271 S. (St. L.)
Tingssten, Herbert: Demokratiens Seger och Kris. Vår egen tids historia I. Redaktion Y. Lorrents. Stockholm 1933. 703 S. (Kgl. og St. L.)
Økonomisk Tilnærmelse mellem de skandinaviske Lande (flere Forfattere). Stockholm 1917. 339 S. (St. L.)
-

Afhandlinger om Japans Økonomi. W. A. Juli 1937.

Afhandlinger om Kinas Økonomi. W. A. Marts 1937.

Allen, G. C.: The Concentration of Economic Control in Japan. E. J. Juni 1937.

Bernadelli, H.: What has Philosophy to Contribute to the Social Sciences, and to Economics in Particular? Ec. November 1936.

Collet, C. E.: Herbert Somerton Foxwell. E. J. December 1936.

Fay, C. R.: Plantation Economy. E. J. December 1936.

Heaton, H.: Heckscher on Mercantilism. J. P. E. Juni 1937.

Ischboldin, B.: Donaueuropa und die mitteleuropäische Zukunft. J. f. N. S. Juni 1937.

Kleim, W.: Die institutionelle faschistische Wirtschaft. J. f. N. S. Januar 1937.

Keynes, J. M.: Herbert Somerton Foxwell. E. J. December 1936.

Navratil, A.: Wirtschaft und Recht. J. f. N. S. April 1937.

Spengler, J. J.: French Population Theory since 1800. J. P. E. December 1936.

Zawadzki, W.: La crise économique à la lumière de l'expérience polonaise. R. d'E. P. Marts-April 1937.

BOGANMELDELSER

Adolph Jensen: BEFOLKNINGSSPØRGESMAALET I DANMARK. København 1937, Branners Forlag (Studentersamfundets Oplysningsforening). 221 Sider.

Det er en velskreven og levende Bog, fhv. Departementschef *Ad. Jensen* har udgivet om Tidens største Samfundsproblem; den kan varmt anbefales, og det maa haabes, at den maa faa mange Læsere. Den er i bedste Forstand populær; forskellige udviklede Forhold er det lykkedes at forklare saadan, at de kan forstaas uden særlig statistisk Uddannelse; f. Eks. at der er en betydelig Sandsynlighed for et aarligt Fødselsunderskud paa 3‰, skønt der endnu er et Overskud paa 7‰. I al Stilhed listes der lidt Forstaaelse ind i Læseren af det sælsomme Spil, der kan være i Tallene, saa at han fremtidig vil være lidt forsigtigere og vil være mere rustet til at undgaa fejle Slutninger af Statistik. En Række udbredte Fejltagelser berigtiges, baade om de faktiske Forhold og om de Slutninger, der kan gøres.

Forfatteren møder til Opgaven med en betydelig Viden, ogsaa i høj Grad om historiske Forhold; han er belæst i udenlandsk Literatur, baade nyere og ældre, og derfor kan Fagmænd ogsaa have stort Udbytte af Bogen. Fremstillingen er livlig og fængslende; der er mange morsomme Smaatræk, Anekdoter, Citater og Talsammenstillinger. Det beregnes saaledes, at hvis Danmarks Folketal ved Aar 1800, 930 000, føres tilbage efter den senere Tilvækstrate paa 1 % aarlig, vilde Ansgar kun have haft 60 Personer at prædike for. Endvidere: »Der er Tegn, der tyder paa, at Bevægelsen i visse Kredse er i Færd med at tabe Karakteren af »Rationalisering«, og at det, der har afløst tidligere Tiders blinde og hensynsløse Børneavl, i nogen Grad kan betegnes som en ikke mindre hensynsløs Fødselsstrejke, der under den kyniske Devise: saa faa Børn som muligt, og helst ingen, giver Afkald paa at dække sig bag økonomiske Motiver«. Senere tales om »Fødselsbegrænsningens Epidem«. — Der er 25 grafiske Figurer, hvilket utvivlsomt forøger Værdien for den almindelige Læser; en Fagmand foretrækker dog en Tabel, som er lettere at citere og regne videre paa; en Af-læsning efter en Kurve kan ikke blive saa nøjagtig.

Den hyggelige og underholdende Stil er naturligvis i sig selv en Dyd, men den vil dog maaske hindre en og anden Læser i at blive grebet af Problemets Alvor. Nogle af de »Sidespring«, Forf. selv bebuder i Forordet, er saaledes mere underholdende end belærende, saaledes de 7 Sider, der handler om ældgamle Personer. Oplysningerne om Landmændenes og Urtekræmmernes Spredning efter Overskud er ogsaa meget periferiske, og for Landmandsregnskaberne er det en Svaghed, at det er et enkelt Aars Dispersion; der er saa mange Held og Uheld, at man vil faa langt mindre Spredning ved at følge den enkelte Mand gennem flere Aar. — I denne

Forbindelse kan ogsaa nævnès, at Forklaringen paa den S. 185 fundne Forskel mellem Sveriges større og mindre Byer vistnok er, at der paa det Tidspunkt var bedre Konjunkturer i de store Byer; thi saa er de resterende arbejdsløses Kvalitet ringere. Og Forklaringen S. 116—17 er ikke saa »logisk« som hævdedet; at man redder Livet for nogle unge, giver nok absolut set flere Dødsfald ad Aare, men det behøver ikke at gælde den relative Dødelighed; faktisk gælder det maaske, men saa maa det være, fordi de reddede er svagere end deres jævnaldrende.

Sammenlignet med Ægteparret *Myrdals* Bog giver Bogen mere i statistisk og historisk Henseende, mindre i nationaløkonomisk og sociologisk Henseende. Det er egentlig ikke forklaret, hvorfor man skal være bekymret over den truende Stagnation eller Nedgang; her vilde en Redegørelse for Børnebegrænsningens økonomiske Virkninger være nyttig, navnlig med Sondring mellem Virkningerne af at være flere og blive flere, henholdsvis færre. For de fleste er der sikkert en almindelig Uhyggefølelse overfor det livløse stagnerende Samfund, men der er ogsaa mange, der mener, at man kan være lige lykkelig.

Det hævdes med Rette, at Tidens Usikkerhed ikke er positiv Kilde til Begrænsningen, thi Fortidens Usikkerhed var større; Faren for at Børnene blev faderløse var meget større, Høsten svingede kolossalt, der var ingen Sociallovgivning og Forsikring. Men derfor kan Usikkerheden godt medvirke, idet vor rationelle Tid ikke finder sig i saa megen Usikkerhed; kunde man formindske Arbejdsløsheden stærkt, f. Eks. til Førkrigniveauet, vilde det sikkert give flere Fødsler. Nu er det egentlig sandsynligt, at selve Folketallets Stilstand vil give roligere Konjunkturer; men det bliver Dødens Ro. En levende Tid med Fart og Fremskridt giver større Lykke og Velstand, selv om den koster nogen Arbejdsløshed. — Hvis de, der mener, at det er uforsvarligt at sætte mange Børn i Verden i vor usikre Tid, var konsekvente, burde de slet ikke avle Børn.

Hvad Fremtiden angaar, fremhæves det som et Lypunkt, at visse udenlandske Statistiker nu tyder paa, at Velhavere har flest Børn, idet Børnebegrænsningen har bredt sig nedefter. Dette giver Haab baade i kvalitativ og kvantitativ Henseende; Racens Niveau kan snarere hævdes og voksende Velstand kan ventes at give flere Børn; at der er flere ugifte blandt Velhaverne opvejes af, at Børnedødeligheden er mindre. I øvrigt fremhæves det som særlig effektivt, hvis flere gifter sig (hvad navnlig Sverige behøver). Mindre Dødelighed venter Forf. sig ikke meget af; men hans egen Beregning over, hvormeget Middellevetiden kan forlænges, hvis der f. Eks. bliver halvt saa stor Spædbørnsdødelighed, eller hvis Middelklassens hygiejniske Kultur bliver Fælleseje, giver egentlig overraskende Resultater. En vigtig Gruppe Mennesker er der i hvert Fald, som tror paa fortsat Forlængelse af Livet, nemlig de mange unge Læger, der skriver Doktordisputater, og den store Stab paa de medicinske Forsknings-Laboratorier; man er jo endnu langt fra færdig med at klarlægge og udnytte alt det nye om Vitaminer, Hormoner og Blodtyper m. m. Der er vel heller ikke Grund til at tro, at man har naaet det absolute Lavpunkt med Alkohol-Dødsfald, direkte eller indirekte, selv om der er langt færre end før Krigen.

Et lysere Syn kan endvidere hentes fra følgende Tankegang, som jeg

har mødt i en Samtale med en Ikke-Statistiker: De barnløse dør ud, de med 1—2 Børn sætter i aftagende Grad Præg paa Slægten, medens de med flere Børn kommer til at præge en stigende Andel af Folketallet; hvis de Karakter-Egenskaber, der (sammen med fysiologiske Forskelle) ligger bag ved den forskellige Frugtbarhed, da er arvelige eller dog lever videre i Familie-Traditionen, da maa der ad Aare komme en Slægt med større Formrelsestendens end den Slægt, der lever ved den Tid, hvor Børnebegrænsningen slaar igennem, idet hine Karakter-Egenskaber ikke i Fortiden har haft nær det Spillerum som nu; før Præventivernes Tid var Drifterne stærkest. Nu kan det være tvivlsomt, hvor arvelige de Egenskaber er, thi de er formodentlig ret blandede; Sandsynligheden for at arve en usammensat Egenskab er langt større end for at arve en Egenskab, der er kombineret af to eller flere Egenskaber, der arves uafhængigt af hinanden; og at Kombinationen til Gengæld kan dukke op, selv om ingen af Forældrene har haft den, men kun Ingredienserne, hjælper ikke ret stærkt i det foreliggende Tilfælde, da Kontinuiteten bliver brudt. Imidlertid findes der en engelsk Statistik, der alligevel viser en god Korrelation mellem Generationernes Frugtbarhed, nemlig den af *Westergaard og Nybølle* i Statistikens Teori S. 449 refererede Undersøgelse af 1000 gifte Kvinder i Pairskabet, hver med mindst 1 gift Datter; kun 1 af disse Døtre blev inddraget i Undersøgelsen. Der viste sig da følgende Børnetal:

Ældre Generation	Yngre Generation, gntl.
1 Barn	3,2 Børn
2 Børn	3,5 „
3—4 Børn	3,9 „
5—6 „	4,1 „
7—8 „	4,8 „
9—10 „	5,1 „
Over 10 Børn	5,6 „

Der er altsaa en fuldstændig regelmæssig og ret stærk Stigning i sidste Talrække; men om det skyldes Arv af noget fysiologisk eller noget i Karakteren eller blot Familiens Traditioner o. lign., kan naturligvis ikke siges. (At sidste Talrække er mindre udpræget end første, er en Selvfølge; det gælder ogsaa andre Egenskaber). — En Bekræftelse kan maaske ogsaa ses deri, at Frankrig, der har over 100 Aars Tradition i Børnebegrænsning, ikke har saa lave Fødselstal som flere af de Lande, der sidst er kommet med; særligt mange Fransk mænd nedstammer altsaa fra de Familier, der fik mange Børn, medens den tilsvarende Sortering har været langt svagere i de nyere Lande og først nu ret vil begynde. (Ad. Jensen nævner dog et andet Overgangsfænomen, der kan forklare det samme paa en anden Maade; naar Folk, der har begyndt deres Børneavl med den gamle Intensitet, lærer de nye Skikke at kende, saa standser de maaske helt, medens de ellers vilde have fordelt Børneavlen over flere Aar; der kommer altsaa et særlig stærkt Udslag straks efter Gennembrudet; se S. 165. Frankrig har ogsaa mest Erfaring om Savnet, hvis nogen af de faa Børn dør tidligt, men dog saa sent, at der ikke kan fødes andre. Og Børnebegrænsningen har i Frankrig haft Mulighed for at bremse sig selv en lille Smule, idet den kan have hævet Velstanden og dermed som nævnt Børnetallet).

I Kapitlet om Racer er Forf. inde paa en lignende Tankegang; efter Beregninger af *Burgdörfer* vil to lige talstærke Grupper, der praktiserer henholdsvis Tobørns- og Firebørnssystemet, efter 120 Aar være naaet til at optage henholdsvis 6 og 94 % af Folketallet; se S. 105 (og 167). Efter Beregninger af *Gini* vil den mest frugtbare Syvendedel eller Femtedel allerede i næste Generation være Halvdelen (her citeret efter *Sommarin*, Befolkningsfrågan och Jordbruket S. 61).

Slutningskapitlet om mulige Foranstaltninger er ret kort, maa ske fordi Forf. som Formand for Befolkningskommissionen vil reservere sine Forslag til Betænkningen. *Myrdalernes* omfattende Forslag kunde ellers have fortjent en fyldigere Omtale (medens Omtalen af *Balas'* barnagtige Projekt godt kunde være kortere); men Forf. synes ikke at have Sympati for »Allowance-lignende Lokkemidler«. Der er sikkert ogsaa nogen Fare for, at det især er mindre værdifulde Individuer, der i den Anledning vil avle flere Børn.

En fransk Statistikers Ord: »Man skaffer sig ikke Børn af Fædrelandskærlighed«, citeres med Rette. Noget lettere, men alligevel meget vanskeligt vil det være at faa Folk til at indse, at de staa sig selv i Lyset ved at nøjes med meget faa Børn; det er jo et Spørgsmaal om aandelig Udvikling, om Sans for Glæden ved Børn, om Forstaaelse af, at der kommer en Tid, hvor Ungdommens Fornøjelser, Selskabsliv og Rejser mister sin Charme, medens Glæden over Børn og Børnebørn varer. Jeg besøgte en Gang en Haandværker for at gøre en Bestilling; jeg havde aldrig set ham før, men faa Minutter efter trak han et Fotografi op af Brystlommen og viste mig Billedet af en ung Mand, hans eneste Barn, som var død et Par Aar før, og som han havde haabet skulde arve Forretningen; det var det altoverskyggende Indhold i Faderens Liv, at Sønnen var død, og han levede ikke længe derefter. Om en anden Haandværker, som jeg kendte af Udseende, læste jeg i Avisen, at hans eneste Søn var død; kort efter ser jeg ham paa Gaden, et fuldstændig forstenet Ansigt. Det var Børnene, som gav disse Mænds Liv Indhold. — Den svenske Befolkningskommission er efter Bladmeddelelser inde paa Tanker om, at »der ikke opstaar nogen rigtig lykkelig Form for Livsfællesskab, før en Søkendeflok er paa tre«. Her kan ogsaa peges paa Rigdommen ved en Flok Fætre og Kusiner; hvis Søkendeflokken halveres, synker Flokken af Fætre og Kusiner til knap en Fjerdedel.

Selv om den svenske Appel til Patriotismen: »Der maa fødes 3 Børn p. r. Ægtepar, hvis Sverige ikke skal dø ud«, altsaa næppe vil virke saa stærkt som Forstaaelsen af den umiddelbare Glæde over Børnene, burde Forf. have omtalt saadanne Beregninger. Efter Bladmeddelelser mener den svenske Kommission nu, at der kræves 4, idet 10 % Ægteskaber er ufrivilligt helt sterile, 7 % bliver sterile efter den første Fødsel og 5 % efter den anden; og det hævdes, at vedkommende selv føler det som en Ulykke. Jeg havde ellers for Danmark regnet det ud til 3,1, idet jeg regnede 9 % helt sterile og ikke regnede med ret megen senere Sterilitet end den, der følger af, at ikke faa giftes saa sent, at der ikke kan fødes det fulde Antal; og for Sverige vilde jeg være kommen højere, da langt flere forbliver ugift end hos os. Disse Beregninger er dog meget indviklede og usikre, idet enkelte Led i dem er skønsmæssige; Tillæget for Fødsler

udenfor Ægteskab maa saaledes reduceres, fordi mange af disse Kvinder siden giftes, ofte med Barnets Fader, og der kan da ikke ventes det fulde Antal i Ægteskabet. Men i en stationær Befolkning vil Antallet af giftefærdige unge Mænd og Kvinder være nærmere end nu ved at være lige stort, hvilket forøger Chancen for Ægteskab.

Der henvises til vor Kommissions første Betænkning, der handler om Børnehaver. Jeg er en varm Ven af Børnehaver; i alle de 8 Ejen-domme, i hvis Administration jeg tager Del, og som navnlig tilhører filantropiske Boligselskaber, er der Børnehaver eller Fritidshjem; men som Middel til at fremme Børneavlens duer de ikke. I en Artikel om »Halvdags- eller Heldagsbørnehaver« i Børnesagens Tidende 1936 har jeg hævdet, at det er for Børnenes Skyld, man skal have Børnehaver, ikke for Mødrenes; Børnene har bedst af at nøjes med en halv Dag (og det trænger de til, fordi der foregaar saa lidt i et moderne Hjem i en Storby); men hvis Formaålet er at hjælpe Moderen til at gaa paa Arbejde, maa det være hele Dagen (der er endda Ønsker om Døgndrift). Jeg nævner i Artiklen 5 Grupper af Tilfælde, hvor Heldagsbørnehaver alligevel er berettigede, navnlig hvis Faderen ikke har normal Indtægt; men ellers skal man ikke gøre det for let for Mødrene at gaa hjemmefra. Denne Hjælp til at faa Børnene passet vil snarest formindske Fødslernes Antal, thi naar først Moderen gaar paa Arbejde, er det alt for stort et Afbræk i det tilvante at faa et Barn mere. Er det Børnehaverne, der skal redde Fødslerne, da er Slaget tabt. Haabet om flere Fødsler maa knyttes til de Mødre, der bliver hjemme, ikke til dem, der gaar paa Arbejde; det er en nærmere liggende Opgave for en Befolkningsskommission at lære Husmødrene at udnytte Hjemmetiden paa økonomisk Maade end at hjælpe dem til at gaa paa Arbejde. — Disse Tanker har Børnehavelederne vist megen Forstaaelse af.

Tekniken er jo ofte Udgangspunkt for de sociale Bevægelser; i dette Tilfælde et Sammenspil mellem det simplificerede Husarbejde og Præventiverne. Med Gas, Støvsuger osv. er Husarbejdet saa nemt, at den Husmoder, der ikke kender moderne Ernæringsprinciper og Hygiejne, mener at have Tid til overs, selv om hun har flere Børn; saa gaar hun paa Arbejde og opdager, hvor besværlige Børnene er, og saa har man jo Præventiverne — og saa bliver det endnu lettere at gaa hjemmefra. Derefter kommer Børnehaverne, Vuggestuerne osv. som Nr. 3, og gør det lettere at have Børn, men ikke saa let, at man ønsker flere. Ad. Jensen oplyser selv S. 165, at indenfor en Gruppe fattige Familier i Stockholm var der halvt saa stor Frugtbarhed, hvis Moderen gik paa Arbejde, som ellers (noget der dog kan fortolkes paa flere Maader). — Jeg maa her indskyde, at jeg fuldt ud anerkender Præventivernes Berettigelse til at hindre de meget store Børneflokke, der ofte har tyngtet Arbejderne ned til Proletarer.

Naar *Myrdals* tillægger Børnehaver saa stor Betydning i denne Henseende, hænger det sammen med en kolossal Undervurdering af Husarbejdets Betydning, jfr. følgende Citat efter den danske Udgave af »Krise i Befolkningsspørgsmaalet« S. 182: »Der findes øjensynlig ved det huslige Arbejde — baade som Husmoder og Husassistent — stadig Muligheder for, at sølle (i Originalen: klena), imbecile, indolente og ambitionsløse eller i øvrigt mindre vel udrustede Individuer kan bevare en Plads og klare sig«. Altsaa klare sig! Ægteparret synes ganske ufor-

staaende overfor det udmærkede Arbejde, som Husholdningslærerinder og Husmoderforeninger gør for at hjælpe Husmødrene til at udnytte Tiden hjemme paa en Maade, som giver stort Udbytte, ogsaa rent økonomisk, ofte af langt større Værdi end de kontante Penge, de kan tjene paa en Fabrik. I et Foredrag for de nordiske Husmoderforeninger om »Husarbejdets nationaløkonomiske Betydning«, trykt i »Husmoderen« 1935, og i et Kapitel om »Økonomiske Dispositioner« i »Nutids Mad«, har jeg fyldigt forklaret, hvor meget der gaar til Spilde, naar en Husmoder forsømmer sit Hjem. (Men i de Tilfælde, hvor det virkelig er til Fordel for et Hjem, at Moderen gaar paa Arbejde, skal Samfundet ikke hindre det for de arbejdsløses Skyld). — Man kan lære meget af Myrdals forfriskende Bøger, men paa dette Punkt er de helt vildfarende.

Men tilbage til *Adolph Jensens* Bog, som jeg altsaa varmt kan anbefale; den giver en udmærket Orientering i et stort Problem.

Jens Warming.

Valentin F. Wagner: GESCHICHTE DER KREDITTHEORIEN. Eine dogmenkritische Darstellung. Wien (Julius Springer) 1937.

Det er et overordentlig flittigt Arbejde, en hidtil ukendt Forfatter her har forelagt Offentligheden; en mægtig Litteratur er pløjet igennem og et Utal af Henvisninger tillader Læseren nærmere at orientere sig i denne; undertiden kunde man ønske, at Forf. paa dette Punkt havde begrænset sig lidt og ikke medtaget ganske ligegyldige Afhandlinger, men hver Mand har jo sin Maade at arbejde paa.

»Eine dogmenkritische Darstellung« har Bogen som Undertitel, og Hovedsynspunktet for Værdsættelse af en saadan Bog maa da være, om Forf. har formaaet at systematisere de mange forskellige Kreditteorier, der eksisterer, at fremhæve det essentielle og levere en Kritik, der anlægger nye Synspunkter. Dette maa siges at være lykkedes, selvom der naturligvis altid vil kunne rejses Indsigelse overfor enhver Klassifikation — ikke mindst fra de paagældende Forfattere selv, der mulig bliver forargede over at se sig selv anbragt sammen med andre, fra hvem de mener at være ganske forskellige.

Selvsagt maa Forf.'s Kritik overfor de forskellige Teorier være det væsentlige, medens hans positive Bidrag til Kreditteorien træder i Baggrunden. Dog er man ikke i Tvivl om, hvor Forf. selv staar — i afgjort Modsætning til den gængse Kreditteori. Hans Kritik af Læren om »Zusätzlicher Kredit« er ikke den mindst værdifulde Del af Bogen. Hans Paastand i denne Hensende er, at den Omstændighed, at Bankkredit danner Midtpunktet i moderne Kreditteori, har hindret en almen Teori om Krediten; ikke mindst gælder dette Anlægs-kredit, der efter Forf. ikke har faaet nogen tilfredsstillende Forklaring. Wagner selv mener, at Produktionskreditteorien kommer Sandheden nærmest, idet den i Modsætning til den herskende Teori, der tager Bankkredit som Udgangspunkt for sine dynamiske Betragtninger, fremhæver alle de økonomiske og tekniske Ændringer, Produktionen kan undergaa. »Zusätzlicher Kredit« bliver derfor for Forf. kun et Punkt indenfor Kreditteorien, der kan forstærke en naturlig Tendens, der ogsaa uden denne vilde have sat sig igennem.

Saaledes kan vist kortelig Forf.'s eget Bidrag til Kreditteorien betegnes — som en Reaktion mod den monetære Kreditteori. Men som sagt, Hovedvægten ligger i Gengivelsen og Systematiken af de forskellige Kreditteorier; der er her gjort et mægtigt Arbejde, og Bogen er afgjort en Berigelse af vor Litteratur om Kredit.

Axel Nielsen.

Carl Axel Johan Gadolin: PRODUKTIONSOMVÄGSBEGREPPET I KAPITALANALYSEN. Ekonomiska Samfundet i Finland, Skrifter II. (Holger Schildt. Helsingfors 1936. 235 S.).

Gennem de senere Aar har der paany staaet Diskussion om Kapitalproblemet. Den gamle Böhm-Bawerk-Wicksellske Opfattelse, der gør det til et væsentligt Træk ved den kapitalistiske Produktion, at den gaar tidskrævende Omveje, har været udsat for fornyede Angreb, og man har denne Gang endog forsøgt at forme en Kapitalteori befriet fra Tidselementet i Produktionsomvejens Skikkelse¹). Som et Indlæg fra Norden i denne Diskussion kommer ovenstaaende Bog. Det har været Forfatterens Hensigt at give en kritisk-positiv Redegørelse for den temporale Kapitalteori »med særskild hänsyn till produktionsomvägsbegreppets användbarhet inom analysen. I samband härmed skall en prövning af de allmännaste kritisk-negative invändningarna ske«. Gadolin staar saaledes i Diskussionen paa højre Fløj; han støtter sig i sine Ræsonnementer i overvejende Grad til Wicksell.

Forf.s Fremstillingsform er ikke udpræget klar eller pointerende, hvad der nok af og til kan give »upphov till villervalla«; men det skal heroverfor ikke glemmes, at Gadolin præciserer mange Begreber og, som det ogsaa vil fremgaa af det følgende, i flere Tilfælde indfører ny Sprogbrug.

Bogens første Kapitel, »Verkan av produktionsomvägens förlängning«, danner Indledning til en Undersøgelse af Produktionsomvejen opfattet i tekniske Maal. Først betragter Forfatteren den enkelt mulige Omvej, en Omvej af »Vinlagringstypen«, hvor Indsatsen (f. Eks. Arbejdsenheder) investeres i et ubetydeligt Tidsrum i Processens Begyndelse for derefter uforstyrret at »modnes« og naa et øjeblikkeligt Forbrug. Drejer det sig f. Ex. om Nyplantning af en Skov, vil denne af sig selv inden for en begrænset Tid give stadig flere Favne Ved i Udbytte, jo længere Hugsten udsættes. Om vi nu fra dette Udbytte trækker en vilkaarlig Aflønning til det ved Plantningen investerede Arbejde (f. Ex. en bestemt Mængde Ved), faar vi altsaa et Merudbytte, der stiger med Omvejsforlængelsen. Men hvor stærkt stiger Merudbyttet? Herom sagde Böhm-Bawerk: Det stiger i aftagende Grad, og han støttede denne Sætning paa Erfaringen. G. vil nu vise, »att satsens riktighet även kan inses rent rationellt«; dette sker saaledes: I Begyndelsen maa Merudbyttet ved Omvejens Forlængelse ganske vist stige med tiltagende Hast, altsaa stærkere end proportionalt med Tiden; steg det kun proportionalt med denne, vilde Merudbyttet jo blot kunne forrente

¹) Om nogle Deltagere og Synspunkter i denne Diskussion se f. Ex. Begyndelsen af Gadolins Artikel »Kapitalet och Produktionsomvägarna« i Ek. Samfundets Tidskrift H. 36. En sammenfattende Kritik findes hos Joseph og Bode: »Bemerkungen zur Kapital u. Zinstheorie«, Zeitschrift f. Nationalök. Bd. VII, H. 2.

Indsatsen med enkelt Rente. Men vil Omvejsforlængelsen saa vedblive »att ge växande merproduktillskott«? Nej, thi Produktionsvejen maa nødvendigvis have en endelig Længde, og dette vil kun blive muligt, om Merudbyttet efter en vis Tid gaar over til at stige med aftagende Hast; til dette Vendepunkt vil Omvejen paa den anden Side ogsaa gaa. I Overensstemmelse hermed tegner G. med Tiden som Abscisse en først stigende, derefter faldende Kurve over Merudbyttetilvæksterne og paastaar, at Omvejen vil strække sig, til denne Kurve naar Maximum, »den optimala kombinationens punkt«. Saaledes naar Forf. altsaa til en af den tekniske »tidsproduktivitet« bestemt Produktionsvej. — Heroverfor maa imidlertid indvendes, at det ikke ses, hvorledes det nævnte Punkt, Merudbyttetilvæksternes Maximum, kan have nogensomhelst Relevans. Det svarer hverken ved simpel eller sammensat Rente til det Punkt, der giver størst Forrentning af Indsatsen¹⁾.

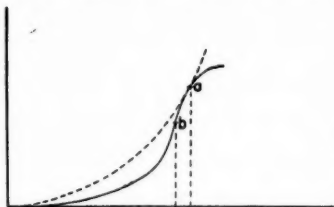
Efter saaledes at have undersøgt Produktionsomvejen i den simpleste Form, gaar Forf. over til meget klargørende at skildre de forskellige Typer af Produktionsomveje. Indsatsen vil ofte ikke blive investeret momentant, men være spredt regelmæssigt eller uregelmæssigt over en Konstruktions-tid, og Færdigvarerne vil ofte paa samme Maade ikke være Genstand for øjeblikkeligt Forbrug, men være fordelt over en Benyttelsestid. Hvor lang er Produktionsomvejen i saadanne Tilfælde? For at kunne besvare dette Spørgsmaal er det i hvert Fald nødvendigt først at have klaret et andet, nemlig dette: Hvor lang er Omvejen for den enkelte Arbejdsenhed, der er medgaaet ved Produktionen af vedkommende Kapitalgenstand eller varige Forbrugsgode? Og her møder man et Identificeringsproblem: Hvor stor en Del af Produktionsresultatet skal man tilregne en bestemt investeret Arbejdsenhed? Forf. løser Spørgsmaalet saaledes: »Har konstruktionen krævt a input-enheter, kontinuerligt fördelade på n år, och beräknas det färdiga kapitalföremålets durabilitet sträcka sig över m år, så svarer tydligen mot varje genomsnittlig input-enhet i storleken $a : n$ en output-enhet, som fördelar

¹⁾ Hvis f. Ex. Merudbyttet af en Omvej paa henholdsvis 1, 2, 3, 4 og 5 Aar bevæger sig saaledes (i Procent af den forømtalte Afslønning til det investerede Arbejde) 1, 3, 13, 21, 28 vil Merudbyttetilvæksterne have Maximum, naar Omvejen øges fra 2 til 3 Aar. Det skulde saaledes være fordelagtigst at gaa den treaarige Omvej. Denne yder efter det opgivne et Udbytte, der svarer til c. 4 % aarlig Rente. Imidlertid vil man

se, at den femaarige Produktionsomvej yder det endnu fordelagtigere Udbytte af c. 5 % aarligt og derfor i Forhold til den treaarige er at foretrække.

Paa hosstaaende Figur er med Tiden som Abscisse Merudbyttet i Procent af Afslønningen afsat op ad Ordinataksen. Herved fremkommer den fuldt optrukne Kurve. Den punkterede Kurve er tegnet efter Formlen $(1+r)^n \div 1$, hvor n er Tiden og r Rentefoden, idet r er

valgt saaledes, at Kurven netop tangerer Merudbyttekurven i Punktet a. Dette Punkt angiver saaledes den fordelagtigste Produktionsomvej; det ses da, at denne Omvej er længere end den, der svarer til Merudbyttetilvæksternes Maximum (Punktet b; Merudbyttekurvens Vendepunkt).

sig över tiden m : n«. Mærkeligt nok begrundet Forf. ikke, hvorfor han blandt adskillige vilkaarlige Tilregningsmaader netop vælger denne.

Har man nu imidlertid fundet de enkelte Arbejdsenheders Omveje, »Mikroomveje« kaldes de, er det da muligt ved et Gennemsnit af disse at faa et Udtryk for Produktionsomvejen, der ligger bag hele den paagældende Kapitalgenstand? Forf. er klar over de Vanskeligheder, der knytter sig til den gennemsnitlige Produktionsomvej¹⁾, og han foretrækker derfor ogsaa at gaa helt uden om dette Begreb derved, at han postulerer det som et Normaltilfælde i den stationære, synchroniserede Produktion, at Konstruktionstiden er lige saa lang som Benyttelsestiden; under de Forhold bliver jo alle »Mikroomveje« lige lange, og Spørgsmaalet om Gennemsnit falder bort. Angaaende de, som det synes, lidet frugtbare Forudsætninger, hvorunder G. naar til denne Løsning af et vanskeligt Spørgsmaal, maa henvises til Forf.s Fremstilling S. 57—60.

Forf. præciserer nu Forskellen mellem de to Begreber, Produktionsomvej og Produktionsperiode; det første indbefatter ikke nogen »iteration«, medens det andet viser hen til en periodisk Gentagelse af Konstruktionen i efterfølgende Rekonstruktioner. Herpaa gennemgaaes adskillige af den temporale Kapitalteoris saakaldte Skemaer, f. Eks. Wicksells Trappeskema. Dette sidste forudsætter en fuldt færdig, stationær og synchroniseret Produktion, men viser ikke noget om Overgangen fra en Ligevægtstilstand til en anden. G. opstiller derfor selv et Skema, Trapezskemaet, der bl. a. skal afhjælpe denne Mangel og anskueliggøre, hvorledes den synchroniserede Produktion bliver til.

To væsentlige Punkter, hvor Kritikken af den temporale Kapitalteori har sat ind, angaar først »Kapitalens Selvreproduktion«, d. v. s. det Forhold, at Kapitalen saa godt som altid har sin Oprindelse i anden Kapital, og dernæst »den historiske Regres«, d. v. s. den Undersøgelse af nu eksisterende Goders fortidige Produktionsomvej, som mange Fremstillinger af Teorien har interesseret sig for. Kapitalens Selvreproduktion anskueliggør G. indenfor Trappeskemaet derved, at han tænker sig Rektanglerne bestaa af Grupper af »Mikroomveje« (»de kapitala årsklasserna«), som indbyrdes samarbejder, og af disse Rektangler er da eet ubegrænset højt og illustrerer den uendelige Afstand mellem Investering og Forbrug, som skyldes den »selvreproduktive Kapital«. — »Den historiske Regres« giver G. ikke absolut Afkald paa; kun i de Tilfælde, hvor der ikke længere foreligger »Planimmanens«, d. v. s. hvor Rentabilitetsforventningerne glipper, vil G. betragte Omvejene som løbende fra det aktuelle Nu og frem i Tiden. Her lader han konsekvent Produktionsomvejens hele Indhold af afbrudte »Mikroomveje«, af eksisterende Realkapital, optræde som en ny selvstændig Faktor sideordnet med de »originære Faktorer«; det sker dog med den i hvert Fald uheldigt formulerede Begrundelse, at den nu »ej længre värdesättes på basen af sin historiska kostnad, utan efter sina möjligheter att tjäna den nya planen«.

Udbuddet af Kapital skænker Forf. kun Opmærksomhed i Relation til Omvejsbegrebet. Det skal her blot nævnes, at G. vender sig mod Cassel,

¹⁾ S. 152 vil G. dog i anden Forbindelse tage et Gennemsnit af Omveje, »varvid resultatet afger produktionens »kapitaliseringsgrad«.

der jo taler om Kapitaldisposition som en selvstændig Produktionsfaktor med to Dimensioner M og T, hvoraf M er Værdidimensionen og T Tiden. Det er da M, der saa at sige engagerer de øvrige Produktionsfaktorer, og opstiller man Kapitaldisposition som selvstændig Faktor, lader man derfor de øvrige Faktorer tælle dobbelt. Kapitaldispositionens Rolle i Produktionen er ikke at være Medhjælper sideordnet med andre Faktorer, men at være dennes hele Grundlag og Forudsætning¹⁾).

I Slutningen af Bogen ophører Forf. med at regne i fysiske Enheder. Idet han erkender, at Omvejsforlængelse ikke behøver at betyde Merudbytte maaleligt i fysiske Kvanta, men Kvalitetsforandring, som Tilfældet er med f. Ex. Vin, der lagres, og idet han ser, at Merudbyttet, der følger med de længere Omveje, maaske kan betyde faldende Priser, opgiver han den tekniske Produktivitet og taler om »værdiproduktivitet«. — Forf. synes dog, idet han paa denne Maade kommer Virkeligheden nærmere, at desavouere det tekniske Synspunkt, han hidtil har anlagt. Men forøvrigt gælder det om denne Bog, som det gælder om den temporale Kapitalteori i Almindelighed, at den i for høj Grad lider under en manglende Evne til at acclimatisere sig, til at tilpasse sig mere virkelighedsnære, for det teoretiske Studium mere frugtbare Forudsætninger. Den temporale Kapitalteori kan stadig ikke undgaa Bebrejdelser for, at det kun er et kort Stykke, den formaar at gaa, naar den ad »de aftagende Abstraktioners Vej« skal nærme sig til Virkeligheden.

Johannes Rosendahl.

Sven Swedberg: VARA GRANNLANDERS NÄRINGSLEV. Kooperativ förbundets bok-förlag. Stockh. 1937. 220 S.

I den Række af fortrinligt tilrettelagte populære økonomiske Bøger, som det svenske kooperative Forbund har udsendt, hævder denne Bog paa udmærket Vis de gode Traditioner.

Sammenligninger imellem de skandinaviske Landes Næringsliv behøver ikke at føres ret dybt, førend det paa afgørende Maade staar Læseren klart, at der kun er ringe Mulighed for varigt at oparbejde en større skandinavisk Vareudveksling, medmindre der indtræffer Begivenheder, som medfører en dybtgaaende Ændring i Landenes økonomiske Politik overfor hinanden. Sagt i al Korthed er Sagen jo den, at hvert af de skandinaviske Lande har arbejdet sig op paa et relativt højt Velstandsniveau paa Grundlag af en intensiv Udnyttelse af »Verdensmarkedet« for Eksport af enkelte Varegrupper, der ikke er de samme fra Land til Land. Finland og Danmark danner Yderpunkterne i denne Specialisering, idet omkring $\frac{1}{3}$ af disse Landes Eksport udgøres af en enkelt Varegruppe — henholdsvis Træprodukter og animalske Levnedsmidler. Sverrig har ogsaa en stor Eksport af Træprodukter, men dertil kommer saa Malm- og Metalvareeksport. Norge har foruden Træ og Malm specielle Metallegeringer og Kemikalier fra Kvælstoffabrikkerne. Dertil kommer saa Fiskeriprodukterne.

¹⁾ Men naar G. indrangerer »tidsspridningen« blandt Produktionsfaktorerne kan det f. s. v. være betænkeligt, som den i hvert Fald ikke er ligestillet med de øvrige Faktorer; det er gennem en Faktor $(1 + r)^n$, den virker i Prisdannelsen, og det er slet ikke som ligestillet Addend blandt de øvrige »Faktorer« (Prof. Zeuthen: Den økonomiske Fordeling, S. 335).

Vi her i Landet kan kun aftage en Brøkdel af vore skandinaviske Brødrelandes Eksport, og vore Eksportvarer finder ikke større Afsætning hos dem, da de er nærvædt at være selvforsynende med Landbrugsprodukter. Sverrig og Finland giver os jo endog nogen Konkurrence i Eksport af animalske Levnedsmidler. Alle behøver vi Tilførsel udefra af Brødkorn.

Af stor Betydning for vore skovklædte Brødrelande er den seneste Udvikling i Tekstilindustrien, der har givet Cellulose, udvundet af Grantræets Ved, en betydningsfuld Stilling som Raastof til de nye Spindematerialer — Kunstsilke, Stabelfaser m. v. Sverrig og Finland er derfor mere interesseret i at være Granlande end Grannländer. Der er Teknikere, der allerede ser Bomuldsplanten udkonkurreret af Grantræet. — Et morsomt Eksempel paa international Arbejdsdeling af en ganske særegen Karakter har man i Norges Hvalfangst i Antartica. En stor Flaade af Kogerier og smaa Fangstbaade er indregistreret i Sandefjord og Tønsberg, men Skibene kan ofte være borte i Aarevis, og Olien ser Norge endnu mindre til, da den eksporteres fra Fangstfelterne og iøvrigt slet ikke indgaar i den norske Handelsstatistik.

Bogen giver en fortrinlig lille økonomisk Geografi over de 3 skandinaviske Lande. Befolkningens Placering, de naturlige Ressourcers Udstrækning, Klima og naturlige Samfærdselsforhold; hele det naturgivne Grundlag for Produktionslivet fremtræder klart gennem denne Skildring.

Age Fjellerup.

AGRICULTURAL ORGANIZATION IN NEW ZEALAND. A Survey of Land Utilization, Farm Organization, Finance and Marketing. Melbourne 1936. Melbourne University Press, 818 S., 21/.—

Under »The Institute of Pacific Relations«, en Institution, der beskæftiger sig med politiske og økonomiske Stillehavsproblemer, virker en »Research Committee«, der har planlagt en Række omfattende Undersøgellesarbejder, af hvilke ovennævnte Værk er et enkelt omfattende Resultat. Bogen, der nærmest har Haandbogskarakter, er udarbejdet i Aarene 1931—1935 af ca. 30 new zealandske Eksperter i Landøkonomi under Redaktion af Professor i Nationaløkonomi ved Auckland University, H. Belshaw. Den behandler den økonomiske Udnyttelse af New Zealands Jord i videste Forstand, d. v. s. baade Agerbrug, Skovbrug og til Dels Havebrug. Da de sidste to Erhverv imidlertid spiller en aldeles underordnet Rolle i New Zealand, sammenlignet med Landbruget, er det i overvejende Grad dette sidste Erhvervs Forhold, der udgør Bogens Emne. Til Gengæld er alle Sider, ogsaa de mere perifere, af New Zealands Landøkonomi taget op til meget grundig Behandling. Det er dog det new zealandske Landbrugs rent økonomiske Problemer, som optager langt den største Plads i Fremstillingen.

Ved sin Form, 36 Monografier over Landbrugets forskellige Grene, hver især skrevet af en særlig Ekspert, minder Bogen om de to parallelle danske Værker: Rudolf Schou, »Om Landbruget i Danmark«, udarbejdet i Anledning af Verdensudstillingen i Paris i Aaret 1900, og denne Bogs Afløser, det i 1935 i Anledning af Verdensudstillingen i Brüssel af Landbrugsraadet paa 4 Sprog udgivne Værk, »Danmark-Landbruget«. »Agricultural Organization in New Zealand« taaler meget vel Sammenligning med disse to Paralleller. Værket udmærker sig ved sin Fuldstændighed og sin logiske, klare Komposition. Trods de mange Forfattere er Stilen Bogen igennem

forbavsende ensartet; den er undertiden lidt tør, men altid enkel og præcis, og Fremstillingen er overalt saglig og omhyggelig. En vis ret hyppig »Overlappung« af Afsnittene har ikke kunnet undgaas; men det føles intetsteds som en alvorlig Ulempe. Det er det new zealandske Landbrugs aktuelle Tilstand og Problemer, der overalt diskuteres, almindeligvis paa Baggrund af et hastigt, men tilstrækkeligt Rids af den historiske Udvikling, der jo for næsten alle Emners Vedkommende kun har været ganske kortvarig i dette unge Land.

I en Tid, hvor Landbruget herhjemme kæmper haardt for sin Eksistens og har al Grund til at se Fremtiden i Møde med bange Anelser som Følge af Uvished om Mulighederne for fortsat Afsætning af sin vældige Eksportproduktion, er det naturligvis af den allerstørste Interesse at stifte Bekendtskab med en omfattende og indgaaende Skildring af Landbrugets Kaar, Udviklingsmuligheder og sandsynlige Fremtidspolitik i et Land, der ikke blot i overskuelig Fremtid vil forblive dansk Landbrugs farligste Konkurrent paa dets vigtigste fremmede Afsætningsmarked, men som tillige, bortset fra Forskellen i »Alder« og geografisk Beliggenhed, i økonomisk Struktur og Karakter ligner Danmark mere end noget andet Land paa Jorden, Holland ene undtaget. Bogen har da ogsaa en Række Sammenligninger med danske Forhold. Som særlig værdifulde Afsnit for danske Læsere maa nævnes Kapitlerne XXI, XXII og XXX, i hvilke Fremstilling og Afsætning af Mejeribrugets og Svineavlens Produkter diskuteres. Speciel Opmærksomhed fortjener desuden Kap. XXVIII: »General Survey of Markets and Price Movements« af D. O. Williams. Paa en kort, men klart opridset historisk Baggrund gives der her en Analyse af det almindelige Grundlag for de new zealandske Landbrugsprodukters Afsætnings-, Pris- og Markedsforhold, der er lige mønsterværdig ved den Ubesværethed, med hvilken alle den forhaandenværende Tilstands herhenhørende Elementer forenes til et klart og overskueligt Helhedsbillede, som ved den Lethed og Fuldstændighed, hvormed samtlige Perspektiver for den nærmeste Fremtids Udvikling opsøges og vurderes. Fremhæves maa endvidere Skildringen i Kap. XXXV af Udviklingen i Statens meget indgribende og stadigt voksende Regulering af det new zealandske Landbrugs Økonomi, særlig gennem de saakaldte »Control Board«s Indseende med Fremstilling og Afsætning af de forskellige Landbrugsprodukter. Stemningen hos Forfatteren saavel som i new zealandske Landbrugskredse tyder nærmest paa, at man efter en oprindelig dyb Uvilje, ikke blot efterhaanden har forsonet sig med disse Foranstaltninger, men er naaet til at anse dem for nødvendige for Fremtidens Udvikling og at kræve dem udbygget og udvidet. Endelig gives der i Værkets sidste Kapitel efter en Oversigt over den økonomiske Verdensdepressions Virkninger for New Zealands Landbrug og de trufne Foranstaltninger til deres Afværgelse, et afsluttende Vue over det new zealandske Landbrugs sandsynlige Kurs og Kaar længere ud i Fremtiden. Ligesom Danmark lider New Zealand af en for stærk Specialisering af Landbrugsproduktionen paa et for ringe Antal Produkter og af for faa fremmede Markeder, ja New Zealand har i Virkeligheden kun et eneste saadant Marked, nemlig England. Af de deraf flydende Krav: Et større Antal Produkter og flere Markeder, lægges Hovedvægten paa det sidste. Ligesom Danmark trues ogsaa New Zealand i sit vigtigste Afsætningsmarked, England, af Kvota

eller Told. Af flere nærliggende Grunde foretrækker det unge, endnu langt fra fuldt udviklede New Zealand uden Betænkning det sidste: et Fingerpeg om, at Danmark næppe skal haabe paa en Begrænsning af den new zealandske Landbrugseksports Omfang i overskuelig Fremtid.

Den Skildring af det new zealandske Landbrugs Karakter, som er givet i »Agricultural Organization in New Zealand«, viser en stærk og stigende indbyrdes Afhængighed mellem dette Erhvervs Hovedgrene, især hvad Smør- og Svineproduktionen angaar, en Udvikling, der nøje minder om Forholdene i Danmark. Et nøje Studium af dette Værk vil sikkert overbevise enhver om, at en Undersøgelse af Udsigterne for Smørproduktionens Rentabilitet i New Zealand ikke kan begrænse sig til New Zealands Smørproduktion i snævrere Forstand, ja ikke engang til det hele new zealandske Mejeribrug, men maa forme sig som en Undersøgelse af Betingelserne for det samlede Landbrugs Trivsel paa New Zealand i Almindelighed. Et grundigt Studium af »Agricultural Organization in New Zealand« vil være en passende Indledning til en saadan Undersøgelse.

Benyttelsen af det omfangsrige Værk er lettet ved en fyldig og praktisk Indholdsfortegnelse med en detaljeret »Annotation«, der for hvert Afsnits Vedkommende er gentaget i Teksten som Indledning til de enkelte Kapitler.

M. Gormsen.

DANSK SALTVANDEFISKERI ved F. V. Mortensen og A. C. Strubberg. Kbhvn. 1935. 212 S.

I Aaret 1890 udgav Kommandør C. F. Drechsel en Oversigt over Saltvandsfiskeriet, og som Afløser af denne for Datiden fortrinlige Haandbog foreligger nu ovennævnte Standardværk med forhenværende Fiskeridirektør F. V. Mortensen og Fuldmægtig Strubberg i Fiskeridirektoratet som Udgivere. »Dansk Saltvandsfiskeri« er en delvis omarbejdet og udvidet Udgave af Bogen »Die dänische Seefischerei«, som Forfatterne i Marts 1931 efter Anmodning udarbejdede til Samleværket »Handbuch der Seefischerei Nordeuropas«. (Schweizerbart, Stuttgart).

Ved Udarbejdelsen af »Dansk Saltvandsfiskeri« har de Oplysninger, der er tilvejebragt gennem Fiskerikontrollens Personale om Fiskeriets Former og Redskaber i de danske Farvande, været af stor Betydning. Endvidere har Udgiverne formaaet en Del kendte Videnskabsmænd og Fagfolk til hver paa sit særlige Omraade at yde Bidrag til Værket. Saaledes skyldes Skildringen af vore Farvandes biologiske Forhold og Redegørelserne for Nyttfiskens Livshistorie Direktøren for Biologisk Station, Dr. phil. H. Blegvad; Farvandenens Plankton er behandlet af Prof., Dr. phil. O. Paulsen, Afsnittet Fiskeindustri af Ingeniør van Deurs, Grønlands Fiskeriforhold af mag. sc. Poul Hansen, medens Oplysningerne om Færøerne er indhentet gennem Færø Amt og ved Lederen af de atlantiske Fiskeriundersøgelser, Dr. phil. A. V. Tåning.

Selv om man som Dreng har drevet Fiskeri i Moser, langs Aaløb og fra Kyst, og selv om man dengang lyttede til erfarne Fiskeres »Latin«, saa er der dog herfra og til at forstaa et videnskabeligt Standardværk om Fiskeriet et stort Spring. Den i nærværende Værk givne Fremstilling er imidlertid saa klar og Billedstoffet saa illustrerende, at ogsaa Lægfolk vil faa et udmærket Udbytte af Læsningen.

Fiskene bliver heldigvis store uden Forbrug af fremmed Valuta; men de er trods alt glubske. Eksempelvis skal Rødspætter, Ising, Torsk og Sild have ti Gange deres egen Vægt i Føde aarlig. Rødspættene i Kattegat fortærer ca. 50 000 Tons af Havbundens Muslinger og Orme, Torsken ca. 600 000 Tons af andre Fisk og Krebsdyr: »Nyttfiskene er saaledes, fordi de alle er Rovdyr, meget uøkonomiske at producere. De er lige saa dyre at producere i Havet som Løver og Tigre vilde være det paa Landjorden« (S. 14). Man bliver ligesom fortrolig med den Tanke, at Fisken bør koste det, den gør her paa Stenbroen. Forresten er der rigeligt til en »Bouillabaisse« à la Marseille ogsaa i Farvandene herhjemme, siden der, foruden hvad Lægmand kender, er rigeligt med Ulke, Langebarn, Tobis og Knurhaner m. m. m. (Afsnittene »De danske Farvande« og »Fiskene i vore Farvande«).

Man forbavses over den Intensitet, med hvilken Fiskeriet drives (Afsnittet »Vore vigtigste Fiskerier«). I Farvandene indenfor Skagen er der i Løbet af et Aar blevet genfanget mellem 60 og 70 pCt. af de Rødspætter, som var blevet mærkede med Ebonitknapper. Man har i de senere Aar foretaget storstilede Omplantninger af Rødspætter fra »overbefolkede« Farvande som Horns Rev ved Esbjerg og Nisum Bredning i Limfjorden, hvor de altfor mange Fisk vokser for langsomt, til Bæltfarvandene og de indre Limfjords egne, der frembyder gode Vækstbetingelser. Ved langs de danske Kyster at undersøge, om Aarets Yngel er talrig eller ej, kan man skønne om Udsigterne for Rødspættefiskeriet 2—3 Aar frem i Tiden.

Af den fyldige og særdeles velskrevne Oversigt over Fiskeriets Udvikling skal kun gengives nogle typiske Etapper: Det er først efter 1850, at Fiskeriet udenfor de egentlige Kystfarvande paabegyndtes. Baneanlægene i Øst- og Vestjylland, de nye Markeder for den ferske Fisk og den ved de tekniske Fremskridt muliggjorte Intensivering af Driften medførte et betydeligt Opsving. De gamle, tunge Robaade afløstes af Sejlbaade. Aaret 1876 kom den første Dæksbaad til Skagen, og omtrent samtidigt anvendtes for første Gang det senere for dansk Rødspættefiskeri saa typiske Snurrevaad, der blev Hovedredskabet for det søgaaende Fiskeri. Sidst i 80erne paabegyndte Kutterne fra Nørrejylland Snurrevaadfiskeriet fra Esbjerg. Benyttelsen af motordrevne Baade begyndte før Aarhundredskiftet i det smaa, men tog saa efter 1900 rivende Fart og var indtil 1910, naar bortses fra Smaabaadene, gennemført overalt med Petroleumsmotorer baade til Baadenes Fremdrift og til Hjælp ved Redskabernes Behandling.

De mest karakteristiske danske Redskabsformer er Snurrevaad, Bundgarn og forskellige Rusekonstruktioner. Særlig velegnet til Snurrevaadsfiskeriet er den danske Kuttertype. I al Almindelighed har den tiltagende Mekanisering givet det større Fiskeri et temmelig ensartet Præg; for de mindre Fartøjer er dette Fællespræg dog ikke fuldt saa fremtrædende, men disse Smaabaade er nu bedre end tidligere anvendelige til de forskellige Arter af Fiskerier, med Vaadredskaber, Garn eller Krog.

Paa de søgaaende Kuttere er der i Almindelighed 3—5 Mands Besætning, der lønnes med Andel i Udbyttet. Efter Fradrag af Udgifterne til Proviant, Is og Losning faar eksempelvis selve Fartøjet ca. 55—60 pCt. og Mandskabet 40—45 pCt. af Restudbyttet. Mandskabets Part tilfalder saa eksempelvis med 15 pCt. Skipperen, 24 pCt. to Medhjælpere og 6 pCt. Kokken.

Ved at læse om, hvor hensynsfuldt Fisken fanges og hvor omsorgsfuldt den sorteres, pakkes og bortfragtes, forstaar man bedre, hvorledes det har været muligt at erobre en stor Del af det udenlandske Marked; den med Snurrevaad fangede Fisk præsenterer sig jo i en helt anden Stand paa Billingsgate i London og Vereinigte Fischmärkte i Hamborg end den af de større Landes Trawlere fiskede og indbragte Fangst; thi Trawlen er et tungt Redskab, der kun bruges af større og hurtiggaaende Dampere, og hertil kommer, at Fangstrejserne er betydeligt længere end de danske Fartøjsers.

I korte Afsnit omtales Engros-Fiskehandelen med de offentlige Fiskeauktioner, herunder Fiskernes Salgsforeninger, der drives efter Andelsprincippet, og Kommissionshandelen til England og Tyskland. Der gøres ligeledes Rede for Detailhandelen, for Udførselen af Fisk, Statens Forhold til Fiskerierhvervet, Fiskeriets Organisationer og Fiskernes teoretiske Uddannelse.

Der findes særlige Afsnit om Fiskeriet ved Færøerne og Grønland.

Fiskeindustrien, d. v. s. den hjemlige, men industrielle Forarbejdning af Fisk, vinder stadig Terræn; vi nævner Filetskæring, Frysning af Fisk, Saltning af Sild, Brisling, Graasej, Makrel- og Stenbiderrogn, Rygning og Tørring af Fisk, Fremstilling af Fiskefars og stegt Fisk, Fiske-Halvkonserves, Fiske-Helkonserves, Fiskeboller, Sardinkonserves m. v. Eksempelvis fremstiller en Fabrik i Skagen fra December til Marts røget Brisling i Olie og Tomat og Fedsild i Tomat, væsentligst til indenlandsk Forbrug; fra Juni til August fremstilles Makrelfilet i Olivenolie til Eksport, særlig til Tjeckoslovakiet og smaa Makrel i Tomat til indenlandsk Forbrug; i August og September fremstilles Tunfisk i Olie og Tomat, fra August til Oktober Fiskeboller af Kuller; fordelt over hele Aaret, dog særligt i Sommerhalvaaret, tilvirkes Konserves af Jomfruhummer og Dybhavsrejer.

Foruden denne mere direkte Beskæftigelse til Industrien giver Fiskeriet Anledning til megen anden Beskæftigelse for dansk Industri og Haandværk. Der er i Bogen ikke forsøgt at give en samlet Fremstilling af dette Forhold, men selve Billedstoffet alene er en fortrinlig Vejledning, idet man faar et levende Indtryk af, hvorledes danske Firmaer (Baadebyggerier, Netfabrikker, Motorfabrikker m. v.) har indstillet sig paa Fiskeriets saare mangeartede Behov.

Billedstoffet kræver en særlig Omtale. Det er nemlig ikke alene i sig selv lødigt, klart og godt; men det er valgt med Omtanke og saaledes, at Læseren faar Indtryk af, at netop enhver — baade videnskabelig og praktisk — Del af Fiskeriet faar en Belysning, der tilpas vejleder under Studiet af det tekstmæssige Stof.

Men for nu ikke kun at yde Udgiverne Anerkendelse for et i høj Grad fortjenstfuldt Værk, bør det dog til Slut bemærkes, at der i Grunden savnes een Ting, nemlig en Røst fra selve Standen, fra selve Fiskeren eller Fiskeskipperen. Fiskeren kunde eksempelvis have fortalt lidt om Oplæringen i Faget. Det er jo næppe saaledes, at Haandteringen altid gaar i Arv fra Far til Søn. Maaske er Kunsten ved at trække et Snurrevaad ikke saa stor, men Anmelderen har da oplevet, at det er vanskeligt at faa det uskadt op igen, naar en med Farvandet Ukendt haler hen over Kampesten. Man ligesom savner selve Fiskerens Skildring af et Døgn's Arbejde paa

Havet, i Storm og i Stille, og et Kig ind i hans Hjem i Lykke og Sorg. Byer som Esbjerg kender Takten fra Kutternes drønende Motorer forbi Fanø en sen Søndag Aften, og Rytmen fra Harmonikaen i de lyse Sommernætter; her kender man ogsaa tilfulde den knugende Stemning, der efter en Storm behersker de mange, som ved Havnen »venter paa Far«. Vi andre savner denne medfødte Viden om Havets Helte.

Mads Iversen.

NATIONALØKONOMISK FORENING

GENERALFORSAMLING OKTOBER 1937

Tirsdag den 26. Oktober afholdt Foreningen sin aarlige Generalforsamling.

Efter Forslag af Formanden, Professor, Dr. polit. *Axel Nielsen*, valgtes Direktør *Aug. Holm* til Dirigent.

Beretning og Regnskab aflagdes af Formanden, som i Forbindelse hermed gav Meddelelse om, at det næste nordiske nationaløkonomiske Møde vil blive afholdt i Helsingfors i sidste Halvdel af August Maaned 1938. Regnskabet for 1936, hvoraf Eksemplarer var omdelt til Medlemmerne, udviste:

Kassebeholdning ved Aarets Begyndelse....	Kr.	5.818.66
Indtægter i Aarets Løb	»	6.819.50
Tilsammen....	Kr.	12.638.16
Udgifter i Aarets Løb	»	4.772.28
Kassebeholdning ved Aarets Udgang	Kr.	7.865.88

Udover denne Kassebeholdning ejede Foreningen 1500 Kr., som udgjorde en endnu ikke forbrugt Del af et Tilskud til Tidsskriftet fra Overretssagfører L. Zeutens Mindelegat.

Nationaløkonomisk Forenings Fond ejede den 31. December 1936 Kr. 6.387.83 (den 31. December 1935 Kr. 10.710.37) udover Grundfonden nominelt 50.000 Kr. I Aarets Løb anvendtes 3000 Kr. som Tilskud til Undersøgelser vedrørende Detailhandelen foretaget af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 500 Kr. som Tilskud til det andet nordiske Statistiskermøde i København i Maj 1936, 300 Kr. som Tilskud til Socialøkonomisk Samfund at anvende som Rejsetilskud til Deltagere i det første nordiske Møde for yngre Socialøkonomer i Stockholm i Maj 1936, 1800 Kr. som Belønning til Dr. *Berthold Josephy*, Stockholm, for en Besvarelse af en af Nationaløkonomisk Forenings Fond stillet Prisopgave, 300 Kr. som Tilskud til Dækning af Udgifter ved Professor Eli F. Heckschers Forelæsninger paa Københavns Universitet i Foraaret 1936 og 1000 Kr. som Tilskud til Udgivelsen af en Bog om »Baner og Biler« af Ekspeditionssekretær I. A. Tork og Kontorchef, Lektor P. P. Sveistrup.

Direktør *Winkel Smith* har paany vist Foreningen den Velvilje at revidere Foreningens Regnskab og har forsynet det med følgende Paategning:

Jeg har gennemgaaet foranstaaende Regnskab for 1936 med tilhørende Bilag og har intet fundet imod Regnskabet at erindre. Jeg har konstateret Tilstedeværelsen af Kassebeholdningen den 31/12 1936 og af de »Nationaløkonomisk Fond« tilhørende Aktiver.

Kjøbenhavn, den 12. Oktober 1937.

Winkel Smith.

Generalforsamlingen gav Bestyrelsen Decharge for Regnskabet. Professor, Dr. polit. *Axel Nielsen* meddelte, at han ønskede at træde tilbage som Formand for Foreningen og Medlem af dens Bestyrelse; i hans Sted valgtes Nationalbankdirektør *C. V. Bramsnæs* til Formand for den næste Treaarsperiode. Saavel Dirigenten som den nyvalgte Formand rettede en varm Tak til Professor *Axel Nielsen* for det store Arbejde, han i sin niaarige Formandstid havde udrettet for Nationaløkonomisk Forening. Af Bestyrelsens Medlemmer afgik efter Tur Bankdirektør *Olaf Hedegaard*, som genvalgtes. I Stedet for Professor *Axel Nielsen* valgtes Professor, Dr. polit. *F. Zeuthen* til Medlem af Bestyrelsen, som herefter bestaar af: Nationalbankdirektør *C. V. Bramsnæs*, Formand, Forretningsfører *Josef Andersson*, Departementschef *Johs. Dalhoff*, Bankdirektør *Olaf Hedegaard*, Direktør *Aug. Holm*, Direktør *Jens Toftegaard* og Professor, Dr. polit. *F. Zeuthen*.

NOTITS

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT 51.—75. BIND

I Anledning af, at Nationaløkonomisk Tidsskrift hermed afslutter sit 75. Bind, har Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse vedtaget at lade udarbejde en Indholdsfortegnelse til de sidste 25 Aargange af Tidsskriftet i Lighed med den, der i 1913 udarbejdedes for 1.—50. Bind. Den nye Indholdsfortegnelse vil blive udsendt i Løbet af Foraaret 1938.

MEDLEMSLISTE 31. DECEMBER 1937

MF = Medlem af Folketinget. — ML = Medlem af Landstinget. — MB = Medlem af Københavns Borgerrepræsentation. — MFK = Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse. — En Stjerne (*) foran Navnet betyder, at vedkommende er Medlem af Nationalekonomisk Forenings Bestyrelse.

Abrahamsen, S. A., cand. polit., Sekretær i Priskontrolraadet.

Ahnfelt-Rønne, Ø., Højesteretssagfører.

Albeck, Georg, cand. polit., Sekretær i 1. Hovedrevisorat.

Albrethsen, Preben Høeg, cand. polit., Sekretær under Kbh.s Magistrat.

Almdal, Holger, Inspektør ved Den handelsvidenskabelige Lærestanstalt.

Alsing Inger, cand. act., Fuldmægtig i Statistisk Departement.

Andersen, Aage, stud. polit.

Andersen, Aksel, cand. polit., Kontorchef under Kbh.s Magistrat.

Andersen, Børge, stud. polit.

Andersen, C. F., Sparekassedirektør, Hillerød.

Andersen, C. L., cand. polit., Revisor i Centralanstalten for Revision.

Andersen, E. R., Afdelingsbestyrer i Sparekassen for Kbh. og Omegn.

Andersen, Ferd., Grosserer.

Andersen, Knud B., stud. polit.

Andersen, Kr., Grosserer.

Andersen, N. P., Direktør, Lektor v. Landbohøjskolen.

Andersen, Poul, adm. Direktør i Privatbanken.

Andersen, R. G., Ingeniør.

Andersen, Signe, cand. polit., Sekretær i Direktoratet for Statens Sindssygehospitalet.

**Andersson, Josef*, Forretningsfører i Dansk Skrædderforbund. MB.

Angelo, A., Direktør for N. E. S. A.

Arnborg, H., statsautoriseret Revisor.

Arnholdt, Louis, Vekselerer.

Arvin, Henrik, stud. polit.

Astrup, W. Chr., Grosserer.

Azelsen Drejer, A., cand. polit., Redaktør.

Baaring, Bernh., Kontorchef i A/S Magasin du Nord.

Bang, Axel, Overretssagfører.

Bang, Chr. Hjelm, Grosserer.

Bang-Jensen, Poul, Landsretssagfører.

Banke, Niels, cand. polit., Sekretær i Landsoverskatteraadet.

Barfoed, Børge, cand. polit.

Barlyng, H., Kontorchef under Nykøbing F. Kommune.

Bech, Børge, cand. polit., Sekretær i Kbh.s statistiske Kontor.

Bech, Holger, Underdirektør i Handelsbanken.

Bech, Karen, Frue, cand. polit. Sekretær i Valutacentralen.

Bech, Olu, fhv. Filialdirektør i Danmarks Nationalbank.

Begtrup, Aksel L., cand. polit., Ekspeditionssekretær i Landsoverskatteraadet.

Begtrup, Bodil, Frue, cand. polit.

Beildorff Petersen, Aage, Afdelingsbestyrer i Handelsbanken.

Bendix, A. B., Underdirektør i De forenede Papirfabrikker.

Bendix, Georg S., Grosserer.

Bengtsson, K., Kasserer.

- Benzon, Aa. v.*, Vekselerer.
Berg, Robert, Sekretær i Købmandsstandens Oplysningsbureau.
Berg, V., fhv. Direktør i Bikuben.
Bergendorff, Carl, statsautoriseret Revisor.
Bertram, Rob., cand. polit., Fuldmægtig i Tolddepartementet.
Bierbum, Frederik, Vekselerer.
Bierbum, R. P. C., Bankdirektør, Holbæk.
Biilmann, Vagn, Assistent i Sparek. f. Kbh. og Omegn.
Bing, Otto, Overretssagfører.
Birck, Ruth, Professorinde.
Birger-Christensen, E., Vekselerer.
Bjarne, H., Finanshovedbogholder.
Bjerke, Kjeld, cand. polit., Sekretær i Statistisk Departement.
Bjerregaard, Knud, Direktør under Københavns Magistrat.
Bjørner, Bue, Grosserer.
Bjørner, J. L., Direktør.
Black, Clara, cand. polit., Kontorchef i Fabriktilsynet.
Blinkenberg Nielsen, O., cand. polit., Inspektør i Sparekassetilsynet.
Bloch-Jørgensen, F., fhv. Bankdirektør.
Boelsmand, Max, Assistent.
Boldsen, F. C., Direktør i Københavns almindelige Boligselskab.
Bonde, Chr. N., cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Bondesen, S. H., cand. polit., Kontorchef i Landmandsbanken.
Borberg, Lisbeth, stud. polit.
Borup-Svendsen, N., Landsretssagfører.
Boserup, Mogens, cand. polit., Sekretær i Statistisk Departement.
Brahe Christensen, L., Kontorchef i Tekstiltfabrikantforeningen.
Bramsen, Eigil, Direktør i »Nye Danske af 1864«.
*Bramsnæs, C. V., Nationalbankdirektør, fhv. Finansminister. ML.
Brandt, G., Direktør i Hellerup og Omegns Bank.
Bretting, H. A., Arbitrageur.
Breuner, Ove, statsautoriseret Revisor.
Brink, Abel, cand. polit., Fuldmægtig i Overskyldraadet.
Brink, S., Bankdirektør, Frederikssund.
Brock, Jørgen, cand. jur. & polit., Kaptajn.
Brodthagen, Kaj, Fuldmægtig i Landmandsbanken.
Brorson Christensen, H., Inspektør i Banktilsynet.
Brosted, C., Direktør i »Kraak«.
Brun, Alice, cand. polit., Sekretær i Finansministeriet.
Brusendorff, Ernst, Afdelingschef.
Bruun, Aksel, Kasserer i Haandværkerbanken.
Bruun, Frans, statsautoriseret Revisor.
Bruun, V., Hovedbogholder i Landmandsbanken.
Bryning, Knud E., Overassistent.
Bryning, Svend, Depotchef i Sparek. f. Kbh. og Omegn.
Buhl, Vilh., Finansminister. ML.
Bulow, A. v., Bankkasserer.
Bulow, Edv., Direktør i A/S R. Collstrop.
Bulow, F. v., cand. polit., Sektionsmedlem, Det internationale Arbejdsbureau, Genève.
Bulow, Frits, Højesteretssagfører.
Bulow, Johan, Overpræsident, Kammerherre.
Byrdal, V., Overretssagfører.
Bütow, O., Vekselerer.
Bæksted, Birt, Frue, cand. polit., Sekretær i Valutacentralen.
Bøgh-Nielsen, Frede, cand. polit., Socialinspektør, Grenaa.
Børresen, Johs. E., Belysningsdirektør.
Børup, Olaf, cand. mag. & polit., Lektor ved Den handelsvidenskabelige Læreanstalt.
Carpentier, Edm., Fuldmægtig i Sparek. f. Kbh. og Omegn.
Carstens, Einar, stud. polit.
Christensen, A., Direktør i Fyens Landmandsbank, Odense.
Christensen, Carl, Vekselerer.
Christensen, E., Fuldmægtig i Handelsbanken.
Christensen, Frantz, Direktør, Langelinies Pavillon.
Christensen, Knud, Direktør i Københavns Brandforsikring.
Christensen, Leif, cand. polit.

Christiani, Rud., Ingeniør, Dr. techn.
Christoffersen, M., Dr. polit., Sekretær i Ø. K.
Clausen, Sven, Dr. jur., Forfatter, Kasserer i Kreditforeningen for Husejere i Kbhvn.
Clausen, V., Overingeniør.
Cohn, Einar, Chef for Statistisk Departement.
Cohn, Hans, Direktør, Dansk Hattfabrik, Skodsborg.

Dahlgaard, Bertel, Indenrigsminister. MF.
Dahlgaard, Poul, stud. polit.
Dalgaard, Fr., Forretningsfører for Det kooperative Fællesforbund, Landsretssagsfører. MF.
Dalgaard, Knud, cand. polit., Kontorchef under Kbh.s Magistrat.
Dalhoff, Henning, stud. polit.
*Dalhoff, Johs., Departementschef.
Dam, Gunnar, cand. polit., Kontorchef i Sygekassedirektoratet.
Damgaard Nielsen, H. O., Direktør i A/S Danisco.
Damm, V. F., Bankassistent.
Daniel, H., Kontorchef i Sygekassedirektoratet.
Daugaard-Jensen, J., Direktør for Grønlands Styrelse.
Davidsohn, Joseph, Dr. phil., Fuldmægtig i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.
Dessau, Einar, Direktør i De forenede Bryggerier.
Dich, Jørgen, cand. polit., Fuldmægtig i Socialministeriet.
Dige, E., cand. polit., Ekspeditionssekretær i Finansministeriet.
Doberck, Knud, Afdelingschef.
Dons, P. M., Kontorchef i Danmarks Nationalbank.
Dragheim, Chr., Bankdirektør, Næstved.
Drewes, Poul A., Direktør i Kaffesurrogatfabriken Danmark.
Dreyer, J., Sparekasseassistent.
Dybbholm, Georg, Kontorchef og Direktionssekretær i Landmandsbanken.

Ebbe, Johs., Direktør for Husmandskreditforeningen for Østifterne.

Ehrenreich-Hansen, N. J., Direktør f. Patent og Varemærkevæsenet.
Eigtved, V., fhv. Direktør i Privatbanken.
Einfeldt, Rob., Sekretær ved Foreningen »Dansk Arbejde«.
Elkjær Hansen, Niels, stud. polit.
Elsass, Adam, Prokurist.
Elsass, L., Direktør i A/S Sophus Berendsen.
Engberg Pedersen, Harald, stud. polit.
Engberg Pedersen, Signe, stud. polit.
Engell, Ove, Gesandt, Stockholm.
Engmann, H., cand. polit., Sekretær i Finansministeriet.
Eriksen, Axel, Fuldmægtig i Handelsbanken.
Ernst, V., Kontorchef i Landmandsbanken.
Essen, Harry v., Prokurist.
Essen, Preben v.

Fabricius, Louis, cand. jur., Sekretær i F. f. D. B.
Fagerholt, G., Toldkasserer.
Falbe-Hansen, V., Overretssagsfører.
Falkesgaard, J., Sagfører, Direktør i Frederiksberg Sparekasse.
Faramond, J. de, Direktør i »Citroën«.
Fasting, L. V., Hovedbogholder i Danmarks Nationalbank.
Faurholt, Johs., Direktør i Bikuben.
Faurholt, O. P., Fuldm. i Privatbanken.
Finsen, Aa., Direktør i Københavns Kreditforening.
Flux, Sir Alfred W., C. B., M. A., Ll. D.
Fode, Troels, Grosserer.
Franck, Aage, Kontorchef i Privatbanken.
Frandsen, Geert, cand. polit., Fuldmægtig i Valutacentralen.
Fridericia, Agnete, stud. polit.
Friedmann, Karen, Frue, cand. polit.
Friis, Charles Rud., cand. polit., Revisor i Grønlands Styrelse.
Friis, E., Grosserer.
Friis, Henning, stud. polit.
Friis, N. W., cand. jur. & polit., Fuldmægtig i Finansministeriet.
Friis-Skotte, J., fhv. Trafikminister, MF.
Friis Skotte, Marchen, Frue, cand. polit., Sekretær i Finansministeriet.

Frølich, Gerda, Frue.

Frørup, Holg., Prokurist.

Funder, K. V., Fuldmægtig i Sparek. for Kbh. og Omegn.

Gammelgaard, Hj., cand. polit., Forstander f. Arbejderhøjskolen, Roskilde.

Gammelgaard Jacobsen, S., stud. polit.

Gammeltoft, Carl, Direktør i De danske Sukkerfabrikker.

Gandil, Chr., Forstkandidat, Assistent ved Skovbrugsundervisningen.

Geiger, Th., Professor, Dr.

Gjessing, Erland, Konsul.

Glashof, E., Afdelingsbestyrer i Handelsbanken.

Glindemann, Poul, Prokurist, kgl. Translator.

Gloerfelt-Tarp, B., cand. polit., Kontorchef i Store Nordiske Telegrafelskab.

Gloerfelt-Tarp, Kirsten, Frue, cand. polit., Fabrikinspektør.

Glud, Hans, Direktør, cand. polyt.

Glud, Troels, stud. polit.

Glückstadt, Hans, cand. polit.

Godske-Nielsen, Bankdirektør, Middelfart.

Godske-Nielsen, O., Kontorchef i 4. Hovedrevisorat.

Godske-Nielsen, Vøgg, Afdelingsleder.

Goldschmidt, Valdemar, Bankier.

Gormsen, E. M., cand. polit., Kontorchef i Landmandsbanken.

Gormsen, Joh., Direktør i A/S Nordisk Kulsyrefabrik.

Graae, Erik, cand. jur., Underdirektør i Sparek. f. Kbh. og Omegn.

Graae, Poul, cand. polit., Redaktør, »Politiken«.

Graessler, Herbert, cand. polit., Sekretær i Sygekassedirektoratet.

Gram, Jørgen, Gaardejer, MF.

Gredsted, M., cand. polit., Kontorchef i Generaldir. for Post- og Telegrafv.

Gregersen, J., stud. polit.

Griis, H. K., Ekspeditionssekretær i Sparek. f. Kbh. og Omegn.

Groes, Ebbe, cand. polit., Kontorchef i Priskontrolraadet.

Groes, Anne Lisbeth, Frue, cand. polit.

Groes-Petersen, N. C., Grosserer.

Grünbaum, I., cand. polit., Sekretær i 1. Hovedrevisorat.

Grøn, A. Howard, Dr. polit., Professor v. Landbohøjskolen.

Grønvald, F. C., cand. jur., Direktionssekr.

Grønvold, P. R., cand. polit., Kontorchef i Tolddepartementet.

Guldborg, Leif, Bladudgiver, Redaktør, Danmarks Handels- og Søfartstidende.

Gyde-Jørgensen, H. J. E., cand. polit., Kontorchef i Handelsbanken.

Gyde-Jørgensen, S. D., Frue.

Gyldentorp, R., Direktør for Kreditreformforeningen.

Gøtrik, H. P., cand. polit., Sekretær i Tolddepartementet.

Hagemann, E. S., Ingeniør, cand. polyt.

Hagen, Gunnar, cand. polit. & jur., Kontorchef ved Invalideforsikringsretten.

Halland, V., cand. polit., Toldinspektør.

Hannover, Hans, Direktør.

Hannover, Knud, Direktør i A/S Glud & Marstrand.

Hansen, Carsten, Grosserer.

Hansen, C. P. M., Kabinetssekretær, Kammerherre.

Hansen, Curt, stud. polit.

Hansen, Enrico, cand. polit., Ekspeditionssekretær i Overskyldraadet.

Hansen, Georg, cand. polit., Fuldmægtig i Jærindustriens Sammenslutning.

Hansen, Gregers, cand. polit., Ekspeditionssekretær under Kbh.s Magistrat.

Hansen, Henning, cand. jur., Kontorchef i Sparek. f. Kbh. og Omegn.

Hansen, Jens Henrik, Underdirektør i Landmandsbanken.

Hansen, Johan, Generalkonsul.

Hansen, Johs., Ingeniør.

Hansen, Julius, Forretningsfører i Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund, Formand for Københavns Borgerrepræsentation.

Hansen, Lisbeth, stud. polit.

Hansen, Marius, Direktør i A/S R. Collstrop.

Hansen, Niels, cand. polit., Rejseinspektør i Landsoverskatteraadet.
Hansen, Thomas, Afdelingsbestyrer i Sparekassen f. Kbh. og Omegn.
Harhoff, Poul, cand. jur., Underdirektør i Landmandsbanken.
Harlang, Frantz, Direktør.
Hartogsohn, S., cand. polit., Kontorchef i Danmarks Nationalbank.
Hartz, G. E., Direktør for Industriraadet.
Hasselbalch, K. G., cand. polit., Sekretær i Banktilsynet.
Hauge, C. N., fhv. Handelsminister. MF.
Haunsø, Sigurd, cand. polit., Sekretær i Kbh.s statistiske Kontor.
Hedebøl, Peder, Borgmester.
*Hedegaard, Olaf, Direktør i Handelsbanken.
Heering, Peter, Grosserer.
Hegner, Henry, Kontorchef.
Heilbuth, Niels, cand. jur.
Helsted, Viggo, Direktør i Landbrugsministeriet.
Henius, Hugo, Assurandør.
Henningsen, H. C., Næstformand f. Landsoverskatteraadet.
Henriksen, V., Sparekassebestyrer.
Henriques, Adam, stud. mag.
Henriques, Carl Otto, Vekselerer.
Henriques, Walter, Vekselerer.
Hergel, F. Henning, Fuldmægtig.
Herlevsen, E., Assistent i Danmarks Nationalbank.
Hertz, Emil C., Grosserer.
Hertz, Jørgen, cand. polyt., Fabrikant.
Hertz, Karsten, Ingeniør, cand. polyt.
Hessel, Karen, Frue, fhv. Protokolsekretær i Rigsdagen.
Hirsch, Julius, Dr., Professor ved Den handelsvidenskabelige Læreanstalt.
Hischsprung, Holger, Direktør.
Hjelm Hansen, Aage, stud. polit.
Hjort, Victor, fhv. Direktør i A/S Magasin du Nord.
Hjorth-Hansen, Lili, stud. polit.
Hoelgaard, Vagn, stud. polit.
Hoff-Hansen, Erik, Fabrikant.
Hoffmann, A., Fuldmægtig i Sparek. f. Kbh. og Omegn.

Hoffmeyer, Gunnar, Korrespondent i Industriraadet.
Holbæk, Svend A., Sekretær i De danske Spritfabrikker.
Holch, George, Grosserer, Konsul.
Holm, Anker, Direktør i Silkehuset.
*Holm, August, adm. Direktør i A/S Otto Mønsted, Formand for Industriraadet.
Holm, Axel, cand. polit., Ekspeditionssekretær i Kbh.s statistiske Kontor.
Holm, J. C., stud. polit.
Holstein, Per, stud. polit.
Holst-Knudsen, V., Landsretssagfører.
Horn, Max Wm., Bankier.
Horwitz, Alfred, Vekselerer.
Hostrup-Schultz, J., cand. polit. & jur., Sagfører.
Hude, Paul v. d., Underdirektør i Danmarks Nationalbank.
Hulegaard, Axel, Overretssagfører.
Husted, K., Prokurist, Dampskibsrederiet J. Lauritzen.
Huusom, Kai, cand. polit., Ekspeditionssekretær i Tolddepartementet.
Hvidtfeldt, Arild, stud. polit.
Høeg, E., Vekselerer.
Høst, H., cand. polit., Hovedrevisor.
Høst, Inger, stud. polit.
Høyer, P., Kontorchef i Bikuben.
Høytrup, C. A., cand. polit., Direktør i Dansk Folkeforsikringsanstalt.

Iacobsen, Carl, Professor, Direktør i De forenede Bryggerier.
Illum, Svend, Direktør i A/S A. C. Illum.
Infeld, Heinrich, Direktør.
Ingholt, Poul, Direktør i Landmandsbanken.
Ipsen, Kaj, cand. polit., Fuldmægtig under Kbh.s Magistrat.
Israelsen, Karen, stud. polit.
Iversen, Axel, Direktør for A/S L. E. Bruun.
Iversen, Carl, Dr., polit., Docent ved Københavns Universitet.
Iversen, Dorrit, Frue, cand. polit.
Iversen, Johs., Grosserer.
Iversen, L., Dr. phil., Direktør i Statsanstalten for Livsforsikring.

Iversen, Mads, Dr. rer. pol., Kontorchef i Statistisk Departement.

Jacob, E. F., Skotøjsfabrikant.

Jacobsen, Andreas, Grosserer.

Jacobsen, Frederik H., Overretssagfører, Direktør i D. D. P. A.

Jacobsen, John, Fabrikant.

Jacobsen, Poul, Højesteretssagfører.

Jacobsen, Sven, Ingeniør, cand. polyt.

Jakobsen, Jakob, Grosserer.

Jansen Petersen, P., Ingeniør, Direktør, Holbæk.

Jantzen, Ivar, Ingeniør, Dr. techn.

Jarl, C. F., Ingeniør, Fabrikant, Øresunds chemiske Fabriker.

Jensen, Aa., Direktør i Pensionsforsikringsanstalten.

Jensen, Aage, Prokurist i Handelsbanken.

Jensen, Adolph, fhv. Chef for Statistisk Departement.

Jensen, Aksel, Direktør i Creditkassen f. Landejendomme i Østifterne.

Jensen, Carl, cand. polit., Kontorchef i Nordisk Ulykkesforsikring.

Jensen, Chr., Formand i De samv. Fagforbund. MF. MB.

Jensen, Helge, Kasserer.

Jensen, H., Prokurist.

Jensen, J., Formand for Træindustriarbejderforbundet.

Jensen, Jørgen, Kontorchef i Landmandsbanken.

Jensen, Jørgen, stud. polit.

Jensen, Knud V., Sekretær i De samv. Fagforbund. MF.

Jensen, Mogens, Sekretær i Fælleskontoret for Valutasager.

Jensen, P. E. Gønss, Prokurist.

Jensen, Thorkel, Kontorchef i Kreditforeningen af Kommuner i Danmark.

Jensen, Vilh., statsautoriseret Revisor.

Jeppesen, Chr. J., Ingeniør.

Jepsen, Ove, Nationalbankdirektør.

Jerichow, H., adm. Direktør i De forenede Bryggerier.

Jernert, C. V., cand. polit., Direktør i A/S Oluf Rønberg.

Jervig, Axel, Vekselerer.

Jespersen, C., statsautoriseret Revisor.

Jespersen, Vilh., Regnskabsdirektør under Københavns Magistrat.

Jessen, Flemming, Prokurist.

Jessen-Schmidt, Bent, stud. polit.

Johannesen, J. Chr., Sekretær.

Johansen, A., Hovedkasserer for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund. ML.

Johansen, J. M., Formand i Hovedstadens Brugsforening.

Johansen, Kjeld, cand. polit., Chef for Kbh.s statistiske Kontor.

Johansen, C. W. N., cand. polit., Fuldmægtig i Landmandsbanken.

Jonsson, Alexis, cand. polit.

Juhl, J. T., cand. polit., Redaktør.

Junker, Thomas, cand. polit. & agric., Godsejer, Avnsøgaard.

Juul, Jon A., stud. polit.

Jørgensen, Alb., Direktør.

Jørgensen, Carl, Grosserer.

Jørgensen, Georg, Revisor.

Jørgensen, J. A., Kontorchef i Arbejdernes Landsbank.

Jørgensen, J. C., cand. polit., Sekretær i Udenrigsministeriet.

Jørgensen, Knud Tage, Overassistent i Sparek. f. Kbh. og Omegn.

Jørgensen, Peter, Bogholder.

Jørsboe, P. S., cand. polit., Toldinspektør.

Kalckar, Marc., cand. polit., Chef for Frederiksberg Kommunes Begravelsesvæsen.

Kallestrup, Lauge R., cand. polit., Sekretær i Arbejdsdirektoratet.

Kampmann, Viggo, cand. polit., Sekretær i Statistisk Departement.

Karnøe, Aage, stud. polit.

Kauffmann, E., cand. polit., Direktør i Handelsbanken.

Kier, Fr., Direktør i Arbejdernes Landsbank.

Kierulf-Pedersen, Ingrid, cand. polit., Sekretær.

Kirkeby, Henning, cand. polit.

Kiær-Hansen, Lise, stud. polit.

Kjær, Edith, cand. polit., Fuldmægtig i Sygekassedirektoratet.

- Kjær-Hansen, Max*, cand. polit., Dr. rer. pol., Professor ved Den handelsvidenskabelige Læreanstalt.
- Kjærbøl, Johs.*, Handelsminister. MF.
- Klausen, C. M.*, Prokurist.
- Klausen-Møller, K. E.*, cand. polit., Sekretær i Overskyldraadet.
- Klein, Johs. M.*, Grosserer.
- Knudtzon, H.*, Underdirektør i Landmandsbanken.
- Koch, C. H.*, Handelsgartner.
- Koch-Jensen, P.*, cand. polit., Redaktionssekretær, Dagbladet »Børsen«.
- Koed, Holger*, cand. polit., Formand for Priskontrolraadet.
- Koefoed, Michael*, Generaldirektør for Skattevæsenet.
- Koefoed, P. R.*, Hovedbogholder i Bikuben.
- Kofoed, O. B.*, cand. jur. & polit., Næstformand i Forsikringsraadet.
- Kolbjørn, Ib*, Sekretær i Arbejdernes Oplysningsudvalg. MB.
- Korsgaard, K.*, cand. polit., Kontorchef i Arbejdsdirektoratet. MB.
- Korst, Knud*, cand. polit., Kontorchef i Statistisk Departement.
- Krabbe, Jon*, Kommitteret i Udenrigsministeriet.
- Krag, Erik*, Direktør i Østifternes Kreditforening.
- Krag, J. O.*, stud. polit.
- Krag, Oluf*, Dr. phil., Direktør i Københavns Kreditforening, fhv. Indenrigsminister. MF.
- Krarup, Børge*, cand. jur., Sagfører.
- Kretz, Poul G.*, cand. jur., Kontorchef i Finansministeriet.
- Kringelmosé, Karl*, cand. polit., Fuldmægtig i Landsoverskatteraadet.
- Kristensen, Ellen*, Frue.
- Kristensen, K. J.*, cand. polit., Kontorchef i Overskyldraadet.
- Kristensen, Thorkil*, cand. polit., Assistent v. Københavns Universitets økon.-stat. Laboratorium.
- Kristiansen, Erling*, stud. polit.
- Krogh, H. B.*, Direktør.
- Krog-Meyer, H.*, Direktør i Den sjællandske Bondestands Sparekasse.
- Kryger, Poul*, stud. polit.
- Kunst, Aage*, Grosserer.
- Kyed, Johs.*, Gaardejer. MF.
- Kæstel, R.*, cand. jur., Underdirektør i Handelsbanken.
- Kølle, O.*, Fuldmægtig i Handelsbanken.
- Königsfeldt, C.*, Fuldmægtig i Valutacentralen.
- Königsfeldt, W.*, Kaptajn, Afdelingsbestyrer i Privatbanken.
- Langebæk, Tage Holm*, Direktør i A/S A. M. Hirschsprung & Sønner.
- Langeskov, Sv. A.*, statsautoriseret Revisor.
- Langkjær, H.*, Bogtrykker.
- Larsen, Aa.*, Kontorchef i Privatbanken.
- Larsen, A.*, Fuldmægtig i Handelsbanken.
- Larsen, Albinus*, Direktør, Grosserer.
- Larsen, A. P.*, Dommer, Hillerød.
- Larsen, Edvin*, Fuldmægtig i Handelsbanken.
- Larsen, Gustav*, cand. polit., Sekretær ved Importørudvalget for de grafiske Fag.
- Larsen, Hans K.*, Grosserer.
- Larsen, Helge*, cand. polit., Sekretær i Statistisk Departement.
- Larsen, L. P.*, fhv. Kontorchef i Landbrugsministeriet.
- Larsen, O. H.*, Professor ved Landbohøjskolen.
- Larsen, Th.*, Kontorchef.
- Lassen, Johs.*, Prokurist.
- Lauritzen, Knud*, Skibsreder.
- Laursen, Svend*, cand. polit.
- Lemche, Fritz*, Direktør.
- Lersey, Hans*, Prokurist.
- Levin, Azur*, fhv. Kontorchef under Københavns Magistrat.
- Levysohn, William*, Grosserer.
- Levysohn, Willie W.*, Grosserer.
- Lihme, Wm.*, cand. jur.
- Lind, Volmer*, Landsretssagfører, Holbæk.
- Lindberg, Niels*, cand. polit., Kontorchef i Arbejderbevægelsens Erhvervsraad.
- Lindgren, Erik*, cand. polit., Kontorchef i Valutacentralen.
- Lindhardt, Marie*, cand. polit., Sekretær i Sundhedsstyrelsen.

Lohse, T. F., cand. polyt., Overinspektør i Statskontrollen med Smør og Æg m. m.
Lorentzen, J. Alb., Fuldmægtig i Valutacentralen.
Lorentzen, P., Fuldmægtig i Danmarks Nationalbank.
Ludvigsen, H. P., Direktør.
Lund, Arne, stud. polit.
Lund, E., Prokurist.
Lund, Fin, Gesandt, Mexico.
Lund, Sv. A., cand. polyt., Chefredaktør, Berlingske Tidende.
Lundbye, J. T., Professor ved Danmarks tekniske Højskole.
Lunding, Elias, Direktør.
Lunn, Vøgg R., cand. polit., Prokurist.
Lyngesen, Lyng, cand. polit., Redaktør, Social-Demokraten.
Lytting, C. F., Kontorchef i Dansk Principalforening.
Löppenthin, F., Direktør i A/S Haand i Haand.

Madsen, Chr., Disponent, Hellerup Skolæstefabrik.
Madsen, Julius, Ingeniør, Formand for Dansk Arbejdsgiverforening.
Madsen, Karl, Sekretær i De samvirkende danske Landboforeninger.
Madsen, Ove H., stud. polit.
Madsen, Willy, Skotøjsfabrikant.
Madsen-Mygdal, Th., Godsejer, fhv. Statsminister.
Malling, V., cand. polyt., Ingeniør, Dansk Byplanlaboratorium.
Mannheimer, Ted, Korrespondent.
Marboe, Johs., Grosserer.
Marckman-Hansen, G., Direktør i Amerikabanken.
Marstrand, Even, cand. polit., Valgmenighedspræst, Allerslev.
Martens, Hans E., cand. polit., Fuldmægtig i Nordisk Livsforsikring.
Meyer, Ernst, Grosserer.
Meyer, Karsten, Højesteretssagfører.
Meyer, Knud, cand. polyt., Direktør, Krystalisværket.
Meyer, Knud, Fuldmægtig.

Meyer, Otto, Ingeniør, adm. Direktør i A/S Glud & Marstrand.
Meyer, Ove, Ingeniør.
Michaelsen, Hugo, Direktør.
Michelsen, J., Direktør i Revisions- og Forvaltnings-Institutet.
Mik-Meyer, Philip, fhv. Direktør i Landmandsbanken.
Mogensen, Poul Erik, cand. polit., Sekretær i Banktilsynet.
Mohr, O., Direktør i Udenrigsministeriet.
Monies, Kaj A., cand. polit., Vekselerer.
Mortensen, Erik, cand. polit., Sekretær i Landbrugsministeriet.
Munch, P., Dr. phil., Udenrigsminister. MF.
Munch-Andersen, Thorkild, Kalkulationschef.
Munch-Petersen, Finn, stud. polit.
Munck, David, stud. polit.
Munck, Ove, Maskinchef ved Statsbanerne.
Munk, Sigvard, Raadmand, MF.
Müller, Flemming, stud. polit.
Müller, Kristian, Kontorchef.
Müller, Otto, stud. polit.
Møller, A. P., Skibsreder.
Møller, H. C., Vekselerer.
Møller, Johs., Kontorchef i Landmandsbanken.
Møller, Kristian, cand. polit., Sekretær i Valutacentralen.
Møller, Poul, statsautoriseret Revisor.
Møller, Viggo, stud. polit.
Mørck, L. E., cand. jur., Kontorchef i Forsikringsraadet.

Nalbandian, Svend, cand. polit., Sekretær i Tolddepartementet.
Neckelmann, Hother, Grosserer.
Nelson, George R., stud. polit.
Netterstrøm, S. E., cand. polit., Kontorchef i Industriraadet.
Neubert, Jørgen, stud. polit.
Neubert, Poul, Fabrikant.
Nicolaysen, A. P., Underdirektør i Landmandsbanken.
Nielsen, Anton E., cand. polit., Grosserer.
Nielsen, Axel, Dr. polit., Professor ved Københavns Universitet.

- Nielsen, *Axel*, Landbrugskandidat, Sekretær i Landhusholdningsselskabet.
- Nielsen, *Carl*, Direktør i Københavns Hypotekforening.
- Nielsen, *Otmar*, cand. polit., Kontorchef under Københavns Sporveje.
- Nielsen, *Frederik*, Direktør i F. f. D. B.
- Nielsen, *Hans*, cand. jur. & polit., Ekspeditionssekretær i Københavns Bygningskommission.
- Nielsen, *H. C.*, cand. polyt., Ingeniør.
- Nielsen, *J. Chr.*, cand. polit., Kontorchef i Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet.
- Nielsen, *Johan*, Kontorchef ved Foreningen »Dansk Arbejde«.
- Nielsen, *Johs.*, stud. polit.
- Nielsen, *Jørgen*, Assistent i Sparekassen for Kbh. og Omegn.
- Nielsen, *K. M.*, Hospitalsdirektør.
- Nielsen, *Oluf*, Direktør i Landmandsbanken.
- Nielsen, *Osvold*, Kontorist.
- Nielsen, *Svend*, cand. polit., Underdirektør i Danmarks Nationalbank.
- Nissen, *Børge*, stud. polit.
- Nordentoft, *Sv.*, cand. polit., Sekretær i Landsoverskatteraadet.
- Normann, *Henning*, stud. polit.
- Nutzhorn, *Fr.*, Assistent i Nordisk Livsforsikring.
- Nyboe Andersen, *Poul*, stud. polit.
- Nybølle, *Hans Cl.*, Professor ved Københavns Universitet.
- Nygaard, *E.*, Kontorchef i Hypotekbanken.
- Nyholm, *Carl*, cand. jur., fg. Formand for Landsoverskatteraadet.
- Ohland, *Gunnar*, Korrespondent.
- Olesen, *Chr. H.*, Direktør i De danske Spritfabrikker.
- Olsen, *Albert*, Bogtrykkeribestyrer.
- Olsen, *Axel*, cand. polit., Fuldmægtig i Sygekassedirektoratet.
- Olsen, *Christian*, cand. polit., Ekspeditionssekretær i Statistisk Departement.
- Olsen, *H. F. V.*, Inspektør i Sparekassetsynet.
- Olsen, *Vald.*, Kontorchef i Københavns Skoledirektion.
- Olsson, *Aksel*, Hovedkasserer for Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund.
- Otterstrøm, *Vagn*, stud. polit.
- Ottesen, *Carl J.*, cand. polyt., Fabrikin-spektør.
- Ove-Nielsen, *Edle*, Frue.
- Oxholm, *W.*, Stiftamtmand, Kammerherre, Frederiksborg.
- Pade, *H. N.*, Direktør i Nordiske Kabel- og Traadfabrikker.
- Paldam, *Jørgen*, stud. polit.
- Palsberg, *C. A.*, Bankdirektør, Roskilde.
- Palsby, *E. M.*, Prokurist.
- Palsby, *L.*, Vekselerer.
- Palsby, *Palle*, Prokurist.
- Palna Hansen, *H.*, Assistent, Skelskør.
- Parkov, *Inger*, cand. polit., Ekspeditionssekretær under Kbh.s Magistrat.
- Pedersen, *Alfred*, Sekretær i »Danisco«.
- Pedersen, *Clement*, stud. polit.
- Pedersen, *Jørgen*, Dr. polit., Professor ved Aarhus Universitet.
- Pedersen, *L.*, Prokurist.
- Pedersen, *P. O.*, Professor, Dr. phil., Rektor for Danmarks tekniske Højskole.
- Permin, *P. H.*, cand. polit., Ekspeditionssekretær i Sygekassedirektoratet.
- Petersen, *Einar*, Hovedbogholder i Sparekassen f. Kbh. og Omegn.
- Petersen, *Hugo*, Vekselerer.
- Petersen, *Ib Gottlieb*, stud. polit.
- Petersen, *Wald.*, cand. jur., Redaktør, Slagelse.
- Philip, *Kjeld*, cand. polit., Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet.
- Philipson, *Paul*, Vekselerer.
- Pio, *Frantz*, Dr. polit., Overretssagf., MB.
- Poulsen, *P. A.*, cand. polit., Sekretær i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.
- Priemé, *Ernst*, cand. polit., Redaktionssekretær, »Politiken«.
- Prieme, *William*, Grosserer. MF.
- Prior, *Aage*, cand. jur., Fuldmægtig i Østifternes Kreditforening.
- Prætorius, *S. H.*, cand. polit., Ekspeditionssekretær ved Invalidforsikringsretten.

- Raaschou, Gudme*, Vekselerer.
Raaschou, H. G., Sekretær i A/S Magasin du Nord.
Rand, Artom, Direktør.
Rasmussen, Hans, Formand for Folke-tinget.
Rasmussen, Jens, stud. polit.
Rasmussen, Tage, cand. polit., Fuldmægtig i 3. Hovedrevisorat.
Rasmussen, Uffe, Vekselerer.
Ravnholt, Henning, stud. polit.
Rée, I. M., Vekselerer.
Reeh, Erik, cand. polit., Sekretær i Finansministeriet.
Reimann, Margrethe, stud. polit.
Reinhard, Erik, Direktør i A/S Otto Mønsted.
Repsdorph, E., cand. jur., Sekretær under Københavns Magistrat.
Repsdorph, H., Overretssagfører.
Riemann, G. E., cand. polit., Direktør i Nordisk Livsforsikring.
Ringløv, Poul, cand. polit., Fuldmægtig i Østifternes Kreditforening.
Ringsholm, P. G., Prokurist, Hillerød.
Ringsted, S., cand. polyt., Ingeniør.
Rode, Svend, cand. polit., Ekspeditionssekretær i Statistisk Departement.
Rolf-Larsen, Fanny, cand. polit., Sekretær i Forsikringsraadet.
Rosenberg, Moritz, stud. polit.
Rosenkjær, Ole, Assistent.
Rosentoft, A. M., Direktør.
Rostrup, Otto, cand. polyt., Ingeniør.
Rothe, Frederik, cand. polit., Kontorchef i Hypotekbanken.
Rothe, Tyge J., Direktør, fhv. Handelsminister.
Rothenborg, Maz, Overretssagfører.
Rottensten, Johan, Sekretær i Landbrugsraadet.
Rubin, Carl, Fuldmægtig i Landmands-banken.
Rubin, D. A., Fabrikant.
Rubow, Herluf, cand. pharm., Fabrikant.
Rubow, Svend, cand. polit., Vekselerer.
Rytter, Aage L., Direktør for Tobaksindustriens Kontor.
Røgind, Sven, cand. polit., Lektor ved Danmarks tekniske Højskole, Direktør for Forenede Danske Motorejere.
Rønne, O., cand. jur., Kontorchef i Østifternes Kreditforening.
Rønne, Torben, stud. polit.
Rønsted, Karmark, Landsretssagfører. MB.
Røper-Petersen, W., Grosserer. MB.

Sachs, Aa., Kriminaldommer, Roskilde.
Sak, Søren, cand. pharm., Direktør.
Sallov, Erik, Prokurist.
Salomon, Jacob, cand. polit., Landsretssagfører.
Sander, Fr., Direktør, Carlsberg Bryggerierne.
Sandholt, Paul, Dr. oecon. polit., Fuldmægtig i 2. Hovedrevisorat.
Schaarup, J., Departementschef i Finansministeriet.
Schack Eriksen, Landsretssagfører.
Schepelern, Frederik, cand. polit.
Schibler, J. F., Direktør i A/S Magasin du Nord.
Schmidt, C. J. W., Kontorchef i Overfor-mynderiet.
Schmidt, Gerda, stud. polit.
Schoch, Aage, cand. polit., Chefredaktør, »Nationaltidende«.
Schou, Holger H., Direktør i A/S C. Schous Fabrikker.
Sehested Hansen, Poul, Vekselerer.
Sehested Rasmussen, Ejner, cand. polit., Fuldmægtig i Arbejdsdirektoratet.
Selig, Paul, Salgschef.
Senn, Bjarne, Direktør.
Sevel, Aage, Bogholder i Sparekassen f. Kbh. og Omegn.
Simonsen, Jacob, Vekselerer.
Simonsen, J., cand. polit., Fuldmægtig i Valutacentralen.
Simonsen, Kai, Landsretssagfører.
Simonsen, Marius, stud. polit.
Simonsen, Poul, Direktør i A/S Bing & Grøndahl.
Sindballe, K., Dr. jur., Professor ved Københavns Universitet.
Sindbjerg-Hansen, Karen, stud. polit.
Sjögren, Albin, Revisor.

- Skade, H. N.*, cand. polit., Kontorchef i Statistisk Departement.
Skade, Rigmor, Frue, cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Skou, Martin, Direktør i A/S Crome & Goldschmidt.
Skouboe, Esther, stud. polit.
Skovgaard, Hugo, Bankdirektør, Holbæk.
Skriver Svendsen, Niels, cand. polit., Kontorchef i Mejeriernes og Landbrugets Ulykkesforsikring.
Smith, Helge, cand. polit., Inspektør ved Tobaksbeskatningen.
Smith, Oscar, Direktør, Viborg.
Smith, Winkel, Direktør i Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn.
Smitt, A. Wagner, Grosserer.
Sonne, Adolf, stud. polit.
Spangenberg, Jens, Ekspeditionssekretær i Sparekassen for Kbh. og Omegn.
Stauning, Th., Statsminister. MF.
Steen Hansen, H. C., statsaut. Revisor.
Steenstrup, C. F., cand. polit., Ekspeditionssekretær i Statistisk Departement.
Steffensen, Johs., Vekselerer.
Stegmann, Sv., Fuldmægtig.
Stensballe, J. P., fhv. Trafikminister, Direktør. ML.
Stibjerg, L., Fuldmægtig i Handelsbanken.
Stjernqvist, Henry, cand. polit., Ekspeditionssekretær i Statistisk Departement.
Strange Petersen O., cand. polit., Assistent ved Aarhus Universitets økon. Institut.
Strobel, J. P., statsautoriseret Revisor.
Struck, Paula, Frue.
Strøm Tejsen, Aage V., cand. polit., Journalist.
Strøm Tejsen, Johs., Architect.
Suenson, Bent, Ingeniør, Underdirektør i Store Nordiske Telegrafelskab.
Sundø, Ole, Direktør.
Swane, Inger Bondo, cand. polit.
Swane, V., Kontorchef i Handelsbanken.
Sveinbjørnsson, E., cand. polit., Ekspeditionssekretær i Handelsministeriet.
Sveistrup, P. P., cand. polit., Kontorchef i Grønlands Styrelse, Lektor ved Københavns Universitet.
Svenningsen, Nils, cand. jur., Kontorchef i Udenrigsministeriet.
Svensson, Em., Vekselerer.
Sølvkjær, J., Bogholder under Københavns Magistrat.
Sørensen, C. J., cand. polit., Fuldmægtig ved Invalidforsikringsretten.
Sørensen, E., Fuldmægtig i Sparekassen for Kbh. og Omegn.
Sørensen, Frode, cand. polit., Handelsgartner, Lektor ved Landbohøjskolen.
Tallov, F., Prokurist hos A/S C. Olesen.
Tetens, S., Bankspektør.
Thalbitzer, Carl, cand. polit., Redaktør, »Finanstidende«.
Thalbitzer, V., cand. jur., Amtsforvalter.
Thaulow, E., Professor ved Danmarks tekniske Højskole.
Theilgaard, W., Disponent i Dansk Galoche- og Gummifabrik.
Thiele, Vald., Direktør i A/S Nordisk Genforsikring.
Thomsen, Anton, cand. polit., Sekretær i Landsoverskatteraadet.
Thomsen, Jens, stud. polit.
Thomsen, T. C., Ingeniør, Direktør.
Thorborg, Johs., cand. polit., Redaktionssekretær, »Finanstidende«.
Thorkilsen, A. M., Kontorchef i Finansministeriet.
Thorlacius, Flemming, Vekselerer.
Thornø, V., Vekselerer.
Thott-Hansen, P., cand. jur., Sekretær i Finansministeriet.
Thygesen, J. C., cand. jur., Sekretær i De danske Spritfabrikker.
Thyregod, O., mag. art., Bibliotekar.
Tiemroth, Chr., Overretssagfører.
Tillge, Poul, Direktør.
Tillisch, C. J., Vekselerer.
Tobiesen, Poul, Kontorchef under Københavns Magistrat.
*Toftegaard, Jens, cand. polit., Direktør i Bikuben.
Toftegaard, Margrete, Frue.
Toft-Nielsen, E., cand. polit., Reklamechef.

Tork, J. A., cand. polit., Ekspeditionssekretær i Generaldirektoratet for Statsbanerne.

Trier, Ludvig, Bankier.

Trier, Ulf, cand. polit., Sekretær ved Invalidforsikringsretten.

Trock-Jansen, E., Grosserer.

Ulrich, Kay, Departementschef i Indenrigsministeriet.

Ussing, Alf, cand. polit., Direktør i Store Nordiske Telegrafelskab.

Wad, T., cand. jur., Direktør i Haandværkerbanken.

Vagn-Hansen, Cai, cand. jur.

Vang Lauridsen, A., Ingeniør, Vejen.

Warming, Jens, Professor ved Københavns Universitet.

Wedell, Tito, stud. polit.

Wegner, Einar, cand. polit., Kontorchef i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.

Weitemeyer, R. E., cand. polit., Kontorchef i 2. Hovedrevisorat.

Vensild, Maria, Frue.

Vensild, P. Th., cand. polit., Assistent i Danmarks Nationalbank.

Wesche, Oskar, Grosserer.

Vestberg, Jens, cand. polit., Børssekretær.

Vestbirk, Anthon, cand. polit., Kontorchef i Udenrigsministeriet.

Westenholz, Ellen, stud. polit.

Westergaard, Bryde, cand. polyt., Ingeniør.

Westergaard, N., fhv. Kommunaldirektør.

Westh, Folmer, stud. polit.

Westlund, Knud, cand. polit., Fuldmægtig i Østifternes Kredittforening.

Vibæk, Marius, Dr., Direktør for Købmandsskolen og Den handelsvidenskabelige Læreanstalt.

Wiingaard, R. F., Vekselerer.

Wilkens, Fritze, cand. polit., Ekspeditionssekretær i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.

Winblad, Carl, Grosserer.

Vind, Ove, Hofjægermester, Sanderumgd.

Vinding, Povl, Brandchef, Dr. techn.

Winding Pedersen, H., cand. polit., Lektor ved Københavns Universitet.

Winkelhorn, Kjeld, Assistent i Handelsbanken.

Winkel-Smith, Erik, cand. jur., Direktionssekretær i Handelsbanken.

Visbak, Fr., Revisionschef i Landmandsbanken.

Viskum, Folmer, stud. polit.

With, Kai, Underdirektør i Landmandsbanken.

Voegtle, P., Fabrikant.

Woldbye, Ernst, cand. polit., Redaktør, Berlingske Tidende.

Wolffhagen, Fritz, cand. jur., Fuldmægtig i Finansministeriet.

Vollmond, Aage, Skibsreder.

Vollmond, Carl, Vekselerer.

Wroblewsky, Otto I., Bankbestyrer.

Wulff, Flemming G., Vekselerer.

Wulff, Hans, Prokurist hos P. Wulff.

Wulff, Hertel, cand. polit., Hovedrevisor.

Wærum, E., cand. polit., Afdelingschef i Udenrigsministeriet.

Vöhtz, Aage, cand. polyt., Ingeniør i K. T. A. S.

Zeuthen, Else, Frue, mag. art.

*Zeuthen, F., Dr. polit., Professor ved Københavns Universitet.

Østerberg, A. L., cand. jur., Direktør i Bryggeriforeningen, Raadmand.

Østergaard, Svend Stubbe, stud. polit.

